

E U S K E R A

Euskaltzaindiaren lan eta agiriak
Trabajos y actas de la Real Academia de la Lengua Vasca
Travaux et actes de l'Académie de la Langue Basque

EUSKALTZAINDIA

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

2004, 1
49. liburukia (2. aldia)
BILBO

EUSKALTZAINDIA

Plaza Barria, 15. 48005 Bilbo
Telefonoa: 94 415 81 55
Faxa: 94 415 81 44
e.posta: info@euskaltzaindia.net
web gunea: www.euskaltzaindia.net

Argitalpen batzordea / Comisión de publicaciones:

Burua: Andres María Urrutia Badiola
Kideak: Beñat Oihartzabal
Xabier Kintana
Jose Luis Lizundia
Henrike Knörr
Andres Iñigo
Pello Salaburu
Eragile eta idazkaria: Ricardo Badiola Uriarte

© Euskaltzaindia

ISSN. 0210-1564

Euskera

ISBN. 85479

Legezko Gordailua BI-1.244-58

Fotokonposizioa: Rali. Particular de Costa, 8-10, 48010 BILBO

Publimail 2000. Bilbo-Galdakao errepidea, 18, Arzubi etxea, 4. solairua,
48004 BILBO

Aldizkari hau beste agerkariekin trukutzen da. Otoi, idatz Zuzendariari.
Esta **Revista** admite el intercambio con otras publicaciones.
Rogamos dirigirse al Director.

AURKIBIDEA

MIKEL ZARATEREN HERIOTZAREN 25.URTEURRENA

Ageriko bilkura Mikel Zarateren omenez, <i>Pello Telleria</i>	13
<i>Zorritzetan</i> , Lezamako euskera alkartearen, <i>Lourdes Prudencio</i>	15
Mikel Zarateren omenaldia, <i>Jean Haritschelhar</i>	17
Mikel Zarate, bizkaieraren eta euskara batuaren arteko zubigintzaren es- trategia, <i>Jose Luis Lizundia</i>	19
Mikel Zarateren irakasbidea, <i>Andres Urrutia</i>	25
Mikel Zarateri omenaldia, <i>Fernando Olabarrieta - Lourdes Prudencio</i>	29

IKER SAILA

GRAMATIKA

Euskaltzaindiaren corpusez, <i>B. Oyharçabal</i>	43
--	----

DIALEKTOLOGIA / EUSKALKIAK

NAFARROAKO EUSKALKIAK

Los dialectos del vascuence en Navarra

Dialektoak interesgune, <i>Henrike Knörr</i>	61
Interés de los dialectos, <i>Henrike Knörr</i>	64
Irizpide metodologikoak egungo euskal dialektologian, <i>Iñaki Camino</i>	67
Nafarroako euskara irakaskuntzan, <i>Juan Luis Goikoetxea</i>	103

Euskara Batua eta euskalkiak Nafarroako Administrazioan eta Hezkuntzan: Inkesta baten emaitzak, kezak eta ondorioak, <i>Paskual Rekalde - Patxi Iñigo Ariztegi</i>	115
Nafarroa hizkuntza kartografian (Nafarroako euskal dialektologiaren berrikuspen kritikoa), <i>Gotzon Aurrekoetxea</i>	201

ONOMASTIKA

Onomastika: Irizpenak	233
<i>Kanpezu</i>	235
Informe sobre la denominación del barrio de <i>La Quadra/Lakabex</i> . .	237
<i>Etxebarri</i>	241
<i>Aretxaga</i>	243
Dictamen de la Comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia sobre <i>Deierri</i> , nombre del valle de Yerri en lengua vasca	245
<i>San Tomas</i> izenaz lekukotasunak, <i>Jose Luis Lizundia</i>	247
Euskal Autonomia Erkidegoko eskualdeak izendatzeaz	249
<i>Errenteria</i>	251
Gasteizko kale-izendegiaz sindiko herritarren defendatzailearen galderari Euskaltzaindiaren erantzuna, <i>Henrike Knörr</i>	255
Respuesta a la consulta elevada por el síndico defensor vecinal acerca del régimen de bilingüismo en el callejero vitoriano, <i>Henrike Knörr</i>	259

EUSKALARITZAREN HISTORIA

Edward Spencer Dodgson (1857-1922): Recopilación de sus publicaciones en prensa diaria. Homenaje a las puertas de su 150 aniversario, <i>Goio Bañales - Mikel Gorrotxategi</i>	265
--	-----

JAGON SAILA

EUSKALTZAINDIAREN BARNE-HISTORIA (V)

Euskaltzaindiaren barne-historiaz, <i>Xabier Kintana</i>	355
--	-----

Estanislao Arantzadiren bost gutun Piarres Broussaini, <i>Piarres Xarritton - Pruden Gartzia</i>	357
Pierre Broussain-en gutundegia, <i>P. Charritton</i> eta <i>J.P. Ouret</i>	369

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

BATZAR-AGIRIAK

2003, XII	395
2004, I, II, III, IV, V	398
Euskaltzaindiaren bilkura irekia	411

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

135.–Hiztegi Batua (<i>aurpegiera - azalkeria</i>)	415
136.–Hiztegi Batua (<i>azalkizun - azuzena</i>)	421
137.– <i>Adierazpena</i> , euskalkien erabileraz	426
138.–Hiztegi Batua (<i>b - berriz</i>)	430
139.– <i>Euskal Herria</i> izena	466

ADIERAZPENAK, HITZARMENAK...

Euskaltzaindiak <i>Euskal Herria</i> izenari buruz egindako txostena	473
‘ <i>Garapen iraunkorra</i> ’ euskaraz	485
‘ <i>Desarrollo sostenible</i> ’ en euskera	486
<i>Adierazpena</i> , euskalkien erabileraz: Irakaskuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan	487

EUDEL-EUSKALTZAINDIA: HITZARMEN BERRIA

EUDEL-Euskaltzaindia, <i>Karmelo Sáinz de la Maza</i>	491
EUDEL-Euskaltzaindia. Hitzarmena, <i>Jean Haritschelhar</i>	493
EUDEL-en eta Euskaltzaindiaren arteko <i>Hitzarmena</i> , toki erakundeei laguntza teknikoa emateko izen toponimikoen arloan	495

EUDEL-Euskaltzaindia. Hitzarmen berria, <i>Miren Dobaran</i>	501
EUDEL-en eta Euskaltzaindiaren arteko Hitzarmen berria, <i>Andres Iñigo</i>	503

BERRIAK

Euskaltzaindiaren 2004ko batzar-egutegia	507
--	-----

LITERATURA SARIKETAK BILBAO BIZAKAIA KUTXA - EUSKALTZAINDIA

ELEBERRIA, ANTZERKIA, SAIOA ETA OLERKIA

Literatura sariak 2003	519
BBK - Euskaltzaindia, <i>Jean Haritschelhar</i>	525
<i>Toribio Alzaga</i> saria, antzerkia, <i>Patrizio Urkizu</i>	529
<i>Txomin Agirre</i> eleberri saria, <i>Txomin Peillen</i>	531
BBK - Euskaltzaindia sari banaketea, <i>Joserra Bilbao</i>	533
Azken hitzak, <i>Jean Haritschelhar</i>	535

EUSQUERAREN BERRI ONAC

Agustin Kardaberaz <i>Eusqueraren Berri Onac</i> liburuaren edizio kriti- koa	539
Edición crítica del libro de Agustin Kardaberaz <i>Eusqueraren Berri Onac</i>	541
<i>Eusqueraren Berri Onac</i> liburuaren aurkezpena, <i>Jean Haritschelhar</i> . .	543
Aita Agustin Kardaberaz, <i>Eusqueraren Berri Onac</i> (1761), edizio kriti- koaren aurkezpena, <i>Patxi Altuna - Esther Zulaika</i>	545
Kardaberaz <i>prentsurrekoa</i> , Guipuzkoako Foru Aldundia, <i>Alazne Mujika</i>	551
<i>Eusqueraren Berri Onac</i> , liburukiaren aurkezpena, <i>Jose Antonio Rekondo</i>	553
Agustin Kardaberaz, <i>Joxe Joan Gonzalez de Txabarri</i>	555

LA ESPAÑA METAFÍSICA

Pruden Gartziazen, <i>La España Metafísica</i> , liburua aurkeztuz, <i>Xabier Kintana</i>	561
En la presentación de <i>La España Metafísica</i> , <i>Henrike Knörr</i>	563
La España Metafísica liburukiaren aurkezpean, <i>Ludger Mees</i>	565
La España Metafísica , <i>Mercedes Cabrera</i>	567
La España Metafísica (Iker 16) liburuaren aurkezpena, <i>Pruden Gartzia</i>	571

HIL BERRIAK

Andolin Eguzkitzaz (1953-2004), <i>Xabier Kintana</i>	579
Pedro Yrizar, langile, jakintsu, gizon, <i>Henrike Knörr</i>	586
Larri Trask, <i>Jose Ignacio Hualde</i>	589

**MIKEL ZARATEREN HERIOTZAREN
25.URTEURRENA**

Lezama, 2004-IV-01

AGERIKO BILKURA MIKEL ZARATEREN OMENEZ

Lezamako Kultura Aretoa

2004ko apirilaren 1a

*Pello Telleria,
idazkariordea*

Mikel Zarateren heriotzaren 25. urteurrena dela eta, martxoaren 26an egitekoa zen ageriko bilkura apirilaren 1era atzeratu beharra izan zen, Andolin Eguzkitza Bilbao euskaltzainaren hileta-elizkizuna egun eta ordu berean izan baitzen. Aurreikusi bezala, Lezamako Udaletxeko Kultura Aretoan egin zen ageriko bilkura, arratsaldeko sei eta erdietan. Hau izan zen egitaraua:

1. Luis Ramon Alvarez alkatearen *ongietorria*.
2. Lourdes Prudencio, *Zorritzetan* Lezamako Euskera Alkarteko buruaren *hitzak*.
3. Jean Haritschelhar euskaltzainburuaren *agurra*.
4. Mintzaldiak:
 - ✓ Karmelo Etxenagusia, ohorezko euskaltzaina: «Mikel Zarate, eleiz idazle».
 - ✓ Jose Luis Lizundia, euskaltzain osoa: «Mikel Zarate, bizkaieraren eta euskara batuaren arteko zubigintzaren estrategia».
 - ✓ Andres Urrutia, euskaltzain osoa: «Mikel Zarateren irakasbidea.»
5. *Ekidazu* herriko abesbatzak bi abesti kantatu zituen.
6. Amaieran, Alkateak luntx batera gonbidatu zituen bertaratu ziren guztiak.

Aretoa bete jende izan zen ageriko bilkuran. Hauek izan ziren Euskaltzainditik:

– *Euskaltzain osoak*: Jean Haritschelhar, Xabier Kintana, Jose Luis Lizundia, Beñat Oihartzabal, Andres Urrutia, Pierre Charriton eta Emile Larre.

– *Euskaltzain ohorezkoak*: Pierre Andiazabal, Karmelo Etxenagusia, Ander Manterola eta Jose Antonio Retolaza.

– *Euskaltzain urgazleak*: Joseba Agirreazkuenaga, Kepa Altonaga, Adolfo Arejita, Aurelia Arkotxa, Gorka Aulestia, Jon Aurre, Ricardo Badiola, Luis Baraiazarra, Joseba Butron, Xabier Erdozia, Iñaki Gaminde, Sebastian Garcia Trujillo, Juan Luis Goikoetxea, Paskual Rekalde, Pello Telleria, Patxi Uribarren eta Juan Jose Zearreta.

* * *

Apirilaren 4an –igandean–, berriz, Lezamako Udalak amaiera eman zien Mikel Zarateren 25. urteurreneko ospakizunei, meza, musika-kontzertu eta herri-bazkariarekin. Euskaltzainditik, hauek izan ziren ospakizun horietan: Xabier Kintana, Jose Luis Lizundia, Patxi Goenaga, Andres Urrutia eta Pello Telleria.

ZORRIZKETAN

LEZAMAKO EUSKERA ALKARTEA

Lezaman, 2004ko apirilaren lean.

Lourdes Prudencio

Arratsaldeon, jaun-andreok:

ZORRIZKETAN Lezamako Euskera Alkartearen izenean, eskerrak eman nahi dizkizuegu *EUSKALTZAINDIAREN* martxoko batzarra gure herrian egin izanagatik, MIKEL ZARATEREN OMENALDIAREN barruan. Beraz, Jean Haritschelhar jauna, luzatu iezaiezu, mesedez geure partez, eskerronik zintzozena euskaltzain oso zein urgazle guztiei.

Esker bereziak, esker berezirik baldin badago, Andres Urrutia eta Jose Luis Lizundia euskaltzainoi, orain dela pare bat urte hasita, omenaldiaren presakuntza lanetan eman diguzuen laguntza eta aholkuekaitik.

Eskerrik asko, Karmelo Etxenagusia, Jose Luis Lizundia eta Andres Urrutiari, gaur Mikelen omenez irakatsiko diguzuenagatik.

Esker mila, JAGON Saileko kide guztioi, gure euskara hobetzeko egin duzuen lanaren emaitza historiarako Lezamarekin lotuta geratuko delako: Euskaltzaindiaren *Lezamako adierazpenean*.

Anitz esker, Pello Telleria jauna, bideko oztopo guztiak gaindituz, Euskaltzaindiaren bilkurak Lezaman eta Mikel Zarateren omenaldiko ekitaldien barruan egitea modu bikainean koordinatu duzulako.

Gure Mikel, herri gizona, abadea, irakaslea eta idazle bikaina izateaz gain, euskaltzaina ere izan zen, euskaltzain urgazlea. Haren produkzio-bizitza laburrean egin zuena ikusita, ez dugu dudarik euskaltzain oso ere egingo zela edo egingo zutela, bizi izan balitz. Eta gure ospea ospe, lezamarron harrotasuna eta harrokeria ezagututa, seguru gaude euskaltzainburu ere izango zela, bizi izan balitz (Haritschelhar jaunaren baimenarekin, noski, bere aurretik edo bere agintaldiaren ostean).

Txantxetakoak alde batera, guk, elkarteko euskaltzale apalok, Mikeli buruz ez dugu gauza berririk edo ez dakizuenik esango, ez da hori gure betebeharra eta. Gurea zera da, denoi eskerrak ematea eta, behar bada, testuinguru

honetan, Mikelen ekarpen askoren artean, bat azpimarratzea edo gogoratzea, besterik ez:

Mikel euskara batuaren aldeko izan genuen, zalantza izpirik gabe, eta horrela jokatu zuen bere liburuetan; baina beti ere etxeko euskararen nortasuna galdu gabe, batua eta euskalkia uztartuz, alegia. Gai honi dagokionez, garai latzak bizi izan zituen, baina, gaur egun euskara moderno eta kultura bizitzako erronkei aurre egiteko kapaz / gai den hizkuntza bat badugu, Mikel eta bera bezalako euskaltzale askori esker da. Eta, zelan ez, omenaldi honen ospakizunetan garela, bera lez, oso gazterik, gazteegi, joan zaizkigun Iskander Ojanguen eta Andolin Eguzkitza euskaltzaleei esker. Goian beude, hirurok ere.

Omenaldiko ekitaldiak amaitzear daude, azken txanpan sartu gara: bihar beste mahainguru bat, larunbatean kantaldia eta igandean Meza, kontzertu korala, herri bazkaria eta, bertsolariekin batera, amaiera. Gustura aritu gara eta ari gara lezamarrok eta txorierritarrok. Behar bada, Mikelek merezi zuena baino xumeagoa izan da, baina uste dugu gogotik segituko zuela Mikelek zerutik edo dagoen lekutik.

Eta, haren ikasleek esan edo kantatzen zuten bertso batzuekin amaituko dugu esan gura genuena:

DAKIGUNETIK EZ DAKIGUNERA

OINARRIETATIK ADARRETARA

EUSKERA

EUSKARA

HALA EUSKEREA

BATURANTZ EGILE

DANOK BATERA.

Besterik gabe, bi mila eta lau esker denoi.

MIKEL ZARATEREN omenaldia,

Lezama, 2004-IV-01

*Jean Haritschelhar,
eukaltzainburua*

Lezamako alkate jauna, jaun-andereak, arratsalde on.

Badakizue zertarako bilduak garen egun hemen, joan den ortziralean egin beharra, bainan joan gara kide baten laguntzerat, bere azken egoitzara. Eta hain zuzen, joan den ingandean ere Arruazun ginen, omenaldi bat egiten baitzioten arrazuarrek Jose Mari Satrustegiri, badu urte bat zendu dela eta beraz, igandean, egin da omenaldi hori. Ni uste dut omenaldi horiek beharrezkoak direla. Guk oroitzapen horiek behar ditugu aitziki, euskal memoriak ere berea behar du eta dudarik gabe hemen nahi nituzke alde batetik eskertu Mikel Zarateri buruz eginikako omenaldi hau, hilabete oso baten omenaldia izan baita, eztaikit zonbait ekitaldi egin dituzuen hemen, beti gogo hartuz Mikel Zarate. Anitzek bezala nik ere ezagutu dut Mikel, badakit zer lan egin duen, nola nahi zuen bultzatu euskara batua, bereziki, anaitasunean, bainan sekulan arbuiatu gabe bere euskalkia. Guk ere hala egiten baititugu eta Euskaltzaindiak ez baitu sekulan arbuiatu, ez baititu sekula arbuiatu euskalkiak, baina bai ikusten baitzuen holako hizkuntza amankomun bat beharrezkoa zela, hori bat azkenean euskaldun guzien arteko lokarria. Eta beraz, emeki-emeki, poliki-poliki, bere bidea segitzen du euskara batu horrek, bai komunikabideetan, baita ere gure idazleetan, eta emeki-emeki, poliki-poliki, bere bidea segitu du. Pentsatuz lehenbizikoak hor zirela eta lehenbiziko horietan Mikel Zarate bat bazela. Ez naiz gehiago mintzatuko, zeren eta beste batzuk mintzatu beharrak baitira horri buruz.

Nik bakarrik zorionak emanen dizkiok Lezamako herriari eta dudarik gabe ere *Zorritzketan* izan diren guzietan, zeren eta holako omenaldi baten egiteko behar da egin lan eta dudarik gabe hori egin duzue.

Eta azkenik, Lezamako alkate jaunari eta Lezamako zinegotzietan ere, zeren eta heien babesarekin egin baita omenaldi hau.

Nik uste dut gogoak aitziki behar ditugula guk baino lehenago euskaraz arduratu direnez eta ere pensatuz haiek egin duten bidea guk segitu behar dugula eta gure ondotik iristen direnek ere segituko dutela.

Eskerrik asko.

MIKEL ZARATE, BIZKAIERAREN ETA EUSKARA BATUAREN ARTEKO ZUBIGINTZAREN ESTRATEGA

Lezaman, 2004-IV-01

*Jose Luis Lizundia Askondo,
euskaltzain osoa*

Berbaldi honen xedea ez da Mikeli buruzko biobibliografia oparoa egi-tea, ez helburu apalagoa du. Alde batetik, non, noiz eta nola egin nuen haren ezagutza aipatuko dut laburki eta, bestetik, tituluan adierazten dudana garatuko dut, hots, bizkaieraren eta euskara batuaren arteko zubigintzaren estrategia izan zela azalduko.

1964-1966 urteetan egon zen Mikel Zarate Gereako abade. Gere(n)a, Ge-rea, Geria gaurko ahotan, Mallabia udalerriko bost kofradia edo auzo nagusietariko bat da, baina bere parrokia propioarekin. Durangoko merindade historiko eremukoa, beraz, baina Artibai arro edo isurikoa denez, Markinako artziprestazgokoa zen Mikelen garaian. 1960ko erroldan 124 biztanle zituen Gereak, baina elizaz, apur bat gehiago, zeren eta baserri-etxe batzuk gehiago hartzen baitzituen.

Garai horretan ezagutu nuen Don Mikel, Gerean bertan, hobeto esan Durango-Ondarroa errepidearen mendate den Trabakuan zeuden eta dauden bi ostatuetariko batean. Ostatuok, Gereako parrokiakoak dira, baina ni taberneta parrokiario nintzen, ez hango eliztar. Trabakubekoan zegoen ostatuz Don Mikel eta ni, hara, joaten nintzen nire Lambretta konpontzera eta, Trabakugoikora, dantza lotura, baina baita ere, Julian Zelaietaren etxea zelako ere. Jakingarria da 1965an talde batek Gerediaga Elkartea sortu genuela eta urte berean Euskal Liburu eta Disko Azoka ere. Hain zuzen, ni izan nintzen dirurik ez zeukan elkarte horren lehen diruzaina, baina, bigarrena, Trabakugoiko Julian, 1966aren azkenaldera. Mikelek hasiera hasieratik eta eskualde bertatik ezagutu zuen Gerediaga Elkartea eta haren emaitzarik oparoena, Liburu Azoka. Lekuko naiz. Hurrengo urtean, 1967an, D. Pedro Agirre Lupiola, elorriarra, Pedro Haundi, Gereara parroko etorri zanean, berarekin adostu behar izan genuen Estatuan zehar zeuden eskualdeko unibertsitate estudiantentzat Gerediaga Elkartean Gereako abadetxean antolatu zituen Jardunaldiak, Aste Santuko oporretan. Ideia aurreko urtean Mikeli erraz salduta geneukan. Garai hartan holako biltzarrik egitea ez zen bat ere erraza, abade baten babes, abadetxe baten kokagune eta, dena esateko, Mallabiko alkate on baten, Galarragako

Eusebio Arregiren oniritzirik gabe. Klandestinitatean egin behar izango genuen. Orduan ezagutu nituen Mikel Zaratek bere lan batean aipatzen duen «kuadrenuen», solaskideak Gereako sakristau Patxi Gerenabarrena eta geroko Goikoetxeko Martzel Garitagoitia.

* * *

Gehienok jakingo duzue Mikel bokazio berantiarreko apaiza zela; guxtiagok, ordea, bere lehen lehenago, delineaioa ikasi ondoren, aparejadoretzakoak hasi zituela, orain, arkitekto tekniko deitzen denekoak ikasketak aparejadoretzakoak zirela, orain, arkitekto tekniko deitzen denekoak. Herrilanean eta bestetan kontratista familiakoa, bazekian, beraz, obragintza zer zen eta, behala aipatuko dudanez, zubigintza nolakoa zen.

Ene uste apalez, hau izan zen Mikelek gure nazio hizkuntzari egin zion emaitzarik garrantzitsuena, hots, mendebaldeko euskalki nagusiaren, bizkaieraren, alegia, eta euskara batuaren, nazio hizkuntza estandarren arteko zubigintzaren estrategia izatea.

1978.urtean, Bergaran, Euskaltzaindiak bere sortzailetariko bat, Luis Eleizalde omentzea erabaki zuen haren jaioterrian, mendeurrena ospatuz. Euskaltzain oso izateaz gain, matematika irakasle eta politikoko pragmatiko ere izan zen Eleizalde jeltzalea. Euskara batuaren premia 1919an jadanik ikusi zuena, zoritxarrez laster hil bazen ere. 1968ko Arantzazuko Biltzar famatutik hamar urtera izan zen, beraz, hurrengo Biltzarra, VIII. Urte horren hasieran Euskaltzaindiaren idazkariak, Juan San Martinek eta biok deliberatu genuen beharrezko zela geografikoki bazterrekoak ziren euskalki bien lekukotasuna, bizkaierarena eta zubererarena, alegia, Biltzar horretan agertu. Biok bat gentozen nor zen bizkaieraren eta euskara batuaren zubigile, obragile edo kontratista Mikel Zarate. Zuzendaritzaren onarpenez eta Biltzarraren antolakizun idazkari legez, Deriora hurbildu eta Mikelen baietza jaso nuen. Bergarako Erret Seminarioan, UNEDeko gelan, maiatzaren 28an hileroko osoko bilkuraz gain, Euskaltzaindiak Biltzarraren finkatzeaz bilera berezia ere egin zuen. Hara zer dioen orduko batzar agiriak:

«Euskaltzainburuak irailean egiteko gareen Bergarako Biltzarraren xedeak agertu ditu: Luis Elizalderen omenez eta euskara idatziaren batasuna gai hartuz, Arantzazun 1968an eta geroztik eman diren batasun arauak aztertzeaz eta birrikustez, ortografia hauziak bereziki, eta azkenik batzarrerako deian gomiteak egiteaz. Ondotik, antolakizun batzordearen azalpenak egin ditu, bertako idazkari izendatu zen J.L. Lizundiak. Hizkuntza batzordearena J.A. Letamendiak, zenbait txostenen berri emanaz: X. Kintanak; idaztarauak; L.M. Mujika fonemaz; Mikel Zaratek, bizkaieratik batura...».

Organigrama ere onartu zen, zeinetan agertzen baita buru L. Mitxelena buru eta J.A. Letamendia idazkari eta kideen artean Mikel Zarate.

Juan San Martinek adiskidantza handia izan zuen Mikelekin eta berak egin zion gure *Eusker*a agerkarian deitu ohi dugun «hilberri txostena». Bi orrietatik pasarte hau bakarrik irakurriko dut:” 1978. urtetik Deustuko Unibersitatean irakaslea zen. Eta, urte horretan, Euskaltzaindiaren eskariz gertatua, Bergaran egin zen Biltzarean, «Euskara batua eta euskalkiak» zeritzan txostena irakurri zuen. Gai hontaz oso kezkatua zegoen bizkaiera batura eraman ahal izateko edo bizkaieraren guna euskara idatziaren batasunera emateko».

Hitzaldiaren pasarte zenbait ekarriko nituzke, baina ez nuke luzatu nahi. Labur labur:

«Hain zuzen ere, ez dut uste inongo hizkuntza batu bizirik, komunikabide jator izateko gai den hizkuntza batu bizirik, hamar urtetan batu denik, eta batu daitekeenik ere ez...»...; «Arrese Beitiaren behinolako zortziko txikia:

Bizkaia, Gipuzkoa
ta gure Araba,
eta Nafarroagaz
lau anaia gara;
beste aldeko irugaz
batzen gareala,
zazpirok bear dogu
gaur salbau Euskara»...;

«Eta euskara batua egiteko, euskaldun guztientzat ulerbide jator pozgarri izango den euskara batu bizi bat egiteko, kontzientzia hori balute euskaldun guztiek, beste hamar edo hogeitau urte barru, beharbada, euskara baturik egongo litzateke eta Euskal Herriak nortasun eta zertasun berri bat izango luke, dudarik gabe»...; «Baina ahalbait arinen batzeko eginalak egitean, kontzientzia ta jorkabide ezberdinak ditugu. Zergatik? Jakinezatasunagaitik esango nuke, lehenengo ta behin, kulturgabetasunagaitik, analfabetoak garelako»...; «Jakinezatasunak zabarkeriara eramaten gaitu: gizonai, gizonari, gizonari, gizonari, gizonari...; zabarkeriara eramaten gaitu, euskararen zatiketara ta euskara batuaren aurkako funtsgabeko ausartzia lotsagarria. Horrela euskara batua ezezik, euskalkiak heurak ere hondatu egingo ditugu. Horixe da euskararen hondabidetik egokienetariko bat da erdara batura berehalaxe jotzeko ibilbiderik aukerakoena»...; «Burrukan ari diren bi, besarkatu ere egiten dira»... Eta gu ere, euskaldunok, espainiarren aurka ibili izan gara beti burrukan, eta azken berrogei urteotan batez ere»...; «Eta demokrazia bidez lortu nahi baldin badugu Euskal Herri batu bat eta hizkuntza batu bat, errespetozko askatasunez lortu behar dugu, euskara batua ta euskalkiak errespetatu, euskalki guztiak baturako bidean begirunez, jakituriaz ta zentzua jartzeko ahaleginak egingez»...; «1. Euskararen batua esatean, batzuk batua bakarrik hartzen dutela kontutan esan genezake. Baina euskara (izena), lehenago da batua (izenlaguna) baino. Euskalkiak lehenago dira euskara batua baino, oraingoz bizirik euskalkiak bakarrik ditugu ta. Hala ere, euskalkiak elkarganatu ta batu egiten ez baditugu, euskara batu bat euskalkien bitartez egiten ez badugu, euskalkiak heurak ere, gaurko bideetatik badoaz behintzat, hondatu egingo dira ta Euskal Herri Erdal Herri bihurtuko da. Goitik behera euskara batu bat jartzea oso erraza da, esperantoa bezalako euskara

batu bat egitea oso erraza da, baina komunikabide izateko euskara batu bizi bat egitea ez. Behetik gora joatea, euskalkiak euskara batu baterantz bultzatzea dugu, ba, lehenbiziko eginbeharra. Ta horretarako nahi ta nahi ezkoa dugu alfabetatzea»...; Ba dakit hizketa biziaren gatza indargetu egiten dena horrela, alfabetatzeak kolorea ta grazia kentzen diona hizkera bizi nahastuari. Baina premiazoagoa dugu oraingoz bizia, zehaztasuna ta batasuna, gatza eta kolorea baino. Beste alde batetik, alfabetatzearen ekinean, dakigunetik ez dakigunera joatean, euskalkietatik baturantz jotzean, euskalkikeriaren eragozpena dugu. Hala ere, biak kaltegarriak izanik ere izanik ere euskara batua egiteko, euskalkikeriaren eragozpenak kalte gutxiago egiten duela uste dut baturkeriaren eragozpenak baino. 2) Hizkuntza mailak berezi ta argi ta garbi jarriko nituzke alfabetatzean, hau da, errezenetik zailenerainoko mailak jarriko nituzke, mundu guztiko eskoletan egiten den legez»... «Hogei urtetan ari naiz irakaskintzan eta ondo dakit zelakoa den gure nahaste-borrastea ortografiaren arazoan. Izugarria da lotsagarria! Eta hori erdarazko ortografia baino askozaz ere errazagoa delarik euskarazkoa! Askozaz errazagoa dudarik gabe. Erdaraz egin ditugun hogei ta bost mila orduak gogoratu behar berriz ere. Zenbat ordu eman ote digu euskal ortografia ikasten? 4) Morfologia ta lexiko aldetik, aspaldion asko ere asko aurreratu dugula esan behar batasun bideetan zehar. Deklinabidea gehien batean baturik dugu ta ortografia bezala deklinabide bat erabiliko nuke nik beti euskarazko idazki guztietan.»...; «Egina dago egon aditz batu bat paperean; baina eginda egon arren, oraindik zer azterturik asko dugu aditzaren alorrean aditz batu bizi bat lortu baino lehen»...; «Horrexegatik, oraingoz, aditz «sub-standar» bat, baturantzako maila bat egitea eskatuko nuke bizkaitarrentzat Bizkaierazko aditz “sub-standar” hori izan zen eta lapurtar eta zuberotarrentzat ere bai agian, euskara bizitik euskara batu bizirantz goazelarik ahalbait arinen ta egokiro joateko. Bestelan, Bizkaia behinik behin, nik neuk ez dut beste bide egokiagorik eta errazagorik ikusten». «1968. urtean Arantzazun Mitxelenak esana gogotan harturik: «Ez letorke kalte handirik oraingoz, beste puntuetan bateratsu bagen-toz, aditz laguntzaile molde bat baino gehiago usatzetik. Egizta bait daiteke aditz laguntzaile horiek isomorfoak edo direla euskalki bakoitzean, eta euskalki batetik bestera ere bai, beharrik». 6) Joskerari buruz ere ba dugu zeri ekin asko, euskalki bakoitzaren joskera motak aztertzen eta batzen. Baina oraingoz ez du hainbesteko eragozpenik sortzen batasun bidean zehar gozelarik ta beste baterako utziko dugu joskeraren arazoa». «Amaitzeko hauxe esan nahi nizueke: Euskararen ikuspegitik euskararik txarrena erdararik onena baino hobea dela eta bizkaieraren esaera ta joskera, gipuzkeraren indar ta ardatza, lapurteraren dotoretasun ta ozentasuna, nafarreraren sustrai ta antzinatasuna eta zuberoteraren lilura xarmanta haintzat eta ontzat harturik eta zaindurik, eginahalak egin ditza-gula guztiok euskara bizi batu bat ahalbait arinen egiteko».

Bizkaierazko aditz “sub-standar” hori izan zen Bilboko Hizkuntza Esko-la Ofizialeko talde batek prestatu eta Euskaltzaindiak, arau ordezkaritza osoa emanaz, batzorde batek onartua, zeinetan zeuden Luis Villasante, Eusebio Erkiaga, Alfonso Irigoien, Juan San Martin, Lino Akesolo, Josu Oregi denak bizkaitarrak euskalkiz, Eusko Jaurlaritzara igorri, zeinen Hezkuntza Administrazioak eskatu bai zigun espresuki. Eta, honetaz, gure Mikelek zortzi bat urte lehenago.

Mikel Zarateren hitzaldi eder hori, Bergarako Biltzarreko akta akademi-koetan irakur daiteke. Eta eder ez da nik diodalako bakarrik, jarraian izanda-ko elkarrizketako zenbaitzuek hala ziotelako baizik. Hara hor aipamenok: Kol-
do Mitxelenak:

«Zarateren hitzaldian, bizi egokiak iruditu zaizkit zenbait gauza. Ez naiz ari, niri gustatzen zidan ortografiari bakar bat hortaz. Lehendabizi ongi eta garbi gelditu dena zera da, alegia, gauzak egin behar direla, euskaldunak, dakienetik ezta kienera, eta bidea, alfabetatzea dela»; Patxi Altunak: «M. Zarateren hitzaldia bikaina iruditu zait»; Bixente Latiegik: «Mikeli esan nahi diot bere hitzaldia, orain artekoetatik, praktikoaena izan dela. Konforme nago puntu gehienetan»; J.J. Azurzak: «M. Zarateren hitzaldia ederra izan da, oso gustora entzun dut»; Pedro Pujanak: «M. Zarateren euskara batua eta euskalkiak izeneko lana ederra entzun ondoren...»; Jose Mari Irazolak: «hizlariak esan duenarekin oso bat nator».

Mikel Zarateren liburu askoren aipamenak ekarriko nituzte. Bat bakarrik aipatuko dizuet, ordea, *Euskal Ortografia (Baturantz)* izenekoa, Leopoldo Zugaza Editor, Durango 1978, gaurko nire gaira datorrelako, hain zuzen. «Bi maisuren iritziak» izena eman zion fantasiako elkarrizketaz, Mitxelena, D. Manuel Lekuonak eta berarekin asmatutakoa, oso polita da. Sarrerak ere ez du ezer alperrik galtzekorik, Axularren hitzak ere, beretzat argudio legez hartzen baititu:

«Hala ere, gauza bat ikusten da argi eta garbi: Beste hizkuntzek batasun bat lortu dute, koine ofizial literario bat dute; baina euskarak, euskerak, eskuera ez du... Eta horixe da lotsagarriena eta penagarriena: Axularren hitzok oso egokiak direla gaur ere liburu honen sarreran jartzeko, oso egokiak direla, zoritxarrez, hiru hurrehun urtegarrenean ere». Eta Axularrekin hasi eta Axularrekin bukatzen du: «Zeren halatan, ez litzateke euskara hain labur, eskas eta ez hertsia, nola munduak uste baitu, eta baitaduka, dela».

Baina, nire ustez, Bergarako Biltzarreko hitzaldiak lekukotzen didana, baina baita ere bere emaitza literario eta intelektualak, beste hau da: Mikelek ez zuen onartzen euskara batu edo estandarren, hots, gure nazio hizkuntza amankomunaren kontra bizkaiera jartzea. Egia da euskara batua euskal mendebaldeko hizkeratik urruntxo zegoela, baita Ipar-Ekialdekoetik ere, esango lukete euskaltzainkide eta idazle oparo ditugun Jean-Louis Davant eta Txomin Peillen zuberotarrek, baina ez ziren eta ez dira euskara batuaren kontra inoiz jarri eta bietan idatzi dute asko. Gure herrialdeko sektore batek, ordea, bizkaiera euskara batuaren aurkako kanpainan arma bezala erabiltzen zuen. Horrez gain, gutxitan izaten zen tradizio ederreko bizkaiera literarioa, baizik eta hogeigarren mendeko bizkaiera purista bat, Sabinorena berea ere ez, ez eta Azkue puristarena, «azkuence» deitu zutena, alegia. Batzuen sektarismoa zen, beste batzuen, ordea, gerra aurreko eta osteko belaunaldiko eta meritu pertsonal ugari euskaltzale zenbaiten «aggiornamento»rako ahaleginik edo ahalik eza. Euskalgintzak ere izan ditu Ottavianniak. Eta arazo larri honi irtenbidea ematen saiatu zen Mikel eta baita lortu ere. Eta abade sartu aurreko ikasketa eta ofizioari jarraiki, obragintzari –Iparraldeko hitz adierazgarri

hau hartzen dut— heldu zion. Eta hemen dator nire hipotesia, abade izateak asko lagundu ziola nik izenburuan esandakoaren ildotik, bizkaieraren eta euskararen arteko zubiaren estrategia disenaitzeko. Hara hipotesiareko nire uste batzuk: 1. Gereaa-Mallabiko eta Lezama-Txorierriko hizkerek, biak bizkaiera izan arren, alde nabarmena daukate, hori berak aitortzen zuen; 2. Baionako elizgizonak, Bilbokoak bezalaxe, «lingua vernacula» delakoetara liturgia tes-tu eta besteek latinetik itzultzen ziharduten. Berak bazekien Lafitte, Xarriton, Andiazabal eta beste baxenafar-lapurteraren erabilera ez zutela ariete legez euskara batuaren kontra jartzen, aliatu baizik. Bestalde, bazegoen Iruñeko elizbarrutian beste apez bat, Jose Maria Satrustegi, alegia, ez zegoena bat ere eroso Nafarroan gipuzkera eliz testuetan sartzearekin, nolabait, Elizaren «lingua franca» gipuzkera erabiliz. Hori hainbeste aldiz entzun nion Jose Mariri berari. Bistan zeukan, Mikelek, bizkaiera euskara batuaren kontrako aurkari ezin zitekeela izan. Obragintzako bizitza zibiletik bizitza eklesiastikora berandu sartzeak, ohiko heziketadun elizgizon askok ez zuten pragmatismoaz hornitua zegoen eta horrekin baliatu zen zubigintzarako. Zeren eta «dakigun (ibai ertzetik, bizkaieratik, kasu honetan) euskalkitik, ez dakigun (beste ibai ertzera, euskara batura) estandarera igarotzeko, zubi estrategiko bat diseinatu eta egin behar zen eta, diseinatu eta egin zuen. Hori berari zor diogu eta estrategia hori gauzatzeko kontratista enpresa bat behar zen, bera mundu enpresarial horretan ibilia zen, bestalde. Ene ustez, Labayru Ikastegia izan zen enpresa hori. Eta eskertzekoa da. Izen bi bakarrik aipatuko ditut: Ander Manterola eta Adolfo Arejita.

MIKEL ZARATEREN IRAKASBIDEA

Lezama, 2004-IV-01

*Andres Urrutia,
euskaltzaina eta **Jagon** Sailburua*

Ez neban nik Mikel Zarate zana ezagutu. Ez, behintzat, buruz buru eta mintzoz mintzo. Bai, ostera, idatziz eta letra moldez, harenak diralako nire euskalduntze-bidean erabili ditudan hainbat norabide eta gogoeta.

Izan be, orain dala hogeita bost urte, Euskal Herritik kanpo nintzan, Madril aldean, gerogarrenean nire ogibidea izango neban eskribautza-titulua eskuratzeko neke eta lorretan. Ikasteak izten eustazan une atsegin hareetan, euskarazko testuen irakurketak betetzen ninduan, zuzenbidearen letra lehorra literaturaren letra gozoaz trukatuta.

Apirila zan haren hilbarri-albistea ezagutu nebanean, Reina Victoria kaletik behera, unibertsitateko urian sartuta. *DEIA* egunkaria zabaldu, eta berehala joan jatazan begiak Mikel Zarateren heriotza ekarren lerrokadara. Harenak irakurriak nituan han bertan, eta banekian, eskuartean euki barik be, *Haurgintza Minetan* izeneko nobela argitaratuta eukana.

* * *

Horraino hasierako kontua. Egunerokotasunaren indarrak, bistan da, laster ahaztuarazoten deusku joanaren gomuta, eta gertakari barrien gosekil egiten. Barriren barri bizi gara, eta, jakina, orduko haretan, bazan Madril eta euskalgintza zegaz lotu eta non uztartu. Bitoriano Gandiaga be, urrun ez, eta haren *Uda Batez Madrilen* ahorik aho etorren, euskal poetaren ikuspegi uritarra astinduz.

Astinaldi gogorra izan zan ha, eta ez, askok uste izango dabenez, Mendatako olerkariaren aldetik etorri jatana. Haizea, argi dago, bestetik eta besterik etorren. Horretara, Bilbora etorri nintzan batean, koadrilako lagun batek atara eustan autua:

- Mikel Zaraterena badakik?
- Bai, eta...?

– Joan dan udan haren ikasle izandakoa nozu. Bene-benetan zoragarri eta asko ikastekoa.

Autu labor horrek zer pentsa emon eustan. Esan eta egin, adiskide ha eta biok euskararen aldetik bis-bisean ibili, eta nire euskarari bultzada bat emotea erabagi neban. Hurrengo udarako prestakuntzak egin eta Labayuren Ikastaroan parte hartzeko prest nengoan (1979).

Lehen eguna. Niretzat danak ezezagunak. Gelara sartu, eta irakasleak Mikel Zarateren aitamena egin eban. Estraineko entzun neban harako leloa, *Dakigunetik ez dakigunera*, bizkaieratik batura, gaur egun barra-barra dabilena askoren aho-mihietan.

Ha didaktika barria zan niretzat, ikasmodu apartekoa, behinola *Kresala* haretan egin neban lehen saiotik harantzago joan eta Arranondoko portutik euskararen itsas zabalera eroango ninduana.

Etxetik nentorren euskaldun. Ez oso, Bilboko erdal itsasgorak itolarrian hartua nindualako. Euskaldun bizi nahi neban, euskal itsaso horretan bizimodu ganorazkoa izateko. Igeri egiteko-eta txalupa sendoa Mikel Zarateri esker neban. Harek eta haren aldamenekoeak eta ondorengoeak: Karmelo Etxenagusiak, Ander Manterolak... erruz eta erraz erakutsi eusten egingarria izan eitekeala euskaldun bizitzea gaur egungo Euskal Herrian, nor bere tradizioetik hasi eta euskaldun guztien tradizio erkidea eskuratuz, besteak beste, norberaren tradizioa be euskaldun guztiena dalako.

Mikel Zarateren irakasbidea titulua jarri deusat testu honi. Ez dakit, testua baino, ezagutu ez dodan pertsona batenganako miresmen-autorpen hutsa ez ete dan izango. Egin dagidan, bestela, eta gaiak eskatzen dauan moduan, berebiziko norabide-aldaketa, eta laburtu dagidan, beraz, zuen aurrean irakasbide horren nire lehen egiaztapena, mende laurden geroago harek itzi euskuna berba labor eta zerbarri zehatzetan zirriborratzeko.

* * *

Zein da, beraz, XXI. gizaldi hasieran Mikel Zarateren irakasbidea, euskaraz bizi, euskaraz lan egin eta euskara bera landu nahi dauan unibertsitari edo profesional batentzat?

Argi daukat berori ezagutu ez arren, eritzikide nazana Zarateren irakasbideagaz, haren oinordetzaren edukia –zilegi bekio eskribauari bere zeregina– hartzekoan jarri behar dala, eta ez zorrean. Horrexegaitik, hain zuzen be, lau-tara laburbilduko dot nire eginbidea:

A) Lehen haria Zarateren jokabiderik nabarienean jarriko dot: euskara landu, norberarengandik hasi eta norberaren tradizioetik abiatu, beti be ahaztu barik zein dan helburua: euskara batu baten bidean ibiltea.

Zalantzazkoa zan orduan (orain hogeita bost urte) euskara batuarena. Batzuk alde, bestetzuk –beste batzuk– kontra; batuaren eta euskalkien artekoa pil-pilean egoan aldi haretan. Demasiak eta gehikeriak be nongura, bateko eta besteko pentsamenduen aldetik. Mikel, beharbada, bidegile bakarrenetarikoa, eta, Jose Luis Lizundiak oraintsu esan deuskunez, zubigilea be bai.

Ni neu be, hortik joan nintzan, eta berehala aurkitu neban haren irakasbidea mamitzeko aukera. Izatez, lezamarrak kezka bizia plazaratu euskun. Mikelek bizkaiera ikusten eban arriskuan, bizkaierak berez daukan tradizioagaz batera. Esan asko eta idatzi gitxi, leporatzen eutsen bizkaitarrei, eta, horren abiapuntutik be, bizkaierak erreka jo ez egian gura eban.

Zuzentzeko bide bakarra aurkitu eban berak, bizkaitarren nortasuna eta ekarpenak ziurtatzeko. Bide bakar hori lana zan, euskarazko testuak sortu, landu eta osatzea. Hortxe ikusten eban bidea, esanetatik ekintzara igarotzeko modu bakarra.

B) Horra, beraz, haren irakasbidetik azpimarratu nahi dodan bigarren ardatza. Ekinez ekin eta lanen bidez mintzatzea. Iparraldeko harek esan legez, *obrak mintzo*, bizkaierazko tradizio lexikala, kulturala eta komunikatiboa egoki sustatzeko, eta euskara batuan txertatzeko.

c) Bada, hirugarrenez, lana egiteko modu eta manera. Horretan be Mikel Zarate sasoiko fruitua da. Aurreko erregimen politikoaren buruzagia hil, eta Euskal Herriak bere burua antolatzen ziharduen. Arrapaladan etozen gerogareneko kontuak izango ziranak, orduan amets eginbako hutsak.

Telebista, unibertsitate, egunkari eta komunikabideak, kale-giroa, administrazioa... euskaldun nahi zituen Mikelek. Areago, euskaldun alfabetatuak, euren hizkuntzaren jabe eta jakitun. Euskara noranahikoa, aspaldiko poetak esan ebanez. Berak be, olerkari barri (edota barriztatu, zehatzago esateko) eta ahots goraz aldarrikatu eban euskaldunen bultzada ezohikoa.

Egin-eginean be, gorantza etorren olatua, baserritarren eraginez baino, euskaldun kaletarren porasuz eta indarrez. Nonbait ipini behar espiritu barria, eta Zaratek, adi-adi, euskararentzat premiazkoa zan zientziaren baitan jarri eban, bertso mamitsu batzuen bidez:

*Unibertsitate zaharreko zemento erdalduna
Arrakalatu egin da gazteria berriaren garraisiz
Kutsadura grisaren barne eztanda irakinean.*

.....

*Unibertsitate zaharreko lur euskalduna
Udaberriko bizi ta edertasunez
Nire ametsaren itxaropenezko atseginetan.*

Horraino esana, gutako askorentzat berebiziko egitasmo bihurtu dana urteen joan-etorrietan. Horraino be haren irakasbidea, zahagi zaharretan euskararen ardao barria isuri nahian. Hori, hogeita bost urte geroago, zeregin erraza danik ez dot esango. Aitzitik, eginbeharrekorik latzenetarikoa dogula plazaratuko dot, gaur guztion begien bistakoa dana orduko Zarateren eta beste batzuen aita eta amapontekotzaren hartzekoan jartzeko.

D) Abian gara, alabaino, bide horretan, eta abiatzean bada, laugarrenez eta azkenez, osterantzeko irakasbide zuhurra Mikel Zarateren jardunean. Hain zuzen be, lanarena, ahaleginarena, norberaren jakinbidea beste askorengana helduarazoteko eta euskalgintzaren mezua zabaltzeko. Berba batez esateko, irakaskuntzarena.

Amaibako zerrenda osatuko leuke haren esku-erakutsiak. Eliza testuak euskaratzea, euskaldunte-alfabetatze ikastaroak, unibertsitateko eskolak... Gela honetan diran askoren lekukotza da horreen guztien fede-emoilerik sendoena. Irriño bategaz agurtu geinkez holakoak, euskararen munduan hainbat profesional buru-belarri dabilen une honetan. Mikelen borondatezko ekina be, sasoiari sasoiko kontu huts moduan hartzeko arriskuan erraz jausi. Bego.

Nago, ostera, ondino be, horren preminean ez ete gagozan, holakoak bul-tzateko tenorean, espiritu horrek aurrera eroan gagizan gure eguneroko zereginetan.

Harek horretan emon eban bizia. Horretan be itzi euskun irakasbidea. Behinola Juanjo Zearreta lagunari entzun neutsanez, Mikel Zarateren heriotza mintsuan haren aitak esandakoa gogoratu behar: *Lanak hil dau!*

Honaino, beste barik, aurreko irakasbideen labur-beharra. Nor a proposago, ordea, aurrekoarena bi lerrotara ekarteko, Mikel Zarate bera baino?

Bertsogintza eban harek kutuna, esamoldeak etxetiarrak:

*Bat euskal herriak
Bat euskalkiak,
Bat denok beti.
Batu dezagun
Euskara ta ikasi.
Berritu dezagun
Euskal Herri!*

MIKEL ZARATERI OMENALDIA

(2004ko urtarrila-apirila bitartean)

Lezaman, 2004-IV-4

Fernando Olabarrieta.

Lourdes Prudencio.

Zorritzketan Lezamako euskara alkartea

Mikel Zarate Lejarraga euskal idazle izan zenaren heriotzaren 25. urteurrenean, «*Zorritzketan Lezamako Euskera Alkartea*» eta Lezamako Udalak omenaldia antolatu dugu bere izenean honako helburu hauekin:

- Mikel Zarate, euskal idazlea gogoratu: bere liburuak eta lanak ezagutzera eman, berrargitaratu, zabaldu, ulertu eta behar den moduan baloratu...
- Mikel Zarate, herriko gizona eta euskaltzalea gogoratu.
- Mikel Zarate, eliz-gizona gogoratu.
- Bere ezaugarriak –zintzotasuna, euskaltzaletasuna, lan oparoa, handitasuna– «erabiliz» eta aprobeztatuz, Lezaman eta Txorierrin euskara indartu, prestijiatu eta bere erabilera bultzatu. Herriko talde eta erakundeei, baita Txorierriko euskara talde eta kultur erakundeei ere, omenaldian aktiboki parte har dezaten eskaria zabaldu.

Ondoren, antolatu ditugun ekitaldien zerrenda eskaintzen dugu, modu kronologikoan sailkatuta:

EGUNA	ORD.	EKITALDIA	TOKIA
		2003	
Abenduak 6	11.30	AURKEZPENA / PRENTSAURREKOA Durangoko <i>Azokan</i> .	DURANGO (azoka)

EGUNA	ORD.	EKITALDIA	TOKIA
		2004	
Urtarrilak 15	20:00	<i>Aikor!</i> en 2. urtebetetzea. OMENALDIAREN AURKEZPENA Lezaman. (Aurkezlea: Pedromari Goikoetxea). Part.: Xabier Goienetxe zuzendaria, Lurdes Prudencio <i>Zorritzaketaneko</i> koordinadorea, Unai Elorriaga idazlea, Joseba Butron euskaltzaina eta lezamarra, eta Natxo De Felipe abeslaria.	LEZAMA (Goitioztako txokoa)
Urtarrilak 23	19:00	«Lezamako toponimia» liburuaren eta maparen aurkezpena Egileak: Asier Bidart eta Aintzane Etxebarria. Aurkezlea: Adolfo Arejita. Mahaikideak: Luis Ramon Alvarez, Ander Manterola, Lurdes Prudencio eta egileak.	LEZAMA (kultur aretoa)
Urtarrilak 30	19:00	OMENALDIAREN HASIERA LEZAMAN Lezamako eskolako umeak (aurkezlea Igor Urrutikoetxea): « <i>Bilbo irribarrez</i> » antzeztuta eta bertsoak.	LEZAMA (kultur aretoa)
Urtarrilak 30	20:00	OMENALDIAREN HASIERA DERION <i>Labayru Ikastegia</i> . Ekitaldi kulturala: Hizlariak: Jokin Gorozika, Igone Etxebarria, Jesus Etxezarraga, Ritxar Zarate eta Jabi Agirre.	DERIO (Seminariora)
Urtarrilak 31	19:00	<i>Kukubiltxo</i> eta <i>Oskorri</i> zuzenean: « <i>Ekidazu</i> » antzezlana. (Aurk.: Udane Goikoetxea. Antolatzaileak: Derioko <i>Tximintx Euskera Alkartea</i> eta Derioko <i>AEK</i>).	DERIO (polikiroldegia)
Otsailak 1	12:00	Meza Nagusia Lauroetako <i>San Miguel</i> ermitan (Abadea: Martin Orbe).	LAUROETA (Loiu)
Otsailak 1	13:00	Meza ostean: <i>Mikel gure abadea</i> izan zenari buruzko elkarrizketa. Juan Luis Goikoetxeak zuzenduta. Ondoren: hamaiketakoa.	LAUROETA (Loiu)
Otsailak 1	14:00	Herri bazkaria <i>Aurregoiti</i> jatetxean.	LAUROETA (Loiu)
Otsailak 1	16:00	Bazkalondoan bertsolariak: Xabier Amuriza, Jon Azpillaga eta Jon Lopategi (Lauroetako ekitaldien antolatzailea: Jai-batzordea).	LAUROETA (Loiu)
Otsailak 6	20:00	« <i>Agate Deuna</i> » kontzertua, Ohiana Astobietak aurkeztuta: Zamudioko <i>Bertoko Soinu Tresnen Elkarte</i> . (<i>Ekidazu</i> abesbatza «Santa Ageda» kantatzen).	LEZAMA (kultur aretoa)

EGUNA	ORD.	EKITALDIA	TOKIA
		2004	
Otsailak 27	20:00	Larrabetzuko <i>BBK (Bihotz Bakartien Kluba)</i> : poema musikatuak.	LEZAMA (kultur aretoa)
Martxoak 5	19:30	<u>I. Mahaingurua</u> : «Mikel idazlea». (Aurk.: N. Peñafiel). Koord.: Joseba Butron. Part.: Ander Manterola, Gotzon Garate, Jon Kortazar eta Juan Manu Etxebarria. (Jon Kortazar: Mikelen « <i>Etorriaren zorabioz</i> » liburuaren aurkezpena) Amaieran: luntxa Lezamako txakolinarekin.	LEZAMA (kultur aretoa)
Martxoak 10	20:00	<i>Laqatzu</i> Zamudioko Euskera Alkarteak antolatuta: Bibiñe Pujana, ipuin kontalaria, Mikelen ipuinak kontatzen.	ZAMUDIO (Dorretxea)
Martxoak 12	19:30	<u>II. Mahaingurua</u> : «Ha bai gizona!». (Aurk.: Mikel Zarate Yurrebaso). Koord.: Juan Luis Goikoetxea. Part.: Iñaki Aretxabaleta, Lontzo Zugazaga, Lauroetako Miren Goitia eta Gorka Zarate. («Gure Mikel» liburuaren eta « <i>Ekidazu</i> » diskoaren aurkezpena). Amaieran: luntxa Lezamako txakolinarekin.	LEZAMA (kultur aretoa)
Martxoak 26	10:00	<i>Euskaltzaindia</i> : ohiko batzarra («Lezamako adierazpena»)	LEZAMA (batzar aretoa)
Martxoak 26	21:00	<i>Laqatzu</i> Zamudioko Euskera Alkarteak antolatuta: Bertso-afaria, Mikelen omenez: Andoni Egaña, Unai Iturriaga eta Etxahun Lekue bertsolariekin	ZAMUDIO («Jana» jatetxea)
Martxoak 27	13:00	Zamudioko Udalak antolatuta: Mikelen omenezko Harriaren eta Oroigarriaren inaugurazioa. Ondoren, hamaiketako Zamudioko taberna batean.	ZAMUDIO («Mikel Zarate» enparantza)
Martxoak 28	13:15	<i>Larrabetzu</i> Musika Eskolaren eskutik, kontzertua. (Aurkezlea: Leire Iturrioz) 1. Euskal abesti lirikoa (U.Alonso: sopranoa; C. Melendez: pianoa). 2. Akordeoi taldea. 3. <i>Izar Argia</i> abesbatza. 4. Kamara orkestra. 5. Kamara orkestra eta <i>Izar Argia</i> abesbatza.	LEZAMA (eliza)
Apirilak 1	18:30	<i>Euskaltzaindiaren</i> ageriko bilkura (Andolin Eguzkitzaren heriotzagatik atzeratua), Mikel Zarateren omenez. (Mahaikideak: Luis Ramon Alvarez, Jean Haritschelar eta Lurdes Prudencio. Hizlariak: Karmelo Etxenagusia, Jose Luis Lizundia eta Andres Urrutia). Amaieran: musika saio txikia <i>Ekidazu</i> abesbatzerekin eta luntxa Lezamako txakolinarekin	LEZAMA (kultur aretoa)

EGUNA	ORD.	EKITALDIA	TOKIA
		2004	
Apirilak 2	19:30	III. Mahaingurua: «Euskararen egoera Lezaman». (Aurk.: Xabier Goienetxe). Part.: Iñaki Bilbao, Lurdes Prudencio, Fernando Olabarrieta, Leire Iturrioz eta Alaitz Gana. Amaieran: luntxa Lezamako txakolinarekin.	LEZAMA (kultur aretoa)
Apirilak 2	22:00	Lezamako «Pelota eskolak» antolatuta, Pilota partiduak (eskuz banakako 2004ko txapelketa: EUGI-PASCUAL kanporaketa eta binakako beste partidu bat).	LEZAMA (frontoia)
Apirilak 3	22:00	Gaizka Peñafielen « <i>Ekidazu</i> » diskoaren aurkezpena: entzunaldia eta bideo emanaldia (Aurkezlea: Ohiana Astobieta) <i>Oskorriren</i> kontzertua zuzenean.	LEZAMA (frontoia)
Apirilak 4	12:30	Meza Nagusia , Karmelo Etxenagusia Gotzainarekin eta Andoni Gerrikaetxebarria, Lontzo Zugazaga, Patxi Iribarren eta Jesus Mari Etxebarria abadeekin.	LEZAMA (eliza)
Apirilak 4	13:15	Kontzertua: musika korala. (Aurkezlea: Leire Iturrioz). <i>Ekidazu</i> abesbatza (zuzend.: Jabi Agirre) eta <i>UPV/EHU</i> -ko abesbatza (zuzendaria: Enrique Azurza).	LEZAMA (eliza)
Apirilak 4	14:30	Herri Bazkaria (prezioa: sei_). (Txartelak salgai Lezamako denda eta tabernetan, eta Txorierriko euskara elkarteetan).	LEZAMA (frontoia)
Apirilak 4	17:00	Bazkalondoan bertsolariak: Xabier Amuriza, Jon Azpillaga, Elortza, Etxahun Lekue, Jon Lopategi eta Angel Mari Peñagarikano. (Aurkezlea eta gai-jartzailea: Pedromari Goikoetxea).	LEZAMA (frontoia)
Apirilak 4	19:00	OMENALDIAREN AMAIERA Hizlariak: Pedromari Goikoetxea, Fernando Olabarrieta, Lurdes Prudencio, Luis Ramon Alvarez eta Ritxar Zarate.	LEZAMA (frontoia)

ANTOLATZAILEEN BERBAK OMENALDIAREN AZKEN EKITALDIAN, BAZKALONDOAN. (I)

Gaur goizean, lehenengo orduan, «*Zorritzketan* Euskera Alkarteak» daukan lokaltxo edo bulego txikira joan gara, azken orduko barririk ete dagoan, zeozer egitea falta ete dan, detaileren bat..., omenaldiaren azken egun hau ondo antolatu gurean.

– Lehenengo, gutunontzia zabaldu dogu. Ez da ezer egon.

– Ondoren, telefonoan mezurik inork itxi dauan konprobatu dogu..., eta ezer be ez. «Tira, ordubera, ezer ez badago, gauzak ondo doaz», pentsatu dogu geure artean.

– Gero, ordenadorea biztu eta mezu elektronikorik heldu dan aditu dogu... Eta hara non, mezu barri bat dagoela ikusi dogun. Lehenengo momentuan, nondik datorren jakinda, petrifikatuta geratu gara, itzelezko otxikerea sentidu dogu barru-barruan: *mikelzarate@bestemundua.com*, edo. org, edo. info, ez dot ondo gogoratzen helbidearen buztan hori.

Mezuagaz batera fitxategi bi etorri dira erantsita:

– Bata, audio-fitxategia, edo soinua dakarren artxibo horreetariko.

– Bestea, testu-fitxategia.

Zabaldu dogu lehenengoa eta Mikelen barrea entzun dogu, ezagutu genduanok ondo gogoratzen dogun barre algara zaratatsua, berezkoa, zintzoa, baikortasunez betea, kutsakorra. Gure lagun batek idatzi eban moduan: «Mikel barreka, eta garritik gorakorik ez jakon geratuko mugidu barik».

Zabaldu dogu beste fitxategia, eta testuak hauxe dino:

«Ieeeeeup (aupada bategaz hasten da). Arrastion Lezamarrok, txorierritarrok eta hor batu zarien euskaltzale guztiok (dino Mikelek). Gaur, ez deusuet gutun literariorik egingo. Ez, ez, Baina uste dot hiru-lau berba zuoi esatea tokatu egiten jatala, sikanen be eskerrak emoteko.

Eskerrik asko nigaz akordatu zarielako, eskerrik asko bihotz-bihotzez. Harro eta pozik sentitzen naz zuen gogoan eta bihotzean nagoelako. Eskerrik asko.

Baina, piti bat arduratuta be banago. Ze, ni hemen oso ondo nago, bero-berotan, ez dot ezer falta: irakurtzen, idazten, errezetan, bertsotan, pelotan... Lantzean behin musaldiren bat be egiten dogu, Iskanderregaz, Andolinegaz eta beste euskaltzale maitagarri batzuekaz.

Esan dot. Ni hemen ondo nago, baina euskerea, hor, zuon artean ez dabil hain ondo:

– Alde batetik, Madrilen eta Parisen, eta Euskal Herrian bertan euskereak oraindino be arerio asko daukaz, eta diktaduraren sasoian emoten ziren antzeko erasoak sufridu behar ditu. Tristeia da, XXI. munduan, oraindino be hizkuntza txiki, baina hizkuntza zahar eta eder batek errespetu handiagoa ez merezidu izatea.

– Beste alde batetik, administrazio-arduradunen artean eta politikoen artean benetako euskaltzale asko egon arren, uste dot ahalegin handiagoa egin behar dozuela euskeraren alde eta euskal kulturaren alde BAT egiteko eta batera joateko, mizkeriak eta protagonismoak kanpoan itxita. Hor be, zuen mundu kapitalista horretan, ilusinoagaz, sormenagaz eta lan egiteagaz batera dirua be inportantea da kultura egiteko. Bai, baina eredia be bai.

– Eta beste gauza bat be esan behar deusuet nire ardura hau azaltzeko: ni mundutik joan nintzanetik, behar asko egin dozue, asko aurreratu dozue, egia da, batez be ezagutza mailan. Gero eta liburu gehiago argitaratzen dira euskeraz, gero eta jende gehiagok daki euskeraz berba egiten. Baina erabili? Egin? Eta egiten dana, zelan? Zelango mailagaz? Adibiderako, egizue bueltatxo bat Lezamako plazatik eta kaleetaik edozein egunetan. Idatzi nebazan alegi mingotsak gaur egunerako be baliu dabe, zoritxarrez: «Umeen zentzuna etxean entzuna» eta beste alegibatzuk...

– Ederto, bide batezko gogoeta batzuk egiteko eguna bada, baina ez triste egotekoa. Eta, mesedez, ez egizue hartu dinodazanak errudun sentidu azoteko akusasinozko berbak legez, ez, ez, esperantza eta ilusinoz beteta doazen berbak legez baino. Jakingo dozue bidea topatzen, seguru nago. Eta biderako lagungarriak be hor daukazue: diru-laguntzak, plangintzak eta abar... Hor daukazue Txorierriko euskera alkarteak, «Aikor!» aldizkaria, eskola eta ikastetxe euskaldunak... eta, batez be, pertsonak, euskaltzaleak... hor daukazue sare gogotsu eta adoretu hori Txorierriko euskaltzalez osotua, holango eta honen antzeko ekitaldi kulturaleri esker indartuko dozuena.

– Honenbestez, bertsolariak be entzun gura dodaz eta amaitu egin behar dot.»

Agur eta betirarte esateko, poematxo bat aukeratu dot, «Higidura berdez» nire liburuan hitzatzte gisa idatzi nebana. Gura badozue, ipini egizue hormetan, eta eroan egizue buruan eta bihotzean, baina, batez be, egin egizue hor esaten dana:

EUSKARA

Eraman ezazu haizetara,	edonora.
eraman ezazu eguzkitara,	Baina ez sartu,
eraman ezazu baserrira	mesedez,
eta hirira,	faborez,
ikastoletara,	inongo bitrinatan;
etxeetara,	ez lurperatu
irratira,	sekulan santan.
telebisia....,	

ANTOLATZAILEEN BERBAK OMENALDIAREN AZKEN EKITALDIAN, BAZKALONDOAN. (II)

Zorritzetan Lezamako Euskera Alkartearen partetik, eskerrik asko, bihotz-bihotzez Mikelegaz batera bazkaltzera etorri zarion guztioi.

Danok dakigun moduan, omenaldiaren helburu nagusia, Mikel idazlea, Mikel abadea, Mikel euskaltzalea, Mikel irakaslea, Mikel herritarra, Mikel gizona gogoratzea da. Eta, hemendik aurrera, Mikel eta berak esanekoak, bu-ruan eta bihotzean eroatea be bada omenaldiaren helburua.

Antolatzaileok, oraintxe bertan ez dakigu helburua lortu dogun ala ez. Hori zeuok esango dozue. Guk dakigun gauza bakarra haxe da: omenaldia prestatzen hasi ginanean, orain dala hiru urte edo gehiago, egin genduan lehenengo beharra Mikelen inguruko jendeagaz kontaktuan jartzea izan zan: haren familia, haren lagunak, haren irakaskide eta ikasleak, haren abade lagunak, instituzinoak, haren auzoko eta herritarrak, Txorierriko euskaltzaleak... omenaldia ahal danik eta zabalena egiteko asmoagaz.

Eta egia santua da esango doguna: dan-danak baietza emon euskuen. Danak esan euskuen: «Mikelegaitik, edozer, bai, pozik». Eta hori Mikelen meritu da eta ez antolatzaileena. Eskerrik asko, beraz, guztioi. «Eskerrak» berbea, gaur askotxo entzungo dan berbea izango da, baina ez dago beste erremedio-rik. Guk ez dogu omenaldian parte hartu daberen pertsonen izenik gaur emon-go, zerrenda oso luzea dalako, eta ganera, baten bat kanpoan ixteko arriskuan garalako.

Hor izan dira, Txorierriko euskera alkarreak, *Aikor!* eta beste komunika-bideak, kultura talde eta erakundeak, euskaltzainak, abadeak, haren lagun, lan-kide eta ikasleak, idazleak eta ikerlariak, instituzinoak, Lezamako Udala, Lezamako eskola eta Lezamako herritarrak, bertsolariak, musikariak, aktoreak, pelotariak, Gereako eta Lauroetako lagunak, eta abar, eta abar... Dozenaka euskaltzale. Guztioi, eskerrik asko bihotz-bihotzez antolatzaileon partetik.

Esandakoren adierazgarri eta adibide legez, eta honegaz amaituko dogu gaurko gurea, omenaldia prestatzen gabiltzala, euskaltzale handi batek bialdu euskun gutun labur-ederra irakurriko deusuegu. Gutunaren autorearen izena esan barik, hasikeran esan dogun moduan oraingoan be, balio dagiala parte hartu dozuen guztion pentsakerea eta sentikerea erakusteko.

Holantxe dino:

«Ezusteke handia eman didazue benetan! Zirrara sentitu dut! Benetan poz-ten naiz Mikeli prestatzen ari zaretzen omenaldiaz; bestalde, zer gutxiago! Azala-goko zenbat eta zenbat gauza «omentzen» diren gure herri honetan eta munduan! Aitzitik, sakontasunaren sakontasunera jo izan duen eta jotzen ari den zenbat eta zenbat alde batera utzita!

EUSKALTZAINDIA
 REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
 ACADEMIE DE LA LANGUE BASQUE

LEZAMAKO UDALA

Jean Haritschelbur Duhalde
 euskaltzainburua

eta

Luis Ramón Álvarez Sagardui
 Lezamako alkatea

atsegin handiz gonbidatzen zaituzte, 2004ko martxoaren 26an, Lezamako Udaletxeko Kultur Aretoan, arratsaldeko betan, Mikel Zarateren omenez egingo den ageriko bilkurara.

Ageriko bilkura, Mikel Zarateren omenez

1. Alkatearen ongietorria.
2. *Zorritzetan* Lezamako Euskera Alkarteko ordezkariaren hitzak.
3. Euskaltzainburuaren agurra.
4. Mintzaldiak:
 - ✓ Karmelo Etxenagusia, ohorezko euskaltzaina: "Mikel Zarate, eleiz idazle".
 - ✓ Jose Luis Lizundia, euskaltzain osoa: "Mikel Zarate, bizkaiera eta euskara batuaren arteko zubigintzaren estratega".
 - ✓ Andres Urrutia, euskaltzain osoa: "Mikel Zarateren irakasbidea."
5. Herriko abesbatza.
6. Amaiera hitzak.

«Ez dakit, juxtu, zer-nolako omenaldia ari zareten prestatzen, baina egin dezakezen guztia gutxiegi izango dela pentsatzen dut.

Izan nuen, behin behintzat, Mikelekin buruz buruzko harremana izateko aukera, eta benetan hunkitu eta ukitu ninduen. Aurrean «gizona» ikusi nuen; behiala Diogenes aldartetsuak, egun argitan eta jendaurrean, eta eskuan zuzi argitsua zuela bilatzen ei zuen «gizona»; agian, edo/eta segur aski, handiagoa. Har itzazue lerro hauek Mikelekiko izan nuen eta dudan mireспенaren seinaleztat. Beraz, eskertzen dizuet, bihotz-bihotzez eskertu ere, omenaldian parte hartzeko zuen gonbita.

Bukatzeko, esker mila. Egin iezaiozue agerraldi handi hau jendeari, bereziki Mikelen herritarrei: badutela harro egoteko arrazoi sakon-sakona. Txirrindulari, pilotari, futbolari, harri jasotzaile, idazle, politiko eta pertsonaia... handi-handien gainetik jarriko nuke Mikel».

Betirarte, Mikel Zarate.

IKER SAILA

GRAMATIKA

EUSKALTZAINDIAREN CORPUSEZ

*B. Oyharçabal,
Iker sailburua*

Euskaltzaindiarentzat garrantzi handia dute testuek, hauen ikerketan oinarritzen baitira bereziki haren lanak. Aski da gure erakundearen iraganeko gorabeherei behatzea, berehala horretaz konturatzeko. Nork dudan jar dezake testuen euskarri sendoa izan gabe biziki zail dela deus funtsezkorik egitea hizkuntzaren finkatzeko? Testu oinarri horren garrantzia are handiagoa egin zaigu azken hamarkadan, teknologia berriei esker, duela guti ezin asmatuzkoak eta ezin amestuzkoak ziren ikerbideak eskuen artean izan baititzakete orain hizkuntzalariek, eta ondorioz lan egiteko erak, erran nahi baitu hizkuntza datu askoren azterkatzeko baldintzak, osoki aldatu baitira.

Euskaltzaindia, beharrik, hasia da azken urteetan gisa horretako baliabideez baliatzen, eta orok dakigu, adibide baten emateko, OEHa ez zuela orain duen itxura izanen euskal literatura zaharreko testu asko eta asko era digitalizatatu batean jaso izan ez balira, eta EEBS ere egina izan ez balitz.

Haatik, teknologia berriek mugatzen duten eremu hau gelditu gabe aldatuz doa, eta laster zaharkiturik geratzen dira sail horretan egiten diren aitzinamenduak. Pentsa zitekeen, beraz, denbora joan arau, horrelako zerbait gertatuko zela Euskaltzaindiak abiarazi programa zenbaitekin, eta, hain zuzen, hala gertatu da: franko laster zaharkiturik gelditu dira. Horrela, bada, OEH bukatzera doalarik eta EEBS ere amaitutzat jo dezakegarik, ordu da, berant ere gabiltzala erran dezakegu, Euskaltzaindiak kontu honetaz gogoeta sakonak egin ditzan eta ondoko urteei buruz ildo berriak urra ditzan, deus ikustekorik ez baitute gaur egungo teknologia baldintzek eta duela hogeit hamar urtekoek, ikergai izan daitekeen testu-multzoaren tamainari dagokionaz bereziki.

Areago dena, Euskaltzaindia ez dabil bakarrik langintza horretan. Euskarlaritzako partaide franko hasi dira hizkuntzaren gaineko teknologia horretan, baita honek ekarri ekoizpenetan ere, lan egiten, bai unibertsitatean, bai hartarik kanpoan ere, eta guztiz beharrezkoa da gure erakundeak argiki erran dezan zer dioten horretaz, zer har dezakeen bere gain, zer ez, eta nola jokatutekeen euskarak gau eta bihar ahal bezainbat probetxu atera ahal dezan teknologia berriek corpusen eratzeke ematen dituzten ahalmen berezi horietarik. Euskaltzaindiak Autonomia Erkidegoko herri agentariekin izenpetu duen

aurtengo protokoloan, hitz eman die corpusak zirela-eta zerbait proposamendu aitzinatuko zuela eta eskatu die horretaz zerbait erabakitzerakoan haren hitza bereziki kontuan hartzea. Badakigu proposamenak eta galdeak plazaratzen direla, gero eta gehiago, eta deliberoak gaurtik biharrera beti ezin gibela daitezkeela. Tenorea dugu, beraz, gure erantzunkizunei buru egiteko, eta corpusak direla-eta erran dezagun argiki zer den Euskaltzaindiaren hitza.

Txosten hau ideia horretan egina da: gogoeta egitera laguntzeko eta Euskaltzaindiari proposamen zenbaiten egiteko. Hiru puntutan aurkeztuko dut:

- oinarrizko termino batzuen argitzea;
- Euskaltzaindiak orain arte eratu dituen corpusen deskribatzea;
- Euskaltzaindiak geroari buruz izan ditzakeen jokabideen aurkeztea, eta proposamenen egitea.

1. ZENBAIT OINARRIZKO KONTZEPTU

1.1. Corpus kontzeptuaz aitzin-ohar labur bat

Lehenbiziko hizkuntza corpusak aspaldikoak ditugu, franko goizik, filologoek eta filosofoek, hizkuntzen arteko konparantzen egin ahal izateko, corpus konparagarriak moldatu izan baizituzten, iturri bereko testua mintzaira askotan emenez. Horrela *gure aita* otoitza anitz hizkuntzatarata itzularazia izan zen 16. mendean, eta geroago Haur prodigoaren parabolarekin gauza bera egin izan zen, adibidez, Coquebert de Montbreten inkestetan, hemeretzigarren mendearen hastapenean. Dakigun bezala, Bonapartek ere baliatu zituen gisa horretako corpus konparagarriak euskal dialektologiaren oinarrien finkatzeko. Corpus labur-laburrak ziren horiek, eta oso erabilera mugatua zuten, konparaketa lanen laguntzeko bereziki baliatzen baitziren. Gogoan izan halere, haietarik batzuk, hala nola Bourciez-ek Iparraldean egin bilduma edo Sacazek egin, ez direla oraino argitaratuak izan.

Hogeigarren mendean, ordea, hizkuntzalaritzako ikerbideek sinkroniari bereziki lehentasuna eman ziotelarik, corpusek beste manera batean hartu zuten garrantzi berezia, hizkuntzalari estrukturalisten arabera hizkuntza estudioen oinarri empirikoa haietan (eta, teoriarik behintzat, haietan bakarrik) finkatu behar baitzen ikerketa. Horrela egin izan zen, adibidez, euskal mintzamolde bat sinkronian ikertzen zuen lehenbiziko doktoretzako tesia (G. N'Diayerena), 60ko hamarkadaren hondarrean.

Azken mende laurdenean ere, are funskiago aldatu dira hizkuntza ikerketen oinarriak eta ikerbideak, eta gaur egun hizkuntza corpusez hitz egiten

delarik corpus kontzeptua ez ohi da gehiago lehen egiten zen maneran aditzen eta erabiltzen, beste zerbaiten adierazteko baizik.

Hizkuntza corpusen oinarritzko definizioa, halere, ez da aldatu: hizkuntza baten deskribatzeko eta ikertzeko baliatzen den hizkuntza-datu bilduma da corpusa, gaur lehen bezala. Ordea, zabalegi da mugatze hau, egun hizkuntza corpusen hitz egiten delarik, hitzak hartzen duen adiera behar bezala jasotzeko. Izan ere, **baliabide elektronikoak erabiltzen eta eskaintzen dituen hizkuntza-datu bildumak** izendatzeko bereziki erabiltzen da *corpus* hitza, orain corpus hizkuntzalaritzaren testuinguruan erabiltzen denean, eta horrela ulertuko dugu hemendik aitzineko lerroetan ere.

1.2. Corpus mota desberdinak

Corpus hitza horrela ulerturik ere, askotan arras eduki desberdineko datu bildumak izenda ditzake. Corpus horiek nolako datuak biltzen dituzten, eta zer helburutan eratzen diren.

Helburuak biga izan daitezke:

- testuen beren hartan biltzea eta eskaintzea (ingelesez, *artxibo* hitza erabiltzen da askotan mota horretako corpusen izendatzeko, eta argiago izateko guk ere hala eginen dugu txosten honetan);
- testu azterketa automatikoen bideratzea, tamaina handi-handiko testuen ikertu ahal izateko (gaur egun ehun milioi hitz baino gehiago dituzte ingeles, frantses edo gaztelerazko corpus nagusiek).

Edukiak ere mota desberdinetakoak izan daitezke, garrantzikoena hauek direlarik:

- literaturako obrak (idatzizkoak, ahozkoak, ikus-entzunezkoak);
- testu idatziak (orotarikoak, edo sail ala gai batzuetan murriztuak);
- ahozko testu grabatuak (orotarikoak, edo sailka antolatuak: elkarrizketak, hitzaldiak, berriak);
- hizkuntza datu base bereziak: hiztegiak, lexikoi bereziak, onomastika zerrendak, galdakizunen erantzunak, ...

Irizpide hauek baliaturik lau corpus mota nagusi bereizten ahal dira:

Testu artxiboak: Testu osoak, berezko interesa dutenak, biltzen dituzte testu artxiboek. Idatzizkoak edo grabaziozkoak izan daitezke; (adibidez literaturako obrak, erretra bildumak, bertsu txapelketen grabaketak, ipuin kontaketa, etab.).

Testu artxiboetan testuak bere hartan eta bere osoan du balioa, eta beraz artxibaketa haren formato linguistikoa aldatu gabe, edo izatekotan filologia klasikoaren irizpideen arabera egokiturik, eskaintzen da. Bistan dena, testu artxibo horretaz baliaturik beste bertsio bat egin daiteke, testuaren era linguistikoa testu corpus gisa baliatzeko gisan moldaturik, baina orduan beste corpus bat eratzen da. Hori gertatu da (partez behintzat) OEHaren testu corpusarekin: testuen grafia aldatua izan da, hitzen bilaketa automatikoen bideratzeko ezinbestekoa baitzen grafia kontuan batasun zerbait izatea (osoa ez izanik ere). Ondorioa, ordea, garbia da, OEHko testuak ezin balia daitezke gure literatura zaharraren testu artxibo gisa. Erran gabe doa, haatik, euskara batuan idatzi testuen kasuan distantzia hori kentzen dela (nahiz ez osoki ezabatzen ere, adibidez, testu baten bertsio desberdinak, edo berdin erdarazko itzulpenak, atxiki baitaitezke testu artxibo batean, horrek ez baitu interes bera testu corpus batean).

Testu corpusak: Helburu linguistiko batekin osatzen diren bildumak dira testu corpusak, grafia bateratua duten testu gordinak biltzen ditzuztenak.

Kontzeptu hau ez da ondokoarekin (hizkuntza corpusak) nahasi behar, nahiz hori egiten den askotan, zeren hizkuntza corpus guztiek testu corpus bat baitute oinarrian. Diferentzia halere argia da: testu corpusak azterkatu ez diren corpusak dira, eta hizkuntza corpusak, berriz, testu corpus linguistikoki azterkatuak (lematizatuak gutienetik). Diferentzia horrek egiten du denboran, diruan, eta tamainan baldintza desberdinak baitituzte bi corpus mota horiek.

Azterkatuak ez izanik ere, testu corpusak ez dira beti aldatugabeak, grafia bateratua izan behar baitute. Izan ere, nahitaezkoa da testu bat horrelako corpus batean sarrarazi aitzin zer grafia mota darabilen ikustea, eta beharrez, corpusean baliagarri izateko gisan haren grafia aldatzea. Testu aztertugabeak izanik, ez pentsa informazio guti dakartela horrelako corpusek. Hizkuntzaren beraren izaeragatik (euskaraz hizka idazten da eta funtzio morfologia ere franko erregularra da), gauza asko eta asko atera daitezke testu corpus hutsetarik, haien eratzea franko merke eta aise delarik: OEHaren testu corpora, adibidez, testu corpus hutsa da.

Hizkuntza corpusak: Hizkuntza corpusak testu aztertuak (lemak, etiketa morfosintaktikoak, lokuzioak, ...) eskaintzen dituzten corpusak dira, besteak beste azterketa estatistikoak bideratzeko egoki direnak. Hizkuntza corpusaren testu oinarria helburu baten arabera antolatua eta orekatua delarik, erreferentzia corpus gisa balia daiteke. Testu idatziak eta testu grabatuak izan ditzakete oinarrian.

Hizkuntza corpusak testu corpus landuak –erran nahi baitu linguistikoki azterkatuak– dira. Hizkuntza corpusak ez dira denak itxura be-

rekoak, eta testu corpus batetik hizkuntza corpus desberdinak sor daitezke. Hiru parametro bereziki kontuan hartzeko dira (hiruen artean lotura badelarik noski):

- azterketaren barnatasun maila;
- azteketaren automatizazio maila;
- testu oinarriaren nolakotasuna (eta tamaina).

Azterketaren barnatasuna: testuari egiten zaion azterketa aitzinatua izan daiteke edo ez. Adibidez, corpus bat lematizatu izan daiteke, baina denbora berean lexemen kategoriak eta homonimia kontuak batere argitu gabe utz ditzake, edo alderantziz gisa horretako informazioa eman dezake. Gaur egun, halere, hizkuntza corpus bateko hitz guztiak morfosintaktikoki etiketatuak izatea eskatzen ohi da, askotan horretarako hitz edo morfemaren ingurumena ere kontuan hartzea beharrezkoa delarik.

Azterketaren automatizazio maila: testu corpora aski handia denean, nahitaezkoa da azterkatzaile automatizatu baten erabiltzea hizkuntza corpusaren eratzeko. Azterketa automatikoa beti hobekitzen den tresna batekin egiten da: gauzak behar bezala eginez gero, denbora joan arau, testu azterkatzaileek gero eta testu luzeagoak, gero eta laster-rago, gero eta huts gutiago eginez, gero eta sakonkiago, azterkatzen dituzte. Halere, nolako hizkuntza corpora eratu nahi den, eta batzuetan datu mota batzuen kasuan bederen, azterkatzaile automatikoaren ondotik eskuz egiaztatzea komeni da hutsik gabeko corpora sortu ahal izateko. Erran gabe doa, azterketa automatizatu hobekitzen den arau, baztertzen direla horrelako prozedurak, ezen denbora gehiago eskatzen dute eta kostu handiagoa ere badute gisa horretako corpusek. Ondorioz, ezaugarri gutiago kontuan harturik, tamaina tikiagoko testu oinarriekin lan egitera behartzen dute.

Testu oinarriaren nolakotasuna (eta tamaina): hizkuntza corpusen testu-oinarria helburuen arabera modu desberdinetan antola daiteke: gaiak, dialektoak, testu motak, gaiak, testuen zabalkundea, testuen kalitatea, testuen arrakasta, edo bestelako irizpideak gogoan edukiz. Askotan orori begia atxikitzen zaie, nork zer egin nahi duen. Helburu baten arabera ordezkartasun maila gora duten testu oinarrien bidez, *erreferentzia corpusak* deitzen dira. Kontuz! Erreferentzia corpusen zer-egina ez dagokio egokitasunari baina erabilera hutsari, hots, ez da hartan agertzen nola erran behar den (ikuspegi normatibo edo eredu emaile batekin), baina nola eta zer maiztasunekin agertzen diren delako corpusean hizkuntza datuak. Ereduzkotatua, izatekotz, **corpusak duen testu oinarritik, erran nahi baitu haren**

eratzeko baliatu diren irizpideetarik, sor daiteke, ez beste ezertarik.

Hizkuntza datu-base bereziak: Hizkuntza atalen arabera egituratuak (hiztegia, morfologia, josquera).

Hizkuntza datu-base bereziek hizkuntza atalen araberako oinarria dute. Ez dituzte, beraz, aztertu gabeko testu jarraikiak eskaintzen. Adibidez, hiztegi elektronikoak halakoak dira, baita adiztegiak, edo onomastikako datu baseak ere.

Corpus hitza darabilgunean, guztiz garrantzizkoa da zertaz hitz egiten dugun ongi jakitea, nahiz azpimarratzekoa den, bestalde, agerian eman dugun sailkapeneko osagaiek ez dutela elkar kanporatzen, datu bilduma bera modu batean baino gehiagotan balia baitaiteke. Eman dezagun OEHaren literatura testuen corpora testu artxiboa izan daiteke gisa horretan antolatuz gero; baina testu corpus gisa ere balia daiteke, testuaren grafiazko bateraketa segurtatu ondian, bai eta hizkuntza corpus gisa ere, testu corpus hori lematizatzen bada, eta aztertzaile automatiko batetik iraganarazten bada.

2. EUSKALTZAINDIK ORAIN ARTE ERATU DITUEN CORPUSAK

Lehen errana dugun bezala, Euskaltzaindiak badu jadanik bide puska bat eginik corpusgintzan, eta oker legoke orain arte deus egin izan ez dela uste lukeena. Eginak izan direnak, gainera, guztiz garrantzi handikoak izan dira Euskaltzaindiaren lanetan, eta ezin hobeki erakustera eman dute zein baliosak diren gisa horretako baliabideak.

Kontuan hartzekoa da, bestalde, corpus horiek izan dezaketzen euskarri mota: corpus mota batzuk on-line dira, beste batzuk CD-ROMetan, batzuk bi euskarrietan izan daitezkeelarik.

2.1. Testu artxiboak

Euskaltzaindiak orain arte ez du testu artxiborik eratzeko politikarik izan, eta ez da harritzekoa gibelamendu zerbait baitu alor honetan. Euskal literatura urria izanik pentsa zitekeen sail honetan egin zitezkeela aurreramenturik handienak, baina ez da horrela gertatu, dudarik batere gabe edizio kritikoetan euskaldunek dugun atzerapenaren ondorioa baita egoera hori. On-line diren edizio elektronikoetan mugatzen bagara, gaur egun, euskalgintzan aurkitzen ditugun mota horretako materialak jende batzuen inizatibari esker sortuak izan dira bereziki. Euskaltzaindiak, aldiz, gauza gutxi eskaintzen du, bi lan bakarrik aipa baitaitezke, alde batetik, Frai Bartolomeren obra osoaren

edizio kritikoa, eta atlas proiektuari dagokion euskal mintzamoldeen antologia, bestetik. Bestelako euskarrietan diren artxiboak kontuan hartuz gero, *Euskera* aldizkariaren CD-ROMa aipa daiteke, bai eta Euskararen Herri Hizkeren Atlaseko soinu-artxiboa ere, nahiz hau bibliotekan baizik entzun ez daitekeen. Deus gutxi bestela testu artxiboei dagokienik. Gure literatura obra nagusiak ere ez dira eskaintzen: ez Etxepararena, ez Axularrena, ez *Peru Abarka* edo *Buruxkak*.

2.2. Testu corpusak

Euskaltzaindiak testu corpusak eratu ditu, nahiz, bere batzordeetan erabiltzeko sortuak izanik, ez diren behar eta merezi bezainbat zabaldu ahal izan. OEHaren testu-corpusarekin moldatua izan den CD-ROMa dugu hemen bereziki aipagai. 300 bat dokumentu biltzen dituen testu corpora da, hizkako, hitz zatikako eta hitz multzokako bilaketen egiteko aukera eskaintzen duena. Oso tresna zerbitzu egilea da erabiltzen dakienarentzat. Halere, akatsak ere baditu, bereziki zenbakitu zen testua ez baitzen zuzendua izan. Grafiaren bateratze-ari dagokion aldaketak bazterrean utzirik ere, hastapeneko akatsekin gelditu da, beraz, CD-ROMean dagoen testua. Baina dudarik batere gabe testu corpus honen mugarik handiena zabalkundeari dagokio, arrazoi juridikoengatik ez baita on-line jartzen ahal (duen formatoan bederen) eta Euskaltzaindiaren lanetan ari direnen artean, edo ikerketarako behar berezia adierazi duten ikertzaileen artean baizik ez da zabaldu.

Beste testu-corpus baten asmoa agertu izan da azken urteetan, *Lamiategi* deitua. Ideia zen OEHaren esperientziaz eta ingelesezko *Oxford Text Archive* delakoaren ereduaz baliatuz biltze prozedura bat, idazleekin, argitaletxeekin eta itzultzaileekin adostua, sortzea, egungo euskararen corpusaren eratzan has-teko (eta CD-ROMen bidez zabaltzeko). Zorigaitzez orain arte ez da obratu ahal izan asmo hau, eta denbora anitz galdu da. Ikustekoa da orain, Euskal idazleen elkarteko eta Euskal itzultzaileen elkarteko buruekin eta legelariekin adostua izan zena modu berean obratzen ahalko den.

2.3. Hizkuntza corpusak

Euskaltzaindiaren hizkuntza corpus bakarra XX mendeko euskararen corpus estatistikoa da (ex-EEBS). UZEIk Euskaltzaindiarentzat moldatu duen corpus honen ezaugarriak ezagunak dira: testu zati laburrez osatua da, zatiak modu aleatorioan testu moten araberako proportzio batzuk errespetatuz aukeratuak izanik. Erreferentzia corpusen ereduari darraio beraz corpus hau.

Eskaintzen dituen hizkuntza datuak lexikografiari dagozkio ororen gainetik, ez baita harritzekoa hiztegi batuaren lanen aitzinatzekeo eratu izan baitzen. Hortaz, lematizazioari dagozkionez kanpo ez da aurkitzen hartan beste hizkuntza daturik, ez lemen kategoriarik, ez datu morfosintaktikorik.

Corpus honen beste ezaugarria da haren fidagarritasun maila, guztiz alta dena. Fidagarritasun hori, azterketa automatikoaren ondotik, datuak berriz 'eskuz' azterketaturik lortu da.

Euskaltzaindiaren WEB gunean on line kontsulta daiteke euskararen corpus hau. Ez, ordea, CD-ROMetan.

2.4. Hizkuntza datu-base bereziak

Ororen buru gaur egun hizkuntza datu-base bereziak ditu gehienik eskaintzen Euskaltzaindiak: araei dagozkien corpus laburrak (hiztegi batua, onomastika zerrendak, jagonet datu-basea, ...) Ikus daitekeenaz, Euskaltzaindiak euskararen normagintzan sortzen dituen ekoizpenak aurkitzen dira bereziki hor gaur egun.

Modu horretako datu-baseek garrantzi handia dute, Euskaltzaindiaren lanen ezagutarazteko bereziki: ikerketen ondorio gisa agertzen dira, beraz, ez ikerketen egiteko tresna gisa. Nola gaineratiko hizkuntza corpusek ez bezalako tratamendua eskatzen baitute, ez dira gehiago aipatuko horrelako datu baseak txosten honetan.

3. HIZKUNTZA-CORPUSEI BURUZKO JOKABIDEA

Egoeraren irudia marraztatu ondoan, zer proposamen mota egin daiteke Euskaltzaindiak hizkuntza corpusak direla-eta segitu behar lukeen politikaz?

Hiru partetan zatitzen da proposamena:

- Euskal testuen biltegia;
- Euskaltzaindiaren hizkuntza corpora;
- Euskararen corpus orokorra.

3.1. Euskal testuen biltegia

Hizkuntza corpusen eratzeko lehenbizikorik testuak bildu beharrak dira eta formato bateratu batean eman haien kanpoko ezaugarri nagusiak zehaztuz (tamaina, garaia, testu mota, egilea, ...). Euskara bezalako hizkuntza baten ka-

suau, lan horren egiteko mugak ez datoz tamaina handiko biltegiak eratzeko ezintasunetik, ezen milioika eta milioika hitzetako corpusak baliatzen dira gaur egun, eta badakigu ondoko urteetan are handiago eginen direla biltegi elektronikoen ahalak. Buruhausteak, horrelako biltegi baten antolatzeke orduan agertzen dira: nola joka euskaraz egiten diren testuak behar den forman biltegi batera igorriak izan daitezten eta corpus batean baliatuak izateko baldintza juridikoak alde aurretik gaindituak izan daitezten?

Ezen erran gabe doa testu horiek erosi behar balira edo, egileek urririk utzirik ere, ekoizleen laguntzarik gabe jaso behar balira (banaka berriz idatzi edo eskanerizatu behar balira), ezinezkoa litzatekeela horrelako biltegi zabal orokorrik moldatzea. Haste-hastetik muga aski hertsia jarri behar litzazkioke. Garestiegi litzateke bestela, bai dirutan, baita denboran ere. Hitz batean, euskal testuen sortzaileen eta argitaratzaileen onespén eta lankidetzarik gabe ezin era daiteke horrelako biltegi zabalik, kontuan izanik ez dela hau hemendik zenbait urte bukatuko den proiektu bat, baina bururatze jakinik ezin izan dezakeen bat (piska bat biblioteken moduan).

Hemen guztiz garrantzizkoa da Euskaltzaindiaren izaera berezia: erakunde guti dira Euskal Herrian, euskalgintzan diharduten jende gehienen partetik onespén maila bera duenik horrelako lan bati fidagarritasun maila gutieneko batekin lotzeko. Horregatik, hain zuzen, iduri zait eni, Euskaltzaindiak behar lukeela bere gain hartu horrelako biltegi baten antolatzeke erantzunkizuna. Are gehiago, eginbidea duela erran nezake. Ideia horretan asmatu zen duela biz-pahiru urte Lamiategi proiektua, eta orduan ikusi ahal izan zen oso harrera ona egin ziotela literatura munduko partaide nagusiek: idazleen elkarteak, itzultzaileen elkarteak, argitaletxeen elkarteak.

Duda egin dezake batek gure erakundeak horretarako ahalik ba ote duen egiazki, eta horrelako erantzunkizuna bere gain har dezakeen orain ondoko urteetako. Galdea arrazoizkoa da, baina beste aukera handirik ere ez da, ez baita aise ikusten nor besterik izan daitekeen: EHU, menturaz, nahiz ez dirudien, ahal handiagoak izanarren, toki anitzez hobean den hura proiektuari orokortasun eta iraunkortasun bera emateko.

Kontuan izan horrelako biltegi zabal komun bat eratzen ez bada euskalgintzako partaideak zein bere aldetik ariko direla beren biltegien moldatzen, hizkuntza corpusen egin ahal izateko. Hasiak ere omen dira eskuin eta ezker bide horri lotzen, eta horretarako diru laguntzen eskatzen.

Testu corpusaren ezaugarriak.

Horrelako testu corpus baten ezaugarriak zein izan litezke? Hiru puntutan bil daitezke ezaugarri nagusi horiek:

- Euskalgintzako partaideen lankidetzari eta borondate onari esker sortua izanik ez luke helburu eta izaera komertzialik izan behar;

- Corpus publikoa izan behar litzateke, erran nahi baitu corpus eratzailerak guztiek, erabilera baldintzak betetzen dituzten ber, hartara jotzeko ahal behar luketela beren corpus oinarriak berek nahi bezala eratzeko;
- Corpus irekia izan behar litzateke, irekitasuna bi alderditarik ulertuz: irekia edozein euskal testu, baldintza teknikoak beteak diren ber, hartzeko; eta irekia denboran ere, urteak joan arau haziz joateko.

Testu biltegi honen eratzeko Euskaltzaindiaren barnean ere egitura berezia sortu behar litzateke (testu biltegiaren batzorde behin-behinekoa), hastapenean, bereziki, egitasmo honen abiarazteko, baita *lamiategi* proiektua ere obratzeko. Ahozko corpusen arazoaz ere gogoeta egin behar litzateke eta alde horretarik komeni litzateke dialektologia batzordeko buruak (edo ordezkari batek) hartan parte hartzea. Batzorde aski arina behar litzateke, Iker sailburua, Dialektologia batzordeko burua edo ordezkaria, Azkue Bibliotekako idazkaria eta informatikaria bil litzakeena. Gauzak finkatu ondoan, urrunago so eginez zer egitura mota sortu behar litzatekeen eta zer etekin mota sor ahal litekeen honetarik, gero ikus-tekoa litzateke, baita kanpoko erakundeekin izan daitezkeen egiturek nolakoak izan behar luketen ere; ikus horretaz ondoko puntua ere).

3.2. Euskaltzaindiaren hizkuntza corpora

Gorago aipatu *euskal testuen biltegia*, izenak dioen bezala, biltegia da. Biltegi irekia, gainera. Hari zuzenean probetxu atera daiteke, adibidez, hizkako datuak zuzenean eskaini litzaketan azpi-corpusak sortuz; beharrez, CD-RO-Metan emanik. Ez da haatik, hizkuntza corpora, eta ez lematizaziorik, ez hitzen etiketatzerik ez da agertuko hango testuetan. Horrelako hizkuntza corpusen eratzeko beste lan bat egitekoa da, informatikari dagokiona oren gainetik, eta nahitaez Euskaltzainditik kanpo eginaraztekoa dena; hots, beste corpus bat sortu beharra da: hizkuntza corpora.

Euskaltzaindiak bere lanetako, eta bereziki hiztegi batuko lanetarako hizkuntza corpus berezien eratzeko beharrezkotzat jotzen badugu, argi da hizkuntza corpus horien testu oinarria Euskaltzaindiak emanikako irizpideen arabera finkatzeko delako. *Euskaltzaindiaren hizkuntza corpora* sor liteke orduan, aipatu irizpideen arabera moldatua, eta berak bere lanen egiteko eraikia.

Gutziz garrantzizkoa da ulertzea euskal testuen biltegia eta Euskaltzaindiaren hizkuntza corpora guztiz desberdinak direla, nahiz bigarrenak lehenbikoaren parte bat oinarrian duen.

Hona diferentziarik nabarmenenak bien artean:

Euskal testuen biltegia:

- formazko baldintzak bete dituen edozein euskal testu onartzen du;

- irekia da;
- ez da lematizaturia, ez etiketatua;
- ez daiteke estatistikarik egin (hitz zenbaketak bakarrik);
- berehala irakur daiteke nahi den aukera eginik testuen artean;
- formazko bateraketaz kanpo ez du lanik eskatzen (ahozko testuez kanpo);
- Euskaltzaindiak antola eta egin dezake.

Euskaltzaindiaren hizkuntza corpusa:

- testu oinarria eraikia da testu moten, garaien, euskalkien, etabarren arabera;
- irekitasuna baldintzatua da;
- lematizaturia da;
- etiketatua da;
- azterkatzaile automatiko batek azterkatu ondoan eratzten da;
- garbiketa lana beharrezkoa izan daiteke (automatizatzearen ondorioen arabera);
- estatistikak egin daitezke;
- Euskaltzaindiak ezin egin dezake, baina bere beharren arabera muga dezake.

Funtsean beraz, OEHko testu corpusa eta EEBSen artean dauden aldeak aurkitzen ditugu hemen ere, areagoturik. Garbi da, bi corpus mota horiek ez direla elkarren aurkakoak, baina elkarren osagarri, eta beraz Euskaltzaindiak biei ateari ireki behar dizkiela.

3.3. Euskaltzaindiaren hizkuntza corpusa eta euskararen corpus orokorra

Euskaltzaindiak hizkuntza-corpus baten beharra badu. Beharrezkoa da jakin dezan bere normak ematen dituenean zer den egoera.

Ordea, hizkuntza corpusen eragina Euskaltzaindiak egiten dituen lanetarik kanpo ere agertzen da, eta geroan ere gero eta gehiago agertuko da. Due-la hamar urte Euskaltzaindiak kanpo inor guti zen corpus kontu horietan zebilenik. Gauzak, zorionez, aldatu dira eta euskalaritzako partaideetan gero eta gehiago dira horretan dabilzanak. Burugabekeria litzateke, euskalgintzako

partaide desberdinak, zein bere aldetik eta zein bere testuekin, hasten balira, beren hizkuntza corpusaren sortzeko azterkatzaile automatikoen eratzen, eta lematizatzeko eta etiketatze programen moldatzen. Nekez gainera horrelakorik egin daiteke, kostu handi-handia baitu holako lan batek, eta baitakigu diru-iturriak aski murrizak direla. Aterabide bakarra da, beraz, hizkuntza corpus nagusi baten eratzea euskalaritzako partaide guzaien zerbitzuan jar litekeena.

Hizkuntza corpus horren testu oinarria Euskaltzaindiak bere lanetarako behar dituen baina zabalagoa litzateke nahitaez, eta ez lituzke testu oinarriaren hautatzerakoan oreka arazo berak. Argi da, adibidez, testuen azterketa automatikoa lantzen dutenentzat (adibidez, azterketa automatikorako tresnak egiten dituztenentzat), corpusen tamainak garrantzi handia duela, haiek Euskaltzaindiarentzat baliorik ez duten datu asko eta asko landu beharrak baitituzte. Emaitzen garbitasunari dagokionez ere, askotan behintzat, haiek ez dituzte Euskaltzaindiak izan ditzakeen kezka berak. Ez luke zentzurik Euskaltzaindiak bere irizpideak holako lanetan dabiltzainei inposatzen balizkie. Eta alderantziz ere berdin. Malgutasunik gabe, nekez sortuko da horrelako proiektu zabal batean hain beharrezkoa den lankidetzak.

Nork nola antola horrelako corpora? Ez da erraz erantzutea. Argi da Euskaltzaindiak ezin bere gain har dezakeela haren obratzea, parterik handiengan informatikako lana baita hor egitekoa dena, guztiz puntakoa gainera, eta Euskaltzaindiak ez baitu horretan gaitasunik. Bestalde, euskalgintzako beste partaideen beharrak eta eskaera bereziak (informatikariena, hizkuntzalariena, hiztegileena, euskararen teknikariena, ...) kontuan hartzea behartua litzateke, aski lan duelarik, bizkitartean, eskuen artean dituen egitekoei buru egiteko.

Badirudi euskalgintzako partaide desberdinen beharrak bete ditzakeen hizkuntza corpus zabal honen eratzeko *consortium* gisako zerbait sortu behar litzatekeela. Lankidetzak eremu zabal hori sortzen balitz, haren erdigunean egon behar luke Euskaltzaindiak, besteak beste, testuen biltegiaren antolatzaile gisa testu ekarle handia litzatekeelako eta, bere corpora ere hortik aterako lukeelako.

4. EUSKALTZAINDIAREN TESTU ARTXIBO ELEKTRONIKOA

Aurreko atalean corpusak, testu corpora eta hizkuntza corpusak, aipatu ditugu, haiek baitute antolamenduaren aldetik buruhauste gehienik ekartzen eta haien baitute geroari buruz presarik handiena.

Horiek horrela Euskaltzaindiaren ohiko lanak ere ezin ahanztu ditzakegu, eta haietan sartzen da euskal testuen altxorraren eratzea. Ideia ez da berria, aspaldi hasia baitu Euskaltzaindiak bere argitalpenetan *Euskararen lekukoak* deitu saila. Hasi bai, baina nekez segitu, liburu guti atera baitugu azken urteetan. Badakigu zergatik: langile eta diru eskasez, azken arrazoi honek argitalpen horiek sortzen duten beste buruhauste batera garamatzalarik: salbuespen bat edo

beste kendurik, liburu horiek ez dira batere saltzen, ez zabaltzen, eta finantziamendu berezia aurkitzen ez bazaie, ezin argitara eman daitezke.

Artxibo elektronikoez horrelako testuen argitaratzeko baldintzak osoki aldarazten dituzte, eta uste dut Euskaltzaindiak berriz ikusi behar duela euskal testu klasikoaren argitalepenen kontua, bai edizio lanaren egiteko moduari dagokionez, bai argiratzeko moduari dagokionez.

Partez, gaur egun dugun egoera antolamenduaren ondorioa ere da: azken urteetan argitalpen batzordearen gain utzia izan da sail horretako ardura, hots, praktikan, zuzendaritzaren gain. Eta esperientziak erakustera ematen digu zuzendaritza ez dela horretaz behar bezala arduratzeko baldintzetan. Beraz, kontu hau egiazki kudeatua izan gabe eramaten da, autoreen urtemugen eta jendeen gogoaren arabera, eta editatzeko prozedura jakinik finkatu gabe.

Bizkitartean hondar urteetan euskalaritzak aitzinamendu handiak egin ditu sail horretan eta Euskararen lekukoaren sailean atera diren azken argitalpenetan ikusi da hori. Horra zergatik iduritzen zaidan Euskaltzaindiak beste bide bat ireki beharko lukeela euskal testuen artxibo elektronikoa sortzeko.

Nire ustez, behin behineko batzorde teknikoa sortu behar litzateke euskal testuen artxibo elektronikoa nola antola daitekeen aztertzeko. Batzorde honetan, Literatura batzordeko burua (edo ordezkaria), Hiztegi lantaldeko burua (edo ordezkaria), eta gaur egun lan horietan adituak diren filologo batzuk, Euskaltzaindiaren gisa horretako argitalpenetan lanean azken urteetan ari izan direnak bil litezke, ... Batzorde honen egitekoa Euskaltzaindiari proposamen baten aurkeztea litzateke, hartan:

- artxibo elektronikoaren edukia eta egitura mugatuz;
- editatzeko prozedura bat finkatuz;
- argitalpen programa bat aurrikusiz;
- antolamendurako egitura bat proposatuz.

DIALEKTOLOGIA / EUSKALKIAK

Programa Egitaraua

22 de octubre (miércoles) / **Urriaren 22a (asteazkena)**

17:00-17:30

Material banaketa. Aurkezpena

17:30-18:10

I. Camino. "Nafarroako euskalkiak.
Abiaturu teoriko-metodologikoa"

18:10-18:30

Elkarriketa

18:30-18:45

Atsedena

18:45-19:25

G. Aurrekoetxea.
"Nafarroa kartografia linguistikoan"

19:25-19:45

Elkarriketa

19:45-20:30

Fonotekaren aurkezpena

23 de octubre (jueves) / **Urriaren 23a (osteguna)**

17:30-18:10

J.L. Goikoetxea. "Etreko
euskara
eta euskara batua
Nafarroako
eskoletan"

18:10-18:30

Elkarriketa

18:30-19:00

Atsedena

19:00-19:30

P. Inigo. "Euskara batua eta
euskalkiak Nafarroako
hezkuntzan: inkesta baten
emaitzak, kezak eta
ondorioak"

19:30-20:00

P. Rekalde. "Euskara batua eta
euskalkiak Nafarroako
administrazioan: inkesta baten
emaitzak, kezak eta
ondorioak"

20:00-20:30

Elkarriketa

Las conferencias
se impartirán en vascoeseu

**Hitzaldiek euskaraz
izango dira**

NAFARROAKO EUSKALKIAK
Los dialectos del vascuence en Navarra

Uharte, 2003.eko urriaren 22-23

DIALEKTOAK INTERESGUNE

(*Los dialectos del vascuence /
Nafarroako euskalkiak jardunaldien
atarian esandako hitzak,*
Uharte-Iruñea, 2003ko urriaren 22an)

Henrike Knörr,
euskaltzainburuordea

Bada Dialektologia liburu ospetsu bat, ospetsuenetarikoa: Sever Pop erumaniarraren *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Lovaina, 1950). Eta hitzaurrean, lehen-lehenbiziko lerroetan, Antoine Meillet-en hitzen oihartzuna dakar: ezin daitekeela egin hizkuntzaren historiarik dialektologiarik gabe, eta bereziki hizkuntza geografiarik gabe (1).

Urte anitz iragan dira, hiru mende laurden, eta Meillet-en erranak bere indarrean dirau. Iturri oparoa da Dialektologia edozein hizkuntzaren historia ezagutzeko. Ez da iturri bakarra, jakina. Badira testuak, adibidez, garai batekoak zein bestekoak, iraganak eskuetaratu dizkigunak. Baina testu hauetan beretan, nola gutiets dialektologia alderdiak? Zer esanik ez, Barandiaranek bildu ipuin bat eta Leizarraga Kalbino-zalearen itzulpena (1571) ez dira zaku berekoak. Leizarragak –berberak dio *Heuscaldunei* izeneko hitzaurrean– ahalik eta jende gehienarengana nahi zuen iritsi, hizkuntzan eta hiztegian bide batzuk hobetsiz beste batzuen kaltetan, irakurleak testua aise uler zezan eta era horretara Erreformaren mezua argien eta bortitzen heda zedin. Aldiz, Arratiako nekazari batek, demagun, ipuina kontatzean, berez ez du inor ere erakarri nahi; hizketa-lagunak ulertzen saiatzen da, jolas-gura da neurri batean (ohi den bezala), ahozko testu baten bitartez, batera xumea eta konplexua den testu baten bitartez, zeren ipuinik apalenean ere iheskor zaizkigun hizkuntza- eta kultura-gertakarien oihartzun eta isla baitira.

Nabari da euskal Dialektologiak egun bizi duen indarraldia, hutsuneak hutsune. Beranduxka abiatu ziren azterketa hauek gure artean, beste gauza

(1) *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 39, 1929, 200.

askoren antzera, eta batez ere Unibertsitate eta Akademien alorreko gabeziengatik, ahantzi gabe, jakina, Euskal Herriak ezagutu dituen aro goibelgoibelak.

Munduan barrena egiten diren azterketen pare-parekoak dira egun euskararen eremuan egiten direnak. Azterketa horien neurgailu eta erakusgarri egokiak izango dira orain zabaltzen ari garen Jardunaldiak, zalantzarik gabe.

Berezia da Nafarroa, dialektoen ikuspuntutik. Nafarroa Garaiari soilik dagokiola, sei euskalki mintzatzen dira, Bonaparteren sailkapena kontuan hartzen badugu (Koldo Zuazo adiskide eta irakaslekidearen baimenarekin). Euskalkion izaeraz eta egoeraz gogoeta egiteko parada ederra eskaintzen dizkigute Jardunaldi hauek. Datuen aurkezte-gune eta eztabaida-gune izango ahal dira, geroari buruz. Azterketa-gaiak presa du, guztiek dakiten gisan. *La fin des terroirs* delakoa, hots, herri-giroen bukaera, nolabait errateko, aspaldidanik iragarri ziguten. Bai ote? Nolanahi ere den, begien aitzinean dugu hizkeren suntsitzea, eta zeharo itzali baino lehen behar dira bildu. Eta, ahal delarik, bizi daitezen saiatu behar dugu, hizkera horiek gizabanako eta gizamultzoen oinarritzko osagaiak baitira. Horren aldamenean, jakina, jendeak ezagutu eta menderatu behar du euskara batua (hain nafarra!), euskaldungo-arekiko lokarri eta gure garaiko kulturarako eta maila guztietan hezkuntzarako sarbide.

Ez da deus ere aldatu Euskaltzaindiaren asmoa eta nahia: guztion hizkuntza hori gero eta indartsuago bihurtu, zeinahi mugaren gainetik eta zeinahi iritzi eta pentsamolderen gainetik. Eta, denbora berean, dialektoen etorkizunaren alde lan egitea. Beharrezkoa ote da erratea euskara batuak euskalkien bizigarria behar duela, haien kolorea eta zaporea? Izan ere, maiz, maizegi, euskara geza da belarriratzen edo ezpainetarutzen duguna, grazia-rik eta eder-senarik gabe, grazia eta eder-sena ezin utzizkoak direlarik! Eta beharrezkoa ote da erratea batera trabarik gabe mintzo diren euskaldunen premian garela, huts egiteko beldurrik gabe, ustez haiena *euskal gaiztoa* dela?

Euskalkiekiko gure jokabidean zentzua eskatzeko unea da, ongi dakigularik zein diren euskalkien eremuak, eta gehiegikeriak saihestuaz, hala nola lantze eta arautze artifizialak. Adiskide bat gogoratuko dizuet, Georges Guntert, erromanista ezaguna, Zürich-eko Unibertsitateko irakaslea. Gaztexko honi lehenbizikoz gertatu zitzaidan egun hartan ikusi eta entzun nuena: bere aitarekin Suitzako dialektoan mintzo zen telefonoz, nik pipe-rik ulertzen ez nuen solasean. Baina berehala idatzi zuen gutun bat etxera, eta hura *Hochdeutsch* ederrean zen, *aleman batuan*, horrela erratea zi-legi bazait.

Ikerketa-gai, jakina, baina oroz gain adierazpide, dialektuek, euskararen izate osoak bezala, laguntza gehiago behar dute, eragozpen gutiago, eta, batez ere, lasaitasun gehiago. Ondare baten oraina eta etorkizuna da. Ondare horren egungo erabiltzaile hutsak gara, behin-behineko jabeak, nahi baduzue, eta ondare hori, hobetua eta aberastua, hurrengo belaunaldien eskuetan ezarri behar dugu.

INTERÉS DE LOS DIALECTOS

(Palabras pronunciadas en la apertura de las Jornadas
Los dialectos del vascuence / Nafarroako euskalkiak,
Huarte de Pamplona, el 22 de octubre de 2003)

Henrike Knörr,
Vicepresidente de la
Real Academia de la Lengua vasca/Euskaltzaindia

En las primeras líneas de uno de los libros más famosos de dialectología, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Lovaina, 1950), su autor, el rumano Sever Pop, se hace eco de la afirmación de Antoine Meillet de que no hay historia de la lengua sin dialectología y sobre todo sin una geografía lingüística (1).

Pasados los años, casi tres cuartos de siglo, lo dicho por Meillet se nos aparece incontestable. La dialectología es una fuente primordial para conocer la historia de cualquier lengua. No es la única fuente, desde luego. Pensemos en los textos, de una u otra antigüedad, que nos ha transmitido el pasado. Pero en estos mismos textos, a su vez, ¿cómo menospreciar los aspectos dialectológicos? Naturalmente, no es lo mismo un relato recogido por Barandiaran que la traducción del calvinista Leizarraga (1571). Éste se proponía, como indica en el prólogo a los vascos (*Heuscaldunei*), llegar al mayor número de gente, prefiriendo unas soluciones lingüísticas y léxicas en perjuicio de otras, para que el texto fuera comprendido fácilmente por el lector y de esa manera se extendiera con mayor nitidez y fuerza el mensaje de la Reforma. En tanto que un labrador de Arratía, pongamos, al contar un relato popular, en principio no trata de convencer a nadie; intenta hacerse entender por su interlocutor, con intervención del juego, con un texto oral, sencillo y complejo al mismo tiempo, porque hasta en el cuento más humilde hay el eco y el reflejo de realidades lingüísticas y culturales que muchas veces se nos escapan.

Salta a la vista la pujanza de la Dialectología de la lengua vasca en la actualidad, pese a sus lagunas. Estos estudios arrancaron un poco tarde entre nosotros, como tantas otras cosas, y ante todo por la falta de instituciones universitarias y académicas, sin olvidar los tristísimos avatares históricos por los

(1) *Bulletin de la Société Linguistique de Paris* 39, 1929, 200.

que ha pasado Vasconia. Las Jornadas que hoy se abren serán, sin duda, un termómetro de unas investigaciones que ya podemos considerar completamente homologables con las que se hacen en cualquier país de nuestro entorno.

Caso interesante el navarro, por lo que toca a los dialectos. Sólo en la Alta Navarra, seis son los dialectos que en ella se hablan, si nos atenemos a la clasificación de Bonaparte (con la venia de mi amigo y colega Koldo Zuazo). Hoy y mañana tenemos una ocasión inmejorable para reflexionar sobre su naturaleza y situación en estas Jornadas, organizadas conjuntamente por el Gobierno de Navarra y Euskaltzaindia. Que sirvan de adecuado foro de presentación de datos y discusión de puntos de vista, en una materia cuya prisa es evidente. *La fin des terroirs*, 'el fin de los terruños', por aventurar una traducción, es algo que se viene anunciando desde hace muchos años. ¿Es así? En todo caso, es patente la desaparición de hablas que hay que recoger antes de su definitivo colapso. Y, dentro de lo posible, se ha de procurar su mantenimiento como elementos esenciales que son de unas personas y unas comunidades. Todo ello sin perjuicio del conocimiento y dominio de una modalidad, el euskara común, que nos liga a un mayor número de personas y nos da acceso a la cultura de nuestros días y a la educación en todos los niveles.

Hoy como ayer, el propósito de Euskaltzaindia sigue siendo el mismo: avanzar en el fortalecimiento de esa lengua común para todos los vascófonos, por encima de demarcaciones administrativas y por encima de todo credo e ideología, pero al mismo tiempo trabajar por el futuro de los dialectos. ¿Hace falta explicar que el estándar necesita de la savia de éstos, de su color y de su sabor? En efecto, frecuentemente, demasiado frecuentemente, lo que nos viene a los oídos o a los labios es una lengua insípida, sin gracia ni sentido de la belleza, ¡cuando ambas cosas son imprescindibles! ¿Y hace falta decir que precisamos personas que hablen sin trabas, sin temor a equivocarse, porque el suyo es presuntamente un *euskara malo*?

Es el momento de pedir un tratamiento sensato de los dialectos, identificando bien sus ámbitos propios de uso, y evitando exageraciones, como el cultivo y la normativización artificiales, del mismo modo que en otros países de Europa y de fuera de Europa. Me permitiré recordar a mi amigo el Profesor Georges Guntert, conocido romanista de la Universidad de Zúrich, y la impresión que me causó a mí, joven estudiante, la primera vez que le oí hablar con su padre por teléfono. Apenas pude yo entender nada de lo que decía en su dialecto suizo alemán. Ahora bien, la carta que a continuación escribió a su familia estaba en perfecto *Hochdeutsch*, en alemán *batua*, si puedo expresarme así.

Objeto de estudio, desde luego, pero antes que nada modos de expresión, los dialectos, como el conjunto de nuestra lengua, necesitan más apoyo, más ayuda, menos trabas, y, quizá sobre todo, más serenidad. Es el presente y el futuro de un patrimonio, del que no somos más que los actuales usufructuarios, y que hemos de transmitir, mejorado y enriquecido, a las generaciones venideras.

IRIZPIDE METODOLOGIKOAK EGUNGO EUSKAL DIALEKTOLOGIAN

Iñaki Camino ()*

(EHU - Gasteiz, Euskaltzaindia - EHHA)

1. SARRERA

Euskal Dialektologia ez dago hor zeharko beste herrialde batzuek beren dialektoak aztertzeke jardunean erdietsi duten mailan, baina ez daiteke esan hondarreko urteotan euskalkien azterketan aitzinatu ez denik: Koldo Zuazok duela sei urte egin duen euskal dialektoen sailkapen berria da lekuko.

Euskalkiak aztertzeke halako giro berezia sumatu zen Euskal Herrian XX. gizaldiko laurogeigarren hamarkadan, nahiz eta dialektologia goien-barren, sakon eta irizpide teoriko-metodologiko zehatz eta esplizituak baliaturik aztertzeke garaia, iritsi gabea zen: hein batez oraindik ere hau bera gertatzen da, baina batzuen eta besteen eginahalei eta jardunbideei esker, bidean abiatuak garela esan daiteke.

Gurean kokatu ziren unibertsitare ofizialen maila zientifikoak, ikergaiak gutieneko kalitateko oinarria lortzen hastea eragin zuen eta emeki-emeki, fruituak agertzen hasi ziren; egia esan, lehen lanetan helburua ez zen guztiz dialektologikoa: euskalkiak baliaturik hizkuntzalaritzako lan bikainak egin ziren, baina euskalkiak corpusa osatzeko bitartekoak ziren, ez ikergaiaren helburua. Hizkuntzalaritza estrukturalaren adibide nabarmena dugu Karmele Rotaetxek Ondarroako euskara aztertutik egin zuena (1978), urte batzuk lehenago Geneviève N'Diaye-k Baztango euskarari buruz ondua (1970) gogorarazten diguna; fonologia sortzailea bikain aurkeztu zigun Pello Salaburuk Baztango euskara baliaturik (1984); urte berekoa da euskal azentuaren azterketa orokorra eta euskalkien azentu-ezaugarriak jorratzen dituen Txillardegiren doktoretza tesia (1984). Berebat, hango eta hemengo euskalkietako datuak erabiliz, euskal palatalizazioa ederki aztertu zuen Miren Lourdes Oñederrak (1990).

(*) Javier Ormazabalak, Edu Zelaiek eta Koldo Zuazok artikulu honen lehen idatzaldiari egin dizkioten oharrak aberasgarriak izan dira; hirurak eskertu nahi ditut.

Lan horien helburua, ordea, ez da funtsean hizkuntza-geografiako azterketa egitea: hizkuntzalaritzako lanak dira guztiak, unibertsitateko ezagutzaren maila sakona dutenak, baina ez dira Euskal Dialektologian bete-betean sartzen diren ikerketak, hizkuntzalaritza orokorrean eta fonetika-fonologian sartuko genituzke guk: Txillardegirena da, beharbada, hizkuntza-geografiara gehien hurbiltzen dena.

Euskal hizkeren azterketa monografiko sakonak ez zebiltzan urrun. 1991koa da Juan Manuel Etxebarria Aiestaren Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistikoa. Bertan helburua ez da hizkuntza-geografiako lan bat egitea, hizkera baten ezaugarri nagusien orotariko azterketa egitea baizik. Ikerketak ez digu Zeberioko hizkera ondoko mintzoen artean kokatzen, baina deskribapen zabala dakar, gero norbaitek hori egin nahi izanez gero. Zeberioko euskara Arratiakoarekin biltzen du eta Arrigorriagako eta Orozkoko aldatik bereizten (25. or.), baina ez dakar honi buruzko azalpenik eta bestalde, ez zaigu adierazten aldameneko hizkerekin osatzen duen egitura nolakoa den, ez zaigu erakusten loturak eta etenak zertan eta norainokoak diren, ez zaigu zehazki adierazten zein alde dagoen ondoko ibarretako euskarara. Deskribapen bikaina den arren, atomista da eta ez digu dialektologiaren eta hizkuntzaren berezko ezaugarri dinamiko eta dialektiko nabarmen hori aurkezten. Gerora ohitura handia izan da Deustuko Unibertsitatearen inguruan edo Bizkaiko herrietan honelako lan atomistak egiteko: datuak biltzeko lanetik harago ez doazen azterketak ugari dira Bizkaian.

Izaera apaleko erakundea dugu Udako Euskal Unibertsitatea, baina fruitu zenbait eman zuen: laurogeigarren hamarkadakoa da argitaratu zuen *Euskal Dialektologiaren Hastapenak* liburua ere (1983koa lehen argitalpena, 1987koa bigarrena). Ez da liburu bikaina eta euskalkiak aski era beregainean aurkezten dizkigu, baina bestek ez bezala, euskalki guztien berri zabala dakar, bereziki bigarren argitalpenean. Horrezaz gainera, Iruñean uztailean egiten ziren ikastaroetan, euskalkiak ia urteoro aztertzen ziren: Txillardegi irakasleak horretarako prestatu zituen eskoletako apunteak egokiak izan ziren biziki eta bestalde, hainbat gaztek beren lehen urratsak saio hauetan egin zituzten. Bizkai aldean eta oro har Euskal Herri guztian horrenbeste lan egin duen Iñaki Gaminde datorkigu gogora.

Laurogeigarren hamarkadakoa da Euskaltzaindiak kudeatzen duen euskal atlasa ere: *EHHA* edo *Euskal Herriko Hizkuntz Atlasa* –arrazoi politikoak eta ekonomikoak bitarteko 2002an *Euskal Herri Hizkeren Atlas*a berrizendatu dena–, 1986an abiatu zen eta Gotzon Aurrekoetxea eta Xarles Videgain izan ditu arduradun. Datuen argitalpena konplexua eta goiti-beheiti handikoa gertatzen ari da: oraino ez du Akademiak bere lehen liburukia argitaratu, baina berandu gabe kaleratuko dela dirudi.

Laurogeigarren hamarkadan argitaratu zen Aranzadi Zientzia Elkartearen Etnologia Mintegiko kideek ondu zuten *Euskal Herriko Atlas Etnolingüistikoa*

ere (1984, 1990). Atlas honek ez du Euskaltzaindiarenak daukan sakontasunik, baina baditu bi onura handi bederen: egun euskara galdurik den ibar batzuetako datuak dakartza (Arabako Laudiokoak eta Muruakoak eta Nafarroako Erronkarikoak, Zaraitzukoak, Artzibarkoak, Aurizkoak, Txulapaingoak eta Arakilgoak). Bestetik, azken hogeitau urteotan alor honetan lanean dihardugun guztioi, Euskal Herriko hainbat eta hainbat bazterretako etnotestuak ezagutzeko aukera eman digu.

Aipatu ditugun lan edo argitalpen gehienak, laurogeigarren hamarkadan mamituak edo idatziak dira eta garai honetantsu kokatu ditugu Euskal Dialektologiaren berpiztearen lehen urratsak, baina ezin ditugu aiantzi aitzineko hamarkadetako hainbat eta hainbat lan edo izen.

Pedro Irizar zenak, hondarreko gizaldiaren bigarren erdian lan handia egin ez, euskal adizkien bilduma galanta osatu zuen; azken hamarkadetan Koldo Artolaren laguntza izan zuen aldi oro; Euskal Herriko auzo eta zoko guztietako adizki sailak ederki bildurik utzi dizkigu azkoitiarrak. Kartografiaren hasikinak, bestalde, Jacques Allières zenari zor dizkiogu eta gazterik hil zen Kandido Izagirre ere, ezin aiantzi dugu: belarri zorrotzeko datu-biltzaile bikaina zen. Dialektologia teorikoko atal batzuk eta euskalkien datu-bildumak ederki jorraturik utzi ondoan, laurogeigarren hamarkadan joan zitzaigun Koldo Mitxelena bera ere. Bere lana egiteaz gainera, beste ikertzaile batzuekiko harremana landu zuen errenteriarrek: Nils M. Holmer-ek, Gipuzkoan, Nafarroan eta Bizkaian datu-bildumak eta azterketak egin zituen. Ana Maria Etxaidek Nafarroan egin zituen: lanok Mitxelenaren begirada eta irizpide zorrotzak aiantzat harturik egin ziren. Aitortu behar da sekulako garrantzia dutela egun, Etxaidek Nafarroan 1965 eta 1967 urteen bitartean bildu datuek, erdararatzearen eraginez guztiz ezina baita hainbat eta hainbat ibarretan orain euskal hiztunik aurkitzea. Azkueren *Erizkizundi Irukoitz*-eko emaitzak ere argitaratu zituen Etxaidek (1984), baina arras irakurbide traketsa eskainirik.

Izen, talde edo lan zenbait faltan sumatuko du norbaitek sail honetan, baina ez dago zalantzarik, laurogeigarren hamarkadan Euskal Herrian Euskal Dialektologia lantzeko sortu zen giroa eratzen, garrantzi handia izan zutela arestiko zazpi lagun horiek.

2. DIALEKTOLOGIA KONTRASTIBOAREN ILDOA

Egun, geolinguistikako lanak hizkuntzaren atal ugari aztertu ondoan egin ohi dira, baina garai batean, lanabesak eta datuak bakanagoak zirenean, atal gutiago alderatzen ziren. René Lafon-ek Nafarroa Garaiko Erronkariko, Zaraitzuko eta Aezkoako hizkeretako ezaugarri guti batzuk aztertu zituen (1955), baina Lapurdiko, Nafarroa Behereko, Zuberoako eta Nafarroa Garaiko Baztango eta hegoalde euskalduneko ibar gehiagotako euskararen ezaugarriekin

alderaturik. Koldo Mitxelena berak, Erronkariko euskara Zuberoakoarekin eta Zaraitzukoarekin alderatu zuen fonologiako bederatziz ezaugarritan, Bonaparte printzearen metodologiaren hutsuneak azaleratzeko asmoz (1964a). Saio haue-
tako ikuspegi kontrastiboak dakarren onura, ez da zorigaitzez ondoko urteeta-
ko jardunean sobera jarraitu. Gogoan dugu, esaterako, bizkaiera zaharreko ho-
geita bi ezaugarri beste euskalki batzuetakoekin alderaturik, Joseba Andoni
Lakarrak osatu zuen lan diakroniko interesgarria (1986), baina garai horretan
guti ziren honelako lanak Euskal Herrian.

Hizkera bat ondoko ibarretako mintzoarekin alderatu gabe aztertzea edo
deskribatzea, ez da dialektologiaren bete-beteko helburua, ez da dialektolo-
giaren lehen urratsa baizik; honelako lan atomistak ugari egin dira eta egiten
ere dira Euskal Herrian. Esate batera «Euskara biziaren azterketa Etno-Lin-
guistikoa» izeneko proiektua Bizkaian; ez da zertan ukatu deskribapenok da-
karten interesa zinez handia dela. Zorionez, era honetako lanak baliatzen
dituzte gero, dialektologiaren eredu kontrastiboaren onurak ustiatuak, hizkun-
tza-geografiako edo geolinguistikako azterketak egiten dituztenek.

Deskribapena ez da bidearen eta lanaren lehen atala baizik; non eta ikus-
pegi atomista gainditurik dialektologia kontrastiboaren onura aitortzen ez du-
gun, ez gara deskribapenatarik haratago iritsiko. Eredu deskriptiboko dialek-
tologia-lanak bikainak izan daitezkeela jabetzen gara, baina ikuspegi teoriko
ahulean, metodologia atomistan eta ikusmira azaltzailerik gabeko eremu erre-
pikakorrean leiratuko gara goxoki Euskal Dialektologian, lan sendo eta sako-
nen helmugara hurbildu ezinik, dialektologia kontrastiborantz urratsik egiten
ez badugu. Dialektologiaren helburua lan geolinguistikoak dira, hizkuntzaren
aldakortasuna –baita jarraitasuna eta batasuna ere, egia esan– geografian ze-
har aztertzen dutenak eta ematen du, honelakoak Euskal Herrian gehienik, az-
ken garai honetan ari direla suspertzen.

Hizkera baten egitura aztertzeko, geolinguistikoki dituen loturak eta ete-
nak ikusteko, mintzo horrek ondoan edo inguruka dituen beste hizkera guz-
tiak, hein batez ezagutu beharra dago; ondoren alderatzea dator, hizkera ho-
riekin guztiekin dituen berdintasun eta desberdintasun mailak ezagutzea.
Horrezaz landa, ikertzen den geografia-eremu horretako hizkuntza-aldaerak, ez
sinkronikoki bakarrik, diakronikoki ere aztertu behar dira funtsezko ondorio-
rik aterako bazaigu.

Diogunaz jabetzeko, aski da Oiartzungo hizkeraz Idoia eta Ainhoa Frailek
egin zuten lanetik (1996), Koldo Zuazok egin zuenera (1997) doan bidea-
ri begiratzea: bi ahizpon deskribapen lan egokia lagun eta Oiartzungo hizkera
nolakoa den ikusi eta aztertu ondoan, aldamenean dituen hizkeren alderatu
zuen Zuazok Oiartzungoa. Geolinguistikoki so eginez, hizkera honek Euskal
Herrian zein kokagune duen aztertu zuen: erdialdeko hizkerekiko zer hurbiltasun
eta zer urruntasun maila ageri duen neurtu zuen. Euskal Herriko erdigu-
neko bereizgarriak, euskara nafarraren bereizgarriak, euskara giputzarenak eta

Ipar Euskal Herriko ezaugarriak, Oiartzunen zenbateraino ageri diren aztertu zuen; Nafarroa Garaiko eta Ipar Euskal Herriko ohitura lektalak, Oiartzungo hizkeran garai batean egungoak baino bizkorragoak zirela ohartu zen: Bonapartek goi-nafarreran sartu zuen Oiartzungo hizkera, tarteko hizkeratzat daku-sa egun Koldo Zuazok, erdialdeko euskalkira lerraturik.

Atal kontrastiboa eskaini digu oraintsuko lan batean Irantz Epeldek ere (2003): Larresoroko hizkera xeheki aztertu ondoan, Hazparneko euskararen ezaugarriekin alderatu du, Lapurdiko hego-ekialdeko barne isoglosak agerian utzirik. Bonapartek zekuskien lapurtera eta mendebaleko behe-nafarrera euskalkien dialekto-mugaren izaeraz, argitasun gehixeago utzi digu Epelderen lanak (330 or.) eta beste behin, Bonaparteren irizpideen erlatibotasuna eta ahultasuna nabarmen gelditu dira guztiontzat. Halaz guztiz ere, bada gurean Bonaparteren metodologia oraindik ere baliagarria dela eta berarekin jarraitu beharra aldarrikatzen duenik; ikus Rosa Miren Pagolaren iritzia 1998/I/28ko *Euskaldunon Egunkaria*-n, 13. or.

Eredu kontrastiboa eta ikuspegi geolinguistikoa erabili duten lan gehiago ere aipa daitezke; guk sorta bat dakargu hona, sistematikoak ez garela eta guztien berri ematen ez dugula jakinik ere. Hurrengo eremu edo eskualdeota-koak dira:

- * Arabako euskara (Koldo Zuazo 1989a, 1998c).
- * Zuberoako euskara (Koldo Zuazo 1989b).
- * Aezkoako euskara (Iñaki Camino 1994, 1997).
- * Burundako euskara (Koldo Zuazo 1994).
- * Ultzamako euskara (Orreaga Ibarra 1995a).
- * Bizkaiera (Gotzon Aurrekoetxea 1995).
- * Euskalkiak oro har (Koldo Zuazo 1998a).
- * Nafarroako hizkerak (Koldo Zuazo 1998b).
- * Baigorriko euskara (Koldo Zuazo 1999b).
- * Goñerriko euskara (Iñaki Camino 1999-2001).
- * Luzaideko euskara (Patxi Salaberri Zaratiegi 2000).
- * Esteribarko eta Erroibarko euskara (Orreaga Ibarra 2000).
- * Donostiako euskara (Iñaki Camino 2000).
- * Debarreneko euskara (Koldo Zuazo 2000).
- * Sakana erdialdeko euskara (Jose Luis Erdozia 2001).

- * Goierriko eta Tolosalde hegoaldeko euskara (Irene Hurtado 2001).
- * Zugarramurdiko eta Urdazubiko euskara (Estibalitz Montoya 2002).
- * Hego-nafarrera (Iñaki Camino 2003a eta b).

3. ISOGLOSEK OSATZEN DUTEN SAREAREN EGITURAZ

Hizkuntza-espazioaren egitura aztertzeko, hizkuntza-aldarek geografian zehar hartzen duten hedadura ulertzeko, dialektoen izaeraren gibelean zer dagoen aztertzeko, biderik egokiena dialektologia kontrastiboa egitea dela adierazi dugu. Halaz guztiz ere, hau guztia ez da lanaren hasiera baizik. Behin datu biltzen hasiz gero, dialektologialaria ez da hutsetik abiatzen, ezagutza teoriko eta lehentasun metodologiko jakin batzuk ditu, bera hezi den ingurumarian ezagutu eta barreneratu dituenak: hasierako lanetan horiek edo horien iduriak erabiliko ditu, lehen artikuluetan, doktoretza-tesian...; ondoko ikerlanetan ikuspegiak eta laneko moldeak finduko eta zorrozuko ditu.

Corpusa biltzen diharduen ikertzaile honek, badaki datuak ez direla nolanhika antolatzen, eratu duen gramatika edo eraikuntza horrek arkitektura jakin bat eduki beharko duela eta, eraikuntza hori osatu ondoan, atal batzuk besteak baino gehiago landu beharko dituela, aztertzen diharduen hizkera edo dialektoko hizkuntza-osagai guztiak ez direla bere ikerketan balio berekoak gertatuko, eta batzuk besteak baino anitzez gehiago erabili beharko dituela eta konparazio sakonagoen partaide izanen direla.

Hizkera bat aztertzeko ezaugarriak hautatu behar dira, baina aukera egin beharrak, arazoak eragin ohi ditu: hizkera bat besteetarik bereizteko eta euskalkien artean kokatzeko, ezaugarri guztiek ez dute garrantzi bera, desberdintasuna finkatzen dutenak dira garrantzizkoenak, baina baieztapen horretatik ez da jarraitzen, eremuen arteko hizkuntza-jarraitasuna eta batasuna ageri duten ezaugarriek, garrantzirik ez dutenik, hizkuntzaren izaera ez diskretua erakusten baitigute: konbergentzia guneak, berrikuntzen hedadura eta hizkeren, azpidialektoen eta dialektoen arteko loturak azaleratzen dizkigute ezaugarri jarraikorrek. Ondoko hizkerekiko edo dialektoekiko berdinak diren ezaugarriek, ez dute balio hizkera edo dialekto bat definitzen duten ezaugarriak zein diren jakiteko, baina espazioan hedaturik dagoen komunikazio mailaren berri emanen dute.

Dialektoak lotzen dituzten hizkuntza-ezaugarriak, banatzen dituztenak bezain garrantzizkoak direla esan ohi da; cf. Videgain (1987: 146). Hizkera bat dialekto batean kokatzeko, desberdintasunak markatzen dituzten isoglosek bezainbat balio dezakete hedadura handiko ezaugarri batzaileek: hauek ere irudikatzen dute hizkera bat, kokatzen eta egituratzen dute geolinguistikoki, ezau-

garri horiek batera dituzten hizkerak, dialekto edo dialekto-sail berera biltzen dituzte frankotan.

Dialektometriaren aldezleek (cf. 6. §) ez dute argi ikusten zeri eman behar zaion garrantzia, zer neurritan eta nola, distantzia linguistikoa neurtu nahi denean; elkarri gainjarritako isoglosek osatzen dituzten sistemen gaitasun sailkatzaileaz espekulatzeari arriskugarriztat jotzen dute.

Argi dago ikertzaileak hizkuntza-osagai batzuk hautatu beharko dituela lanerako eta hori, irizpide eta helburu jakinak dituelako eginen du. Besterik da, gero, inplizituak izan daitezkeen irizpide horiek, bere lanean argi eta garbi aurkeztu gabe isilpean estali diren, baina horrek ez du esan nahi, lanaren funtsean irizpide horiek falta direnik edo abian jarrarazi ez direnik: izatekotan, ikertzailearen ingurumarian, irizpide teoriko-metodologikoei buruzko eztabaida sakonetarako tradizio sendorik ez dela izan salatzen du horrek, ez irizpiderik ez dagoenik. Gure ustean hauxe da Euskal Dialektologian azken urteotan gertatu dena, baina esan liteke, duela hamar urte baino hobeki gaudela orain. Irizpideak badaude, erabiltzen dira, ikerketa batzuetan beste batzuetan baino egokiago, azterketa batzuetan beste batzuetan baino esplizitua-ga, baina badaude: azalean ez baldin badaude, sakonean bederen bai.

Dialektologiako azterketa bat egitera abiatzen garenean, zer nolako jokoa arauak erabili behar ditugun galdegitea funtsezko jarduna da: hizkera bat definitzeko zein hizkuntza-ezaugarri hautatuko edo hobetsiko diren, erakutsi beharreko gauza da. Hizkera bat euskalki bat edo dialekto bat dela defendatzeko, datuak eta balizko hizkuntza-gertakariak, xuxen eta teoria baten arabera antolatatu behar dira; hizkera horri zein estatus ematen zaion, horrexen ondorioa da eta baliatzen den metodologiarekin lotura zuzena du.

Oro har eta sobera sakontasunetan sartu gabe, esan daiteke isoglosak finkatzeko gaitasuna duten ezaugarriak nahi izaten direla dialektologian. Isoglosa, hein batean bederen, desberdinak diren edo elkarri oposatuak diren bi aldaerak elkar topo egiten duten gunean ageri da; hartara, hizkuntza-ezaugarri bati dagokion jauzi edo eten batek, isoglosa bat eratzen du. Isoglosa ugari elkartzen den gunean, edota elkarrengana biltzen diren isoglosa batzuen estatusa edo sistematikotasuna nabarmenak diren eremuan, ezaugarri dibergente deigarriak biltzen diren gunean, dialekto-muga dagoela pentsatu ohi dute ikertzaileak nahiz hiztunek.

Dena den, desberdintasun horren izaeran eta eten geolinguistikoaeren egituraren sakontzea komeni zaio dialektologialariari. Adibide batzuek erakutsiko dute hobekien adierazi gogo dugun ideia:

* XIX. mendean, Iruñerriko euskararen, goi-behe doan isoglosa sail batek bereizten ditu mendebaleko eta ekialdeko hizkera-eskualdeak: *-nean* atzizki denborazkoa, *-ak* ergatibo plurala, *-etatik* ablatibo plurala, genitibo singularreko *-an*, *bi* zenbatzailea eta lexikoko *txal* 'txahala', *berandu*, *ille* 'artilera', *iltze* 'iltzatzen

dena' edo *maiz* atalak Oltza zendean eta hortik mendebalera ditugu; aldiz, Eguesibarren eta hemendik ekialdera, *-larik* atzizki denborazkoa, *-ek* ergatibo plurala, *-eta(r)ik* ablatibo plurala, genitibo singularreko *-ain*, zenbatzaileetan *bi* eta *bida* arteko bereizketa gramatikala eta lexikoko *aratxe*, *berant*, *elle*, *itze* edo *usu* atalak ageri zaizkigu. Jakin beharke genukeena da, ea zein eratako isoglosa saila den hori, ea zein estatus duen euskal hizkeren artean isoglosa multzo honek, ea jauzi edo eten lektal honek zer bereizten duen: hizkerak, azpidialektoak, dialektoak ala eremu supradialektalak. Horri erantzuteko, aipatu diren hizkuntza-ezaugarrien geografia-hedadura xeheki ezagutzea gauza beharra da.

* Berdin-berdin galdegin genezake, eremu horretatik goitixeago igan eta *-rtz-* / *-st-* kontsonante multzoek sortzen duten etenaz galdeginez gero. Imotzen *bost* aldaera dena eta Ultzaman *bortz* dena, *bost* & *bortz* da Atetz ibarrean eta Goizuetan *bost* dena, *bortz* esan ohi da Bortzerrietan, baina zer da zehazki txandaketa ezagun honek bereizten duena, bi ibarretako euskara, bi eskualde-hizkera, bi eremu dialektal, ala hedadura handiko bi eremu supradialektal zabal?

Dialektologiaren metodologian aitzinatu nahi izanez gero, honelako galderak baitezpadakoak gertatzen dira. Gai honek garrantzi handia hartzen du azken euskalki banaketa aurkeztu duten lanetan; cf. Zuazo (1998a eta 2003: 22). Isoglosen sarearen egituraz gogoetatzea baitezpadakoa da, hizkeren eta euskalkien mugak non ezarri jakiteko: isoglosa batzuek hizkerak, beste batzuek azpieuskalkiak, beste batzuek euskalkiak eta, azkenik, beste batzuek konbergentzia eremu handiak bereizten dituzte. Arestian aurkeztu dugun Iruñerriko adibideak argi erakusten du, bereizten edo banatzen dena ez direla bi hizkera edo bi euskalki bakarrik, bi konbergentzia eremu handi bereizten eta banatzen dituzte arestian aipatu ditugun ezaugarri horietarik batzuek (cf. Camino 1999: 18): ergatibo pluraleko *-ek*, ablatibo pluraleko *-eta(r)ik*, zenbatzaileetan *bi* eta *bida* & *biga* arteko bereizketa gramatikala eta lexikoko *aratxe*, *berant*, *itze* edo *usu* atalak, ez dira Oltza zendeako eta Eguesibarko euskara bereizten duten ezaugarriak, Lapurdiko, Nafarroa Behereko, Zuberoako eta Baztango euskara, hego-nafarrerarekin (erdialdekoarekin eta ekialdekoarekin, hain zuzen) eta ekialdeko nafarrerarekin lotzen dituzten ezaugarri supradialektalak dira.

Honekin ez da adierazi nahi, ordea, aipatu ditugun ibarrok eta hizkerok, guztien artean euskalki bat eratzen dutenik, beren artean ezaugarri batzuetan batasuna dagoela baizik, supradialektala den batasuna. Baina horrek ez digu pentsarazi behar, hego-nafarreraren atal batzuk, erdialdekoa eta ekialdekoa, zehatzago esanik, Eguesibar, Erroibar, Artzibar eta Aezkoako hizkerak, aipatu ditugun beste horiekin ongi sailkaturik gelditzen direnik; cf. Rosa Miren Pagola (1992: 42 eta 58). Hego-nafarrerakook badituzte beren berezko ezaugarriak, batasuna eta espezifikotasuna ematen dietenak, arestian aipatu ditugun, Baztango edo Ipar Euskal Herriko beste mintzo horietarik bereizten dituztenak.

Funtsean, darabilgun gai honetan, edo dialektologiako lan bat egiten hasi baino lehen, hizkuntza-ezaugarri bat hizkera edo euskalki baten bere-berezkoa den, ala eremu zabalago batekoa den jakitea, zein garrantzizkoa den jabetu beharko genuke: hizkuntza-ezaugarrien eskusibotasuna garrantzi handiko gaia da dialektologian, hala eremu urriko lanetan, nola eremu hedatuagoez dihardutenetan.

Ez dago zertan esanik, eskusiboak diren ezaugarri ugari dituen hizkera bat, dialekto izatetik hurbil dakusala ohiko dialektologialariak. Bere-berezkoak dituen ezaugarriak zenbatenaz gehiago izan, hainbatenaz bereziagoa eta espezifikagoa sentituko dugu mintzo bat: bere ezaugarriak bereziak, urrunak edo bitxiak irudituko zaizkie konbergenteagoak diren beste hizkeretako hitzunei. Horretan, kontua ez da geografia-eremu jakin batera isoglosa ugari biltzen direla bakarrik: ageri diren desberdintasunen kalitatea edo izaera aintzat hartzen da, hizkuntza horretako hitzun gehientzat ezaugarriak bereziak eta ezezagunak baldin badira.

Euskal Herriko erdiguneko tradiziozko hitzunek, aski dute Erronkariko euskarak dituen berezitasun batzuei begiratzea: berek ez dute Erronkarin ageri den bokal sudurkaririk erabiltzen, ez dute *berze*, *borz* edo *orzegun* hitzetaiko «rz» kontsonante taldea erabiltzen, berria da berentzat *kau(r)*, *kori*, *kura* izenordainen sistema edo *kain* ‘hain’, *kala* ‘hala’, *kan* ‘han’ adberbioen sistema, ez dute erabiltzen *gaztelu* > *gaztulu*, *zimur* > *txumur*, *zintzur* > *tzuntzur*, *eguzki* > *eguzku* edo *mutil* > *mitil*, *zubi* > *zibi* & *zubu* erako asimilaziorik, ez dute *gaiza* ‘gauza’, *gai* ‘gaua’ edo *aizo* ‘auzoa’ bezalako diptongo aldaketarik ezagutu, ez dute *alte* ‘aldea’, *igante* ‘igandea’, *altatu* ‘aldatu’, *altapa* ‘aldapa’, *abentu* ‘abendua’, *borontate* ‘borondatea’, *onki* ‘ongi’ kontsonante talderik hitz horietan, eta ezezagunak dira berentzat, esaterako, hurrengo hitzen aldaerok: *bedratzu* ‘bederatzi’, *emeretzu* ‘hemeretzi’, *errin* ‘errun’, *ikaldi* ‘ukaldia’, *aurer* ‘alferra’, *jein* ‘jauna’, *ellu* ‘eulia’, *eltzu* ‘eultzi’, *orkitu* ‘iguriki, itxaron’, *anaxe* ‘anaia’, *batixatu* ‘bataiatu’, *gentu* ‘kendu’, *burar* ‘bularra’; berebat, berentzat ezezaguna da *dur* ‘dut’ adizki aldaera.

Inork ez lezake uka, eskusiboak edo eskusiboxeak direla, Zuberoan ere bai baitira arestiko ezaugarri horietarik batzuk, Erronkariko euskaran ageri diren ezaugarriak: Bizkaiko, Gipuzkoako, Nafarroako, Lapurdiko edo Nafarroa Behereko ohiko euskaldunek hizkera berezi hori entzunez gero, arras euskara bitxitzat joko lukete Erronkarikoa, eta zinez neke lukete mezuaren erdia baino gehiago ulertzea, Bonaparteren garaian Bruno Etxenikeri eta Klaudio Otaegiri gertatu bezala; cf. Miguel Rodríguez Ferrer (1873: 72).

4. IRIZPIDE TEORIKO-METODOLOGIKOAK

Etenak eta loturak finkatzeko baliagarri diren hizkuntza-ezaugarriak zein diren jabetu ondoan, hauen guztien artean lanerako egokienak hautatzea da

kontua. Metodologiaren alderditik so eginik, hizkeren arteko mugak finkatzeko eta distantzia linguistikoa hobekien zehazteko gehien laguntzen duten ezaugarriak edo gehien baliatzen diren tasunak zein diren adierazteko, baldintza batzuen berri ematea baitezpadakoa da. Jardunerako erabil daitezkeen hizkuntza-ezaugarriak bereizteko eta sailkatzeko irizpide nagusiak, honakoak izan daitezke:

1) Ezaugarriaren esklusibotasuna: ea ezaugarriak hizkera bakar batekoak ote diren. Esaterako, Zaraitzuko *alabára*, *elizára*, *karrikára*, *uskarára* ‘euskarra’ absolutiboko aldaeretan ageri den *-a + a > -ára* bukaera analogikoa, zaraitzueraren bere-berezkoa da: ez da Erronkarin, Zuberoan edo Aezkoan ageri, ibar horretakoa da soilik. Berebat, mendebaleko hizkeretako instrumentaleko *-a(ga)z / -akaz* morfema ez da Euskal Herrian beste inon ageri. Nafarroa Garaikoa da, bestalde, instrumentaleko *-s* atzizkia, ez da beste inon ageri. Hego-nafarrerakoa da soilik (*g)ebek* ‘hauek’ erakuslea, Euskal Herrian ez da azpieuskalki honetatik landa beste inon erabiltzen, beraren bere-berezkoa da.

Metodologikoki, garrantzia aitortzen diegu guk ia esklusiboak diren ezaugarriei, oso aintzat hartzen ditugu. Esaterako, Bonapartek zekusan gipuzkera euskalkiaren barrenekoa litzateke pluraleko *ze(r)a* ‘zara’ & *ge(r)a* ‘gara’ adizki pareak; egia da gipuzkeraren aski esklusiboa dela, baina ñabardurak eginik, Gipuzkoa barreneko eta ondoko goi-nafarreraren ere erabiltzen baitira honelako aldaerak: Errenterian, Lezon, Oiartzunen, Hondarribian, Irunen, Aranon, Goizuetan, Bortzerrietako bazter batzuetan (Beran, Lesakako Alkaiaga auzoan, Etxalarren), Sunbillan, Iturenen, Urrotzen, Legasan eta Oronozen bederen, entzuten dira adizki hauek. Berebat, hego-nafarrera guztian, baina baita Zaraitzun ere, metatesi bidezko *-oi > -io* bukaera dugu mailegu zaharretan: *matio* ‘matoia’, *sario* ‘sarioia’, *arratio* ‘arratioia’, *arrazio* ‘arrazioa’... Hego-nafarreraren ia esklusiboak dira hurrengo hitz edo aldaerak ere, Zaraitzun ere erabili direla ahantzi gabe: *butzu* ‘putzua’, *ellorri* ‘elorrria’, *entendatu* ‘ulertu’, *eskui* ‘eskuina’, *iago* ‘gehiago’...

2) Geografiaren iragazkia: ikertzaileak xeheki aztertu beharko du eskuartearen darabiltzanak ezaugarri banatzaileak diren ala ez diren, ezaugarriok hizkeraren eremu guztia harrapatzen duten ala ez duten. Esaterako: **iro* erro-tik sortzen diren ahaleko adizkiak, pluraleko datiboko *-er* morfema, ekialdeko hizkeretako *-a* galdera morfema edo «izan» aditzaren *niz*, *hiz*, *gira* edo *zira* erako aldaera diptongatu nahiz analogikoak, ez dira zubereraren esklusiboak, baina Zuberoako euskara osoki harrapatzen dute ezaugarriok. Mendebaleko euskaran, *aume* & *suma* da ‘antxumea’ adierazteko hitz erabiliena, baina ekialdeko alderdian (Eibarren, Bergaran, Oñatin...) *antxuma* erabiltzen da: *aume* & *suma* aldaerak ez du mendebaleko euskalkia bere osotasunean batzen. Halaber, *añube* ‘ospela’ hitza mendebaleko euskalkian ekialdekoa da solik, ez da Bizkaiko erdialdean ezta mendebalean ere entzuten, hor *kontrasol* mailegua nagusi dabil. Aldiz, *eguskibegi* ‘egutera, eguzkialdea’ hitzak –ekialderago Na-

farroan eta Ipar Euskal Herrian *iguzkibegi* edo *iduzpegi* erako aldaerak dituen-, mendebaleko euskara guztiz batzen du, Getxo - Deba - Oñati - Orozko ertzetaraino iristen baita Bizkaiko barren guztia ere harrapatuak, *yausi & jausi* 'erori' hitzaren kasuan gertatzen den bezalaxe.

Dialektologiaren historian behin eta berriz errepikatzen dira hurrengo galderok: zenbat isoglosa edo zenbat ezaugarri berezi behar dira hizkera bat definitzeko? Sorta tinko eta gotorra osatu behar ote dute isoglosok? Aski ote da isoglosa edo ezaugarri bakar bat? Batzuen ustez, ezaugarrien edo isoglosen bilkurak definitzen du hizkera, azpidialekto edo dialekto bat. Hona M. B. Eme-neau-k «Hizkuntza-eremua» edo *Linguistic Area* delakoa definitzeko eskatzen duen baldintza, zeinak arestiko gure lehen eta bigarren irizpideak batera biltzen dituen (1980 [1978]: 2):

The first necessity is to establish a typological feature as pan-Indic and at the same time not extra-Indic. Once several features have been established as having the same boundaries, so that there is an approximation to a «bunching of isoglosses», the linguistic area can be considered to be typologically established.

3) Hizkuntza-ezaugarrien hedaduraren zabaltasuna: ikertzaileak aztertu behar du darabiltzan datuak eskualde anitzetakoak, eremu zabalekoak ala murritzagokoak ote diren; Euskal Herri gehiengan, mendebalean, erdigune zabalean, Nafarroa Garaian edo Ipar Euskal Herri guztian erabiltzen diren ezaugarriak ote diren, ala ibar bakar batekoak edo bakan batzuetakoak diren: *gaztéia* 'gaztea', *iztartéia* 'iztartea, hankarte', *sugéia* 'sugea' erako berranalisiak, esaterako, soilik Aezkoa ibarreko aldaerak dira eta ibar honetan, badirudi Arian bakarrik entzun daitezkeela. Berebat, *artoma* 'artoa', *ardaoma* 'ardoa' lekuko aldaerak dira, soilik Orozkon entzun ohi direnak.

4) Ezaugarriak berrikuntzak diren, arkaismoak diren ala hautuak diren. Ez da gauza bera dialektoen banaketa berrikuntzak bakarrik aintzat harturik egitea –pluraleko *kurak* erakuslea, *-aren* > *-ain* laburdura, *-a + a* > *a* laburdura, *-u + a* > *-uia* epentesia...– ala arkaismoak ere aintzat harturik egitea: *aizta* / *aizpa* aldaerak, *kau(r)*, *kori*, *kura* erakusleak, *etorten & igorten* / *etortzen & igortzen* pareak, *egoiten & joaiten* / *egoten & joaten* pareak, *berri* / *barri*, *beltz* / *baltz*, *ile* / *ule* txandaketak... Dialektologialariak aukeran du bere jardun metodologikoan *deutso & dotza* / *dirautzo* / *dio* / *derauko* / *dako* / *de-reio* / *deio* erako aldaerak aintzat hartuko dituen edo ez dituen. Usu, banaketa aski koherenteak era ditzakete aldaerok geolinguistikoki, eta ikertzaileak, erabiliko dituen ala ez dituen erabaki beharko du.

5) Kronologiaren baldintza: elkarrengandik urrun dauden aldietako datuak baliatzen ari garen, ala datu garaikideak darabiltzagun. Lanerako XVI. mendeko Perez de Lazarragaren, Landuchioren edo Betolatzaren datuak erabiltzen ari garen, XVII. mendeko Gamarrarenak edo Luzuriagarenak erabiltzen ari garen, XVIII.eko Garcia de Albenizenak ditugun, ala XX. mendean Jose Antonio Gonzalez Salazarrek bildu toponimoak darabiltzagun, argi izan

behar dugu lana egin baino lehen; ondorioak ateratzerakoan, anakroniak saihesteko arreta izanik lan egin behar da, diakronikoak diren desberdintasunak dialektologikotzat hartzeko arriskutik ongi begiraturik.

Dialektoen taldeak eratzeko, hizkuntza-ezaugarrien kronologia ezagutzea biziki lagungarria da; Hans Peters-ek dioen bezala (1988: 408), geografiaren araberrako edo kronologiaren araberrako hizkuntza-desberdintasunez gainera, elkarren gurutzaketak ere aztertu behar dira:

...chronological differences that go back to geographically-based differences, i.e., which are due to influence exerted by one dialect on another.

6) Ezaugarriaren sistematikasuna: gramatikaren aldetik bereizgarri emankorrek ote diren, paradigma oso bateko era guztietan aldi oro ageri direnak, ala aldaera zenbaitetan fosilizaturik gelditu den bilakabide baten emaitza diren. Sistematikasunari eta emankortasun gramatikalari zer garrantzi eman behar zaion alde aurretik erabakitzea, baitezpadakoa da: ea eratorpen atzizki bati eta adizkietan behin eta berriz errepikatzen den morfema bati, garrantzi bera eman behar ote diegun; izenordain baten aldaera bat eta etengabe errepikatzen den arau fonologiko bat, ea maila berean ezar daitezkeen. Eman dezagun datuen artean lehen graduko ergatiboko (*h*)*auiek* ‘hauek’ erakuslea –vs. (*h*)*auk* edo *hok*– eta *-u + a > -uia* epentesia ditugula. Bigarren epentesia, *-u* bokalaz bukatzen diren hitz guztietan sistematikoki gertatzen den bilakabidea da; aldiz, erakuslekoa ez da paradigma zabal batekoa, adibide horretan bakanrik gertatzen dena baizik, pluraleko gainerako erakusleen analogiaz sortua, hiztunak *hoiek & hoik, heiek* gogoan dituenek: gertakari sistematikoena, emankorra, hiztunaren jardunaren gramatika gehien errepikatzen dena, morfema mugako epentesia da, ez lehen graduko erakuslean gertatu dena.

Beste adibide bat ezar dezakegu: *oren* ‘horren’ erakusle genitiboaren aldaera soilduak, (*h*)*arren* / (*h*)*aren* txandaketak eragin ahal izan duen adibide analogikoa dirudi. Aldaera hau hego-nafarreran nahiz Odieta ibarreko Ziaurritzen (Nafarroa Garaia) ageri da: baina eremu horietan, *oren* erabiltzea ez da ohikoa, *orren* da ohiz erabiltzen dena. Genitibo singularreko bigarren graduko erakuslearen aldaera soildu hau ez da batere ohikoa euskara orokorrean eta alde horretatik, espezifikotasuna leukake, baina adibide solte eta ezaugarri asistematikoak da, ez du arau batek duen agerpen maiztasunik edo indarrik.

Euskal Herriko euskalki guztiez diharduen lan zabal batean, sistematikoak diren ezaugarriak metodologikoki hobestea ulertzekoa da (cf. Zuazo 1998a), baina ez du zertan horrela izan eskualdeei dagozkien beste lan edo ikerketa batzuetan: jokabidea mailatu daiteke, bereziki desberdintasun-maila sakanik ez duten eta elkarren ondokoak diren bi hizkera alderatzen ari garenean. Halaz ere, isoglosa multzoak finkatzean, dialektologialariak nahiago du sistematikoak diren bilakabideak eskuarteaz edukitzea, asistematikoak eta aleatorioak diren berrikuntza sorta bat baliatzea baino.

Dialektologialariak lanerako hobesten dituen ezaugarriak sistematikoak direnak baldin badira, badu honek ondorio zuzen bat aztertzen diren gramatikako alorre dagokienez: ulertzekoa da dialektoak aztertzeko eta elkarrengandik bereizteko edo banatzeko, emankorrenak diren atalak fonologia –azentu sistema barne, jakina– eta morfosintaxia izatea. Aldiz, fonetika eta lexikoa, sistematikotasun gutiagokoak izanik, ez dira horren emankorrak. Koldo Mitxelelak ere halaxe zekusan kontua 1976ko artikulua batean ([1985]: 83-85). Zioenez, euskal tradizioan aditzaren morfologiari eman zaion garrantzia ulertzekoa da, hain baita aberatsa alor hau euskaraz, baina erromanisten eta germanisten tradizioaren ildotik, fonologiari erreparatzea ere gauza beharra zekusan. Dialektologian lexikoak eta sintaxiak eskain dezaketen emankortasunaz ez zen fidatzen: beharbada, batak gehiegizko zurruntasuna eta besteak gehiegizko aldakortasuna eta asistematikotasuna ageri dituztelako.

Euskal hizkerak banatzeaz diharduen lan batean, 170 ezaugarri proposatu ditu Gotzon Aurrekoetxeak (1996): fonologiako 63 (% 37), izenaren morfologiako 41 (% 24'1), aditzaren morfologiako 35 (% 20'5) eta sintaxiko 31 (% 18'2). Koldo Zuazoren 1998ko lan orokorrean, 108 ezaugarri ageri dira: fonologiakoak 31 dira (% 28'7), izenaren morfologiakoak 29 (% 26'8), aditzaren morfologiakoak 36 (% 33'3) eta sintaxikoak 8-11 artean (% 7'4 eta 10'1 artean), azken hauetan hiru ezaugarri morfologiakotzat ere har bailitezke. Goñerriko euskara eta oro har hego-nafarrera aztertzen duen gure lan batean (1999-2000), 145 ezaugarri aztertu dira: fonologiako 34 (%23'4), izenaren morfologiako 35 (%24'1), aditzaren morfologiako 56 (%38'6) eta sintaxiko 20 (%13'7). Bana beste hiru azterketak harturik, honako zifrak ateratzen zaizkigu: fonologiak aztertuturikako ezaugarrien %29'7 hartzen du, morfologiak %55'8 eta sintaxiak %14.

Gauza ezaguna da lexikoa errealitateari eta kulturari guztiz loturik dagoela eta, honenbestez, aldatzeko joera ere handia izan dezakeela. Euskalkiez egin den azken sailkapen proposamenduan, lexikoa ez da aintzat hartu, biziki zailtzen baitu horrek lan orokorraren egitura; Koldo Zuazoren 2003ko lanean dator lehen saioa. Lexikoaren azterketak dakarren emaitzaren erlatibotasuna, argi eta garbi gelditu da hego-nafarreraz egin ditugun lanetan (Camino 2003a eta b), baina horrek ez du adierazten, lexikoaren azterketa eremu elkorra denik; Euskal Herriko eremu ugaritan, dialekto-mugaren edo azpidialekto-mugaren eta atal lexikoari dagozkion isoglosen bat etortzea, begien bistan dagoen gauza da: Andimendiaz bi aldeetara dagoen muga lexikoa, Ateztik Esteribarerra dagoena edo Aezkoatik Garazira eta Zaraitzura dagoena, nabarmenak dira, Oltza zendeatik Eguesibarrera dagoena bezainbat. Etorkizunean etorri beharko duten azterketa geolexikoek erakutsiko digute atal hau ikertzeak emaitza opa-roak dakartzala.

7) Ezaugarrien fidagarritasuna: literaturatik harturikako ezaugarri edo aldaerak, idazki dialektaletan ageri direnak, aztertzen dihardugun mintzokoak zinetan eta benetan direla dakigunean erabil daitezke soilik, ziurtasun hori du-

gunean bakarrik; bestela, literaturaren bidez hedadura lortu duen ezaugarri bat, hizkera honetako edo hartakotzat jo daiteke makur, dialektologia-azterketa hondaturik edo baldintzaturik. Soziolinguistika historikoa dagoen bezala, hizkuntza bateko filologia-azterketen egoera eta maila guztiz loturik dago honekin guztiarekin.

Aipagarria den idazki mota bat bada, nork egina den ez dakiguna: honako edo halako herritan agertu dela da dakigun bakarra; gainera, agertu den herrian, dagoeneko ez da euskaraz egiten eta ez dago, beraz, inolako beste lekukotasunik agertutako idazkiarekin alderatzeko, herri horretako euskara jatorraren ordezkaria dela jakin ahal izateko. Beharbada, idazkia fidagarria da, herri horietako euskararen ordezkari jatorra, baina ez dugu inolako modurik hori frogatzeko. Egoera honexetan daude Elortzibarko Zabalegiko eta Deikatzeluko predikuak. Honelako kasuetan Hans Peters-en hitz metodologikoak aintzat hartzekoak dira biziki (1988: 408):

Ideally, a dialect area should not be investigated on the evidence of a single text; this method can be adopted only as a last resort, that is, if there simply is no other surviving record of a given dialect at a given time, as is often the case in Early Middle English. In such instances, great care must be taken to ascertain the date and provenance of that text as reliably as possible.

5. DIALEKTOAK ERATZEKO JARDUNA

Ez dugu finkatu zer den dialekto-muga bat; ez dugu finkatu, bestalde, dialekto bat non hasten den eta non bukatzen den eta hurrengoia non hasten den jakiteko, zer egin behar den. Ez dugu adierazi distantzia linguistikoa objektiboki nola neur daitekeen. Izan ere, dialektoen arteko trantsizio motez *grosso modo* mintzaturik, mailaz mailakoak eta bortitzak aurki ditzakegu (Taelde-man 1989), eta dialekto motetan ere, beste bi era bederen bereiz ditzakegu: a) konbergenteak direnak, euskararen kasuan erdigunekoak eta b) dibergenteak, euskararen kasuan bazter hizkerak.

Ordea, dialektoak bereizten hasi baino lehen, hizkuntza-ezaugarrien hedadura geografikoaren ereduak bilatu nahi izaten dira, isoglosa-sorta osatzen duten marrak elkarrengana bil daitezen, eremuaren banaketan halako koherentzia geolinguistikoa izan dadin. Hauxe izan da Koldo Zuazoren lanaren aldiririk berritzaileena eta atera dion mozkina da, lan egiteko eraren bermea.

Lanaren lehen alderdia, beraz, hautatu diren hizkuntza-ezaugarriek harraipatzen duten geografia-hedaduraren arabera, ezaugarri taldeak bereiztea da. Honaino edo haraino iristen diren berrikuntzak zein diren ohartzeara, halako ibarretaraino iristen ez diren berrikuntzak ongi bereiztea, alde batera nahiz bestera begira dauden eremu *pivot*-ak aurkitzea, *remanent* edo gordetzaila diren eskualdeen jokabidea aztertzea. *Remanent* izendatu ohi diren eremuak edo hiz-

kuntza-ezaugarriak eta beren jokaera ongi aztertzekotan, beti izanen da interesgarri, Euskal Herriko hizkera guztietan zehar arkaismoen berri luze eta zabal edukitzea.

Bildu eta antolatu diren hizkuntza-ezaugarriak alderatu ondoan, ezaugarri-taldeak beren geografia-mugen arabera sailkatu eta gero, datuak balioetsi eta ponderatu behar dira dialektologian: teoria jakin baten arabera, ezaugarri horietarik bakoitzak duen garrantzia, guti gora behera zenbatekoa den erabaki daiteke. Nabarmena da, dialekto bat ongien ordezkatzan duten ezaugarriak, eskusiboak, bateratzaileak, sistematikoak eta garaikideak diren berrikuntzak ditugula; areago, ezaugarri horiek hartzen duten hedaduraren ondorio zuzena diren isoglosa ugari elkarrengana biltzen direnean.

Hizkuntza klasikoan dialektologian, grezierarenean esaterako, ongi definitutako talde dialektal trinko eta homogeenak finkatzeko, eskusibitatearen eta kronologiaren baldintzak betetzen dituzten berrikuntzak izan ohi dituzte gogokoan dialektologialariek (López Eire & Méndez Dosuna 1980: 17): guti gora beherako batasun kronologikoa duten berrikuntza eskusiboak, beste hizkeretan ageri ez direnak, hizkera batzuk besteetarik bereizteko aukera ematen dutenak.

Halaz guztiz ere, berrikuntzak garrantziz hanpatzeak ez luke desberdintasun dialektalek geografia-eremuan duten hedaduraren errealtatea lausotu behar; berrikuntzat hartzen ez ditugun beste ezaugarriek ere, eragina izan dute dialektoak gauzatzeko prozesu historikoan. Euskarak aspaldiko garaietan aukeran izan dituen hautuak, euskalkiak diren bezalakoak izatea hein batez eragin dutenak, garrantziz gabetzea arrazoi metodologikoa da, ez ontologikoa. Eztabaidagarria da zein garrantzi duten *beldur* / *bildur*, *berri* / *barri* bezalako ezaugarri asistematikoek, baina *da(g)ike* / *dezake* / *dauke* / *diro(ke)* hautuko osagaiak, ezin esan da asistematikoak direnik. Bestalde, goiko bi aldaera pareek eta lau adizkiek, beste hizkuntza-ezaugarri batzuekiko koherentea den hedadura geografikoa ageri dute eta, beraz, ez dira guztiz baztertzeko moduko datuak. Arkaismoen, hautuen eta berrikuntzen garrantzia esplizituki ponderatzeari gauza beharra deritzogu; cf. Zuazo 1998a.

Hizkuntza bateko erdiguneko hizkeretan, zail izaten da batzuetan dialektok bereizteko egoera edo baldintza egokiak aurkitzea: galesaren, katalanaren edo galegoaren literaturak hori erakusten digu eta euskaraz ere, halaxe gertatzen da. Euskaraz, konbergentzia gehien gertatzen den eremuetan, erdiguneko hizkeretan, zail da geografia-eremu berera biltzen diren ezaugarri eskusibo sistematikoak argi bereiztea eta, ondorioz, isoglosa sorta gotorrek aurkitzea: ez da lan erraza.

Gipuzkoako mendebaleko Debatik Nafarroako erdiguneko Etxalekura birtarte, erdialdeko euskalkitik atera gabe goazela ohartzeko ohiturarik ez dugu izan orain artean, Bonaparte printzearen ikuspegia aski iltzaturik baitago gure baitan. Erdiguneko mintzoetan ez da erraza errealtatea irudikatzea: erdialde-

ko euskaltitik mendebalekora edota nafar-lapurteratik zubererara dagoen aldeaz edo isoglosa-sailaz ohartzea, errazagoa da. Debatik abiatzen bagara, eta Azkoiti aldera jotzen baldin badugu, Azpeitia eta Tolosa bitarte Leitzaraino irteteko, eta hemendik Basaburuan barrena Imozko Etxalekura heltzen baldin bagara, aldi oro hizkuntza zertxobait aldatzen ari dela ohartuko gara, baina isoglosa ugari biltzen den eremu gardenik ez dela ageri ere sumatuko dugu. Antzekoa da hego-nafarreraren kasuan gertatzen dena ere, Ezkabarteko eta Odietako mintzoetara inguratzen garenean, ez baita isoglosa sail gotorrik ageri.

Francisco Gimeno-k dioenez (1987: 695), hizkuntza-aldaki edo dialektoak entitate diskretu gisa irudikatzeak baino, *continua* lektalak daudela proposatzeak, ilauntasuna eta konplexutasun handiagoa sortzen du, baina xinpletze desitxuratzaila da muga (geo)lektalen existentziaren baieztapen kategorikoa egitea; eten absolutuen ausentzian oinarriturik, hizkuntza-aldaki edo dialektoak ukatzea bezainbateko xinpletzea. Ikerketa arlo guztietan egiten dena da hau, *continuum* dena diskretutzat hartzeko joera baitugu: banaketa ontologikoaren neurriko banaketa metodologikoaren bila gabilta.

Jarraitasunean etenak markatzeak paradoxak dakartza: Bakio eta Oñati azpieuskalki berean dakuski Gotzon Aurrekoetxeak (1995: 287), baina, Lemoiz eta Bakio, bereiz ageri zaizkigu, azpieuskalki desberdinen barrenean; Koldo Zuazok, bestalde, Deba eta Etxaleku erdialdeko euskalkira bildu ditu eta Hendai eta Larzabale nafar-lapurteraren barrenera (1998a: 230); Arano eta Goizueta edo Jaurrieta eta Abaurregaina, euskalki desberdinetan kokatu ditu, bereiz.

Paradoxa horien sakonean, ordea, dialekto-mugak finkatzeko bezainbat garrantzi aitortzen zaien hizkuntza-ezaugarrien sail batek osatzen duen sistema abstraktuak, dialekto bat irudika dezakeelako sinesmena dago. Jaurrietatik Abaurregainera euskararen dagoen aldea, egunetik gauera dagoena bezainbatekoa dela zioskun hiztun jaurrietar batek: Abaurregainera ezkondurik zegoen, sortuetxetik zazpi kilometrorra baizik ez.

Helburua hizkuntza-distantzia neurtzea delarik, parametro berdinak erabiltzen ote ditugu euskalki guztiak finkatzen ditugunean? Barne koherentzia maila neurtzeko bidea, berdina ote da euskalki guztien kasuan? Iduri luke ezetz. Euskalki guztiek ez dute barne koherentzia maila berdina eta ez dira berdin egituratzen: barne aldakortasunaren mailan alde handia egon daiteke batetik bestera: elkarrengandik zein dira desberdinago, Getxoko eta Oñatiko euskara ala Hendaiakoa eta Larzabalekoa? Ez da aise erantzutea, baina arestiko bi konparazioetan baino, batasun handiagoa dago Santa-Graziko eta Sarrikitapeko mintzoen artean.

Paradoxa horiek nola saihestu? Batzuen ustez dialektometria da eztabaida kiribildu horiek argitzeko bide bakarra, baina metodologia bakarra erabili beharrean, metodo bat baino gehiago konbina liteke: arazoak zerik diren. Jo-

kabide kualitatiboa eta kuantitatiboa elkarren etsaitzat hartzeko ohitura izan da, baina etorkizuneko azterketek argi gehiago ekar dezakete, bereziki eredu bakoitzaren oinarriez azterketa sakonagoak egiten badira eta metodologiaren alderdia fintzeko eginahala egitera jotzen baldin bada.

Metodologiaren eta teknikaren aldetik, bestalde, dialekto dibergenteak eta konbergenteak desberdin aztertzea eskatzen ote du honek? Ez da gauza bera erdialdeko hizkerak aztertzea edo nortasun handiko ertzetako hizkerak aztertzea; metodologia bera erabil ote daiteke? Hizkuntza-ezaugarri eskusiboen metodologia, ala ezaugarrien konbinazioarena ote da egokiagoa erdialdeko hizkerak aztertzeko? Ezaugarrien konbinazioaz dihardugunean, dialekto bat irudikatzen edo definitzen, ezaugarri guztiak eskusiboak izatea ez da nahitaezkoa, ezaugarri eskusibo batzuk eta eskusiboak ez diren beste batzuk izan daitezke ezaugarri definitzaileak; metodologia honetan, eskusibitatea ezaugarriek eratzen duten konbinazio jakin bati dagokio, ez lanerako hautatu diren ezaugarriek bakarrik. Lan egiteko beste molde bat da, dialektoak elkarrengandik banatzeko garrantzitsutzat jotzen diren hizkuntza-ezaugarrien konbinazioak bilatzen dira. Hego-nafarrera azpieuskalkia definitzeko, bere-berezko bost ezaugarri bateratzaileez gainera, ia eskusiboak diren beste sei erabili ditugu: azpieuskalkiaren definizioa sendoago gelditu da honela.

Paralelismoa legoke hizkuntzaren berreraiketan: etorki indoeuroparra duten hizkuntzak aztertzeko eta euskara aztertzeko, egoera desberdina da guztiz, baina halaz ere, ereduak iduriak izan beharko lukete. Horrek ez du esan nahi, ordea, adar batak besteak ez darabiltzan berezko lan molde berezi edo berri batzuetan sakondu behar ez duenik.

Eremu konbergenteetan, azpieuskalkiei arreta handia eskaintzea komeni dela deritzogu. Eremu konbergenteetan, dialekto-mugak ezartzen hasi baino lehen, agian azpieuskalkietarik abiatu beharko genuke, hauek barne koherentzia eta sendotasun handiagoa baitute euskalkiek baino; hartara, garden ageri diren ertzetako dialekto-mugez gain, *pivot* edo zubi hizkera dei ditzakegun beste azpieuskalki mixtoago batzuen arteko egituratze eta hartu-eman motak, hobeki uler ditzakegu agian: trantsizio hizkeren inguruko teorizazio sakonagoa bilatzea litzateke kontua (cf. Camino 1999: 13 eta 2002: 5; Epelde 2003: 329; Zuazo 2003).

Eskusibitatea ezaugarrien arabera baliatuz gero, Euskal Herri guztirako horren egokia gertatu den antolaketak, arazoak eragin ditzake ezaugarri eskusibo guti den eremu bateko hizkera jakin bat sailkatu nahi denean. Koldo Zuazoren 1998ko ikuspegian, nafarreraren «gohien gradora» iristen den hizkerak, bigarren pertsona singularreko *y-* morfema du, *ditio* erako Nor Nori Nork saileko adizkiak darabiltza eta instrumentaleko atzizkia nahiz *-(e)kos*, *-(e)lakos*, *-t(z)ekos* aldaerak, txistukari apikariaren bidez egiten ditu eta *-on* bukaera du *kamiona*, *balkona*, *balona* bezalako mailegutan. Nafarroako Basaburuan eta Imotzen, esaterako, lau ezaugarriok daude, baina Zuazoren ara-

bera, nafarreratik kanpo gelditzen dira Basaburu Txiki gehiena, Basaburu Handia eta Imotz (1998a: 228). Imotzen eta Basaburuan ageri diren ezaugarri «erdialdeko ez nafarren» konbinazioak eragin duke hori, baina Imozko eta Basaburuko euskarara, ezaugarri «nafar eksklusibo» guztiak biltzen dira (1).

2002an genioenez (5. or.), balirudike, lau ezaugarri nafar eksklusiboak dituen hizkera bat, nafarrera izatera kondenaturik dagoela, baina errealitatea hori baino konplexuagoa da, batez ere erdigune geografikoan kokaturik dauden hizkeretan. Honelako paradoxak gertatzen dira ezaugarri kualitatiboei garrantzi handia emanez gero. 2003an (139. or.) Basaburuko eta Imozko euskara tarteko hizkeratzat hartu du Koldo Zuazok erdialdeko euskalkiaren barrenean.

Dialektometriaz gainera, ezaugarri kualitatiboei garrantzi handia emateak, alternatibak izan ditu dialektologian: trantsizio hizkeren –balia bedi nahi izanez gero «zubi hizkeren» edo «tarteko hizkeren»– teoria osatuxe bat garatzea, dialekto bat eratzean ezaugarri eksklusiboen eta ez eksklusiboen konbinazioak erabiltzea, eta azkenik, dialekto bat eratzeko, eksklusibitatea ezaugarrien konbinazioan bilatzea.

Joko arauen malgutasuna beste parametro batzuetara ere eramán daiteke eta halaxe jokatu da orain arteko Euskal Dialektologian, eskualdeetako azterketa geolinguistikokoak osatu direnean: hizkuntza-ezaugarrien sistematikotasunean, maila desberdinak onetsi izan dira. Bestalde, eremu handietara hedatutako ezaugarriak eta murriztagoetara barreiatu direnak baliatu dira. Honezaz landa, berrikuntzez gainera, ezaugarri zaharragoak ere aintzat hartu dira: hizkerak sailkatzean eta banatzean, iraganari ere begiratu zaio, ez berrikuntzei bakarrik. Esana da dialektologian eta hizkuntzalaritzan erabakiak hartzean, diakroniari begiratu behar zaiola (Janda 1982: 155).

Koldo Zuazoren sailkapenean, zaraitzuerá eta erronkaria ekialdeko nafarreratzat hartu dira, baina berrikuntzei eman zaien garrantziagatik da hori: ezperen, metodologiaren aldetik iraganeko ezaugarriak garrantziz hanpatuago egon balira, Zuberoako euskarari begira ere ager liteke Erronkarikoa; zaraitzuerá, berriz, zubi hizkera baten antzera ager liteke. Dinamikotasun diatopiko-diakronikoak, hizkeren banaketa eta sailkapena zailtzen du, dialektologialariak denborari gibelera edo aitzinera begira jokatzeko aukera deserosoa baitu. Beste behin, Lyle Campbell-ek dioena aintzat hartzea komeni zaigu (1985: 48):

...subgrouping considerations may be complicated by changes shared areally, complicating the count of shared innovations for related languages.

Erdialdeko hizkeretan, konbergente izendatu ohi diren horietan, eragin lektal ugariren menpe gerta daitezkeen eremuetan, dialekto-banaketak egiteko ezaugarri eksklusiboetan oinarritzea, ez da lan erraza. Ezaugarrien konbinazio

(1) Gai hau Gasteizko Euskal Filologia Saileko 2000-2001 doktoretza ikastaroan, Bittorio Lizarraga ikertzailearekin izan genuen eztabaida batean atera zen.

berezien arabera uste dugu antola daitezkeela hizkerak. Zubi hizkerak edo *pivot* hizkerak egon daitezkeela onetsi beharko da, koherentzia maila apala dutelako, hizkera batekin baino gehiagorekin dituztelako ezaugarriak batera; *linguistic area* kontzeptuaren baliagarritasuna aldarrika daiteke erdiguneko horrelako eremuetan. Delako *linguistic area*-ren definizio klasiko bat M. B. Emeneau-rengandik har dezakegu (1956: 16, 28. oinoh.):

This term «linguistic area» may be defined as meaning an area which includes languages belonging to more than one family but showing traits in common which are found not to belong to the other members of (at least) one of the families.

Aski litzateke guretzat definizio horretan «language» hitz edo kontzeptuaren ordezkari «dialektoa» erabiltzea. Euskal adibide gisa Zaraitzuko *uskarara* har dezakegu: bertan, Nafarroako eta Euskal Herriko ekialdeko ezaugarriak nahaska ageri dira: hego-nafarrerako tasun ugari ageri dira zaraitzueran, baina baita Zuberoako beste anitz ere; esaterako, Aezkoan ageri ez direnak; eta bestalde, anitz dira Aezkoa-Zaraitzuetan ditugunak, baina Zuberoan ageri ez direnak. Iduria da Burundako euskararen gertatzen dena, Araba ekialdeko, Oñati alderdiko, Goierriko, Sakana erdialdeko eta Ameskoako hizkerak eta beren sail nagusiagoak –beren euskalkiak– aintzat hartuz gero.

Dialektologian orografiaren eraketa eta eskualdearentzat abiagune edo foko betekizuna izan duten herri edo ibarren kokagunea aintzat hartu behar da, horien ondorio izaten baitira ia beti, dialektoen erak eta mugak. Abiagune edo foko linguistikoaren betekizunaren adibideak, Frantziaren Ingalaterran ditugu: Pariseko eragina hegoalderat hedatu da eta Londreskoa iparrerat; orografiak hizkuntzan duen eragina, Zuberoan dakusagu: Pirinioek eta Oxkaxe inguruak Zuberoako ibarra bakartzeak, bertako hizkeraren nortasuna eragin eta gorde du, baina ipar-mendebalean, zubereraren nortasuna gesaltzen hasten da, Amikuzeko euskal eretara jorik; orografia lauagoaren arrazoiaz landara, honetan Donapaleuren hurbiltasuna ere aipa genezake.

Adierazi dugunez, hizkuntza-ezaugarriak diskriminatzean mugak finkatzeko baliagarrienak zein diren esateko, badira irizpide aski sendoak, baina halaz ere, zail da muga dialektal bat zer den definitzea, ez baitago neurri objektiborik, euskalki batetik bestera muga finkatu ahal izateko zenbat ezaugarri desberdin behar diren jakiteko. Zuberoan eta mendebalean gertatzen diren isoglosa elkartzeko gotorrak, ez dira euskararen eremuan ohikoak erdiguneko hizkeretan: gure oraingo ezagutzaren arabera, nafarrera definitzen eta, beraz, banatzen duten ezaugarriak, lau baizik ez dira eta erdiguneko euskalkia definitzea ere, zail da.

Arestian agertu zaigu *remanent* izendatu ohi diren eremuen gaia, ezaugarri arkaikoak biltzen diren guneena. Arreta guti eskaini ohi zaio arkaismoren gaiari. *De facto* bi hizkera arkaismo baten erabilera bat etortzea, halabeharri dagokiola onesten da, horrek ez dakarrela biek hartu-eman berezirik

eduki dutenik eta *role* pasiboa atxikitzen zaio gordetze honi. Guztiz egoera pasiboa litzateke arkaismo bera, esaterako, Bizkaiko mendebalean eta Zuberoan ager baledi edota Euskal Herriko mendebalean eta Lapurdiko itsasertzean; *legez* eta *lez*-ena azken kasu honen adibidea izan daiteke.

Beste batzuetan, ordea, elkarren ondoan dauden bi eremuk edo bi ibarrek arkaismo bati batera eutsi izanak, bi gauza erakuts ditzake: a) zer edo zerk eragin duke, hizkera horiek ezaugarri horretan batera joan izana, eta aktiboki gainera: leku zenbaitetan litekeena da, hiztunek berrikuntza baten hedadura-garaian, lehenagoko beren ezaugarri bati eutsi nahi izana; b) kanpotik etorritako berrikuntza batek, ez ditu eremu horiek biak harrapatu eta beraz, pasiboki bederen, eragin berrietarik kanpo gelditu dira geolinguistikoki bata eta bestea. Zantzu horrek ezaugarri gehiagotan bi hizkera horietan batasuna egon daitekeela iradoki dezake eta arrasto hori, ez da hutsala dialektologian; Koldo Zuazoren 1998ko lanean berrikuntzak lehenetsi diren arren, gordetzaileak diren eremuetako batasun pasiboa, ederki identifikatu eta baliatu da hizkerak elkarrengandik banatzeko.

Adibide baterako Zaraitzu ibarra aipa liteke. Beste hizkerekin inoiz gertatu ahal izan den loturarekiko, etenik dute egun lokarria Zaraitzuko zenbait arkaismok: *bukatu* (Gipuzkoa), *jazo* (Bizkaia), *lez* (Bizkaia eta Lapurdi), *udazken* (Gipuzkoa, Lapurdi), *xatandre* (Gipuzkoako mendebala). Beste batzuek, ordea, jarraipen geolinguistikoa ageri dute ondoko hizkeretan, dela Erronkarin dela Zuberoan edo dela Nafarroa Beherean: *abari* 'afaria', *bage*, *bakotx* 'bakarra', *-ena bezala*, *eb(i)li*, *etse*, *eutzi* 'utzi'... Bat etortze batzuk eta besteak bereiztea on litzateke.

Laburtzeko aipa dezagun, ikerlan bakoitzaren helburuek eta ezaugarriek bideratu beharko dituztela, erabili beharreko metodologiaren osagaiak eta hauen neurriak; gutieneko oinarri teoriko batzuk errespetaturik, beti ere. Aztertzen dena hizkuntza bateko dialekto guztiak diren, dialekto bat den, azpidialekto bat den, bi dialekto alderatzen diren edo soilik hizkera bat aztertzen den, dialektologialariak horren guztiaren arabera hautatuko ditu bere tresnak, lantegi bakoitzaren ezaugarriak eta baldintzak aintzat harturik.

6. HAUTUAREN ARAZOA: DIALEKTOMETRIA EUSKAL HERRIAN

Orain artean metodologiaren aldetik aurkeztu ditugun joerek, erakutsi digute dialektologia egitean, inplizituki edo esplizituki sinesten dela, hizkuntza-ezaugarri batzuek dialekto-mugak finkatzeko balio handia dutela eta beste batzuek ez dutela. Dialektometriak, tasun sailkatzaileen hautuaren arazoa saihesten du. Eredu honen sorrera eragin duten alderdiak, besteak beste, honakoak dira:

- a) aldakortasun geolinguistikoaren uniformetasunik eza;
- b) hainbat gunetan eremu dialektal nabarmenak zehaztu ahal izateko aurkitzen den zailtasuna;
- c) hainbatetan isoglosek dakartzaten inplikazio nahasgarriak saihestu nahia (2).

Jardun honetan, erabat jo da dialektoaren mugaren kontzeptua eta eremu dialektala berraztertzea. Helburua taxometria egitea da, eskualde bateko guzueen arteko hizkuntza-distantzia neurtzea; bitartekotzat dentsitate kartografia hartzen da, muga dialektalaren kontzeptua berriturik eta mugen arteko hierarkia bat eraturik.

Dialektometriaren jardun kuantitatiboan, bi hizkeraren arteko antzekotasun edo desberdintasun maila zein den erabakitzeko, tasun kualitatiboak ez dira beste ereduetan bezainbat balioesten: hizkuntza-ezaugarriak ez dira hizkera bat talde bateko partaide bihurtzeko, beharrezkoak eta nahikoak diren propietate definitzaileak (Melis 1989: 72), erlatiboak diren antzekotasunari edo desberdintasunari buruzko juzkuaren oinarri baizik. Juzkua, eduki daitezkeen datu guztiak ebaluatzu egiten da, tasun sailkatzaileen aukeraren arazoa saihesturik. Ezaugarri ugari aintzat hartzen da: esaterako, Jean Seguy-k gaskointasunaren mailarik gorena bilatzeko, lauhun eta hogeita sei ezaugarri baliatu zituen.

Dialektometria den azterbideak ematen dituen aukera onuragarrien artean, aztertutako hizkuntza-datuen izaera ez diskretua errespetatu nahia dago. Emaitzen abstrakzio maila sakrifikatu arren, dialektoen *continuum* eremuatarako baliabide egokia dirudi (Zamora 1986: 282). Honela, antzekotasun indizearen balioek eraten duten zenbaki-eremu jakin eta zedarritu batean kokatzen diren hizkeren multzoa, «dialekto supralokala» izendatzen da.

Eredu honek darabilen jardunbide matematikoak, ez du konfiantza handirik lortu hizkuntzalarien artean: ereduak itemetan oinarritzen da eta datuen azken zenbaketan, item guztiei garrantzi bera aitortzen zaie, 1 ala 0; horrela nekez asma dezake bi hizkeraren arteko berdintasun edo urruntasun estrukturalaren berri ematen.

Europa alderdietako dialektometria hona ekarri izana zor diogu euskaldunok Gotzon Aurrekoetxea ikertzaile dimostarrari. Nafarroa Garaian Ana Maria Etxaidek bildu emaitzak baliaturik, lexikometria saio bat egin zuen 1992an; bestalde, bizkaieraren egitura geolinguistikoa aztertu zuen bere tesian. Saio honetan mendebaleko dialektoaren barrenean, bost eremu ageri direla erakutsi du (1995: 287): ipar-mendebalean Lemoiz, Getxo eta Leioa dira barruti bat eta ekialdean, Deba, Mendaro, Elgoibar eta Bergara beste bat. Mendebalean bada beste barruti bat erdialdean eta hegoaldean, Mungia, Laukiz, Sondika, Larra-

(2) Euskal Herriko mendebalekoa eta erdigunekoak da *-st-* kontsonante taldea *-beste*, *bost...*; Nafarroa Garaiko ekialdeko hizkeretan *-rtz-* dugu, baina Lapurdin, *-rtz-* nagusi den arren, bada *-st-* ere (Epelde 2003: 76); Nafarroa Beherean *-st-* nahiz *-rtz-* ditugu eta Zuberoan *-st-*.

betzu, Lemoa, Zeberio, Orozko, Dima eta Zeanurik osatua. Gainerako bi barruti edo azpieuskalkiak, nahaska ageri zaizkigu bizkaieraren alderdi gehienan barrena: itsasaldean, erdialdean eta hego-ekialdean zehar.

Hizkuntza-distantzia matematikoki neurtu ondoan, emaitza nagusia da, banaketarik sakonena, mendebaleko hizkeretarik Bizkaialdeko gainerako berbeta guztietara gertatzen dela (283): honek adierazten diguna da, Bergara, Elgoibar, Mendaro eta Debako hizkerak, Bizkaiko mintzo orokorrean kokatuago daudela, esaterako, Getxokoa, Mungiakoa, Orozkokoa edo Larrabetzuko bano. Bizkaiko edo mendebaleko dialektorearen barreneko koherentzia, erdialdea eta ekialdea elkarrekin lotuago ageri dira, erdialdearekin mendebal gehiena dagoen bano.

Ikerketak alderatze matematikoen emaitza aurkezten digu; on litzateke orain, Larrabetzuko, Gamiz-Fikako eta Mungiaiko euskara apur bat aztertzea; hiru berbetak elkarrekin azterturik, ikusiko litzateke, Bizkai guztiko eremuaren barne zatiketa maila handiena edo jauzirik bortitzena gertatzen den gune hori, nola egituratzen den: ea egia den, Larrabetzutik Gamiz-Fikara alde handia dagoela eta Gamiz-Fikatik Mungiaira ere alde handia dagoela; ea egia den, Mungian eta Larrabetzun antzeko erak erabiltzen direla, bien artean duten Gamiz-Fikakoetarik urrunduz. Hizkuntza-ezaugarriak eskuartean direla hau erakusten baldin bada, lanerako hautatu diren erekarri duten emaitza juzka daiteke. Hautabidearen output matematikoen hizkuntza-interpretazioa egin liteke orain, tradiziozko dialektologiaren esana eta dialektometriarena elkarrekin alderatzeko.

Tradiziozko dialektologia eta dialektometria, biak baliatu dituen Wolfgang Viereck-ek (1988: 546-7), honela diosku ereduaz: zenbait aldiz, dialektologiariaren irizpideak, baitezpadako gertatzen dira dialektometrian ere: azken batean, zer neurtu eta zer ez neurtu, eta neurtzen denari zer garrantzi eman, ez da txantxetako kontua; hori guztia nola ponderatu ere ez da jolasa. Viereck-ek dioenez, dialektometriak ez dezake tradiziozko dialektologia erabat ordezkatu, prozedura kuantifikatzaileak ez bezala, tradiziozkoak eremu bat definitzen duten ezaugarriak zein diren esaten baitigu.

Gotzon Aurrekoetxearen tesian, espero izatekoak ziren honako ondoriook aipa ditzakegu, besteren artean:

* Alde txikia dago Getxo, Leioa eta Lemoizko hizkeren artean, Lemoa, Dima eta Zeanurikoen artean, Gatzaga eta Oñatikoen artean.

* Ondarroako euskaratik Mendarokora alde handia dago eta, berdin, Eloorriokotik Bergarakora ere, edo Uribe-Etxebarrikotik Gamiz-Fikakora.

Beste ondorio batzuek, ordea, harrigarriagoak dirudite:

* Alderdi fonologikoan, Bermeo, Deba, Mendaro, Elgoibar eta Bergara elkarrekin doaz.

* Bermeo eta Bergara gune gordetzaileak ageri zaizkigu lanean (260), baina hori ez da gero hizkuntza-ezaugarrien aldetik zehazten, emaitza matematikoen esana bere horretan onesten da.

Guneen barne logikari buruz, tesi honetan ez zaigu adierazten, Lemoiz, Getxo eta Leioa batera biltzen dituzten ezaugarriak, zaharrak ala berriak ote diren, ala zaharrak eta berriak nahaska ote diren. Bestalde, ez zaigu adierazten, Mungia, Laukiz eta Sondika beren beste taldekideekin –Zeanuri, Orozko, Dima, Zeberio, Lemoa eta Larrabetzurekin– lotzen dituzten ezaugarriak, gordetzaileagoak ote diren ekialdeko Bizkaiko ezaugarriak baino, zeren eta ziri baten antzera, iduri luke berrikuntza batzuk, Bizkaiko ekialdekoak eta erdialdekoak, mendebalerantz sartu direla Errigoiti, Fika, Etxebarri, Zaratamo eta Zollon barrena, alde batera Mungia, Laukiz eta Sondika eta bestera Zeanuri, Orozko, Dima, Zeberio, Lemoa eta Larrabetzu utzirik. Lanaren ondorioetan ez zaigu honi buruzko intepretazio historikorik eman.

Lanerako hauta daitezkeen hizkuntza-ezaugarriak ere proposatu ditu Aurrekoetxeak (1996: 129-137), hautabide guztiak hein berean argitu ez badira ere. Adibide batzuk eman ditzakegu:

1. Egiten den ezaugarrien hautuan, euskalkiak banatzeko emankor diren ezaugarri batzuk baztertu dira –«ez sistemikoak» direlako, agian– eta antzu diren beste batzuk onetsi. Esate batera, geolinguistikoki koherenteak diren eremuak edo eskualdeak finkatzean, zein emankortasun du Euskal Dialektologian *legatz bat / legaz bat / legaz pat* erako txandaketak?

2. Zergatik aintzat hartzen dira *t, d, s, z, ts, tz, n* eta *l*-ren bustidura adierazgarriak eta *k-* edo *-r*-renak ez? Azken hauek euskalki guztietan gertatzen ez direlako? Nola aztertuko dira «*r*»-ren bustidura duten mintzo horiek, beren ezaugarri berezkoak ikerketatik saihesten baditugu?

3. Zer da, zehazki, euskal hiztun batek mugagabe / mugatu edo bizidun / bizigabe kategorien arteko oposizioa ezagutzea? Beti betetzea? Morfema bazuetan bai eta besteetan ez betetzea? Aldaera fosilizatuetan bederen ageri deanean, zertzat jotzen da hori sistemarekiko?

4. Helburua hizkuntza-sistemak alderatzea denez, onuragarritzat jotzen da hizkuntza-ezaugarrien agerraldien maiztasunaz kezkarik ez izatea (138-139). Dialektologian, ordea, hizkuntza-ezaugarrien aldaketaren edo aldakortasunaren gaian, norabideaz ñabardurak egitea garrantzizkoa da, hala norabide geolinguistikolari nola gramatikalari dagokienez; horretan guztian, hizkuntza-ezaugarri baten erabilera-maiztasunak zeresan handia du.

7. ESTRUKTURALISMOA

Jakina denez, estrukturalismoak lan bikain askoak utzi ditu dialektologiaren lantegian hirurogei eta hirurogeita hamargarren hamarkadetan, baina lanok bereziki fonologiaren arloan egin dira; Lawrence M. Davis-ek dioenez (1977: 30):

Structural dialectology is simply clearer where phonology is concerned. In spite of the vast amount of work in syntax and semantics, we are far from a dialect theory in these areas. Or, to put this another way, we are far from a complete theory of dialect description.

Hizkuntza-geografiaren eta estrukturalismoaren uztarduraren mesedea, Roman Jakobson eta Nikolai S. Troubetzkoy-ren lanetan aipatu zen. Ondoren hainbat dialektologialarik fonologian egin dituzten lanak, zinez gogoangarriak gertatu dira: besteak beste, guk ezagutzen ditugunetan, Manuel Alvar, Andrei Avram, Diego Catalán, Eugenio Coseriu, Jean-Philippe Dalbéra, Pavle Ivić, William G. Moulton, Gregorio Salvador edo Uriel Weinreich egileak datozki-gu gogora.

Gurean Karmele Rotaetxeren (1991) eta Rosa Miren Pagolaren (1990) aldarrikapenak aipa daitezke, baina ez dute uztarik ekarri eta ez dute jarraipenik izan: aipatu eta erabili ez diren artikulua dira. Aspaldiagokoak dira, euskalkiak estrukturalismoaren ikuspegitik baliatzen dituzten beste hiru lan, dialektologiaren bete-beteko lanak ez badira ere: Geneviève N'Dieye-rena Baztango euskarari buruz idatzia da (1970) eta Karmele Rotaetxerenak, Ondarroako euskaraz dihardu (1978); Nicole Moutard-ek, bestalde, euskalki guztiak aintzat harturik, fonologiako azterketa egin zuen (1975-6).

8. DIALEKTOAK ERKIDEGOAREN HISTORIAREN ERAKUSLE

Isoglosek hizkuntza-aldaketarekin duten erlazioa, isoglosa horiek beren hizkuntza-sistemarekin eta hizkera-erkidego horren historiarekin duten erlazioaren menpe dago. Ahalaz hizkuntza-gertakarien joeretan izan diren aldaketen arrazoi edo eragile sozio-historikoen bila abiatu behar du dialektologialariak. Badaki honek, eskuartean darabiltzan datuak hizkuntzari dagozkiola, baina datu horiek diren bezalakoak izatea eragin duten arrazoiatarik batzuek, hizkuntzaren erabiltzaileen iragan sozio-historikoarekin zerikusi zuzena dutela ere badaki. Elkarren ondoan kokaturik dauden gizataldeen hizkerek, aski iduriak izan behar dutela pentsa daiteke, baina paradoxak gertatu izan dira inoiz: elkarren ondoan dauden ibarretako hizkerak aski desberdinak gertatzea eta bata bestetik aski urrun dauden ibarretan aski hizkera berdinak erabiltzea, egunero ko ogia dira nonahiko dialektologian. Distantziaz gain, elkarren arteko hartu-emanaren maiztasuna, sakontasuna eta kalitatea, oso aintzat hartzekoak dira gure jakintzagaian; oroit, esate baterako, *neighbor opposition* delakoaz.

Lapurdi Gipuzkoaren ondoan dago, baina baita Ipar Euskal Herrian ere eta badakigu, mugak beti muga direla, nahiz beren eragina ez den erabatekoa, baina bai handia: itsasaldeko gizartean merkatariak eta itsas-gizonek eduki duten presentziak eta eraginak azal lezake, nolatan Lapurdiko itsasaldera Gipuzkoan barrena erdialdeko hizkeretako hainbat berrikuntza iritsi diren. Erronka-

ri, Zaraitzu eta Aezkoa, Pirinioez bestaldera daude Nafarroa Behereko eta Zuberoko gizartearekiko; elkarren ondoan egon arren, orografia zaileko eremuak dira horiek guztiak Santa Grazi, Larraine edo Donibanera joateko. Halaz guztiz ere, menderen mende artaldeak eta behiak aldizka Ipar Euskal Herriko lurretan bazkatu izanak, aldi-lanetara ibarraz bestaldera joan izanak, emigrazioak nahiz bi alderdietako gazteen arteko ezkontzek, hegoaldeko hiru ibar hauetako hizkerak Ipar Euskal Herrikoekin dituzten kidetasun ugarien giltza behar dute izan.

Ez dezagun atzendu, bestalde, orain artean bederen, garai bateko leinu zaharrak eta euskalkiak parekatzeko ohitura izan dela Euskal Dialektologian, nahiz uste hori euskal eskualde guztietan frogatzeko beharko liratekeen argudioak, ez diren oraingoz inon zehatz eta sakon eman. Koldo Mitxelenak bere azken urteetan eraiki zuen hipotesiak, gainera (1981a), bidea hersten dio euskalkiak eta leinuak bateratzeko ikuspegiari, egungo euskalkien aitzindari litzatekeen batasunaren garaia, V. eta VI. mendeen bitartean kokatzeko aukera ikusi baitzuen.

Hizkuntza baten sorrera eta beraren aldaki dialektalen banaketa eta geografia-hedadura, ez da hizkuntza-ezaugarrien zabalkunde beregainaren eta foko dialektalen joera zentrifugoaren emaitza zorizko edo adurrezkoa; bilakabide konplexu hori, ekonomiazko, zibilizaziozko eta politikazko gertakarien eragin zuzenek edo zeharkakoek horrelakatu da (Polák 1963: 386). Egoera sozio-kulturalen eta gertakari sozio-politikoaren ondorioa da, hizkuntza bat oso egoera dialektalizatuan egotea banaketa handiarekin. Hizkuntzaren barreneko desberdintasuna ez dago hizkuntza-aldaketaren baitan bakarrik, hiztun taldeen edo erkidegoen arteko komunikaziorik ezaren baitan baizik. Ekonomia, gizarte, historia eta politika-mailako eragileek sortzen duten hartu-emanen gradualtasunari eta norabideari zor zaizkio hizkuntza-aldakiak; horrezaz landa, espazioaren hedadura eta mugak eta hiztunen gizarte-egituraren berdintasun edo desberdintasun mailak ere, eragile zuzenak ditugu, demografiaren eragina atzendu gabe. Euskararen kasuan, dialektalizazioa eragin duten indarren berri Koldo Zuazoren lanean ikus daiteke (1988: 27-74).

Hurrengo ataletan Euskal Herriko azken azterketetan ageri diren adibide batzuen berri dakargu: Etxarri-Aranazkoa, Leitza-Aresokoa, Arakilgoa, Oñatiakoa eta Goierrikoa; erromanistikan ongi azterturik dagoen portugésaren gaia ere argigarri da eta azkenean eman dugu.

1. Etxarri-Aranazko adibidea: Euskal Herriko erdigune-erdigunean baitaude, ez dira errazak sailkatzen Sakanako hizkerak; egun, Sakana erdialdea (Erdozia 2001), aski ongi landutako eremua dugu Euskal Dialektologian. Atal honetan aipagarria da Etxarri-Aranazko adibidea. Nor-Nork aditz saileko oraineko aldaerei dagokienez, *dot* erabiltzen da 'nik hura' kasuan Ergoieneko Lizarragan, Unanun eta Dorraon eta *dut* da adizkia Uharten, Arruazun, Lakuntzan eta Arbizun. Etxarrin, ordea, *det* da adizkia eta *debie* 'dute' itxuraz

analogikoa erabiltzen da hirugarren pertsonan, Arbizun *dubie* denaren ordain, hain zuzen ere. Etxarriko *det* eta *debie* adizki hauei, arrotz eta berri itxura hartzen die Erdoziak (2001: 46-49) eta beren sarrera, Gipuzkoatik gertatu dela uste du, froga zehatzik ematen ez badu ere. Etxarrira bizitzera etorritako goierritar etorkinetan dakusa argibidea. Jatorri goierritarra duten etxarriarrak 1880.ean ugari ziren udaleko erroldan; Ataundik etorritakoen artean, zehazki, berrogeita hemezortzi lagun berri dakar eta *Barandiaran*, *Auzmendi*, *Arratibel* edo *Baztarrika* deiturak, ugari eta usu errepikatuak dira. Gizataldeen ibilera sozio-historikoez hizkeren zer-nolakoarekin duten hartu-eman zuzenaren adibide egokia da Etxarri-Aranatzen aurkitzen dugun hau.

2. *Areso eta Leitzako adibidea*: dialektologiaren eremua ezagutzen duen edonork eta herri batzuen arteko distantzia lektala neurtzen ahalegindu den orok, badaki dialektoen artean usu halako paradoxa anti-intuitiboak gertatzen direla. Esaterako, so egin diezaiegun auzo diren bi herriri, Aresori eta Leitzari. Hizkeraz Areso aski herri giputza da Leitzaren aldean. Leitzara, Areso bezala, egun erdialdeko euskalkian sailkatzen bada ere, Leitzako hizkerak Nafarroakora gehiago jotzen du. Bi herri artean hurrengo paradoxa gertatzen da: Areso herria Berastegitik –Gipuzkoako lehen herritik– Leitzatik baino urrunago egon arren, Aresoko hizkera hurbilago dago Berastegitik Leitzatik baino.

Gai honetaz jardun duen Mikel Olanok (2000: 129), argibide bat iradoki du paradoxa horren alderdiak zertxobait azaltzeko. Bospasei mende lehenago, Areson eta Leitzan hizkera beretsua egiten zela pentsatzen du, gaur egun Leitzan egiten dena baino hizkera nafarragoa, nolabait esateko, eta hizkera giputzak, denboran zehar Areson gehiago eragin duela Leitzan baino. Historian arakatu ondoren, bi herrien arteko urruntasun lektala azaltzeko, honako arrazoiak aurkeztu ditu:

a) Leitzara bizitzera joandako etorkinek, eragin gutiago izan dute bertako hizkeran, Aresora joandakoek baino; Areso herri ttikia izanik, errazago erasan dituzte bertako hizkuntza-ohiturak etorkinek ekarritako aldaerek. Leitzara herri handixkoa da, zailago gertatu dateke bertako hizkera egiten duten hiztunen kopuru hazian eragitea (3).

b) Inguruko herrietan Leitzako hizkera nolabait liluragarri gertatu izan dela esateko, aski froga dago; Tolosara, Irurtzuna edo Elizondora ez, Leitzara joatea hurbilago zuten Basaburu Txikiko, Larraungo edo Araizko eskualde-

(3) Halaz guztiz ere, pentsatzen baldin bada hala Leitzan nola Areson lehenago egiten zen hizkera nafarragoa zela eta Araitzen, Urumearen eta Leitzaranen barrena sartu diren Gipuzkoako hizkuntza-ohiturek Leitzara ere harrapatu dutela, herri hazixko honetako biztanleen kopuru hazia argudioak eduki lezakeen balioetik zertxobait galtzen du; ez balio guztia, jakina, baina zertxobait bai.

koek; nekazal giroko gizartean, herri nabarmenagoari eta bertako hiztunari zor izaten zaion begirune inkontzientea, aintzat hartzekoa da.

c) 1600-1774 urteen bitartean bederen, Leitzatik ekialdera dauden eskualdeetako jendeek, Bortzerrietako, Basaburu Txikiko eta Malerrekakoek alegia, sarrera handia izan dute herri hazixko honetara eta hauetarik ugari, bertan gelditu dira bizitzen; garai hartako Leitzako etorkin guztien arteko %39 egiten zuten ekialdeko horien hizkuntza-ezaugarriek, Gipuzkoatik sartutakoak Leitzako ohitura lektaletan aurre egiteko balio izan dute agian eta, bide batez, Leitzako hizkera Aresokoa baino nafarrago gordetzeko.

d) Iruñea eta Tolosa arteko errepide zaharrak ere, bereiz eragin du Areson eta Leitzan eta, dirudienez, XVIII. mendea arte, ardatz horrek Areson bereziki eragin zuen; Nafarroako Erreinuan, merkatariak salgaien mugasaria herrietako tauletan ordaindu beharra zuten eta Aresoko taulak, Leitzakoak baino franko diru gehiago jasotzen zuten, baina ez Gorritikoak hainbat. Zernahi ere den, badirudi errepide zaharraren ondoko herri ttikiak, Leitzak baino gehiago jasaten zutela joan-etorrian zebilen jendearen aztarna; Erdiarotik XVIII. mendea bitarte, hau da, Araitzen barrena doan errepidea egin arte, honela gertatu zatekeen (4).

e) Artzaintzari dagokionez, Aresok eta Gipuzkoako Berastegik, Ulimendin fazeriak eduki dituzte aspalditik eta ezagun du hori Aresoko artzaintzaren lexiko bereziaren atal batek.

f) Mikel Olanok dioenez (2000: 147), argudio honen indarra erlatiboa dela garbi aitortzen badu ere, tentagarria da pentsatzea, 1770. urtean Areso eta Leitzako arteko udal-bereizketa gauzatu zenetik, harremanak moteldu ziratekeela; lehenagotik zetozen auzo-liskarrak areagotzearekin, bi hizkeren urruntzea azkartu zatekeen, batik bat Areson auzo Gipuzkoarako joera gero eta nabarmenagoa izanik.

3. *Arakilgo adibidea*: izugarrizko aldea dago Arakil ibarreko Murgin-duetako eta Sakana erdialdeko lexikoa alderatuz gero (Camino 2001), bitartean kilometro guti diren arren. Iruñerriko eta Goñerriko hego-nafarreraren eite handia hartzen du Sakanan, Arakil ekialdeko mintzoak. Funtsezko arrazoirik ez da ageri honetarako, ez orografiaren aldetik bederen: eremua zelaia da, Sakanan gaindi ibiltzeko ez dago behaztoparik, erraza da hor zehar mugitzea. Iduri luke Iruñerriko eragina nabarmena izan dela ekialdeko Arakilen, hara begira bizi izan direla gehiago: Arakilgo ekialdea, Iruñerriarekin guztiz loturik dago eta bertako herri txiki horiek, Iruñerriko herrixken egitura eta banaketa

(4) Errepide berri honek, itzalixe utzi zukeen *Cañada de las Provincias* izeneko bidea, Nafarroako lurraldean Iruñerriko Noaindik, Larraunen eta Areson barrena bere bidea egiten zuen abelbide zaharra; honek, aise uler daitekeenez, Nafarroako euskara berezkoagoaren eragina ere ekarri zukeen aspaldiko garaian Areso herrira, eta Leitzara baino gehiago, gainera; baita, ordea, Gipuzkoakoa ere.

berbera dute. Jabe txikien eskuetan dago lurra Sakanako erdialdean eta mendebalean, baina lurraren jabetzaren egitura, ekialdeko Arakilen aldatzen hasten da; bertan lur sail handien jabetzak ageri dira, ugari gainera; euria ere bakanuz doa eremu honetan, Iruñerrira hurbiltzen goazen heinean. Alfredo Floristan Samanesen hitzek, ikuspegi hau baieztatzen dute (1978: 165):

...puede afirmarse que el ayuntamiento de Araquil marca la transición entre la Navarra Húmeda del NO. y la prepirenaica Cuenca de Pamplona.

4. *Oñatiko adibidea*: herri interesgarria da Oñati administrazio aldetik bizi izan duen berezitasunagatik, baina dialektologiaren alderdia da orain gure jomuga, eta horretan ere bada zer aipatu herri honi buruz (Elortza, Madariaga & Zumalde 1996). Alderdi orografikoak sekulako garrantzia izan ohi du dialektologian: mendiez alderdi batera dauden biziguneez eta bestaldera daudenek, historian zehar elkarrekin zer hartu-eman sozio-ekonomiko izan duten, xeheki aztertu behar da. Bi gizatalderen arteko hartu-emanaren maiztasunaren eta kalitatearen ondorioa izan ohi da, gizatalde bakoitzaren hizkeratik bestea-renera dagoen alde linguistikoa; bi hizkeraren arteko hurbiltasuna edo urruntasuna, horri dago hertsien loturik. Oñati herriaz dihardugula, Euskal Dialektologian usu aipatu izan da –Mitzelenaren (1981a: 298) eta Villasanteren lanak (1968: 85) lekuko–, jauzi lektal handia dagoela Oñatitik Goierriko Legazpi-Segura-Zegama alderdira eta arrazoi orografikoak argudiatu dira horretarako. Koldo Zuazok dioen bezala, arrazoi orografikoak arrazoi dira, baina ez erabatekoak eta bakarrak; arrazoi ekonomikoak gehitu behar zaizkie orografikoei (2000: 50):

Kontua ez da Oñatitik Goierriera joateko mendi garaia zeharkatu beharra. Kontua da Aizkorri zeharkatu eta gero, oñatiarrek ez dutela eurena baino askoz herri haziagorik aurkitzen Aizkorri ostean. Eta, ostera, oñatiarrek ez dute hegoaldeko mendiak –garaia hauek ere– zeharkatzeko nagirik eta ardurarik izan, Gasteiz dagoelako mendien bestaldean.

Interesgarriak dira Luis Villasante zenak Oñatiko eta Arabako lautadako euskarari buruz jaulki zituen hitzak ere (1968: 83-84):

Gipuzkoako probintziaren azken bazterra da Oñati, egoaldeko muga. Elgeako mendi-lerroak gaingiduz, Arabako erri koxkor batzuk ditu mugakide: Elgea, Ozaeta, Aspuru, Nabaxa, Arriola, Gordoia, Galarreta... eta pixka bat arutzago Salbaterra dago, beñolako Agurain zaharra... Oñatik beti izan du ar eman estua Arabarekin. Gebarako kondeak denbora askoan izan ziren Oñatiko lurraren jabe. Euskera kontuan ere bearbada emen orain [Oñatin] egiten dan euskera modua eta beñola Araban egiten zana, senide urbillak ziran... Oñatiko euskeran ba dira itz berezi batzuk eta gaur egunean ere itz oietako asko eta asko Arabako erderan esaten dira.

5. *Goierriko adibidea*: arestiko haritik, arrazoi sozio-historikoez, ekonomikoek eta funtzionalek, hizkera batean zer eragin utzi ahal izan duen jakiteko, Goierriko euskararen adibidea har daiteke. Goierriko hizkera

gordetzailera da neurri handi batean, eta Gipuzkoako eremu zabalean hedatu diren berrikuntza ugari ez dira Goierrin ageri; mendebalekoa den Gipuzkoako eremuaz hori esan daiteke oro har. Aski da Ordiziako Otxoa Arinen 1713ko kristau ikasbide zaharra hartzea, garai batean inguru hartako euskarak mendebaleko joera lektalekin zer nolako lokarri hertsia zuen ohartzeko (Altuna 1992). Gerora, gauzak aldatu dira eta Beterriko eta Tolosako ezaugarriek, indarra hartu dute Goierrin eta Tolosaldeko hego-mendebalean; aldi berean, mendebaleko ezaugarriak –eta Goierrikoak– atzeraka ibili dira eta galduz doaz.

Iraganean, ordea, Irene Hurtadok dioenez (2001: 144), goierritarrek Arabara eta Nafarroara doazen bideak ibili dituzte maiz, Donostiara doazenak baino gehiago; Agurain eta Gasteiz aldera jo dukete eta hartu-eman hori, nabarmen dago goierritarren hizkera eremuan. Ataungo eta Zegamako euskara aztertu dituen Joxe Migel Azurmendik (1996: 145 eta 1998: 99-101), mendebaleko ezaugarriak aurkitu ditu herriotan, nahiz eta Gipuzkoako euskaratik edo erdialdekoetik sartutako berrikuntza batzuk ere, iragazi diren; Zegamako nahiz Ataungo euskarak, zubi lana egin dute mendebal eta erdialdeko hizkeren artean.

6. *Portugesaren adibidea*: soziologia eta historia gogoan harturik, honako banaketa egin daiteke teoriarik: alderdi batetik, guti gora behera egonkorra den gizatalde baten barrenean, jendamenek jendamenek etengabeko transmisioa izan duten hizkerak ditugu ohiko dialektologian, eta beste alderdi batetik, kreolaide direnak. Portugesaren banaketa dialektala, gertakizun historikoekin erlazio estuan dagoela garden-garden ageri zaigu. Irizpide historiko-kronologikoen arabera, lau eremu ikusten dira portugesean:

a) Eremu zaharrena, Duero ibaiaren iparraldean, Iberiako Penintsularen erromanizatze garaian dagokiona.

b) Arestikoaren aldameneko trantsizio eremua, beraren hizkuntza-egokitzapena, Errekonkistaren lehen mendeetako garaian bururatu zen.

c) Erdialdeko-Hegoaldeko eremua, Mondego ibaitik beheiti, XII-XIII. mendeetan birpopulatu eta errekonkistatutako lurraldeak osatua.

d) Itsasoaz haratagoko hizkerak, Portugalen XV. mendeko kolonizatzeen ondorioz kokatuak.

Geografia-hedadura zabalak banaketa dialektala eragin du XIII-XVIII. mendeen artean, Iraultza Industrialarekin prozesua irauli arte, baina haatik, Brasilen eta Portugalen arteko hizkuntza-desberdintasunak areagotuz joan dira, espero zitekeenez (Lüdtke 1977: 153-54).

BIBLIOGRAFIA

Altuna, P., 1992, «Ochoa de Arin-en *Doctrina Christiana*-ren (1713) hizkeraren laburpena», *Euskera* 37/1, 573-589.

Allières, J., 1960, «Petit atlas linguistique basque français «Sacaze» I», *Via Domitia* 7, 205-221.

_____, 1961, «Petit atlas linguistique basque français «Sacaze» II», *Via Domitia* 8, 81-126.

_____, 1977, «Petit atlas linguistique basque français «Bourciez» (I)», *FLV* 27, 353-386.

_____, 1986, «Petit atlas linguistique basque français «Bourciez» (II). Cartes 21 à 50», *FLV* 47, 5-45.

Aranzadi Zientzia Elkarte, 1984, 1990, *Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa* (I eta II), Aranzadi, Donostia.

Aurrekoetxea, G., 1986, «Euskal Herriko Hizkuntz Atlas (EHHA): inkesta metodologia eta ezezko datuak», *Euskera* 31/2, 413-424.

_____, 1992a, «Nafarroako euskara: azterketa dialektometrikoa», *Uztaro* 5, 59-109.

_____, 1992b, «Euskal Herriko Hizkuntz Atlasaren informatzapena», in G. Aurrekoetxea & X. Videgain (arg.), *Nazioarteko dialektologia biltzarra. Agiriak*. Iker 7, Euskaltzaindia, Bilbo, 319-337.

_____, 1995, *Bizkaieraren egituraketa geolinguistikoa*, EHU, Bilbo.

_____, 1996, «Hizkerak banatzeko ezaugarriez», *ASJU* 30/1, 127-143.

Aurrekoetxea, G. & Videgain, X., 1993, «Euskal Herriko Hizkuntz Atlas. Galdesorta», *Euskera* 38/3, 529-647.

Azurmendi, J. M., 1996, *Ataungo euskara*, Goierriko Euskal Eskola kultur elkarte, Maizpide euskaltegia & Lazkaoko udala, Lazkao.

_____, 1998, *Zegamako euskara*, Goierriko Euskal Eskola kultur elkarte, Maizpide euskaltegia & Lazkaoko udala, Lazkao.

Camino, I., 1994, «Abiaburu bat aezkeraren azterketarako», in R. Gómez eta J. A. Lakarra (arg.), *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991-ko irailaren 2-6)*, *ASJU*-ren gehigarriak 28, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 59-160.

_____, 1997, *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.

- ____, 1999, «Goñerriko hizkera (I)», *ASJU* 33/1, 1-74.
- ____, 2000a, «Goñerriko hizkera (II)», *ASJU* 34/1, 137-196.
- ____, 2000b, «Abiaburu bat Donostiako euskera aztertzeko», in K. Zuazo (arg.), *Dialektologia gaiak*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 51-81.
- ____, 2001, «Goñerriko hizkera (III)», *ASJU* 35/2, 66 or.
- ____, 2002, «Euskal Dialektologia (II)», *Koldo Mitxelena eta euskalari-tzaren garapena azken mende erdian* izeneko EHUKo uda ikastaroan eman hitzaldia, Donostia, 2002/VIII/24, 11 or.
- ____, 2003a, *Hego-nafarrera*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- ____, 2003b, «Hego-nafarreraren egituraz», *FLV* 94, 427-468.
- Campbell, L., 1985, «Areal linguistics and its implications for historical linguistics», in J. Fisiak (arg.), *Proceedings of the Sixth International Conference of Historical Linguistics*, Benjamins, Amsterdam, 25-51.
- Davis, L. M., 1977, «Dialectology and Linguistics», *Orbis* 26, 24-30.
- Elortza, J., Madariaga, J. & Zumalde, I., 1996, *Oñati eta Gipuzkoaren bategitea. 1845*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Emeneau, M. B., 1956, «India as a Linguistic Area», *Language* 32, 3-16.
- Epelde, I., 2003, *Larresoroko euskara*, Gasteiz, EHUKo tesi argitaragabea.
- Erdozia, J. L., 2001, *Sakana erdialdeko euskara*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- Etxaide, A. M., 1984, *Erizkizundi Irukoitza*, Iker 3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- ____, 1989, *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas (1965-1967)*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- Etxebarria, J. M., 1991, *Zeberio haraneko euskararen azterketa etno-linguistikoa*, Ibaizabal, Bilbo.
- Floristán Samanes, A., 1978, *Urbasa y Andía, solar de los navarros*, Diario de Navarra, Iruñea.
- Fraile, I. & Fraile, A., 1996, *Oiartzungo hizkera*, Oiartzungo udala.
- Gimeno, F., 1987, «A propósito de comunidad de habla: *The social dimension of dialectology* de J. P. Rona», in M. Vaquero (arg.), *Actas del I Congreso Internacional sobre el Español de América*, Academia Portorriqueña de la Lengua Española, 689-698.

Holmer, N. M., 1964, *El idioma vasco hablado*, ASJU-ren gehigarriak 5, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.

Holmer, N. M. & Abrahamson, V., 1968, 1969 eta 1977 «Apuntes vizcainos», ASJU 2, 87-141. ASJU 3, 171-228. ASJU 11, 3-47.

Hurtado, I., 2001, *Goierriko eta Tolosalde hegoaldeko hizkerak*, Goierriko Euskal Eskola kultur elkarte, Maizpide euskaltegia & Lazkaoko udala, Lazkao.

Ibarra, O., 1995a, *Ultzamako hizkera. Inguruko euskalkiekiko harremanak*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.

_____, 1995b, «Cispamplonés delakoaz», ASJU 29/1, 267-318.

_____, 2000, *Erroibarko eta Esteribarko hizkera*, NUP, Iruñea.

Irizar, P. de, 1981 [1949], «Los dialectos y variedades del vascuence», in *Contribución a la dialectología de la lengua vasca I*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia, 95-125.

_____, 1981, *Contribución a la dialectología de la lengua vasca (I eta II)*, Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintziala, Donostia.

_____, 2001, *Memorias de un vascólogo. Mis relaciones con lingüistas y colaboradores*, Delegación en Corte de la RSBAP, Madril.

Izagirre, K., 1959, «Erronkariko euskal-ondakin batzuk», BAP 15, 279-314.

_____, 1961, «Erronkariko euskal-ondakin batzuk (I)», BAP 17, 391-407.

_____, 1966, «Ultzamako euskeraren gai batzuk», BAP 22, 403-467.

_____, 1967, «Tolosako euskeraren iztegirako gaiak», BAP 23, 157-188.

_____, 1967b, «Altsasuko euskeraren gai batzuk», ASJU 1, 45-97.

_____, 1968, «Notas lexicográficas», ASJU 2, 49-71.

_____, 1970, *El vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes*, L. Villasante (arg.), ASJU 4, Donostia. Berrarg. 1994.

Janda, R. D., 1982, «Diachronic fact vs. synchronic fiction: historical-linguistic evidence against assuming underlying grammatical uniformity for contemporary dialects of the same language», in A. Ahlqvist (arg.), *Papers from the 5th International Conference on Historical Linguistics*, Benjamins, Amsterdam - Philadelphia, 149-162.

Lafon, R., 1955, «Sur la place de l'aezcoan, du salazarais et du roncalais dans la classification des dialectes basques», *Pirineos* 11, 109-133.

Lakarra, J. A., 1986, «Bizkaiera Zaharra euskalkien artean», *ASJU* 20/3, 639-681.

López Eire, A. & Méndez Dosuna, J., 1980, «El problema de los dialectos dóricos y noroccidentales», *Emerita* 48, 15-30.

Lüdtke, H., 1977, «Isoglosas atlánticas en la geografía fonética del portugués: apuntes de teoría dialectológica», in M. Alvar (arg.), *Atlas plurilingües. Metodología*, Madril, 152-156.

Melis, L., Verlinde, S. & Derynck, P., 1989, «La notion de dialecte supralocal: essai de définition dialectométrique», *Orbis* 33, 70-132.

Mitxelena, K., Beloqui, J. J., Elosegui, J. & Sansinenea, P., 1953, «Contribución al conocimiento del dialecto roncalés», *BAP* 9, 499-536 [= *SHLV*, 246-272].

Mitxelena, K., 1950, «En torno a algunos aspectos del habla de Rentería (Guipúzcoa)», *BAP* 6, 89-94.

_____, 1954, «La posición fonética del dialecto vasco del Roncal», *Via Domitia* 1, 123-157 [= *SHLV*, 273-297].

_____, 1958, «Un vocabulario aezcoano, salacenco y roncalés preparado por el príncipe Bonaparte», *BAP* 14, 335-364 [= *SHLV*, 298-319].

_____, 1964a, «La interpretación de las diferencias dialectales», in *Sobre el pasado de la lengua vasca*, Auñamendi, Donostia, 43-67 [= *SHLV*, 13-22].

_____, 1964b, *Sobre el pasado de la lengua vasca*, Auñamendi, Donostia [= *SHLV*, 1-73].

_____, 1965, «La actividad lingüística en el campo vasco», in *Communications et rapports du premier congrès international de dialectologie générale* (Louvain du 21 au 25 aout, Bruxelles les 26 et 27 aout 1960), Louvain 1965, iv, 224-232.

_____, 1967, «Notas fonológicas sobre el salacenco», *ASJU* 1, 163-177 [= *LH*, 221-234].

_____, 1972, «A note on Old Labourdin Accentuation», *ASJU* 6, 110-120 [= *PT*, 235-244].

_____, 1976a, «La fragmentación dialectal: conocimientos y conjeturas», *Revista Española de Lingüística* 6, 309-324 [= *LH*, 73-85].

____, 1976b, «Acentuación alto-navarra», *FLV* 23, 147-162 [= *PT*, 245-260].

____, 1977 [1961], *Fonética histórica vasca [FHV]*, 2. ed., Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.

____, 1981a, «Lengua común y dialectos vascos», *ASJU* 15, 289-313 [= *PT*, 35-55].

____, 1981b, «Encuestas lingüísticas en el País Vasco», *Euskera* 26/1, 133-145.

____, 1981c, «Sobre la necesidad de una exploración lingüística de Euskal Herria», *Euskera* 26/2, 873-881.

____, 1982, «Un catecismo salacenco», *FLV* 39, 21-42.

____, 1983, «Euskalkien ageriko aurpegia», *Euskera* 28, 245-252.

____, 1985, *Lengua e Historia [LH]*, Paraninfo, Madrid.

____, 1987, *Palabras y textos [PT]*, EHU, Leioa.

____, 1988, *Sobre historia de la lengua vasca [SHLV]*, 2 liburuki, J. A. Lakarra (arg.), *ASJU*-ren gehigarriak 10, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia.

____, 1991, «De dialectología vasca», *FLV* 58, 179-203.

____, 1992, «Fenómenos de convergencia en la historia de los dialectos vascos», *FLV* 61, 355-366.

Montoya, E., 2002, *Zugarramurdiko eta Urdazubiko euskara*, Gasteiz, EHUko tesi argitaragabea.

Moutard, N., 1975-6, «Étude phonologique sur les dialectes basques», *FLV* 19, 5-42, 20, 141-189 eta 22, 9-54.

N'Diaye, G., 1970, *Structure du dialecte basque de Maya*, Mouton, The Hague-Paris.

Olano, M., 2000, «Gipuzkoa ondoko bi hizkera nafar: Areso eta Leitzaoko paradoxa», in K. Zuazo (arg.), *Dialektologia gaiak*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 121-147.

Oñederra, M. L., 1990, *Euskal fonologia: palatalizazioa. Asimilazioa eta hots sinbolismoa*, EHU, Leioa.

Pagola, R. M., 1990, «Dialektologiaren irtenbide berriak: diasistema eta polimorfismoa», in E. Perez Gaztelu & P. Urkizu (arg.), *Patxi Altunari Omenaldia*, Mundaiz 5, Donostia, 207-223.

_____, 1992, «Euskara eta euskalkiak lehen eta orain», in *Euskalki literatura*, Labayru ikastegia, Bilbo, 35-59.

Peters, H., 1988, «On the state and possible aims of Middle English word geography», in J. Fisiak (arg.), *Historical Dialectology. Regional and Social*, Mouton de Gruyter, Berlin-New York-Amsterdam, 397-416.

Polák, V., 1963, «Les origines de la différenciation dialectale en Albanie», *Orbis* 12, 381-392.

Rodríguez Ferrer, M., 1873, *Los Vascongados: su país, su lengua y el príncipe Luis Luciano Bonaparte*, Madril.

Rotaetxe, K., 1978, *Estudio estructural del euskara de Ondárroa*, L. Zugaza, Durango.

_____, 1991, «Hizkuntz sistema eta dialektologia», in G. Aurrekoetxea & X. Videgain (arg.), *Nazioarteko Dialektologia Biltzarra. Agiriak*, Iker 7, Euskaltzaindia, Bilbo, 53-68.

Salaberri, P., 1998, «Arabako mugako nafar hizkeren inguruan», in I. Camino (arg.), *Nafarroako hizkerak*, UEU, Bilbo, 49-87.

_____, 2000, «Luzaideko euskara, Mezkirizkoaren eta Aezkoakoaren argitan», in K. Zuazo (arg.), *Dialektologia gaiak*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 221-259.

Salaburu, P., 1984a, *Hizkuntzaren soinu egitura*, EHU, Leioa.

_____, 1984b, *Arau fonologikoak*, EHU, Leioa.

Taldeman, J., 1989, «Typology of dialect transitions in Flanders», in M. E. H. Schouten & P. Th. van Reenen (arg.), *New Methods in Dialectology*, Foris, Dordrecht - Holland/Providence RI - U.S.A., 155-163.

Txillardegi, 1984, *Euskal azentuaz*, Elkar, Donostia.

Udako Euskal Unibertsitatea, 1983, *Euskal Dialektologiaren Hastapenak*, UEU, Iruñea.

_____, 1987, *Euskal Dialektologiaren Hastapenak*, 2. arg., UEU, Iruñea.

Videgain, X., 1987, «Mitzelenaz eta dialektologiiaz», *Egan* 40, 3/6, 141-153.

Viereck, W., 1988, «The Computerisation and Quantification of Linguistic Data: Dialectometrical Methods», in A. R. Thomas (arg.), *Methods in Dialectology*, Multilingual Matters LTD, Clevedon, Philadelphia, 524-550.

Vilallonga, J., 1953-7, «Introducción a un estudio sobre Luis Luciano Bonaparte y sus trabajos», *Eusko Jakintza* 7, 39-68.

Villasante, L., 1968, «Oñatiko euskera», *Egan* 27, 80-94.

Zamora, F. J., 1986, «Algunos aspectos psicosociolingüísticos y contextuales de la variación lingüística», *Anuario de Lingüística Hispánica* 2, 277-323.

Zuazo, K., 1988, *Euskararen batasuna*, Iker 5, Euskaltzaindia, Bilbo.

____, 1989a, «Arabako euskara», *ASJU* 23/1, 3-48.

____, 1989b, «Zubereraren sailkapenerako», *ASJU* 23/2, 609-650.

____, 1994, «Burundako hizkera», in R. Gómez eta J. A. Lakarra (arg.), *Euskal dialektologiako kongresua (Donostia, 1991-ko irailaren 2-6)*, *ASJU*-ren gehigarriak 28, Gipuzkoako Foru Aldundia, Donostia, 297-364.

____, 1997, «Oiartzungo hizkeraren kokagunea», *FLV* 76, 397-425.

____, 1998a, «Euskalkiak. Gaur», *FLV* 78, 191-233.

____, 1998b, «Nafarroako euskal hizkerak», in I. Camino (arg.), *Nafarroako hizkerak*, UEU, Bilbo, 1-21.

____, 1998c, «Arabako euskara», in H. Knörr & K. Zuazo (arg.), *Arabako euskararen lekukoak. Ikerketak eta testuak*, Eusko Legebiltzarra, Gasteiz, 125-189.

____, 1999a, *Deba ibarreko euskeria*, Deba ibarreko Udalak, Oñati.

____, 1999b, «Baigorriko euskara kokatzeari buruz», *Lapurdum* 4, 247-277.

____, 2000, «Debabarreneko euskara», in K. Zuazo (arg.), *Dialektologia gaiak*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz, 29-50.

____ (arg.), 2000, *Dialektologia gaiak*, Arabako Foru Aldundia, Gasteiz.

____, 2003, *Euskalkiak, Herriaren lekukoak*, Elkar, Donostia.

NAFARROAKO EUSKARA IRAKASKUNTZAN

Juan Luis Goikoetxea Arrieta

Irakaskuntzan hiru dekadatan gabiltzanok, ez dugu urterik urterako kursoetan aurkezpenik behar izaten, arteko urteko ikasleek kontatzen diete-eta hurrengoei nor edo zer naizen edo nola jokatu ohi dudan azterketetan. Beraz, halako giro jakinean nahiko izaten dut «Dicebamus hesterna die» aspalditxo-koaz hastea.

Gaur, ordea, inork aurkeztu nau zuen aurrean, naizena baino egin dudana goraiatuz. Gainera, Larraintzarko Anain neure ikasleak –futbol kontuen-
gatik Lezaman diharduenak– Berriozartik hasirik Uharterainoko biribilguneak zehatz-mehatz marraztu dizkit, nahiz eta segurtasunaren alderako –Patxi Iñi-
goren eta Paxkal Rekalderen telefono deiei jaramon eginik Noaindik egin itzu-
lingurua.

Planeta Urdinean 6.000.000.000 inguru izanik norberari dei egitea aintzat hartzekoa da. Hasteko, beraz, eskerrak hona hurbildu zaretan guzti-guztioi; es-
kerrak Gotzon Aurrekoetxeari, Andres Iñigori eta Paxkal Rekalderi; eskerrak –nola ez– Nafarroako Gobernuari eta Euskaltzaindiari –bertan antolatzen ari-
tu direnei ere bai– topaketa hau gauza dadin ahalegintzeagatik.

1. IKASTAROAREN IRAUPENA

Hitzaldi hau ondo burutzeko, hogeiren bat orduko ikastaroa beharko ge-
nukere. Gaur, beraz, 40 minutuko saioan ezin emango dugu adieraztera gura
izango genukeen guztia, ez edukietan ez eta diafanotasunean –doafanoa berba
grekoa da, hots, geurea ere bai–.

Beharko genituzke:

4 ordu: marko teorikoa argitzeko: Konstruktibismoa; ikasketa esangura-
tsua; Diglosia Irazia; Atxikitze-Eredua eta Murgiltze-eredua...

4 ordu: ahozko corpusaren premia eta balioa azaltzera emateko.

4 ordu: adieraztera emateko zeri deritzagun berbalizazioa eta curriculum zelan itsatsi.

4 ordu: sortu dugun materiala erakusteko eta azaltzeko.

4 ordu: Ikasleak/entzuleak ordenadorean-eta praktikak egiteko.

Tamalgarriena, zuen aintzenean atsegin ez dudan metodoaz lan egitea da, alegia, neu bakarrik mintzatuz, ezen ederto baitakit zuek asko dakizuela gai honetaz eta maieutika antzina erabili zela. Sokrates ezkerro, maieutika erabiltzen da izendatzeko artea zeinarekin maisua, hitzaren bidez, ikaslearen ariman argituz doan nozioak, beronek oharkabea bada ere eduki bazeuzkanak, hau da, gaur egun Ausubeli jarraituz entzuleek dakitenetik abiatuak, ezagutza berriak eraikitza joko genukeen metodoa erabiltzea.

2. DIAZ DE ZERIOREN «EUSKAL KANTAK»

Liburu ederra dut eskuetan, Nafarroako gobernuak argitaratua, Maria Rosa Diaz de Zerirena: «Euskal Kanta Zahar batzuk».

Bilketa Aita Donostiak, batez ere, Baztanen bildua dela dakigu.

Kalitate aldetik goi mailako eskola-liburua da eta «Hezkuntza arloak eta Helburu didaktikoak» atala on-ona, neuk ere aipua egiteko erabili izan dudana, atal bat edo beste gehituko nizkiokeen arren.

Guk bizkaieraren barruan, helburu bertsuekin jokatu dugu, baina teorizazio eta bitarteko desberdinekin. Gure proiektuetan Aita Donostiak egin zuena geuk gauzatu dugu –Iñaki Gaminde aitzindari dela–. Guk kantak biltzeaz gainera, ipuinak, kontakizunak, errezitatuak, anekdotak, ohiturak ere jaso ditugu. Horretarako aita Donostiak amets zukeen tresneriaz baliatuta: bideoa, minidiska, CDak. (Hemen «Arre-arre mandako» bideoa erakutsi dut).

2.1. Baztaneko kantak eta euskalkia

Aita Donostiak Baztanen entzuten dituen doinuak, ostean paperera aldatzen ditu, horretarako arau jakin batzuk erabilita. Ondorioz, galdu egiten da bizitasuna, goxotasuna. Hau da, musika idazteko arau estuek, –hots, arauak– aplikatuz, bidean geratzen da asko, esate baterako, erritmoko gauza ugari, intonazio aldaketa... Izan ere folklorea pentagrametara ekartzea oso gaitza da, batez ere, sentimendua-eta barneratzen ez badituzu. Hemengo zortzikoa alemanian interpretatzen bada, nekez egingo da era berberean. Azken finean, sus-triak gordetzen badira ere, Aita Donostiak bere armonizazioa egiten du.

Aita Donostiak, dena dela, melodia entzuten zuen antzera lagatzen zuen. Azkuek, berriz, oker kantatua zela uste bazuen, aldatu egiten zuen, izan beharko zukeen moldera ekarrita.

Euskalkian beste horrenbeste gertatzen zaigu, euskaldun zaharrendik jaso geuk eskolaratzean. Ezingo da, horrenbestez, herrian entzundako euskaran ere musikan egin ezin denik gauzatu, alegia, amonari entzuna osorik jaso. Beraz eskolari hitzak osorik erabiltzeko eskatzea da logikoa.

3. EUSKALKIA ESKOLARATZEKO OINARRIZKO BALDINTZAK

3.1. Euskaldunaren etxeko euskara alfabetatzearen premia

Ahozkoaren eta idatziaren arteko bereizketa beti dugunez gogoan, bada- kigu hitz egitea ez dela idatziz mintzatzea. Horrexegatik azpimarratu behar dira bien arteko berdintasunak eta desberdintasunak etxeko berbeta eskolara ekartzeaz ari garenean.

Hona hemen ahozkoaren eta idatziaren arteko bi desberdintasun nagusiak.

3.1.1. Lehenengo, denbora aipatu behar da ahozko berbeta prozesatzeko baldintzen artean, denborak dena baldintzatzen baitu

Pentsatzen eta aukeratzen diren heinean esaten dira hitzak. Beraz, hiztunak denboraren presiopean eratu eta antolatu behar du komunikatu nahi duen mezua, bere memoriak dituen mugak ere kontuan hartuz.

Arrazoi honengatik ahoz ari denaren esaldiak ez dira idazlearenak bezain luzeak edo konplexuak izaten. Eta horrexegatik egiten dira gramatika-akatsak hizketan; baita mezu mailako akats ugari ere askotan.

Mezua antolatzeko modua ere ez da onena izaten. Gauzak behin eta berriro esaten ditugu, esandakoa ahaztu egin zaigulako edo pentsatzeko beta hartu gura dugulako.

Idazleak, berriz, nahi duen denbora guztia izaten du bere mezua antolatu, behar dituen hitzak aukeratu eta bere idazkia lantzeko, harik eta komunikatu beharreko mezua emateko era egokia aurkitu arte.

3.1.2. Elkarrekiko eragina ahozkoan eta idatzian

Bestalde, aurrez aurre entzulea mintzatzean, abantaila da denboraren mugen aurrean, ulertu ez badu itaun dezan. Honetan idazlea baino hobeto aurki-

tzen da. Baldintzak ere jartzen ditu: txanda ematea solaskideari; bien arteko formalitate maila moldatzea; gaien aukeraketa eskura izatea.

Hala ere, aipatutakoaz gainera, erabat garrantzitsua da ohar gaitezen, euskara ikasten eta eredu estandarra jorratzen abiatzen garenean erraz gerta dakigukeela etxeokoren, hots, ahozkotik datorrenaren itotzea, ez entzutera iristea. Adibiderako Lazkao Txikiren bertso hau hautatu dut. Hitzaldietan galdetzen dudanean aitaita-amamek «etxetik» baino «etxeti» esaten ote duten eskualde jakinetan, ezetz entzuten dut maiz. Gero etxean galdetuta itzultzen denean, baietza dakarte.

Jo dezagun adibidera, denon artean kantatuz:
 Goizean goiztar jeikitzen banaiz
 kanporatutzen naiz beti,
 ikusten zaitut zabaltzen goruntz
 eguzkiaren aldeti
 eguzkiaren argitasuna
 hortxen dator sortaldeti
 e(g)unan haurtzaro beste(r)ik ez zara
 bihotzeko egunsenti.

Lazkao Txikik ahozko kodigoa darabil entzulearen belarriaren konplizitateaz, «sortaldeti» eta ez «sortaldetik kantatuta».

Zuek EHHara jotzen baduzue, Antologiako 87. orrian, Dorraon ere fenomeno bera topatuko duzue: «Ta errosariyoti ataera ardua ematen zan». Gauza bera Jose Mari Satrustegiren «Euskal testu zaharrak» izenekoan, Intzan (1772: 131): «eta oetati Abadiaren errenta asko ezpada», baita: «alimentaze-coaz gañeti izan dezen zerequiñ socorritu».

Horrenbestez, ahozkoa eta idatzia autonomian lantzea gogoan hartzeko faktore ezin baztertua da. Gaurkoz, ez dugu sakonagora joko, nahiz eta ederto dakigun zein elementu aberatsen bazterketa egiten duen etxetik euskara aberatsa dakarren hiztun askok.

Baieztatutakoaren ondorik, erabateko garrantzia hartzen dute bideoek, minidiskak eta gaurko tresneria erabiltzeek, baita ulertzeak etxeko euskara eskolaratzeko didaktika aproposaren, egokiaren jabe izan behar dugula.

3.2. Euskalkia eta hezkuntza

Euskararen kanpo-historiak eta bere barrukoak eraginik, ikerketa-lan nahiz doktore-tesi ugari argitaratu da azken urteotan euskalkien gainean. Euskalkia irakaskuntzan gaitzat hartuta, ostera, oso gutxi, baina ez gure artean bakarrik, Europa zabalean ere aurrerakuntza franko oraintsu-oraintsukoa da eta. Euskalkiaren eta Hezkuntzaren gaia, beraz, azterketa arlo berrien artean sailka genezake.

3.2.1. *D Eredua bikoiztu egiten dugu*, lehen hizkuntza euskara duten ikasleentzat atxikitze-eredu bilakatuz, eta lehen hizkuntza gaztelera edo frantsesa dutenentzat murgiltze-eredu bihurtuz. Hitzaldi honen helburua irakaskuntzako atxikitze-ereduaren barruan kokatzen dugu, bertan etxetik euskaldun datozenak harturik.

3.2.2. *Irakasbide hau dakigunetik ez dakigunera* doa: René Descartes, dio bere *Regulae ad directionem ingenii* liburuan (1628an): «Pentsamendu metodikoaren ideia zein urratsez urratseko ebidentziaz gidatua den eta EZA-GUNTIK EZEZAGUNERA doan, sinpletik konplexora».

Bestalde, Labayru Ikastegiak horixe lema hori erabili izan du bere jardunean.

3.2.3. *Euskal Diglosia Irazia* deritzagu, ehundegian ehuna egitean legez gauzatzen delako, euskara batuak, euskalki literarioak eta azpieuskalkiak bata besteari harien artean bilbea igarota (1).

Euskalkia, **heteronomoa** da, Mitxelena maisuak zioenez *4dialecto de*». Horrenbestez, euskalkia ez da irakatsi behar beste berbeta bat balitz legez, baizik eta idatzian –atxikitze-ereduko ikasleez ari naiz– euskara batua ardatz dela, euskalkia aldamenean izanik eta ahozkoan, etxeko euskara ardatz dela eta euskara batua alboan.

Gertatzen den diglosiarako, C. A. Ferguson-en definiziora jo dugu: «*Hizkuntzaren dialekto desberdinen aldamenean, aldaki oso kualifikatu bat*» dela diglosiaren egoera adierazteko. Ulertzen da, barietate linguistiko biren arteko harreman egonkor bezala, bat gora (high) eta bestea beheara (low).

Euskal Herrian den endoglosia (Txillardegi) hemen Diglosia Irazi legez lantzen da, ehundegian ehuna egitean bezala, euskara batua, euskalki literarioa eta azpieuskalkiak bata besteari harien artean bilbea igarota.

Diglosia Funtzionala –funtzio batzuetarako euskara batua, besteetarako euskalkia– Erramon Baxoken ekarriz baliaturik jorratzen da.

Diglosia Kateatua, L. J. Calvet-i jarraikiz, lehenik, euskara batuaren eta euskalki literarioaren arteko kateaketa gisa hartzen da; bigarrenik, euskalki literarioaren eta azpieuskalkiaren artekoa, hots, kateatua eta irazia.

3.2.4. *Ikasketa esanguratsua*: D. P. Ausubel-ek dakarren ikuspegi aldaketa darabilgu ostean Ikasketa Esanguratsua bideratzeko, hortxe bertan kokatzeko Dakigunetik Ez Dakigunera goiburua, neska-mutilak etxetik dakarten berbetatik has daitezten. Horrek ez du esan gura adin batera arte euskalkia eta gero batua irakatsi behar direnik, ezpada ze biak batera, ikasketa-prozesu osoan uztarrarian eroanik

(1) AZKUE, R. M. (1969): Diccionario vasco-español-francés. La Gran Enciclopedia Vasca: Irazi: 'ardir el lienzo en el telar': curdir le tissu sur le métier'. AN-b-lez, B-a-o-ts, G-ber.

Ondorioen artean, baieztatuko dugu, eskolak etxetik euskalkia jakinik datorren ikaslea dakienetik ez dakienera eraman behar duela, euskara batua euskalkiaren arartekotasunaz ikasirik –Ikasketa Esanguratsua arabera, arterik ezagun zaizkion sinboloen bitartez– eta horretarako familiako berbeta landu egin behar dela irakaskuntzan, ezen euskara batua jakiteak ez baitakar «per se» euskalkian alfabetatzea.

EUSKALKIA ETA IKASKETA NATURALA

Euskalkian gabiltzalarik, zabalagora edo sakonagora iritsi nahiz, testuinguru naturalaz egiten dugu topo, hau da, hizkuntzaz jabetzeko testuinguru naturalaz.

Honaino helduak garelarik, ordea, euskalkiaren hiperonimo bilakatzen zaigu euskara era naturalean ikastea. Bestera esanik, familiako eredia bilakatzen zaigu edozein berbeta ikasteko prozedurarik eraginkorren. Beraz, hitzaldiko zeregin nagusia izango da argitzea zein den euskara ikasteko era naturala eta noraino birsor daitekeen ikasgelan.

Ez gurasoek, ez neba-arrebek ez dute parte hartzen modu sistematikoan, ez eta aurrez erabakitakoan hitz egiten ikasteko prozesuan. Hala ere, ez dira ikusle huts, nahiz eta lehen begiradan itxura hori hartu, hala berbeta ikastea gertatzen den espontaneitateagatik, nola oharkabetasunagatik edo afektibitate giroarengatik.

Horrenbestez, etxean erabili ohi diren estrategietatik, zein ekar daiteke eskolara? Lehenik, arestian etxekoa dela-eta esanekora jotzen badugu, baieztatuko dugu, umeak daukan garapen mailatik abiatu garela. Horretarako, beharrezkotzat jo dugu haurraren mintzamoldera hurreratzea, ez nonbait, maila horretan geratzeko, baizik eta Vigotsky-ren Garape Hurbileko Gunea (GHG) tresnatzat harturik ikasketa konplexuagorantz jotzeko.

Gainera, umearen interesgune eta esperientzietatik abia gaitzen komeni da, eskolak eskaintzen dion mezua interesez jaso dezan.

Aipatu dugun estrategia horretan, metodo desegokitzat har daiteke, behin honezkero, umeari akatsak errepikatzea edo errepikaraztea, zeren porrot egin duenaren sentazioaz gera baitaiteke, eta horren kariaz komunikazioarako eragozpenak sortu.

Bestalde, euskara ereduaren aldetik, familian ikasketarako testuinguru aproposa elkarriketa da. Halanda ze, eskolan ere berba egin behar zaio umeari, egin behar du umeak, irakasleak eurekin solasaldiak eginik, perpausak osatuz, berez-berezko joko linguistikoetan parte hartuta. Harreman hauen gutzien bitartez egiten da posible hizkuntzaz jabetzea.

Horrez gain, indartu egin gura bada hizkuntzaren jabekuntza prozesua, hor dugu hizkuntzako «klase-ordua», non ahozkorako bide tradizionala –ira-

kasleak berba egin eta ikasleak entzun– apurto eta irakaskuntza osoaren berbalizaziora jo behar den.

Guztiarekin ere, gurasoetatik seme-alabetara datorren euskara eredu hain beharrezkoa izanik, ez da aipamena merezi duen bakarra, ezen hizkuntza aldi berean ontzi eta edari izanik, hots, komunikazio tresna eta kultura, bada edarrietan –kulturan– hizkuntza baino elementu gehiagorik. Euren artean dira, euskal gizarteko ospakizunak, dantzak, olgetak, sarritan ume-kantetan gordez bizi izan direnak gure egunok arte.

Euskalkiaz ari garenean, etxeko euskara eskolara ekartzeaz dihardugu, etxeko euskal kultura eskolara sarraraztearen gainean berba egiten ere bagabiltza.

Hona ezkerro, ordea, berriro aurkezten zaizkigu ikasle multzo bi, bata, etxean haur-kantak entzun, lo egin, jolastu eta, finean, ikasirik datorren haurra, eta bestea, bigarren hizkuntzara datorren –zorioneko– haur hori. Erdal familiatik hurbildu denak, jakina, bere etxetiko abesti ederrak dakartza, eta etxetik euskaldun datorkigunak bereak. Gertatzen da, ordea, euskaraz atxikitze-eredutik –familia euskaldunetik– eta murgiltze-eredutik –erdaldunetik– ailegaten denak protagonismo desberdina izan behar dutela. Zer dioguna baino diafanoagorik, batez ere, ahozko berbetaren eta kulturaren –kanten, esate baterako– trataeran dihardugunean!

Egin diezaiogun so ume kanta herrikoi bati, «Aitaita dala tutulun berde»ri. Hara Iñaki Gamindek jaso dituen Lekeitiokoa, Zamudiokoa eta Zeanurikoa:

Zamudiokoa	Lekeitiokoa	Zeanurikoa
Aitaita dala tutulun-berde amama dala masusta Bitoriatik etorri da-ta umea bidean galduta, oba, oba.	Aitaita dala txutxulunberde amama dala masustra aita gurea tabernan da-ta amama-txori emoten.	Aitaita dala susulun-berde amama dala masusta aita joan da Bituriara ama lepoan hartuta aita etorri da Bituriatik ama bidean galduta aitak topau dau ama kamaran gona gorria jantzita.

Bizkaieraren barruan, hiru azpieuskalki eta hiruretako ukitu kulturala topatzen ditugu. Etxetik euskaldun datorrenak lekuan lekuko aldaera landu deza ke eskolan, batez ere berak etxean jasoaz lotzeko. Jokabide honetan, atxikitze-ereduko en ekarriari jaramon eginik antola daiteke irakaskuntza. Ez litzateke kontua, beraz, euskara moldea bakarrik, ezpada eduki kulturala ere bai. Argi dago, orduan, honetan euskaldun datorrenak hartuko lukeela protagonismoa.

Baina, hori horrela izanik, noiz legokioke protagonismoa murgiltze-eredukoari? Batez ere, ikasle guztientzat abestietarik bat eredutzat jarri, buruz ikasi eta haren gaineko teoria azal dadinean.

Beste modu batera adieraziz, egin duguna izan da, familia erdaldunekoari euskara kanpotik barrurantz doakiola kontuan hartu, ikasgelatik bihotzerantz eta etxean euskaraz haziari, intimitatetik gramatikarantz. Jarraibide desberdinak.

Finean, gure kulturako aberastasuna tradizio hutsean laga barik, ikasiz biziberritu egingo litzateke. Beti ere, ikasle multzo biak ikasgela berean direla, baina bakoitzari era moldatuan irakatsirik. Barakaldoko ikasleak kanta honen bertsio bakarra jakitea aski du –ahal delarik hedatuena–, ostera, Lekeitiokoa, Zamudiokoa nahiz Zeanurikoa ez ditugu euren herrian, etxeetan, menderik mende umeak lotartzeko, alaitzeko, erabilia landu barik utziko, ohartzen garen moduan ohartzen garela, gainera, desberdintasunak aberastasun direla, hala doinuan nola letzan. Zertara letorke, bestela, dakigunetik ez dakigunera aritzea?

Ausubelek (1977) dioenez, esperientzia edukatibo formalen eragina ikaslearen hazte pertsonalean ere aurretiko ezagupenek baldintzatuta dago. Ezagupenok, era berean, izan daitezke aurretiko esperientzia edukatibo bateko emaitza –dela eskolakoa edo ez– edo eta aprendizaiaren espontaneoarena. Era berean, aprendizaiako egoera berrien eskarrietara gehiago edo gutxiago doituta egon daitezke eta zuzentasun handiago edo txikerragoko izan. Dena dela, zailtzarik ez dagoena da, eskola-ikasaketa berria hasten duen ikaslea, hasten dela abiatu aurreko esperientzian eraikitako ezagupen, errepresentazio, ulerkera eta kontzeptuetatik eta erabiltzen dituela irakurketako tresna eta interpretazio-ko moduan aprendizaiaren emaitza baldintzatuz.

Ausubelek eta bere lankideek zuzentzen dituzten formulazioek ikuspegi aldaketa suposatzen dute. Oraingoan ez da indar egiten ikaslearen gaitasun intelektualean –zuzenean edo zeharka bere garapen mailaz loturik–, baizik eta aurretiko ezagupenen jabetzan. Ulerkera tradizionalan eta ohikoan, ikaslearen aprendizaiaren zuzen-zuzenean zegoen irakaslearen eraginaren eta erabilitako metodologiaren pentzudan. Oraingoan, pentsatzeko prozesuetan eta arteragoko ezagupenetan jartzen da enfokoa.

«Hezkuntza psikologia guztia printzipio bakarrean bildu behar banu, hone-laxe enuntziatuko nuke: aprendizaiaren eraginik handiena duen faktorea, ikasleak badakiena da. Iker bedi hori eta irakats dadila kontsekuenteki. *Ausubel (1993: 1)*

Ausubel-ek baieztapen hori aprendizaiaren esanguratsuen barruan egiten du. Aprendizaiaren esanguratsuan esanahi berriak jasotzeaz mintzo gara eta horretarako aurreuposatu egiten da aprendizaiaren esanguratsurako joera, baita aprendizaiaren zeregin potentzialki esanguratsua ere –hots, zeregin bat erlazionaturik egon daitekeena modu substantzial eta ez arbitrarioan ikasleak jadanik

ezagutzen duenarekin-. Bestela esanik, ikasle batentzat erreferente jakin batek benetan esan gura badu zeozer, orduan deitzen dugu esanguratsua.

Ikasleen ikasketa esanguratsua neurria handian dago arterik jasotako eza-gutzaren pentzudan. Arterik izaten den eskema mentala da oinarri ezagutza berria ulertzeko nahiz prozesatzeko. Guk lantzen dihardugun arlorako, haur eskolan sartzen den umearentzat –Otik 3 urtera arteko Haur Hezkuntzako Lehen Ziklokoentzat– etxean jarritako oinarriak dira aurretiko ezagutza, hau da etxean ikasitako berbeta zein kantak

Honetan ere, honenbestez, euskalkia versus ikasketa naturalera jo dugu (**versus** Patinezko zentzuan hartuta **-rantz**; ez ingeleseko «**aurka**» erabilera okerrean).

Ezin egin duguna da –eta honexetan datza euskalkiko seme-alaben gal-tze-prozesu deitoragarria– uniformitatearen izenean euskaldunak zein erdaldunak murgiltze-eredu berekotzat jo, alegia, gela jakin baten diren euskaldunak ez balira bezala jokatu, den-denekin zerotik hasiz, guztientzat ere euskara bigarren hizkuntza balitz bezala jokaturik, Ausubelek argitu izan digun ikasketa esanguratsua, arterik izaten den ezagutza oinarri (duen), ikasketa hori ez balitz bezala jokaturik.

Beraz, eskolak etxetik euskalkia jakinik datorren ikaslea dakienetik ez dakienera eraman behar du, euskara batua euskalkiaren arartekotasunaz ikasirik –Ikasketa Esanguratsua arabera, arterik ezagun zaizkion sinboloen bitartez– eta horretarako familiako berbeta landu egin behar da irakaskuntzan, ezen euskara batua jakiteak ez baitakar «per se» euskalkian alfabetatzea.

Sakonera jota, aintzat hartu behar da Erramun Baxokek dioskuna:

«Behin betikotz jakin dezagula, jatorrizko hitzunek daukatela kompetentzia eta euskaldun zaharrak ez badira euskaldun, ez da euskararik, arima gabeko euskaranto hil bat baizik.» Erramun Baxok (1985).

Eta azkenik, berba laburretan, zer da uraren barren-barrenean bila gabiltzana? Bada, euskaldun izatea, unibertsoan euskara entzun dadin erdiestea.

3.2.5. *Irakaskuntzaren berbalizazioa*

Edozelan ere, irakasle guztiak ahozko berbetarako irakasle baliozko bila-ka daitezten, ezinbestekoa da Irakaskuntzaren Berbalizazioa deritzagun paradigman jokatzea.

Berbalizazioa deritzagu, ideiak, sentimenduak, gertaerak berbalizatzeari, elez adierazteari, hitzez iragartzera emateari. Ikasgelan mutu dautzan mahai, liburu, arbel zein koadernoak mintzoaren sarean sartzea da berbalizazioa. Gela dihardugula dihardugunean, egoera komunikatiboa sortu behar da, hezike-

ta mutua gainditzeko. Horretarako, goizeko egunonetik beretik eskatu behar dugu erantzuna, ez dakit tankerako topikoetan ezkutatzea gaitzetsiz.

Behin ahozko jardunean ari garenean, euskalkia berez-berez azaltzen zaigu, ezen euskara idatzia bakarra bada ere, euskara mintzatuak anitz baitira. Beraz, euskalkia zergatik baino zelan izango da auzia, nola gauzatu behar dugun euskara batuaren jorra eta nola euskalkiarena.

Berba egiterakoan ez ditugu gogoan hizkuntzetako departamentuak soilik, asignatura guztietakoak baino. Ahozkoa gai desberdinen inguruan praktika daiteke, edozein gertaeraz balia gaitzke hitz egiteko. Nahi balitz hala izendatu, ahozkoa zehar gai bat da, arlo guztiak hartzen dituen, irakasle guztiak dagokiena, eraberean erabilgarria matematikako zenbakiak lantzean nahiz fisikako neurriak. Ez baita gomendagarriana 2-1 (bi bat) irakurtzen duen ikasleari, «bi eta bat» irakurtzen matematikakoak baino euskarakoak irakatsi beharra.

Irakaskuntzaren berbalizazioak ez du eskatzen eguneroko jardunetik aldentzerik –Euskal Hizkuntza eta Literaturan baliatuko dira, batez ere, hizkuntzen irakaskuntzarako erabili ohi diren ahozko ariketez edo bertsolaritzaz–, egunerokoan aski da irakasleak berak azaldua azaleraztea ikasleari edo liburuko idatzia ahoz emanaraztea edo arbeleko buruketa bozgoraz adieraziz osotzea.

Berbalizazioa irakasbide bat da, metodoa, ariketa apartekoa baino gehiago. Idatzizko euskarria hor izango dugu testuliburuetan, koadernoan, arbelean, agendan. Ahozkoa ezin etor daiteke ordezkatzera, bai, ordea, inoiz galdu behar ez zuen lekua berreskuratzea, Aristotelesen peripatetiko hura geureganatzera.

Gaiari osotasuna emateko, ahozko azterketak egin behar dira. Azterketa idatziez gainera, eskolako curriculumean sartu behar da ahozko frogak, bestela ikasleak ez bailuke aintzat hartuko kurtso guztiko ahozkototasuna. Gaur, baina, ez dugu gehiagotarako betarik.

GALDERAK ETA ERANTZUNAK

Entzun ziren galderen artean, bazen bat erantzun gabe laga nuena: «Euskalki kontua ongi, baina gure arazoa euskañola duk, gero eta traketsago mintzatzen direla».

Egia aitor badezaket, hitzaldiko denbora agortuta neukala baino galderari benetako zentzua hartzen ez niolako utzi nuen erantzun gabe, ezin bainuen aditu euskalkia euskañolaren antidotoetarik bat baino.

Hara! Ni aritu nintzen Ausubelez, Ikasketa esanguratsuaz, Vigotsky-ren eta Piaget-en haurren garai egozentrikoaz; Hizkuntzaren ikasketa naturalaz; curriculumaz; diglosiaz,...hau da, irakaskuntzaren hobekuntzarako baliabideez. Gainera, arrazoitu egin nuen etxetik euskaldun datozenak murgiltzera datozenengandik bereiztu beharra. Eta berrogei minutuak agortu ostean «Bai, baina arazoa euskañola da». Berbaldi guzti-guztia ez ota zen, ba, euskararen kalitatea hobetzeko saioa, alegia euskañol kontuei irtenbidea aurkitzeko. Beraz, ez nion kontesturik aurkitzen itaunari.

Nire erantzuna, laburrean hauxe zatekeen, eta da orain:

1. Galderagile horrek arrazoi duzu, baldin badiozu euskañolak berdintu eragiten duela atxikitze-ereduan zein murgiltze-ereduan, ezen Iñaki Martínez de Lunak dioskunez, «hizkuntza pobrezia hori egunerokoan erdara nagusitzen den giroetako euskaldunen –titikoen nahiz berrien- ajea baita» (2).

2. Alderantziz, oker zaude oso, adierazi gura baduzu euskalkia gelara ekartzea lan alferra dela euskañolaren aurrean.

2.1. Alferreko balitz, ez lituzkete bidaliko –hainbeste diru xahutuz– seme-alabak Irlandara ingelesa jatorrizkoekin praktikatzera. Zeure gelan ikasia non erabil daiteke euskaldunen artean ez bada, non deseuskañoldu euskaraz bizi diren gazteekin izan ezik, hots, gaurko Euskal Herrian norekin euskalkian mintzatzen direnekin –gaurkoz gutxiegia euskara batuan– egin ezik?

2.2. Uste dut ez duzula ulertu behar bezain sakon euskalkiak eskolan zer suposatzen duen. Ez da aldaera bitxiago edo lekukoago bat, dialektologoei bakarrik interesatzen zaiena, ezpada hizkuntza bizia. Beste hitz batzuekin adieraziz, euskalkia da euskara herri horretan, alegia, euskalkia kendurik ez da euskararik.

2.3. Nahi baduzu, eskolan euskalkiaren ekarri aintzat hartzea –beste edozein ekarri bezala– ez da bakarrean nahiko izango. Hala ere, eskolak erantzun egin behar dio dagokion betebeharrari. Eskolak ondo irakatsi behar du, behintzat alemaneko ikastetxeetan irakasten den bezain ongi. Eskolaz kanpo beste batzuek dira nor euskara biziartzeko eta ezin beteko du eskolak gizarteak egin beharreko guztia.

2.4. Norengandik jaso daiteke ahozko erregistroa eta horko azentu, keinu, txanda emate eta abar, betiko euskaldunen ahoetatik ez bada?

2.5. Zabalegia, garrantzitsuegia da gal dadin uzten dugun aberastasuna euskalkia lantzen ez badugu, orain zehaztuko ez dugun arren.

Mila esker zuen harrera eta jarrera beroarengatik.

(2) *Jakin* 126,107. or.

EUSKARA BATUA ETA EUSKALKIAK NAFARROAKO ADMINISTRAZIOAN ETA HEZKUNTZAN:

Inkesta baten emaitzak, kezak eta ondorioak

Paskual Rekalde Irigoien

Patxi Iñigo Ariztegi

1. SARRERA

Euskara batuaren sorreraz geroztik beti izan da korapilatsua euskararen eta euskalkien arteko eztabaida: zer den euskara batua eta zer euskalkia, noiz, non eta nola erabili behar den bata ala bestea.

Euskaltzaindiak «Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak» adierazpenean (1), gaiari buruzko irizpide batzuk finkatu zituen.

Harrezkero euskararen estatusa urtetik urtera aldatuz joan zenez gero, Euskaltzaindiak, euskalkien erabilera eguneratu nahiez, beste adierazpen bat egin zuen 1994an «Euskalkien erabilera Administrazioako 1. eta 2. hizkuntz eskakizunetan» izeneko agirian (2). Horretan ere, euskalkian idatzi nahi denarako beste irizpide batzuk finkatu zituen.

Azken aldian euskalkien erabilera eguneratzen jarraitzeko asmotan, Euskaltzaindiak Euskalkien lantaldea eratu zuen Jagon sailean. Lantalde honek 2001eko apirilaren 25eko bileran erabaki zuen, besteak beste, euskara batuaren eta euskalkien gaia Nafarroan zertan zen aztertzea. Paskual Rekaldek eta Patxi Iñigok hartu zuten lan horren ardura.

Lehenik eta behin, jakin nahi izan zuten nola lantzen den euskara batuaren eta euskalkien gaia Nafarroako administrazioan eta hezkuntzan. Horretarako pentsatu zuten alor horietan lanean ari zirenei gai horretan nola jokatzeko zuten eta zer irizpide zuten galdetzea zela biderik zuzenena. Eta halaxe egin zen. Galdetegi labur bat prestatu zen eta bertan galdetu zitzaizen zein ziren gaiak zituzten kezak, irizpideak, jokabideak eta zalantzak.

(1) *Euskera* 24 (1979-1), 103-106 orr.

(2) *Euskera* 40 (1995-2, 3), 1019-1024 orr.

Hezkuntza (euskaltegi, ikastetxe, unibertsitate...) eta administrazio alorretatik (euskara itzultzaile, euskara teknikari...) erantzun asko jaso ziren (45 eta 14 erantzun, hurrenez hurren). Emaitzak biltzen zituen txostena egin eta Euskalkien lantaldearen aitzinean aurkeztu zen (3).

Horren ondoren, Euskaltzaindiak eta Nafarroako Gobernuak Uhartan 2003ko urrian antolatutako *Nafarroako euskalkiak* jardunaldian hezkuntza eta administrazio alorretatik jasotako erantzunak, emaitzak, zailtasunak eta zalantzak azaldu ziren. Eta hurrengo hau da, hain zuzen, jardunaldi hartan halabeharrez laburtuta azaldu genuena, osorik emana.

2. GALDETEGIA: NOLA ANTOLATU DEN

Galdetegia Nafarroako administrazioiko hainbat profesionali eta hezkuntzako D ereduko hainbat ikastetxeri bidali zitzairen. Galdetegiak Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkarietatik bidali genituen. Helburua bakarra zen: euskara batuaren eta euskalkien gaia arloz arlo nola lantzen zen jakitea.

Administrazioiko euskara itzultzaileek eta euskara teknikariek, eta hezkuntzako ikastetxeek bidalitako erantzunak hartu eta sailkatu ziren. Erantzun horiek guztiak (batzuetan zertxobait laburturik) agertu dira ondoko lerrootan (4).

Galdetegiko testuak paratu baino lehenago erantzunak zein eskualdetakoak diren erran dugu. Irakurketa errazteko, galderen testua laburtu da.

3. GALDETEGIA: ADMINISTRAZIOA

Nafarroako Foru Erkidegoko foru eta toki administrazioetako euskara itzultzaile eta euskara teknikariengana eta Nafarroako Unibertsitate Publikoko (NUP) euskara itzultzaileengana jo zen iritzia eske. Erantzuna zabala izan zen.

Galdetegiari erantzun diotenen nortasuna babestu nahi izan da. Hori dela eta, ez da pertsona edo erakunde horien izenik agerian jarri, artikulua honen eranskinetako 6. puntuan galdetegiari erantzun diotenen zerrenda izenduna jarri bada ere (5). Horretarako, gakoak asmatu dira (6.4. puntua).

(3) Esker mila galdetegiari erantzun dioten guztiei.

(4) Erantzunak egokitu eta laburtu behar izan dira, betiere erantzulearen hitzen esanahia aldatu gabe.

(5) Eranskinetako 6.3.1. puntuko hurrenkerak ez du nahitaez bat egiten artikulua honetako 3. puntuko iritziak eman dituztenenarekin.

3.1. Euskara itzultzaileak (FOADMITZ eta NUPITZ)

3.1.1. Iritziak

- Erdal eremua:
 - Foru administrazioko euskara itzultzaileak (FOADMITZ-1 eta 2)
 - Nafarroako Unibertsitate Publikoko euskara itzultzaileak (NUPITZ-1)

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

- **FOADMITZ-1 (6)**
 - Bai. Euskalkiak, gaur egun, batuaren (edo «osoaren») hornitzaile gisa ikusten ditut, batez ere. Ez nau kezkatzen euskalkiak «gal-tzeak», baldin eta galera hori gertatzen bada erabiltzaileen batuzko bilakaera «natural» baten ondorioz.
- **FOADMITZ-2 (7)**
 - Euskara estandarrekin eta teknikoarekin lanean ari garenek ditugun hutsunerik handienak bi dira: bata, ordain egokia aurkitu ezina, inongo hiztegitan agertzen ez delako, eta, bestea, termino dantza.
- **NUPITZ-1 (8)**
 - Bai. Kezka handia dut. Iruditzen zait euskalkiek ez dutela luze iraunen, euskara batuak itota. Euskalkian mintzatzen direnak gero eta gutxiago dira.
 - Tira, kezka esatea agian gehiegitxo litzateke, baina gai interesgarria da, hori bai.

(6) Galdetegi bakarra bidali zen Nafarroako Aldizkari Ofizialaren Zerbitzuko Itzulpen Atalera. Erantzun bakarra hartu dugu eta hura erantzuna bidali duen itzultzailearen beraren iritzia da, ez talde osoarena.

(7) Galdetegi bakarra bidali zen Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzura. Erantzun bakarra hartu dugu eta hura erantzuna bidali duen itzultzailearen beraren iritzia da, ez han lanean ari diren gainerako itzultzaileena.

(8) Galdetegi bakarra bidali zen Nafarroako Unibertsitate Publikoaren Itzulpen Zerbitzura. Itzultzaile guztiek bidali zuten erantzuna.

2. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN LEKUA EGUNEROKO LANEAN

• FOADMITZ-1

- Gehienbat «batutzat» har daitekeena erabiltzen dugu. Izan ere, halaxe behar duela uste dut, administrazio arloko testuak direlako...

• FOADMITZ-2

- Euskara batuak hartzen du leku gehien.

• NUPITZ-1

- Euskara batua idatzizko hizkuntza da niretzat, eta euskalkia ahozkoa (hala ere, euskaldun berriekin batuaz hitz egiten saiatzen naiz, batzuetan batua eta euskalkia nahasten ditudan arren).
- Gehiena euskara batuak hartzen du, % 99, euskalkien ekarpenen bat edo bestez zipriztindua.

3. GALDERA: EUSKARA BATUA IDAZTEKO, EUSKALKIAK AHOZKORAKO. ADOS?

• FOADMITZ-1

- Horrela erratea, sobera sinplifikatzea da. Jakina, idatziak arau estuagoak ditu. Baina, azken finean, norekin-norentzat ari garen da kontua, bai ahoz bai idatziz. Zer elkarriketa mota, zer testu klase.
- Uste dut irizpide konbergente edo bateratzailea izan behar genukeela, oro har. Gaur egungo bizimoduak (jendearen harat-hunateko mugimenduak, komunikazio sareak, irakaskuntza, komunikabideak...) batzera garamatza, eta «normaltasunez» garatu diren hizkuntzek bide hori egin dute.

• FOADMITZ-2

- Nire ustez idatzian euskara batuaren ortografia sistema erabili behar da, esperimentu arrarorik egin gabe.

• NUPITZ-1

- Ez, ez nago erabat ados. Iruditzen zait euskalkian ere idatz daitekeela, idatziaren hartzailea euskalki berekoa bada.
- Ez, idazteko ere izan daiteke euskalkia. Kontua da nori zuzendua den, nork egingo duen, idazkiak zer hedapen izango duen... Eta eus-

kara batua ahozkorako ere bai, jakina. Zein da bestela Iruñeko euskalkia?

4. GALDERA: EUSKARA BATU MOTA (HUTSA, EUSKALKIEN EKARPENEZ ABERASTUA)

• FOADMITZ-1

- Baina, zein da «estandar hutsa»? Zer da «euskara batua»? Zerbait egina eta bukatua, edo egiten ari den zerbait? Euskara batua egiten ari gara eta euskalkiek hornitzen dute, jakina. Zer aterako den? Arlo bakoitzean (literaturan, kazetaritzan, administrazioan...) nork duen indarrik (pisurik) handiena, huraxe.

• FOADMITZ-2

- Onena izango litzateke euskara batua euskalkien ekarpenez idaztea (hiztegi, esamolde... mailan). Uste dut euskara estandarra bultzatu behar dela orain arte bultzatu dena baino gehiago, hizkuntzaren berezko bidea baita.

• NUPITZ-1

- Euskalkia buruan izaten dut nik, batuan idazten dudanean; hau da, euskara batuak ematen dizkidan aukeren barnean, nire euskalkiko morfologia, sintaxia eta hitzak erabiltzen ditut.
- Idazten duenaren esku gelditzen da gure etxe honetan [unibertsitate publikoan]. Finkatuta dugun gauza bakarra da testu beraren barruan koherenteak izatea.

5. GALDERA: NOIZ ETA NOLA IDATZI EUSKALKIAN; EUSKALKIAN IDAZTEKO ARAUAK; AHOSKATU BEZALA IDATZI?

• FOADMITZ-1

- Ez dakit zer erantzun. Ttipi-Ttapa aldizkarian idatzi behar da «euskalkian»? Ez dut oso garbi. Eta zer da euskalkian idaztea? Dena dela, niri ez zait bidezkoa iruditzen herri bakoitzean erraten den moduan idatzi nahi izatea. Alegia, ahoskatu bezala idazten hasten bagara, mila forma diferente aterako zaizkigu hitz bakoitzarentzat...

- **FOADMITZ-2**

- Ez nator bat ortografia paraleloak egitearekin. Uste dut langintza horretan egin behar den ahaleginak etekin hobea ekarriko lukeela eus-kara batuaren ajeak garbitzen erabiliko balitz.

- **NUPITZ-1**

- Tokiko hedabideetan eta erakundeetan tokiko euskalkia idatzi eta mintzatu behar da.
- Inola ere ez da idatzi behar ahoskatzen den bezala.
- Hizkuntza idatzia, hain zuzen ere, idazteko da, bere legeak dauzka, eta ezin ditu ahozko xehetasun guztiak jaso. Euskaltzaindiak idatzirako arauak finkatu ondoren, astakeria iruditzen zait, esaterako, «behar dugu» adizkia hamaika modutan idaztea (biaugu, beadu...) Legeak emanda dauzkagu.
- Idazten ahal dela bai, geuk idatziko genukeela, ez dut uste, ez bada oso gauza zehatza eta toki jakin batera zuzendua.
- Euskalkian idazteko arauak finkatu beharko lirateke eta adituek esan beharko lukete nola idatzi euskalkiak.

**6. GALDERA: NOLA IDATZI BEHAR DEN JAKITEKO
ERABAKI FINKORIK HARTU BADA, HORRETARAKO
ARRAZOIAK**

- **NUPITZ-1**

- Ez dut euskalkian idazten, Iruñean eta unibertsitatean egiten baitut lan.
- Ez dugu halako erabakirik hartu unibertsitatean.

* * *

**NAFARROAKO UNIBERTSITATE PUBLIKOKO
ITZULTZAILE BATEN OHARRAK**

- «Euskalkian idatzi» esaten denean, «euskalki literario historikoetan» idaztea esan nahi da? Badirudi ezetz, ezta? Badirudi jendeak esan nahi duela «bere herrian hitz egiten den bezala idatzi»; beraz, niri

arazoa zertan den jakiteko funtsezkoa iruditzen zait ahozkoa/idatzia (tradizioz idatzia) bereiztea.

- Mintzatzen den moduan edo modutsuan idazteari dagokionez, nik batzuetan sasi-problema bat dela uste dut.
- Zer irabaziko genuke, eta zer galdu, euskalkia sartuko bagenu? Ez dakit, benetan. Ez ditudalako galderaren terminoak ulertzen. Nik uste dut «euskalkiaren aldeko» batzuek uste dutela horrela kultura idatziaren aldeko atxikimendu gehiago lortuko direla. Zoritxarrez, niri iruditzen zait planteamendu hori egiten dutenek beren burua engainatzen dutela.
- «Euskalkia» zer den ere ez dut hain garbi ikusten. Fonetika da? Aditza da? Hiztegia da? Morfologia da?
- Euskalkia euskara batuan sartzeari dagokionez, «sartu» ere ez dakit zer den. Hau da, niri, hainbat tokitan, ederki iruditzen zait; ederki ez ezik, beharrezkoa eta gisakoa. Baina oso eremu txikiak iruditzen zaizkit, oso egoera puntualak. Herrietako jaiak iragartzeaz gain, udaletxean, agian, zenbait gauzatan ere, ez dut gaizki ikusten. Horik aurrera... Ez dakit, bada.
- Euskalkietatik benetan eta urjentziaz erreskatatu beharrezkoa iruditzen zaidana hiztegia eta esamoldeak (lokuizioak, erranairuak, eta abar) dira; selektiboki, gainera.

3.1.2. *Emaitzak*

1. *galdera*

Ezbairik ez dago: foru administrazioko eta Nafarroako Unibertsitate Publikoko itzultzaileek kezkarik izan badute esku artean dugun gai honetan. Hala ere, erraten ahal da denek ez dutela kezka bat eta bera.

Azpimarratzekoak dira arlo horietako profesionalak egin dituzten hainbat baieztapen:

- Euskalkiak batuaren edo hornitzaile dira.
- Euskalkien galera, baturanzko joera naturalaren ondorio dira.
- Euskalkian mintzatzen direnak gero eta gutxiago dira.

2. *galdera*

Erantzunak askotarikoak dira. Hala ere, erran dezakegu euskara batuaz idazten direla, oro har, administrazioko eta unibertsitate publikoko testuak, Na-

farroa osorako egiten baitira. Halarik ere, euskalkien ekarpena ez da bazterrean uzten.

3. *galdera*

Gehienak ez daude ados. Itzultzaile batendako gaia sobera sinplifikatzea da. Beste batendako euskalkian idatzi behar bada, euskara batuaren ortografia sistema bera erabili behar da. Euskalkian ere idatz daiteke. Euskara batua ahozkoan ere erabil daiteke.

4. *galdera*

Itzultzaile baten erranetan, euskara batua egiten ari garen zerbait da, bukatu gabeko prozesua. Literaturako, kazetaritzako, administrazioko... joerek markatuko dituzte euskara batuaren ildoak. Dena dela, garbi samar dago euskalkien ekarpenarekin osatzen ahal dela euskara batua.

5. *galdera*

Oro har, euskalkian idazterik badela onartzen badute ere galdetutakoek, hain garbi ez dutena da nola, non eta norendako egin behar den euskalkian. Ahoskatu bezala ez dela idatzi behar ere aski garbi geratu da erantzunak ikusi eta azterturik.

Euskalkian idazteko arauak finkatu beharko dira eta adituek erran beharko dute zer eta nola idatzi behar den euskalkian.

6. *galdera*

Eskuarki, inon ez da hartu erabaki finkorik. Hala ere, administrazio osorako eta unibertsitateko ari diren profesionalek egokiagotzat jotzen dute testuak euskara batuaz idaztea, ahal dela Nafarroako euskalkien ekarpenaz baliaturik.

7. *galdera*

Foru administrazioko eta unibertsitateko langileen iritzia desberdinak badira ere, bat egiten dute eskuarki euskara batuaren beharrarekin, euskara batu aberatsa egin beharrarekin eta tokian tokiko euskalkien ezaugarriak euskara zuzen diren heinean, euskara batuan txertatzearekin.

Nafarroako euskalkiak askotarikoak dira. Hori hala izanik, zail egiten da euskalki horiek (edo euskalki zehatz bat) nola eta non ezarri behar den erabakitzea.

3.2. Euskara teknikariak (FOADMTEK eta TOADMTEK)

3.2.1. Iritziak

- Euskal eremua:
 - Toki administrazioko euskara teknikariak (TOADMTEK-1, 2, 3, 4 eta 5)
- Erdal eremua:
 - Foru administrazioko euskara teknikariak (FOADMTEK-1)
 - Toki administrazioko euskara teknikariak (TOADMTEK-6, 7 eta 8)

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

- **FOADMTEK-1**
 - Bai. Kezka aspaldikoa da. Tokian tokikoa egin behar dela uste duen horietakoa nauzu.
 - Nire ustez tokian tokiko euskalkia erabiltzea da, teorian, egin beharrekoa. Baina gure Iruñea honetan zein euskalkitan hitz egiten dugu?
- **TOADMTEK-1**
 - Bai. Kezka euskalkiaren ezagutzak eta erabilerak hizkuntzaren erabilerari ematen dizkion baliabideak eta aukerak neurri batean galzten ari direlako edo.
 - Euskalkiarekiko kezka, bestalde, euskararekiko atxikimendua eta motibazioa indartu nahiak ere eragiten digu.
- **TOADMTEK-2**
 - Bai. Gure inguruan bada kezka gai honen inguruan. Bertako jendeak, oro har, euskalki propioa erabiltzen du eta batzuek euskara batua ulertzeko zailtasunak dituzte.
 - Euskalkia mantendu behar dela uste dugu, estandarra, batez ere haur eta gazteenen artean gero eta gehiago erabiltzen baita.

• **TOADMTEK-3**

- Bai, jakina! Euskal Herri osorako komunikabide euskaldunetan erabiltzen den euskara batuarekin ere tira-bira eta eztabaidak izan ohi dira, batez ere zenbait etxetan arras arrotza egiten baitzaie euskara batuan entzutea.
- Batuak berebiziko garrantzia du, baina euskalkiak ere ezin ditugu ahantzi, eta bakoitza bere lekuan eta bere unean erabiltzen jakin beharko genuke, biei dagokien garrantzia emanez.

• **TOADMTEK-4**

- Bai. Badut kezka gai honen inguruan. Bi kezka desberdin ahozko eta idatzizko erabileran. Inguru honetara iritsitakoan hasi nintzen bertako hizkeran trebatzen eta (ahal nuen neurrian) erabiltzen. Erabilera idatziari dagokionez berdin.
- Bertako moduan idazten saiatzen naiz, dena den, horrek ez du erran nahi euskalkian idazten dudarik, *erran, honat, aitzin...* euskara batua baitira.

• **TOADMTEK-5**

- Bai. Hala ere, ez dakit «kezka» deitzen ahal zaion. Ahalegintzen gara sortzen dugun dokumentazioan euskalkia erabiltzen, batez ere jendaurreko dokumentua baldin bada, aisago uler dezaten.

• **TOADMTEK-6**

- Batuaren bidez datorkigu euskararen berreskuratzea, bai eskoletan, bai helduak euskalduntzeko ikastegietan.
- Gure kezkarik handiena euskara batua finkatzea eta honen ezagutza areagotzea da; bertako euskalkien berreskuratzea geroago etor daigukeelakoan gaude...
- Euskalkien gaineko kezka hor dago, baina euskara batuarekiko kezka handiagoa dela (ezagutza eta erabilera handitzearena) esan dezakegu.

• **TOADMTEK-7**

- Bai, noski! Normalizazio linguistikoa arrakastaz burutzeko, euskararen erregistro ugari eta aberatsak behar ditugu funtzionalki esparru guztietan euskara egoki zabaltzeko.

- Hau bezalako ingurune erdaldunduetan erregistroen defizita oso larria da.

• **TOADMTEK-8**

- Iruñerrian bizi naiz eta gehienbat euskaldun berriekin hitz egiten dut. Horren ondorioz, nahiz eta ni euskaldun zaharra izan, nahiko baztertuta daukat herriko euskalkiaren erabilera.

**2. GALDERA: EUSKARA BATUAREN
ETA EUSKALKIEN LEKUA EGUNEROKO LANEAN**

• **FOADMTEK-1**

- % 98 euskara batuari dagokio; administrazio zentrala, nafar guztio-na, ez da euskalki bakar batean aritzen ahal.
- Ez dut uste hizkuntzak pairatzen duen egoera makurra ikusita, horrelako sasi-banaketa eta hautaketak onartuko lituzkeenik.
- Administrazioan lan teknikoa egiten dugunok gaztelaniaz idazten ditugu txosten «ofizial» guztiak, hasteko (ez dugu beste biderik). Barneko txostenak, berriz, batuaz.
- Nik uste dut, Nafarroan ez dagoela euskalki bakar bat, bariante asko eta diferenteak direla, eta horren ondorioz batuaz idatzi behar dugula.

• **TOADMTEK-1**

- Oro har, espazio banaketa garbi samarra egiten da. Zeregin idatzietan euskara batua erabiltzen da eta ahozko harremanetarako euskalkia-edo.
- Administrazioan, euskara batua idatziz.

• **TOADMTEK-2**

- Normalki, batua da erabiltzen duguna: idatzi ofizialetan, beste administrazioekiko harremanetan.
- Euskalkia batuarekin tartekatzen dugu bertako biztanleei oharren bat igorri behar zaienean. Oro har, egitura estandarra erabiltzen dugu, baina bertako euskalkiko hitz edo/eta esamolde zehatzak tartekatzen ditugu.

• TOADMTEK-3

- Euskara batua normalki idazteko erabiltzen dut, nahiz eta euskalkiaren ezaugarri batzuk sartu.

• TOADMTEK4

- Ez ditut bi gauza kontrajarri bezala ikusten, baina ahozko erabileran bertako hizkera erabiltzen saiatzen naiz eta idatzizkoan, batua bertako solas eta egiturekin aberasten.
- Erran behar da batua eta bertako nafar euskalkia ez direla hain desberdinak.

• TOADMTEK-5

- Normalki gure produkzio idatzi gehiena eskualde mailan bertzerik ez da hedatzen. Gehienetan euskalkia erabiltzen dugu, betiere nora/nori zuzendua den kontuan hartuta.

• TOADMTEK-6

- Eguneroko lanean erabiltzen duguna euskara batua da.
- Eskoletako haurrek ere batua baino ez dute ikasten. Gure kasuan, euskalkietatik erabiltzen duguna hainbat hitz izan ohi dira, hots: hirlabeteen izenak, *aiza-bilgua* udalaren ordeez, etab.

• TOADMTEK-7

- Nire eguneroko lanean batua % 100 da.
- Gure kasuan (udal mailako administrazioa baita) Nafarroa osoko ezaugarriak erabiltzen saiatzen gara.
- Bertako euskara galdu den eskualdeetan konpondu beharreko arazoak daukagu: gertuen daukagun euskalkia ekarri edo erabileraren poderioz sortuko (?) diren erregistro ez-formalen zain egon?
- Ziur aski erdibidean dago soluzioa: inguruko euskalkietan oinarritutako eredu egokiak eskaini eta zabaldu, eta hiztunen sormenari leku handia utzi.

• TOADMTEK-8

- Ia erabat, euskara batua erabiltzen dut.

3. GALDERA: EUSKARA BATUA IDAZTEKO, EUSKALKIAK AHOZKORAKO. ADOS?

• FOADMTEK-1

- Ez nago ados. Euskalkia bizirik dagoenean bera da aprobetxatu behar dena, ahoz zein idatziz, bera baita komunikazioa ahalbidetuko diguna.
- Toki administrazioak aise betetzen ahal du arau hau: tokian tokikoa. Baina, administrazio zentralean zer egin? Eta euskara galdu den tokietan, zer?
- Ene ustez arazoa hau da: ba al da nafarrerarik? Eta zein da nafarrera? Bortzerrietan egiten dena? Eta Arbizun egiten dena ez al da nafarrera?

• TOADMTEK-1

- Ez nago ados. Euskalkiak idatziz ere erabil daitezke eta horixe da azken urteotan lantzen ari naizen proposamena, nahiz eta zailtasun handi samarrak izan.
- Zenbait idatzi arrunt eta erraz bertako hizkeran eman beharko lirake. Oso formalak direnak, oraingoz, euskara batuaz eman behar direla uste dut...
- Euskalkia idatziz erabiltzeko araurik ez dagoenez, ezinezkoa iruditzen zait testu formal eta luzeetan euskalkiaren erabilera idatzi duin eta zuzena egitea.
- Euskalkia idazteko ere erabili behar dela pentsatzen duenak arazo praktikoa du: nola idatzi.

• TOADMTEK-2

- Bai idazterakoan bai hitz egiterakoan egoera nolakoa den ikusi behar da.
- Idazterakoan egokiagoa da batua erabiltzea gure eremutik kanpoko harremanetan, baina bertakoekin euskalkia erabil daiteke.
- Ahozkoan euskalkia ahalik eta egoera gehienetan erabili behar dela uste dugu, gutxienez ulertzeko arazoak sortzen ez diren egoeretan.

• TOADMTEK-3

- Ez modu hertsu batean, hau da, printzipioz bai, baina eskualdeko euskalkiaren berezitasunak ere kontuan hartu beharko lirateke lexikoan, etab.
- Ez dugu hitz egiten den moduan idatziko, baina zenbait hitz eta esapide mantentzen ahal direla uste dut.
- Administrazioan euskara batuan, baina bertako euskalkiaren ezauzgarriak sartuz idatziko nuke.

• TOADMTEK-4

- Ez nator bat baieztapen honekin, euskalkia ere idazteko erabil daitekeela uste baitut, baina ez beti, esparru jakin batzuetan: adibidez, irakaskuntzan (Lehen Hezkuntza arte), aisialdian, herri komunikabideetan, herri mailako administrazioan.

• TOADMTEK-5

- Inondik ere ez. Biak bietarako erabili behar dira, bakoitza bere lekuan eta bere garaian.
- Herritarrei eta eskualde mailan zabaltzen diren mezuak (ahozkoak nahiz idatzizkoak) euskalkian egitea komeni da.
- Iruditzen zaigu euskalkian emateak gauzak errazten dituela.

• TOADMTEK-6

- Bai, baina... Gurean beste aukerarik ez dugulako, baina nik uste euskalkiek euskara batua aberasterik badutela.

• TOADMTEK-7

- Esaldia gaiaren sinplifikazioa iruditzen zait.
- Orain arteko lan handiena erregistro formaletan egin da (euskara batua, nagusiki).
- Esparru ezformalean euskalkiak ezinbesteko iturri dira, baina oker egonen ginateke Nafarroako euskalkien azterketa filologikoak arazoa konponduko duela pentsatuko bagenu.

• TOADMTEK-8

- Esaldi hori zehaztu behar da.

- Ahozko zuzeneko harremanetan, ongi deritzot euskalkiak erabiltzeari, nahiz eta oso zaila ikusi hori egitea, zeren eta, nongo euskalkia erabili behar dugu Iruñerrian?

4. GALDERA: EUSKARA BATU MOTA (HUTSA, EUSKALKIEN EKARPENEZ ABERASTUA)

• FOADMTEK-1

- Batek daki! Nik neronek ere ez dakit estandarra, asmatua edo zer euskara mota erabiltzen dudana. Ahal dudana, dakidana eta jasotzailearen arabera.
- Gure kasuan [Euskara Zerbitzuarenean] euskara batua defendatzen dut nik. Estandarra? Baliteke. Dena den nik ez dut inongo arazorik ikusten euskalkien ekarpenez aberastea. Hala ere, nolabaiteko koherentzia izan beharko lukeela uste dut.

• TOADMTEK-1

- Nire ustez euskara batua idazteko eta hitz egiteko da.
- Euskara batuak euskalkien ekarpenak jaso behar ditu. Ezinbestean, hizkuntza aberatsa eta koloreduna nahi badugu.
- Gure inguruan erabiltzen den edo dugun euskara batua nahikoa «aseptikoa» dela esanen nuke.

• TOADMTEK-2

- Idaztean estandarra erabiltzea egokiagoa da kasu gehienetan, baina, zenbaitetan, bertako hizkeraren ezaugarriak ere erabili beharra dago.

• TOADMTEK-3

- Bertako euskal-kiaren ekarpenez aberastutako euskaraz idazten saiatzen gara.

• TOADMTEK-4

- Ez dut uste euskara batua idazteko bakarrik erabil dezakegula, gure euskalkia ez dakien norbaitekin komunikatzeko, batua edo gure euskalkitik abiatuta batura hurbiltzen den hizkera erabili beharko dugu.

• **TOADMTEK-5**

- Agian erabiltzen duguna «estandarra + euskalkiaren ekarpenak» izanen da.

• **TOADMTEK-6**

- Egokiena litzateke estandarra erabiltzea, baina sinonimoak jartzera-koan euskalkiak oso aberasgarriak izan daitezke.

• **TOADMTEK-7**

- Dena den, euskara batua ez da bakarrik idazteko. Argi dago.

• **TOADMTEK-8**

- Saiatzen naiz euskara batua erabiltzen, baina neure eskualdeko euskalkiaren ukituarekin.

**5. GALDERA: NOIZ ETA NOLA IDATZI EUSKALKIAN;
EUSKALKIAN IDAZTEKO ARAUAK; AHOSKATU
BEZALA IDATZI?**

• **FOADMTEK-1**

- Euskara batuaren arauak jarraitu behar direla uste dut. Batuak dituen arauak orokorrak dira eta euskalkiek bere gain hartu behar dituzte arau hauek guztiak.
- Eta ahoskatu bezala idatzi? Inoiz ez. Afera muturrera eramatea da, inolako konponbiderik eskaini gabe eta herritarrek guztiz nahastea.
- Euskalkietan idaztea onartzen bada, aurretik euskalkiaren arauak finkatu beharko dira. Azken finean, bi erregistro mota diferente dira.

• **TOADMTEK-2**

- Eskualdeko edo inguruetako herritarrei zuzendutako oharretan edo idazkietan erabil daiteke bertako euskalkia.
- Araurik zehaztu behar izanez gero, grafia arauak izanen lirateke agian garrantzitsuenak eskualde bateko euskalkia erabiltzerakoan.
- Estandarrean idatzia ez da ahozkoa bezala adierazten eta, euskalkien kasuan, kontu hau nola moldatu aztertu beharko litzateke...

• **TOADMTEK-3**

- Euskalkian idazten ahal baldin bada, ez nuke erraten den bezala idatziko, hau da, ortografiak guziendako bera izan behar luke, eta laburdurak, eta hitz eta bokal edo kontsonante jateak saihestuko nituzke.

• **TOADMTEK-4**

- Arauak finkatzeari dagokionez, ni ez naiz inor ezer errateko, uste dut ortografiak berdina izan behar duela beti, hau da, ezin dela idatzi ahoskatzen den moduan.

• **TOADMTEK-5**

- Euskalkian idazten ahal da bertako herri aldizkarietan eta, oro har, bertako herritarrei zuzendutako idatzi guztietan.
- Arau, gomendio edo dena delako batzuk ongi etorriko litzaizkiguke.
- Ahoskatu bezala idazteak irakurketa zaildu bertzerik ez du egiten. Zenbait herri aldizkaritan bide hori hautatu dute eta irakurtezinak direla iruditzen zaigu.

• **TOADMTEK-6**

- Uste dut arau batzuk finkatu beharko liratekeela.
- Ahoskatu bezala idaztea ez litzaidake oso zuzena irudituko nahastea eta okertzea oso erraza izanen litzatekeelako.

• **TOADMTEK-7**

- Nafarroan, nire ustez, euskalkiak mailaz maila erabili behar dira.
- Esparru formaletan batua erabili behar da, Nafarroa osoko ezaugarriez aberastua, nahi bada.
- Eskualde mailako komunikabide eta administrazioetan euskalki idatzia erabil daiteke / behar da (?).
- Eskolak izugarrizko garrantzia dauka. Planifikazio zehatzak egin beharko genituzke, haurrei (etxetik euskaldunak direnei eta ez direnei) euskara gaur egun baino era egokiagoan transmititzeko.
- Euskalkien kasuan ezin da araurik eman. Horrek ez du esan nahi ezin direnik eredu egokiak eta aholkuak zabaldu.

- **TOADMTEK-8**

- Euskalkien idatzizko erabilera mugatuko nuke, herri aldizkarietara eta gehienez % 25 arte. Nola idatzi beharko litzateke? Horri buruz ez dut iritzirik.

6. GALDERA: NOLA IDATZI BEHAR DEN JAKITEKO ERABAKI FINKORIK HARTU BADA, HORRETARAKO ARRAZOIAK

- **FOADMTEK1**

- Garbi dago ahal dudan moduan moldatzeko nahiko lan badudala, alajainkoa!
- Hezkuntza Administrazioa erkidego osokoa izanik, eta erkidego honetan euskalki diferenteak izanik, uste dut onena batua erabiltzea dela. Euskalki konkretu bat inposatzea Nafarroa osorako, errealitatek kanpo dagoela uste dut, jokoan duguna euskararen erabilera bera baita.

- **TOADMTEK-1**

- Oraindik erabaki finkorik ez dago. Hala ere, galdera honen erantzuna aurreko galderei emandako erantzunetan ikus daitekeela uste dut.

- **TOADMTEK-2**

- Herritarrek, idatzian azaltzen dena ulertzeko arazorik izan ez dezaten eta, bertako euskalkia bizirik mantentzeko bide bat izan daitekeelako.
- Estandar hutsa erabiliz gero, jende askok zenbait gauza ez lituzke ulertuko eta hau da, hain zuzen ere, ekidin nahi duguna.

- **TOADMTEK-3**

- Lehen erran bezala, euskara batuan eta ahal delarik behinik behin euskalkiaren ezaugarriekin (gehienetan euskara batuan ere onartutako lexikoan) edo bertan erraten diren formekin idazten saiatzen gara, batzuetan euskara batua soil-soilik arrotza izaten ahal baita bertako bizilagun zenbaitendako.

• **TOADMTEK-4**

- Laneko idazkietan euskara batua erabiltzen dut, baina bertako ekarpenekin aberastua. Alde batetik, bertako hiztunekin komunikazioan hurbiltasuna lortzeko, eta, bestetik, batua izaten jarraitzen du eta euskaldun guztiendako ulergarria.

• **TOADMTEK-5**

- Ez dugu gisa horretako erabakirik hartu.

• **TOADMTEK-7**

- Batua «nafar erara» erabiltzeko arrazoiak:
 - Administrazioa esparru formala da.
 - Hemen Nafarroa osoan erabiltzen diren hizkerak hartzen saiatzen gara.
 - Hemengo hiztun gehienak berriak dira, eta batua da hobekien ulertzen dutena.
 - Nahiago dugu asmakerietan ibiltzea baino ezagutzen duguna erabiltzea.

7. GALDERA: BESTERIK...

• **FOADMTEK-1**

- Galdera pare bat egin nahi ditut:
 - 1) Euskalki bat aukeratu behar izanez gero, zein? Hiztun kopuruaren arabera hautaketa egin beharko litzateke?
 - 2) Hiztun traketsek euskalkia aitzakiatzat hartzen dutenean zer egin?

• **TOADMTEK-1**

- Bertako euskara euskara batutik nahiko hurbil dago.
- Hemen euskara batua ez da hain «arrotza» gertatzen, batez ere gazteen artean. Horrek ere, nire irudituz, euskalkia idatziz erabiltzeko beharra leundu egiten du eta premia hori ez da hain nabarmen ikusten.

• **TOADMTEK-2**

- Eskualde bakoitzean bertako euskalkia mantentzeko eta sustatzeko jardueraren bat antolatu beharko litzateke eta batez ere belaunaldi gazteengan izan beharko luke eragina.

• **TOADMTEK-4**

- Uste dut beharbeharrezkoa dela Euskaltzaindiak gai honi heltzea. Arau eta jarraibide zehatzik ez izateak nolabaiteko anabasa sortzen baitu.

• **TOADMTEK-5**

- 5. galderan planteatu dugunari jarraituz, azpimarratu nahi genuke beharbeharrezkoa dela araudi, gomendio edo ereduren bat izatea.

• **TOADMTEK-7**

- Batua / euskalkia funtzionalki aztertu.
- Lehentasunak: eskola eta haurren eta gazteen beharrak.
- Erregistro ez-formaletan sormenari (ez bakarrik tradizioari) leku handia eman.
- Arrakasta lortzeko, hizkuntzalarien eta normalizazio eragileen arteko elkarlana ezinbestekoa da.

3.2.2. *Emaitzak*

1. galdera

Oro har, erraten ahal da foru eta toki administrazioetako euskara teknikariak kezkatu daudela gai honekin. Euskararekiko atxikimendua eta motibazioa indartu nahiak ere kezka eragiten du. Hainbat herritarrek euskara batua ulertzeko dituzten arazoak ere aipagai dira horretako dina.

Hala ere, teknikariek garrantzitsutzat jotzen dute euskara batua, baina euskalkien ekarpen baliotsua bazterrean utzi gabe. Horiek oro baliagarri zaizkie euskal eremuan lanean ari diren teknikariei.

Erdal eremuko teknikariek azpimarratzen dute, bestalde, euskara batua bidez datorrela euskararen berreskuratzea eta hori ezin dela alde batera utzi. Euskara finkatu eta haren ezagutza areagotu beharra ere azpimarratzen dute.

2. galdera

Hizkuntza eremuaren arabeko erantzunak hartu ditugu:

- *Euskal eremuko teknikariek* euskalkiak gehiago erabiltzen dituzte, dela idatzian dela ahozkoan, betiere euskalkiaren eta euskara batuaren arteko hurbiltasun-urruntasun kontzeptuari erreparaturik. Hots: zenbatenez euskalkia urrunago euskara batutik, hainbatenez euskalkia erabiliago. Nolanahi ere, euskara estandarrean idatzitako testuak dira gehienak, tokian tokiko hitz eta esamolde zehatzak tartekatzen badira ere.
- *Erdal eremuko teknikariek*, oro har, euskara batua soilik erabiltzen dute. Eskolako haurrek ere euskara batua ikasten dute eskolan. Hala ere, uste da erdal eremuen inguruko euskalkien ekarpena baliatu behar dela eta hiztunen sormenari lekua utzi.

3. galdera

Teknikari gehienak, euskal eremukoak eta erdal eremukoak, esaldiaren esanahiaren kontra daude. Euskalkiak idatziz ere erabil daitezke, euskara batua ahoz ere erabil daitekeen bezala. Idaztean euskara batua erabiltzea ego-kiagoa dela uste dute, bereziki norberaren eremutik kanpora bidali behar denean testua. Hala ere, euskalkiaren aberastasuna gorde eta euskara batuan txertatu beharrekoa dela iruditzen zaie. Orain arte euskara esparru formalean landu den bezala, euskalkiak esparru ez-formalerako ere baliagarriak izaten ahal dira.

4. galdera

Teknikariak, eskuarki, euskalkiaren ekarpenarekin aberastutako euskara batua erabiltzearen alde daude. Hala ere, garrantzitsutzat jotzen dute testu idatziak koherenteak izatea.

5. galdera

Ezbairik ez dago. Euskara batuaren arauak jarraitu behar dira, bai euskara batuan idazteko bai euskalkian idazteko. Euskararen ortografiak eta egiturak bat eta bera izan behar du, bai euskara baturako bai euskalkietarako.

Astakeriatzat jotzen dituzte anitzek ahoskatu bezala idazteko joerak. Afer muturretara joan ez dadin, arauak eta gomendioak eman beharko lirateke.

Euskalkia mailaka erabili behar omen da: esparru formaletan, euskara batua Nafarroako euskal hizkeren ezaugarriez hornitua; esparru ez hain formaletan, aldiz, euskalkia ere erabiltzen ahal da. Kontua da eredu egokiak ematea jendeari.

Teknikariren baten iritziz, euskalkien erabilera mugatu egin beharko litzateke herri aldizkarietara eta, gehienez ere, % 25 arte.

6. *galdera*

Ez da inolako erabakirik hartu. Hala ere, euskara batua «nafar erara» erabiltzeko joera argia da, nahiago baita ezagutzen diren euskalki eta hizkerari hurbildu eta haien ekarpenak baliatzea, ezen ez asmakerietan ibiltzea.

7. *galdera*

Euskalkiak lantzean arazoak sortu ohi dira ezinezkoa baita euskalki bakar bat Nafarroa osorako aukeratzea. Hala ere, tokian tokiko euskara mantentzeko eta sustatzeko jarduerak egin beharko lirateke. Euskaltzaindiak ere jarraibide zehatz eta egokiak eman beharko lituzke, maiz sortzen den nahasmendua saihesteko.

4. GALDETEGIA: HEZKUNTZA

Nafarroako Foru Erkidegoko hezkuntza zerbitzuetan eta Nafarroako Unibertsitate Publikoan lanean ari diren irakasleengana jo zen iritzi eske. Hala-ber, Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzuaren eta Nafarroako Ikastolen Elkartearen iritzia ere bildu zen.

Galdetegiari erantzun diotenen nortasuna babestu nahi izan da. Hori dela eta, ez da pertsona edo erakunde horien izenik agerian jarri, artikuluko honen eranskineko 6. puntuan galdetegiari erantzun diotenen zerrenda izenduna jarri bada ere (9). Horretarako, gakoak asmatu dira (6.4. puntua).

Galdetegiko erantzunak laburtu behar izan dira, halaberharrez.

4.1. Hizkuntza eskolak (HIESK)

4.1.1. *Iritziak*

- Erdal eremua
 - HIESK-1
 - HIESK-2

(9) Eranskineko 6.3.2. puntuko hurrenkerak ez du nahitaez bat egiten artikuluko honetako 4. puntuko iritziak eman dituztenenarekin.

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

• HIESK-1

- Ikastaroak: Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.
- Erantzuna: Bai.
- Arrazoia: Nahiz eta eskolan batua irakatsi, uste dugu garrantzitsua dela gutxienez Nafarroako hizkeren berri izatea eta euskara horien berezitasunera hurbiltzea.

• HIESK-2

- Ikastaroak: Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa.
- Erantzuna: -
- Arrazoia: Kezka irakaslearen araberakoa da.

2. GALDERA: ERABAKIA

• HIESK-1

- Erantzuna: Ez.
- Erabakia: Formalki ez dugu erabakirik hartu.
- Azalpena: Hala ere, praktikan lehenengo mailatik hasita, Nafarroako hizkeren berezitasun batzuk irakasten ditugu.

• HIESK-2

- Erantzuna: Ez.
- Erabakia: -
- Azalpena: -

3. GALDERA: IRAKASLEEN ASKATASUNA

• HIESK-1

- Erantzuna: Bai.

- Azalpena: Erabakirik hartu ez dugunez gero, irakasle bakoitzaren baitan dago zer eta zenbat irakatsi.

- **HIESK-2**

- Erantzuna: Bai.
- Azalpena: Azterketetan saiatzen gara, ahal den neurrian, guretzat arrotza dena baztertzeko eta geurea erabiltzeko. Nolanahi ere, irakaslearen baitan dago.

4. GALDERA: EUSKALKIAK IKASKETA PROGRAMETAN

- **HIESK-1**

- Erantzuna: Bai.
- Azalpena: Ez sistematikoki, baina programazioan azaltzen dira eduki lexiko eta morfosintaktikoak.

- **HIESK-2**

- Erantzuna: Ez.
- Azalpena: Ez nuke jakinen nondik hasi ere.

5. GALDERA: BATUA ETA EUSKALKIAK NOLA ERABILI

- **HIESK-1**

- Idatzian, euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.
- Ahozkoan, euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.
- Euskalkien ekarpenak, zuzenak direnean, gure ustez euskara batua ere badira.

- **HIESK-2**

- Idatzian, batuan.
- Ahozkoan, euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.

- Irakaslearen aberastasuna aprobetxatu behar da, ulermen mailan besterik ez bada ere.

6. GALDERA: EUSKALKIEN TOKIA EGA AGIRIAN EDO GOI ZIKLOKO AGIRIAN

• HIESK-1

- Bai.
- Nongoak?: Nafarroakoak.
- Goi Zikloko azterketan:
 - Idatzian: euskalkien ekarpenarekin aberastutako batua. Azterketan bereziki eskatzen ditugu.
 - Ahozkoan aukera ematen dugu batuan edo euskalkian egiteko.

• HIESK-2

- Ez.

7. GALDERA: BESTERIK...

• HIESK-1

- Euskara Departamentuak erabaki du Nafarroako hizkeren gaiari buruz gogoeta egitea, irizpideak adostea eta zer eta zenbat irakatsi arautzea.

4.1.2. Emaitzak

1. galdera

Hizkuntza eskola bateko irakasleek batuaz irakasten dute, oro har. Hala ere, berebizikoa zaie Nafarroako euskal hizkeren berri ematea eta hizkera horien berezitasunera hurbiltzea. Bigarren hizkuntza eskolan, aldiz, kezka irakaslearen araberakoa da.

2. galdera

Erabakirik ez da hartu ezein hizkuntza eskolatan. Halarik ere, hizkuntza eskola batean Nafarroako euskal hizkeren berezitasun batzuk txertatzen dira euskarazko ikasketetan, lehen urratsetarik hasirik, gainera.

3. *galdera*

Irakasleek ez dute inolako oztoporik nahi duten hizkuntza eredia hautatzean. Erabakirik hartu ez denez, irakaslearen baitan dago euskalkia txertatzea edo ez txertatzea.

4. *galdera*

Hizkuntza eskola batean Nafarroako euskal hizkeren berezitasun batzuk ikasketa programetan sartu dira. Bigarrenean, ordea, ez da halakorik egin.

5. *galdera*

Ez dago bateratasunik bi hizkuntza eskolen artean. Ahozkoan, bietan, euskalkien ekarpenarekin aberastutako euskara batua erabiltzen da ikasketetan. Idatzian ez da berdin gertatzen: batean, euskara batu hutsean irakasten da eta, bestean, euskalkien ekarpenarekin aberastutako batuan.

6. *galdera*

Nafarroako euskalkiek tokia badute hizkuntza eskoletako batek antolatzen dituen Goi Zikloa egiteko azterketetan. Ahozkoan ere aukera bikoitza dute ikasleek: proba batuan edo euskalkian egitea.

7. *galdera*

Hizkuntza eskoletako batek gogoeta egitea erabaki du, irizpideak adosteko eta irakatsi beharrekoa (eta modua) arautzeko.

4.2. Euskaltegi publikoak (EUSPUB)

4.2.1. *Iritziak*

- Erdal eremua:
 - EUSPUB-1
 - EUSPUB-2

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

- **EUSPUB-1**
 - Ikastaroak: Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.

- Erantzuna: Bai.
- Arrazoa: Oro har bai, baina askatasunez jokatzen dugu eta irakasle bakoitza bere sentsibilitatearen eta ezagutzaren arabera aritzen da.

- **EUSPUB-2**

- Ikastaroak: Euskalduntzea, EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.
- Erantzuna: Bai.
- Arrazoa: Kezka badugu, baina noizbait gaiari heldu badiogu ere, ez dugu horren inguruan ezer zehatzik erabaki. Garai batean Nafarroako formen zerrenda irakasleen eskuetan ibili genuen.

2. GALDERA: ERABAKIA

- **EUSPUB-1**

- Erantzuna: Bai.
- Erabakia: Euskalkien ekarpenarekin osatutako batua.
- Azalpena: Erabaki genuen, zenbait kasutan eduki linguistikoak zehazterakoan, Nafarroan gehien erabiltzen diren formak hobestea, eta beste batzuen ezagutza bermatzea.

- **EUSPUB-2**

- Erantzuna: -
- Erabakia: Maila pertsonaleko erabakiak hartu ohi dira.
- Azalpena: Euskaltegiak erakunde bezala ez du horrekin ezer zehaztu. Irakasle euskaldun zaharrak, oro har, batuaz aritzen dira.

3. GALDERA: IRAKASLEEN ASKATASUNA

- **EUSPUB-1**

- Erantzuna: Bai.

- Azalpena: Irakasleen jatorria, euskaltegiaren kokapena, ikasmaterialea, Nafarroako hizkeren aniztasuna... Egin daitekeen bakarra da irakasleen interesa piztea.

- **EUSPUB-2**

- Erantzuna: Bai.
- Azalpena: -

4. GALDERA: EUSKALKIAK IKASKETA PROGRAMETAN

- **EUSPUB-1**

- Azalpena: Euskara teknikoko ikasketetan, administrazioko langileak herritarrei eskaini behar dion harreraz ari garenean bakarrik lantzen ditugu herri hizkerak. Bestela, ez dugu betarik.

- **EUSPUB-2**

- Erantzuna: Bai.
- Azalpena: Hirugarren mailaren bukaeran (10-12. urratsak) euskalkiak gainetik aztertzen ditugu. Baita *Euskara hegan* hobekuntza ikastaroan ere.

5. GALDERA: BATUA ETA EUSKALKIAK NOLA ERABILI

- **EUSPUB-1**

- Idatzian, batuan eta euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.
- Ahozkoan, batuan eta euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.
- Iruñean egonik, zein euskalki edo zein herritako hizkera erabili beharke genuke? Kutsu bat eman, bertako zenbait esakuneren ezagutza bermatu, oso arrotza zaiguna ez hobestu... zaila da askoz gehiago egitea.

- **EUSPUB-2**

- Idatzian, batuan eta euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.

- Ahozkoan, batuan eta euskalkiaren ekarpenarekin osatutako batuan.

6. GALDERA: EUSKALKIEN TOKIA EGA AGIRIAN EDO GOI ZIKLOKO AGIRIAN

• EUSPUB-1

- Ez.

• EUSPUB-2

- Bai.
- Nongoak?: Euskal Herri osokoak.

7. GALDERA: BESTERIK...

• EUSPUB-1

- Gai honetan, oraindik ere uste oker asko dago, eta ongi legoke nolabaiteko dekalogotxo bat edo izatea argi uzteko zer eta zertarako den euskara batua eta zer eta zertarako euskalkiak. Eta zerk duen zinezko garrantzia hizkuntza erabiltzerakoan, eta zerk ez.

4.2.2. Emaitzak

1. galdera

Bi euskaltegi horietan badute kezkarik esku artean dugun gai honetan. Dena dela, irakasleek askatasunez jokatzeko dute. Nafarroako euskal hizkeren formak ere kontuan hartzen dituzte.

2. galdera

Euskaltegi batek erabakia (euskalkien ekarpenarekin osatutako batua) hartu du; besteak ez du horrelakorik egin. Nolanahi ere, Nafarroan gehien erabiltzen diren formak hobetsi egiten dira eta beste batzuen ezagutza bermatu.

3. galdera

Euskaltegiek ez dute inolako erabakirik hartu.

4. *galdera*

Erantzunak bitarikoak dira. Euskaltegi batean euskalkiek ez dute tokirik ikasketa programetan eta, bigarrenean, azaletik lantzen dira.

5. *galdera*

Bi euskaltegietan euskara batua eta euskalkiak erabiltzen dira, ahozkoan zein idatzian. Kontua da Iruñean kokaturik daudela eta horrek behartzen duela euskara batua erabiltzera. Nolanahi ere, hainbat herri hizkeratako esakuneak erabiltzen saiatzen dira.

6. *galdera*

Euskaltegi batean Euskal Herri osoko euskalkien ezaugarriak irakasten dira EGA agiria edo Goi Ziklokoa erdiesteari begira.

7. *galdera*

Kezka agertu dute euskaltegi bateko irakasleek. Uste okerrak saihesteko edo, komeniko litzateke nonbait zehaztea euskara batua eta euskalkiak zer eta zertarako diren.

4.3. Euskaltegi pribatuak (EUSPRI)

4.3.1. *Iritziak*

- Euskal eremua:
 - EUSPRI-1 eta 2
- Erdal eremua:
 - EUSPRI-3, 4, 5, 6 eta 7

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

• EUSPRI-1

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Arrazoia:** Euskara taldearen bitartez «A eskualdeko» hizkera batez ere eta «B eskualdeko» ere «berpizten» saiatzen ari gara.

• **EUSPRI-2**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Arrazoia:** Bertako jendeak euskalkia erabiltzen duelako. Euskalkia badugulako.

• **EUSPRI-3**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Arrazoia:** Kezka izan badugu. Euskalkiaren gainean dagoen kezka areagotzen da euskalkia bizirik dirauen lurraldeetan, hots: Sakanan, Baztanen, etab.

• **EUSPRI-4**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea.
- **Erantzuna:** Ez.
- **Arrazoia:** Ingurunea erdaldun samarra denez gero euskara batua baino ez dute ezagutzen.

• **EUSPRI-5**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Arrazoia:** Alde batetik, gure ustez inguru honetako zein beste eskualdeetako euskalkiak galtzen ari dira eta berreskuratzeko kezka dugu.

• **EUSPRI-6**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea.
- **Erantzuna:** -
- **Arrazoia:** -

- **EUSPRI-7**

- **Ikastaroak:** Euskalduntzea; EGA/HEko Goi Zikloa; hobetzeko eta akatsak zuzentzeko ikastaroak.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Arrazoia:** Ama hizkuntza euskara dutenekin harremanak beharko dituzte gure ikasleek beren ikasprozesuan lagungarri dutelako eta euskararen normalizaziorako ezinbestekoa delako; hortaz, euskal hiztun guziak batuaz eta euskalkiaz ari diren, kontuan hartu behar.

2. GALDERA: ERABAKIA

- **EUSPRI-1**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Batuaz hitz egiten dugun mementotik, hori da irakasten saiatzen garena. Dena den, irakasle batek iaz gure inguruko euskalkiko hiztegia irakatsi zuen aukera izan zuenean.

- **EUSPRI-2**

- **Erantzuna:** Bai / Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Mintzamenen euskalkian aritzen saiatzen gara. Idazmena, ordea, batuaz lantzen dugu.

- **EUSPRI-3**

- **Erantzuna:** Bai / Ez.
- **Erabakia:** Denetariokoak Nafarroako AEKn.
- **Azalpena:**
 - *Alde erdaldunagoetan* euskara batu hutsez irakasteko erabakia dago, zenbait euskaltegik duen irakasle plantillaren arabera euskalkien ekarpena eranstean zaion arren, baina euskara batua ardatz nagusia izanik. Beste irakasle batzuek, berriz, euskara batu hutsez ematen dituzte klaseak, toki bateko erreferentziarik ez dutelako edo duten erreferentzia Nafarroatik urruna delako.

- *Alde ez hain erdaldunduetan* euskara batu hutsez irakatsi arren, euskalkien ekarpena maizago sartzen da.
- *Alde euskaldunagoetan*, tokian tokiko hizkera dexente bultzatzen da, materiala, gehienetan, batuan bada ere.

• **EUSPRI-4**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Gure herrian ez dago hizkera berezirik, gaztelania ez bada.

• **EUSPRI-5**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Gure euskaltegian hainbat herrialdetako jendea dago; beraz, batua irakasten diegu ikasleei.

• **EUSPRI-7**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Orokorki, batuaz irakatsi; hots, batu osatuan.
- **Azalpena:** Zoritxarrez Iruñean ez dugu karrikan bertako euskalkirik entzuten, beraz batuari eman diogu lehentasuna, Nafarroako euskalkiak gehixeago zaintzen ditugu halere, batez ere guk gerok hobekien horiek ezagutzen ditugulako eta ikasleak nafarrekin gehiagotan ari direlako.

3. GALDERA: IRAKASLEEN ASKATASUNA

• **EUSPRI-1**

- Erantzuna: Bai.
- Azalpena: -

• **EUSPRI-2**

- Erantzuna: Bai.

- **Azalpena:** Nahiz eta programazio egokiturik ez izan, euskalkiko aldaerak ahoz erabiltzen ditugu arazorik gabe.

- **EUSPRI-3**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Bai, erabateko askatasunez jokatzeko dute, baldin eta lehenesten dituzten ereduak Nafarroakoak badira.

- **EUSPRI-4**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

- **EUSPRI-7**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Testuei dagokienean behe urratsetan aski zorrotz, irakasleek ordea beren herriko hizkera erabiltzen dute neurri batean. Nafarroan erabiltzen ditugun hitz, espresio eta abar sartzen ditugu maiz. Askatasuneko bidea.

4. GALDERA: EUSKALKIAK IKASKETA PROGRAMETAN

- **EUSPRI-1**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Euskaltegiak duen material estandarren gainean egin dira programazioak.

- **EUSPRI-2**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Programazioak, gure kasuan, Iruñean edo Gasteizen eginak direlako.

- **EUSPRI-3**

- **Erantzuna:** Ez.

- **Azalpena:** Euskalki baten programarik ez dugu izan sekula Nafarroan. Euskalkia edo tokian tokiko hizkera gure klaseetan integratu denean, irakaslearen hizkeraren bidez edota materialaren bidez izan da. Programazio gehienetan materiala euskara batuaz prestaturik dago.

- **EUSPRI-4**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

- **EUSPRI-5**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Gehienbat goi urratsetan erabiltzen ditugu.

- **EUSPRI-7**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** EGA edo ikastaro berezietan bai goi urratsetan ere, tar-teka, euskalkietan idatziak diren edo euskalki hau edo hura darabil-tenen entzungaiak jartzen edo ematen dizkiegu ikasleei.

5. GALDERA: BATUA ETA EUSKALKIAK NOLA ERABILI

- **EUSPRI-1**
 - *Idatzian*, batuan.
 - *Ahozkoan*, batuan.
 - Euskalkian ez gara aritu ezagutza faltagatik eta material faltagatik. Hala ere, ahal izan dugunean saiatu gara zerbait klaseratzen. Adibidez, hemengo hizkeran idatzitako pasadizoak, Azkuek bildurikoak, alegia.

- **EUSPRI-2**
 - *Idatzian*, batuan, gure euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.
 - *Ahozkoan*, gure euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan.

- Idatzian bertako aldaerak ere lantzen ditugu. Ahozkoan euskalkitik ahalik eta hurbilen aritzen gara.

- **EUSPRI-3**

- *Idatzian*, batuan, euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan eta euskalkian.
- *Ahozkoan*, batuan, euskalkien ekarpenarekin osatutako batuan eta euskalkian.
- Idatzizko testuei dagokienez, euskalkiak bi modutan klaseratzen dira: idatzizko testu errealak, eta euskara batuan eginiko idatzizko testuak, baina euskalkira ekarriak. Ahozko materialari dagokionez: ahozko testu errealak, euskara batuan eginiko elkarrizketak (aldatuak), bertako hiztunak eta irakaslearen mintzaira.
- Ahozko materiala eta ahozko jarduna dira gehienbat klasean lantzen direnak...

- **EUSPRI-4**

- *Idatzian*, batuan.
- *Ahozkoan*, batuan.

- **EUSPRI-5**

- *Idatzian*, batuan.
- *Ahozkoan*, batuan.
- Gehienbat goi urratsetan erabiltzen ditugu.

- **EUSPRI-7**

- *Idatzian*, batuan (euskalkien ekarpenarekin).
- *Ahozkoan*, batuan (euskalkien ekarpenarekin).
- Lehen esan bezala, tartekatzen ditugu bestelako testuak eta entzun-gaiak. Horretaz gainera, hiztegi eta esamoldeekin kezka pitta bat badugu eta lantzen ditugu. Bai, oso noizbehinka hitzaldia emateko baten bat ekartzen ere.

6. GALDERA: EUSKALKIEN TOKIA E.G.A. AGIRIAN EDO GOI ZIKLOKO AGIRIAN

- **EUSPRI-1**

- Bai.
- *Nongoak?*: Euskal Herri osokoak.

- **EUSPRI-2**

- Bai
- *Nongoak?*: Hego Euskal Herrikoak: toki ttikia.

- **EUSPRI-4**

- Bai.
- *Nongoak?*: Nafarroakoak.

- **EUSPRI-5**

- Ez.

- **EUSPRI-7**

- Bai.
- *Nongoak?*: Euskal Herri osokoak.

7. GALDERA: BESTERIK...

- **EUSPRI-1**

- Gure ustez aipatzekoa da bertako euskara taldearen egitasmoa; hau da, tokiko hizkerak «berpizteko» saiakerak egiten ari gara, lekukotasunak grabatzen, idatzia dagoena biltzen eta eskuragarriago egiten, guk geuk euskalki hauek ezagutuz...

- **EUSPRI-2**

- Gure dialektoa (ekialdekoa) lantzeko material (gutti edo) deus gutti argitaratzen da.

- **EUSPRI-3**

- Hausnarketa sakonak izan ditugu euskalkia dela eta ez dela.
- Gauza jakina da Nafarroan ez dagoela euskalki bakar bat, batzuk baizik. Nafarroako euskalki bat aukeratzeak besteak zokoratzea ekartzen du ezinbestean.
- Euskalki adina programa egiteak bikoiztu, hirukoiztu, laukoizten ditu indarrak eta baliabideak.

- **EUSPRI-4**

- Erdal eremuan gaudenez, gai hau (batez ere lehengo urratsetan) ez da gehiegi jorratzen. Nafarroako hiztegia, berezitasunen bat... askoz jota.

- **EUSPRI-5**

- Kezka handia dugu goi urratsetan zein euskalki irakatsi; hau da, gehien erabiltzen direnak erakutsi nahiko genituzke, baina hauek zeintzuk diren ez dakigu, hain zuzen ere.

- **EUSPRI-7**

- Euskalkiak nola eta zein sartu ez dugu sistematizaturik aurreko galderetan ikus litekeen bezala «zerbait» egiten dugu.

4.3.2. *Emaitzak*

1. galdera

Oro har, galdetegiari erantzun dioten euskaltegiek badute kezkarik euskara batuaren eta euskalkien gaiaren gainean. Hala ere, euskal eremuko eta erdal eremuko euskaltegiek ez dute kezka bera; kezka areagotzen da lehenetan. Iruñea ingurukoetan aski lan dute euskara batua irakastearekin.

2. galdera

Denetarik dugu. Eskuarki, idazmena batuaz egiten da. Euskalkia bizirik dagoen tokietan bertako hizkeraren ezaugarriak txertatzen saiatzen dira. Argi dago mailakatze prozesu bat badagoela: zenbatenaz euskaldunagoa eremua, hainbatenaz erabiliagoa tokiko hizkera.

3. galdera

Irakasleak aske dira euskara batua eta euskalkiak irakasterakoan. Hala ere, erran behar da Nafarroako formak euskara batuan txertatzeko joera badagoela.

4. galdera

Euskalkiak ikasketa programetatik kanpo daude, oro har. Ez da euskalkien programarik landu. Hori hala bada ere, euskaltegi batean euskalkian idatzitako testuak edo entzungaiak erabiltzen dituzte EGA titulua eskuratzeko materialetan, tarteka bada ere.

5. eta 6. galderak

Oro har, euskara batua irakasten da idatzian eta ahozkoan. Euskal eremuetan, euskalkien ekarpenarekin osatutako euskara batua erabiltzen da. Horretaz gainera, denetariko testuak erabiltzen dira: batuaz idatzitakoak, batutik euskalkira ekarritakoak, testua aldatuak... Errazagoa da, hala ere, euskalkia ahozko testuetan lantzea.

7. galdera

Berrikitan euskara galdu duten eremuetan saioak egiten ari dira tokiko hizkerak berreskuratzeko. Ezinezkoa da Nafarroan euskalki bakar bat aukeratu eta gainerakoak bazter uztea. Nafarroan gehien erabiltzen diren formak irakatsiko lirateke, baina nola egin eta zein diren ez dago batere argi.

4.4. Nafarroako Unibertsitate Publikoko irakasleak (NUPIR)

Hiru sailletako irakasleek erantzun zioten galdetegiari: Hizkuntza eta Literaturako saileko 3 irakaslek, Psikologia saileko irakasle batek eta Ekonomia saileko irakasle batek.

4.4.1. Iritziak

- Erdal eremua:
 - NUPIR-1, 2, 3, 4 eta 5

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

• NUPIR-1

- **Erantzuna:** Ez.

- **Azalpena:** Ageriko kezkarik ez. Beste gauza bat da irakasgai zehatzen bat edo klase barnean eztabaida jakin bat («euskalkia vs. batua», hain zuzen ere) piztu nahi bada gai hori erabiltzea. Oro har ez dago halako eztabaidarik eta iruditzen zait kezkarik ere ez dagoela.
- **NUPIR-2**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** Euskararen inguruan bai, baina «euskara batua vs. euskalkiak» gaiaren inguruan ez dut uste halako kezka berezirik dagoenik.
- **NUPIR-3**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** Ez anitzik, hori da nire ustea behinik behin.
- **NUPIR-4**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** Nolabait esateko euskarazko irakaskuntzaren inguruko normalizazioari lehentasuna ematen zaiolako.
- **NUPIR-5**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

2. GALDERA: ERABAKIA

- **NUPIR-1**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Erabakia:** -
 - **Azalpena:** NUPen erdaraz egiten da. Ez! Gure sailean (eta unitaterik eta organorik hurbilenaz eta txikienaz ari naiz; besteak [Fakultateko Batzordea, Gobernu Batzordea, Klaustroa, etab.] lekutan gelditzen dira!!!) nahiz euskaldun dexente izan (3tik bat), erdaraz egiten dira bilera guztiak. Euskarak toki sinbolikoa besterik ez du.

• **NUPIR-2**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Jakintzat ematen da batuan irakatsi behar dela. Hori denek barneratu dugu. Gainera irakasleetako anitz euskaldun berriak gara eta batuan egin behar nahitaez.

• **NUPIR-3**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Aktak itzultzeraz bidaltzen dira eta euskara hutsean ezer gutxi mintzatzen da.

• **NUPIR-4**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Saileko Euskara normalizatzeko batzordean Unibertsitateko Errektoretzak euskarari egiten dizkion erasoei aurre egiten nahiko izaten dugulako.

• **NUPIR-5**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** -

**3. GALDERA: EUSKARA BATUA IDAZTEKO,
EUSKALKIAK AHOZKORAKO. ADOS?**

• **NUPIR-1**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Nik uste baietz. Bizkaitarren bat edo beste badago (kasu nabarmen bezala) eta beren ukitua ematen diotela uste dut, batu antzekoa egiten dute hala ere. Egia esan honetaz ez gara sekula (serioski), mintzatu.

- **NUPIR-2**

- **Erantzuna:** -
- **Erabakia:** Arazorik ez baitago askatasunarena sobera dela uste dut. Gero, hori bai, bakoitzak ezagutzen duen hizkeraren kolorea ematen dio.

- **NUPIR-3**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Tabernan eta lagunen arteko jokaera bestelakoa dela iruditzen zait.

- **NUPIR-4**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Nahiko mugatuak.

- **NUPIR-5**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Euskararen egoera normalizatuta ez dagoelako unibertitatean eta beste esparruetan. Beraz, euskararen erabilpena murriztazi egiten digute.

4. GALDERA: IKASLEEN KEZKA

- **NUPIR-1**

- **Erantzuna:** Pixka bat, gehiegirik ez.
- **Azalpena:** Maisutako ikasten ari dira eta herri euskaldunen batean tokatuz gero zer eta nola eginen duten galdetzen diote beren buruari. Baina nik uste garbi dutela gehienek (ikastoletatik heldu den jendea baita gehiengoa) batuan egin behar dutela, edo gehienez ere moldatzez gero zertxobait moldatuko dutela herriko hizkerara.

- **NUPIR-2**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Denek dena batuan egiten dute. Batuan ongi eginen balute bederen!

- **NUPIR-3**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Nik badut irakasgai bat «Nafarroako euskalkiak» deitzen dena; eta hor irakasgai honekiko kezka agertzen dira.

- **NUPIR-4**

- **Erantzuna:** Bai/Ez.
- **Azalpena:** Gehien bat euskara teknikoaren gainean badute kezkarik nik ematen ditudan irakasgaiak beraiantzat berriak direlako. Ene us-tez, herri euskaldunetatik etortzen diren ikasleentzat aukera gutxi daude beren euskaran edo beren euskalkian egiteko.

- **NUPIR-5**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** -

5. GALDERA: ZEIN ERREGISTROTAN IRAKATSI

- **NUPIR-1**

- **Erantzuna:** Batuan.
- **Azalpena:** Egoera formaletan hizkuntza formala, non eta lehen esan bezala, gai jakin bat jorratzen ez den.

- **NUPIR-2**

- **Erantzuna:** Batuan.
- **Azalpena:** Aurreko erantzunetan dago honi dagokiona.

- **NUPIR-3**

- **Erantzuna:** Batuan.
- **Azalpena:** Gehienetan batuan, nahiz euskalkiaren nolakotasunak ere zenbaitetan agertzen diren.

- **NUPIR-4**

- **Erantzuna:** Batuan.

- **Azalpena:** Arrazoi ezberdinengatik euskara batua ikasi nuelako eta nik irakasten ditudan irakasgaien dokumentuak euskara batuan dardelako.

- **NUPIR-5**

- **Erantzuna:** Batuan.
- **Azalpena:** -

6. GALDERA: EUSKALKIEN ETA BATUAREN TOKIA

- **NUPIR-1**

- *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

- **NUPIR-2**

- *Batuan*, idatzian, «Nafarroako euskalkiak» irakasgaietan.
- *Euskalkian*, ahozkoan, «Nafarroako euskalkiak» irakasgaietan.

- **NUPIR-4**

- *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

7. GALDERA: BESTERIK...

- **NUPIR-1**

- Zenbait irakasgaitan erabil daiteke eztabaida moduan: batua/euskalkia. Baina, oro har, ez zait iruditzen hori denik kezka nagusia; soziologia, ekonomia, ingeniari, kimika, etab. ikasteko, eztabaida honek ez du lekurik. Baina NUPen hori ere ez da egin, gero eta eskasagoa da eta, gero eta gutxiago ematen da eta. Azkenean (ia) dena kenduko dute, eta orduan ezta batuan ere ez da emanen.

- **NUPIR-2**

- Bai. Hemen borroka ez dagoela inola ere batuaren eta euskalkiaren artean, erdararen eta euskararen artean baizik.

4.4.2. *Emaitzak*

1. *galdera*

Ez dago euskalkien gainean inolako kezkarik NUPeko irakasleen artean. Hala ere, bada kezkarik eta, gainera, handia euskararen inguruan. Euskarazko irakaskuntzaren inguruko normalizazioak lehenetsuna du gainerako gaien artean alderatuz gero.

2. *galdera*

Ez da inolako erabakirik hartu, euskarak toki sinbolikoa baitu hainbat irakaslerendako. Jakintzat ematen da euskara batua erabili behar dela lanean.

3. *galdera*

Oro har, ez daude ados esaldiaren mamiarekin. Irakasle baten aburuz, euskara ez dago normalizatuta unibertsitatean eta erabilera murrizturik du.

4. *galdera*

Ikasleen kezkez galdeturik, irakasleen erantzunak askotarikoak izan dira. Karrera ateratzen dutenek garbi samar izaten dute euskara batuaz emanen ditzutela klaseak (eta, gehienez ere, zein herri/eskualdetara joan, hango hizkeraren ukitua eman beharko diotela).

Irakasle baten aburuz, herri euskaldunetako ikasleek aukera gutxi dute beren euskalkian egiteko.

5. *galdera*

Ezbairik ez dago. Irakasle guztiek uste dute euskara batuaz irakatsi behar dela unibertsitatean.

6. *galdera*

Denetarik dago. Gehien-gehienek euskara batua erabiltzen dute, bai idatzian bai ahozkoan. Euskalkian ahozkoan erabili ohi dira «Nafarroako euskalkiak» irakasgaietan.

7. *galdera*

Irakasle baten ustez, «euskara batua/euskalkiak» gaia erabili izan da eztabaida modura, baina kezka nagusia ez da hori. Borroka gaztelaniaren eta euskararen artekoa da (hala dio beste irakasle batek).

4.5. Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzua

1. galdera: Hezkuntza Departamentuan, oro har, bada kezkarik euskara batuaren eta euskalkien gaiaren gainean?

– Bai.

2. galdera: Hezkuntza Departamentuak kezkarik izan badu euskara batuaren eta euskalkien gaien, nola jokatu du Euskara Zerbitzuak afera honetan?

- Gaiaren planteamendu orokorra egin du: Ez.
- Euskalkien inguruko ikasmateriala argitaratu du: Bai.
- Gaiaren ildo nagusiak hezkuntza arloetako curriculumetan sartu ditu: Bai.
- Gaiaren irizpide orokorrak ezarri ditu: Ez.
- Irakasleei nafar euskalkien gaineko ikastaroak eskaini dizkie: Bai.

3. galdera: Goian aipatu erabakiren bat hartu bada, nola hartu dute irakasleek?

– Ongi.

4. galdera: Euskara Zerbitzuak antolatzen dituen euskarazko probetan (EGA, irakasleen E.G.A...) edo irakasleen birziklapenari dagozkion programetan, kontuan izan dira Nafarroako euskalkiak edo tokian tokiko hizkerak?

– Bai. Zenbait E.G.A. probatan.

4.6. Nafarroako Ikastolen Elkarteak

1. galdera: Nafarroako Ikastolen Elkarteak, oro har, bada kezkarik euskara batuaren eta euskalkien gaiaren gainean?

Elkarteko batzuek badugu kezka, baina bertze batzuek batere ez. Pedagogia mailan elkarte gisa ez dut uste sekula planteatu denik modu orokorrean.

2. galdera: Kezkarik izan baduzue euskara batuaren eta euskalkien gaien, nola jokatu du Elkarteak afera honetan?

- Gaiaren planteamendu orokorra egin du: Ez.
- Euskalkien inguruko ikasmateriala argitaratu du: Ez.
- Gaiaren ildo nagusiak hezkuntza arloetako curriculumetan sartu ditu: Ez.

- Gaiaren irizpide orokorrak ezarri ditu: Ez.
- Irakasleei nafar euskalkien gaineko ikastaroak eskaini dizkie: Ez.
- Besterik: Ikastola batzuetan ari dira.

3. galdera: Goian aipatu erabakiren bat hartu bada, nola hartu dute irakasleek?

– Ikastolek berek erantzun behar lukete.

4. galdera: Euskalkiak edo herri hizkerak mintzatzen diren eskualdeetan (Sakana, Bortzerriak, Baztan...) dauden ikastolei aholkurik eman diezue, esate baterako, irakasleak kontratatzean tokiko hizkera jakitea nahitaezkoa edo komenigarria dela?

- Ez.
- Ez da gaia modu orokorrean planteatu.

5. galdera: Zein erregistrotan irakasten duzue?

– Kasu gehien-gehienetan batuaz.

6. galdera: Besterik...

Nafarroako ikastolek gainditu gabeko ikasgaia da hau, oro har eta salbuespenak salbuespen. Iruñerriko ikastolek haur euskaldunen kasua nola landu behar duten edo planteamendu berezirik behar ote duen ere ez dute argi.

4.7. Ikastetxe publikoak (IKPUB)

4.7.1. Iritziak

Nafarroako ikastetxe publikoak hainbat eskualdetan antolatu dira. Eskualde horiek «euskal eremuan» eta «erdal eremuan» daude (6.2. puntua).

- Euskal eremua:
 - Eskualdea-1: IKPUB-1, 2 eta 3
 - Eskualdea-2: IKPUB-4, 5 eta 6
 - Eskualdea-3: IKPUB-7, 8, 9 eta 10
 - Eskualdea-4: IKPUB-11, 12 eta 13
 - Eskualdea-5: IKPUB-14 eta 15
 - Eskualdea-6: IKPUB-16 eta 17

- Erdal eremua:
 - Eskualdea-7: IKPUB-19 eta 20
 - Eskualdea-8: IKPUB-21

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

- **IKPUB-1**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Euskal eremuan lanean ari garenez, gure ikasleak eskolarara bertako euskalkia erabiliz datozkigu eta gure ustez errespetua eta bultzada merezi du.
- **IKPUB-2**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -
- **IKPUB-3**
 - **Ikasketak:** A eta D ereduak. DBH, Batxilergoa eta Lanbide Heziketa.
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Gaur egun batua gailentzen ari den honetan, gure inguruko euskalkien erabilera bermatzea inportantea iruditzen zaigu.
- **IKPUB-4**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** Aho hizkuntzan hemengo euskara erabiltzen dugu. Hizkuntza idatzian arauak jarraitzen ditugu eta ezagutzen ez ditugun hitzak edota estrukturak egokitzen ditugu.

• **IKPUB-5**

- **Ikasketak:** D eredia. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Inguru hauetan euskalki eta hizkera propioen aberastasuna nabaria da. Dena den, biztanleak bezala hizkuntza ezaugarri hauek ere desagertzeko bidean dira.

• **IKPUB-6**

- **Ikasketak:** D eredia. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Elkar entenditzeko euskara batua beharrezkoa iruditzen zaigu, baina euskalkiak mantendu behar ditugu herrikoak ditugulako.

• **IKPUB-7**

- **Ikasketak:** D eredia. HH eta LH.
- **Erantzuna:** -
- **Azalpena:** Klaustroan anitzetan atera den gaia da.

• **IKPUB-8**

- **Ikasketak:** D eredia. HH, LH eta DBHko 1. zikloa.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Batetik bestera dabiltzan irakasleek bertako euskalkia ezagutzeko eta erabiltzeko arazoak izaten dituztelako.

• **IKPUB-9**

- **Ikasketak:** D eredia. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

• **IKPUB-10**

- **Ikasketak:** B eta D ereduak. Batxilergoa eta Lanbide Heziketa.
- **Erantzuna:** Bai.

- **Azalpena:** Gure ikasleekin bertako euskalkiari zein trataera eman ez dakigu.
- **IKPUB-11**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBHko 1. zikloa.
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Bai, kontuan harturik gure ikastetxean irakasle gehienok beste herrietakoak garela, bertako euskalkia geletan landu behar ala ez, maiz egiten ditugun galderak dira.
- **IKPUB-12**
 - **Ikasketak:** D eredua. DBH eta DOBH.
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Zein euskalkitan sartu behar da tokiko euskara? Erdialdeko euskaran? Goi-nafarreran? Gaur egun ezaugarri faltsuak erabiltzen dira: *erran*, bertze, etab.
- **IKPUB-13**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -
- **IKPUB-14**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBHko 1. zikloa.
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Hemengo euskalkia galduta dagoelako edo, hobeto esanda, euskara batua eta euskalkia antzekoak direlako.
- **IKPUB-15**
 - **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBHko 1. zikloa.
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

• **IKPUB-16**

- **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** -

• **IKPUB-17**

- **Ikasketak:** D eredua. HH.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Bertako umeak (guztiak), bertako euskalkian mintzaten dira, eta herriko gazte asko batuaz mintzatzeko gai ez direla ikusita, euskara batuan indarra jartzen da, betiere beraien euskalkia baztertu gabe.

• **IKPUB-18**

- **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Euskalkiak laguntzen du euskara bizia izan dadin.

• **IKPUB-19**

- **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
- **Erantzuna:** ?
- **Azalpena:** Erdara nagusi den eremu honetan, gure kezka nagusiak beste batzuk dira: euskaraz mintzaraztea, harreman positiboak sortu hizkuntzaren inguruan...

• **IKPUB-20**

- **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.
- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** -

• **IKPUB-21**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Mementoz, euskara batua bakarrik lantzen dugu ikasleekin.

2. GALDERA: ERABAKIA

• IKPUB-1

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Batua eta euskalkia ez dira elkarren kontrakoak osagarriak baizik. Batua beharrezkoa da, erabiltzen dugun material idatzi gehiena batuaz heldu da. Ikasleen produkzio idatzian euskalkia errespetatzen da. Hala ere, batzuetan zalantzak ere baditugu.

• IKPUB-2

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

• IKPUB-3

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Koordinazio Pedagogikoaren Batzordean hartutakoa: ahozkoan bertako euskalkiak bultzatzea eta idatzian egungo arauak errespetaraztea (bai batuan, bai euskalkietan).

• IKPUB-4

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Euskaltzaindiak ematen dituen arauak betetzen saiatzen garelako eta bertzea bururatu ere ez zaigulako.

• IKPUB-5

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Hala ere, zertxobait hitz egin izan da, baina eskola txikia da oso (5 ikasle) eta aukerak ere murrizak dira.

• IKPUB-6

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

➤ **Azalpena:** Nork bere hizkera erabil dezala.

• **IKPUB-7**

➤ **Erantzuna:** Bai.

➤ **Erabakia:** Euskara batu osoan egitea.

➤ **Azalpena:** Gure irakasleak Euskal Herri osotik heldu dira. Bakoitzak bere hizkera erabiltzen ahal du, betiere batuaren arauetara egokitua.

• **IKPUB-8**

➤ **Erantzuna:** Bai.

➤ **Erabakia:** Hitz egitean bertako euskalkia erabiltzea.

➤ **Azalpena:** Klaustroak hartu zuen erabaki hau, bertako euskalkia mantendu ahal izateko. Hau aitzinera eramateko zailtasunak daude hiztegi baten beharra daukagulako.

• **IKPUB-9**

➤ **Erantzuna:** Ez.

➤ **Erabakia:** -

➤ **Azalpena:** Bertako euskalkia erabiltzen da.

• **IKPUB-10**

➤ **Erantzuna:** Ez.

➤ **Erabakia:** -

➤ **Azalpena:** Ez da eskola mailan planteatu.

• **IKPUB-11**

➤ **Erantzuna:** Bai.

➤ **Erabakia:** Ikaslearen hizkuntza abiapuntutzat harturik euskara maila hobetu eta sendotu.

➤ **Azalpena:** HHko mailetan eta LHko mailetan (aho-adierazpenean, behintzat) bertako euskalkia erabiltzen ahalegintzen gara. Idatziaren adierazpenari dagokionez, euskara batua irakasten da.

• IKPUB-12

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Materiala eta jardun orokorra euskara batuaz.
- **Azalpena:** Irakasle guztiak ez dira gai bertako euskara menderatzeko. Leku askotakoak dira. Beraz, denek batuaz egitea bidezkoena.

• IKPUB-13

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** -

• IKPUB-14

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** -

• IKPUB-15

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Ez dago arazorik euskalkian hitz egiteko; hala ere, oro har, batuaz hitz egiten da.

• IKPUB-16

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Batuan egitea.
- **Azalpena:** Batua irakatsi tokiko hizkera onartuz.

• IKPUB-17

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Unearen arabera, euskara batua edo bertako hizkeran mintzatzen gara edo irakasten dugu.

- **IKPUB-18**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -
- **Azalpena:** Herrian erabat gaztelaniaz; beraz, euskalkirik ez dago.

- **IKPUB-19**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Suposatuzat jotzen dugu euskara batua erabiltzen dugula.

- **IKPUB-20**

- **Erantzuna:** -
- **Erabakia:** Euskara batuaz irakastea. Haur gehienak ikastolara etortzen direnean gaztelaniaz soilik mintzatzen dira.

- **IKPUB-21**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

3. GALDERA: IRAKASLEEN ASKATASUNA

- **IKPUB-1**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Batzuk tokikoak dira eta bertzeak berriz bertze eskualde batzuetakoak. Hala ere, tokiko mintzairarekiko errespetua eta egokitzapen ahalegina nabaria da.

- **IKPUB-2**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** -

- **IKPUB-3**

- **Erantzuna:** Bai.

- **Erabakia:** Aurreko puntuan jarritakoa kontuan hartuz.
- **IKPUB-4**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Beren hizkera erabiltzen dute askatasun guztiarekin.
- **IKPUB-5**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -
- **IKPUB-6**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Hizkuntzaren aberastasunagatik.
- **IKPUB-7**
 - **Erantzuna:** -
 - **Azalpena:** Erran dudan bezala, irakasle bakoitzak bere euskalkia erabiliko du. Hau aberasgarria iruditzen zaigu. Hala ere, hemengo euskalkia erabiltzen ahalegintzeko joera dago, batez ere hemengo irakasleak edota urte asko hemen eman dutenak. Idazterakoan beti batu osatuan.
- **IKPUB-8**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Ikastetxe batetik bestera dabiltzan irakasleak hemengo euskalkiaren hiztegia ezagutzen ez duten heinean erabiltzen hasten dira.
- **IKPUB-9**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Irakasleak kanpokoak badira ere beren euskara gurera moldatzen baitute.
- **IKPUB-10**
 - **Erantzuna:** Bai.

- **Azalpena:** Erabakirik ez dagoenez, bakoitzak bere kasa jokatzeko gai honetan.

- **IKPUB-11**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Aurreko guztia irakasleak bere ahalmenen arabera erabakiten du aurrera.

- **IKPUB-12**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Jendea derrigortua dago euskara batua irakaskuntzan erabiltzera. Hizkuntza kolokialean nork berea erabil dezake.

- **IKPUB-13**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

- **IKPUB-14**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

- **IKPUB-15**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

- **IKPUB-16**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** -

- **IKPUB-17**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Irakasleek haurren beharrak ikusita, bata, bestea edo biak erabiltzearen erabakia askatasun osoz hartzen dute.

- **IKPUB-18**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Dena den, euskaldunik ez izatean herrian arras zaila da.
- **IKPUB-19**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Erabakia:** Askatasunez bai, baina aldaera, erramolde edota azentua kenduta, batua erabiltzen dugu.
- **IKPUB-20**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Erabakia:** -
- **IKPUB-21**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Erabakia:** Bakarrik euskara batua ezagutzen dute.

4. GALDERA: EUSKALKIAK IKASKETA PROGRAMETAN

- **IKPUB-1**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Erabakia:** -
- **IKPUB-2**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Erabakia:** -
- **IKPUB-3**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Erabakia:** Batuan eta euskalkietan, bietan. Irakasleek ezagutzen dituzten euskalkien arabera, betiere.

• **IKPUB-4**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Ez dugu arazo handirik gai horrekin.

• **IKPUB-5**

- **Erantzuna:** Ez dakit.
- **Azalpena:** Bertako euskalkian deus prestaturik ez dagoelako. Eta Euskara Departamentuak (oraingoz) ez digu prestakuntza on bat eskaini (nahiz eta guk eskatu).

• **IKPUB-6**

- **Erantzuna:** -
- **Azalpena:** Unitate bakarreko eskola gara eta ez daukagu programarik. Bagenu, hizkerak landuko genituzke.

• **IKPUB-7**

- **Erantzuna:** -
- **Azalpena:** Euskalkiak aipatzen dira, baina ez dira ikasten. Hemen-goak soilik.

• **IKPUB-8**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** Ez dago inolako arretarik, eta euskararekiko errespetua berriz guttiago (Hezkuntza Administrazioak idazkiak gaztelania hutsean bidaltzen dituelako).

• **IKPUB-9**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Azalpena:** -

• **IKPUB-10**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Azalpena:** Programetan agertzen dira, baina ez DBHn, ez Batxilergoan ez ditugu oinarriko edukietan sailkaturik. Beraz, gutxi lantzen dira.

- **IKPUB-11**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

- **IKPUB-12**
 - **Erantzuna:** -
 - **Azalpena:** -

- **IKPUB-13**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** Curriculumean eta programetan ezarri gabe egon arren, lantzen dira.

- **IKPUB-14**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

- **IKPUB-15**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** -

- **IKPUB-17**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Azalpena:** Curriculuma egin gabe dago, baina bertako hizkera lantzearen afera kontuan hartuko da batuarekin batera, biek baitute (batuak/euskalkiak) beren garrantzia.

- **IKPUB-18**
 - **Erantzuna:** Ez.
 - **Azalpena:** -

- **IKPUB-19**
 - **Erantzuna:** ?

- **Erabakia:** Gure aukeran dagoen edukia izan daiteke. Testuinguru ez-formaletan lantzen duguna, bereziki, egonaldien bitartez.

- **IKPUB-20**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

- **IKPUB-21**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

5. GALDERA: ZEIN ERREGISTROTAN IRAKATSI

- **IKPUB-1**

- **Erantzuna:** Batuan eta euskalkietan, bietan.
- **Erabakia:** Euskalkiarekiko moldaketa irakaslearen ezagutzaren araberakoa da.

- **IKPUB-2**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

- **IKPUB-3**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Batxilergoko 1.ean zehazki agertzen da *curriculum* ofizialean. Institutuan gainerako mailetan ere lantzen da.

- **IKPUB-4**

- **Erantzuna:** Batuan eta euskalkian, bietan.

- **IKPUB-5**

- **Erantzuna:** Batuan eta euskalkian, bietan.

• IKPUB-6

- **Erantzuna:** Euskalkian.

• IKPUB-7

- **Erantzuna:** Batuan eta euskalkian, bietan.
- **Azalpena:** Ahozko mailan euskalkia bultzatu behar dugula uste dugu. Idazterakoan beti Euskaltzaindiaren Arauak erakusten dira.

• IKPUB-8

- **Erantzuna:** Batuan, idatzia eta, ahozkoan, bertako euskalkian.
- **Azalpena:** -

• IKPUB-9

- **Erantzuna:** Euskalkian.
- **Azalpena:** -

• IKPUB-10

- **Erantzuna:** Batuan DBHn eta DOBHn.
- **Azalpena:** Hainbat euskalkitako hiztunak ditugu irakasleak, alde batetik eta, bestetik, testu liburuak ere euskara batuan ditugu.

• IKPUB-11

- **Erantzuna:** Batuan, idatzian, LHn; idatzian eta ahozkoan, DBHn. Euskalkian, HHn.
- **Azalpena:** -

• IKPUB-13

- **Erantzuna:** Euskalkian, HHn eta LHn.
- **Azalpena:** -

• IKPUB-14

- **Erantzuna:** Batuan, HHn, LHn eta DBHn.
- **Azalpena:** -

- **IKPUB-15**

- **Erantzuna:** Batuan, HHn, LHn eta DBHn.

- **Azalpena:** -

- **IKPUB-16**

- **Erantzuna:** Batuan, HHn eta LHn.

- **Azalpena:** -

- **IKPUB-17**

- **Erantzuna:** Batuan eta euskalkian.

- **Azalpena:** Bai batuak eta bai euskalkiak garrantzia du, bakoitzak esparru desberdinetan: beraz, esparru horietan egoki mugitzeko, beharrezkoa da biak lantzea.

- **IKPUB-18**

- **Erantzuna:** Batuan, HHn eta LHn.

- **Azalpena:** -

- **IKPUB-19**

- **Erantzuna:** Batuan.

- **Erabakia:** -

- **IKPUB-20**

- **Erantzuna:** Batuan.

- **Erabakia:** -

- **IKPUB-21**

- **Erantzuna:** Batuan, HHn, LHn eta DBHn.

- **Erabakia:** Ikasturte honetan sartu da D eredua LHko 4. mailan. 5. mailatik gora A ereduan ikasten dute batzuek eta beste batzuek, aldiz, G ereduan.

6. GALDERA: EUSKALKIEN ETA BATUAREN TOKIA

- **IKPUB-1**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian, irakasgai guztietan. *Batuan eta euskalkian*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.
- **IKPUB-2**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan. *Euskalkian*, ahozkoan.
- **IKPUB-3**
 - **Erantzuna:** *Batuan eta euskalkian*, bietan idatzian eta ahozkoan, irakaslearen arabera.
- **IKPUB-4**
 - **Erantzuna:** *Batuan eta euskalkian*, bietan, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.
- **IKPUB-5**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian. *Euskalkian*, ahozkoan.
- **IKPUB-6**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian irakasgai guztietan. *Euskalkian*, ahozkoan, irakasgai guztietan.
- **IKPUB-7**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian. *Euskalkian*, ahozkoan.
 - **Azalpena:** -
- **IKPUB-8**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian, irakasgai guztietan. *Euskalkian*, ahozkoan, irakasgai guztietan.
 - **Azalpena:**
- **IKPUB-9**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian. *Euskalkian*, ahozkoan.
 - **Azalpena:** -

• **IKPUB-10**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian, oro har. *Batuan eta euskalkian*, ahozkoan, oro har.

➤ **Azalpena:** -

• **IKPUB-11**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian, LHko 2. eta 3. zikloko irakasgai guztietan, Plastikan eta Gorputz Hezkuntzan izan ezik. Ahozkoan, DBHn.

➤ **Azalpena:**

• **IKPUB-13**

➤ **Erantzuna:** *Euskalkian*, ahozkoan, irakasgai guztietan. *Batuan eta euskalkian*, idatzian.

➤ **Azalpena:** -

• **IKPUB-14**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

➤ **Azalpena:** -

• **IKPUB-15**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

➤ **Azalpena:** -

• **IKPUB-16**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan.

➤ **Azalpena:** -

• **IKPUB-17**

➤ **Erantzuna:** *Batuan eta euskalkian*: ahozkoan, irakasgai guztietan.

➤ **Azalpena:**

• **IKPUB-18**

➤ **Erantzuna:** *Batuan*. Ahozkoan gutxi.

➤ **Azalpena:** -

- **IKPUB-19**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan. *Euskalkian*, ahozkoan, egonaldietan soilik.
- **IKPUB-20**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.
- **IKPUB-21**
 - **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

7. GALDERA: BESTERIK...

- **IKPUB-1**
 - **Erantzuna:** Euskalkiaren erabilpenean zalantzak ditugunean ez dakigu norengana jo. Gure artean moldatzen gara. Argibideak eskertuko genituzke.
- **IKPUB-3**
 - **Erantzuna:** Gure ikastetxeko errealitatea honelako inkesta batean biltzea zaila da; batez ere, egoera urtetik urtera aldatzen delako.
- **IKPUB-4**
 - **Erantzuna:** Solasterakoan saiatzen gara hemengo euskara erabiltzen. Arazo gehiago izaten ditugu testu liburuetan agertzen diren zenbait hitzekin. Orduan hemen erabiltzen ez direnak egokitzen ditugu.
- **IKPUB-8**
 - **Erantzuna:** Ikerketa honen emaitzaren berri jakin nahiko genuke.
 - **Azalpena:**
- **IKPUB-10**
 - **Erantzuna:** -
 - **Azalpena:** Hainbat herritako euskalki edo aldaerak indartu behar direla uste dugu. Hori dela eta, irakasleen formazio planetan eskaini daiteke lekuan lekuko euskalkian trebatzeko ikastaroa eta berau

ikasleekin erabili eta landu ahal izateko. Bestalde, eskertuko genizuke zuen aldetik gai honen barruan irizpideak sortzea irakaskuntzan hauek kontuan hartzeko. Honekin loturik ere, bertako euskalkiaren erabilera idazkeran ere islatzeko gomendioak eta irizpideak beharko genituzke.

- **IKPUB-19**

- Erantzuna: Sarritan mintzatu gara «Iruñerriko euskalkiaz». Gure errealitatea ezagutuz aski garbi dugu batuaz aritzea egokiena iruditzen zaigula (arloak lantzerakoan) eta, hori bai, gainerako euskal hizkerak ere gelaratzuz.

4.7.2. *Emaitzak*

1. *galdera*

Erantzunak begiratu ondoren, erratan ahal da ikastetxe guztiek ez dutela kezka bera.

- *Euskal eremuko ikastetxeei dagokienez*, euskara batuaren eta euskalkien gaiarekin kezkatuta daude irakasleak. Etxeko euskara ahoan heldu diren ikasleak ezin dira bazterrean utzi, eta etxeko hizkuntza hori eta euskara batua edo estandarra txertatzen ahalegindu behar da. Hainbat ikastetxetan lan idatzietan euskara batua egokitzen dute ahozko hizkuntzara. Hala ere, ez dute euskara batua baztertzen, bi erregistroak behar-beharrezkoak baitira. Euskalkiak eskolako lanetan txertatzeko arazo handiak daude, bereziki ikastetxe batetik bestera dabiltzan irakasleek ez dituztelako tokian tokiko hizkerak ezagutzen. Ondoko esaldi hauek ederki islatzen dute egoera:
 - Euskara batua eta euskalkiak: biak beharrezkoak dira.
 - Euskal eremuko ikasleek tokiko mintzoan hitz egiten dutenez gero, errespetua zor diegu.
 - Euskalkien erabilera bermatu behar da.
 - Euskara batua beharrezkoa da elkar ulertzeko, baita euskalkiak ere, tokikoak direlako.
- *Erdal eremuko ikastetxeei dagokienez*, kezkak bestelakoak dira. Euskara batua soilik irakasten da. Ahalegina egin behar da ikasleak elkarren artean euskaraz ari daitezen eta hizkuntzarekiko harreman positiboak sor daitezen, besteak beste.

2. *galdera*

Erabakirik hartu ez duten ikastetxeak gehiago dira erabaki finko bat hartu dutenak baino. Erabakia hartu dutenak ere mota bat baino gehiagokoak dira. Honako baieztapen hauek interesgarriak dira:

- Euskara batua eta euskalkiak elkarren osagarriak dira.
- Euskara idatzian (batuan eta euskalkietan) arauak errespetatu eta ahozko euskaran bertako euskalkiak bultzatzea.
- Euskara batu osoan egitea.
- Hitz egitean bertako euskalkia erabiltzea.
- Euskara maila hobetu eta sendotzea.
- Euskara batua irakatsi eta bertako hizkera onartzea.

Ikastetxe gehienek EZ erantzun dute. Arrazoiak ere bat baino gehiago dira:

- Nork bere hizkera erabiltzea.
- Ez da eskolan planteatu.
- Eskola txikia delako.
- Tokiko euskalkia erabiltzen delako.
- Euskara batuaz irakatsi behar dugu, haurrak gaztelaniadun hutsak direlako.

Nolanahi ere, erraten ahal da erabakirik ez hartu izanak ez duela erran nahi gaia alde batera utzi dutela ikastetxeek.

3. *galdera*

Irakasleek, oro har, askatasunez jokatzeko dute gai honetan, euskal eremukoek batez ere. Ez dute arazorik nork bere hizkera erabiltzeko eskolan. Aberasgarriztat jotzen dute, gainera. Eskuarki, kanpotik heldu diren irakasleekin arazo handirik ez dago: beren euskara tokikora moldatzeko ahalegina egiten dute.

Erdal eremukoek, aldiz, aukera bakarra dute: euskara batuaz irakastea. Hala ere, saiatzen dira aldaerak, esamoldeak eta antzekoak euskalkian irakasten.

4. *galdera*

Euskalkiak ez daude sistematikoki txertaturik ikasketa programetan, ez gehienetan behintzat.

Euskal eremuko ikastetxeak kexu agertu dira tokian tokiko euskalkian egindako material gutxi dagoelako eta euskalkiak aipatzen badira ere, irakasten ez direlako. Hala egin nahi izanez gero, ezinezkoa izanen litzateke. Hala ere, nork edo nork adierazi du euskalkian irakasten duela programetan ezarrita ez badago ere.

5. eta 6. galderak

Erantzunei erreparatuz gero, aukera hauek ditugu:

- Euskara batua, idatzian eta ahozkoan.
- Euskara batua, idatzian; euskara batua eta euskalkia, ahozkoan.
- Euskara batua, idatzian; euskalkia, ahozkoan.
- Euskara batua (eta euskalkia), idatzian; euskalkia (eta batua), ahozkoan.
- Euskara batua (eta euskalkia), idatzian; euskalkia, ahozkoan.

7. galdera

Aski azalpen interesgarriak egin dituzte irakasleek. Hona hemen horietako batzuk, laburturik:

- Zalantzak daude euskalkiak irakaskuntzak nola erabili behar diren jakiteko: argibideak nahi dituzte, behar dituzte.
- Ahozkoan tokian tokikoa erabiltzeko asmoa. Zailagoa ikasliburuetan hitzak tokian tokiko euskara egokitzea.
- Irakasleen prestakuntza planean tokia behar dute euskalkiek.

4.8. Ikastolak (IKAST)

4.8.1. Iritziak

Nafarroako ikastolak hainbat eskualdetan antolatu dira. Eskualde horiek «euskal eremuan» eta «erdal eremuan» daude (6.2. puntua).

- Euskal eremua:
 - Eskualdea-1: IKAST-1
 - Eskualdea-3: IKAST-2
- Erdal eremua:
 - Eskualdea-7: IKAST-3 eta 4
 - Eskualdea-9: IKAST-5

1. GALDERA: EUSKARA BATUAREN ETA EUSKALKIEN GAINEKO KEZKA

• IKAST-1

➤ **Ikasketak:** D eredua. HH eta LH.

➤ **Erantzuna:** Ez.

➤ **Azalpena:** -

• IKAST-2

➤ **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBH.

➤ **Erantzuna:** Bai.

➤ **Azalpena:** Biak beharrezko ikusten ditugu eta biek izan beharko lukete dagokien lekua.

• IKAST-3

➤ **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBH.

➤ **Erantzuna:** Ez.

➤ **Azalpena:** Irakasten dena batua da eta nork bere euskalkia islatzen du mintzamina lantzean.

• IKAST-4

➤ **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBH.

➤ **Erantzuna:** Bai.

➤ **Azalpena:** Nafarroan gaude, irakasleen artean gehienak euskaldun zaharrak gara eta ikasleen artean ere kezka eta interesa ere badago.

• IKAST-5

➤ **Ikasketak:** D eredua. HH, LH eta DBH.

➤ **Erantzuna:** ?

➤ **Azalpena:** Erdian kokatu dugu erantzuna, nolabaiteko kezka dugulako. Sarritan mintzatu gara, nahiz eta egitasmorik ez gauzatu, Nafarroako euskalkien hainbat ezaugarri txertatu beharko genituzkeela gure eguneroko jardunean.

2. GALDERA: ERABAKIA

• IKAST-1

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

• IKAST-2

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Euskalkia indartu batez ere ahozko adierazpenetan eta sistematizatu idatzizkoetan. Ahoz aski zabaldua den arren, erregistro jasoan ustezko autokorrekziora jotzen du ikasleak. Idatzizkoan euskalki estandarizaturantz jotzen dugu: oso = aitz (ahozkoan); hagitx (idatzian).

• IKAST-3

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

• IKAST-4

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Argi dugu euskara batuan egin behar dugula. Ikasle gehienen ama hizkuntza gaztelania da.

• IKAST-5

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Batez ere inguruan inolako euskalki bizirik ez dagoelako.

3. GALDERA: IRAKASLEEN ASKATASUNA

• IKAST-1

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** -

- **IKAST-2**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Ardura handiena, ordea, euskara irakasleak du.

- **IKAST-3**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Halere, kontuan hartzekoa da Nafarroan ari garela eta hemengo euskalkirik ezagutzen duen gutxi dagoela; gipuzkoar eta bizkaitarrei ez zaigu sobera egokia iruditzen norberarena gailentzea, hortxe kokka.

- **IKAST-4**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** Euskara batua da gure ikastolako oinarria eta eredia, naturaltasun osoz.

- **IKAST-5**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Askatasunez jokatzeko badute ere, eguneroko dinamikak eta inguruneak euskara batua erabiltzera bultzatzen ditu.

4. GALDERA: EUSKALKIAK IKASKETA PROGRAMETAN

- **IKAST-1**

- **Erantzuna:** Ez.
- **Erabakia:** -

- **IKAST-2**

- **Erantzuna:** Bai.
- **Erabakia:** Ez modu sistematikoan, ordea.

- **IKAST-3**

- **Erantzuna:** Ez.

- **Erabakia:** Halere, DBHko 2. kurtsoko unitate batean zertxobait irakasten da.
- **IKAST-4**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Erabakia:** Ikastola bakoitza aske da arlo honetan.
- **IKAST-5**
 - **Erantzuna:** Bai.
 - **Erabakia:** Euskalkiak zeintzuk diren irakasten da eta euren ezau-garri batzuk ikusi ere bai, baina oso azaletik, sakondu gabe.

5. GALDERA: ZEIN ERREGISTROTAN IRAKATSI

- **IKAST-1**
 - **Erantzuna:** Batuan eta euskalkian.
 - **Erabakia:** -
- **IKAST-2**
 - **Erantzuna:** Euskalkian.
 - **Erabakia:** Batuak hemengo goi-nafarrera bereganatzen duen neurrian eta alderantziz.
- **IKAST-3**
 - **Erantzuna:** Batuan, HHn, LHn eta DBHn.
 - **Erabakia:**
- **IKAST-4**
 - **Erantzuna:** Batuan, arlo guztietan.
 - **Erabakia:** Inongo arazorik gabe eta bakoitzak duen euskalkiarekin goxatuz!

- **IKAST-5**

- **Erantzuna:** Batuan.
- **Erabakia:** Gauden lekuan gaudelako. Gure asmoa euskara batua nafarreraren koloreaz apaindua erabiltzea da.

6. GALDERA: EUSKALKIEN ETA EUSKARA BATUAREN TOKIA

- **IKAST-1**

- **Erantzuna:** *Batuan eta euskalkian*, idatzian eta ahozkoan.

- **IKAST-2**

- **Erantzuna:** *Euskalkian*, ahozkoan, irakasgai guztietan. *Batuan eta euskalkian*, idatzian, zenbait irakasgaitan.

- **IKAST-3**

- **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan. *Euskalkian*, ahozkoan, irakaslearen arabera.

- **IKAST-4**

- **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

- **IKAST-5**

- **Erantzuna:** *Batuan*, idatzian eta ahozkoan, irakasgai guztietan.

7. GALDERA: BESTERIK...

- **IKAST-1**

- **Erantzuna:** Egia errateko ahozkoan euskalkian eta idatzian batuan egiten dugu gehienetan.

- **IKAST-2**

- **Erantzuna:** Saiatzen gara bertakoak ez diren irakasleak bertako euskalkia lantzen eta haien ekarpena aldi berean bultzatzen.

• **IKAST-4**

- **Erantzuna:** Euskalkiek gure ikastolan badute nolabaiteko presentzia. LHko hirugarren zikloan eta DBHn badute beren txokoa. Entzumena, ulermena, bokabularioa... lantzen dira. (DBHko 4. kurtsuan bereziki).

• **IKAST-5**

- **Erantzuna:** Gure kezka hauxe da: euskalkirik ez dagoen tokian beti euskara batuaz aritu behar da? Batuaren bidez arlo askotan gipuzkera zabaltzen da: ahoskera, hiztegia... Horrexegatik nafarrera, neurri batean behintzat, txertatzea gustatuko litzaiguke.

4.8.2. *Emaitzak*

1. *galdera:*

Bereizketa egin behar da euskal eremuko eta erdal eremuko ikastolen artean.

- *Euskal eremuko* ikastoletako irakasleen aburuz, euskara batua eta euskalkiak beharrezkoak dira, oro har, batuaz irakasten bada ere. Euskalkia mintzamenean islatzen da, hala ere.
- *Erdal eremuko* ikastolen artean denetarik dugu. Nolanahi ere, aipatu beharra dago Nafarroako euskararen ezaugarriak eguneroko euskararen txertatzea garrantzitsutzat jotzen dutela.

2. *galdera:*

Oro har, ez da erabakirik hartu. Erabakia hartu duen ikastola bateko oharak ezin interesgarriagoak dira: euskalkia indartu beharko litzateke, batez ere ahozkoan. Idatzizkoan ere sistematizatu beharko litzateke.

Ezetz erantzun dutenek, oro har, erraten dute euskara batuaz irakatsi behar dutela eta, horretaz gainera, inguruan ez dutela inolako euskalkirik.

3. *galdera:*

Ikastoletako irakasleek, eskuarki, askatasunez jokatzeko afera honetan. Hala ere, ikastola batean diote eguneroko dinamikak eta inguruneak euskara batua erabiltzera bultzatzen duela. Ezin ukatu euskara batua dela ikastola bateko irakaskuntzaren oinarria eta, gainera, naturaltasun osoz.

4. galdera:

Denetarik dugu. Ikastola batzuetako ikasketa programetan euskalkiak sartuta daude. Hala ere, euskalkien ezagutza/irakaskuntza ez da sistematikoa. Beste ikastola batzuetan, ordea, ez da euskalkirik aipatzen.

5. eta 6. galderak:

Bereizketa garbia egin behar da.

- *Euskal eremuko ikastoletan*, batuaz eta euskalkiaz egiten dute, ahoz eta idatziz.
- *Erdal eremuko ikastoletan*, berriz, batuaz egiten dute, ahoz eta idatziz. Euskalkiak ahozkoan ere sartzen ahalegintzen dira.

7. galdera:

Euskal eremuko eta erdal eremuko ikastolen arteko ezberdintasunak agerian gelditu dira.

- *Euskal eremukoetan*, bertakoak ez diren irakasleak tokiko euskalkira egokitzen eta hura lantzen ahalegintzen dira eta, aldi berean, haien ekarpena ikastolan txertatzen. Euskara aberatsa egiten, alegia.
- *Erdal eremukoetan*, aldiz, azalekoa da euskalkien presentzia ikasketetan. Halarik ere, Nafarroako euskararen ezaugarriak ikasketetan txertatu balira, atseginez hartuko litzateke.

5. KEZKAK ETA ZALANTZAK

Galdetegiko erantzunak azterturik, honako kezka eta zalantza hauek atera daitezke ondorio modura:

5.1. Administrazioa

5.1.1. Euskara itzultzaileak

- Euskalkiek ez dute luze iraunen, euskara batuak itota. Iritzi kontra-rria: ez nau kezkatzen euskalkiak galtzeak, baldin eta galera hori erabiltzailearen baturanzko bilakaera natural baten ondorio bada.
- Zer da euskara «estandar hutsa»? Zer da «euskara batua»? Zerbait egi-na edo bukatua, edota egiten ari garen zerbait?
- Ahoskatu bezala idazten hasiz gero, nahasmena.

- Zer da euskalkia? Nola txertatu behar da euskalkiaren ekarpena euskara batuan?

5.1.2. *Euskara teknikariak*

- *Euskal eremuko enaburuz...*
 - Kezka euskalkiaren ezagutzak eta erabilerak sortzen du hizkuntzaren erabilerari ematen dizkion baliabideak eta aukerak neurri batean galtzen ari direlako.
 - Euskalkiarekiko kezka euskararekiko atxikimendua eta motibazioa indartu nahiak eragiten du.
- *Erdal eremuko enaburuz...*
 - Kezkarik handiena euskara batua finkatzea eta haren ezagutza areagotzea da.
 - Euskalkiez kezkatuik bagaude ere, euskara batuarekiko kezka handiagoa da: euskararen ezagutza eta erabilera handitu behar dira.
 - Euskararen normalizazio linguistikoa erdiesteko euskalkiak beharrezkoak dira, euskara esparru guztietara egoki zabaltzeko.

5.2. **Hezkuntza**

5.2.1. *Hizkuntza eskolak eta euskaltegiak*

- Gai honetan nahasmen handia dago.
- Gai honen gaineko gogoeta egin behar da.
- Hainbatek ez du argi zer den batua eta zer diren euskalkiak.
- Nafarroan euskalki anitz dago. Zein hartu?
- Euskalkiak irakasteko material gutxi dago.

5.2.2. *Ikastetxe publikoak eta ikastolak*

- Ikastetxe anitzek (irakasle anitzek) ez dakite nola jokatu gai honetan.
- Ikastetxe anitzek (irakasle anitzek) ez dakite nora jo argibide bila.

- Irakasle anitzek tokian tokiko euskalkian trebatzeko ikastaroak nahi dituzte.
- Irakasle anitzek euskalkien eta euskara batuaren gaiari buruzko gomendioak eta irizpideak nahi dituzte.
- Irakasle batzuen ustez, euskara batuaren izenean gipuzkera zabaltzen da anitz arlotan.

5.2.3. *Nafarroako Unibertsitate Publikoko irakasleak*

- Borroka ez da batuaren eta euskalkien artekoa, euskararen eta gaztelaniaren artekoa baizik.

6. ERANSKINA

6.1. Galdetegi ereduak

6.1.1. *Administrazioa (euskara itzultzaile eta teknikariak)*

GALDETEGIA

Nafarroako Foru Erkidegoko administrazioa eta Nafarroako Unibertsitate Publikoaren Itzulpen Zerbitzua

1. Baduzue kezkarik euskara batuaren eta euskalkien gaiaren gainean? Arrazoitu erantzuna.
2. Zer leku hartzen du euskara batuak zuen eguneroko lanean? Eta euskalkiek? Arrazoitu erantzuna.
3. Euskara batua idazteko, euskalkiak ahozkorako. Ados zaudete esaldi horrekin? Arrazoitu erantzuna.
4. Zuen ustez, euskara batua idazteko bada soilik, zer euskara batu idazten duzue? Estandar hutsa, euskalkien ekarpenaz aberastutako estandarra...
5. Zuen ustez euskalkietan ere idazten ahal baldin bada, zer, non eta nola idatziko zenukete euskalkian? Euskalkian idazteko araurik finkatuko zenukete? Ahoskatu bezala idatzi behar litzateke? Arrazoitu erantzuna.
6. Hizkuntza eredu jakin batean eta ez bertze batean (errate baterako, batuan eta ez euskalkietan, edo alderantziz) idazteko erabaki finkorik hartu baduzue, jakin nahi genuke zein arrazoik bultzatuta jotatzen duzuen horrela.
7. Iradokizunak.

6.1.2. *Hezkuntza*

6.1.2.1. Hizkuntza eskola ofizialak eta euskaltegiak

GALDETEGIA

Hizkuntza eskola ofizialak eta euskaltegiak

Hizkuntza eskolaren izena: ...

Herria: ...

Ikastaroak: ...

1. Zuen hizkuntza eskolan edo euskaltegian, oro har, baduzue kezkarik euskara batuaren eta euskalkien gainean?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

2. Hizkuntza eskolako euskara sailak edo euskaltegiko klaustroak hartu du noizbait erabakirik, esate baterako, euskara batu hutsean irakasteko, edo euskalkian edo tokian tokiko hizkeran irakasteko, edo euskara batu osatuan (euskalkien ekarpenarekin) irakasteko?

– Bai. / Ez.

– Erabakia: ...

– Arrazoitu erantzuna: ...

3. Irakasleek askatasunez jokatzeko dute afera honetan?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

4. Ikasketa programetan sartu dira euskalkiak edo tokian tokiko hizkerak?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

5. Batua eta/edo euskalkia (edo tokian tokiko hizkera) erabiltzen badituzue, zein modutan egiten duzue?

– Idatzian: Batuan. / Batuan (euskalkiaren ekarpenarekin). / Euskalkian.

– Ahozkoan: Batuan. / Batuan (euskalkiaren ekarpenarekin). / Euskalkian.

– Arrazoitu erantzuna: ...

6. Euskararen Gaitasun Agiria (EGA) edo Hizkuntza Eskolako Goi Zikloko agiria erdiesteko programetan eta agiri horiek eskuratzeko probetan, badute lekuri euskalkiek?

Bai. Nongoak?: Euskal Herri osokoak. / Hego Euskal Herrikoak. / Ipar Euskal Herrikoak. / Nafarroakoak.

Ez.

7. Besterik esan nahi baduzue...

6.1.2.2. Ikastetxe publikoak eta ikastolak

GALDETEGIA

Ikastetxe publikoak eta ikastolak

Eskolaren edo ikastolaren izena:...

Herria: ...

Hizkuntza eredia: A / B / D

Hezkuntza arloak: Haur Hezkuntza (HH); Lehen Hezkuntza (LH); Derri-gorrezko Bigarren Hezkuntza (DBH); Batxilergoa (Batx); Heziketa zikloak (HZ).

1. Zuen eskolan edo ikastolan, oro har, baduzue kezkarik euskara batua-
ren eta euskalkien gainean?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

2. Zuen eskolako Eskola Kontseiluak (edo Irakasleen Klaustroak edo Euskara Mintegiak) hartu du noizbait erabakirik, esate baterako, euskara batu hutsean irakasteko, edo euskalkian edo tokian tokiko hizkeran irakasteko, edo euskara batu osatuan (euskalkien ekarpenarekin) irakasteko?

– Bai. / Ez.

– Erabakia: ...

– Arrazoitu erantzuna: ...

3. Irakasleek askatasunez jokatzeko dute afera honetan?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

4. Hezkuntza administrazioak ezarri curriculum eta programetan, euskalkiak edo tokian tokiko hizkerak lantzen dira?

– Bai. / Ez.

– Arrazoitu erantzuna: ...

5. Zein erregistrotan irakasten duzue?

– Batuan. Zein arlotan?: HH / LH / DBH / Batx / HZ

– Euskalkian. Zein arlotan?: HH / LH / DBH / Batx / HZ

– Bietan. Zein arlotan?: HH / LH / DBH / Batx / HZ

Arrazoitu erantzuna: ...

6. Batua eta/edo euskalkia (edo tokian tokiko hizkera) erabiltzen badituzue, zein modutan egiten duzue?

– BATUAN: Idatzian. / Ahozkoan.

Zein irakasgaita:

– EUSKALKIAN: Idatzian. / Ahozkoan.

Zein irakasgaitan: ...

– BIETAN: Idatzian. / Ahozkoan.

Zein irakasgaitan: ...

7. Besterik esan nahi baduzue...

6.2. Eremuak

6.2.1. Euskal eremua

- Baztan
- Bertizarana eta Malerreka
- Bortzerriak
- Leitza-Goizueta-Areso
- Larraun-Araitz
- Sakana-Burunda

6.2.2. *Erdal eremua*

- Iruñerria
- Erronkari
- Tafallaldea

6.3. Galdetegiari erantzun dioten pertsonen eta erakundeen zerrenda

6.3.1. *Administrazioa*

6.3.1.1. Euskara itzultzaileak

- Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzuko itzultzaile bat (Iruñea)
- Nafarroako Aldizkari Ofizialeko itzultzaile bat (Iruñea)
- Nafarroako Unibertsitate Publikoko hiru itzultzaile (Iruñea)

6.3.1.2. Euskara teknikariak

- Antsoingo Euskararen aldeko Patronatuko euskara teknikaria (Iruñerria)
- Baztango Udaleko Euskara Zerbitzuko euskara teknikaria
- Berriozarko Udaleko euskara teknikaria (Berriozar - Iruñerria)
- Bortzerrietako Euskara Mankomunitateko euskara teknikaria
- Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzuko bi euskara teknikari (Iruñea)
- Iparraldeko Euskara Mankomunitateko euskara teknikaria (Larraun-Araitz)
- Iparraldeko Euskara Mankomunitateko euskara teknikaria (Leitza)
- Malerrekako Mankomunitateko euskara teknikaria
- Zaraitzuko eta Erronkariko Euskara Zerbitzuko euskara teknikaria

6.3.2. *Hezkuntza*

6.3.2.1. Hizkuntza eskola ofizialak

- Iruñeko Hizkuntza Eskola Ofiziala
- Tuterako Hizkuntza Eskola Ofiziala

6.3.2.2. Euskaltegi publikoak

- Nafarroako Administrazio Publikoetako Euskaltea (Iruñea)
- Zubiarte euskaltea (Uhartea - Iruñerria)

6.3.2.3. Euskaltegi pribatuak

- AEK - Agoitz
- AEK - Arrosadia (Iruñea)
- AEK - Etxabarrengoa (Aezkoa eta Erroibar)
- AEK - Iruñea
- AEK - Zangoza
- IKA - Arturo Kanpion (Iruñea)
- IKA - Matxinbeltzenea (Lesaka - Bortzerriak)

6.3.2.4. Nafarroako Unibertsitate Publikoko irakasleak

- Nafarroako Unibertsitate Publikoko bost irakasle

6.3.2.5. Ikastetxe publikoak

- Amazabal BHI (Leitza)
- Andres Nabarro «Xalto» IP (Goizueta)
- Arantzako IP (Bortzerriak)
- Araxes IP (Betelu - Arantz)
- Aresoko IP

- Arrano Beltza IP (Iturmendi - Burunda)
- Axular IP (Iruñea)
- Baztango IPak (Amaiur, Azpilkueta, Erratzu, Arizkun, Gartzain, Irurita, Ziga, Almandoz, Arraioz eta Oronoz).
- Baztango ikastola (Elizondo - Baztan)
- Eskolagainea IP (Beintza-Labaien - Malerreka)
- Fernando Urkia IP (Arbizu - Sakana)
- Hegoalde IP (Iruñea)
- Igantziko IP (Bortzerriak)
- Julian Gayarre IP eta Roncal DBHI (Erronkari)
- Legasako IP (Legasa - Bertizarana)
- Lekaroz-Elizondoko BHI (Lekaroz - Baztan)
- Lekunberriko IP (Larraun)
- Ricardo Baroja IP (Bera - Bortzerriak)
- Saldiasko IP (Basaburua Txikia)
- San Frantzisko IP (Elizondo - Baztan)
- San Migel IP (Doneztebe - Malerreka)
- Sebastian Goikoetxea IP (Urdiain - Burunda)
- Toki Ona BHI (Bera - Bortzerriak)

6.3.2.6. Ikastolak

- Francisco de Jaso ikastola (Iruñea)
- Garces de los Fayos ikastola (Tafalla)
- Labiaga ikastola (Bera - Bortzerriak)
- Paz de Ziganda ikastola (Atarrabia - Iruñerria)

6.3.2.7. Erakundeak

- Hezkuntza Departamentuko Euskara Zerbitzua (Iruñea)
- Nafarroako Ikastolen Elkartea (Iruñea)

6.4. Gakoak eta laburduren zerrenda

Gakoak eta laburdurak	Izen osoa
Batx	Batxilergoa
BHI	Bigarren hezkuntzako institutua
DBH	Derrigorrezko bigarren hezkuntza
DBHI	Derrigorrezko bigarren hezkuntzako institutua
DOBH	Derrigorrezkoaren ondoko bigarren hezkuntza
EGA	Euskararen Gaitasun Agiria
EUSPRI	Euskaltegi pribatua
EUSPUB	Euskaltegi publikoa
FOADMITZ	Foru administrazioko euskara itzultzailea
FOADMTEK	Foru administrazioko euskara teknikaria
HE	Hizkuntza eskola
HH	Haur hezkuntza
HIESK	Hizkuntza eskola ofiziala
HZ	Heziketa zikloak
IKAST	Ikastola
IKPUB	Ikastetxe publikoa
IP	Ikastetxe publikoa
LH	Lehen hezkuntza
NUP	Nafarroako Unibertsitate Publikoa
NUPIR	Nafarroako Unibertsitate Publikoko irakaslea
NUPITZ	Nafarroako Unibertsitate Publikoko euskara itzultzailea
TOADMTEK	Toki administrazioko euskara teknikaria

6.5. Hizkuntza ereduak: azalpena

- **A ereduak:** irakaskuntza gaztelania hutsez, Euskara irakasgaia izan ezik.
- **B ereduak:** irakaskuntza euskaraz eta gaztelaniaz . Gaztelania irakasgaiaz gainera, beste irakasgai bat edo gehiago gaztelaniaz irakatsiko dira.
- **D ereduak:** irakaskuntza euskara hutsez.
- **G ereduak:** irakaskuntza gaztelania hutsez.

Euskal eremuan, A, B eta D ereduetan ikasten ahal da (Euskara irakasgaia nahitaez irakatsi behar da).

Eremu mistoan, A, B, D eta G ereduetan ikasten ahal da.

Eremu ez-euskaldunean, A eta G ereduetan ikasten ahal da.

Iturria: 159/1988 Foru Dekretua, maiatzaren 19koa.

NAFARROA HIZKUNTZA KARTOGRAFIAN

(Nafarroako euskal dialektologiaren berrikuspen kritikoa)

G. Aurrekoetxea

EHU

1. SARRERA

Nafarroako euskal hizkeren ikerketak zertan dauden azaldu nahi nuke le-
rro hauen bidez. Orain artean Komunitate Foraleko hizkeren gainean egin di-
ren ikerketen azterketa hau, gainera, ikuspegi kritiko batekin eginez.

Ezaguna da dialektologian ere mota askotako ikerketak egin daitezkeela
eta egiten direla; hizkera bati buruzko monografietatik abiatuz ikuspuntu ge-
olinguistikoa lantzen duten hizkuntza atlasetaraino.

Ikerketa mota bakoitzak metodologia eta prozedura desberdinak erabil-
tzen ditu, bai datu-bilketarako, eta baita datuen analisirako ere.

Hori dela eta lan-esparrua bitan bananduko dut: a) Nafarroako aldaeren
azterketetan kartografia erabili duten lanak, batetik; mapak erabiltzen dituzten
lanak, alegia. Eta b) Nafarroako hizkeren azterketa monografikoak.

Planteamendu hau Nafarroan arlo honetan egin diren lanen perspektiba
historikorik ez duenarentzat, edo Nafarroako euskalkiak aztertzeraz hurbildu
nahi duenarentzat interesgarri izango dela uste dut, batetik; eta, arlo hone-
tan ibiliarentzat ere onuragarri izango zaiola uste dut han-hor-hemen eta az-
ken 30 urteotan argitaratu diren lan nagusien erreferentzia aurkituko due-
lako.

2. NAFARROAKO EUSKARAREN LURRALDEA BARNE HARTU DUTEN LAN GEOLINGUISTIKOAK

Hizkuntza atlasgintza edo antzeko lanen egitasmoetan Nafarroako lurrak
behin baino gehiagotan izan dira arakatuak, hizkuntza ezaugarrien bila. Aipa-
gai ditugun lanok multzo desberdinetan sailkatu ditugu:

a) Euskara biltzeko proiektu handiak

b) Gaztelania biltzeko proiektu handiak

c) Bestelako lanak

d) Nafarroa osoa hartuz ezaugarri bakar edo gutxi batzuk baino ez dituztenak landu.

e) Sintesiko lanak

Nafarroako euskararen sailkapenerako Bonaparteren sailkapena jarraituko da, nahiz aurretik eta batez ere atzetik beste sailkapen batzuk ere badiren. Bonaparteren sailkapena bi zentzutan gorde eta jarraituko dugu: euskalkien banaketan, alde batetik; eta euskalki, azpieuskalki eta aldaerak izendatzean bestetik. Izan ere bai bata zein bestea dira, bestelako proposamenak izan diren arren, oraindik modu «ofizialean» erabiltzen direnak. Euskaltzaindiak hala izendatzen ditu (1), *Orotariko Euskal Hiztegiak*, *Hiztegi Batuak* zein gainerako Euskaltzaindiaren argitalpenek ere izendapen horiek eta saiekapen hori erabiltzen dute. Bidezkoena ez eze arrazoizkoa ere dirudi erabilera horri jarraitzea da, beraz.

Besterik gabe, ikus dezagun Nafarroako euskalkien azterketarako egin diren ikerketa geolinguistikoen ekarria.

2.1. Erizkizundi Irukoitza (E.I.) (2)

Euskara biltzeko era honetako proiektuen artean lehena *Erizkizundi Irukoitza* (E.I.) dugu. Resurrección María de Azkue izan zen proiektuaren sortzaile eta bultzatzaile nagusia. 1921ean, hizkuntzaren batasunari buruzko erabakiak hartzen hasteko datu fidagarriak izateko, galdesorta baten bidez datuak biltzeko eritasmoa aurkeztu zion Euskaltzaindiari.

Hau da euskararen eremu osoan (Nafarroa barne) euskarari buruzko datuak jasotzeko egin den lehen inkesta geolinguistikoa, Bonaparte printzearena ezin baita hartu inkesta geolinguistikotzat.

Ondorengo urteetan egin ziren inkestetatik gutxi batzuk baino ez zuten argia ikusi *Euskera* agerkarian (1922tik 1930ra bitartean). Baina 1984an A. M. Echaidek paratu zuen argitalpen osoa, bi liburukitan.

(1) Hona hemen izendapenok: Arabako euskara, bizkaiera, gipuzkera, lapurtera, zuberera, (goi) nafarrera zein (goi-) nafarrera, eta (behe) nafarrera nahiz (behe-) nafarrera.

(2) A. M. Echaide (arg.), 1984, *Erizkizundi irukoitza / triple questionnaire / euskara 1925*, Iker 3, Euskaltzaindia, Bilbo.

Ez naiz gehiegi luzatuko proiektu honen inguruko gorabeheretan xehetasunak argitaratuta baitaude eta oso eskuragarriak baitira. Bakar batzuetara baino ez naiz mugatuko.

2.1.1. *Galdesorta*

Galdesortak hiru atal ditu: fonetika (52 ezaugarri-136 galdera), morfologia (69 ezaugarri eta 245 galdera) eta lexikoa (68-117). Guztira 189 ezaugarri eta 498 galdera biltzen ditu.

2.1.2. *Inkesta-lekuak*

Egitasmo honek izan duen historia dela eta bildutako datu asko galdu egin dira. Guztira 260 herritako jaso baziren ere, 172 herritakoak baino ez dira gordetzen. Hona hemen lurraldeka:

- Bizkaia: 70 gordetzen dira eta 30 galdu dira.
- Araba: 10 gordetzen dira eta 1 desagertuta
- Gipuzkoa: 59 gordetzen eta 20 galduta
- Nafarroa: 28 gordetzen eta 44 galduta
- Lapurdi: 10 gordetzen eta 2 galduta
- Nafarroa Beherea: 5 gordetzen dira eta 1 galdu da
- Zuberoa 3 argitaratu dira eta 1 galduta

Beraz, Nafarroan jasotako datuetarik %40 eskas ezagutzen da. Hala ere Nafarroan zehar egin diren bilketak kontuan izanik, gainerako proiektu gehienetan baino herri gehiagotako datuak eskaintzen ditu oraindik ere.

2.1.3. *Inkestak*

Inkestak 1922tik 1925era bitartean gauzatu ziren. Datu-bilketan ibili ziren inkestagileak oro har garaiko euskaltzain, Euskaltzaindiaren hurbileko eta euskalgintzan aritutako jendea izan zen. Nafarroan parte hartu zutenak ondoak izan ziren:

- Polikarpo Iraizoz izan zen inkesta gehien egin zituena, guztira 10 inkesta egin zituen (Betelu, Lekunberri, Lezaeta-Azpiroz, Irañeta, Arbizu, Etxarri-Aranatz, Olazagutia, Uharte-Arakil, Ituren, Zubieta)

– Etxalarko Eusebiok 7 inkesta (Olo, Donamaria, Osteritz, Arrieta, Oroz-Betelu, Iriberrri (Aezkoa), Eskarotze)

– Angel edo Aingeru Madariagak 3 inkesta: Nabaz (Txalapen), Gartzaron (Basaburua)

– Azkuek 5 inkesta (Aldaz, Bera, Arrieta, Abaurrepea, Iriberrri) (3)

– Damaso Inzak 4 inkesta (Beruete, Iragi, Uztarrotz, Urzainki)

Ikus daitekeenez, datu-bilketan aritutakoak jende prestatua zen oso; Polikarpo Izaizoz, Azkue eta Damaso Inzak ez dute aurkezpen beharrik, oso ezagunak baitira. Ez dira orde, hain ezagunak beharbada, Etxalarko Eusebio eta Angel edo Aingeru (bietara izenpetzen baitu) Madariaga.

Etxalarko Eusebio Lekarozen bizi izandako fraile kaputxinoa izan zen eta besteak beste ondoko lanen egile dugu: «Disertación sobre el análisis e interpretación de los nombres toponímicos vascos» (4), «Palabras vascas en monumentos romanos» (*Yakintza*, 1933; 1934, 1935), «Voces vascas en los Fueros de Navarra» (*BCMN*, 1920, XI eta XII) edo «El canto de Lelo, el canto de los cántabros» (*BCMN*, 1925 XVI eta 1926 XVII). Formazio handiko pertsona baten aurrean gaudela ezin dugu ukatu.

Angel edo Aingeru Madariaga (Bermeo 1893-) frantziskotarra, ere ez zen hasi berria euskalgintzan eta kultura munduan. Besteak beste «Escritores [franciscanos] en euskera» (*Seráfica Provincia de Cantabria*, Aránzazu 1935, 168-179), eta liburu gisa *Escritores franciscanos de la provincia de Cantabria*, «Euskerearen bakuntzeaz» (*Euskera* 1922, III-1, 58-61) idatzi zituen (5).

Honek erakusten digu E.I.-rako datu-bilketan Nafarroan jende aditua aritu zela, gainerako kasuetan bezalaxe.

2.1.4. *Emaitzak*

Datu guztiak, esan bezala, bi liburukitan argitaratu dira. Lehen liburukian galdesorta, lekukoak eta erantzunen zerrendak, erantzunen tipologiaren arabera sailkatuta, azaltzen dira; bigarrenean mapak. Guztira 350 mapa egin dira.

Mapak zenbakien bidez daude eraikita; lehen liburukian galderaz galdera erantzunen zerrenda azaltzen da. Zerrenda honek hiru ezaugarri biltzen ditu:

(3) Datuek erakusten dutenez Iriberrin inkesta bi egin ziren: bata Azkuek eta bestea Etxalarko Eusebiok.

(4) in Carreras y Candi, *Geografía general del País Vasco-Navarro*, Vol IV, «Provincia de Navarra», T. I, 1049-1099.

(5) Datuok Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako langile finei esker lortu ditut, bihoazkie hemendik eskerrik beroena.

erantzunak, erantzunari dagokion kodea eta erantzunak jaso diren herrien kodeak. Erantzunen kodeak hizki bat eta, batzuetan, zenbaki batez daude eraikita; kodeok A hizkirekin hasten dira eta behar adina hizki agertzen dira. Herrien kodea zenbaki baten bidez jaso da. Herrien kodea beti finkoa da, galdera guztietan bera. Mapetan erantzun bakoitzari dagokion kodea agertzen da herriari dagokion puntuxuaren ondoan. Herriak puntu batez markatzen dira mapan eta ez da dagokien zenbakirik agertzen.

2.1.5. *Lanaren balioa*

Balio handiko datuak eskaintzen ditu argitalpen honek. Euskarari dagokionez lehen datu-bilketa geolinguistikoa da, gorago esan bezala. Ahozko hizkerari buruz ezagutzen diren lehen materialak dira. Eta ondorengo urte askotan ere ez da izango horrelako lanik. Izaera honek berez duen garrantzia handiagotu egiten du.

Dena den, datu-bilketa aberats hau ez da parekatu behar garai hartan Europan egiten hasiak ziren hizkuntza atlasekin. Bai planteamenduan, bai helburuetan, bai metodologia eta prozeduretan desberdinak dira eta ez datoz bat bi egitasmoak.

Datuen argitalpenari dagokionez, nire uste apalean argitalpen motak asko baldintzatu du lanaren erabilpena. Zaila da halako datu kopuru handia behar bezala argitaratzea, baliabide egokiak ez diren bitartean. Kasu honetan holako zer-bait ez ote den izan beldur naiz. Eta egia esan behar bada, nire ustez ez da asmatu argitalpen mota egokienarekin. Bi liburukitan argitaratzeak eta hitzen edo ezaugarrien hedaduraz ohartzeko bata bestearekin irakurri behar izateak ez du laguntzen datuen irakurketa geolinguistikoa erraztasunez egiten. Liburuki bakar batean argitaratu izan balitz askoz ere erabilpen handiagoa izango zuelakoan nago.

Bestalde, mapen irakurketa ez da modu errazean egiten, mapetan herrien koderik ez azaltzeak oraindik zailago egiten du irakurketa.

Lagungarri izan zitekeen mapak eraikitzeko oinarrizko datuak leienda batean ipini izan balira.

2.2. A. M. Echaideren *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas* (6)

Nafarroako euskal hizkerak hartzen dituen ikerketa geolinguistikoa egin zuen Ana Mari Echaidek 1965-1967 bitartean. Mitxelenak aholkatuta hasi zuen lana A. Marik eta «Euskararen Hizkuntz Atlas» egiteko prestaketa moduko bat egitea zuten buruan.

(6) Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1989.

2.2.1. *Lanaren ezaugarriak*

Erabilitako galdesortak 301 galdera biltzen ditu. Galdera gehienak lexi-koari buruzkoak dira (268 galdera); hala ere baditu gramatikazkoak ere (33 galdera), nahiz denetan ez den garbi galderaren helburua lexikoa ala ezaugarri gramatikal bat den. Horien artean kokatzen dira, adibidez, lehen bi galderak: 1. «tengo agua», 2. «no tengo agua».

Lexikoari dagozkionetan, bestalde, lexiko orokorra biltzen da: astegunak, hilegunak, urteko jaiak, giza-parteak, sendia...

Inkesta-bilketa 72 lekutan egin bazen ere, 60 herritako datuak baino ez dira argitaratu.

Berriemaileen ezaugarriak dialektologia tradizionalan erabiltzen direnak dira: proiektu honetan 50 urte baino gehiagokoak aukeratu ziren. Eta, salbuespenak salbuespen, herri bakoitzeko berriemaile bat, hizkuntza atlasetan ohikoa den legez.

Emaitzak zerrendetan argitaratu dira. 301 galderatako erantzunak biltzen dira herriz herri sailkatuta Errokaritik hasiz hurrenkera geografikoa jarraituz ordenatuta. Ez da, beraz, lan kartografikorik egin.

Erantzunak transkribatzeko alfabeto fonetikoa erabiltzen du; Euskaltzaindiak Dialektologiari buruzko III. jardunaldietan (Markina 1983) erabakitakoa, hain zuzen ere.

2.2.2. *Lanaren balioa*

Aberastasun handia biltzen da 301 galderotako erantzunetan. Aberastasun hau maila desberdinetan sailka daiteke. Ezaugarri batzuk aipatzearen lexiko eta fonologiako bakar batzuk aipatuko ditut:

a) Lexikoan

- Jada egiten ez diren edo galduz doazen bizibideetako hitzak (adibidez, 124. Galderan ‘requesón’ eta 125.ean ‘cuajada’) galdetzen dira. Lehenengoan *errekesona* mailegatuaren ondoan *senberona* eta bere aldaerak agertzen zaizkigu; 125.ean aldiz *gaztanbera*, *kallatua* eta *mamia*. Garrantzitsua da bizitza eta kultura tradizionala biltzen duten lanetan bi kontzeptu hauek ongi bereiztea. Izan ere, bizimodu tradizionalaz ondo jabetzen ez denak ez duelako desberdintasunik atzematzen.
- Euskararen eremuan agertzen diren hitz guztiak biltzen dira Nafarroako eremuetan galdera batzuen erantzunetan. Hori gertatzen da adibidez «139 carro»-ko erantzunetan: Euskal Herri osoan agertzen diren hitzak biltzen dira Nafarroan bakarrik, Euskal Herriaren bilduma bat balitz be-

zala (*karroa*, *gurdi* eta *orga*). Berdin gertatzen da *emazte*, (*e*)*masteki*, (*e*)*makume*, *andre* 188. galderan ‘mujer’ adierazteko; edo (*e*)*mazte* eta *andre* «189.eko ‘esposa’ kontzeptuko erantzun bakarretan (Anueko Etulaingo *nere atxoa* salbu).

- Hitzen aldaera edo forma zaharrak ere biltzen dira lan honetan: horietakoak dira adibidez *bida-bide-bira* (35 herritan), *irur* eta *laur* (Ekialdeko 7 herritan).

b) Fonologian:

- Arau fonologiko batzuen kate-maila erdi-galduak aurkitzen dira erantzunen artean. Eufonia bokaliko edo arau morfonologikoen kontuan ere lurralde batzuetan dokumentatu gabe dauden burutzapen batzuk aurkitzen dira: ezaguna da, adibidez, *-i* bokalez amaitzen diren hitzei *-a* artikulua eranstea sortzen diren hots egokitzapenak. Burutzapen ezagunen artean agertzen dira *-ia*, *-ie*, *-ixa*, *-ixe*, *-iya*, *-iye* eta *-i*. Azken honetara heltzeko dokumentatzen zaila den *-ii*, emaitza ere aurkitzen da; hain zuzen ere 131. galderako erantzunen artean *afarií* aurkitzen dugu Beruete, Baraibar eta Oderitzen.

- Edo Nafarroako ekialdean (Zaraitzun) baino aurkitzen ez den *-a + -a > -ara* arau morfonologiko ezaguna beste behin ere dokumentatuta azaltzen zaigu: *gamintara* (143-Iz-Esp-Ja), *sartágiará* (146-Iz)

Beraz, balio handiko datuak dira ikerketa honetan argitaratu direnak eta Nafarroako euskararen errealitatea ezagutzeko ezinbestekoak.

2.3. Euskalerriko atlas etnolingüistikoa (EAEL) (7)

Euskalerriko atlas etnolingüistikoa-EAEL deitutako proiektua abiatu zuen Aranzadi Zientzia Elkarteko Etnologia Mintegiak 1975. urtean. Datuen argitalpena bi liburukitan egin da: lehenengoa 1983an eta bigarrena 1990ean.

2.3.1. Proiektuaren ezaugarriak

Lantaldea: Fermin Leizaola koordinatzaile zela M. Egaña, K. Artola eta J. Jose Arbelaiz aritu ziren talde teknikoan.

(7) F. Leizaola (koord.), *Euskalerriko atlas etnolingüistikoa - EAEL*, I. liburukia 1983, II. liburukia 1990, Aranzadi Zientzia Elkarte, Donostia.

Galdesortak 570 galdera ditu eta Marcel Cohen-ek hizkuntza desberdinean aplikatzeko prestatutako *Questionnaire linguistique* delakoa da.

Inkesta-lekuak: euskararen eremu osoa hartzen duen proiektu honek 190 inkesta-lekutako datuak bildu ditu, baina 80 herritakoak baino ez dira argitaratu. Lurraldeka herriak hauek dira:

- Bizkaia: 13 herri
- Araba: 3
- Gipuzkoa: 18
- Nafarroa: 26
- Lapurdi: 7
- Behe Nafarroa: 6
- Zuberoa: 7

Inkestagileak: egitasmo honetako datu-bilketan jende askok hartu zuen parte. Hauen artean denetarik aurkitzen bada ere, nagusiki ikasleen bidez jasotako datuak dira. Nafarroan, esaterako, 41 inkestagilek hartu zuten parte. Gehienek, gainera, herri bakarreko datuak jaso zituzten. Baina badira salbuespenak; hauen artean Koldo Artola aipatu behar da (13 inkesta egin zituen); Koldo Artola, formazioz hizkuntzalaria ez bada ere, inkestagintzako sekretu guztiak ezagutzen dituela esan behar da, datu-biltzaile bikaina baita, bere argitalpenetan erakutsi duen bezala. Inkestagileen artean entzute handiko beste bakan batzuk ere agertzen dira: horien artean aurkitzen dira Sánchez Carrión eta Mariano Izeta.

Datuak bi liburukitan argitaratu dira: bietan sistema bera erabili da: ezkerreko orrialdean mapa eta leienda, eskuinekoan erantzunen zerrenda. Mapa ikurren bidez eraiki da. Erantzunen zerrenda herrialdeka eratuta aurkezten da.

II. liburukian, eranskin gisara, «Etnotestu linguistikoak» izenburupean herriz herri gai desberdinez bildutako testuak agertzen dira. Bonaparte printzearen sailkapenari jarraituz euskalki, azpieuskalki eta hizkera edo barietate guztietako testuak bildu eta argitaratu dituzte. Guztira 55 herritako testuak agertzen dira. Euskararen eremuaren mapa gaurkotua ere argitaratu dute liburuki honetan.

2.3.2. *Lanaren balioa*

Izan dituzten arazo guztien gainetik eta izan dituzten kritika guztiak albo batera utziz (8), esan daiteke ezer baino lehen, datu berriak agertzen zaizkigula eta alde horretatik urrats berria dela gure hizkuntzaren ezagutzarako.

Datu interesgarriak eta probetxugarriak agerrarazten dituztela ezin da ukatu. Hala ere, proiektuaren ibilbidean izan zituzten arazoak, taldearen aldaketak, inkestagile ez profesionalak aritzea, datu-bilketarako metodologia zehatza ez ezartzea (alfabeto fonetikoak, erantzunen zehaztasuna eta egokitasuna...) datuak kontuz hartzera gonbidatzen gaituzte. Zenbait kasutan datuen ziurtasuna zalantzan izateak ez dio proiektuari balioa kendu behar, baina ezin dio inolaz ere inori fidagarritasun osoz erabiltzeko zilegitasunik eman behar. Egokitzat jo behar da, alabaina, datuak frogatzeko edo beste ikerketa batzuetan jasotakoan alboan ezartzeko duen balioa.

Dena den, irakurketa geolinguistikorako baliagarri gertatzen da, bestek beste, adibidez, J. Allières-ek lan hau erabiliz egindako lanetan erakutsi legez.

2.4. Euskararen Herri Hizkeren Atlasa (EHHA) (9)

Euskaltzaindiak 1993an abiarazi zuen, *Euskal Herriko Hizkuntza Atlasa-EHHA* izenarekin, gaur egun *Euskararen Herri Hizkeren Atlasa-EHHA* deitzen den proiektua.

2.4.1. *Proiektuaren ezaugarriak*

Egitasmo honek lortu du Euskal Herrian inoiz egin den datu-bilketarik handiena. Euskararen lurretako hiru administrazio esparruak hartzen ditu: Euskadiko Komunitate Autonomoa, Nafarroako Komunitate Forala eta Pirineo Atlantikoetako euskararen lurralde historikoak.

Egitasmoak 2.875 galdera dituen galdesorta erabili du 145 herritan. Hauerarik 27 herri Nafarroako Komunitate Foralean kokatzen dira.

(8) Ikus adibidez, J. Elortza / J. L. Ormaetxea, 1995, «EAEL eta Arrasateko hizkera», in R. Gómez / J. A. Lakarra (arg.), *Euskal Dialektologiako Kongresua* (Donostia, 1991ko irailak 2-6), ASJUren Gehigarriak-XXVIII, Donostia, 479-494.

(9) G. Aurrekoetxea / X. Videgain, 1987, «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren ezaugarri nagusiak», in *II. Euskal Mundu Biltzarra*, 2.II, 457-462; G. Aurrekoetxea / X. Videgain, 1988, «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren 1987an», *Euskera* XXXIII, 625-632; G. Aurrekoetxea / X. Videgain, 1989, «L'atlas linguistique du Pays Basque. Euskal Herriko Hizkuntza Atlasaren», *Bulletin du Musée Basque* 1. trim., 495-510; G. Aurrekoetxea / X. Videgain, 1990, «Euskal Herriko Hizkuntza Atlasari buruzko zertzelada batzu», *Karmel* 193, 44-48.

Inkestak 1986. urtean hasi eta 1992an amaitu ziren. Nafarroan datu-bilketan lau ikertzaile aritu dira: A. M. Echaide, Koro Seguroa, Izaskun Etxebeste eta Gotzon Aurrekoetxea. Lauok jarraitzen dute oraindik ere EHHako lanetan, dedikazio eta zeregin desberdinekin bada ere.

Aurreko egitasmoetatik bereizten duen EHHako datu-bilketaren ezaugarri bat inkestak osoki grabatu izana da; Nafarroan 670 ordu inguru grabatu dira. Honek inoiz Nafarroan egin den datu-bilketa sistematiko handiena dela esan nahi du. Baina datu-bilketa honek badu beste ezaugarri bat oraindik garrantzitsuagoa egiten duena: bilketan jasotako guztia audioan jaso dela, hain zuzen ere. Material audio hau, CD-tan ezarria, Azkue Bibliotekan jarri du ikertzaileentzat eskuragarri Euskaltzaindiak. Informazio hau guztia euskararen ikerketan aurreratzeko bildu zen eta helburu horrekin erabiltzea aldarrikatzen dugu, biltzean izan zuten helburuz kanpoko erabilerak gaitzetsiz.

Datu-bilketa era honek, aurreko guztiak gutxietsi gabe, ikertzaileak datu bat ere ez duelako gutxietsi behar, geolinguistikan duen garrantzia aipatu nahi nuke hemen. Izan ere, aurrerantzean egin daitezkeen ikerketa askoren atek irekitzen dituelako.

Oraindik lehen liburukia ere argitaratu ez den arren, Euskaltzaindian lanean diharduen EHHA lantaldeak dagonekoz 4. liburukia amaitzeaz du une honetan.

Egitasmo honek berrikuntza handiak dakartza hizkuntz kartografiara. Bi azpimarratu nahi nituzke aurkezpen labur honetan:

- Inkesta-metodologia. Metodologia hau erabiliz bi motatako informazioa bildu da: a) informazio-emaileak galdera bati emandako erantzunak; eta b) inkestagileak herrian erabiltzen diren galdetuz proposatutako hitzak; hots, lekukoak bere kaxa emandako erantzunak eta proposatutako en arreean izan duen jarrera landu da. Halaber, informazioa bi euskarritan erabil lezake: material audioa kontsultatuz edo transkribapenak erabiliz. Bestalde, erantzunez gain, galderen eta erantzunen inguruko datu eta kultura tradizionalari dagozkion ezaugarriekin testuak ere bildu dira.
- Mapagintza. Mapak egitean bi irizpide erabili dira: datuak hizkuntz interpretazio batekin lagunduta eta interpretazio kartografiko batekin argitaratzea. Hizkuntz interpretazioa galdera batean jasotako erantzunak multzokatzean erabiltzen diren irizpideek eragindakoa da. EHHAn ez dira erantzunak jaso bezala maparitzen; irizpide batzuk jarraituz datuak multzokatu egiten dira lematizazioa deitzen den prozedura baten bidez. Lematizazio honen emaitza da mapetako leienda egiten duena. Mapak eraikitzean, hizkuntz atlasetako kartografia ereduak alde batera utziz, berrikuntzak dakartza EHHAk. Mapen oinarria hizkuntza eremuak dira, zeinetan lema bakoitza kolore batez marrazten den. Lortzen den mapa ohikoa baino irakurgarriagoa da. Esaten dudana egiaztatzeko erkatu bai-

no ez dago ALEANReko mapak eta EHHAk ekoiztu dituenak desberdintasuna ikusteko.

2.4.2. *Lanen egoera*

Hizkuntza atlasgintzan zeregin desberdinak burutu behar izaten dira. Hats handiko ikerketetan bezalaxe, denbora asko eskatzen duten lanak izaten dira egin beharrekoak: datu-bilketa, datuen informatizazioa eta argitalpena prestatzea.

EHHAn datu-bilketa amaitu ostean, datuen informatizazioa eta argitalpena prestatzea modu kateatuan egitea erabaki da: une honetan oraindik datuak informatizatzen ari garen bitartean, jada informatizatuta daudenen argitaratzelanetan dihardu lan-taldeak.

Datuak informatizatzeke %30 gelditzen da une honetan. Aldi berean, aurreikusten diren 10 liburukietatik laugarren liburukiaren prestaketa-lanetan ari dira.

2.5. Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI) (10)

Espanian burutu den lehen hizkuntza atlasaren egitasmoa gerra aurrean sortu zen. Tomás Navarro Tomásek gidatu zuen gerra sortu arte. Sakabanatu ziren lanak bildu ostean lehen liburukia, Fonetikari buruzkoa, 1962. urtean argitaratu zen. Argitaratu den liburuki honek 75 galdera biltzen ditu.

Galdesorta bi ataletan bananduta dago: I. atalak (fonetika, morfologia eta sintaxia) 411 galdera biltzen ditu, zeinetatik 281 hitz isolatuak diren eta gainerako 130 esaldi laburrak. II. atalean (lexikoa eta etnografia) bi galdesorta daude: II G (417 galdera) eta II E (833 galdera). II E galdesorta da nagusiki erabili zena.

Inkesta-lekuak: Penintsula osoa hartzen du, «las tres lenguas románicas de la Península Ibérica» (ALPI-ren sarrera) besarkatuz. Baina ez zituzten Penintsulako lurralde guztiak aztertu eta Penintsulaz kanpoko lurralde batean, Rosellónen, ere bildu zituzten datuak («Si bien el Rosellón pertenece a Fran-

(10) ALPIko metodologiaz bibliografia: Navarro Tomás, «The linguistic Atlas of Spain and the Spanish of America», *Bulletin of the American Council fo Learned Societies* (Washington, 1944), 68-74; L. Rodríguez Castellano, *El Atlas Lingüístico de la Península Ibérica (ALPI)*, Archivum (Oviedo, 1952), II, 288-296; M. Sanchis Guarner, *La Cartografía lingüística en la actualidad y el Atlas de la Península Ibérica*, CSIC, Monografías de Ciencia Moderna 43 (Madrid, 1953), 74 orr; eta «Cartografía Lingüística Catalana», *VII Congreso Internacional de Lingüística Románica. Actas y Memorias II* (Barcelona, 1955), 647-654; L. F. Lindley Cintra, «Enquêtes au Portugal pour l'Atlas Linguistique de la Péninsule Ibérique», *Orbis III* (1954), 417-418.

cia desde el siglo XVII, ha sido incluido en el ALPI, puesto que en él es el catalán la lengua autóctona», ídem). Baina Penintsulako bi eremu utzi zituzten bilketatik kanpoan: Aran «(...) aunque el Valle de Arán se encuentra en territorio español (provincia de Lérida), ha quedado excluido del ALPI, pues su habla vernácula, el aranés, es un subdialecto gascón y pertenece a la familia galorrománica» (ídem) eta euskara, «Como el ALPI estudia las lenguas peninsulares románicas, fuera de él ha quedado el vasco, lengua no indoeuropea con problemas particulares, que requiere un atlas lingüístico y etnográfico propio; se incluyen en el ALPI, sin embargo, algunos puntos de las zonas históricas del vasco, en que hoy solamente, o casi solamente, se habla castellano» (ídem). hauen artean kokatzen dira 4 Araban eta 1 Bizkaian eta 5 Nafarroan.

528 inkesta-leku biltzen ditu guztira ALPI-k: 156 galego-portugesaren eremuan, 276 gatzelaniakoan, 96 katalanean.

Nafarroan 5 herri aukeratu ziren: Goñi (600), Orisoain (601), Arguedas (602), Uscarrés (603) eta Itzazu (604). Nafarroako lurraldeetan inkestagintzan Espinosa, Castellano eta Sanchis Guarner aritu ziren.

Berriemaile pertsona zaharrak aukeratzeko joera izan zuen proiektuak, baina ez zaharregiak; bertan jaiok eta gurasoak ere bertakoak zituztenak, gutxi bidaiatuak eta inoiz kanpoan bizi gabekoak eta gizonezkoak, gehienki nekazaritzaz ari delako nagusiki galdesorta.

Argitalpenaz, Balbín-en zuzendaritzapean, Sanchis Guarner arduratu zen: erredaktore taldea koordinatzen, mapak egiten eta probak zuzentzen.

Argitaratu den liburuki bakarrean (fonetikari buruzkoa) mapak alfabetikoki ordenatuta agertzen dira. Egiaz, ez da liburukia, oso tamaina handiko argitalpena baizik, oso desegokia eta erabiltezina, ez apaletan, ez fotokopia makinetan sartzerik ez duen horietakoa da.

Nafarroan jasotako datuetan ba ote euskarazko erantzunik? Egia esan, oso informazio gutxi dago erantzunen artean euskarari dagokionez. Argitaratu diren 75 mapetatik 3tan baino ez da euskarazko zerbait jaso. Mapok 3.a, 7.a eta 11.a dira:

Hala, 2. mapan 'denominación de los habitantes': Goñin (600 puntua) «goñikos» eta Itzaltzun (604 puntua) «izalzuarras» jaso dira; 7.ean ('abrevadero') Goñin, Orisoain-en (601), Uzkartzen (603) eta Itzaltzun «aska» jaso da eta Arguedas-en «pila»; 11.ean 'aguijón (de la abeja)' Orisoain-en «etzen».

Ez da liburuki gehiago argitaratu orain artean. Proiektua alboratua izan zen eta materialak sakabanatuta gelditu ziren. Berrikitan David Heap kanadiarra proiektua berreskuratze lanetan ari da eta bildu dituen materialak interneten jarri asmo ditu. Baina hori proiektuaren geroan sartzea da eta ikusi beharko litzateke erantzunen artean euskal hitzik agertzen den.

2.6. Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y la Rioja (ALEANR)

Nafarroako euskarari buruz askoz datu gehiago bildu ditu Manuel Alvarrek diseinatu eta, A. Llorente, T. Buesa eta E. Alvarren laguntzarekin, burutu zuen proiektuak. Datuak 12 liburukitan argitaratu dira (1979-1983).

Proiektu honen galdesortak 2.565 galdera izan ditu (fonetikaz 132, morfologiaz 117, sintaxiaz 93 eta lexikoaz 2.223).

Inkesta-lekuak: izenburuak dioen bezala, Aragoiko hiru probintzietako (Zaragoza, Huesca eta Teruel), Nafarroa, Errioxa eta Soriako lurrak, eta Guadalajara, Cuenca, Valentzia eta Castellóneko muga herriak hartzen ditu. Guztira 179 inkesta-lekutan jaso dira datuak. Horietarik 36 Nafarroan.

Inkestak 1963tik 1968ra bitartean egin zituzten hiru inkestagileren artean (M. Alvar bera, T. Buesa eta A. Llorente). 7 lekutan izan ezik gainerako guztietan inkestagile bakarra aritu zen datuak biltzen.

Atlas hau ere gaztelaniaren atlas da, baina euskararen eremuan gaztelaniazko zein euskarazko erantzunak agertzen dira.

Galderen artean, eta kuriositate batzuk aipatzearren, bada galdera bat (5.a) zeinetan itauntzen den herrian egiten den hizkuntza zein den. Euskararen eremuan jasotako erantzunak ondokoak dira:

- Na100: Bera: euskara eta kastellano / basko eta erdara
- Na101: Goizueta: vasco, kastellano
- Na102: Arriba: vasco
- Na103: Arcos (Urantzia): euskera
- Na104: Arbizu: vasco
- Na105: Ziordia: castellano
- Na106: Olo: castellano
- Na200: Lekaroz: euskera, vasco
- Na201: Espinal (Aurizperri): castellano
- Na202: Egozkue: vasco, castellano (vasco: se habla poco)
- Na203: Erro: castellano
- Na204: Garaioa: azkuano
- Na205: Otsagabia: montañes
- Na206: Erronkari: ronkales, ronkaliarras
- Na300: Iruñea: castellano

Gainerakoetan «castellano» hitz egiten dela diote nagusiki, nahiz beste-lako erantzunak ere bildu diren; hala nola, *baturre*, *hablar basto*, *a lo bruto*, *hablar torzido*, *español*.

Hizkuntza atlas honetan euskarak duen presentzia norainokoa den eta zein garrantzia duen ez da oraindik modu sistematiko batean aztertu; hala ere, baditugu bide erakusgarriak diren lanak: horietakoen artean kokatzen dugu Asunción Martínezen artzantzari buruzko euskal lexikoaren azterketa (11).

3. EREMU DESBERDINAK BILTZEN DITUZTEN IKERLANAK

Lan geolinguistiko handi eta orokor hauez gain, badira eremu txikiago edo arazo konkretu bat edo batzuk baino landu ez dituztenak ere.

3.1. Horietakoen artean kokatzen dira Pedro de Yrizarren lanak. Euskararen eremu osoa kontuan hartuz adizki jokatupei buruzko egin duen lan ikaragarriaren lehen emaitza burutu zuen 1981. urtean argitaratutako *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* liburu ezagunean. Ondoren zendu artean ekin dio aditza lantzeari euskararen aldaera guztietako aditz laguntzailea bilduz. Hegoaldeko nafarrerari dagokionez *Morfología del verbo auxiliar alto navarro septentrional* (2 liburuki), *Morfología del verbo auxiliar alto navarro meridional* eta *Morfología del verbo auxiliar roncalés* argitaratu ditu, behe-nafarreran sartzen diren hegoaldeko Nafarroako hizkeraz gain. Lan esker-ga da burutu duena, laguntzaile fin eta adituez baliatuz.

3.2. Iñaki Gamindek lan asko burutu ditu Nafarroako hizkeren gainean, Nafarroako Komunitate Foraleko eremu osoa nahiz eremu txikiagoak hartuz. Ikerketa lerro nagusienak aditza eta azentua izan ditu. Aditzari buruz *Aditza Ipar goi nafarreraz* (3 liburuki) da lanik biribilena. Azentuari buruz Nafarroako hizkeren sailkapena gauzatu du (Gaminde 1998). Lau eremu bereizten ditu:

- a) Bidasoa (Bera, Arano, Zugarramurdi)
- b) Mendebaldea-Sakana (Alli, Beruete, Olazagutia, Lizarraga, Lakuntza)
- c) Erronkari-Zaraitzu (Erronkari, Zaraitzu)
- d) Ekialdekoa (Amaiur, Ilarregi, Mezkitrit, Abaurregaina)

(11) «El léxico vasco del pastoreo en El Atlas Lingüístico y Etnográfico de Aragón, Navarra y Rioja», *ASJU* XXXIV-2 (2000), 361-396.

3.3. Sánchez Carrión <Txepetx>ek 1974an *FLV*-en *esan / erran*-en muga goi-nafarreran ezarri zuen. Bere garaian esanguratsua gertatu zen lana, zalan-tzarik gabe (12).

3.4. UEUren babesean Txillardegik gidatutako *Euskal Dialektologiaren hastapenak* eskuliburuan ezaugarri fonologikoen eta fonetikoaren hedadura aztertzen duten mapak eskaintzen dira. Nafarroari dagozkionak ondokoak dira:

- /j/-ren ahoskera
- bokal harmoniari buruzkoa
- Eufonia bokalikoak
- *r / s* alternantziak
- *itxe / etxe* eremua aztertzen duena

3.5. R. M. Pagolak 1992 argitaratu duen *Euskal Fonetika Nafarroan (Euskal Herriko Hizkuntza Atlaserako ekarria)* liburuan Nafarroako 20 herri-tako datuak eskaintzen dira, 20 iparraldeko goi-nafarrerakoak eta 1 lapurtera-koa, hain zuzen ere (Auza eta Laraintzar Ultzaman; Arrarats eta Beramendi Basaburua Handian; Goldaratz Imotzen; Beunza Atezen; Aniz, Amaiur, Gart-zain, Arraioz eta Oronoz-Mugairi Baztanen; Arantza eta Etxalar Bortzirietan; Oieregi Bertizaranan; Donamaria, Sunbilla eta Ituren; Eratsun Basaburua Txikian; Aldatz Larraunen eta Zugarramurdi). Galdesortak 291 itaun biltzen ditu.

Lanean mapa desberdinak erakusten ditu:

- Areatako mapak (guztira 55 mapa: 21 bokalei buruzkoak eta 34 konts.): «i»ren armonia bokaliko mugatu singularrean, «-o»ren armonia bokaliko mugatu singularrean, bustidura automatikoa, «rtz» / «st» ezaugarriaren muga; *ozkatu / utsiki* lexemen muga...
- Erantzunkako mapak: herri bakoitzean jaso den erantzuna ikurren bidez irudikatuta herriaren ondoan (II. liburuki osoa hartzen dute horrelako mapak, guztira 459 mapa).

3.6. Jaques Allièresek 1995an EAELeko datuekin izenburutzat «Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoz» duen lan bat argitaratu zuen, zeinetan 22 mapa sintetiko agertzen diren. Euskararen eremu osoa kontuan hartuz eta lexikoari dagokionez muga nagusi batzuek gain kontzeptuzko mapak ere argitaratu zituen.

(12) «Erran/esan en el área lingüística alto-navarra», *FLV* 17, 261-264.

4. MONOGRAFIAK

Ez da erraza hitz bakar batzuetan maila honetako lan mardulei buruz aritzea, ezta hau gunea horretaz jarduteko. Hemen nabarmendu nahi dena ondokoa da: badirela hizkera batzuk zeinek monografia onak dituzten eta badirela beste batzuk oraindik horrelako monografia baten zain dauden.

Aipamen hutsa eginagatik ere, ez dira lan guztiak maila berekoak eta horregatik beragatik aipamenetan ere bereizi beharra dago.

Arte eta molde desberdinetako lanak aurkituko dituzu ondorengo lerroetan: aztertzen duten gaiaren aldetik, ikuspuntu teorikoaren aldetik, ikerketaren sakontasunaren aldetik. Denek dute, hala ere, ezaugarri bateratu bat: sakontasun maila.

Elkarren segidan azaltzeak ez du esan nahi maila berean kokatzen ditugula; halako hizkeraren gainean honelako ikerketa burututa dagoela adieraztea da gure helburua, ez besterik.

Zerrenda honetan agertzen den lan bat baino gehiago dialektologia esparrutik atera ere izan da, hizkuntzalaritzari dagokion lana dela iritziz. Dialektologia hizkuntzalaritzaren barneko diziplinatzat aldarrikatzen dut; ez hizkuntzalaritzaz kanpoko zerbait. Eta ondorioz, hizkuntzalaritzaren aitzinamenduak eta marko teorikoek eragin zuzena behar dutela dialektologian ere uste dute-netarikoak nauzue. Ezinezkoa da dialektologia egitea hizkuntzalaritzaren marko teorikoak kontuan izan gabe edo horiez landa. Ez naiz arituko bada, beste norbaitek zioen bezala, dialektologia ona eta dialektologia txarra bereiziz. Nahiago dut dialektologia tradizionala edo ohiko dialektologia eta egungo dialektologiaz aritzea.

Ez da bidezko dialektologiaren markoa hizkuntzalaritza historikoarekin bakarrik lotzea eta marko teoriko hori bakarrik erabiltzen zen garaietako metodologiarekin ikertzea. Hizkuntzalaritzak beste marko teoriko berri batzuk ere garatu ditu eta dialektologian ezin da horiek sortu ez balira bezala aritu. Hori aldarrikatzen zuten jada aspaldikoak diren Ø Panetan Weinreich (1954), Viaplana (1994), Trudgill (1984...), B. Newton (1972), W. Labov (1983), L. Campbell (1972) eta beste batzuk.

Zerbait bada fonologia ikertzean hizkuntz laborategirik ez erabiltzeko joera azken urteotako ikerketarik gehienetan, tresneria aspaldi garatuta dagoen arren eta euskarari dagozkion aplikazioak ere ezagunak diren arren. Honek Ø zer pentsa eman behar liguke diziplina honetan dihardugun profesionaloi.

G. N'Diaye eta P. Salabururen ikerketak izan dira bide urratzaile Nafarroako monografia dialektaletan; ez dira, haatik, molde horiek erabiltzen jarraitu eta bestelako moldez egin dira Nafarroan monografia gehienak, eskola jakin bati jarraiki. Hauetan datu eskaintza handia izan den arren, metodolo-

gian agian errepikakorregiak gertatzen dira eta ez da aurrerakuntza handirik nabari.

4.1. Geneviève N'Diayek 1970an argitaratu zuen bere *Structure du dialecte basque de Maya* tesi-ikerketak. André Martinet-en ikasle izanik, bere maisuak defendatzen zuen marko teorikoan garatu zuen Amaiurko hizkeraren azterketa. Urrats metodologikoak modu itxian jarraitutako ikerketak behar baino ospe txikiagoa izan du.

4.2. Pello Salaburuk 1984-an argitaratu zuen Baztango hizkerari buruzko bere tesi-lana. *Hizkuntzaren soinu egitura (hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: fonetika eta fonologia (1))* eta *Arau fonologikoak (Hizkuntz teoria eta Baztango euskalkia: fonetika eta fonologia (2))* liburukietan.

Baztango euskalkiaz egin den deskribapen partzial baina sakona den hau berebiziko garrantzia duen ikerketa-lana da, garaiko hizkuntza teoria oinarritzat hartuz euskalki edo hizkera baten azterketa nola egin daitekeen erakusten du eta.

Lana partziala dela diogu fonologia baino ez duelako ikergaitzat hartzen, hizkuntzaren gainerako arloak albo batera utziz.

4.3. Orreaga Ibarrek 1994. urtean argitaratu zuen *Ultzamako hizkera* ikerketa-lanean Ultzama, Basaburua, Imotz, Atetz eta Anueko hizkeren mugak bereizteko mapak erabiltzen ditu. 40 mapatatik 8 fonologiar buruzkoak dira (geldituko / gelditiko, illera / illarra, bizkerra / bizkarra, abratsa, atra / abiatsa, atia, erran / esan, -st- / -rst- / -rtz-, joan /xoan...); 6 izen morfologiaz (semja / semeá / semii / semee, soroa / sorua, begié / begía / begié / begii, begiék / begiak / begik, -rendako / -rendako, -rentzat, -dik edo tik / -diken edo -tiken); 12 aditz morfologiaz (gaa-zaa-dee / gara-zara-dire, zaire / zaide / zaie / zait, dut-duk/n-du // txandaketa / dot-dok/n-do, dezakegu/-zu / dezakeguke/-zuke...); 5 lexikoaz (altziñe, gibela / aurre, atze, atzendu / aztu, bieli-igorri / bialdu-agindu, urrin / usai, legena / iela / elena); 9 sintesiko mapak (palatalizazioaren mapa Nafarroa eta Iparraldeko euskalkietan, sinkopa Nafarroa eta Iparraldeko euskalkietan, errotazismoa, ergatibo plurala -ek / -ak, lehenaldiko -n / Ø, iparraldeko goi-nafarrera bitan banatzeko proposamena: ekialdeko eta mendebaldeko goi-nafarrera).

4.4. Iñaki Caminok *Aezkoako euskararen azterketa dialektologikoa* plazaratu zuen 1997an. Lan sakona zeinetan aezkeraren deskribapena sakonki burutzen duen. Aezkoako herri guztiak barne sartuz (Orbaizeta, Orbara, Aria, Hiriberri, Garralda, Aribe, Garaioa, Abaurrepea eta Abauregaina) eta hizkuntzaren arlo desberdinak deskribatuz (fonologia, izen morfologia, aditz morfologia eta sintaxia); eta azkenik, Aezkoako testu batzuk transkribaturik emanez.

Baina horrez gain, inguruko hizkerekin dituen harremanak lantzen dira: zaraitzuerarekin, goi-nafarrera eta behe-nafarrerarekin. Ez da argitarapenean hizkuntza ezaugarrien isoglosarik mapetan marrazten.

4.5. Mikel Olanok *Areso eta Leitzako hizkerak (bertako hitz eta historian barrena)* argitaratu zuen 1998an. Bertan egileak bi herriotako hizkeren ohiko deskribapen dialektologikoa egiten du. Azken partean, ia ehun orrialde-tan, jasotako testuak biltzen dira.

4.6. Eneka Maiz eta Iñaki Mundiñanok 1998an *Etxarrietatik Sakanera* deitu liburua argitaratu zuten. Bertan ezaugarri batzuek mapetan ezarri dituzte: dot / det / dut, asko /aski, bidali / igorri, bits / apar, domeka / igande, esnatu / i(ra)tzarri, igo / itzego / igan, izara / maindire, ondo / ongi.

4.7. Orreaga Ibarrek *Erroibarko eta Esteribarko hizkera* argitaratu zuen 2000. urtean. Ohiko dialektologiaren ikusmoldearekin burututako ikerlan honetan zenbait mapa eskaintzen ditu Ibarrek: (g)au - (g)oi - (g)ura / au - oi - ura, nitze(n) / nitzen / nitza, dako / dio /dio-dako, dauzut / dizut...

4.8. Jose Luis Erdoziak *Sakana erdialdeko euskara* ikertuz bere ekarpena argitaratu zuen 2001ean. Bere tesi-lan honetan, nagusiki ondorioetan, ezaugarri baten ingurukoak zein mapa orokorrakoak agertzen dira, azter-eremua nafarrera barnean kokatzen duen proposamena egiteko.

4.9. Cabodevillak *Aetzen uskara* argitalpenean bertako gramatika (izen eta aditz morfologia), hiztegia (euskara-gaztelania) eta Mateo santuaren ebanjelioa aetzeraz biltzen ditu.

4.10. Aitor Aranaren *Zaraitzuko uskara (zaraitzuera ikasteko liburua)* izenburuak dioen bezala haran horretako hizkera ikasteko gramatika ordenatu bat da, bere ariketa eta guzti, hizkuntza bat ikasteko metodoa baino.

4.11. Jose Estornés Lasaren *Erronkariko uskara* bertako hizkera ikasteko liburu historikoa da, testu, kantu eta esaera batzuek hornitua.

4.12. R. Karasatorre, J. L. Erdozia eta E. Ulaiairen *Etxarri-Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia* liburuak bi zati garbi biltzen ditu izenburuan azaltzen den bezala. Gramatikari dagokionez hizkeraren ezaugarrien deskribapen laburra eskaintzen da.

4.13. I. Caminok Goñiko hizkeraren gainean egindako lana ere aipagarri da arlo honetan. Hiru emanalditan deskribapen zehatza egiten du.

4.14. Estibalitz Montoyak Zugarramurdiko hizkera aztertu du oraindik argitaratu ez den bere doktorego tesian.

5. HIZTEGIAK

Hiztegiak hizkeren ikerketa monografikoetan leku gutxi izaten dute; molde honetako ikerketetan ohikoa da, bestalde.

Izate honek garrantzi handia ematen dio hizkera desberdinetako hiztegiak bildu eta argitaratzeari.

Arlo honetan ere aurreratu da azken urteotan Nafarroako hizkeren lexikoa biltzen.

5.1. Mariano Izetak *Baztango Hiztegia* liburuan txalogarria da hitzen sarrerak hautatzean erabili den irizpidea. Hiztegiaren egitura, oro har, gomendagarria da zeinahi argitalpenetarako.

5.2. Josu Cabodevillak *Aetzen uskara* argitalpenean aetzera-gaztelania hiztegia agertzen du.

5.3. Aitor Aranaren *Zaraitzuko hiztegia* liburua zaraitzuera-batua / batua-zaraitzuera hiztegia da. Hiztegiak 6.000 sarrera biltzen ditu, bakoitzaren jatorria zehaztuz eta adibideekin hornituta.

5.4. Eneka Maiz eta Iñaki Mundiñanok gorago aipatutako *Etxarrietatik Sakanerara* argitalpenean bertan erabiltzen diren hitzen zerrenda bat dakarte; «ez da, inolaz ere, hiztegi osatu bat, hitz aipagarri batzuen bilduma baizik» (153. or.). Hiztegi honen osagarri aldaera edo hitzen eremua zehazten duten mapak azaltzen dira. asko / aski, bidali / igorri, bits / apar, domeka / igande, esnatu / i(ra)tzarri, izara / maindire, ondo / ongi.

5.5. Erdoziaren *Sakana erdialdeko euskara* liburuko lexikoari dagokion kapitulua, alor semantikoka banandurik eta Sakana inguruko hizkerekin alderatuz agertzen dena, osatu egiten du *Sakana erdialdeko hiztegia* argitalpenak.

5.6. R. Karasatorre, J. L. Erdozia eta E. Ulaiarren *Etxarri-Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia* liburuaren bigarren zatian Arañaz elkarteko hitz erabilienak biltzen dira. Baina horrez gain, Elkarte bereko (Dorreo, Unanue, Lizarraga, Arbizu eta Etxarri-Aranatz) etxe-izenak eta gainerako toponimo batzuk ere biltzen dira.

6. TESTUAK

Ezein hizkeratako testuak biltzeak ezin ukatuzko garrantzia duela esan behar da. Testuen bidez biltzen den hizkeraren eta hiztunen bizitzari buruzko ezaugarriak azaltzen dira. Arlo desberdinetarako izan daitezke baliagarri testuak biltzea; izan dadin filologiarako (bere zentzu zabalenean hartuta), izan dadin etnografiarako, izan dadin historiarako, zein beste alor batzuetarako.

Testuen bilketan garrantzi handia hartzen du testuok soinu eta bideo bidez jasotzea. Maiz ezkutatuta gelditzen da egiten diren ikerketan datu-bilketaren ezaugarriak eta datu zein testuen bilketan soinua baldintza egokietan biltzeak duen garrantzia ez da kontuan izaten.

Ondoan aipatzen diren argitalpenetan, salbuespenak salbuespen, ez dira soinuak argitaratu, nahiz jada arruntak diren CD bidezko argitalpenak. Ezer deitoratzen bada, ikuspuntu kritiko batetik, hori da hain zuzen ere. Akatsa barregarria litzateke jasotako material audio hori fonotekaren baten esku utzita balego.

Ondoan Nafarroako hizkeren gaineko bilketetan jasotako testuak argitaratu dituzten liburuen zerrenda daukazu.

6.1. Patziku Perurenak *Leitzako errege erreginak (ahoz belarrirako urre altxorretan)* argitaratu zuen Ø 1996an. Leitzarrek ekoiztutako testuak (bertsoak eta beste), idatziak zein ahozkoak (hainbat berriemailerengandik jasoak) biltzen ditu liburu honetan.

Beti esan ohi da testu bilketak garrantzi handia duela herri baten kultura jasotzeko. Garrantzi handiagoa hartzen du ekimen honek Euskal Herrian gaur egun, bizimodu eta kultura tradizionalen bizi izandako belaunaldia galduz doakigun garai honetan. Horregatik bakarrik ere merezi du sentipen eta kultura hori biltzea.

6.2. Olanoren *Areso eta Leitzako hizkerak* lanean 21 testuz gain bildutako esapide eta esaera zaharrak dakartza, batzuek eta besteak gaika sailkatuta.

6.3. Euskalerrria irratia / Matias Múgicaren *Nafarroako euskaldunen mintzoak* (2 liburuki) 26 herritako testuak biltzen dira, ez arras dialektologian testuen transkribaketan erabiltzen diren irizpideak jarraituz, baina denak interesgarriak.

6.4. Zia taldeak argitaratutako *Berako erranera zaharrak* liburuan hainbat pertsonari jasotako atsotitzak jaso eta sailkaturik eskaintzen dituzte.

6.5. Pello Salaburuk *Baztango euskalkiaz* liburuan Bruno Etxenikek Bonaparte printzeari itzulitako testuak eskaintzen ditu. XIX. mende amaierako Baztango hizkeraren ezaugarriak zehazteko guztiz baliagarria da argitalpen hau.

6.6. Mariano Izetaren *Baztango kontuak* liburuan egileak ezagututako Baztango kultura islatzen du: kisu-labeak, inauteak, apostuak, ipuinak, bertso-kontuak, eta erramolde eta errainairuak.

6.7. Orreaga Ibarraren *Erroibarko eta Esteribarko hizkera* lanean jatorri desberdinetako testu batzuk biltzen ditu; bere urritasunean ederrak eremu horretako hizkeren ezaugarriez ohartzeko.

6.8. Aitor Aranaren *Zaraitzuko uskara* lanean 8 testu biltzen dira, bertako hiztunei jasoak.

6.9. R. Karasatorre, J. L. Erdozia eta E. Ulaiarren *Etxarri-Aranatzko Euskara eta Arañaz Elkarteko Hiztegia* liburuan 10 bat orrialdetan esaera zahar, kantu eta ipuin banaka batzuk azaltzen dira.

6.10. Nora Iriarte eta Maite Lakarrek herri kultura tradizionala jaso eta bertako hizkeraren berri emanez *Bortzirietan aditutakoak. Ahozko tradizioaren bilduma* liburua argitaratu dute.

7. SINTESI LANAK

Azkenik, galderakako mapak eta arazo edo ezaugarri baten inguruan sortutako mapak utziz sintesi lan baten ondorioz sortutako mapak aztertuko ditugu.

Mapa hauen eraiketakako erabili behar den metodologia desberdina da. Egia esan, ez dago metodo bakar bat. Nagusiki bi metodologia desberdin erabili dira Nafarroan.

7.1. Aurrekoetxea

Aurrekoetxeak 1992an Nafarroako hizkeren egituraketaren azterketa egin du. Horretarako A. M. Echaideren *El euskera en Navarra: encuestas lingüísticas (1965-1967)* laneko datuak erabili zituen, hots, lexikoa.

Bonaparte printzeak euskalkien mapa egitean erabilitako irizpideak fonetika eta morfologikoak izan arren, Aurrekoetxearen ondorioetan euskalkien sailkapena baliagarritzat jotzen da.

1999an entregatu baina oraindik argitaratu ez den gai honi buruzko bigarren ikerlanean Nafarroako hizkeren sailkapen berria aurkezten du. Nafarroa osoa bi eremutan banantzen du eta eremu bakoitza beste bitan:

- A eremua: Nafarroako ekialde osoa, Erronkaritik hasi eta Ultzamaraino.
 - A1 eremua: ekialdea
 - A2 eremua: Nafarroako erdialdea
- B eremua: Nafarroako iparraldea, Sakana eta Araitz.
 - B1 eremua: mendebaldea
 - B2 eremua: Iparraldea

Aurrekoetxeak sailkapen hau egiteko metodologia sailkatzaile eta estatistikoak erabili ditu, nagusiki dialektometria deitua izan den disziplinan erabiltzen diren prozedurak baliatuz: sailkapen automatikoa, kluster analisia...

7.2. Zuazo

Zuazok 1998an euskalkien mapa proposatzean Nafarroari dagokion lurraldea hiru eremutan sailkatzen du:

- Ekialdeko nafarrera: Zaraitzu hartzen duelarik;
- Nafarrera deituan Aezkoatik Bortzirietara eta Goizuetatik Atetzera Malerrera eta Ultzamatik pasatuz, eta Sakana eta Burundako zatia sartzen du.
- Erdialdekoa deituan ohiko gipuzkerarekin batean Nafarroako Areso, Basaburua, Araitz, Larraun eta Imotz; eta hauekin batean Sakana eta Burundako zati bat.

Zuazok erabili dituen prozedura eta datuak eta Aurrekoetxeak erabili dituenak desberdinak dira:

- datuak: Aurrekoetxeak datu lexikalak bakarrik erabili ditu, Echaidek Nafarroako hizkerak aztertzeako egindako inkestan jasotako 301 galderatako erantzunak. Zuazok ezaugarri fonologikoak, morfologikoak, sintaktikoak eta lexikoak.
- Prozedurak: Aurrekoetxeak hizkerak sailkatzeko erabiltzen diren prozedura sailkatzaileak erabiltzen ditu, Zuazok, aldiz, aldez aurretik zehaztutako eremuetako ezaugarriak biltzen ditu eta eremuetako mugak zehazteko erabiltzen ditu.

Ez da unea ez lekua bi ikertzaileon arteko desberdintasunaz hitz egiteko edo eztabaidatzeko, nahiz pozik egingo nukeen hizkeren arteko distantziak eta hizkeren sailkapenari buruzko lanetan erabili beharko liratekeen irizpide eta prozedurez.

8. ONDORIOAK

Nafarroako euskal hizkeren ikerketan egindakoa asko dela esatearekin ez da gauza berririk esaten. Azken urteotan ikaragarri hazi da ikerketa kopurua eta maila berean ikerketen sakontasun eta kalitatea.

Ikerketak hizkuntzaren arlo desberdinetan kokatzeak aberastasun handia eskaintzen du. Ikerketa desberdinak sailkatzean batzuk hizkuntz atlasen metodologia erabiliz burututakoak dira, beste batzuk monografiatan kokatu dira (gehienetan herri edo hizkera baten gramatika biltzen da), badira hiztegiak eta badira, azkenik, testu etnografikoen bilketak.

Egindakoaren gainean ezer deitoratzen bada orain arteko argitalpenetan ahozko dokumentuak entzuteko moduko euskarrietan gutxi argitaratu izana da. Argitalpen klasikora jo da nagusiki eta ez dira egungo teknologiak erabili.

Sail bakoitzari dagokion mapa begiraturaz gero ohart gaitezke, eremuei dagokienez, oraindik ikertu gabe dauden eremuak zein diren.

Asko dago, hala ere, egiteko Nafarroan hizkuntz kartografia arloan oraindik; adibidez, orain arteko ikerketa-lan nagusien ildotik jarraituz falta diren eremuetako monografiak, hiztegiak zein testu-bilketak egiten jarraitu behar da. Hizkuntzaren gaineko ardura politikoa dutenek lehentasunez bultzatu beharko lituzkete helburu horiek dituzten ikerketak.

Gabezien artean euskal hizkerak ikuspuntu soziolinguistikotik, orain artean, ez aztertu izana aipatu behar da. Dialektologiaren esparruan horrelako lanak aspalditxo hasi baziren ere, ez da euskal dialektologian ezer aitzinatu alor honetan. Ez da esan beharrik oso garrantzitsua dela jakitea zer gertatzen ari den belaunaldien artean, adibidez. Edo zein faktoreren arabera gertatzen den hizkuntz aldagarritasuna eremu honetan.

Aurrerantzean zaindu beharko litzatekeen beste aspektu bat hizkeretan zeharreko hots naturala entzuteko parada eskaintzen duten argitalpenak dira. Egingai diren ikerketetan material audioa kalitatez jasotzea bermatu beharko litzatekeen arazoa da.

Hizkeren sailkapena prozedura sailkatzaile estatistiko automatizatuak erabiliz egiteko dago oraindik. Hizkeren arteko distantziak neurtzeko baliabide teknologikoak eskura ditugun aro honetan hizkuntzalaritzan eta zertan esanik ez dialektologian erabiltzeko zilegitasuna eta beharra sentitzen dugu.

Bestalde, Nafarroa euskararen eremuaren erdi-erdian kokaturik agertzen zaigu, bihotz-bihotzean. Bai geografikoki eta baita euskararen aldaeren artean ere. Nafarroako eremuan biltzen dira sarri, gorago agertu bezala, euskararen aldaera guztiak, eremu hau baita bi muturrak lotzen edo uztartzen dituen. Horregatik oso garrantzitsua da Nafarroan biltzen diren aldaerak aztertzea, Nafarroako hizkerak zehatz aztertzea, euskararen aldaera desberdinen arteko loturak maiz hemen aurkituko ditugulako.

9. BIBLIOGRAFIA

ALLIÈRES, J., 1988, «L'<Euskalerriko Atlas Etnolinguistikoa> et la dialectologie basque», in *II. Euskal Mundu Biltzarra. Euskara biltzarra*, II, Eusko Jaurlaritza, Gasteiz, 367-374.

ALLIÈRES, J., 1995, «Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikoaz», in J.A. LAKARRA / R. GÓMEZ, *Euskal Dialektologiako Kongresua (Donostia, 1191ko irailak 2-6)*, ASJUren Gehigarriak-XXVIII, Donostia, 45-58.

AURREKOETXEA, G., 1992, «Nafarroako euskara: azterketa dialektometrikoa», *Uztaro* 5, UEU, Bilbo, 59-109.

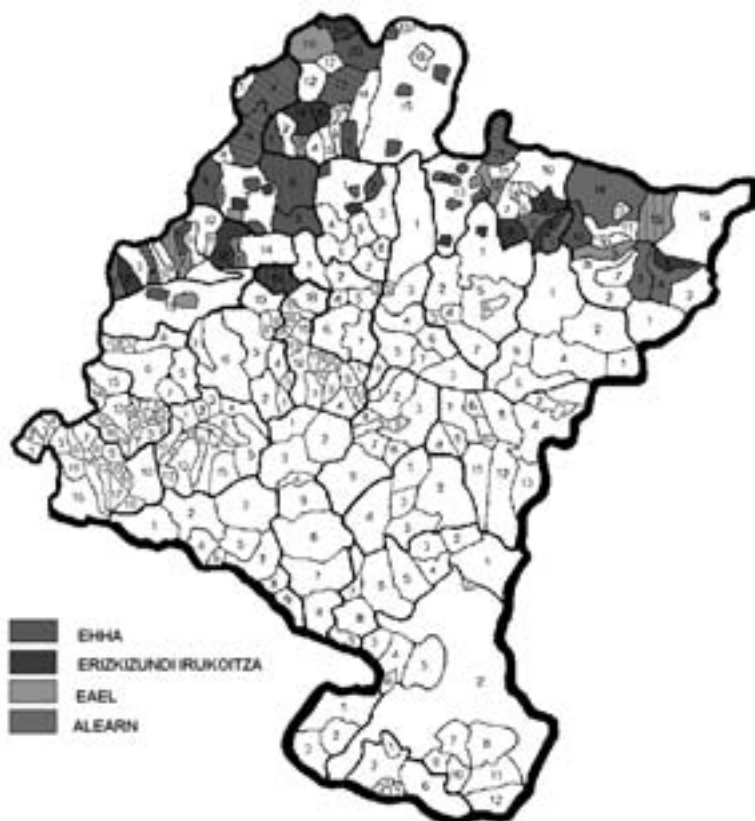
- AURREKOETXEA, G., 1999, «Nafarroako hizkuntz sailkapenaz», in Txillardegiri omenezko liburua (argitaratzeko).
- CAMINO, I., 1999, «Goñerriko hizkera», *ASJU* XXXIII-1, 5-78.
- CAMINO, I., 2000, «Goñerriko hizkera», *ASJU* XXXIV-1, 137-196.
- ECHAIDE, A. M., 1984, *Erizkizundi Irukoitza* (2 liburu), Iker 3, Euskaltzaindia, Bilbo.
- ECHAIDE, A. M., 1989, *El euskera en Navarra: Encuestas Lingüísticas 1965-1967*, Eusko Ikaskuntza (Hizkuntza eta literatura 8), Donostia.
- GAMINDE, I., 1998, «Nafarroako azentu ereduen sailkapena», *Nafarroako hizkerak, Nafarroako Euskal Dialektologiako Jardunaldietako Agiriak (Iruñea, 1997ko azaroaren 24-28)*, UEU, 23-48.
- MAIZ, E. / I. MUNDIÑANO, 1998, *Etxarrietatik Sakanerara*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- ZUAZO, K., 1998, «Nafarroako euskal hizkerak», in I. Camino (arg.), *Nafarroako hizkerak*, Udako Euskal Unibertsitatea,, Bilbo, 1-22.

1. Eranskina: Nafarroako sarea hats handiko lan geolinguistikoetan

HERRIAK	EHHA	E.I.	EAEL	ALEARN
Abaurregaina	4.26.		N-1	
Abaurrepea		170		
Aldatz		137		
Alkotz	4.17.			
Alli			N-2	
Aniz	4.18.			
Arbizu	4.2.	130		Na104
Arcos				Na103
Arriba				Na102
Arrieta		164		
Auritz			N-3	
Bera		142		Na100
Berute	4.10.	138		
Betelu		126		
Donamaria	4.15.	141		
Dorrao	4.3.			
Egozkue				Na202
Errazu	4.22.			
Erro				Na203
Erronkari				Na206
Eskaroze		167		
Esparza			N-4	
Espinal				Na201
Etxalar	4.16.			
Etxaleku	4.12			
Etxarri-Aranatz		131	N-5	
Etxarri-Larraun	4.6.			
Eugi	4.21.		N-6	
Ezkurra	4.9.			
Gaintza	4.4.			
Garaioa				Na204
Gartzaron		136	N-7	
Goizueta	4.8.		N-8	Na101
Igoa	4.11.			
Intza			N-9	
Iraberri			N-10	
Iragi		162		
Irañeta		129	N-11	
Iriberry		166		
Ituren		139		

HERRIAK	EHHA	E.I.	EAEL	ALEARN
Jaurrieta	4.27.			
Leitza	4.5.		N-12	
Lekaroz	4.19.		N-13	Na200
Lekunberri		127		
Lesaka			N-14	
Lezaeta-Azpiroz		128		
Lizarraga			N-15	
Lizaso		161		
Luzaide	4.25.		N-16	
Mezkiritz	4.24.		N-17	
NabazTxalapen		135		
Oderitz	4.7.			
Olatzagutia		132		
Olo		134		Na106
Orotz Betelu		165		
Osteritz		163		
Otxagabia				Na205
Saldias			N-18	
Suarbe	4.13.		N-24	
Sunbilla	4.14.		N-19	
Sunbilla				
Uharte-Arakil		133		
Urdiain	4.1.		N-20	
Urrizola			N-21	
Urzainki		169		
Usi			N-22	
Uztarroze		168	N-23	
Ziganda			N-25	
Zilbeti	4.23.			
Ziordia				Na105
Zubieta		140		
Zugarramurdi	4.20.		N-26	

2. Eranskina: Nafarroa ikertu duten hats handiko hizkuntza proiektuak

3. Eranskina: Nafarroako hizkeren gaineko monografiak

4. Eranskina: Nafarroako hizkeren hiztegiak

5. Eranskina: Nafarroako hizkeren testuak

ONOMASTIKA

IRIZPENAK

Atal honetan udalek eta administrazio batzordeek, baita beste administrazio desberdinek Onomastika batzordeari egindako irizpen eskaerak biltzen dira. Gogoan izan behar dugu EAEn herri edo kontzejuaren izena aldatzeko irizpena eskatu behar zaiola Euskaltzaindiari. Irizpenak eskatutako hizkuntza edo hizkuntzetan ematen dira.

Mikel Gorratzategi,
Onomastika batzordeko idazkaria

D. Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca-EUSKALTZAINDIA,

CERTIFICA:

Que el nombre eusquérico de la junta administrativa de *San Román Campezo* del municipio de *Kanpezu*, en su forma eusquérica académica actual es: ***Durruma Kanpezu***.

Que la forma **Kanpezu**, hoy en día cooficial, perdura todavía en la población vasco parlante del valle navarro de la Burunda, por la relación que secularmente han mantenido los de la sierra de Urbasa y Lokiz con los del mencionado valle. Este testimonio según testimonio aportado en su día por el que fuera académico y miembro de la misma D. José María Satrustegi, que durante treinta años ejerció como párroco de Urdiain (Burunda).

Que aunque la forma *Campezo*, con *-o* final, presenta una variante más acorde con el romance, la forma con terminación en *-u* se ha empleado y se emplea aún en castellano.

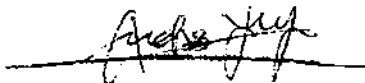
Que en la documentación de Leire, del año 1192, se atestigua la iglesia «Sancti Martini de Eztuniga in *Campezo*» (no hay que olvidar que el territorio de Campezo era entonces más extenso, como lo revela este documento, que incluye Zúñiga). Lope García de Salazar, en su conocido libro *Bienandanzas e Fortunas*, escrito en el siglo XV, menciona *Campeço*, al menos en dos ocasiones. Para la forma en *-u*, basta recordar a Becerro de Bengoa, en el *El libro de Alava*, publicado en 1877. En el propio *Libro de aniversarios* de 1858 se lee claramente *Campezu*.

Que la forma **Durruma**, de **Done Erruma*, como equivalente de San Román, está ampliamente documentada en la provincia de Álava y sigue siendo forma viva en el vecino municipio de San Millán. Esta forma se registra, además de en el citado municipio, en *Aberasturi* y *Askartza*, tal como se recoge en la obra de Gerardo López de Guereñu *Toponimia Alavesa seguido de Mortuorios o Despoblados y Pueblos Alaveses*, editada por esta Real Academia.

Que, de acuerdo con el artículo décimo de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskara, se ha de respetar la grafía eusquérica, salvo cuando ambas formas sean sensiblemente diferentes, en cuyo caso las dos tendrán consideración oficial.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a veinticuatro de mayo de dos mil cuatro.

Vº Bº

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

INFORME SOBRE LA DENOMINACIÓN DEL BARRIO DE LA *QUADRA/LAKABEX* (*)

Históricamente Güeñes se ha dividido, siguiendo la costumbre de la zona, en cuadrillas, como se ve en la Ordenanza Municipal de 1704:

Lo primero que por quanto este dicho Concejo esta dividido en quatro cuadrillas como son Berbejillo, Sanchoslo, San Pedro y La Ribera,... (1)

En 1704 (2), así como en 1850 (3), aparecen estas cuatro cuadrillas: **Bermejillo** (4), que incluía la zona de la iglesia de Nuestra Señora; **Goikuria**, (que aparece también como *San Pedro* y *San Pedro de Goicouria*); **Santxosolo**, que incluía Sodupe, y **La Ribera**, que correspondía a La Quadra (5) y actual Zaramillo, (entonces inexistente). Es de destacar que la zona más occidental, y que tiene una mayor toponimia eusquérica, se denomina con una palabra común *ribera*, equivalente del euskera *ibarra*.

En la *Fogueración* de 1704, además de los nombres de las cuadrillas, solo aparece con su nombre la casa torre de Lazcano. En el resto de los casos aparecen los propietarios. En la de 1796, además de las cuadrillas antes citadas, aparece el barrio de Bolibar en Goikouria, así como todos los de la cuadrilla de La Ribera: *Sodupe, Yarto, Posorra, Ibarra, La Cabex, Siscal, Marcoleta, Loizeta, Miranda, Quadra de Arriba, Estrada, Urrutia, Nocedal, Lazcano, Villachica, Sarachu, Las Caserías, Andaroleta y Saramillo*.

En 1858, el Concejo de Güeñes aparece dividido en cinco «lugares», entendiéndose *lugar* como cuadrilla: *Güeñes, Lacuadra, Sanchosolo, San Pedro y Sodupe* además del barrio de *Bermejillo*. Dos años después, la situación es similar: *La Cuadra, Güeñes, Sanchosolo, San Pedro de Goicouria y Sodupe*.

(*) *Vide* pág. 240.

(1) Gonzalez Cembellin, J.M. *Monografías de Pueblos de Bizkaia*. Güeñes, BFA, Bilbo, 1993.

(2) *Fogueraciones* de Bizkaia.

(3) Pascual Madoz, *Diccionario Geografico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid, 1845-50.

(4) Bermexillo en 1704, hay que recordar que en esa época la grafía en cuestión se solía leer como la actual jota.

(5) Aparece con entrada propia en el citado diccionario: LA CABEX: barrio en la prov. de Vizcaya, part. jud. de Bilbao, térm. del conc. de Gueñes, jurisd. de la Cuadra: 4 vecino 24 almas...

CUADRA (LA): felig. del concejo de Gueñes... Tiene 66 casas en los l.[lugares] La Cuadra y Saracho; los barr. El Ciscal, La Cabex, Las caserías, Lazcano, Marcoleta, Urrutia é Ibarra; y los cas. de Andaroleta, Loiceta y Zaramillo....

En las relaciones estadísticas de 1860, realizadas por el ministerio correspondiente, el pueblo aparece dividido en cuatro lugares o cuadrillas: *Güeñes*, *Sodupe*, *La Cuadra* y *San Pedro de Goicouria*. En dicho documento se incluyen, además, algunos de los barrios, caseríos y casas que las integran.

1. Lugar de Güeñes:

Con los barrios de: Bermejillo, Estrada, Lejarza, Norza, Recalde, Santa Marina y Yandiola. Los caseríos de: Amézaga, Aranguti, Basori, Bolibar, Ibarguen, Lambarri, Saráchaga, Solonchi y Taramona. Las casas de labranza: Jara (La), Orbijana y Ubieta.

2. Lugar de Sodupe

Aparece el barrio de Yorqui (por Yorgi), los caseríos de Las Barrietas y Yarto, y el molino harinero Andalucía.

3. Lugar de La Cuadra

Se constatan el barrio de Saracho y las casas de Labranza Castaños y Andaroleta

4. Lugar de San Pedro de Goicouria

Se documentan el caserío de Muñicar y la casa de labranza Lescúren

En 1946 contamos con la división que nos dieron Javier de Ybarra y Pedro Garmendia en su libro *Torres de Vizcaya I Las Encartaciones*, donde dicen:

«El valle de salcedo, que riega el Cadagua o Salcedón, se halla dividido en dos municipios: el de Güeñes, que comprende los barrios de Santa María de Güeñes, Sodupe, Goicuria, lacabex y la Quadra, y el de Zalla...»

Posteriormente, en el Nomenclátor de 1960, no hay ninguna división interna, apareciendo todos sus lugares como «caserío», menos la capitalidad del municipio, : Güeñes, que consta como lugar.

Amavizcar, Amézaga, Aranguti, Archuve, Artecona, Basori, Bermejillo, Bolivar, Caserías (Las), Castaños, Ceribay, **Cuadra (La)**, Chávarri, Eloiceta, Elubarri, Escárzaga, Estrada, Gueñes (Capital), Jara (La), **Lacabex**-Lejarreta, Lámbarri, Lasier, Lazcano, Lejarza, Lescuren, Miranda, Muñicar, Norza, Ochandotegi, Ondázarros, Orbijana, Padura, Perenal (La), Recalde, Sanchósolo, San Pedro de Goicuría, Santa Marina, Saráchaga, Saracho, Sodupe, Sologuchi, Taramona, Trasaraña-Garay, Ubieta, Urrutia, Yandiola, Yarto, Yorgui y Zaramillo.

En el Nomenclátor de 1973 el pueblo vuelve a aparecer dividido en cuatro lugares: *Güeñes*, *La Quadra*, *Sanchósolo-San Pedro de Goicouria* y *Sodupe*, y un barrio Zaramillo.

En la actualidad, el municipio vuelve a estar dividido en cuatro entidades, que no corresponden a sus cuadrillas históricas y que son: Güeñes, La Quadra, Sodupe y Zaramillo.

En 2001 cuando la Real Academia de la Lengua Vasca – Euskaltzaindia estudió la relación de entidades de población de la Comunidad Autónoma consideró que, en el caso de *La Quadra*, era conveniente sacar del olvido el nombre de *Lakabex*, que es la más antigua de las dos parroquias históricas del lugar, ya que, según parece (6), data de 1520, frente a la de San Pedro construida cuatro años después, tras lograr ambas desligarse de la iglesia matriz de Santa María de Güeñes.

La razón de la presencia de dos iglesias en una misma cuadrilla, tan cerca una de la otra, hay que buscarla en la época de las guerras de banderizos. En dicho momento de nuestra historia existieron en este lugar varias casas torres: Lakabex, Lazkano y Markoleta en la margen izquierda del Cadagua y dos en su margen derecha: Salcedo de la Quadra, así como la de *Patilla*, enfrentada a la de Lazkano. Las torres de la orilla izquierda del río pertenecían al bando oñacino, mientras que las de su derecha pertenecían al gamboino. La iglesia de San Pedro de La Quadra estaba ligada a la torre cercana, de forma que los señores de la misma tenían sepultura en dicho templo. La desaparecida torre de Lakabex era similar, de forma que la iglesia de San Miguel estaba ligada a dicha torre.

Los dos linajes de Lakabex (7) y la Quadra aparecen perfectamente documentados en el siglo XV en las *Bienandanzas e Fortunas* que escribió Lope García de Salazar. Como es sabido, en dichos libros relata las luchas de banderizos, muchas de las cuales conoció como testigo. Con el tiempo, ambos linajes se llegaron a unir, por lo que el nombre de Lakabex fue relegado al olvido, situación que se agravó con la demolición de la casa de su nombre, situada un poco más arriba de la actual iglesia parroquial del barrio de La Quadra que no es otra que la de San Miguel de Lakabex.

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

(6) Pascual Madoz, *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España*, Madrid, 1845-50: 2 en la Cuadra, sit una en La Cabex, dedicada á San Miguel, y fundada por sus feligreses hácia el año 1520, y la otra en la Cuadra Baja, bajo la advocación de San Pedro y construida igualmente por sus parroquianos hácia el año 1524..

(7) En el fondo IRARGI aparece en 1489: Ejecutoria del pleito criminal sobre la muerte de Sancho Urriez de Lacabeg. Juan de Lacabeg vecino del valle de Salcedo, contra Juan de So-
dupe, vecino del mismo valle.

Testimonios de la *Bienendanzas e Fortunas*

E savido este levantamiento, echo el apellido el dicho Lope Garçia, su padre, que estava en Castro, que d'este fecho no savia nada, e dexo en Castro a Gonzalo de Salazar e a Diego, sus fijos, en la torre de la Marca e en la torrata con çinquenta omes, ca estava en la villa el corregidor Sant Juan Ortiz de Caraus, que era venido por el Rey e les avia puesto treguas, e fue a Sant Martin. E otro dia entro en la Quadra con DCCC omes bien armados, que ya era Ochoa Garçia, [su fijo, con el] e aposentose en las dos torres de la Quadra; e los que eran de Juan de Salzedo recogieronse al cadafalso de Juan de Ugarte de la Quadra. E aposentaronse en Sudupe Ochoa de Salazar, fijo d'este Lope Garçia, que açerco en Ayala, e Inigo de Murga e los Ospines, que venieron con el, e los parientes de Furtud Sanchez de Salzedo, ca el estava con Lope Garçia; e asi mesmo estaban con el Sancho de Lacavex e sus parientes por la conpañia que avian fecho primero con el, que gela guardavan e guardaran mas, si podieran.

E durando esta guerra, estovieron Lope Sanchez de Anuçivay e fijos de Inigo Sanchez de Anuçivay e otros de Marroquines de Samano en Salzedo, en Lusa e en Mendieta con el Juan Marroquin e con Sancho de **Lacavex** peleando e escaramuçando cada dia e morio allí Fortuno de Arenaca de Çamudianos, que era de los mejores d'ellos, de una saetada que ovo por la mano de pasmo. E tomaron Lope Garçia de las Ribas e Pero Ferrandez de Salzedo e Pero Ferrandez de Murga e los Çamudianos en una casa en La Errera a quatro Marroquines foradandoles la casa e mataronlos luego alli. E fue ferido Pero de Lasier, que era buen Çamudiano, por el rostro de una saeta e morio d'ella a XX dias. E duro esta guerra e frontera (e) un año e mas e ovo algunos otros muertos e feridos.

Título de la muerte de Lope de Murga, fijo de Ochoa de Murga e de otros fechos de Salzedo

En el año del Señor de mil CDLXXXIII años, en el primero dia de março, volviendose roidos e contienda entre Diego de Salzedo, fijo de Lope Furtado, e los de su valia e Juan de Salzedo e Sancho de **Lacavex** e Marroquines e Lope de Murga, fijo de Ochoa de Murga e los Semaruri, que eran fechos un vando contra el dicho Diego Furtado, e muertos en treguas Sancho de Çalla, que era de Diego Furtado de Salzedo e otros dos Marroquines, desafiaronse. E estando fuera tregua, estando dicho Diego Furtado aposentado en tres casas de Sudupe, llegaron Juan de Salzedo e Marroquines e Lope de Murga e, escaramuçando en el nozedal de Sudupe, fue ferido Lope de Murga de un viraton de la casa de Juan Çuri, muy cerca sobre una varrera de Milan, por la frente e entrole una mano, ca era vallestá rezia, e cayo en tierra; e levantose e tomaronlo los / [Fol. 422 v., col. a] suyos e morio a terçero dia en hedad de XXI años.

D. Mikel Gorrotxategi Nieto, secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca-EUSKALTZAINDIA,

CERTIFICA:

Que **Etxebarri** es la forma eusquérica académica correcta del municipio, cuya denominación histórica completa –de acuerdo con la tradición del Señorío de Bizkaia–, consta como «Anteiglesia de San Esteban de Etxebarri / Exebarri Doneztebeko Elizatea».

Que, ciertamente, la corporación municipal de la citada localidad adoptó, en su día, con la mejor voluntad, sin duda, y con el beneplácito de esta institución académica la fórmula *Etxebarri-Donztebeko Elizatea/Anteiglesia de San Esteban de Etxebarri*. Dicha fórmula se estableció al objeto de diferenciar el nombre de este municipio, seguido del hagiónimo Doneztebe / San Esteban –perteneciente a la merindad de Uribe–, del nombre de las otras dos anteiglesias vizcaínas que llevan la misma denominación, aunque acompañadas de hagiónimo distinto. Son los casos de Etxebarria (con el artículo –a), seguido del hagiónimo San Andres, –perteneciente a la merindad de Markina–, y Etxebarria, acompañado del hagiónimo San Agustin, –perteneciente a la merindad de Durango–.

Que hoy en día, no existe problema de posible confusión en la denominación de las tres anteiglesias. Por una parte, la última de las mencionadas fue anexionada hace mucho tiempo a la villa de Durango, razón por la cual su nombre completo de San Agustin de Etxebarria pasó al olvido, siendo **San Agustín** el nombre de uso popular actual. Por otra parte, el hecho de que San Andres de Etxebarria haya adoptado la denominación de **Etxebarria** (aunque bien es cierto que su artículo final –a obliga a declinarlo *Etxebarritik, Etxebarrira, Etxebarriko...*), hace que el caso de la denominación de **Etxebarri**, propuesta por esa corporación municipal, para la anteiglesia de San Esteban de Etxebarri, no induzca a confusión con respecto a otras anteiglesias o municipios de Bizkaia, tal como se consideró en su día.

Que, en consecuencia, la acepción **ETXE BARRI** propuesta y solicitada por esa corporación municipal es apropiada.

Y para que así conste y se remita al Ayuntamiento de la anteiglesia solicitante, expide la presente en Bilbao a dos de febrero de dos mil cuatro.

Vº Bº

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

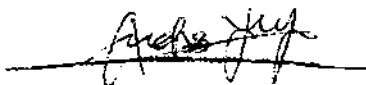
Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

MIKEL GORROTXATEGI NIETO, Euskal Filologian lizentziaduna eta Euskaltzaindiaren Onomastika batzordeko idazkariak

ZIURTATZEN DU:

Orain arte Administrazioan erabilera ofizialean *Arechaga* moduan erabili den Zuiako auzoaren euskal izena **Aretxaga** dela. Kontuan izanik euskal izen gardena dela, *aretx* «zuhaitz» edo «haritz» *Quercus robur* eta *-aga* atzizkiaz osatuta, eta Euskararen Legaren 10. artikuluan esaten dena euskal izena izan behar dela ofizial bakarra.

Eta hala adierazteko, eta bertako Udalbatzari bidaltzeko, izenpetzen du Bilbon bi mila eta lauko urtarrilaren bederatzian.

Andres Iñigo Ariztegi,
Onomastikako batzordeburua

Mikel Gorrotxategi,
Onomastikako idazkaria

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca-EUS-KALTZAINDIA,

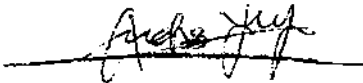
CERTIFICA:

Que el nombre euskérico del concejo de *Arechaga* del municipio de Zuia en su forma euskérica académica actual es: ***Aretxaga***. Asimismo, que el gentilicio de dicho pueblo es *aretxagar*.

Que *Aretxaga* es claramente un topónimo euskérico, compuesto de *aretx*, forma propia del euskera occidental para designar al roble (*Quercus robur*) y el sufijo locativo *-aga*.

Que, de acuerdo con el artículo décimo de la Ley Básica de Normalización del Uso del Euskera, se ha de respetar en todo caso la grafía académica propia de cada lengua, en este caso el euskera, salvo en el caso en que ambas formas sean sensiblemente diferentes, en el que ambas tendrán consideración oficial. Teniendo en cuenta lo anteriormente expuesto es correcta la denominación única propuesta por la Junta Administrativa del concejo.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao, a nueve de enero de dos mil cuatro.

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

**DICTAMEN DE LA COMISIÓN DE ONOMÁSTICA
DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA
VASCA / EUSKALTZAINDIA SOBRE *DEIERRI*,
NOMBRE DEL VALLE DE YERRI EN LENGUA VASCA**

La Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia acordó, en su día, que el nombre en lengua vasca del valle navarro actualmente conocido como *Valle de Yerri* es *Deierri*, tal como consta en las obras *Euskal Herriko Udalen Izendegia / Nomenclátor de los Municipios del País Vasco*, publicada el año 1979, y *Nafarroako Herri Izendegia / Nomenclátor Euskérico de Navarra*, publicada en 1990.

La forma *Valle de Yerri* es un claro ejemplo de la desfiguración sufrida en lengua romance, del nombre originario *Deierri*, como consecuencia de la etimología popular.

Ello puede comprobarse en los testimonios escritos aportados por reconocidos historiadores e investigadores, tal como se recoge en la obra *Nafarroako Herri Izendegia / Nomenclátor Euskérico de Navarra*, editada conjuntamente por el Gobierno de Navarra y Euskaltzaindia en 1990:

- *Deyarri*, año 1254 (José María Lacarra).
- *Deyerri (Val de Deyerri)*, 1257 (José María Jimeno Jurío), 1268 (Román Felones), 1315 (José María Lacarra) y 1350 (Juan Carrasco).
- *Deyerri (Murugarren de Deyerri)*, 1345 (José María Lacarra).
- *Deyerri (Villanueva de Deyerri)*, 1345 (José María Lacarra).
- *Deyerri (Çaul de Deyerri)*, 1345 (José María Lacarra).

Existe también constancia de dicha denominación en la toponimia menor de la zona, como es el caso del término *Deyerbidea* ‘el camino de Deierri’ (compuesto de *Deierri* –con caída de la vocal final *-i* en composición– y de *bide* ‘camino’ más el artículo vasco *-a* ‘el’), documentado en Lezáun el año 1543.

Explica José María Jimeno Jurío que *Deio* –que inicialmente designaba la comarca circundante al castillo de San Esteban de Deio (hoy conocido por Monjardín)–, era el primitivo nombre de la comarca. Más tarde, como consecuencia del desarrollo económico del núcleo comercial de Estella, se impuso

el nombre de ‘Tierra Estella’ o *Estellerria*, en detrimento del inicial *Deierri*, que quedó desplazado hacia el noreste de la comarca.

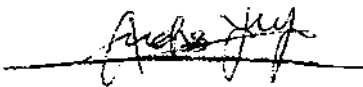
El topónimo *Deierri* viene a significar ‘Tierra de Deio’, dado que es un compuesto de *Deio* y de la palabra vasca *herri*, que equivale a ‘tierra’, ‘valle’, ‘país’. Cabe señalar que *herri* o *herria* (*herri* más el artículo *-a*) están presentes en varios topónimos de Navarra con el significado que se ha señalado. Tal es el caso de *Goñerri* ‘Valle de Goñi’, *Estellerria* ‘Tierra Estella’, *Iruñerria* ‘Cuenca de Pamplona’ o *Erriberri* ‘Tierra nueva’ (nombre en lengua vasca de Olite).

El primitivo nombre *Deierri* derivó en *Yerri* por una interpretación errónea, dado que la *De-* inicial de *Deierri* se confundió con la preposición castellana *de* y pasó a utilizarse como *de Yerri*. En la obra anteriormente mencionada, puede constatarse tal hecho en la cita *Val de Yerri*, del año 1366 (Juan Carrasco). Este fenómeno no es desconocido en la toponimia de Navarra. Un caso similar es el concerniente al nombre originario *Muru-Arteđerreta* que derivó en el actualmente conocido como *Muruarte de Reta*.

Por todo lo expuesto, y en respuesta a la solicitud realizada por el Ayuntamiento del Valle de Yerri, la comisión de Onomástica de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, en sesión celebrada en Bilbao el día 11 de marzo de 2004, ratificó que el nombre en lengua vasca de *Valle de yerri* es *Deierri* y, en consecuencia, acordó que el del *Ayuntamiento del valle de yerri* es *Deierriko Udala*.

Bilbao, a dieciocho de marzo de dos mil cuatro.

V.B.

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

SAN TOMAS IZENAZ LEKUKOTASUNAK

*Durango, 2003ko abenduaren 24ean,
Gabon goizean.*

*Jose Luis Lizundia Askondo,
euskaltzaina.*

Aintzin oharra:

Idazle ezagun eta on batek, baina Euskal Herriko Onomastika tradizioa eza-gutzen ez duenak, nonbait, euskal arau akademikoetan SAN TOMAS erabaki zelako, kritika moduko bat egin berri du. Gaztelaniaz, hiru santuri «Santo» jar-tzeak, hots, «Santo Tomás», «Santo Toribio» eta «Santo Domingo» ez dakar, on-dorioz, euskaldunok horrela deitu behar diogunik Zuberoatik Enkartzioetaraino, eliz administrazio hizkera oficial erdaldunduak bere eragina izan badu ere. Gi-puzkoako Probintzian bertan, mendetako hedadura duen Arrasateko feria fama-tuei leintzarrez «*Santamasak*» deitu eta deitzen diote, ez «*Santotomasak*», pa-rrokiako predikuetan azken honen erregistroan entzun arren. Ipar Euskal Herrian gaztelaniazko hagianomastikak ez du izan, baina Bizkaiko bi herritan, hain zuzen santu hori zaindari duenetan ikerketa xume bat egin dugu. Nafarroan ez dugu egi-terik izan, egungo eremu euskaldunean ez dagoelako santu horri eskainitako pa-rrokiarik. Emandako idatz arauaren oinarriak sendotzeko bertako herritarrekin ikerketa bat egin dugu, orain *Euskera* agerkarian argiratzea nahi izan dugularik, behar den lekukotasunerako.

* * *

Lehendabizi, Juan Ignacio Intxaurreagari deitu diot Zeberioko bere etxera.

Intxaurreaga jauna zeberioztarra da sortzez eta bertan bizi da. 12 urtetan bere jaioterriko alkate izana; lehenago, Jose Maria Makua Bizkaiko diputatu nagusiaren idazkari eta Jose Antonio Ardanza, lehendakariaren Kabinete bu-rua. Ikasketaz, Zuzenbidean lizentziatua; lanbidez, Bizkaiko Foru Ogasunean, Ondare arloko legelaria.

Euskalgintza munduan bertsolari bezala aritua, alfabetatze-euskalduntze mugimendu garaian irakasle ibilia, *Euskalduntzen* libururuen egiletarikoa. Ezizenez «*Koxoa*», alegia, arratieraz 'errena'.

Jakinik herriko parrokia «Santo Tomás de Olabarrieta» dela.

Elkarrizketa honela izan zen:

- Zuen parrokiaren izena zelan dok euskeraz?
- Parrokie.
- Baina «Santo Tomás de Olabarrieta» euskeraz zelan deitzen deutsazue?
- Etxeutsagu deitzen gaurko elizari, baina ermitari, segurutik antzinako parrokia izango zanari *San Tomas Zarre*. Hain zuzen domekan (abendua-ren 21 zan) izan zuan jaija eta *San Tomas*en emon joian mezea.
- Eta Santo Tomas zer dok bada?
- Parrokiako seilua, ze monagillo eta seminarista be izana nok. Udaltxean be askotan holan ikusi juat. Erderaz jakina, hik ondo dakit euskera ez dala izan gure hizkuntza ofiziala oraintxurarte, ez udal administrazioan, ez elizako erregistroetan.

* * *

Bigarren, Agustin Barruetabeñari deitu nion bera bizi den etxera, Ziortza-Bolibarko *Kanterape* baserrira.

Barruetabeña jauna herriko txistularia, Markina-Xemeingo zinegotzia urte askotan. Ziortza-Bolibar elizatea frankismo garaian Markinako uriak bereganatu zuen.

Jakinik herriko bi parrokiak, «Santa María de Cenarruza» (Ziortzako Andra Maria kolegiata famatua) eta «Santo Tomás de Bolívar» dirala, elkarrizketa honela izan zen:

- Zuen herriko jaiak zelan deitzen dozuez?
- Udako jaiak «San Juan jaixek» eta negukoak, joan den astekoak «*San Tomas* jaixek».
- Eta Santo Tomas zer da zuretzat?
- Ba, izen ofiziala eta hik badakik ofizialtasuna oraintxurarte erderak bakarrik izan dabela. Oraintxe konturatu nok Santo Tomas erabili dogula paperetan, baina txistulari legez ibili nazenean, «herrixen txistue San Juen jaixetan eta *San Tomas* jaixetan jo juat beti».

EUSKAL AUTONOMIA ERKIDEGOKO ESKUALDEAK IZENDATZEAZ

Euskaltzaindiak, bere garaian, dagokion batzorde akademikoaren irizpenez, Euskal Autonomia Erkidegoko eskualdeen izenak igorri zituen Eusko Jaurlaritzara.

Besterik da, Administrazio desberdinek, foru, udal eta mankomunitateek eskualde izen horiek erabiltzea, edota, Jaurlaritzak berak, Sail bakoitzaren eskualde eremuak, beti bat ez etortzea. Hau gertatu omen da, dirudenez, Lurralde Antolamendu eta Ingurumen Sailak Lurralde Planetarako onartze bidean dituen eskualdeekin, hala nola, **Araba Erdialdearekin**. Bistan da, kasu honetan, lurralde horretako eskualde bat baino gehiago hartzen dituela.

Baina berehala dekretu bidez, lurralde horren **Erdialdeaz** gain, beste biak, eskualde eremu jakin batekin ados daudenak onartzen baditu Gobernu bilkurak, ofizialtasuna emanaz, onuragarri eta ezinbestekotzat jotzen dugu, izen zuzenaz bataiatzea alor guztietarako. Beraz, Euskaltzaindiak igorri legez, **Arabako Errioxa** agertu beharko luke eta ez okerreko *Arabar Errioxa*. Gauza bera **Aiara / Ayala** eta ez *Kantauri Arabarra* bezalako aldrebeskeria bat.

Gipuzkoan eskualdeko mankomunitateak eskatuta, hain zuzen, euskal mendebaldeko tradizio toponomastikari so eginda, **Debabarrena** hobetsi zen, batzuk erabiltzen hasiak ziren *Deba Beherea* izenaren orde. Arrazoi berberengatik **Debagoiena** eta ez *Deba Garaia*. Komeni da, beraz, udal, foru eta autonomia administrazioek zein komunikabideek hedatzen diharduten izen bioi ere dekretuarekiko ofizialtasuna aitortzea.

Goierri eta **Tolosaldea** izenek ez dute bat ere arazorik sortzen, oraindik, inoiz, *Goierri* ortografia okerra ere ikusi arren. **Urola Kosta** izena honela gomendatzen da, bigarren parteak «Kostalde»rik ez duelarik behar.

Donostialdea gaizki asmatua dela ezin da esan, nahiz eta batzorde akademikoak, **Donostia-Beterri** proposatu. Esan beharra dago gipuzkeraz mintzo diren euskaldun zahar askok, **Beterri** eskualde izena erabiltzen dutela eta gordetzeko gogoia erakutsi dutela. Onuragarria litzateke autonomia, udal eta foru administrazioek izen berberari hedadura ematea elkarren harremanez eta erakunde akademikoari entzunda.

Bizkaian, **Gernika-Markina**, **Durango** eta **Igorre** eskualde izentzat hartzea, zentralismoaren usadioari so egitea litzateke, alegia, probintzia edo es-

kualde batek hiriburuaren izenari. Nekez uler daiteke, irizpide teknokratikoa hedatzea nahi ez bada behintzat, arratiar batek orain biztanlerik gehien duen herriaren izenaz bere mendez mendetako eskualde izena arbuiatzea. **Arratia** litzateke, beraz, dekretuz ofizialtzeko eskualde izena. **Durungaldea** euskaraz eta gaztelaniaz, izen biak onartzekotan, **Durangesado** eta ez *Durango*, hiriburutasunean eztabaidarik ez badago ere. Gernika hiriburu duen eskualdeak badu izen historiko bat Busturiako merindadea edo aspalditik hedatua den **Busturialdea**. Markinako epai barruti ohiaren eskualdeak hedatu du jadanik **Lea-Artibai** izena.

Onomastika batzordeak, Donostian, 2004.eko urtarrilaren 15ean onartua

Mikel Gorrotxategi Nieto, licenciado en Filología Vasca y secretario de la Comisión de Onomástica de esta Real Academia de la Lengua Vasca-Euskaltzaindia

CERTIFICA:

Que la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia, ha estudiado la consulta realizada a esta Institución por Mikel Carcedo, concejal del Ayuntamiento de **Errenteria**, referente a la oficialización del callejero de la citada villa por parte de su Corporación Municipal. La Comisión de Onomástica, en sesión celebrada en su sede académica de Bilbao el día 12 de marzo de 2004, emitió el siguiente dictamen:

1. Un topónimo es un nombre de lugar, es decir, un nombre específico.
 - 1.1. Los topónimos, tanto mayores como menores, se escriben –de acuerdo con la legislación vigente y siguiendo las recomendaciones de la comisión de expertos de la Organización de las Naciones Unidas–, en la grafía del idioma correspondiente.
 - a) Por tanto, no deben normalizarse, aplicando grafías castellinizantes, topónimos como *Viteri*, *Fandería*, *Galzaraborda*, *Gambo*, *Larzabal*, *Mandoegui*, *Morronguilleta*, *Sancho-Enea*, *Ugarriza*, *Uranzu* y *Urbía* los topónimos eusquéricos cuya forma correcta única es *Biteri*, *Fanderia*, *Galtzaraborda*, *Gambo*, *Lartzabal*, *Mandoegi*, *Morrongilleta*, *Santxoenea*, *Ugarrizta*, *Urantzu* y *Urbia*.
 - b) Son igualmente incorrectas –en este caso en ambas lenguas–, las grafías «presuntamente híbridas», como *Aizgorri* o *Sorguintxulo*, cuya forma correcta única es *Aizkorri* y *Sorgintxulo*.
 - c) En el caso de topónimos vascos compuestos, éstos deben escribirse de conformidad a la normativa de esta lengua. Por ello, topónimos como *Kaletxiki* o *Atarieder*, son formas únicas que deben escribirse así en ambos idiomas. No procede, por tanto, aplicarles otras formas «presuntamente» castellanas ni criterios tan arbitrarios, como es el caso de escribir *Kale Txiki* en un caso y *Atari-Eder* en el otro.

- 1.2. En el caso de topónimos mayores declarados como oficiales por las administraciones con competencia reconocida al efecto, debe respetarse la denominación oficial. Si dicha denominación es doble (*Donostia / San Sebastián, Doneztebe / Santesteban*), dará opción a utilizar cada una de ellas en el idioma correspondiente. Cuando la denominación oficial es única, ésta será la válida a todos los efectos. Al respecto, en la Comunidad Autónoma Vasca, *Hondarribia, Pasaia, Oiartzun* o *Irun* (sin tilde) son denominaciones únicas oficiales.
2. Nombres susceptibles de traducción:
 - 2.1. Los nombres genéricos. Por ejemplo: *Cementerio / Hilerria, Casa Consistorial / Udaletxea*.
 - 2.2. Los nombres que en una época determinada de la historia han sido traducidos, siempre que se documente su nombre original, como por ejemplo: *Diputazio plaza / Plaza de la Diputación*. El mismo criterio se aplica en el caso de los neotopónimos, como: *Askatasunaren Martirien kalea / calle Mártires de la Libertad*.
3. Grafía de los apellidos.

Por normativa académica, los apellidos se escriben en la grafía actual del idioma que corresponda. Como es obvio, apellidos que en otras épocas se daban bajo formas como *Nebrixa, Pennafiel* o *Alfonso*, en la actualidad se escriben *Nebrija, Peñafiel* o *Alfonso*. Los apellidos vascos también deberían transcribirse en la grafía académica en vigor, es decir, *Etxeberria* o *Salaberria* y no *Echeverría* o *Salaverría*. Este sería el criterio a aplicar a aquellas personas que escribían su apellido indistintamente en más de una grafía, en muchos casos por condicionamientos ajenos a su voluntad. No obstante, pueden considerarse como excepción aquellas personas que, durante el siglo XX y hasta la actualidad, a pesar de conocer la grafía establecida por la lengua vasca, y de tener, en consecuencia, la opción de escribir su apellido en la grafía regulada en este idioma, optaron por seguir escribiéndolo siempre en la grafía castellana, como puede ser, entre otros, el caso del escritor guipuzcoano *Gabriel Celaya*.

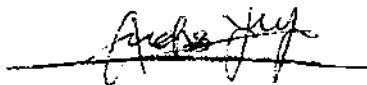
A la Comisión de Onomástica le ha causado sorpresa que siendo Euskaltzaindia la única entidad oficial competente para emitir dictámenes académicos en materia de onomástica, de conformidad al artículo 6.4. del Estatuto de Autonomía y al artículo 10 de la Ley Básica de Normalización del uso del Euskera, 10/1982 de 24 de noviembre, que además de no respetar la propuesta realizada, en su día, se le haya obviado en los trámites posteriormente para la realización definitiva del callejero.

Le resulta, así mismo, sorprendente la falta de criterio existente por parte de quien haya realizado tanto la confección de dicho callejero como la posterior propuesta para su aprobación por parte del alcalde en funciones. Tal como ha quedado expuesto en los puntos anteriores, dicha falta de criterio o arbitrariedad queda plasmada en la aplicación de grafía castellana a topónimos claramente eusquéricos, en la aplicación de grafías sorprendentes a topónimos vascos supuestamente castellanizantes y en los inventos como *Sorguintxulo* de grafía contradictoria. Si el criterio de mantenimiento de algunas grafías propuestas se basa en una supuesta tradición, habría que retrotraerse, por ejemplo, al arcaico nombre de *Oyarçun*.

Finalmente, la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia lamenta que se haya adoptado un acuerdo, que, ha incumplido el informe emitido por esta comisión, y supone una falta de respeto a la toponomástica en general y a la de Errenteria en particular. Confía, al mismo tiempo, como no podría caber de otro modo, en que esa Corporación Municipal, una vez conocida la situación creada, acuerde rectificar, lo antes posible, la adopción de nombres no acordes ni con las normativas académicas y legales ni con el patrimonio toponomástico de la propia localidad. Así mismo, ofrece gustosamente su colaboración y servicios en orden a rehacer, de conformidad con la normativa académica, el citado callejero, si así acordara solicitarle esa Corporación Municipal.

Y para que conste y surta efectos, expide la presente en Bilbao a doce de marzo de dos mil cuatro.

V.B.

Andres Iñigo Ariztegi,
Presidente de la Comisión
de Onomástica

Mikel Gorrotxategi,
Secretario de la Comisión
de Onomástica

GASTEIZKO KALE-IZENDEGIAZ SINDIKO HERRITARREN DEFENDATZAILEAREN GALDERARI EUSKALTZAINDIAREN ERANTZUNA

*Henrike Knörr,
euskalzainburuordea eta
Arabako ordezkaria.
Gasteizen, 2004ko maiatzaren 21ean (*)*

Sindikoko Herritarren Defendatzaileak hiri honetako kale eta plazen izendatze elebidunaz Euskaltzaindiari egin galdera deta eta, gaia xehekiro azterturik, egoki dirudi honako hau erantzuteak:

1. Udalak onartua duen kale-izendegi elebiduna Euskaltzaindiak Gasteizko Ordezkaritzan espresuki sorturiko Lan talde bati egotzi eginbizuna izan zen. Eginkizuna bukatu ondoren, proposamenak Akademiaren Onomastika Batzordean aurkeztu ziren, eta Batzordeak Udalera igorri zuen zerrenda elebiduna, erabilera-irizpideekin batera.
2. Zer esanik ez da, lan guzti hauek Legearen babesean burutu ziren, eta hain zuzen ere Autonomia Estatutuaren 6. Artikulua kontuan izanik, bai eta Euskararen Arauzkotzearen 10. Artikulua ere. Biek euskara ofizialkidetasun maila ematen diote hizkuntza honi.
3. Udalerri honen kasuan, ezaguna da euskara bazterturik eta administrazioetik kanpo mendeetan izanik, euskal izen gehienak galdu direla. Ezin uka daiteke, ordea, Gasteizko euskaldunek *Correría, Mercado del Ala* eta abarren ordainak erabiltzen zituztela. Gasteizen bilduriko Landuchioren hiztegian garbi ageri da *Zapatari kalea*. Izen hauetariko asko «asmatu» behar izan ziren, dokumentaziorik ezaz. Baina asmatze lan horretan hizkuntzaren eta gramatikaren zuzentasuna errespetatu zen zehazki, eskura zirelarik, bestalde, hurbileko adibideak.
4. Ezaguna da berebat euskarazko izen horietatik gehienak euskal testuetan erabiltzen direla normaltasun osoz. Jakina, ahozko hizkerari

(*) Testu hau Euskaltzaindiaren Onomastika Batzordeak onetsia da.

dagokionez, astiroago sartzen dira pertsona elebidunengan, espero litekeenez.

5. Esan behar da halaber Euskaltzaindiak onduriko izendegian begirunea erakutsi zela izen batzuekin, zein itzuli gabe utzi baitiziren: *Santo Domingo*, *Castillo de Villamonte*, eta abar.
6. Xafletarakoan, Euskaltzaindiak gomendaturiko izen batzuk gaizki ezarri dira, besteak beste, Sindikoaren izkribuan aipatzen direnak: *Machete Plaza* o *Arquillos Ibilbidea*. Zorionez, badirudi huts hauek laster zuzenduko direla, hiritar batek egin protesta dela kausa, bereziki.
7. Puntu horri datzekola, bi hizkuntzen duintasunagatik, hobe da, guk uste, hizkuntza bakoitzaren formak ipintzea, bai generikoan (*plaza*, *kale*, e.a.), bai berezian (*Aihotz*, *Arkupeak*, e. a.). *Machete Plaza* edo *Arquillos Ibilbidea* bezalako formak ez dira onartzekoak, gure aburuz.
8. Hizkuntzen duintasunagatik beragatik, *Barrenkale* bezalako izen bat, Gasteizen aurkitzen dena, bai eta Euskal Herriko hiri, hiribildu eta herri batzuetan ere, adibidez, Bilbo, Gernika, Bergara, Durango eta Eibarren, ezin desitxura daiteke eta *Barrancal* bihur. Kasu honetan eta besteetan, herri-aginteez eta alor pribatuak (iragarkietan, xafletan, argitalpenetan eta abarretan) zaindu behar dute izenen zuzentasuna. Orobat esan daiteke behin eta berriz ikusten diren hutsei dagokiela, adibidez, *Ariznavarra*, *Judizmendi* eta *Mendizorroza*; forma zuzen bakarrak beste hauek dira: *Ariznabarra*, *Judimendi* eta *Mendizorrotza* (honetaz Euskaltzaindiaren Gasteizko Ordezkaritzak adierazpen labur bat atera du berriki). Begirune bera erakutsi da, bidebanar esanik, kanpoko hizkuntzetako izenetan: *Louis Heintz kalea* (ez *Luis*), adibidez, Alsaziako marianista eza-gunaren arabera deitua.
9. Erdaraz ordain arrunta ez duten leku izenei dagokiela, uste dugu hiritarrek ez luketela ulertuko itzulpen bila ibiltzea, hala nola *Lago* (*Lakua* itzultzeko), *Casa rojita* (*Txagorritxu*), edo *Valle de los Caballos* (*Zaldiaran*). Gizarteak behar duen bakea kontuan izaki, bate-tik, eta hizkuntzen bizikidetasun onagatik, bestetik, ez litzateke inola ere gomendagarria izango urrats hori, zein Gasteizko historian egin baita, zalantzarik gabe. Adibidez, (*el Paseo de*) *La Senda* garbi dago aurreko *Zidorra* leku izenaren itzulpena dela.
10. Kontuz eta tentuz jokatu behar da hiri honetako elebitasunak dakartzan arazoetan. Behin erabaki dena agian birpentsatu beharra da, datu berriek edota azterketa berriek horretatarurik.

11. Azkenik, Euskaltzaindiak, kale-izendegiarekin batera, onarturiko erabilera-irizpideak irakurtzea aholkatzen dugu. Era horretara, gure Era-kundeak eginkizun honetan zuen eta duen asmoa hobeki ulertuko da, beti ere guztion den kultura ondarearen mesedetan. Irizpide hauen kopia bat bidaltzen dugu aldamenean, kale-izendegiaren zerrenda osoaz gain.

RESPUESTA A LA CONSULTA ELEVADA POR EL SÍNDICO DEFENSOR VECINAL ACERCA DEL RÉGIMEN DE BILINGÜISMO EN EL CALLEJERO VITORIANO

*Henrike Knörr,
Vicepresidente de la Real Academia
de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia
y Delegado en Álava.
Vitoria/Gasteiz, 20 de mayo de 2004 (*)*

Ante la consulta elevada por el Síndico Defensor Vecinal acerca de la rotulación bilingüe de calles y plazas de este municipio, y examinado el asunto con detención, parece oportuno decir lo siguiente:

1. El Callejero bilingüe aprobado por la Corporación fue tarea encargada por Euskaltzaindia a un Equipo de Trabajo creado *ad hoc* en su Delegación vitoriana. Una vez concluida esta labor, las propuestas se sometieron a la Comisión de Onomástica de la Academia, Comisión que remitió al Ayuntamiento el listado con los nombres en ambas lenguas, junto con los criterios de utilización.
2. No hace falta decirlo, los trabajos se llevaron a cabo al amparo de la Ley, y en particular del Art. 6 del Estatuto de Autonomía de 1979 y del Art. 10 de la Ley de Normalización del Uso del Euskera de 1982, que daban a la lengua vasca carácter de lengua cooficial.
3. En el caso del Municipio que nos ocupa, es evidente que, por la secular postración del euskera, y sobre todo a causa de su ausencia del ámbito de la administración, la mayor parte de los nombres vascos se han perdido, aunque es innegable que la población vascófona empleaba formas equivalentes a *Correría, Mercado del Ala*, etc. etc. En el Vocabulario de Landuchio (s. XVI), recogido en Vitoria, figura claramente *Zapatari kalea*. Muchos de estos nombres debieron ser «inventados», al carecerse de documentación. Pero la búsqueda de equivalentes se hizo siempre dentro del máximo rigor lingüístico y gramatical, teniendo a mano, además, ejemplos más o menos próximos.

(*) Texto aprobado por la Comisión de Onomástica de Euskaltzaindia

4. Es conocido asimismo que la mayor parte de estos nombres eusquéricos circulan en textos vascos con total normalidad, aunque en el lenguaje hablado de las personas bilingües la introducción es más lenta, como era de esperar.
5. Hay que señalar que en el callejero elaborado por Euskaltzandia se actuó con un criterio respetuoso asimismo con algunos nombres que dejaron sin traducirse, como *Santo Domingo*, *Castillo de Villamonte*, etc.
6. Han de señalarse algunas anomalías en la plasmación de los nombres sancionados por Euskaltzaindia, como la mencionada en el escrito del Síndico, verbi gratia, *Machete Plaza* o *Arquillos Ibilbidea*. Por fortuna, tales errores parece que van a ser corregidos en breve, por la protesta de un vecino singularmente.
7. Acerca de este punto, creemos que por la dignidad de ambas lenguas es mejor el establecimiento de las formas correspondientes a cada idioma, tanto en el genérico (*plaza*, *calle*, etc.) como en el nombre propio (*Machete*, *Arquillos*, etc.). Formas híbridas como *Machete Plaza* o *Arquillos Ibilbidea* no se justifican, en nuestra opinión.
8. Por la misma dignidad de las lenguas, un nombre como *Barrenkale*, igualmente de la ciudad de Vitoria, como en varias ciudades, villas y pueblos de Vasconia, entre ellos Ibaio, Gernika, Bergara, Durango y Eibar, no puede desfigurarse en *Barrancale*. En éste y otros casos, las autoridades públicas y el sector privado (en anuncios, rótulos, publicaciones, etc.) deben velar por la corrección del nombre. Lo mismo se diga de errores reiterados como *Ariznavarra*, *Judizmendi* y *Mendizorroza*, en lugar de los únicos correctos *Ariznabarra*, *Judimendi* y *Mendizorrotza* (objeto de una reciente Nota emitida por la Delegación alavesa de Euskaltzaindia). El mismo respeto, por cierto, se ha puesto de manifiesto en el caso de nombres en otras lenguas, por ejemplo en la calle *Louis Heintz* (no *Luis*), llamada así por el conocido marianista alsaciano.
9. Por lo que toca a los topónimos eusquéricos cuyo equivalente castellano no es usual, creemos que la ciudadanía no comprendería la búsqueda de traducciones del tipo de *Lago* (por *Lakua*), *Casa rojita* (por *Txagorritxu*), o *Valle de los Caballos* (por *Zaldiaran*). Teniendo por norma la concordia social y la convivencia de ambas lenguas, en modo alguno sería aconsejable tal paso, que se ha dado en la historia vitoriana, sin lugar a dudas. Por ejemplo, (*el Paseo de*) *La Sen-da* resulta a todas luces una traducción del anterior *Zidorra*.
10. La realidad bilingüe de esta ciudad plantea unas cuestiones delicadas, que han de abordarse siempre con sumo cuidado. En ningún caso

ha de descartarse el repensar algunas decisiones si nuevos datos o nuevos análisis lo aconsejaran.

11. Finalmente, cabe remitir a los Criterios aprobados por Euskaltzaindia sobre el empleo de los nombres del callejero vitoriano, para hacerse una idea más exacta del propósito que guiaba y guía a nuestra Institución, siempre por el bien de un patrimonio cultural compartido. Adjuntamos una copia de esos Criterios, junto con el lista oficial completo del callejero.

EUSKALARITZAREN HISTORIA

EDWARD SPENCER DODGSON (1857-1922)

*Recopilación de sus publicaciones en prensa diaria
Homenaje a las puertas de su 150 aniversario*

Goio Bañales.

Mikel Gorrotxategi.

Los primeros años del siglo XX revelaron un importante elenco de euskaltzales de reconocida trayectoria. Entre ellos, Julio de Urkixo, Arturo Campion, Alfonso María Zabala, Cándido Zabala, Alfonso Carrera (1), Aranzadi, Mendia, Carmelo Etxegarai, el P. Pierre Lhande, P. Broussain, Kirikiño, Azkue y un largo etcétera.

A ellos habría que sumar otros que, sin desmerecer en absoluto su quehacer, pusieron, de algún modo, una nota curiosa en su trabajo. Mencionemos, por ejemplo, al presbítero aragonés Julio Cejador, catedrático de lingüística en el Seminario Diocesano de Madrid-Alcalá, quien después de demostrar que el euskera era la lengua más antigua de la península pretendía sentar que lo era también del mundo, valiéndose del análisis de las raíces de las palabras; el aristócrata, políglota y vascófilo Pedro Aladro Kastrioti, que fue candidato al trono de Albania (2). O el vascófilo Alberto León, que a pesar de su ceguera de nacimiento alcanzó el título de doctor en La Sorbona con su trabajo «Una pastoral vasca. Helena de Constantinopla» (3).

En este grupo de vascófilos peculiares, es donde mejor encaja la personalidad y el trabajo del inglés Edward Spencer Dodgson, el autor que nos ocupa ahora.

Edward S. Dodgson nació en Woodford, Essex, el 18 de Noviembre de 1857 y falleció en 9 de Octubre de 1922.

(1) Director de las escuelas vascas de Iruñea/Pamplona.

(2) Pedro Aladro Kastrioti, pretendiente al trono albanés, como descendiente directo del héroe Skandenberg, era un confesado vascófilo, explicable por un abuelo euskaldun.

(3) En 1912 presentó en el "Congreso histórico y arqueológico del Sudoeste de Francia" el trabajo "Algunas reflexiones acerca del verbo simple en la conjugación vasca". Para su uso particular reprodujo en escritura braille el *Gero* de Axular, y como necesarios colaboradores que le leyesen la obra, se sirvió primero de su madre y posteriormente de su esposa, ambas comprometidas en una labor que duró años.

Durante mucho tiempo se le creyó hermano de Charles Lutwidge Dodgson, más conocido por el sobrenombre de Lewis Carrol, el famoso autor de «Alicia en el País de las Maravillas», sustituyendo al auténtico hermano de éste, de nombre Edwin, por el Edward que nos ocupa, error que se encargó de desmentir, hace ya unos años, Miguel Angel Elkoroberezibar (4).

Según propia confesión, Edward S. Dodgson comenzó a interesarse por el euskera en 1886. Desde esa fecha hasta su muerte esta inclinación se convirtió en una obsesión a la que dedicó todo su tiempo. Encauzó su labor en diversos aspectos, como bibliógrafo, filólogo, articulista e, incluso, poeta, logrando una producción bastísima pero que, desgraciadamente, se halla totalmente dispersa.

Escribió artículos en inglés, francés, castellano y euskera, en multitud de periódicos y revistas, sobre los más diversos temas relacionados con el euskera, pero prestando especial atención a la bibliografía vasca –preferiblemente la anterior a 1801– y a los autores antiguos, como Kardaberaz, Leitzarra-ga, Otxoa de Arin o Mikoleta, cuyas obras estudió y, en ocasiones, reeditó.

Su entusiasmo como bibliógrafo le llevó, además, a corregir y actualizar las bibliografías existentes sobre literatura vasca, especialmente a partir de las ediciones que publicó Julien Vinson en 1891 y 1893, a las que tomaba como referencia para la mayor parte de sus trabajos (5).

Aparte de su trabajo como bibliógrafo destacan sus trabajos en torno a Fray Bartolomé de Leizarraga y a Kardaberaz.

Las virtudes de Dodgson fueron concretadas por Arturo Campi3n en: «la paciencia, la escrupulosidad, (y) la exactitud que se complace en poner de bulto el más leve detalle, sin dejarse vencer por el cansancio de t3n 3rida tarea» (6).

Sin embargo, tambi3n es verdad que esa meticulosidad en el trabajo y en la cr3tica alabada por Campi3n, resulta, en numerosas ocasiones, irritante para quien lee sus art3culos.

(4) ELKORO BEREZIBAR, Miguel Angel: *Palamedes. Edward Spencer Dodgson-en identitateari buruz zenbait ohar kritiko*. Ed. Zabaltzen. Bilbao 1987. Seg3n este autor el error fue recogido o iniciado por Koldo Mitxelena a quien siguieron, entre otros, Joseba Basarte, Mikel Hern3ndez Abaitua y Bernardo Atxaga. Edward Spencer Dodgson era el tercer hijo del matrimonio compuesto por William Oliver Dodgson y Lucy Elizabeth Smith.

(5) El empe3o por corregir y "completar" la *Bibliograf3a vasca* de J. Vinson es una obsesi3n en Dodgson, hasta el punto de dar la impresi3n de que se sent3a frustrado por no haber sido 3l quien la realizase. De otra forma no puede entenderse las m3ltiples citas a las obras de Vinson y que, sin embargo, las tachase - *El Nervi3n*, 19-XI-1906- de "incorrect3simas, y por eso in3tiles".

(6) *El Nervi3n*, 21 de Agosto de 1907.

Entre sus defectos destaca su egocentrismo. Dodgson fue, fundamentalmente, un publicista de sí mismo. Padecía una enfermiza necesidad de convertirse tanto en el eje sobre el que giraban sus escritos como en el propio argumento de los mismos. Muchas de sus colaboraciones en prensa se limitan a constatar sus «descubrimientos» bibliográficos, a divulgar sus proyectos, y a relatar sus méritos, transformando siempre cualquier tema en panegírico hacia su persona. Su «hallazgo», en el verano de 1904, del libro del jesuita Kardaberaz *Doctrina Cristiana*, lo anunció en cuatro medios de comunicación, en Londres, Baiona y Bilbao (en 2 diarios de esta capital).

Mantuvo relación epistolar con todos los vascófilos de su época, pero su carácter vehemente y peculiar le enfrentó a casi todos ellos. Especialmente duro fue su enfrentamiento con Azkue, pero también mantuvo serias diferencias con Julio de Urkixo, Vison, Arriadiga y otros.

En la polémica que mantuvo con Arriandiaga es de destacar la discusión en torno a la forma correcta de denominar a nuestra lengua, en la que hay que destacar la fina ironía de Dodgson y sus citas a los clásicos.

También es digno de mención la petición de un respeto mayor por la lengua vasca que le lleva a afirmar que: «el Heuskera es la sonificación del Espíritu Ibérico; y como tal, merece ser respetado y estudiado en todos los institutos de las Españas, no menos que el Latín y el Griego».

Dodgson realizó una obra amplia y dispersa, que resulta difícil de unificar y completar por hallarse muchas de sus colaboraciones en prensa sin catalogar. Con la recopilación que hacemos aquí se pretende reunir todos los artículos que Dodgson publicó en prensa diaria. También incluimos algunos artículos coetáneos a los de Dodgson, bien porque tratan sobre su persona u obra o porque mantienen una correspondencia dialéctica con los de Dodgson.

Para terminar esta introducción, viene a cuento observar la proximidad del 150 aniversario del nacimiento de Dodgson (en el 2007) para plantearse la posibilidad de que, con este motivo, se realizase una edición crítica y completa de su obra. De momento, sirva este trabajo de recopilación como homenaje a un euskaltzale que, por encima de sus defectos, tuvo la virtud de que muchas personas que leyeron sus frecuentes colaboraciones en prensa se sintieran atraídas hacia el mundo del euskera y sus escritores más antiguos.

Nota al lector: Una de las primeras cosas que extrañará es el uso del castellano para hablar sobre el euskera. Esto, que hoy en día parece anacrónico ha sido la pauta de conducta hasta la segunda mitad del siglo XX en la que se empieza a usar el euskera. Hay varias razones, pero es más que probable que en el caso que nos ocupa la principal sea la apología del eus-

kerá entre sus detractores, así como la necesidad de llegar a mayor número de lectores.

En la transcripción de las cartas de Dodgson pueden apreciarse numerosas erratas, que no se deben achacar a esta recopilación sino a los originales. El propio Dodgson acusó en ocasiones a los periódicos de que sus escritos se reproducían con muchas faltas. En la copia que reproducimos se ha tratado de ser escrupulosamente fiel al texto original, manteniéndolo sin alteración alguna. Sin embargo, el mal estado de algunos originales puede llevar a error. En ocasiones, las hojas de los diarios se hallan rasgadas y en otras adolecen de los típicos problemas de impresión de la época, dejando en ocasiones un hueco sin letra en la caja o entintando excesivamente algunas letras. Este último defecto es especialmente grave, pues convierte las «-i-» en «-l-», redondea «-n-» y «-v-» y transforma «-s-» y «-z-» en una mancha negra y uniforme. Un problema semejante aparece cuando se trata de números como el 3, el 8 o el 5, que el exceso de tintado convierte en bloques difíciles de distinguir entre sí.

PUBLICACIONES

LELOA

Don José María de Bernaloa, Presbítero, me ha indicado en la colección miscelánea de documentos de distintas épocas intitulada *Ybarguren Antigüedades de Vizcaya* en 5 tomos en pergamino que obran en la casa solar de Don Federico de Muguetegui en Markina, el cuaderno 71 que se encuentra en el tercer tomo. Este manuscrito del siglo 16, en prosa que no pude leer, contiene, con la nota marginal *Erezciac* (ó *Herezciac*), los versos siguientes. G. v. Humboldt los vió. Los he copiado hoy mismo. El texto fué ya publicado con algunos errores en el tomo XXV de la Revista Bascongada *Euskal-Erria* p. 369. La m final de 3 palabras vale n. Quizá sea imitación de la m nasal usada en portugués. He visto en la Biblioteca de Palacio de Oriente, en Madrid, una colección de canciones en castellano con música. La eminente filóloga Señora C. Michaelis de Vasconcellos llamó mi atención sobre este manuscrito del siglo 15, que fue publicado incorrectamente hace dos o tres años y contiene algunos versos en bascuence menos inteligibles. Mr. J. Vinson en su *Bibliographie Basque* no menciona estos dos manuscritos. Una fotografía de versos tan prehistóricos sería útil.

Edward Spencer Dodgson.

27 de Julio de 1898.

V.1. lelo yl lelo
lelo yl lelo
leloa zcarac
yl leloa.	9. bost vrteco
egungabean
gueldi bagaric
pochoa
Z. Romaco armac
alegyn eta
Vizcayac daroa
cansoa	X gureco bata
yl badaguiam
bost amarren
galdea
3. Octabiano
Munduco Javna
lecobidi
Vizcaycoa	11 Aec anis ta
guc guichi taya
asquin in dugu
lalboa
4. Ychasotati
eta leorres
ymini deusco
molsoa.	IZ guevre lurrean
ta aen errian
biroch ayn baten
zcamoa
5. Leor celayac
bereac dira
menditantayac
lovsoac	13 esin gueiago
....aza ta...
.....
.....
6. Lecu yroniam
gagoçaneam
noc bera sendo
dav gogoa.	14 Tiber lecu
gueldico zcabal
vehin damayo
grandoya
7. Bildurric guychi
arma bardinas
Oramaya'su
guexoa	15
.....
.....
.....
8. Sojac gogorrac
badyri tuys
narru biloxa
surboa	16 andiaristac
gueisto sim doas
betico nayas
narr doa.

Don Félix Eizaguirre sacó una fotografía de la página en cuestión, pocos días después de mi visita.

E. S. Dodgson.

(El Correo de Guipúzcoa 17-3-1900)

EL PRIMER FRUTO

Nola hilen artean frutua
 Gure Jesus isan baitsan lena;
 Hala baratsean marrubia
 Isatu sait uda berrikoa.
 Iñois bada esta hil Jainkoa;
 Es eta así hark egin duena!
 Ichedon desagun gustiena
 Isan dedin Ceru baratsea!
 Yauna pistearen egunean
 Ibarako baratse batetan
 Marrubi lena yan dedanean,
 Ipiñ det esker emaitean.

Ibarako Hostatuan Jesusen Pistearen Bestan, eta 1899garren Hurtean.
 E. S. DODGSON

(*El Correo de Guipúzcoa* (15-4-1900))

EL P. MENDIBURU Y SU PRIMER LIBRO

Muy señor mío: tengo el gusto de anunciar a los vascongados que, después de muchos meses de trabajo, y paciencia, he podido publicar hoy los primeros ejemplares de la segunda edición del primer libro escrito enteramente en *heuskara* que se imprimió en esta capital. Se titula *Jesusen Bihotzaren Devocioa* etc., y se imprimió en Donostia en 1747. Hay 525 ejemplares; y el precio será de un duro. Se venderá en la librería de D. Francisco Jornet, calle Alameda. El proyecto de producir ésta edición recibió en Noviembre de 1899 la aprobación de la Diputación de esta M. N. y M. L. provincia, y por esta razón he dedicado a esta corporación mi índice de las 1.223 formas del verbo que se encuentran en el elegante vascuence que Mendiburu de Oyarzun ha glorificado en este tomo.

Recibí ayer la siguiente carta: «Diputación Provincial de Guipúzcoa, 10 de Mayo de 1900.

Señor don Edward Spencer Dodgson, muy señor mío: En contestación a su afectísima carta de ayer, he de manifestarle que no se puede tratar en las presentes sesiones de la Diputación acerca de la instancia presentada ayer por usted para la adquisición de ejemplares de la obra de P. Sebastián Mendiburu, porque existe un acuerdo que prohíbe dar cuenta de los escritos de particulares que llegan después de comenzado el periodo de sesiones de un semestre, y que solamente se lean los de autoridades y corporaciones. Cum-

pliendo pues ese acuerdo, la instancia de usted pasará a la Comisión provincial.

De usted afectísimo y seguro servidor. – *R. Zubeldia*».

Como no residiré en la provincia ni tengo librería, me será muy difícil la tarea de distribuir los 500 ejemplares ofrecidos a los que conocen el guipuzcoano.

Recibí esta nota de un caballero Bayonés, que me prestó muy cordialmente su auxilio varias veces por la rectificación de las pruebas al lado del texto de Mendiburu.

«L'er Mai 1900. Cher Monsieur Dodgson, aujourd'hui seulement j'ai pu faire le colletionement que vous m'avez demandé. Je vous retourne sous ce pli votre carte avec les indications dont je me porte garant. Vous voilà au bout de votre méticuleux travail. J'admire l'ardeur et la persévérance que vous mettez a tout ce que vous entretenez. J'espère que les Donostiarrac vous en seront gré. Recevez mes cordiales salutations.- Arnaud Détroyat.»

Espero que los buenos vascófilos de Donostia seguirán este consejo, y que mi edición no será ni la última ni la mejor.

En ella hay que añadir a la errata estos detalles: léase p. 263 maitea, p. 468 á vos, p. 469 incorrectas.

E. S. DODGSON

San Sebastián 12 de Mayo 1900.

(*El Correo de Guipúzcoa*. 13-5-1900)

ESKUALDUNA. (23/10/1903)

«*La bibliographie basque*. Découverte intéressante»

(Fuente: Eusko Ikaskuntza. Euskal Kultura Prentsan 1900-1975)

BIBLIOGRAFIA VASCONENSE

Sr. Director de *El Noticiero Bilbaino*

Muy señor mío: A sus lectores que quieren la lengua de los Vascones, el Vasconense, les gustará saber que este vascófilo inglés descubrió en Legazpia, en Gipuskoa, el 20 de Agosto de 1904, un ejemplar, tal vez el único que existe, del tomito intitulado: «JHS.- DOTRINA CRISTINAA. EDO CRISTIÑAU Doctrinea, bere Declaraciño laburra gaz: Itanda, ta eranzuerac gaz, Aita Aste-ren Libruchorit aterea.

AZQUENEAN ARimen salvacioraco bear direan gauzren batzuc. GUCIA CURA JAUN, ta Escola Maisuai Jesusen Companiaco Aita Agustin Cardaberaz ec ofrecietan ta dediquetan deutse.»

Los bitcaitarrak (sic) no necesitan una traducción de este título, el que carece de las indicaciones del lugar y del año de la impresión. Está escrito este librito en dialecto vizcaíno; pero su autor, el P. Agustín Cardaberaz nació en Hernani de Gipuskoa. Contiene 114 páginas y se termina con las palabras: «Erri guztietaco modura ta gucien gustosa Libru batean escribitcea, ecin izango dan gauza da. LAUS DEO» i. e. «El escribir en un libro según el modo de todos los países y al gusto de todos, es la cosa que será impracticable».

La bibliografía de J. M. Vinson no menciona esta edición, y sí algunas posteriores. Es probable que se produjo por el impresor predilecto de Cardaberaz. i. e. Antonio Castilla, en Pamplona.

Mi amigo don J. M. de Bernaola, presbítero durangués, a quien le debo muchas notas vascológicas, observó que en la página 101 se lee: «Gueure Erreguec igaz Aita Santu en benedición, ta Indulgenziac gaz España guztian Maria Santissima bere Concepciño garbian Patronatzat artu dan» i. a. «Nuestro propio Rey ha tomado en el año huido (i. e. último pasado) a María Santísima en su Pura Concepción con la Bendición y las Indulgencias del Santo Padre», diciendo que así tenemos un guía crítico para determinar la fecha del libro, visto que dicha declaración de patronato tuvo lugar en 1761. El libro sería, pues, del año 1762 y de la primera edición. Es de desear que se publicara muy en breve una edición crítica y completa de todas las obras del Padre Cardaberaz. Don J. M. Bernaola ha llamado mi atención igualmente sobre una nota del Padre Zabala, autor de la mejor Gramática del idioma vizcaíno, que indica que este librito no le era desconocido hace 56 años.

De usted s. s. q. s. m. b.

Edward S. Dodgson,

Correspondiente de la Real Academia de la Historia.

(*El Noticiero Bilbaino*, 13-9-1904)

BIBLIOGRAFIA BIZCAINA

Al Sr. Director del *Noticiero Bilbaino*

AUTOGRAFOS DE JUAN DE ZUMARRAGA

Muy señor mío: En una carta con fecha de 19 de Junio de 1904, P. J. M. Bernaola, Presbítero Durangués, me dice:

Sr. D. Eduardo S. Dodgson. Biarritz.

Mi estimado D. Eduardo Adjunto le envió la copia del documento de Fray Juan Zumárraga, primer Obispo y Arzobispo de México y natural de Durango en Vizcaya, copiado exactamente por mí, sin las abreviaturas que tiene el original, por parecerme fácil su lectura, atendiendo al estilo de escribir del siglo. «Observará V. que no lo antepongo el de á su apellido, atendiendo a que así aparece (sin de) en dichos libros, y también en otras 2 de las cartas suyas copiadas por el académico D. Antonio María Fabié y publicadas en los boletines de la R. A. en el tomo XVII, del año 1890, pues en dos de ellas que se habla de su persona dice Fray Juan Zumárraga, y esto dentro de las cartas y no en las firmas finales. La última de las 13 cartas está fechada el 2 de Junio de 1548 en Mexico, y falleció el día siguiente 3 de Junio, a la edad de más de 80 años, según sus biógrafos.

Agur, eta barri on asco euqui daguizula orain eta beti: zure adizquide Bernaola co J. Mac. Durangon 1904-co Baguil-auen 10 ean. La copia es la siguiente: En el convento de Religiosas de la órden de San Francisco de Durango en Vizcaya, se conservan varios libros impresos en el siglo 16º algunos, y otros de que no se sabe la fecha por faltarles las portadas; y en algunos de ellos se observa la hermosa letra del que fué primer Obispo y Arzobispo de México, Fray Juan Zumárraga, y remitida por él mismo á dicha comunidad, según aparece en algunos libros.

1. En uno de ellos. Impresión de Colonia año 1534, y escrito en la portada se lee: Es de las beatas de Durango para las ospedería se lo dá Fray Juan Obispo de Mexico.

2. Impresión de letra gótica. id. id., se lee: Este libro es de las hermanas beatas de durango para el ospicio le enbia Frai Joan Zumarraga. Enbialo para la ospederia de durango que se pone en cabeza de las beatas de durango ad perpetuan me (roto. (sic)

3. Impresión de letra gótica, id. id., se lee: Este libro es de las hermanas beatas de durango para el ospicio le enbia Frai Juan Zumarraga obispo de Mexico.

4. Impresión de Colonia, año 1538, id. id., se lee igual que el anterior con poca diferencia.

5. A este libro le falta la portada y después del índice dice: Monumenta ordinis minorun. Impresión gótica en Salamanca, año 1596, y concluye sin falta de hojas en la página 308, y á continuación hay una hoja en blanco, y en su segunda cara, de letra manuscrita parecida á lo que va copiado, se lee lo siguiente: «Yo fulana de tal lugar de mi propia y libre voluntad hago voto y prometo a dios todopoderoso y á la bienaventurada Virgen sta. María y al bienaventurado Sanct Francisco y á todos los Sanctos y Sanctas de la corte del cielo y á ti padre de goardar todo el tiempo de mi vida la Regla tercera de Sanct Francisco de los hermanos y hermanas dicha de la providencia por el

señor papa Sisto quarto confirmada y aprovada viviendo en observancia sin pecado y en castidad. Dicat Recipients si observaberis ego promitto tibi vitan eternan (sic). Ni N. neure borondate gustirean votou (ó voton) egitendot eta promitietan dot Jaingoicoari ta andra dome Maria Virgineari eta Sant Francisco Santuari eta cerucu Sanctu eta Sancta custiai ta zure (¿zuri) aita goardae-taco eReguela tercera Sancy Franciscuaren ordeacoa providenciacoa ayta Sanctu nicolao laugarrena eu emona eta otorgadube eta ayta Sanctu Sisto laugarrenaren aprovada ta confirmada bici izaiteco obediencian eta pobrezan eta castidadean gure Jaunaren Regnua.»

Con la excepción del *Lelo* (canción) de Marquina, este es tal vez el único fragmento del dialecto vizcaíno conservado en manuscrito. Además es interesante porque contiene la ortografía primitiva de *gustiai* principiando en (ilegible: ¿c?). En la inscripción en vasconense labortano que se puso este año en una de las fachadas del Crédit Lyonnais en Bayona, también se emplea la antigua inicial de esta palabra, aunque al otro lado del edificio en la duplicación se lee *gusti*. Si tenemos que leer *voton* y no *votou*, se confirma la etimología de *otoi* que vendría del latín *voto=boto*, como *sermoi* de *sermon*, etc. Los vascófilos verán que en esta fórmula hay dos faltas de gramática. En vez de *laugarrenaren* hay que leer *laugarrenak*, porque por en el original castellano no significa el posesivo datival, pero sí el caso activo ó nominativo del agente.

De usted s. s. q. s. m. b.

Edward S. Dodgson

Correspondiente de la Real Academia de la Historia.

(*El Noticiero Bilbaino*, 26-9-1904)

BIBLIOGRAFIA BIZCAINA

Para los verdaderos *Heuskaldun* (*dueños del Heuskera*), como también para los demás amigos del País Vascongado (*Heuskalerría*) y de la lengua *Heuské-rra*, á la cual debe su nombre, como lo debe también toda *España* (*Hispania* de los Romanos) que quiere decir *labio* (del Mediterraneo) ó *borde* (del mundo conocido en la época de los Iberos), es siempre agradable el tener noticias del descubrimiento de un ejemplar de un libro Vasconense legítimo, pero desconocido; ó que, sin ser absolutamente desconocido, ha llegado a ser rarísimo.

M. Julien Vinson en su *Bibliografie de la Langue Basque* menciona bajo el número 148 dos ediciones del célebre libro sobre la confesión de don J. A. Moguel, cura párroco de Markina, y amigo del eminente vascófilo G. von Humboldt, escrito en dialecto Gipuskoano (*Guiputz itzqueran*): pero no dice nada de la traducción en Vizcaino. El Padre Mateo Zabala, en su «Noticia de

las obras Vascongadas que han salido á luz después de las que cuenta el Padre Larramendi» (San Sebastián, imprenta de I. R. Baroja, 1856) anuncia la existencia de esta traducción.

Pues bien, don J. M. de Berasola, Presbítero, 3 calle de San Agustín, Durango, posee un ejemplar completo y limpiísimo de este libro precioso. Contiene IX y 296 y V páginas, las dos últimas, proporcionándonos un glosario interesante titulado «*verbo batzuben adividia*»: id est *medio de comprender algunas palabras*. El título completo del tomo es: «Confesiño ona edo Ceimbat gauzac lagundu biar deutsen Confesinuari ondo eguiña izateco, ataraten dau arguira bizcaico eusque-rán. Don Juan Antonio Moguel ta Vrquiza Marquinaco Vrico Cura, edo Arima Jaoliac. Biar dan leguez. VITORIJAN: D. Fermin Larumbe. Liburu-guiñaren echian, 1803 Urtian.»

En la primera hoja se lee *Ex libris Ezechieleis Marie de Bernaola*. Este señor fué cura párroco arcipreste de Durango y tío de D. J. M. de Bernaola.

Edward S. Dodgson.

(*El Noticiero Bilbaino*, 7-XI-1904)

UNA CARTA INTIMA DEL SABIO G. SAUERWEIN (7)

Hace dos días dimos cuenta de haber fallecido en Christianía, a los sesenta años de edad, el célebre lingüista Sauerwein, a quien los filólogos de todo el mundo consideraban el rey de los políglotas, pues conocía cuarenta idiomas y dialectos y había publicado, con motivo de la celebración de un Congreso de orientistas, el año 1899, un libro escrito en treinta idiomas y dedicado a saludar a los congresistas.

La circunstancia de hallarse residiendo temporalmente en Las Arenas el muy ilustrado publicista inglés Mr. Edward Dodgson, correspondiente de nuestra Real Academia de la Historia y cuyo nombre es bien conocido y respetado por cuantos conocen sus profundos estudios acerca de la milenaria lengua vasca, así como de otros idiomas, nos proporciona hoy ocasión de rendir tributo de admiración á la memoria del gran sabio alemán que acaba de morir en la capital de Noruega, y que había sido profesor de la reina de Rumanía.

Mr. Edward S. Dodgson, amigo del finado, con quien tuvo trato personal y con quien sostenía cariñosa correspondencia, nos ha visitado al leer la noticia, para él muy triste, que publicó hace dos días EL NERVION, cuyas

(7) Georg Julius Justus Sauerwein (n. 1831 Hannover- f. 1904 Kristiania -Oslo-). Su fama estaba extendida por todo el mundo. Algunos biógrafos le atribuyen el dominio de 60 idiomas y dialectos. La variedad de idiomas que conocía era tan apreciable como su número. Hablaba, además del euskera, dialectos del chino, tamil, kaschgarish (hablado en Siberia), etc.

columnas se ven honradas hoy, a ruego nuestro, con una reciente carta que el insigne Sauerwein le dirigió, y que Mr. Dodgson ha traducido. En ella hay algo que constituye cariñoso recuerdo para el país vascongado. Todo el contenido de la misiva amistosa revela la sencillez de alma, la encantada modestia de un hombre que ocupando tan altísimo puesto en la sabiduría universal, ha muerto, según noticias que nuestro visitante nos proporciona, en las estrecheces económicas de una vida humilde, estrecheces sobre las cuales estaba siempre elevado su generoso espíritu.

Dice así la carta á que nos referimos:

«En lista, Christiania 7 Noviembre 1904.

Caro Mister Dodgson: perdone usted amablemente mi largo silencio. Con motivo de varios viajes en este país, había repetidas veces aplazado el escribirle de nuevo á Bayona, y después tenía miedo de que usted hubiera probablemente salido de aquella población, y estaba dudoso sobre la dirección de mi carta. Ya pensaba en recurrir al profesor Mofill (de Oxford) preguntándole si conocía sus señas actuales. Puede usted pues figurarse con cuanto regocijo recibí su tarjeta de Durango, pueblo de esa península á la que yo he visto una o dos veces desde bordo de un vapor Oriental, y que quisiera visitar también, si no hubiese corridas de toros. Sus trabajos Vascófilos excitan mi suprema admiración y mi simpatía más sincera; y siento tanto que *por ahora* no puedo dedicarles algo más que esto. Pero estoy tan inevitablemente ocupado con cosas que reclaman más seriamente mi tiempo, que usted tendrá que concederme su perdón benévolo.

Para Noruega he escrito mucho, y en francés también, en los periódicos: y tengo que escribir y publicar algunas otras cosas que sería difícil de arreglar más tarde de memoria.

Recibí una noticia interesante acerca del renacimiento de la lengua Irlandesa, hacia la cual, como con el Galés (que me es familiar), siento la más viva simpatía. Mi simpatía es igual para el Vascuence también; pero, desgraciadamente, mi desconocimiento de la lengua *Heuskera* ha decrecido en lugar de acrecentar. Pero espero qu llegará un día en que me será posible reanudar su estudio.

¿Cuándo volverá usted a Inglaterra? Quizás podríamos emprender una exploración de los países Célticos uno de estos días. Regresaré probablemente pronto a Alemania.

Escribí un librito para la ocasión del Jubileo de la Sociedad Bíblica y lo hice imprimir aquí. Pero los editores –principalmente los editores ingleses, quienes por regla general no aceptan sino novelitas, en particular las escritas por señoras- son mis enemigos, á los cuales a penas vale la pena de dirigirse. De modo que el libro, aunque impreso, no se ha publicado ni fue enviado á

la Sociedad, ni siquiera a V., porque está tan benévolutamente dispuesto a entregarme al público! El libro quedará, sin embargo, como testimonio y registro para las edades venideras.

A Dios gracias, estoy bastante bueno, en particular desde que he vuelto a Christiania el miércoles. Espero que usted esté gozando igualmente de buena salud: y, seguramente, aún de mejor en sus comarcas meridionales.

Tenga la bondad de darme otra vez buenas noticias syas. Con los recuerdos más amistosos me quedo de usted verdaderamente,

G. SAUERWEIN.

(*El Nervión*, 30 de Diciembre de 1904)

El 7 de Enero de 1905, pocos días después de la publicación de la carta anterior, una carta al director, firmada con las iniciales N. de Z. (Nicolás de Zulueta), con el título «La enseñanza del vascuence», en la que animaba a que las sociedades particulares, y más concretamente el Círculo de comerciantes bilbainos, incluyesen la enseñanza del euskera en los cursos que mantenían para hijas e hijos de sus asociados. Al mismo tiempo criticaba las famosas declaraciones en las que Unamuno hiciera apología del castellano, condenando al euskera a desaparecer (8), y fijaba su atención en vascófilos como Cejador o Dodgson. Por otra parte, se felicitaba de que una sociedad bancaria tan importante como el Credit Lyonnais, hubiese incluido, en su oficina de Donostia, entre los habituales anuncios de «se habla el inglés» o «se habla el alemán», la placa «Mintzatzen da euskaraz».

LA ENSEÑANZA DEL VASCUENSE (9)

Sr. Director de *El Nervión*.

Agradezco a usted y al señor Nicolás de Zulueta, la publicación de la carta sobre el idioma Vasconense –carta que apareció el día 7 de Enero– y la

(8) Se refería a la opinión expresada por Miguel de Unamuno en los Juegos Florales de Bilbao, en 1901, cuando dijo que «El vascuence muere por ley de vida, porque no cabe en él el pensamiento moderno. Tenemos que olvidarlo e irrumpir en el castellano, contribuyendo a hacer de él (del castellano), como de núcleo germinal, el sobre-castellano. Nuestra alma es más grande que el vestido secular del vascuence; nos viene ya estrecho, y como su material y tejido no se prestan a ensanche, rompámosle, enterrémosle.»

(9) A los pocos días (16-I-1905), un artículo que llevaba el mismo título de «La enseñanza en vascuence», recogía el discurso pronunciado por Pedro María Otaño, presidente de la sociedad «Laurak-bat» en Buenos Aires, con motivo de la inauguración de una cátedra de «vascuence» en aquella ciudad.

mención que hizo de mi persona como discípulo de dicho eco de la antigüedad de las Españas. Aprovecho la ocasión de decir «Hitz bi» en contestación.

El nombre de *Heuskéra* en Castellano debiera escribirse *Vascuense*, con *s*, y no *Vascuence*; porque deriva del epíteto Romano *Vasconense*, y el *ce* final es evidentemente incorrecto. Vivimos en una época cuando hay facilidades para «instaurare omnia in veritate vel scientia» y mejor sería remontar al latín «vasconense», hablando no solamente del idioma, pero sí también de todo lo que pertenecen a los que tienen la suerte de ser conocidos por «Vascones» desde hace dos mil años (10).

Más fácil sería el reformar el nombre Erdérico del Heuskéra que el reformar el mismo idioma. Los hijos de los Heuskaldun están corrompiéndolo y olvidándolo diariamente ¡Parece probable que a fines del siglo 20 el país que desde el siglo 16 se ha conocido por *Heuskal herria*, es decir «pais (dominado por el idioma) Heuskéra» no merecerá mejor nombre que *Heuskal erria* o sea *Vascuense caido*!

Los que nunca han *poseído* el vascuense no pueden *perderlo*. Si los vascos son *Heuskal dunak* o poseedores del *Heuskéra*, quienes han de ser los *perdidos* de la lengua? No los Castellanos, aunque no lo protegen como debieran de hacerlo, por ser el monumento más intelectual y antiguo de España! No serán *Heuskera gal dutenak*!

Si los Vascos son los verdaderos descendientes de los primitivos Españoles; de los Iberos y Celtíberos, sería razón que cesarían de hablar de separatismo; dedicándose más bien a conciliar a los Castellanos que han ocupado el territorio donde hace pocos siglos se hablaba la lengua vascuense (11).

En Valmaseda reside aún un sacerdote anciano, don Pedro de Trucios que se acuerda del principio del siglo XIX, cuando aún vivía el Heuskéra como lengua indígena del pueblo.

(10) Afirmación históricamente discutible, al aplicar la palabra «vasconense» no solamente al idioma sino también al conjunto de los habitantes de Euskal Herria «conocidos por vascones desde hace dos mil años», olvidando que la antigua Vasconia únicamente comprendía a Nafarroa, parte de Aragón y de La Rioja y unos pocos lugares de Gipuzkoa (Oiartzun, Irun y Hondarribia), y que el resto pertenecía a grupos gentilicios distintos. Sin embargo, no eran pocos los escritores que elegían este nombre cuando pretendían referirse en idioma castellano al conjunto de los pueblos de Euskal Herria.

(11) Miguel Angel Elkoro Berezibar en su libro «*Palamedes...*» -pág. 34- incluye una carta que le fue enviada en 1986 por D. A. Rees, archivero del «Jesus College de Oxford», en el que fue estudiante E. S. Dodgson desde Octubre de 1901, en la que indica que aún en aquel tiempo se pensaba que el euskera era una lengua celta: «College-a mendeetan zehar keltiar estudioen gunea izan da. Garai baten, nahiz eta okerki, euskara keltiar hizkuntza bezala kontsideratuta zegoen (Sir John Rhys-ek horrela ez zela bazekiela suposatzen dut), eta gure Keltiar Liburutegiak Dodgson-ek berak emaniko zenbait publikazio barne ditu, euskal gaietaz.»

Me alegro de saber que el Credit Lyonnais de Donestiaú (no *Donostiá* porque el nombre se deriva de *Don (Se) Bastián*, como se puede comprobar por mapas y otros documentos del siglo 16) tenga correctamente puesta la inscripción que menciona el señor Zulueta. El año pasado he tenido que quejarme al oficial de dicho Banco en Bayona, que hace un año puso ahí una inscripción en Labortano que terminaba así: *Euskara mintzatzen da*. Le indiqué que estas palabras significan tres cosas: 1.º O vascuense! (la gente) está hablando. 2.º (La palabra) Euskara se pronuncia. 3.º El Euskara está hablando; y no lo que la traducción que el puso en dicha fachada en las traducciones castellana y francesa hace suponer, *On parle basque, Se habla vascuense*. Veo que mi intervención cortesantemente aceptada, ha sido eficaz.

Hay muchas etimologías vasconenses que discutir. Permítame terminar mi carta, ya demasiado larga, con la siguiente, que creo sea inédita y que reclamo como mía:

Marmol en Heuskéra es *izarri* ¿Se deriva de *izar= estrella* y *arri= piedra*? Si es así, es otra prueba que los Vascos antiguos eran poetas muy acertados en su manera de observar los fenómenos de la naturaleza. Porque el mármol merece bien la descripción de «piedra de estrellas» Askeneraño bainago Heuskeltzalea.

E. S. Dodgson.

(*El Nervión*, 10 de Enero de 1905)

FILOLOGIA Y BIBLIOGRAFIA HEUSKARICAS

Sr. Director de *El Nervión*

Muy señor mío: Ya anuncié hace cuatro meses en El Noticiero Bilbaino, que tuve la dicha de comprar de un tabernero en Legazpia de Guipuzcoa, el 20 de Agosto de 1904, un ejemplar (que tal vez sea el único que ha sobrevivido) de la Doctrina Cristiana de Astete, traducida por el Padre Agustín Cardaberaz en Dialecto Vizcaino, é impreso en Pamplona por Antonio Castilla en 1761.

En la Bibliografía de M. J. Vinson, publicada en París en 1891 y 1893, no hay mención de este interesante tomito de 114 páginas, del cual espero publicar una nueva edición si los señores Bascos prometen comprarla. Sin embargo, como me lo indicó J. M. de Bernaola, Presbítero Vascófilo de Durango, se incluye en el Catálogo de libros Vasconenses publicado por el Padre Zabala en 1856 para el príncipe L. L. Bonaparte.

Como todos los libros de Cardaberaz, este sirve mucho para los patriotas que desean la perpetuación de la enseñanza del Vasconense. Contiene varias palabras interesantes e. g. *bizicai* = *miembro*, literalmente «materia o elemento de vivir» que no recuerdo de haber leído en otro libro; y *ercoro* = *dedo pulgar*, palabra aún hoy usada en Bizcaya, y que, probablemente, se deriva del latín *farca*. Muy semejante es *ordag*, que la traduce en Gaelico Escocés.

Don J. M. Bernaola me ha dado una lista de las correcciones que tendremos que realizar en la nueva edición, y yo he hallado varias otras, verbi gratia, P. 31 *litzaquete* tendría que cambiarse en *leiteque* por referirse al nominativo singular.

Pues bien, los *Biskaitar* leerán con interés la nota puesta por el célebre hijo de Hernani en las páginas 112, 113: «Biscai tarrentzat urrengo avisoa bear da. Ba ducuez ondo, Bizcai guztico Eusquera bat izan arren, verbaren batzuc erri (i) batzuetan, besteac besteetan oi direala. Enzunaz icusi, edo icasi dot, Orozco, ta Zeberioti Ochandianora, ta Plencia eta Machichaco aldeti Munguia, ta onunz Verba batzuc, edo ezateco moduac banaro edo diferenteac dituezala. Baia Señorico beste lecu zabal andi eta bazterretan bere aimbeste Euscaldun euren modura nic ascotan enzun, eta diranac gustoz adietan nituan. Onetara bat bereala, edo lenengoan aguiten ezta; baia bearrac eraguiten dau. Durango ta Marquinati onunz beste moduric da; baia orrec ece bere esan gura ezdau. Alan Biscai tar guztien daco aimbat da sartcea edo sartutea, artcea edo artutea, aguertcea edo aguertutea eta orrelan besteco; guztia edo gucia, ceure, zure, gueure, edo gure, galdea, itauna edo itandea. Era, guisa, modua emen esaten dogu eta Bizcaian leguez; zuen guisan, zuen edo zure leguez; cerren edo ceren etc. Laburrena nic escribietan dot; baia bacochoan bere errico leguez iracurri, esan, edo pronunciadu bear dau. Erri guztietaco modura, ta gucien gustora libru batean escribitcea, ezin izango dan gauza da. Laus Deo.

Me atrevo a traducir este anuncio así; Para los Bizcainos la admonición siguiente es precisa. Le ves bien que aunque hay un solo Vascuenze para toda Bizcaya, se suelen (usar) algunas palabras en unas y otras en otras poblaciones. Por oído lo he visto y aprendido que desde Orozco y Zeberio hasta Ochandiano, y desde Plencia y la comarca de Machichaco hasta Munguía y para acá, tienen unas palabras o modos de expresarse especiales y diferentes. Pero he oído muchas veces tantos Euscaldunes según su modo en otros lugares extendidos y largos del Señorío y en las rinconadas también; y todos los he entendido con gusto. Uno no se hace a ésto de sentado o al principio; pero la necesidad le produce. De Durango y Marquina para acá, hay algún otro modo; pero eso no quiere decir absolutamente nada. Así para todos los Bizcainos lo mismo da sartcea ó sartutea, artcea ó artutea, aguertcea o aguertutea, y de esa manera las demás palabras: guztia ó gusia, ceure ó zure, gueure ó gure, galdea, itauna ó itandea. Aquí decimos era, guisa, modua, y en Bizcaya leguez; zuen guisan, zuen o zuec leguez, cerren o ceren, sic. Yo escribo la más corta; pero cada cual tiene que leer, decir ó pronunciar según la costumbre de su

propio país. El escribir dentro de un libro según la manera y el gusto de todas las poblaciones es la cosa que será impracticable.

A don J. M. Bernaola debemos el conocer otro librito omitido por Vinson, Curutsietaco Icustamenac eusquerazco verba neurtubetan B. E. Durangoense ipinita + ecin molderatu leiteez jaubianen baiduriya baga. Biar dirian ezcubidiac VITORIJAN: Ignacio Egaña molditu guijan 1864 (16 p. por Ramón Echezarreta) De esto hay a lo menos otras dos ediciones, la tercera publicada por B. Soloaga, en Durango, en 1900, y la segunda publicada en las páginas 370 – 384 de Confesino Ona etc., por don Juan Antonio de Moguel ta Urquiza, Cura Párroco de Marquina, en edición de Francisco Muguerza, Tolosan 1884 garren urtian.

De esta edición del célebre libro de Moguel Monsieur Vinson no dice nada bajo el número 154 de su Bibliografía. Difiere bastante de la 1ª edición de Vitoria y 1803, de la cual el señor Bernaola posee un ejemplar completo y yo otro incompleto. Por ejemplo, la nota interesante sobre el Padre Palacios, que ocupa las páginas 292-296, se omitió y se puso en su lugar otra corta, p. 313, con el título *azquena*, en vez de *aizena* (el final). Además se añadieron las devociones para la Santa Misa. Este libro es el equivalente Bizcaino de otro con título igual en Guipuzcoano (148 en Vinson) publicado por el mismo autor en 1800.

Tengo el placer de anunciar a los amantes del Vascuense que estoy para publicar en la imprenta de R. Soloaga en Durango, la segunda edición del célebre libro del carmelita Fray Bartolomé de S.^a Teresa, sobre los Bailes del País Vascongado, ó Vasconia, impreso en Pamplona (Iruñean) en 1816; por ser regla general gramaticalmente correcto y literario en su forma.

Desearía mucho insertar en mis notas finales algo sobre la vida del elocuente autor. Pero no he logrado saber ni de qué familia era hijo, ni cuándo nació, ni cuándo murió. A dicho libro debemos la existencia de dos de Iztuetta en Guipuzcoano en defensa de los bailes. He aquí lo que dice el célebre Heuskalzale Pamplonés en favor de mi edición:

«Aplaudo sin restricciones la reimpresión de la obrita que en dialecto bizkaino escribió el P. Fray Bartolomé de Santa Teresa, bajo el título de *Euscal Errijetaco Olgueeta ta dantzeeen* etcétera.

Aparte del interés lingüístico que a la obrita adorna para el mejor conocimiento del dialecto bizkaíno, contiene muy curiosos pormenores acerca de las costumbres populares de la época y suministra sugestiva materia de comparación entre el ceñudo rigorismo del carmelita descalzo de Marquina y la entusiasta y no menos saladísima benevolencia del P. Larramendi hacia las danzas vascongadas. (Véase su *Corografía de Guipúzcoa*.)

Por todo ello entiendo que Mr. Dodgson presta un nuevo servicio a las letras euskaras reimprimiendo desinteresadamente el mencionado librito.

Arturo Campión

Pamplona (Iruñean) 6 de Noviembre de 1904»

EDWARD DODGSON

(*El Nervión*, 21 de Enero de 1905)

BIBLIOGRAFIA VASCONENSE

Al señor director de *El Nervión*

Muy señor mío: Escribiendo al vascófilo Holandés don W. J. van Eys, desde Barcelona, en Diciembre de 1894, le indiqué la posibilidad de que existiese aún un libro mencionado por M. de Larramendi en el final de su Diccionario Castellano Vasco Latín, de 1745, es decir una colección anónima de *Refranes y Sentencias en Vascuense* publicado en Pamplona y 1596. Suponíase entonces que no existía tal libro. En una tarjeta postal fechada en San Remo, 31 Diciembre 1894, dicho Vascófilo Holandés me escribió en inglés las palabras que traduzco así: «Caro Señor Dodgson; Desde ahora no es Capanaga el libro más antiguo impreso en Vascuense Español. He descubierto este verano (*último pasado*) en la Biblioteca de Darmetadt, un ejemplar de los Proverbios Vasco-Españoles de 1596. Espero de publicar de él una nueva edición.»

La edición prometida salió de Génova en 1896; y contiene más erratas que la primera y ninguna lista de aquellas! Es uno de los libros más importantes para el estudio concienzudo del idioma Vizcaíno. Como lo observó Larramendi, la mayor parte de estos Refranes pertenecen á los dialectos Vizcaínos. Es probable fueran compilados por algún miembro de la familia que tenía los castillos de Butrón y Aramayona = (*buen término de la llanura*) El ejemplar incompleto empleado por Larramendi parece que no existe hoy. Don Florencio de Uhagón, Calle de Eguia = el rincón o la verdad?, Bilbao, me enseñó hace días el libro titulado «Monografía sobre los Refranes, Adagios y Proverbios Castellanos., por Don José María Sharbi (Madrid MDCCCXCI) premiada por la Biblioteca Nacional en el Concurso Público de 1871.

En la página 333 se lee: «Refranes (Algunos) Castellanos con su correspondencia en Vascuence con () número y se hallan en legajo de M. S. S. de la Academia de la Historia, rotulado: «Jesuitas. Indiferentes 280». Estos Refranes, en unión de varias palabras castellanas con su equivalencia vascongada, debieron de ser comunicados al P. Larramendi después de haber publicado éste su *Diccionario trilingüe*. Pues el P. Sharbi se equivocó al escribir estos

renglones. A lo menos hoy no existe tal manuscrito en dicha Academia. Si Larramendi dice en su diccionario que había utilizado en él un ejemplar impreso incompleto de dichos Refranes, porqué hubiera sacado una copia de ellos?

EDWARD S. DODGSON

Vascófilo Inglés. Correspondiente de la Real Academia de la Historia. Miembro de la Sociedad Filológica de Londres. 23 de Febrero 1905.

(*El Nervión*, 23 de Febrero de 1905)

EL ETYMON DE SAMANO (12)

Señor Director de *La Ilustración de Castro*.

Muy señor mío: Unas etimologías publicadas en la Historia de Castro-Urdiales, por don J. Echevarría, parecen fantásticas; por ejemplo aquella de Erro (p.23) de que Sámano procede de una palabra Vasconense significando «valle extenso y llano».

Sin embargo, cuando no hay historia, ni documentos que se puedan llamar probativos, la fantasía es legítima. Que Sámano se deriva de *Portus Amanum* parece cierto, porque es cierto que el «brazo de mar» avanzaba antiguamente mucho más cerca de Sámano que actualmente. La idea de Trueba (p. 9) de que Portugal signifique «sitio que se eleva junto al Puerto», no es solamente fantástica, sino *imposible*. La sílaba *gal* podría significar *perdido* y referirse el nombre a la desaparición del puerto mediante la retirada del mar. Pero más probable parece que se haya formado del latín «*Portus callis*», es decir, «calle del puerto.» No menos imposible y más ridícula, parece la proposición del mismo escritor de que el nombre de la colina de Sámano, *La pica*, se derive del Vizcaino *lapiko*, que significa puchero! Es probablemente equivalente de «el pico» *monte agudo*. Pero vengamos de arribada a *Amanum*. No puede ser epíteto de *portus*, porque este es masculino; y *amanum* (sic), si es adjetivo, es neutro. Tampoco puede ser el genitivo ni de *Amanes* ni de *Amami*. Es probable que, cuando los Romanos entraron en esta comarca, encontraron una tribu que hablaba el *Heuskara* antiguo, el Vaconense. Sus generales no eran filólogos, y trataban los nombres geográficos de España con poca consideración.

La terminación de *Amanum* nos obliga a considerarlo como nombre neutro, y *portus* como nombre en aposición; *puerto Amanum*. Este nombre tiene que explicarse probablemente por una de las dos palabras Heuskaras *hama=diez*

(12) Este artículo apareció publicado en primer lugar en «La Ilustración de Castro» y pocos días después, en *El Nervión*, con la siguiente nota a pie de columna: «De este periódico (La Ilustración...) trasladamos a las columnas del nuestro el trabajo etimológico de un distinguido colaborador de *El Nervión*.»

y *amai=raya, término, límites, frontera, fin*. Estas palabras son una misma, porque diez sirve de término, e. g.: *hamar=diez; hama-ika 11, hama-bi 12, hama-iru 13*. Si *hamar* tiene *r* final cuando no entra en composición, el fenómeno tal vez se explica por *ar=piedra, cálculos*, es decir, «diez piedrecitas» o bien tan solo por la eufonía. Que *Sámano* era un término de importancia, se ve por el hallazgo en la vecina aldea de Otañez, del miliario del Emperador Nerón, el cual hoy se conserva (sin cubierta) en Castro. *Sámano* sería el puerto, o (roto) del puerto que servía a Otañez y a Castro. Don J. de Echevarría nos dice que Castro es Flavióbriga y que esta era la principal de las diez poblaciones confederadas. La letra *n* es genitivo en Vasconense, equivalente del de Castellano y Latín. Propongo, pues, como etimología posible de *AMANUM* las palabras vascongadas *amai-en = del término; ama-en = de las diez*.

Sabemos que el puerto de *Amaya* en la provincia de Burgos, era también *el término* durante la época Romana, y de mucha importancia, como lo demuestran las muchas lápidas y otras antigüedades que allí se han descubierto. *Amay-a du heuskara* significa *el término*.

EDWARD S. DODGSON

Correspondiente de la Real Academia de la Historia.

(*El Nervión*, 21 de Marzo de 1905)

BIBLIOGRAFIA HEUSKARICA

HOMENAJE VASCO TRIBUTADO A CERVANTES EN EL III CENTENARIO DE LA APARICION DEL QUIJOTE. Este es el título 2º del librito de 88-111 páginas publicado hace una semana en Vitoria por mi apreciable amigo D. Julián de Apráiz. Se vende en las librerías de Vitoria á una peseta 25 céntimos el ejemplar.

Como se debe en parte a mi intervención la existencia de una parte de esta curiosidad, me atrevo a criticarlo, sin malevolencia, y si en el interés de la vida del Heuskera. Esta magnífica lengua no se conservará sino se estudian é imitan los libros escritos antes de 1801, durante la época cuando el instituto del idioma tenía más fuerza, con menos contaminación del Erdara.

En el título vasco exterior: «Omen euskalduna CERVANTES-eri donkietua QUIJOTE-aren agerraldiko irugarren eunki-urrunean», hay á los menos dos faltas. *Omen* es *fama* y no *homenaje*. *Euskalduna* es «persona que habla Heuskara» y no se puede emplear como epíteto de una cosa. Se dice aquí «frontón Euskalduna» pero no quiere decir eso que el frontón habla vascuence! Sino que es el frontón (llamado) «*el vasco*».

Homenaje en vasco-francés es homay. Larramendi no dice como se llama en vascuense. Supongo que «homenaje vasco» se podría traducir «Heuskaldunen omendatzea» ó «Heuskarazko omeneratzea», conservándose así la semejanza exterior de homenaje y expresando «acción de dar nombre».

Eunki-urrunean, literalmente «en lo lejos del siglo» se usa, creo, por primera vez en el sentido de «en el centenario».

En el título interior hay el mismo empleo incorrecto de *euskalduna*. Léase *euskaldunena*, de los Heuskaldun ó Vascongados.

Ustez se usa incorrectamente como equivalente de «por iniciativa»; *ustez* es «por creencia», «Por iniciativa» sería *gogoz* o () *naiaz*. «1905-garren Epaillean» significa «en el 1905°. Marzo». Hay que insertar la palabra *Hurteko*, del año, después de 1905. p. XI léase *aitoren*, y *deitzen*. P. 13, la transcripción del título de mi edición del borrador de Duvoisin no es correcta. Hay también algunas erratas en la reproducción. P. 1, para dar *sentido* al título, hay que añadir *gertakariak* = hazañas, aventuras, después de *Mantchakoaren*. P. 8. léase *alabainan* e. v. d. *aibainan*. P. 64 en vez de *denaz* léase *denak*, el caso del agente y no del instrumento como *jaunak* en el título de la página que no tiene número, entre la XXI y 1.

En los refranes del «Quijote», traducidos por don Pablo de Zamarripa, nótanse estos defectos: p. 72, en vez de *berbatsu*, del latín *verba*, léase *hitznai*, una de las palabras usadas en los «Refranes y Sentencias», impresos en Pamplona en 1596; entre los cuales don Pablo hubiera probablemente hallado algunos que servirían para traducir mejor los de Cervantes! P. 74 *eztakutsun begiak* no significa «el ojo que no ves». «Que no ve» es *eztakusan*. Tal vez haya errata en este punto. P. 76 léase *ogirik* y no *ogua*. I. 9. *lastoz* traduce *de paja*; y de heno es *beluzez* ó *belarrez*. P. 77. léase *bakochak*. P. 78. *leloak* no significa el *neccio*, sino *la canción*, y en sentido secundario *la fama*. *Necio*, ó *lelo* en *castellano*, es *barbulloak*, según don Manuel de Larramendi, que esté en gloria.

Aginduten dana igorten da

eta ona da emoten dana.

EDWARD S. DODGSON.

(*El Nervión*, 22 de Marzo de 1905)

EPIGRAFIA VASCONENSE

Anteayer he tenido la felicidad de recibir del elegante escritor vascongado y vascófilo don J. C. de Guerra, pacífico abogado de Mondragón de Guipúscoa, la copia por él mismo sacada de una inscripción en Biskaino legítimo

que obra en la fachada del caserío 3 de la aldea de Amoroto, cerca de Lekeitio, en el señorío de Biskaya, y dice así:

EGUITEN BADOOC BIARRA
 JANGO DOC OGUIA.
 Esta obra hicieron
 Santiago de Iturain-
 beiti y su hijo Juan
 de Bengoa y Olabarria.

Año de 1784.

Las palabras Heuskaras significan: Si tu (barón) haces tu trabajo (*opus*) comerás el pan (de trigo).

Don J. C. de Guerra observa muy bien que el trigo era en el año de 1784 un artículo de lujo muy raro en Biscaya, y que aún hoy los *Baserritar* se hartan con más frecuencia del *mais*, *arto*, palabra que parece debe ser pariente del griego *artos=pan*.

Pasemos del *Heuskerea* ó vascuense legítimo, lengua española primitiva, adoptada por los Vascones y ahogada por los Castellanos (que hablan un dialecto italiano colonial corruptísimos), a dos inscripciones de la decadencia, que caracterizan nuestra época.

I. En una columna que se encuentra en el camino que conduce de Rentería a Astigarraga (*lugar de arces*), en Guipúscoa (*país de ríos vacíos* Ibaiz-koia (13); y no muy mal inventado, porque hay muy poca navegación en los ríos de aquel reino, y poco caudal de agua aún durante la estación más lluviosa del urte) se lee este letrero (letra de *ero*, a lo menos de *error*):

Erreguiñac
 eman cion asiera
 Añarbeco urac ecartzeco lanai
 Agorraren amarrian
 1896 garren urtean.
 Y al otro lado:
 S. M. la Reina regente
 Inauguró las obras
 De la conducción de aguas de Añarbe
 En X de Septbre (*sic*) MDCCCIVC

(13) Como es conocido hoy en día Gipuzkoa deriva de *giputz* y el sufijo *-(h)oa* que denota país o territorio, con lo que sería el «país de los giputz». Hay que recordar que en las zonas de Gipuzkoa de habla occidental tradicionalmente se ha denominado *giputz* a los hablantes del dialecto gipuzcoano.

Los Vascófilos saben que, con el dativo plural *lanai = a las obras*, la gramática exige el verbo *sien* en vez de *cion*; y que, si las obras fueron inauguradas en Septiembre, hay que cambiar *agorparen* en *Buru-illaren* ó *Irailaren*.

Los nombres de Agosto son *Agustu*, y por modificación fonética, *Abustu*, *Agorra*, y (mejor) *Agorr-illa*, i. e. *mes de tiempo* (o tal vez de grano) *seco*.

En defensa de esta observación puedo citar á todos los autores Bascongados antiguos, desde el primero, Bernardo Dechepare, que publicó sus Rimas en Burdeos y 1545 (26 años antes de los libros de Juan de Leizarraga á quien el señor Unamuno, de Salamanca, proclamó hace semanas en Bilbao como autor del libro más antiguo vasconense) hasta don Pedro de Anibarro, elocuente y castizo escritor Arratiano que murió en el convento de Zarauz (=Montones vacíos de arenas) en 1830, dejando á los Franciscanos sus preciosos manuscritos, que *merecen de ser publicados antes de 1930*.

No deseando ofender a los *autores* de los documentos impresos durante los últimos cien años en los cuales la reproducción de la errata, ó del yierro de confundir los meses de Agosto y Septiembre en *Heuskerea* (lengua de los *Heuskeldun*, ó dueños como antes lo eran del Heuskerea) se encuentra, me abstengo de citarlos. Es penible mirarlos.

2. En el pedestal de la cruz que se puso en 1904 en frente de la iglesia de Santa María la Virgen, en Begoña, se lee en un lado: «Recuerdo de la 2ª peregrinación vascongada a tierra santa y Roma el año 1904.» (Y abajo se lee «Año 1904»), y en el otro: «Jerusalen eta Erromara izaniko bigarren euskal dun jorrutearen gomutagarritzat.- Millabederatziraun (sic) eta laugarren urtean».-

Los vascófilos ven que las palabras castellanas no son una traducción del letrero en pseudo-vascuense (como la palabra fue correctamente escrita por don Rafael de Micoleta (ó Nicoleta?), presbítero de Bilbao, en 1653), «Jerusalen» no traduce «a tierra santa», y «bigarren euskaldun jorrutearen» no traduce «de la 2ª peregrinación vascongada». Su significación es «de la peregrinación del segundo bascongado», y aún así *euskaldunaren* sería más correcto. Además, ciento no es aun, sino eun.

Tenemos pues, que borrar una parte de este recuerdo, sustituyéndola por las palabras *Euskaldunen bigarren jorrutearen*, o quizás mejor *jorrute bigarrenaren*.

E. S. DODGSON.

12 de Octubre de 1905.

(*El Nervión*, 13 de Octubre de 1905)

ECHEKO ESCOLIA

PROLOGO DE LA PRIMERA EDICIÓN DEL CELEBRE LIBRO DE J. J. MOGUEL «BASERRITAR JAQUITUNAREN ECHEKO ESCOLIA» (IMPRESO EN BILBAO EN 1816 POR PEDRO ANTONIO APRAIZ) Y TRADUCIDO MUY LITERALMENTE POR MISTER EDWARD S. DODGSON, VASCOFILO INGLES. (a)

Palabras en Delantera.

Mis queridos labradores de los caseríos: La propensión especial hacia vosotros con que Dios me había infectado, como desde el nacimiento, me había predisposto desde muy pequeño a sostener una estrecha reciprocidad con vosotros. ¡Que sea para bien vuestro y mío!

De año en año mi corazón va firmándose en las aspiraciones de antaño, y se deleita en los que gastan sandalias, a quienes conoce y quiere tanto. El avance es elocuente, y lo que uno no puede fácilmente tener en silencio: en tanto grado suele encenderse de nuevo que anima al más flojo para aplicarse a las cosas que vendrían mejor para los que son más fuertes.

He aquí porqué pudiera ser tomada por beneficio mi excesiva temeridad. La Vasconia y los mismos caseríos han dado al mundo grandes sabios; pero algunos, habiendo dispersado sus luces a regiones extendidas y productivas, se pudiera decir que han olvidado solamente el país de su nacimiento y lo que pertenece a su lengua; y algunos otros, yo no sé porqué; pero lo que veo es que, especialmente entre los Biscainos, sino con alguna rara excepción, los demás sabios no se han esforzado en distribuir los beneficios de sus riquísimas inteligencias a los más cercanos de sus hermanos de origen, por medio de libros en el delicioso y bello idioma que habían aprendido desde el pecho de su madre. Además no encuentro uno solo que se destine especialmente a los labradores de los caseríos.

Para el afecto vivo es esta reflexión de gran enojo!

En balde, pues, me tomarán por vanidoso y falta de modestia. Voy a ofrecerles este pequeño libro. Alguien tiene que empezar. No podrán negar que soy el primero en hablar en un libro a vosotros única y especialmente. No podré ser el último. Podrá suceder que los corazones de los más ilustrados se muevan, ofreciendo a vosotros sus aclaraciones más importantes (*que las mías*).

Si logro esto, tomaré por bueno todas las burlas que se puedan hacer contra mí. Pero en el interín tomad vosotros por bien algunas cortas indicaciones que mi corta ilustración, pero voluntad más sincera y arraigada os ofrece.

Conociendo bien que la buena o mala educación en casa suele ser lo que más se adhiere, y que de aquí suelen salir las prácticas honradas o desregla-

das que se aprenden, he creído que es muy bien de poner ante los ojos una fingida historia en la cual se ven los sabios padres en el caserío criando en la verdadera sabiduría, y en el santo temor de Dios, a sus hijos, hijas y dependientes y, por manifestación del daño y riesgo de los procedimientos torcidos, induciéndolas a amar aquellos que son derechos, puros y correctos.

A este teatro, pues, llamo a los padres y madres de los caseríos y a todos los demás labradores. Los viejos y los jóvenes, todos encontrarán las indicaciones que pertenecen a sí mismos. No digo que los que no son granjeros no habrán aquí nada que aprender, sino que no es especialmente para ellos que hablo; porque después de empezar a detallar todas las costumbres y riesgos y resbaladeros de las calles, muchos libros grandes tendrían que ser cubiertos de tinta en lugar de este pequeño.

Después de este, si el público no es perezoso, tendrá mejor método para oír la santa palabra de Dios con más frecuencia de la boca de sus ministros; y si son perezosos, para qué sería mi libro? Por este motivo, a pesar de que yo hablo con la gente del campo, los demás también deben tomar lo que les conviene, reconociendo lo que nadie podría negar, que, si los padres de familia en los caseríos deben ejercer el mayor cuidado en educar sus hijos, hijas y criados, y en obligarles a desviarse de las redes del pecado, tanto mayor cuidado necesitan aplicar los de los pueblos en cuanto que más frecuentes son entre ellos los lamentables riesgos y ocasiones de perderse. Dios tiene bien noticia de mis aspiraciones y deseos. El atenderá mis frías rogaciones.

Podrá infectar de fuerza mis tibias palabras; podrá encender nuestra fe, renovará las felices costumbres de los antiguos hombres que habitaban los desiertos y forestas; desterrará para siempre las lubricidades del mundo, las debilidades de la carne, y las trampas de Lucifer que la desastrosa costumbre ha extendido a todos los rincones y escondrijos. Dirigiendo nuestra conducta por las medidas y caminos que el gran Dios ha puesto a nuestro alcance, vamos a posesionarnos del premio sin límite que su amor tiene preparado para nosotros (*en cambio*) de los trabajos que pronto pasarán.

Escuchad!

A muchos Vascongados las palabras extrañas y mezcladas que han de leer en este libro les darán dolor de orejas. Sin duda que siendo el Euskera (b) tan rico en sí mismo no necesita de vestirse con lenguas extranjeras que son más feas. Porqué hay que decir *entiendimentuba* para *adiña*? Y así muchas otras frases del *erdal* (c) abandonando las púramente euskéricas?

En verdad ¿a quién no ha de amargarle, torturarle y atribularle el corazón al ver que muchas otras lenguas se han condecorado con la abundancia del Euskera y que los mismos Vascos, del otro lado, mezclan palabras extranjeras y llenas de fantasías infundadas con sus propias que están llenas de sabiduría e ilustración?

Aquellos que tienen un poco de afición y devoción por el Euskera llorarán cuando ven en el día de hoy que solamente en unos pocos pueblos se encuentra este lenguaje hermoso y (*tal*) que debe asombrar a todos los sabios en su desnudez y soledad pura, clara y maravillosa. En muchos otros pueblos no hay oreja para escuchar con qué clase de Erdeera enredado deforman el lenguaje Euskal.

Que muchos señores onras de Viscaya me perdonen, pues a ellos les atribuyo en esto la culpa principal! El Erdeera, el Latín y otros muchos idiomas, los aprenden muy bien y puramente; y por no cargarse de un poco de trabajo, quedan atrasados en el Euskeera! Así (*es que*) luego en sus sermones y conversaciones revelan frases castellanizadas (*erdaldundubac*). En esta (*tendencia*) no es el menor de los daños aquel que ha traído la repatación (*ezcada*) de aprender el Castellano en las escuelas. Corrumper el Eusqueeria y no aprender (*nada*) de Erdeera; esto es lo que he visto siempre en las escuelas. Busco los bienes y mercedes del alma. Por eso deseo que todos podrían comprenderme. A Dios gracias ahora saldrán diariamente materias abundantes para aficionarse al Euskeera y para aprenderlo bien. Los Larramendis, los Astarloas; los Mogueles, han muerto, pero no sus libros; aún si no salen todos desde ahora a la luz. Aún ahora vive por ventura Erro, y si somos bien aficionados al Euskeera, él botará raíces largas hacia todos los rincones y entonces saldrán nuevos libros llenos de flores y excelencias del Euskeria.

(Moguel contradice sus propios principios empleando el latín *verba* en vez de *hitz* más de doce veces en este prólogo).

(a) Nuestro ilustre colaborador Mr. Dodgson que es poseedor de un raro ejemplar de este curiosísimo libro y que lo va a regalar a su amigo don Julio de Urquijo –también distinguido vascófilo que ha llegado a reunir una Biblioteca valiosísima- nos favorece con esta traducción.

Nos había ofrecido al mismo tiempo una copia del texyo original, para que pudiera ser debidamente apreciado el trabajo traducido. Pero no hemos podido aceptar la oferta por falta de espacio para insertar ese documento repetido.

Mr. Dodgson se ha atenido extríctamente al original, de tal modo que en la traducción hay palabras que causarán no poca extrañeza. Ellas son precisamente las que dan mejor idea del especialísimo carácter de este libro.

Notas:

(b) Moguel escribe *eusqueria* y también *eusqueera* y *eusqueria* en este prólogo, como nombre de la lengua vasconense. Es un error emplearlo como nombre del país Bascongado.

(c) Erdal verba en vez de *erdeera* y *erdeeria* (como el autor lo escribe en este prólogo) que significa *romance castellano*. Compárese *euscal* de *eusqueria*.

(*El Nervión*, 17 de Octubre de 1905)

SIR THOMAS BROWNE, VASCÓFILO

El jueves pasado se inauguró en la ciudad de Norwich, en Inglaterra, la estatua de Sir T. Browne, médico, filósofo y literato, que floreció allí en el reinado de don Carlos II, rey de la Gran Bretaña.

Fué a él á quien se debe la palabra «Baskish», para expresar en inglés la lengua de los *aiton* o *abuelos* de los *Heuskaldun* ó Bascongados. Para él también se exportó de Bilbao la Gramática más antigua y el Diccionario más antiguo Biscaino-Castellano, que se ha conservado hasta nuestros días; es decir, el manuscrito, fechado Bilbao 1653, de don Rafael de Micoleta (¿ó Nicoleta?), presbítero.

Este manuscrito, que se conserva hoy en el Museo Británico, en Londres, contiene la traducción Vasconense del primer diálogo del profesor don Juan Winshen, que enseñaba el Castellano en Londres en el reinado de don Carlos primero de Escocia e Inglaterra, el rey mártir y caballero. El documento fué transportado por Mister Sainthill, de Exeter; y ha sido impreso en Gerona, en Barcelona y en Sevilla. Esta tercera edición fue costeadada y revisada en 1897 por el firmante, que fue alumno (1871-75) del mismo Colegio de Santa María de Winchester (fundado a fines del siglo 14 por el gran obispo, arquitecto y canciller del Reino, don Guillermo de Wykeham) en el cual Sir Thomas Browne recibió los primeros elementos de su sabiduría.

Don José María de Bernaola, Presbítero Durangués, afirma que en el archivo de la Iglesia de Santiago de Bilbao se conservan algunos apuntes concernientes a Don R. de Micoleta.

Seguramente á todos los Vascófilos les gustaría la publicación de todo lo que pudiera darles nociones más claras acerca del autor del «Modod Breve de aprender La Lengua Vizcaina».

Los Catalanes dicen «Fa de mal hallar ah lo ventre void», y a los Heuskalsale les hace daño el estudiar sin bastante caudal de documentos antiguos.

EDWARD S. DODGSON.

23 Octubre 1905

(*El Nervión*, 23 de Octubre de 1905)

HEUSKARAREN AURRERATZEA

Don Julio de Urquijo e Ibarra, enérgico Bibliógrafo Bilbaino, siguiendo unas indicaciones que le había dado su colega Mr. E. S. Dodgson, descubrió en Mayo 1905, en el Convento de los Franciscanos en Zarauz, un manuscrito en Vascuense Francés, por D. Juan de Etcheberria, médico de Sara, con fecha de 1712.

De este manuscrito se ignoraba el paradero desde tiempo de Don M. de Larramendi que lo menciona en su Diccionario, publicado en 1745.

Don Julio, que acaba de ingresar en la Sociedad Filológica de Londres, con objeto de propagar los estudios Bascológicos, espera de publicar en Bayona en el mes de Diciembre de 1905, una edición crítica de las obras de Etcheberria por él felizmente descubiertas; éstas son: I. Un tratado en Labortano sobre los méritos de ESCUARA GARBIA (El Vasconense puro). II. Una gramática latina escrita en Labortano.

Esperamos que publicará también otra edición del libro del mismo autor, impreso en 1718.

(*El Nervión*, 30 de Octubre de 1905)

LA CRUZ GOTICA DE DURANGO (14)

Al Sr. Director de *El Nervión*:

Muy señor mío: A todos los amantes del arte de la Edad Media les llama la atención el hecho de que la cruz que está en la calle Curutziaga (=lugar de la cruz) en Durango, no tenga (como lo tiene sus dos rivales en la vecina población de Elorrio) un techo, el cual sin quitarle la luz que necesita para ser debidamente admirada y cómodamente fotografiada, le proporcionaría adecuada protección contra la lluvia y el hielo.

Desde el año de 1886, cuando estaba la cruz en sitio más abrigado, en la acera y en la parte de abajo del techo de una casa, la superficie de tan notable muestra del arte que floreció en el siglo de los Reyes Católicos y de Cristóbal Colón, se ha deteriorado por hallarse expuesta á la intemperie. Lo mismo sucede con las esculturas en piedra vieja.

Hace unos 19 años escribí al cura párroco de Durango, exponiéndole la necesidad de conceder á este monumento (que tal vez conmemore la visita de

(14) Aunque no acierta en la datación de la cruz, puesto que esta se erigió en el siglo XVI como consecuencia de la herejía de Durango, es remarcable su visión al darse cuenta de su valor y el empeño, no correspondido por sus vecinos, en salvarla.

los reyes de Castilla hacia el año 1400 y su regalo de un órgano á la iglesia del pueblo nuevo de Durango, y que simboliza la caída de Adán y Eva y el triunfo de Jesús y María y los doce apóstoles que fundaron la Iglesia católica) la protección que merece.

Hace un año repetí mi proposición en forma de una petición que fué presentada al ilustre Ayuntamiento de Durango, y en cuya composición fui ayudado por don Aurelio de Astarbe, vecino de dicha calle en aquella hermosísima villa.

Pero la cruz continúa amenazada de perderse, como la iglesia antigua de Galdácano, que es tal vez la más interesante de las antiguas iglesias de Biscaia, aunque no tiene ventana tan bien dibujada como la de Andiconá. Biscaia no tiene muchos restos del arte cristiano antes del Renacimiento, y todos merecen por este mismo motivo muchísimo respeto de la parte de los buenos patriotas.

Stet Crux dum volvitur orbis!

De usted s. s. q. s. m. b.,

EDWARD S. DODGSON

Correspondiente de la Real Academia de la Historia.

14 Noviembre 1905

(*El Nervión*, 17 de Noviembre de 1905)

HEUSKARASKO EGUNARIAK

(*Calendarios en vascuense*)

Los Bascos de Francia tienen este año por primera vez cuatro almanques: tres en Labortano y uno en Suletino impreso en Tours.

El Dr. F. Larrieu, que es casi el Redactor de este Armanak Uskara edo Ziberouko Egunaria, me hizo una visita el sábado pasado. Le había indicado lo absurdo que es que en este calendario se de al mes de Mayo el nombre *Ephaila* el que en los demás dialectos Bascos Franceses pertenece a Marzo.

El nombre parece significar el segador, el guadañero. No discuto cuál de los dos meses merece mejor este título en la región ocupada por los bascos de Francia. Pero creo que históricamente los Labortanos tienen razón al atribuirlo a Marzo y es cierto que es imposible que ambos sean correctos!

¿Qué dirían los castellanos, si los gallegos o valencianos diesen el nombre de Marzo al mes de Mayo? La unión es necesaria en cosas tan importantes como los nombres de los meses en *Heuskal-herria*.

Los demás calendarios tienen los títulos: 1 Escualdun Laborarien adiskidea eta Conseilaria presuna suerte gueientzat on dena. 2 Eskualdunentzat Eskuarazko Egunari edo Almanaka Berria. 3 Eskualdun Onaren Almanaka. Este último se publica por vez primera, y sale de la imprenta del periódico católico *Eskualdun Ona* (El buen Vascongado).

Estos tres almanaques dan correctamente los nombres de Agosto (*Aboztua edo Agorrila*) y Septiembre (*Baruila edo Iraila*), y se pueden citar contra ciertos Vascos Españoles de hoy, que olvidando lo que se lee en los libros antiguos en sus propios dialectos, cometen el error evidente de dar a Septiembre el nombre de *Agorrila*!

Mi buen amigo el vascófilo don Rafael de Murga ta Mugartegui, que nació en Bilbao, y murió el 9 de Julio de 1905, en el Gobierno militar de Las Palmas, estaba conforme conmigo sobre esta cuestión de los nombres de Agosto y Septiembre en Guipuscoa y Biscaya como también detestaba los nombres (*recientemente inventados*) *Eusko*, *Euskotas* (sic. ¿Euskotar?), *Euskadi* y *Euskerea* (que significa propiamente *Lengua Vascuense para País Vascongado*).

Estos calendarios contienen proverbios y cuentos, y uno de ellos nos proporciona retratos del Papa Pio X y del rey don Alfonso 13 (q. D. G.).

Les deseamos larga vida. Del Nuevo Testamento Vascuense de Leizarraga, el presbítero don M. Landerreche de San Juan de Luz, dice en su librito que acaba de publicarse en Bayona con el título *Aphurka*, que «*gure liburu naski baliosena*» (tal vez nuestro libro más precioso) En esta traducción, publicada en el año de 1571, se encuentra el calendario Vascuense más antiguo y leemos los nombres de los meses así: Urtharrilla, Otsailla, Martchoa, Aprilla, Maiatza, E (roto), Uztailla, Agorrilla, Da (roto), Urria, Hacilla, (roto)una, Hurtebarri on bat ibalabalari!

E. S. DODGSON.

(*El Nervión*, 20 de Diciembre de 1905)

Las siguientes cartas no pertenecen a Dodgson, pero resulta imprescindible incluirlas aquí, al igual que otras, para mantener el hilo conductor de las cartas de Dodgson y entender globalmente la polémica que se suscitó entre varios euskaltzales, entre los que se contaban algunos tan conocidos como José de Arriandiaga –uno de los principales teóricos del nacionalismo vasco– y Arturo Campión.

Carta dirigida a Dodgson por José de Arriandiaga:

DE EUSKERALOGIA

Al señor E. S. Dodgson

Respetable señor: En *El Nervión* de ayer miércoles, día 20, he leído un artículo de usted titulado *Heuskarasko Egunariak* (calendarios en vascuence.)

Voy a permitirme, señor mío, hacerle algunas observaciones.

Empecemos por el título, que como acabo de decir, es *Euskarasko Egunariak*.

Dicho se está, en *primer lugar*, que la voz *Euskara* que usa usted no es laburdino, pues en Laburdi se dice Eskuara, ó, si usted quiere, con ache, Heskua; ni tampoco suberoano, porque sería Uskara. Tenemos, por lo tanto, que Heuskara tiene que ser bizkaíno ó guipuzkoano, y, en efecto, lo es en los dos.

Pues bien, señor Dodgson: siendo, como lo es, bizkaino y guipuzkoano esa palabra, le sobra á ella la H, pues ni en Guipuzkoa, ni en Bizkaya, usamos jamás ache aspirada alguna, y, por lo tanto, en guipuzkoano ni en bizkaino no se puede decir Heuskara sino Euskara.

De consiguiente, he aquí una H que está de más (15).

En *segundo lugar*: El *sko* en que termina su *Heuskarasko* no pertenece á vascuence alguno, pues no se dice sko, con s, sino con z, así, zko, y es sufijo de materia, como de arri (piedra), arri-zko (de piedra); por lo tanto, de Heuskara será Heuskara-zko y no Heuskara-sko.

De consiguiente, he ahí una s nueva, original, que no existe en laburdino, ni en guipuzkoano, ni en suberoano, ni en bizkaino, a que se servirá usted cambiarla en z por respeto ó consideración al euskera ó vascuence.

Tenemos, pues, que no habiendo H ni, en sko, s, no debe usted volver á decir Heuskarasko, sino Euskarazko.

Pero, por otra parte, ó sea en *tercer lugar*, aunque hubiera usted dicho tal como acabo de decir, también estaría mal dicho, pues siendo el zko sufijo de materia y no siendo el vascuence *materia* alguna, mal se le puede aplicar ese zko, y, de consiguiente, no se puede decir tampoco *Euskarazko*.

De donde se deduce que son tres las faltas gramaticales cometidas por usted en esa primera palabra del título de su artículo. Y vámonos ya á la segunda.

(15) Como se puede observar las discusiones en torno a esta letra no son algo propio de la década de 1960, si no que se trata de una discusión que se da durante todo el siglo pasado.

El título completo, como he dicho, es *Euskarasko Egunariak* (calendarios en vascuence); se ve, pues, que la segunda palabra es *Egunariak*.

Está ella en el sentido de «calendarios», como lo hace usted notar en ese paréntesis.

Ante todo debo hacer constar que reconozco que no es usted el autor de ella, sino que lo toma usted de «Ziberouko Egunaria» y de «Egunari edo almanaka Berria», almanaques que cita usted en su artículo; pero, no obstante, basta que usted la haya aceptado como buena, y sobre todo, que hasta la haya publicado, nada menos que como título de su artículo, para que me asista el derecho de dirigirme á usted públicamente.

Vayamos, pues, con *Egunariak*.

¿Quién fué ó es el autor de esa palabra? ¡Vale más no saberlo!

Pero, ¿cómo habrá sido inventada?- Voy a tratar de investigarlo:

Un almanaque es un *diario*, ¿no es así? Pues bien: en *diario* tenemos la palabra *día* y el sufijo *ario*, y con saber que *día*, en vascuence, se dice *egun* y agregarle ese *ario* con la supresión de la o, tendremos justo, justo *egun-ari*, y en plural, *eguna-ariak*.

Pero no, no puede ser ese el procedimiento de invención, porque, en tal caso, se hubiera dicho con artículo, *Egunari-u-a*, en singular, y *Egunari-u-ak*, en plural, y no *Egunari-a*, ni *Egunari-ak*, pues la o final se convierte en u al agregársele el artículo (a, ak) y así, de arto (maíz) se dice *art-u-a*, y para mayor claridad, valiéndome de una palabra castellana, de *rosario* se dice *erro-sari-u-a* y no *errosari-a*. Y, por lo tanto, para ser lógico, debió usted haber dicho *Egunari-u-ak* y no *Egunari-ak*.

Pero si ese no ha sido el origen, quizás haya podico serlo este otro:

Hay en vascuence, en composición, la terminación *ari*, que denota oficio, profesión ú ocupación habitual del sujeto, y así se dice: *pelotari*, *dantzari*, etc., y en plural, *pelotariak*, *dantzariak*.

¿Será de ahí de donde se ha obtenido *Egunariak*?

Imposible; pues un almanaque no hace, no ejecuta, no es *sujeto activo*, que es lo que se supone a la terminación verbal *ari*.

¿De dónde viene, pues, la palabra *Egunari* para designar al *almanaque*?

¡Cómo!, ¿Que usted no lo sabe?; no importa.

Y discurramos un poco:

La palabra *almanaque* expresa *sitio ó lugar en que ó en donde se hallan marcados los días* y *no hacedor de días*, y para expresar lugar tiene el vas-

cuenca (en bizkaino) el *tegi* (léase *tegui*), y así se dice arro-tegi, amuna-tegi, etc, que es el mismo *degi* (léase *degui*) del guipuzkoano. Por lo tanto, lo razonable sería decir *egun-tegi*, *sitio de días*; pero como la n, en composición bizkaina (aunque no en la guipuzkoana) desaparece generalmente, como de *egun* y *erdi*, *egu-b-erdi*, con *b* epéntica por eufonía, resulta de aquí que se debe decir *egutegi*, y así se le ocurrió á Arana-Goiri llamarlo, y he ahí, lógica y euskéricamente considerada, la verdadera palabra expresiva de *almanaque*.

De todo lo cual se desprende que en las dos palabras *Heuskarasko Egunariak* hay

- 1.º una *H* que está de más.
- 2.º un *sko* que no existe.
- 3.º un *Heuskarasko* cual si el euskera fuese tabla, hierro ú otra *materia*, y
- 4.º un *Egunari* que no se a qué idioma pertenece.

Y he ahí el título del artículo de usted; otro día me ocuparé del artículo mismo.

Su servidor.

José de ARRIANDIAGA

(*La Gaceta del Norte*. 25 de Diciembre de 1905)

Carta dirigida a Dodgson por José de Arriandiaga:

DE EUZKERALOGIA II

Al señor E. S. Dodgson

Respetable señor: Una vez que, en mi artículo I, quedó analizado el título del publicado por usted en *El Nervión* del 20, cúmpleme hoy empezar á analizar el artículo mismo.

PRIMER PARRAFO

Los Bascos de Francia tienen este año por primera vez cuatro almanques: tres en Labortano impresos en Bayona, y uno en Suletino impreso en Tours.

Difícil es hacerse cargo de á qué año se refiere usted al decir *este año*, pues si es el actual de 1905, hora era ya de hacer mención de unos almanques después de once meses y veinte días que hacía que habían aparecido y que por consiguiente, solo podrían ser utilizados no más que once días, á contar desde el 20 del presente Diciembre, día en que apareció, como he dicho ya, el artículo de usted. Y si ha querido usted referirse al 1906, no ha tenido usted presente que no debió haber dicho *este año*, faltando aún once días para ser este, sino así: Los Bascos de Francia *tendrán en el año que viene*.

Y por *primera vez*, ¿qué quiere decir? -¿Que nunca hasta *este año* han tenido almanaque alguno los *Bascos de Francia*, ó que es la primera vez que el número de sus almanques llega a cuatro?

SEGUNDO Y TERCER PARRAFOS

El doctor Larrieu que es casi el redactor de «Armanak Uskara edo Ziberouco Egunaria» me hizo una visita el sábado pasado. Le había indicado lo absurdo que es que en este calendario se dé al mes de Mayo el nombre de Ephaila, el que en los demás dialectos Bascos Franceses pertenece a Marzo.

El nombre parece significar el segador, el guadañero. No discuto cuál de los dos meses merece mejro este título en la región ocupada por los Bascos de Francia. Pero creo que históricamente los Labortanos tienen razón al atribuirlo á Marzo; y es cierto que es imposible que ambos sean correctos.

De modo que dice usted que *el nombre (EPHAILA) parece significar el segador, el guadañero.*

¿Cómo se le ha ocurrido como probable semejante deducción? -Sin duda juzga usted que esa palabra se descompone así: *epai, sega, é ila, hacedor*, y no hay tal, señor mío, puesto que ese *ila* no es terminación verbal, sino simplemente un nombre sustantivo.

Ese *ila* significa el *mes*, que en bizcaino decimos *illa*, y no falta al fin de todos los doce nombres de los meses, y Enero no sólo lo lleva pospuesto como los otros once, llamándose «Urtarr-illa» sino también antepuesto y se denomina «Il-baltza». Ahí tiene usted el significando mes y no *segador* ni *guadañero*; ¡más claro imposible!

Por lo tanto: *Ephaila* en laburdino y en bizcaino *Epailla* consta de *Epai*, corte, siega, y de *ila*, el mes y, por consiguiente, no hay probabilidad de que pueda significar *el segador, el guadañero*, sino el *mes de la siega*.

Y salto ahora los párrafos cuarto y quinto, pues nada hay en ellos de particular á no ser la palabra *Heuskal herria* con dos aches, y los nombres de tres de los almanques que cita.

SEXTO PARRAFO

Estos tres almanaques dan correctamente los nombres de Agosto (ABOZTUA EDO AGORRILA) y Septiembre (BURUILA EDO IRAILA), y se pueden citar contra ciertos vascos-españoles de hoy, que, olvidando lo que se lee en libros antiguos en sus propios dialectos, cometen el ERROR EVIDENTE de dar á Septiembre el nombre de AGORRILLA.

¿Con que «Aboztua» y «Agorrilla» dan correctamente el nombre de Agosto?

No, querido señor: ni uno ni otro son correctos, sino incorrectos los dos.

Probémoslo: *Aboztua*.- ¿No ve usted claramente y no lo ven los autores de esos tres almanaques que Abostua viene de Agosto? ¿Y no han sabido ustedes hasta ahora lo que yo les voy a decir que Agosto, á su vez, procede del latín *Augustus*, renombre del emperador Octaviano, para cuya mayor gloria se le bautizó al octavo mes del año con ese nombre de Augustus?

De modo que Aboztua nació así: Augustus, en latín; Agosto en castellano y Abozto ó Abosto y con a (artículo) Abozt-u-a, en vascuence. ¿Ve usted lo incorrecta que es?

Agorrilla.- También Arana-Goiri en su admirable y sin par Egutegi (léase Egutegi: calendario) para 1897, emplea ese mismo nombre, y, no obstante, no es el apropiado.

Es indudable que tiene el mismo origen que «Aboztu», puesto que se ve claramente que también viene de Agosto.

Y, en efecto: el inventor de «Agorrilla» que debía saber, aunque no mucho, siquiera algo de castellano, se imaginó, sin duda, así como usted mismo, que Agosto viene del verbo castellano *agostar*, que quiere decir *secar u abrasar el excesivo calor las plantas* y como que, en euzhera, *agostar* se dice «agorrtu», con poner el agorr-ila quedó compuesto «agorr-illa».

No, nada de eso es correcto: en euzkera hay un nombre más castizo que esos dos, y es el siguiente: *Dagonilla*, cuya etimología salta a la vista, véase *Uda-güen-illa*, mes de fines de verano.

Dagonillako euria

Ardua ta ezta

Y su traducción al castellano dice así: Lluvia de Agosto (produce) vino y miel.

De ese modo, 'o mejor dicho' de esos dos modos –vascuence y castellano- se lee en los «Refranes vascos» impresos en Pamplona en 1596.

De todo lo cual nos resulta que *Ephaila* no quiere significar, como usted cree, *segador* ni *guadañero*, sino *mes del corte ó de la siega*, y que *Aboztua*

y *Agorrilla* no son como dicen estos tres almanaques y dice usted, nombres correctos de Agosto, sino incorrectos: el correcto es *Dagonilla*.

Y se despide hasta otro día su servidor

JOSE DE ARRIANDIAGA

(*La Gaceta del Norte*. 29 de Diciembre de 1905).

El primero de Enero de 1906, una carta enviada a *La Gaceta del Norte*, firmada por el presbítero de Bermeo -que firma con las iniciales S. de A.-, fue incluida en la primera plana del periódico, dotándola también del mismo encabezamiento de «De Euzkeralogia». Su autor, después de mostrarse en todo conforme con Arriandiaga, hacía notar que, en lo que respecta a la cita que aquel hacía del «Lenengo Egutegi» de Sabino Arana, éste había rechazado un año después «Agorrilla» y «adoptó el indígena y antiquísimo *dagonilla*» (16).

DE HEUSKEROLOGIA

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Don Aurelio de Astarbe, de Durango, me ha enviado un recorte de *La Gaceta del Norte*, del día 25 de Diciembre del año 1905, conteniendo una carta de don José de Arriandiaga, que lanza piedras contra el artículo de mi carta sobre *Heuskarasko Egunariak*, publicada (con alguna erratas) en *El Nervión* del día 20.

Tengo muchas otras cosas que hacer, y no escribo el castellano como Pérez Galdós; sin embargo: Ugaratzen triskea leorrerean etzera, es decir: El salto de la rana (*es*) de lo seco a lo húmedo, y mi pobre pluma trisca con frecuencia al tintero en defensa del sagrado Heuskera.

In primis: Euskeralogía, para conformarnos a las leyes del Griego! Heuskarazko sería bueno en un documento destinado públicamente a los Bascos: pero en un periódico compuesto casi exclusivamente en castellano, como lo es *El Nervión*, hay que evitar la profanación de Heuskarazko hitzak que resulta del hecho de que los castellanos suelen pronunciar la z bascuense como pronuncian la *suya* en *caza* o *reza*, es decir, como th en inglés.

Desgraciadamente, muchos vascongados de hoy imitan esta propensión de los Castellanos; aunque es cierto que tal sonido nunca ha existido en el alfabeto Heuskarico.

(16) Varios días después, terminada su larga réplica al artículo de Dodgson, el mismo Arriandiaga escribía en las páginas de *La Gaceta del Norte* (7-I-1906) un artículo titulado «De Euzkeralogia, una aclaración», en el que reconocía que la forma «Dagonilla» había sido recuperada por Arana Goiri en su almanaque de 1898, y que él no se había fijado más que en el anterior de 1897.

La z Vascuense tenía antiguamente el sonido de *ts*, como la z Alemana, y después llegó a ser el equivalente de la *s* Castellana, como en *casa*. Por este motivo suelo escribir (y hay mucha autoridad desde el siglo 16 para hacerlo) *s*, cuando es posible que la *z* Vascuense no sea debidamente respetada.

Por la terminación en *zko*, el señor Arriandiaga encontrará, si la busca, esta palabra «*Heuskarazko*» en muchos autores clásicos desde el siglo 16, calificando *libru* o *hitz* o palabras de esta especie. Es perfectamente regular y legítimo. Un almanaque Vasconense consiste, intelectualmente, en Heuskerera. Por la *H* inicial hay también muchos autores que la tienen principiendo con el primero *B*. Dechepare (1515), que termina sus rimas con el verso:

«Heuscara, da campora; eta goacen oro dantzara: y con el segundo, Juan de Leizarraga. Los Vascos de Francia en algunos lugares lo pronuncian así aún hoy, si no me engaño. Por la cuestión general de la *h* en el Vascuense Español: no ha desaparecido enteramente de las bocas, y es frecuente en los libros antiguos, y aún se conservaba en algunos escritos en el primer cuarto del siglo 19, por ejemplo en Aguirre.

El señor Arriandiaga leerá en los preciosos Refranes y sentencias, en Vizcaino principalmente, impresos en Pamplona en 1596 (de los cuales espero publicar una edición crítica) estas palabras aspiradas que pongo aquí en el orden en que las encontré: la edición incorrecta de Van Eys no teniendo paginación, ni los Refranes orden alfabético. La edición de Askue es también incorrecta, como otros libros suyos.

Hospe (fama), hoña (el pie), hamquer (cruel), hon (bueno), adinhon (acomodado), hocanean (quando fueres), honác (el buen), hurte (año), queheric (de humo), hura (el agua), hospe (fama), humo (criatura), hiárchi (envidia), harien (del carnero), hao (boca), heriocea (la muerte), hodolac (la sangre) hurrutirean (de lejos), hura (el agua), hiri (villa), haucia (el pleito), hurrieteac (el Octubre), hurri (menguada), hurte (año), hon huaric (consejo), hogasuna (los averes = aberastasuna), hurdinetan (a encanecer), hoa (vete), haora (a la boca), hurtea (el año), hulerzen (entenderse), hurtan (en el agua), hoesa (la cama), herre (asar), hurten (saliendo), hurtea (el año), heroen (de loco), hur (cerca), hurrezco (de oro), humea (la cría), hullerzalia (entendedor), hurtean (del año), hurunic (de harina), hosqui (zapato), hule (cabello), huda (verano), hurenac (la principal = de buen recado), husa (la vacía), hurte (año), hosaylean (en Febrero), hurteyten (saliendo), hahoaz (con la boca), hoquin (panadero), hudan (en verano), hiz (palabra), heyz (caza), hizerean (de la palabra), hudeoc (los puercos), hucen (nombre), herlea (la abeja; literalmente el quemador), hugazean (en la teta), hoera (a la cama), huzena (el hombre), hussa (el vacío), hurac (el agua), heriocea (la muerte), hulec (pelo), hule (lana, wool inglés), hordia (el borracho), huiua (el anillo).

En esta listita las palabras terminadas en *c=k* son del caso activo.

Novia de Salcedo (17), en su Diccionario, llenó 19 páginas con palabras comenzando en H, y no comprendo porqué Don José quiere suprimirla. Es un monumento etimológico e histórico. Novia y Larramendi han corregido *egunari* como equivalente de Calendario o Almanaque. Es mejor que *Kalendrerera* que empleó Leizarraga. Fabre propuso *ildore*, que Larramendi da como equivalente de «menologio».

Cada cual tiene el derecho de inventar otras expresiones más heuskéricamente formadas; y *egundegi*, *egundui*, *egundoi*, *egunoro* (con el ko final sería demasiado largo), o aún *eguneko*, se presentan a la mente en seguida. Tal vez le gustaría al señor Arriandiaga *egunibai* (río de días), o *egun-uria* (salida de días).

Por ahora basten estas cortas y rápidas notitas para estimular a Don José de Arriandiaga a dedicar todo el año de 1906 a escudriñar los libros de los escritores vascongados antiguos, que son más dignos de imitación que los de nuestros tiempos.

Es posible que conteste otro día a la otra carta que mi adversario me dedica en *La Gaceta del Norte* de ayer, y que usted ha tenido la cortesía de mandar a éste s. s. q. s. m. b.,

Edward S. Dodgson

Hotel Central, Biarritz, 30 Diciembre 1905.

(*El Nervión*, 2 de Enero de 1906)

Carta dirigida a Dodgson por José de Arriandiaga:

DE EUZKERALOGIA III

Al señor E. S. Dodgson

Respetable señor: Antes de seguir adelante debo manifestar que en mi artículo I dije mal cuando dije que *tegi* (léase *tegui*) bizkaino se decía en guipuzkoano *degi*, y no es así, pues se dice también *tegi*, igual que en bizkaino. Lo que hay de distinto es que si en guipuzkoano quisiéramos expresar *almanaque* con *egun* y *tegi*, no se diría, como en bizkaino, *egutegi*, sin *n*, ni tampoco *eguntegi*, sino *egundegi*, es decir, que la *n* no desaparece, es verdad, pero en cambio la *t* se convertiría en *d* en virtud de esa *n* antepuesta.

(17) Pedro Novia de Salcedo (1790-1865), más conocido por su «Defensa Histórica...», en que aportaba sus conocimientos históricos en defensa de los fueros vascos.

Y hecha ya esa corrección, continuemos nuestra marcha a través del artículo *Heuskerasko Egunariak* que publicó usted en *El Nervión* del 20 del actual.

SEPTIMO PARRAFO

Mi buen amigo don Rafael de Murga ta Mugartegui, que murió en Bilbao y murió el 9 de Julio de 1905 en el Gobierno militar de Las Palmas, estaba conforme conmigo sobre esta cuestión de los nombres de Agosto y Septiembre, en Guipuzcoa y Bizcaya, como también detestaba los nombres (RECIENTEMENTE INVENTADOS) EUSKO, EUSKOTAR, EUSKADI Y EUSKERA (que significa propiamente Lengua Vascuense para País Vascongado).

Y ahora que me fijo: siempre dice usted *vascuense*, con *s*, y nunca con *c* ó *vascuence*. Señor mío: de *romano* se hizo *romance*, con *c* y no con *s*; pues así bien de *vascon* ó de *vasco* se hizo *vascuence* y no *vascuense*.

Y vamos con las palabras *detestadas* por usted y, como en ese párrafo se indica, *también* por el finado señor Murga.

¿Expone usted alguna razón en contra de ellas?-Ni lo intenta siquiera.

De modo que ya que usted no se ocupa de ellas sino para decir solamente, pero sin decir por qué, que son detestables, voy a ocuparme yo.

EUZKO

La palabra *eusk* (1) existe en *eusk-era* que, dicen, significa *lengua del eusk*, así como *erdera*, *lengua del erd*.

Tenemos, pues, que siendo *era*, de por sí palabra, *eusk* será también palabra, y, por consiguiente, nos resultan dos palabras, *eusk* y *era* y en composición una, *euskera*.

¿Y hay en el *vascuence* alguna palabra, orgánica por supuesto y no derivada, que acabe en *k*? –No, no la hay; luego a *eusk* le falta una letra que, seguramente, no puede ser consonante puesto que en el *vascuence* no hay caso en que la *k* vaya seguida de otra consonante y forme con ella un solo sonido; luego es vocal la letra que la falta.

¿Y cuál de las vocales será? –Dice Arana-Goiri en su artículo *Euzko*, en la página 3 de la Revista *Euzkadi*, núm. 1, correspondiente á Marzo de 1901: ¿Es EUZKO ó EUZKU? Y responde de este modo:

El vocal U, ciertamente, se desarrolla por sí en O muchas veces. Pero si en la voz que nos ocupa hay causa fonética para el cambio de O en U, lo lógico será suponer se ha realizado este cambio y no aquel desarrollo. La causa existe: cuando en las variedades en que se dice EZKUARA la O precede á A, se cambia en U; de BASO-AN, se hace BASUAN (en el bosque); de ARTO-A, ARTUA (el maíz).

Conclusión: los elementos de EUZKERA son EUZKO y ERA.

Con cuya conclusión estoy sumamente conforme. Ahora bien; si hay algún señor que desee que le explique por qué el problema está en acertar si es *eusko* ó *eusku* y no, igualmente, si *euska*, *euske* ó *euski*, no tiene más que manifestar su deseo é inmediatamente escribiré un artículo sobre ello.

Luego tenemos ya formado *eusko*, resultando, por lo tanto, que *euskera* es contracción de *eusko-era*. Y he ahí que si era quiere decir *lengua*, *euskera* querrá decir *lengua del eusko*, y como que se llama *euskera* á la *lengua del vasco*, resulta que *vasco* y *eusko* son una misma cosa.

Y en efecto; *vasco* fué *eusko* en un principio pero el romano lo convirtió en *vasco*, que él pronunciaba *wasco*, pues sabido es que el sonido vocal de *u* lo escribía *v*, como se ve claramente en escritos, no ya latinos, sino castellanos, de hace tres siglos y aún menos. Por consiguiente, *Vasconia* se pronunciaba *Uasconia*, ó sea *Uasco* y *nia*, terminación esta *nia* que se encuentra en Britania, Lusitania, etcétera.

Decía, pues, *uasco* con la voz lo que escribía *vasco*.

Ahora bien; ¿pero cómo se comprende que lo que era *eusko* pronunciara ese romano *uasco*? –Sencillamente: por la tendencia que siempre tuvo y tiene el latín al diptongo *ua* con preferencia al *eu*, y éste fué transformando en *ua*, resultando de aquí *uasco* lo que era *eusko*. Por otra parte, ahí está la voz *Gasconia* (Gascuña) que debió ser *Uasco-nia*.

De modo que *eusko* lo convirtió el romano en *uasco*; pero como que la *u*, sonido, la representaba en la escritura con *v*, y como que esta *v* andando el tiempo, se llegó á pronunciar ante vocal como un sonido consonante labial, de ahí que desapareciera, de esa letra, el sonido *u* y en su lugar apareciera el de la *v* actual, que á su vez fué también transformándose en *b*, y así se dice y se escribe en francés *basque*.

He ahí cómo de *eusko* se llegó a *uasco* ó *vasco* y de *vasco* á *basque*.

Tenemos, por lo tanto, que el verdadero nombre antiguo del *uasco* del tiempo romano es *eusko*.

Pero, ¿fue *eusko*, con *s*, ó lo fué así, *euzko* con *z*?

Las etimologías de algunos nombres nos lo dirán. Entresaquémoslas del mencionado artículo *Euzko*, por Arana-Goiri, en la Revista *Euzkadi*; en él puede encontrar el lector detalladísimas explicaciones, de las que aquí, sólo de paso, citaré.

BIZKAYA.—Llamábase en los escritos de entre los siglos IX y XII de estas tres maneras: Vizcacia, Vizcaia y Vizcaya: donde se ve que estas dos últimas no son más que derivaciones de la primera. Tenemos, pues, que se decía *Vizcacia*, que a su vez fué transformación de *Be izkadi* y ésta de *Be euzko-di* (conjunto de euzkos de abajo, ya que la tierra bizkaina está formada por una *depresión* con relación a las tierras vecinas).

Fue, pues, el proceso así: Be-euzko-di, Be-izka-di, Bizka-di, Vizcacia, Vizca-i-a, y, por fin, Vizcaya.

OROZKO.—Viene de *ur* (agua) y *euzko*; por consiguiente, decíase Ur-euzko, como en Orduña, la *or* era *ur*, Ur-doña (colina del río, alto del río), y esa *Ur* convirtiéndose en *Or*, resultando Or-euzko, que, por mutación del diptongo *eu* en *o*, fenómeno frecuente por lo demás, se formó Orozko (ó euzko del río del agua ó de las fuentes, con referencia a las del río Nerba).

AMEZKOA.—Procede de *Amai-euzko-a* (el euzko del cerro, del término, mejor dicho, ó el euzko de la altura, cumbre o sierra, pues Amai ó Ama tiene esas dos acepciones).

GUIPUZKOA.—Su nombre antiguo fue *Ipuzcoa*, como se ve en los escritos, lo cual quiere decir que la *G* es una adición que se le ha hecho. Tenemos, pues, *Ipuzkoa*, ó sea, Ip-euzkoa, cuya *eu* se ha convertido en *u*, como de *g-eu* (nosotros) solemos hacer *g-u*; y si nos hacemos cargo de que la *p* sea ahí modificación de *b*, ya que las consonantes *k*, *t* y *p* casi no son orgánicas en el euskera, habremos obtenido la verosímil forma Ib-euzko-a, y pudiendo ser *Ib* residuo de *Ibai* (río), la marcha que la palabra Guipuzkoa llevó pudo ser la siguiente: *Ibai-euzko-a*, *Ib euzko-a*, *Ib-uzko-a*, *Ip-uzko-a*, Guipuzkoa (el euzko del agua).

Pues bien; si esas etimologías son lógicas (y creíble es que lo sean), la presencia de la *Z* en esos nombres aún actualmente, es testimonio evidente de que se decía euzko y no eusko.

Por lo tanto, deben también ser escritas con *z* (no parecida a la *z* castellana sino a la francesa), todos sus derivados, cuales euzkal, ó mejor, euzkelduna, euzkeltzale, Euskel-erria, euzkotarr, euzkera, Euzkadi y todos cuantos pueda haber.

Y para terminar por hoy:

Señor Dodgson: ¿podrá usted volver a decir que la palabra *euzko* es de testable?

No hay otra más lógica, más razonable y más natural y por consiguiente, no debieron llamarse de otro modo al vasco sino EUZKO.

Y se despide hasta mañana su servidor,

JOSE DE ARRIANDIAGA

(*La Gaceta del Norte*. 2 de Enero de 1906).

Carta dirigida a Dodgson por José de Arriandiaga:

DE EUZKERALOGIA

Al señor E. S. Dodgson

IV

Respetable señor: En mi anterior he analizado Euzko, que es la primera de las cuatro palabras señaladas por usted en su artículo *Heuskarasko Eguna-riak* de *El Nervión* del 20 del actual, como detestables.

Emprendemos también con las otras.

EUSKOTARR

Así llamamos al vasco. Y dirá usted: ¿pero no quedó usted, en su anterior artículo en que se llamaba *euzko*? ¿a qué, pues, el llamarse también *euzkotarr*? –Por razón de que euzko es un apelativo, es el apellido de todos los vascos, como decir latino, germano, eslavo, y, limitándome más, así como lo es Orúe, Erezuma, Echebarria, etc.

Pues bien: sabrá usted que entre vascos, para designar á un individuo de una familia al querer decir un *Orue* no decimos *Orue bat*, sino *Orue tarr bat*, indicando ese tarr su naturaleza familiar, que hasta la empleamos para designar el pueblo á que se pertenece y decimos *busturi tarr bat* (uno de Busturia); pues lo mismo debemos usar el tarr respecto al apellido de toda la raza (ó conjunto de familias de homogénea naturaleza) vasca, cuando, al referirnos á ella, pensamos que somos de otra familia distinta de la latina, eslava, etcétera.

De ahí que en vascuence no se pueda decir *emen dator euzko bat* sino *euzko tarr bat*, pues sería faltar á su genio.

Pero, en cambio en castellano, sí se puede y debe decir euzko; ejemplo: aquí viene un euzko. Aunque también se puede, como otras muchas palabras del vascuence que, según don Roque Barcia nos dice en su diccionario, lle-

gan a dos mil, se puede, digo, ser *erderizada* como lo han sido esas dos mil, y decirse el ó un *euzkotar* (todo junto sin apóstrofo, y una sola erre) si es singular y euzkotarres, con e, si es plural.

¿Queda usted convencido de que *euzko íarr* es una palabra cual no hay otra más lógicamente euskérica y que, con su tarr, expresa marcadamente que el individuo así señalado pertenece a la *familia vasca* y no a la celta, ni a la griega ni a otra?

EUZKADI

Tomemos en esa palabra *Euzka* y *di*, ó sea la *o* convertida en *a*. ¿Es razonable esta conversión? –Lo es en tanto que, en composición, es lo genral, y así de *Baso* (bosque) y *gaitz* (difícil) se dice *Basagatz*, de *Baso* y *urrde* (puerco) *basaurrde* (jabalí), de *arto* (maíz) y *buru* (cabeza) *artaburu* (mazorca de maíz).

Se halla pues, justificada esa *a*: por lo tanto en lugar de *Euzko-di* está bien dicho *Euzka di*.

Y esa palabra *Euzkadi* ¿qué significa? –País vasco.

¿Pero a qué venirse con un nombre nuevo cuando tantos tiene ya el País Vasco? –Por razón de que ninguno de ellos es lógico, y, sino, probémoslo:

EUSKARIA ó EUSKERIA.–No es vascuence ni castellano (roto: pues *aria*?) es vascuence y *eria* castellano, como de ibero Iberia y no se me diga que *Euskaria* viene de la castellanización o *erderización* de *euskera*, porque en ese caso, para poder ser, gramaticalmente hablando, castellano, se hubiera tenido que decir *Euskereria* y no *Eusk-eria*, como de moro o mora no se dice *Mor-ia* sino *More-ría*.

EUSKAL-ERRIA.–Tampoco es razonable, pues significa *País del vascuence*, y resulta que cuando, hace próximamente un siglo, se inventó esa palabra (18), grandes zonas del País habían olvidado el vascuence, y se continúa olvidando más y más y, por lo tanto, día llegará en que no se hable, y de persistir ese nombre no obstante seguiría llamándose *País del vascuence*, ¡sin que en él se hable vascuence!

VASCONIA.–Es más ilógico, más impropio, más inexacto que el anterior, pues ni Alaba, ni Biskaya, ni nueve décimas partes de Guipuzkoa pertenecieron a Vasconia. Se entendía por tal a Nabarra á Fuenterrabia o poco más en Guipuzkoa y a porciones de Logroño, de Zaragoza y de Huesca. Eso era Vasconia. Y no habiendo sido Alaba, ni Bizkaya, ni casi toda Guipuzkoa per-

(18) Véase más adelante la contestación de Arturo Campión sobre este particular.

tenecientes á Vasconia, ¿es justo que se le aplique un nombre que nunca tuvieron, y, en cambio, se les deje sin él a los que *verdaderamente* fueron de la Vasconia?

De modo que ni Euskeria, ni Euskal-erria, ni Vasconia son nombres racionales. En una palabra: que este País no tiene nombre.

¿No es pues, justo proporcionarle uno? –Evidentemente que sí, y de ahí que se le haya tenido que bautizar poniéndole lógicamente el nombre *Euzkadi*.

Pero ¿qué significación encierra en sí esa palabra? –La misma que vemos en *Elorr-di* (CONJUNTO LOCALIZADO de espinos, ó espinal) *Lerchundi* (de álamos, ó alameda), *Sagarr-di* (de manzanos, ó manzanal), etc.

Pues así bien, este País nuestro, es un CONJUNTO LOCALIZADO de euzkos *individualmente* considerados, ó lo es de grupos de euzkos, grupo guipuzkoano, grupo zuberiano, grupo alavés, grupo laburdino, grupo nabarro, grupo benabarro y grupo bizkaino, ó sean siete grupos de euzkos, y a la suma de todos ellos ¿qué mejor se les puede designar que con ese sufijo expresamente de la doble idea de *conjunto* y *localización di*?

Y he ahí razonablemente formada la palabra *Euzkadi*.

EUSKERA

Y hemos llegado a la cuarta y última de las palabras que, a juicio de usted, son detestables; y metido en un paréntesis le agrada lo siguiente. (*que significa propiamente LENGUA VASCUENSE PARA PAIS VASCONGADO*). Señor Dodgson: imposible me ha sido dar con la idea de lo que en ese paréntesis ha querido usted decir; es más, ni sé si ha querido usted decir algo.

¿Que le ha chocado a usted en euzkerea? ¿La palabra misma euzkera ó que se le haya pospuesto el artículo *a*?

Lo primero no puede ser, puesto que usted mismo la usa, si bien es verdad que con *h* y *a*, así, Heuskara, pero lo mismo da: es, pues lo segundo, ó sea que euzkera se haga euzkerea.

Y ya que he nombrado Heuskara, esta es la ocasión de cumplir la promesa que en una nota de mi artículo II he hecho de ocuparme de ella.

Por de pronto queda comprobado que no se debe decir *eusk* sino *euzk*, conforme lo patentizan las etimologías de Bizkaya, Orozko, Amezkoa y Guipuzkoa, que he mencionado en el anterior artículo, y, por lo tanto, aunque la terminación de *euzkera* fuese en realidad *ara*, de todos modos habría que decir euzkara y no euskara. Sé que muchos, entre ellos Campión, dicen euska-

ra, pero está *doblemente* mal dicho: 1.º por emplear a en vez de a, y 2.º porque es era y no ara.

Oigamos a Arana-Goiri: dice así:

Queda visto que este elemento terminal de la voz EUZKERA se presenta con la forma ARA en EUZKOARA, EZKUARA, EZKARA y EUZKARA, y he indicado que ARA es cambio de ERA y no viceversa. Voy a explicarlo.

Cámbiase con frecuencia cualquier sonido vocal simple en los casos siguientes: 1.º cuando pertenece a la sílaba terminal de un elemento prostético de vocablo compuesto; 2.º cuando pertenece a la (ilegible) de un epíteto.

Ejemplos de la primera: de ERZO (brote) y PE (bajo) KERAPE (ilegible) de SOLO (heredad) y GUREN (sobre...) SOLOGUREN; de ARTE (encina) y la terminación local TXA, Artatxa.

Ejemplo de la segunda: de GAL por GALDU (perder) (ilegible).

La forma ERA es, pues, anterior a ARA.

Luego la forma *euzkara* en vez de la de *euzkera* es defectuosa, en cuanto que la palabra *era* deja de parecerse a sí misma al convertirla a *ara*, lo cual no sucede con *euzkera*, que la respeta totalmente, apareciendo tal como es *era*.

Debe, pues, decirse *euzkera*, con *z* y *era*, y toda otra forma es degradación de ella.

Y dicho esto volvemos a la a final de *euzkerea*.

Pues bien, señor Dodgson: *euzkerea* es *euzkera* con adición del artículo a y significa el *euzkera*: por supuesto que hablando en vascuence, pues si hablamos en castellano no podemos decir *euzkere-a* sino *euzkera*. Se compone, por lo tanto, de *euzkera* y *a*, pero como chocan dos as, la primera se ellas se suele convertir en e, como de *ola* (herreria) el apellido *Olea* (la herreria). El decirse *euzkerea* es tan antiguo como la misma lengua, y no se de donde podrá usted haber sacado que es recientemente inventada.

He ahí, pues, analizadas las voces *eusko*, *euskotar*, *Euzkadi* y *euzkerea*, tildadas por usted de *detestables*.

¿Volverá usted a usar sin meditar antes semejante frívola palabra? –Espero que no, y en esta confianza se despide hasta mañana su servidor.

José de ARRIANDIAGA.

(*La Gaceta del Norte*. 3 de Enero de 1906)

Las cartas de Arriandiaga se publicaban sin solución de continuidad. Según confesaría más adelante el director de *La Gaceta del Norte*, periódico rival del *El Nerviión*, el tema había atraído la atención de los lectores, que seguían atentos los capítulos escritos por Arriandiaga.

El guión de su discurso se ceñía a las pautas marcadas por Sabino Arana.

Es especialmente reseñable que hacia el final del artículo introduce una referencia a Arturo Campión, señalando que este utiliza habitualmente la palabra *euskera*, a la que Arriandiaga considera «doblemente» mal empleada, porque debiera ser *Euzkerea*, con «zeta» (z) y diferente terminación. A esta cita respondió Campión en el mismo diario, originándose una polémica a varias bandas que alcanzó mucha difusión.

Como queda apuntado más arriba la referencia a Arturo Campión consiguió introducir en las páginas de *La Gaceta del Norte* nuevos participantes en la inicial disputa Arriandiaga-Dodgson. El día 8 de Enero el aludido Arturo Campión se valía de la cita de Etxepare «Heuscara, habil mundu guzira», en el primer libro impreso en *euskera* en 1541, para justificar su postura al elegir la forma «*euskara*» en detrimento de la mantenida por José de Arriandiaga.

La oportunidad ofrecida a Arriandiaga para expresar sus teorías, más aranistas que las propuestas por el propio Arana, desde una tribuna, tan amplia y sugerente, como las primeras planas de un periódico, no podía, lógicamente, ser desaprovechada por éste; e, inmediatamente –el 10 de Enero– inició una nueva serie de escritos, implicando ahora a Campión y a Dodgson, en lo que prometía ser una andanada de cartas sin final aparente acabadas con un amenazante «se despide hasta hasta mañana». Tomada esta nueva dirección, Arriandiaga se olvidó totalmente de Dodgson para centrar sus ataques en Campión, a quien, según confesión propia hecha más adelante, tenía por no vasco y confeso antinacionalista (19).

El día 12 se sumó a la controversia Luis de Elizalde, y también éste se despedía con otro «y nada más...por hoy». Días atrás –el 9 de Enero– Albizuri, desde Bermeo, había intervenido con un escrito titulado «*Euskeltzaletasunak*» que, aunque se hallaba al

(19) *El Nerviión*, 15 de Abril de 1908.

margen de la polémica, llevó al director a solicitar que, para que la polémica no se hiciese interminable, «nuestros colaboradores condensen sus trabajos en dos artículos: uno que pudiéramos llamar de exposición y otro de rectificación.»

Estos artículos se concretaron en una carta escrita por Campion (14-I-1906); dos de Arriandiaga (15 y 17-I-1906), que completaban su primera respuesta a Campion. Tres nuevas cartas en respuesta de Campion a Arriandiaga (30 y 31-I-1906 y 1-II-1906). Otra carta de Arriandiaga, también dirigida a Campion (5-II-1906).

En medio de las cartas anteriores debe mencionarse la intervención del ermuarra Ezekiel de Etxebarria, quien añadió su punto de vista con un estudio sobre la etimología y derivaciones de las variantes dialectales de la palabra «eusquera».

Curiosamente José de Arriandiaga escribió, posteriormente, numerosas cartas para su publicación en el periódico *El Nervión*. Destacan especialmente las referidas a «los nombres vascos de pila», dando lugar a un nuevo tema polémico en la prensa bilbaina. Menos conocida es su contribución, también en este mismo periódico, como crítico musical, actividad en la que se demostró como un consumado especialista.

DE HEUSKEROLOGIA

Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío y amigo: Ha llegado á mi poder el número 1.527 de «La Gaceta del Norte» (20), en el que leo un artículo de don José de Arriandiaga. Antes de contestar á algunas de las cosas que dice –pues hay otras que no las creo merecedoras de contestación– quiero manifestarle a él, y a los demás Vascofílos ó Heuskarócidas, que critican mis notas, que en la traducción del Prólogo de la 1ª edición de *Echeko Escolía*, que V. publicó en *El Nervión* número 5.241, hay algo que rectificar (culpa mea maxima!), leyendo «por arrobamiento, ó de éxtasis», en vez de «desde el nacimiento» como traducción de *sorreratic*, e insertando las palabras «Pedro no es mi intención decir mucho ahora sobre esto. De lo que se ha dicho se conocerá por qué este libro no sale en mejor Euskera»: entre «escuelas» y «Busco».

(20) El número 1527 corresponde al día 29 de Diciembre de 1905.

Un descuido semejante explica el error aparente en lo que he dicho sobre el *etimon* (es decir, la verdad) del nombre de Marzo en los dialectos Vasco-Franceses.

Siempre he creído, como don José, que este Epaña, Epaña se compone de *ila* = el mes (literalmente la *luna muerta*), y de la raíz de *segar*.

Pero iba á mencionar el hecho de que por una coincidencia puede significar en algunos dialectos «el segador». *Usted sabe* que escribí mi carta muy deprisa para corresponder á su amable invitación de enviarme «un articulo» sobre los desdichados almanques que irritan tanto a don José; y que se publicó sin que yo hubiera visto la prueba.

De haberla visto, hubiera completado la expresión de mi pensamiento en aquel punto, poniendo también *Ibaisabalari*, *Advendua* y *Euskotar*, y rectificando los (...) para expresar que no apruebo Eusko ni Euskotar, ni Euskadi, ni Euskerea en vez de Euskalerría.

Las tres primeras palabras no significan nada, y ningún autor respetable las ha empleado; y Euskerea ha siempre significado, en ciertas comarcas de Vizcaya, la *lengua* Euskera, pero nunca el *pais* Vascongado. Sus demás lectores habrán comprendido: 1º que si los cuatro almanques para 1906 en Vasco-Francés, se publicaron en Noviembre de 1905, la expresión «este año» significa los doce meses que se terminarán en Noviembre 1906; 2º que mi intención era de señalar el hecho de que del Eskualdun Ona salió por primera vez, como calendario en 1906, los demás tenían ya un pasado largo y glorioso.

En cuanto a Egunaria, supongo que Larramendi y sus compañeros lo entenderían como expresando el oficio del que compone almanques. ¿Quién supondría, si hubiese un periódico intitulado Pelotaria, que el papel echaba pelotas en el frontón? Empleamos palabras para pintar ideas, y la pedantería es una enfermedad de la crítica. No veo porqué don José introduce en esta discusión la palabra ética, que se encuentra en las páginas 14 y 16 de los *Refranes* de 1596 (de los cuales un facsímile fotográfico sería muy útil para la ciencia, siendo el libro el Diccionario más antiguo que tenemos del Viscaíno). No tiene relación ninguna egunari. Se deriva de *ele* = ganado, rebaño (tal vez relacionado con *elementum*), y significa acción de mantenerse, enriquecerse y ganar. Se puede comparar con *habere*, que significa en latín haber, tener, y en vascuense bestia, animal, porque el ganado era la riqueza, *haberastasuna*, de los trashumantes primitivos.

Es posible que don José explique correctamente *Daguenile* = Agosto, que se encuentra en la p. 10 de los *Refranes*, si no es una errata! Que yo sepa, es un hapax legomenon, que no se encuentra en ningún otro libro vascongado. Los demás meses que se encuentran en los *Refranes* son Febrero, Abril, Mayo, Junio, Julio, Octubre y Diciembre. Ojalá que en el año 2.000 no estén muer-

tos todos los nombres Heuskaricos de los meses. Asquenean hil bear da Heuskera.

Edward S. Dodgson.

1º Enero, 1906.

(*El Nervión*, 9 de Enero de 1906)

DE HEUSKEROLOGIA

CARTA 3ª Y FINAL

Al Sr. Director de *El Nervión*

Muy señor mío: No sé hasta cuándo continuarán las cartas públicas que me ofrece en «La Gaceta del Norte» don José de Arriandiaga.

La última que he leído es la publicada el 3 de Enero; y esta y a la precedente contesto tan sucintamente como es posible. Después abandonaré tan molesta controversia, esperando que don A. Campión, u otros Vascófilos Españoles la continúen en defensa de la sana doctrina.

Larrak gichitara lekarte. Lo demasiado podría traer a poco. (Refranes de 1596). Los mejores Vascófilos han sido extranjeros. Sus adversarios principales han sido los mismos Vascos. Estos son, efectivamente, los peores enemigos del Vascuense.

No hay gente en Europa tan ignorante de su lengua, como lo son los Vascos del Vascuense. Y los más ignorantes son los que lo hablan con más perfección!

Si Cristo es la personificación de la Conciencia Humana, el Heuskera es la sonificación del Espíritu Ibérico; y como tal, merece ser respetado y estudiado en todos los institutos de las Españas, no menos que el Latín y el Griego. Es una lengua primitiva, pero no completamente muerta; y siendo bien tratada, podría recuperar su fuerza y florecer.

Niego la existencia de *Eusk* o *Eusko* como país Vascónica, y la legitimidad de las palabras que don José saca de esta supuesta raíz, por cuya existencia no cita documentos más antiguos que la locura de su héroe Sabino de Arana ta Goiri. Si *Heuskera* se deriva de *esku*, o de *Vascon era*, o de *hitzkera*, o de los *Hyksos*, o de los *Etruscos* no lo sé. En los «Discursos de la Antigüedad de la Lengua Cantabra Bascongada, compuestos por Balthasar de Echabe» (Mexico 1607, y reproducidos en Madrid en 1874, el Vascuense personificadodice: «me pusieron nombre *Gueusera*, que quiere decir lo mismo

que en romance «a lo nuestro, o a nuestro modo»; pero hay evidentemente una errata en este punto, *gezurra baita*.

Tampoco propongo una teoría sobre el origen del nombre de los *Uascones*, ni sobre cuánto terreno se llamaba Uasconia bajo el dominio Romano: pero esta raza ha dejado vestigios de su presencia fuera del País Vascongado en Portugal, en España y en Francia, y la palabra «Vascongado» parece derivarse de «Vasconicatus», significado convertido en Vasconense (por conquista o asimilación), después de ser otra cosa: ¿pero qué, Ibero, Céltico o Celtíbero? LERCHUNDI no es, según los Diccionarios, expresión dencrológica, como dice el señor Arriandiaga sino *grullada!*

BISCAYA (21) se deriva de *biskar*, *biskari* = *cumbre*, *dorsum*, y quiere decir (país de) *la sierra*. La terminación es completamente Heuskérica con el artículo determinado o determinante a final = *el*, *lo*, *la*, *Biscaria* llegaría por decadencia normal, a pronunciarse *Biscadia* y *Bis-caya*.

La etimología de don José es imposible; entre otras razones, porque en el Biscaino o *Heuskera* clásico y antiguo, el número *dos*, *bi*, es pospositivo no menos que *uno*, *bat*.

GUIPUSCOA = IPUSCOA. He propuesto, sin poder probarlo, en el periódico *Euskal-herria*, de Biarritz, el 9 de Octubre 1904, y después en una carta que publicó El Nervión, *ibi*, *ibai* = *río*, que se encuentra algo cambiado como nombre de al menos dos ríos de España fuera de las Provincias Vascongadas, como origen de Ipuscoa, suponiendo que *utz ko-a* llenaría la significación vacía!

NAVARRA: que Don José no discute, quizás quiera decir tierra labrantía, país del arado, primo hermano de los nombres numerosos en Hispania, *Nava*, *Navas*.

Estoy para publicar en una imprenta de Durango, la 2ª edición del libro del admirable escritor Frai Bartolomé Santa Teresa, Carmelita de Markina (cuyo apellido civil no he podido descubrir, ni la fecha de su nacimiento y muerte (22) sobre los bailes de Heuskalerría, publicado en Pamplona y 1816. Nadie pudo darme una explicación de la frase «soluan nabasen eguitia» que

(21) En una época dada a etimologías fantásticas es sorprendente que esta se aproxime tanto a la realidad. Bizkaia es una palabra compuesta de *bizkai* «loma» y el artículo y aunque hoy en día no esta viva su presencia en la toponimia de todo el país nos da testimonio de su uso común. En cuarta medida es el equivalente eusquérico de la designación tradicional castellana de la actual Cantabria: «La Montaña».

(22) Se trata de Bartolomé de Madariaga, cura beneficiado en Markina, natural de Etxebarri donde nació el 21 de Diciembre de 1721, el cual, efectivamente, publicó en Iruñea, en el año 1816, en casa de Joaquín Domingo con el título *Euskal-Errijetaco olgueeta ta dantzeen neurricoz-gatz-ozpinduba*, un panegírico en contra de algunas danzas en las que el puritano clérigo veía manifestaciones del diablo.

se encuentra en las páginas 81 y 158. Pero Don J. M. de Bernaola, Presbítero de Durango, cuyo apellido significa *botín* (del estilo antiguo), es decir *par-na-auala = correa de pierna*, al leer los sermones en tres tomos del mismo elocuente autor halló la prueba de que *nabasen eguitia* significa *el arar*.

OROSKO = *montañoso*, o tal vez abundante de agua. Compárese Oregui.

AMEZKOA = *el lugar de carvallos*. No hay nada de *euzko* en estos nombres: y por buena razón, es decir, porque son puramente *euskéricos* o *vascos*, como la mayor parte de los nombres geográficos de Heuskal-herria. ERDARA parece ser corrupción de *herri-tarra = paisano, hijo del país*. Ha debido de entrar en el vocabulario de los Heuscaldun (poseedor del Heuskara) en una época cuando eran forasteros en medio de unos indígenas cuya lengua les era desconocida, como lo eran los Vascos en las islas Filipinas en el siglo 16, cuando ya empleaban el nombre *Heuskara* para su propia lengua, y *Heuskal-herria = el (terreno) quemado* (para convertir en sembrado la floresta) *del Heuskara, Heuskera o Heuskerea*. No teniendo ya «nacionalidad» tomaban su lengua primitiva como símbolo de su raza y de su unidad.

En la isla de Men se dice: Dya glare, dyn cheer = Ninguna lengua, ninguna nación. Añadamos: **HEUSKARA GABE HEUSKAL HERRIRIK EZ (23)!**

Edward S. Dodgson.

Hotel Central, Biarritz 12 Enero 1906.

(*El Nervión*, 17 de Enero de 1906)

LIBRO CURIOSISIMO

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Usted publicó el 21 de Enero de 1905 una carta mía anunciando la existencia de un libro único del célebre P. Jesuita de Hernani, don Agustín de Cardaberaz.

Tengo el gusto de decirles á los pocos verdaderos amigos del verdadero Vascoense, que hoy terminó en Bayona la reimpresión de este Catecismo.

La portada de esta segunda edición dice así:

CHRISTIÑAU DOCTRINEA. Bizkaitarren Euzkeraz, AGUSTIN CARDABERAZ-EK 1762 garren hurtean agertua irunean; Librugille Antonio Castilla-ren Echean da barriro Argitara emona; La Renovatrice derichan Moldegegian.- Bayonan 1906garren Hurtean.

(23) El subrayado es nuestro.

Lo cual se puede traducir «La Doctrina Cristiana publicada por A. Cardaberaz en el Vascuense de los Biskainos en el año 1762 en Pamplona, en casa de Antonio Castilla, hacedor de libros; y de nuevo dada a luz en Imprenta que se llama La Renovatrice en Bayona, en el año de 1906».

Se publicarán 100 ejemplares en la segunda semana de Marzo de 1906, y soy yo el editor.

EDWARD S. DODGSON

Biarritz 28 Febrero 1906.

(*El Nervión*, 2 de Marzo de 1906)

HEUSKARAREN BERRI CHARRAK

(EL VASCUENSE DESAFIADO)

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Ha sido puesta hace poco en la fachada de la casa del «Comptoir National d'Escompte» de París, en San Sebastián, una inscripción de 15 reglones en Vascuense, con letras doradas, en la cual el grabador ha cambiado ñ en fi, en las palabras *gañerako* y *egiñak*. El resultado es una curiosidad que tal vez esté destinada a producir mucha perplejidad entre los filólogos que pudieran explorar las ruinas de San Sebastián en el año 4000.

Dice así la lápida traidora:

EMEN TRUKATZEN DE ERRI
 DANETAKO DIRUA ETA PAPER
 PAGATZEN DIRA ALDE GUZIETAKO
 LETRAK ETA CHEKAK
 ALA ERE
 ERDALDUN-ERRI ALDE GUZIETAKO
 DIRUGAI GUZIAK
 ETA GAFIERAKO DIRU TRATU DENAK
 BERTAN, GORDETZEN DIRA
 ARTARAKO EGIFIAK
 DAUDEN KUCHA-ETAN
 NAI DIRAN URRE
 ZILLAR ETA BALIO GAUZA
 EMEN DAKITE EUZKARAZ
 (Bouvier, Paris)

El renglón final significa: «Aquí saben (hablar) Vascuense».

Pues si saben el Vascuense, ¿por qué no tuvieron la precaución de evitar la desfiguración de las dos palabras a las que me he referido en el comienzo de esta nota? Si el tilde era difícil para el grabador, era fácil emitirlo, porque *ganerako* y *eginak*, sin tilde, se encuentran en algunos libros antiguos.

Edward S. Dodgson.

Biarritz 9 Marzo.

(*El Nervión*. 13 de Marzo de 1906)

LIBRO CURIOSÍSIMO

En nuestro número del día 2 de este mes, publicamos una carta de nuestro distinguido colaborador el insigne vascófilo Mr. E. S. Dodgson, quien anunciaba que había quedado terminada en Bayona la reimpresión, en cien ejemplares, —hecha por cuenta de dicho señor—, de un curiosísimo libro, del cual solamente existía un ejemplar único, libro que fué escrito por el célebre P. Cardaberaz.

En la reimpresión de esa obra titulada *Christiñau Doctrinea*, aparecen las notas bibliográficas que con sumo gusto reproducimos a continuación:

Don José María de Bernaola, Presbítero de Durango (Calle San Agustín 8), al leer este librito antes de estudiarlo completamente, sacó una lista de la mayor parte de las erratas que se han quitado en esta reimpresión. Observó que el Padre J. M. de Zabala lo menciona en el número 40 de su «Noticia de las Obras Vascongadas que han salido a la luz después de las que cuenta el P. Laramendi (San Sebastián, impr. I. R. Baroja, 1856) Los demás Bibliógrafos lo ignoran. En la cubierta del libro alguien ha escrito hace muchos años: «Zabala». El mismo Heuskarófilo vió también que la cartilla debió de ser impresa en el año de 1762; porque el Patronato referido en la p. 102 fue proclamado «igaz», en 1761. He visto después que esta fecha se confirma, porque el autor menciona, p. 85, lo que había dicho «Eusquerazco Egercicioetan», en los *Exercicios en Vascuense* que el mismo había publicado en 1761, después de sus *Eusqueraren Berri Onac* (Buenas noticias para el Vasconense). En la última página de este librito de 1761 (cuya segunda edición se publicó en la librería de don Eusebio Lopez de Tolosa, en Diciembre de 1898,) Cardaberaz había ya anunciado su intención de publicar nuestra cartilla. La tipografía de esta *Doctrina* indica que fué compuesta en casa de Antonio Castilla, en Pamplona, quien imprimió dichos *Berri Onac*, *Exercicios*, y la mayor parte de las obras del P. Cardaberaz. Quizás sea único el *exemplar* que me ha dado la ocasión de producir esta segunda edición.

Habiendo salido del Balneario de Ormaiztegui en Guipuzcoa, el 20 de Agosto de 1904, acompañado de don Florencio Campos, vecino de aquella aldea de los ladrilleros, con objeto de buscar inscripciones y libros en Heuskarra, tuve la suerte de hallar este tesoro en poder del señor Martín Plazaola, posadero en Legazpia y lo compré por una peseta. Don Julio de Urquijo é Ibarra, distinguido hijo de Bilbao y vecino de Donibane Lóhizun, B. P., me lo compró en Donostián (=Done Bastián, San Sebastián), en Abril de 1905; y este celoso Heuskarólogo y Bibliógrafo, editor de los libros de Juan de Echeberri, de Sara (que tal vez sea el «Maisua Soldadu» mencionado en la p. 18 de *Berri Onac*, por él descubiertos en Zarauz pocos días después, nos ha facilitado su renacimiento. Lo reproducimos renglón por renglón. Su título se puede traducir así: *La Doctrina Cristiana ó la Doctrina de Cristianos, con su declaración, cartas con Preguntas y Respuestas, sacada del librito del Padre Astete. Al final algunas cosas que son precisas para salvación de Almas. El Padre Agustín Cardaberaz de la Compañía de Jesús, la ofrece y dedica toda a los Señores Curas y Maestros de Escuela*».

Es, al parecer, el libro más antiguo que se conoce de los escritos en Biscaino por un Guipuscoano. Su descubrimiento fué anunciado por cartas mías publicadas en *El Noticiero Bilbaíno*, 13 Sept. 1904; *Le Pays Basque* (Biarritz), 9 Oct. 1904; *Notes and Queries* (Londres), 2º tomo de 1904, p. 264; y *El Nervión* (Bilbao) 21 Enero, 1905. Contiene algunas palabras interesantes, v. g. 14 *orcoro* = *dedo pulgar* (derivado quizás de *furca*); 26 *izaqutz* = *de naturaleza, corputza* = *corpus*, que se escribe *gorpuz* p. 28, 69, 74, y *gorputz* en otras; 28 *bicicai* = *miembro* (literalmente *materia* (o) *medio* (de) vivir, *cai* siendo la forma primitiva de *gai*, y *bici* tal vez derivado del latín *vixi*), 59 *osteruntceco* y *osteruncean* = *en poz* (de), que se deriva el latín *post*; 43 *eresiac* = *desideria* se usa como nombre de las canciones fúnebres; *gura* (*passim*) = *desear*, es el latín *cura*.

En la fachada de la casa número 27, en la Calle Urumea (alias *Andre Kalea*, aunque estas palabras significan *La Calle* (de) *Dama*, de Hernani, Guipuzcoa, donde nació Cardaberaz, se inauguró el día 29 de Diciembre de 1903, una lápida en la que leemos CARDABERAZ ENEA, es decir «*el mío* (ó) *la mía* (de) *Cardaberaz*», y aún en Vascoense Francés «*ennui* (de) *Cardaberaz!*» Hay que corregir este letrero, leyendo *Cardaberazena* = *la* (casa) *de Cardaberaz*; zeña izan bedi Ceruko Glorian!

EDWARD SPENCER DODGSON

(*El Nervión*, 16 de Marzo de 1906)

BIBLIOGRAFIA VASCONENSE

Los vascófilos conocen el libro publicado en Buenos Aires en 1883 con el título: *Gramera Berria ikasteko Eskualdunak mintzatzen Espainoles* o sea

«Nueva Gramática para enseñar a los Bascos a hablar Español», por don Francisco Jauregui de San Juan, con una disertación preliminar sobre el Vasconense por J. Mariano Larsen.

Tiene el número 567 en la Bibliografía Heuskerica de M. Julien Vinson, de la cual necesitamos muchísimo una edición mejorada (24).

En esta Bibliografía no hay noticia de la primera edición del libro de D. Francisco Jauregui de San Juan. Debe de ser un libro rarísimo.

Descubrí en Bayona el 9 de Marzo de 1906, el único ejemplar que he visto, después de buscar libros Vascongados desde Enero de 1886. Le falta el título; de modo que es imposible decir ni donde ni cuando se imprimió. Pero parece tener unos 80 años de edad, y como está escrito en Heuskara Francés (y no muy correctamente) tal vez haya salido de una imprenta de Bayona.

Ha pertenecido a un tal Epifanio O. De Zarate, Oñatiarra (= de Oñate, en Guipúscoa).

El objeto de esta carta es preguntar: 1. Se conoce algo de don Francisco de Jauregui de San Juan? 2. ¿Dónde se encuentra un ejemplar completo de su Gramática?

Edward S. Dodgson

Hotel Central, Biarritz.

(*El Nervión*, 31 de Marzo de 1906)

CHRISTIÑAU DOCTRINEA

Testimonio de aprecio

Nuestro distinguido colaborador, el sabio vascófilo Mr. Edward Spencer Dodgson, recibió á fines del pasado mes en Biarritz, donde actualmente reside entregado a sus tareas de investigación y estudio, una comunicación de la Diputación provincial de Guipúzcoa muy honrosa para él, y que dice así:

«En sesión celebrada el día 21 del corriente, la Excm. Diputación provincial adoptó, entre otros, el siguiente acuerdo:

Fue elevado a acuerdo por la Diputación un dictámen de la Comisión de Fomento, a la cual se sirvió V. S. pasar el escrito presentado por el conocido vascófilo don Edward S. Dodgson, en súplica de que adquieran ejemplares de

(24) Dodgson conocía sobradamente el trabajo de Julien Vinson, no en vano había publicado en 1892 en la revista *Euskal-Erria* un pequeño ensayo, añadiendo y corrigiendo algunas ediciones recogidas por aquel con el título de «Vinson, Julien. Essai d'une bibliographie de la langue basque. Crítica e interpretación»; en *Euskal-Erria/revista bascongada*. Primer semestre de 1892. Págs. 346-351.

la obra *Christiñau Doctrinea*, del P. Agustín Cardaberaz, de que acab de hacer nueva edición el recurrente, no ha podido menos de consagrar cariñosa atención al asunto, por lo mismo que se trata de un libro, que si corto por sus dimensiones, es interesante no solo por el venerable nombre de su autor y por la respetabilidad y prestigio que este alcanza en la historia de las letras euskaras, sino también por la circunstancia de ser la primera obra escrita en dialecto vizcaino por un guipuzcoano.

Hízose la primera edición de *Christiñau Doctrinea* en casa de Antonio Castilla, en Pamplona, el año de 1762, y había llegado a constituir una verdadera rareza bibliográfica de que apenas se encontraba un ejemplar en el mercado de libros. Pero más que por esta singularidad merece aplauso el nuevo editor, por haber impreso nuevamente esta versión vascongada del Catecismo de la Doctrina Cristiana del P. Astete, porque con su publicación se contribuye no solo a la conservación, sino al enaltecimiento de la lengua vascongada, por cuyo sostenimiento velaron siempre, con patriótica laudable solicitud, las Corporaciones puestas al frente del solar guipuzcoano, por estimarla con justa razón como uno de los rasgos más característicos de nuestra personalidad étnica, y si se quiere, el más característico, el más inconfundible de todos ellos.

La Comisión firmante entiende que, por las razones expuestas y por otras que pudiera aducir, si el temor de dar demasiada extensión á este dictamen no se lo impidiera, procede a acceder a la solicitud del señor Dodgson, y adquirir veinticinco ejemplares de *Christiñau Doctrinea* del P. Cardaberaz. Tal es el parecer de la Comisión.

Y la Comisión provincial lo traslada á usted para su conocimiento y demás efectos. Dios guarde á usted muchos años.

San Sebastián, 28 de Mayo de 1906. El Vicepresidente Francisco Zavala. El Secretario, Ramón de Zubeldia.

Señor don Edward S. Dodgson. Biarritz.»

(*El Nervión*, 18 de Junio de 1906)

BIBLIOGRAFIA BILBAINA

LA DOCTRINA CHRISTIANA DE OSTOLAZA. (BILBAO, 1596)

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: El número 6 en la Bibliographía de Vinson es la «Doctrina Christiana en Romance y Bascuence, hecha por mandado de don Pedro Manso, Obispo de Calahorra y de la Calzada.., Impresa con licencia en Bil-

bao, por Pedro Gole de Ibarra, impresor de este muy noble y muy leal Señorío de Vizcaya. Año de 1596.»

Sería interesante averiguar si existe un ejemplar de este libro, el más antiguo de los impresos en Bilbao en el idioma del Señorío; y si se descubre, una reproducción en facsímile sería muy apreciada por los buenos patriotas, y por los vascófilos extranjeros.

En La Unión Vascongada, San Sebastián, 23 de Marzo de 1896, hay una carta mía en la cual se leen estas noticias de Ostolaza, que buscamos: «De la Doctrina Christiana de Ostolaza, librito impreso en Bilbao en el mismo año de 1596, se han conocido recientemente dos ejemplares, o sea quizás uno pasado de un poseedor a otro. Era en el dialecto Bizcaino, pero no se sabe si hoy día haya un ejemplar en el mundo. El uno lo tenía don Antonio de Trueba. El otro pertenecía a un juez que se llamaba Berriozábal, que vivía en Eloorrio y murió en Durango en el año de 1878. Este le fue prestado durante mucho tiempo á don Dámaso de Bernaola, presbítero de Durango, y le debo a este señor algunas reminiscencias por falta de una copia manuscrita. (¡Qué lástima!) Pues omitiendo lo que dice el Profesor J. Vinson en su Bibliografía de 1891, estos son los detalles que me han sido comunicados: No contenía más que las Oraciones, es decir, el Pater Noster, el Ave María, la Salve, el Yo Pecador, el Acto de Contricción, el Credo, los Mandamientos de la Ley de Dios y la Santa Madre Iglesia, los Pecados Capitales, y algo más. Estos artículos eran en un Bascuence que parecía más antiguo que el equivalente en libros más recientes. No tenía preguntas y respuestas. No tenía más que cinco o seis hojas. Estaba impreso en tipo muy grande y espaciado, con margen considerable. En el Aita Gurea se veía la palabra pecatuac y no sorrac (deudas). El libro fue devuelto al señor Berriozábal. ¿Existe ó no este rival de los Proverbios de Pamplona de 1596?»

EDWARD S. DODGSON.

Biarritz 22 Junio 1906.

(*El Nervión*, 26 de Junio de 1906)

HEUSKARAREN BERRI ONAK

Sr Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Hace unos diez y nueve meses, don Florencio de Uha-gón, 7 calle de Ferraz, Madrid, me dijo en Bilbao que don J. M. Sharbi, presbítero, 48 calle de Santa María, Madrid, posee un diccionario Vasconense, Latino, Castellano, Francés, manuscrito del siglo 18. Siempre he creído que debía de ser aquel de Joannes de Etcheberría, médico titular de Azcoitia, mencionado por Larramendi de Andoain. Hace un mes he pedido a

don Julio de Urquijo y a don Florencio de Uhagón, de averiguar la identidad de manuscrito tan interesante. Esta tarde don Julio de Urquijo vino en automóvil desde San Juan de Luz, para anunciarme que la escritura de dicho manuscrito es la misma que se lee en los de Zarauz, que llevan la firma del mismo médico, y que están para publicarse en una imprenta de Bayona de Francia. Estos también fueron descubiertos por intervención mía, aunque ignoraba su existencia.

E. S. DODGSON.

Hotel Central, BIarritz, 3 Julio 1906.

(*El Nervión*, 5 de Julio de 1906)

BIBLIOGRAFIA BILBAINA

Desde la publicación de mis «Suplementos» en *La Revista de las Bibliotecas*, de París, en 1893, he coleccionado otras muchas observaciones que podrían aumentar el valor de la *Bibliografía de la lengua Vascongada*, de Mr. J. Vinson. Por no ser prolijo, apuntaré aquí nada más lo siguiente:

N.º 115. De este libro de Olaechea hay una edición de Valladolid, 1802. Se llama laugarrenez, pero debe ser la quinta, como más tarde se publicaron en casa de Delmas dos que se llaman la octava, y dos otras (1872 & 1883) que se llaman la duodécima! Cuántas ediciones hay de la Doctrina de Olaechea?

N.º 187. De este libro de J. J. Moguel (Eguneroco Lan-on ta Erregubac, Bilbao 1820) si no hubo una 2ª edición, a lo menos hay algunos ejemplares en los cuales el principio hasta la página 8 ha sido impreso de una manera muy distinta de la que se observa en los ejemplares comunes.

Espero que algún Bibliófilo publicará un facsímil de uno de los primeros libros impresos en Bilbao, la descripción de la terrible inundación del Nervión en 1596, publicada por Cole de Ibarra. Es una obra rarísima, pero muy interesante. He visto varias etimologías absurdas del nombre de Bilbao. En esta población hubo un vado antes de la construcción del puente. No es imposible que *Bilbao* sea una contracción de *Villa (del) Vado*.

EDWARD S. DODGSON

15 Septiembre 1906.

(*El Nervión*, 15 de Septiembre de 1906)

ARQUEOLOGIA BISCAINA

La lápida de Iturreta

Al Sr. Director de *El Nervión*:

Estas aclaraciones acerca de la transcripción en la llave de la puerta de la ermita de San Cristóbal de Iturreta, barrio de Markina, servirán para completar mi carta publicada en *El Nervión* del día 13 de Septiembre de 1906.

Don J. M. de Bernaola, Presbítero, conocido arqueólogo de Durango, dice que de dicha lápida no hay mención en la Historia de Labairu, y que *Dumeris* debe de ser el apellido de la familia *De Umeretz*, de Oñate. Don J. C. Guerra, abogado y arqueólogo de Mondragón, dice en una tarjeta del 29 de Septiembre: «Sr. D. Eduardo S. Dodgson: Muy estimado señor mío: Recibí con aprecio los dos ejemplares de *El Nervión*, y celebro el hallazgo de Iturrieta de que en el último da cuenta. Me parece muy pausable la interpretación que propone el Sr. Bernaola. Existe, en efecto, en Oñate, una familia de Umeretz, cuya casa solar antiquísima pertenece á primos míos, y soy descendiente de ella por mi bisabuela doña Juana Ventura de Umeretz (que en paz descanse). La filiación conocida de la familia alcanza el siglo XV. Campiñón reduce el apellido a *Umeriz* en su reciente trabajo, que puede ver usted consultando los números de «Euskal-erria» de este mismo año. Así creo haberlo leído, pero no tengo a mano el número y no puedo darle darle más detalles. Suyo afectísimo, J. C. de Guerra.»

GORDEITEN DABENAK EDIREITEN DAU

EDWARD S. DODGSON

BILBON. 1906-garren hurteko Urrillaren lenengo egunean.

(*El Nervión*, 2 de Octubre de 1906)

OBRAS VASCONGADAS (25)

En un tomo en 4º mayor, lujosamente impreso y en el que a las 80 páginas de introducción siguen otras 249, ha dado a conocer el ilustre vascófilo don Julio de Urquijo e Ibarra, un manuscrito del que se hace mención en el libro de actas del «Bilçar» de Ustaritz y que ha sido descubierto recientemente en Zaráuz.

Las obras de Etcheberri, escritas en vascuence labortano, contienen datos curiosos acerca de la lengua y escritores vascongados y numerosas formas verbales autorizadas con citas de Axular, Pouvreau, etc., etc.

(25) Este artículo no aparece firmado, sin embargo está escrito con el estilo habitual de Dodgson y su argumento es uno de los reiterados en este autor, por esta razón lo incluimos aquí como atribuible a él. De ser así, salta a la vista que preparaba la crítica a este libro, que días después incluiría en las páginas del diario, en la que, naturalmente, Dodgson se dotará de protagonismo en esta publicación.

Precede en esta edición, al texto del manuscrito, una larga introducción, en la que su autor, don Julio de Urquijo, basándose en documentos desconocidos hasta ahora, nos da a conocer la vida del doctor de Sara, a quien no sin razón calificó el Padre Larramendi de muy docto y amante de su lengua.

El notabilísimo libro está impreso en la casa Paul Genthner, de París; se ha hecho una edición muy reducida y han sido puestos a la venta algunos ejemplares, al precio de 25 francos cada uno, en las librerías de Bilbao y San Sebastián.

En la introducción, escrita por el señor Urquijo, así como en las notas, se revela el concienzudo trabajo de un vascófilo erudito y amantísimo del milenario idioma en el que tantos sabios filólogos han puesto toda su atención.

El señor Urquijo es merecedor de los más sinceros aplausos por la publicación del tomo que tenemos a la vista y que será acogido con satisfacción inmensa por los que pueden apreciar todo el valor de su contenido.

(*El Nervión*, 14 de Noviembre de 1906)

ESKUALDUNA. (8/6/1906)

«Hispaniako erregey»

(Fuente: Eusko Ikaskuntza. Euskal Kultura Prentsan 1900-1975)

ESKUALDUNA. (22/6/1906)

«Guipuzkoako ezquila eskualdunak»

(Fuente: Eusko Ikaskuntza. Euskal Kultura Prentsan 1900-1975)

ESKUALDUNA. (13/7/1906)

«Bibliografie. Le dictionnaire de Jean d'Etcheberri»

(Fuente: Eusko Ikaskuntza. Euskal Kultura Prentsan 1900-1975)

En la siguiente carta, disfrazándola de crítica literaria, refiriéndose a la reciente publicación del «Diccionario» de Etcheberri por Julio de Urkixo (26), nos hallamos ante una serie de correcciones que a simple vista pudieran juzgarse como excesivas, teniendo en cuenta la dificultad que exige cualquier transcripción.

(26) Julio de Urquijo fundó en 1900 la *Revista Internacional de Estudios Vascos* de la que fue siempre su director. Participó, además, en todas las acciones que se hicieran a favor del euskera. Entre otros muchos títulos y honores destaca como miembro de Euskaltzaindia y de la Real Academia Española.

Pero sobre todo se reconoce la necesidad de arrogarse mayor protagonismo que el que Urquijo le concedía, señalándose Dodgson a sí mismo como referente principal en el hallazgo del manuscrito de Etcheberri. Este particular fue negado posteriormente por Julio de Urkixo quien atribuyó este hecho al editor de el «Averiguador Universal» (27).

BIBLIOGRAFIA VASCONENSE

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Bilbao.

OBRAS VASCONGADAS DEL DOCTOR LABORTANO JOANNES D'ETCHEBERRI (1712), CON UNA INTRODUCCION Y NOTAS, POR JULIO DE URQUIJO E IBARRA.

(París: Paul Geuthner, Rue Mazarine. 68. 1907).

La tarea del crítico es siempre difícil y muchas veces desagradable, sino peligrosa. La verdadera crítica es la verdad, y la verdad es no menos necesaria para el espíritu, para la inteligencia, que el aire libre y la luz del sol para el cuerpo. Nadie me ha pedido el favor (o la molestia) de criticar, ni con aplauso ni con hostilidad, el libro que arriba se anuncia.

Sin embargo, visto que don Julio me menciona siete veces en su *Introducción* de 80 páginas y sabe que por instigación mía emprendió él la excursión a Zarauz, que tuvo por resultado el descubrimiento de estos manuscritos, desconocidos, del médico amigo de Larramendi, me permitirá, sin duda, añadir a la expresión de mis gracias por el ejemplar de la edición que tuve el gusto de recibir hoy por la mañana, algunas cortas observaciones sobre aquella parte de su obra que más interés ofrece a los lectores que no comprenden el *Heuscara* del autor. Todos los vascófilos le felicitarán por su trabajosidad, diciendo con las palabras de D. M. de Cervantes de Saavedra: «Sobre un buen cimiento se puede levantar un buen edificio».

¿Porqué se puso la fecha de 1907 en la cubierta de un libro publicado en Bayona el 11 de Noviembre de 1906?

¿Porqué en un libro *Bascológico* se escribe *Ciboure* en vez de Subiburu y Liçarragué en vez de Leisarraga? ¿No es el deber del vascófilo proteger el Vascuense contra toda especie de *Erdarismo*?

(27) Urquijo, Julio. «The Leizarragan verb y las inexactitudes de Mr. E. S. Dodgson» *Revue Internationale des Etudes Basques*. 1908, págs. 234-237.

Página XV. ¿Porqué no se indica en qué semanario de Biarritz, y en qué semanario de Londres, y en cuáles diarios de la noche de Bilbao, se hizo mi anuncio del descubrimiento del *Diccionario* de Etcheberri? Y ¿Porqué no se anuncia su próxima publicación? ¿Y no es el mismo hecho de ser el manuscrito *anónimo*, bastante prueba, en combinación con los otros detalles que don Julio revela, de mi opinión que debe de ser por lo menos una copia del mismo autor, preconizado por Larramendi? Es del siglo 18 y no hay razón de suponer que otro Diccionario de su índole fue escrito por otro bascófilo.

Pág. XXIX. Que Etcheberri fue el «maisú» y no el «soldadu» está claro. Pero ¿porqué don Julio, al leer la nota que discute no quitó la equívocación? Tuvo la ocasión de rectificarla. En su copia de las palabras de Cardabares, *no bastante indicativas*, hay que poner un inciso, en vez del punto, después de *izan zan*.

Pág. XLVIII Hay una errata en la lista de los «cuatro o cinco modos distintos» de escribir la palabra *hitz euztea*. Véase.

Pág. XLIX. Las palabras «En estas publicaciones se reproducen fielmente los textos primitivos sin corrección alguna» no son completamente verídicas en lo que al «*Testamentu Berri*» se refiere; y lo son solamente en el sentido más sarcástico en cuanto a las ediciones de Mr. J. Vinson, que son incorrectísimas, y por eso inútiles. He colacionado minuciosamente los originales de los tres libros en cuestión; y nadie ha contradicho el resultado de mi exámen, anunciado a raíz de la publicación de dichas ediciones. Don Julio me dará razón cuando tenga el tiempo de imitarme, sobretodo.

Pág. LVII. *garai*, en esta frase significa «excesivo», «demasiado», «superior a sus fuerzas».

Pág. LXI. *Dauntza* es perfectamente correcto, significando «yacen» Don Julio lo verá en mi Diccionario analítico del verbo, de Juan de Leizarraga. De este algunas partes han sido publicadas, la más reciente por la Real Academia de Ciencias de Holanda, en 1904, la cual he regalado a la Sociedad Bilbaina.

Pág. LXII. Sobre *darauntsa* puede ofrecer algunas explicaciones sacadas de Dechepare, Leizarraga e Inchauspe.

Pág. LXXVII. Léase «diferencia».

Pág. LXXIX. Léase «*Conterere*»

Sobre otros detalles diré más tarde lo que me parece a propósito.

Don Julio de Urquijo merece muchos elogios por su entusiasmo, celo y energía. Ojalá que todos los aristócratas de la nación Vascongada le imitasen! Es una recluta, de mucha importancia en el ejército, poco disciplinado! De los defensores de la lengua más interesante de Europa.

Bainago oraino eta, beti Heuskararen ikaslea eta irakaslea.

EDWARD SPENCER DODGSON

5, Rue Corneille, París.

12 Noviembre de 1906.

(*El Nervión* 19 de Noviembre de 1906)

RIEV (1908) páginas 485-486.

«La synopsis de Monieur Dodgson». Contestación de Dodgson a la crítica realizada por Julien Vinson. El autor asegura que Leizarraga no es un nombre de su invención y que además posee un significado para los vascos, mientras que Leizarraga no tiene significado. Es de suponer que Leizarraga preferiría su nombre vasco. Dodgson rebate las críticas realizadas por Vinson. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa).

RIEV (1908) páginas 234-237.

«The Leizarragan verb» y las inexactitudes de Mr. E. S. Dodgson». Respuesta de Julio de Urquijo al artículo de E. S. Dodgson respecto al «Verbo de Leizarraga». Julio de Urquijo afirma que la traducción de Lizarraga no es literal respecto a la traducción francesa de 1561-1571 y cree que E. S. Dodgson se rebate a sí mismo a este respecto. Por otro lado, la afirmación de E. S. Dodgson de que ha descubierto el Diccionario de Etcheberri es negada por el autor del artículo al asegurar que en todo caso quien lo descubrió fue el editor de el «Averiguador Universal» y que por otro lado se desconoce si el autor del Diccionario es Etcheberri. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa).

RIEV (1908) páginas 793-794.

«Eliçara erabilteco liburua». Con motivo de la publicación de una carta en la que J. Vinson afirmaba que el texto «Eliçara erabilteco liburua» de Etcheberri estaba completo, Dodgson muestra una carta en la que se dice que el libro parece completo aunque las hojas están mal numeradas. Sin embargo, se pregunta si otras copias de las ediciones de 1665 y 1666 poseen el mismo error. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa).

RIEV (1908) página 484.

«Verbi vasconici: ab Iohanne Leizarraga in Novo Testamento adhibiti formulas composuit L. S. Dodgson». Julien Vinson critica el trabajo de L. S. Dodgson sobre el Nuevo Testamento de Liçarrague (según el autor «Leiza-

rraga» es una invención de Dodgson) y en particular sobre el evangelio de San Mateo y las epístolas de San Judas y San Pablo a Filemón. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa).

ARRATSALDEARI

(A LA TARDE)

Al señor Don G. C. Tyndale.

Nacido en San Juan de Luz, en 1886.

GUZIAK EKARTEN DITUZUN ARRATSA,
ARTHATSEAK ORO BARREYA ZUENA;
ARDIA EKARTZEN DUZU, TA BITHIÑA,
HAOURTCHOA EKARTZEN BERE AMAGANA!

Versos traducidos del Griego de Sappho de Millene, en Oxford, el día 20 de Junio de 1907, en Vascuense Labortano, por

EDWARD S. DODGSON

(*El Nervión*, 30 de Junio de 1907)

Artículo de Arturo Campión sobre un libro de Dodgson.

Nuevo libro de Dodgson

THE LEIÇARRAGAN VERB

And Analysis of the 703 Verbal Forms in the Gospel according to Matthew

Nuestro distinguido colaborador el sabio vascófilo Mr. Edward Spencer Dodgson ha publicado, el 8 de Julio último, un nuevo libro que tiene 200 páginas y que trata acerca del «Verbo Vasconense del siglo 16». Esta obra ha sido impresa en la Universidad de Oxford (Inglaterra) y puesta a la venta en la librería de Mr. H. Frowde, Amén Corner, London E. C.

Al dar nosotros la noticia de la aparición de este libro, que tan estimado ha de ser por cuantos se dedican a la Ciencia filológica, nos complace-mos en reproducir la carta que, en esta ocasión, ha sido dirigida por nues-

tro ilustre paisano don Arturo Campión, al doctor Sir J. Rhys, carta que dice lo siguiente:

Al Doctor Sir J. Rhys.

Ilustre maestro: Hace varios años tuvo V. la bondad de escribir un artículo crítico sobre mi *Ensayo acerca de las leyes fonéticas de la lengua Euskara*, que el P. Luis Luciano Bonaparte le dio a conocer. La circunstancia de no ser totalmente desconcido para usted, me anima a escribirle la presente carta, interesándome á favor de los trabajos de un vascófilo inglés.

Me refiero a Mr. Edward S. Dodgson, a quien conocí en Pamplona el año 1886, cuando comenzaba a estudiar el vascuence y deseaba obtener explicaciones tocante a algunos puntos por mí tratados en la *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, que yo había publicado el año 1884.

Desde aquella época Mr. E. S. Dodgson no ha cesado de estudiar el vascuence con una constancia y perseverancia admirables, cuyos frutos he savoreado en las diversas publicaciones que ha dado a luz, y que yo poseo y conservo entre las más estimables que figuran en mi Biblioteca vasca.

Ausente de mi residencia ordinaria ahora me es imposible enumerarlas y enumerar los méritos particulares de ellas. A título de ejemplo mencionaré la más reciente de todas, la que se rotula «A Synopsis Analytical and Quotational of the Verb in the Baskish New Testament of the year 1571». En esta *Synopsis* resplandecen con vivísima luz las culaidades ordinarias de Mr. E. S. Dodgson, la paciencia, la escrupulosidad, la exactitud que se complace en poner de bulto el más leve detalle, sin dejarse vencer por el cansancio de tã árida tarea.

Las obras de Mr. Dodgson, y especialmente la *Synopsis*, constituyen un precioso auxiliar para el estudio metódico y profundo de la conjugación vascogada –que es la glodia de ese idioma– tal y como figura en el *Nuevo Testamento* de Lizarraga, cuyo conocimiento es capital para la apreciación exacta de la evolución histórica de dicho lenguaje. Estimo que esas obras y singularmente la *Synopsis*, son dignas de que se les conceda una recompensa académica y de que se otorguen a su autor los fondos necesarios para proseguir la publicación de esa obra que a la euskarología interesa ver terminada.

No creo inferir ningún agravio manifestando mi creencia de que, entre los miembros de la insigne Universidad de Oxford, no se encontrará persona capaz de escribir hoy una *Synopsis* igual a la que debemos a Mr. E. S. Dodgson, de quien, además debo alabar la probidad científica que le lleva a corregir espontáneamente, en la primera ocasión oportuna, las erratas tipográficas o los errores de concepto que observa en sus publicaciones, hijas

de la ciencia y de la buena fe. Agradeceré a V. mucho que tome en cuenta estos juicios míos y se interese en lograr el premio a los méritos de Mr. Dodgson.

De V. atento seguro servidor y admirador

ARTURO CAMPION.

San Sebastián 31 de Julio 1907

Villa Emilia-Enea, Ategorrieta.

(*El Nervión*, 21 de Agosto de 1907)

IRATZAR CHRISTINOAK! (28)

Egumberrico canticoa
 1 ¡Iratzar ó Christinoak!
 agur egitera
 arthatse dohatsuari
 zeinetan iayo tzen
 gizonen Sendaizalea!
 ¡aiki! Adora dezagun
 amorio estalia,
 goitik Aingeru multzoek
 cantatu ukan tzutena!
 hayenganik asi baitziraden
 berri bozkariodunak
 Iainko gizontuaz
 Biginaren Semeaz! (bis)
 2 Orduan begira tzeuden
 artzainey baitzayen
 erran; zeinak entzu tzuten
 Aingeruen boza;
 «Huna igorri nau Iainkoak!
 Salbadore sortu batez.
 Berri ona dakartzuet
 zure eta lur orotan

(28) Esta colaboración de Dodgson para *El Nervión*, venía acompañada de la siguiente nota: « Nuestro ilustrado colaborador, el distinguido vascófilo inglés que firma estos versos escritos en labortano del siglo XVI, hizo en ellos, el reciente día de Navidad, una traducción del célebre himno inglés Christian Awake, compuesto hacia 1785, por mister John Byron».

Por otro lado debe apuntarse que Dodgson culpó de varias erratas en el texto, que resultan evidentes, a la impresión del propio periódico. En su siguiente colaboración se manifiesta en este sentido.

dirade gizon guzien;
 egun complitu baituiaiekoak
 hitz emana; egun iayo
 da Salbadore bat,
 zein baita Christ Iauna bera! (bis)
3 hark erran eta lagunok
 Zerutik bathurik,
 ozengi ta bozcarioz
 cantatzen tzieten
 redemi tzituenaren
 amorio laudatzen
 cantico ez ezagunaz:
 alleluyek zeraunsaten,
 Goretan dagoen Iaunaren
 gloriar baitzen cantua;
 «Bakea lurrean
 eta borondateona! (bis)
4 Behlemera artzainek
 laster egin tzuten
 argiturik berehala
 iaunak gizonent()at
 eginaren ikustera!
 Eriden tzuten Iosephe
 Neska dohainsuarekin,
 Semecho Salbadorea
 mangederan lo zetzala!
 Gero itzulirik arthalderat
 alegera baitziraden;
 Iaunaren gloriar
 erraten tzaizte bihotzak! (bis)
5 erabil dezagun gogoz
 galdu tzen gizona
 salbatu tzuen Iaunaren
 dohain-ontassuna!
 gure galtzea redemí
 tzuen Humechoa bilha
 dugula, bethi aurrera
 goazen hatzen ondoan,
 mangera behartsutik
 Crutze behazunez betherano,
 haren gratiaz lagunduz
 gizona zeruko
 bere atatura dathorreno! (bis)
6 hala Aingeru cortean,

speranza daiteke,
 redemiturik, garaitaz
 canta dezagun guk
 Besta hunetan layoak
 Gu guzion inguruan
 Argira duke gloria!
 Gero salbatu izanik
 Haren bihotz onhesteaz,
 Cantatu behar duregu gueurok,
 Eta azkentze gaberik:
 «Zeru-Erregeri
 betiko laudorioa! (bis)

E. S. DODGSON

(*El Nervión*, 4 de Enero de 1908)

BIBLIOGRAFIA BISCAINA

RAFAEL MICOLETA Y SIR THOMAS BROWNE

Los Bascófilos saben que hay tres ediciones del *Modo Breve de aprender la lengua Vizcaína*, escrito en Bilbao en 1653, y conservado en el Museo Británico. Se publicaron en Gerona 1880, en Barcelona 1881, en Sevilla 1897, y todas incorrectamente!

Hasta 1899 se creía que el autor era Rafael de Micoleta. Ahora *sabemos* que el apellido era *Nicoleta* (29). Enterados de este hecho, los librereros, Bibliotecarios y Bibliógrafos tienen que rectificar sus catálogos.

En 1907 se publicó en Edinburgo, Escocia, las obras completas de Sir Thomas Browne, pimer Vascófilo inglés que se conoce, quien sacó el grado de Maestro en Artes de la Universidad de Oxford en 1629 y practicó la medicina en Norwich, donde le han levantado una estatua.

En las páginas 311 y 312 del tomo tercero, Browne hable del Diccionario y corta Gramática Basquense, compuesto por Rafael Nicoleta, Presbítero de Bilbao. Además de este testimonio, hay en el Museo Británico una carta de Samuel Sainthill, dirigida de Londres a Sir T. Browne, en 1661, diciéndole como le había traído de «BILBOA» (sic) dicho manuscrito de Nicoleta.

El Diccionario de Nicoleta y su traducción Biscaina del primer diálogo Castellano de Juan Minshen, publicado en Londres en 1623, son importantes,

(29) Como es conocido el apellido era *Mikoleta*, que es por otra parte un caserío de Be-goña, actualmente municipio de Bilbao.

porque por muchas de las palabras que contienen no tenemos ninguna autoridad ni más antigua. Mas el resto de su obra tiene poco valor. El ymno *Iratzar Christi noak!* Que se imprimió con muchas erratas en EL NERVION del 4 de Enero, 1908, se publicará en una hoja suelta.

EDWARD S. DODGSON

Wolsey House Oxford, 1 Febrero 1908

(*El Nervión*, 10 de Febrero de 1908)

LA REVISTA *HORMATHENA*

Un regalo del Mr. Dodgson.

En la Biblioteca de la Excelentísima Diputación provincial fue entregado ayer como donativo, por nuestro distinguido amigo y colaborador, el renombrado vascófilo Mr. Edward S. Dodgson, un tomo de esta Revista (1908) publicada por los Licenciados de la Universidad de Dublín y en cuyas páginas, desde que se fundó esa publicación, han aparecido trabajos de extraordinario mérito y datos curiosísimos.

En el citado tomo que ayer tuvimos ocasión de ver, aparece la continuación del trabajo de Mr. Eduardo S. Dodgson, correspondiente de la Real Academia Gallega, sobre el verbo Vascuense, de Francia, del siglo XVI.

El renombrado vascófilo ha escrito en una de las primeras páginas lo siguiente:

«A la Biblioteca de la Excelentísima Diputación de Bizcaya. 1 Diciembre de 1908, don de Edward S. Dodgson, vascófilo inglés, autor del quinto artículo de este número, correspondiente de la Real Academia de la Historia.

Direanak Direaneguino.»

Mr. Dodgson se encuentra hace algunos días entre nosotros. Hemos tenido el gusto de saludarle y de comprobar que, sobreponiéndose a ciertas amarguras, sigue con firmeza entusiasta sus desinteresados trabajos filológicos sobre el idioma a cuya conservación y enaltecimiento todos debíamos contribuir con gran alteza de miras.

Hemos apreciado, en lo que vale su constancia y nos ha dicho al terminar nuestra breve conversación:

«Los extranjeros empiezan a estudiar la lengua de los vascos, cuando éstos la están echando por la ventana».

(*El Nervión*; 3 de Diciembre de 1908)

LA MUERTE DE UN VASCOFILO

EL DOCTOR W. J. KNAPP

Recibí ayer de don H. Smith-Stanier, de Leamington Spa, (gran admirador de la Vasconia o *Heuskal-herria*, el país de la lengua heuskara, que posee un retrato auténtico del célebre vascófilo George Borrow, autor de *La Biblia en España* y otros libros, y que tiene en su escudo el lema ¡*Iainkoa Lagun!*), la tristísima noticia de que ha muerto en París el día 5 de Diciembre el cono-cidísimo filólogo y vascófilo profesor W. J. Knapp, «Edoseinek dau husena» (*cada cual tiene nombre*), y la reputación del doctor Knapp depende principalmente de su «Gramática Castellana» y de su «Vida de George Borrow».

Había enseñado el castellano en la Universidad de Yale, Estados Unidos (su patria), y el castellano en Madrid, y mereció de don Alfonso XII la gran Cruz de Isabel la Católica.

Había formado una preciosa colección de libros, la cual vendió hace años al millonario Hispanófilo mister Archer Houtington. Entre aquellos libros hubo un ejemplar de la primera edición del *Nuevo Testamento Vascuense*, de Juan de Leizárraga, impreso en La Rochelle en 1571. Se sabe que de este incunabile hay otros ejemplares en la Biblioteca Nacional de Madrid y en la de los Papas de Roma.

Yo había encontrado al Dr. Knapp, en Oxford en 1901, y hemos quedado desde entonces en relaciones amistosas.

Le hice dos visitas en París en los meses de Septiembre y Octubre, de 1908, 191 Rue de l'Université, encontrándole enfermo. Tenía aún en su Biblioteca varios libros vascófilos. Guardo aún la tarjeta de visita que dejó para mí en el Hotel Corneille el 19 de Octubre como último *kutun* o *reliquia*.

He aquí el texto de sus dos últimas cartas:

«Querido amigo mío: Estoy de vuelta, sí, pero han echado sobre mí todo el peso del trabajo de la compulsión de los pasajes parecidos y hurtados de mi libro, de modo que tengo por un mes de afanes continuos, para evitar los de mi abogado.

Me asegura Murray que saldremos vencedores si podemos sacar bastantes pasajes paralelos imitados. Pero el trabajo es infinito y exige todas mis fuerzas. Venga V. con sus amigos, mas ruego no se sienta herido si no le puedo dar mucho tiempo. Gracias por todo. Hasta cuando V. quiera. s. s. s. s.,

W. J. KNAPP

Tuesday 29 Sept: 1908»

2. «30 Sept. 1908. Dear Mr. Dodgson. Ireceived today the Basque *Testamentu Berria* which you so kindly sent me, and it is a gem, a joya, beautiful in

type, in size, in execution, in everything. I am rejoiced that you preserved the orthography of the original f 1571. Itfeel that I only want another *bound* copy sent me with bill, bound in half-morocco, top gilt, *uncut*. Yours very truly.

W. J. KNAPP.»

Que descanse en paz tan valiente lingüista, y que muchos sigan su ejemplo!

EDWARD S. DODGSON

Bilbao, 14 Diciembre, 1908.

(*El Nervión*, 14 de Diciembre de 1908)

RIEV (1909) páginas 142-143.

«Les anciennes tombes basques à Placentia». Dodgson realiza comentarios al artículo del mismo título, en particular sobre una de las inscripciones con cuya traducción el autor no está muy de acuerdo. Da posibles nuevas versiones. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa)

EUSKAL-ESNATZALEA (30)

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: La vida del Vascófilo sincero y amante de la *verdad*, que es la misma cosa que la *ciencia*, es una vida *sin descanso*; porque los Vascos

(30) A finales del año 1906 se creó la sociedad de «Amantes del Euskera», que reunía a las personalidades más relevantes de la cultura euskaldun, muy semejante en sus fines al «Euskaltzaleen Biltzarra» que por las mismas fechas había surgido en Iparralde. Las primeras asambleas se celebraron en la Diputación de Gipuzkoa, en 21 de Diciembre de 1906 y 15 de Febrero de 1907, confesándose como meta fundamental «la conservación y la propagación del euskera», pero fue en la tercera asamblea, celebrada en los primeros días de Abril en Zumarraga, en la que tomó forma el proyecto con la creación de la revista *Euskal-Esnalea*.

La presidencia de la sociedad se delegó en el publicista iruñes de Iruñea don Arturo Campión, la primera vicepresidencia recayó en el arcipreste de Tolosa don Patricio A. de Orkaiztegi; la segunda vicepresidencia fue para don Julio de Urkixo, y la tercera vicepresidencia para el abogado tolosarra don José Eizagirre. Entre los vocales: el párroco de Hernani don Alfonso María de Zabala, el exmagistrado donostiarra don Casildo de Zabala, el catedrático gasteiztarra don Luis de Eleizalde, el autor donostiarra don Toribio Altzaga, el cronista de Gernika don Carmelo de Etxegarai y don Alfredo Lafitte, que entonces era presidente del Consistorio de Juegos Florales donostiarra. La asamblea se dotó del nombre de *Euskal-Esnalea*, adoptando el lema de «Gora Euskera maitagarria». El primer director de la revista sería Gregorio Mujika.

Euskal-Esnalea se transformó en 1911 en *Euskalerrriaren alde*.

Las fobias y las filias, cambiantes, de Dodgson encontraron nuevo destinatario en la revista *Euskal-Esnalea*. La crítica a Campión es clara, y, aunque no se menciona, no puede eludirse como motor del artículo la presencia de Julio de Urkixo en la junta directiva de la revista, en estos años las relaciones entre ambos no atravesaban ni con mucho sus mejores momentos.

modernos son los peores enemigos de sí mismos, es decir, de su lengua, que es casi la única cosa que les distingue de los demás Europeos. Y el ciencicidio es síntoma infalible de la degeneración y de la sinrazón.

He leído en El Nervión de anoche un anuncio del Concurso de Cuentos de «Euskal-Esnalea». Sé que es inútil para mí ofrecer al Concurso *un cuento mío!*

Mas le ofrezco a los lectores francos, inteligentes y despejados de El Nervión, algunos pensamientos que son hechos innegables. Hace muchos años he escrito a algún vasconio domiciliado en *Heuskalerrria* y amante del idioma que los vizcainos antiguos y honrados llamaban *Euskera* o *Euskeria*, que debería de fundarse una revista llamada *Euskal-Esnatzalea*, es decir, «El Despertador del Euskara». Aquel señor no ha olvidado mi carta. Pues bien, se ha fundado hace poco en Tolosa de Guipúscoa una revista que se llama *Euskal-Esnalea!*

Este título parece que puede significar: *El lechero* del vascuense; y muchos vascos de buena fe e inteligentes están preguntando como yo pregunto aquí: «¿Quién es el lechero del vascuense?» ¡Pobre hombre! ¡poca sustancia han dejado los vascos de hoy en su vascuense! ¡Mal negocio tienen si quieren vender esta leche! ¡Mala suerte tendrán, si la beben; porque está envenenada y falsificada! Los escritores vascos de hoy son casi todos corruptores de la lengua. No estudian ni los Diccionarios ni las Gramáticas, y aún los mejores de estos libros son imperfectísimos. La mejor *Gramática Vizcaina* es la del Padre Zabala, hoy casi olvidada; y voy a ofrecer a sus lectores unas notas sobre las imperfecciones de este libro superior, que merece, como las obras de Añibarro, conservadas en manuscrito en Zarauz, los honores de una resurrección.

Recibí ayer una tarjeta postal de mi amigo respetable don Arturo Campión (el primer vascófilo que yo encontré en 1886, el primer año de mi vasconía), diciendo: *Esnalea* no puede significar «el lechero» ni en broma, porque escribiríamos *ezne*, en primer componente. «*Le*» es conocidísimo sufijo de agente. *Esnatzale* sería «aficionado a despertar». Estoy *conforme* con don Arturo; sino cuando dice *Esnalea no puede* significar «el lechero». Sabemos que la letra z en vascuense, es la misma cosa, *como sonido*, que la letra s de la lengua *Romance* de Castilla. Además en el Diccionario de don Pedro Novia de Salcedo, publicado en 1902 por la casa-editorial donde se imprime el *Euskal-Esnalea*, se lee en la página 345 del tomo primero.

Esnabidea. Vía láctea.

Esnakraka. Lactámen en los niños.

Esnajakiak. Lacticinios.

Esnebidea. Vía láctea.

Esnezkoa. Lácteo, cosa de leche.

Novia de Salcedo, hizo caso omiso, como Larramendi, de la palabra esnale. Este en su precioso Diccionario traduce «Lechada de cal» por carezna. De estas citas se desprende que *esne* o *ezne* es *leche*, y que en composición se escribe en algunos dialectos *esna*. En la primera página del mismo libro publicado por la misma casa donde se imprime *Euskal-esnalea* se lee (*checheando*?) «Esnatzallea. Despertador» ¡Larramendi dice lo mismo. Es cuestión de una LITERA! Me parece posible que esnale no se encuentre en ningún libro de la mejor época, es decir, hasta 1801; y sí también que los *baserritar* que conocen mejor la lengua de sus *aitonak* lo tomarían por *leche-ro* o aún por la vaca que hace la leche. He dicho lo bastante para despertar a todos los lecheros y lecheras a favor del sentido común. Estos suelen despertarse temprano para vender lo que la vacación de la noche les ha producido. ¿Y no es el que les despierta *Esnatzallea*?

Edward S. Dodgson

(*Correspondiente de la Real Academia Gallega.*)

Bilbao, 29 Enero 1909.

(*El Nervión* 30-I-1909)

Carta de frai Basilio Joannategui, en relación a la anterior de Dodgson.

HEUSKAL-ESNALEA

Una carta en Vascuense Labortano dirigida a don E. S. Dodgson.

Laskanon 1909 ko Otsailaren 3 an.

Atzo izatu ditut Fede-banarazteko jazko sei liburu-chabalentzat eta postako gastuentzat igortzen dauzkizatzun zazpi pesetak, timbretan. Atsegin egin dautedala erraten dautzut Don Isaaken lana eskuratu nahia naizelakotz. Jadanik badut haren Katechima, eta hartan denek konprenitzeko gisan mintzo da. Mil esker. Esnaleaz diozuna irakurtua nuen. Nere idurira ezne edo esne horrek ez du khanbiatzen ahal hitzaren balioa. Zu zeronek errana duzu. Gauza segura, hitza oso erran nahi izan balute erranen zuten, zuk diozun bezala Ernaraztailea. Bainan luzegi zitzaiotelakotz, laburtu dukete. Zer eta nola lanak dabilzkatzun! Zure Julio Urkixoren egiteko hortaz bazenbatean, nolako hobekak izain baitu ere ez duzu horrengatik zere burua galdu behar. Badakizuru Ebanjelio Sainduan zer den errana barkatu nahi ezduenean, eta barkatzen duenaz ere bai. Landeretche jauna da Fede-banarazteko liburu horiek egiten dituen. Je ne connais pas les oeuvres del señor Muguerza. Eta orain uzten zai-

tut desiratzten deutzularic osasun on bat, eta gero egin dezazun nik askotan erran dautzudana! Gizonak izanik ere nola nahiko, Jainkoa ona da.

Zure adiskidea frai Basilio Joannategui.

(*El Nervión*, 10-II-1909)

MANUSCRITOS CELTICOS EN BILBAO

Al Sr. Director de EL NERVION

Recibí hoy una tarjeta del sabio profesor de idiomas célticos en la Universidad de París, y fundador de la *Revue Celtique*, el Doctor Henri Galdoz, quien dice:

«22 Rue Servandoni, Paris (Vie.) 22 Février 1909. Cher Monsieur Dodgson. Les resignements que vous me donnez aujourd'hui me permettent de tirer la question au clair. Ce que vous avez vu est simplement la *copie* (y compris la mention de Touzée etc) du Dictionnaire Francais-Breton de M. de Chalons que la Bibliothèque Nationale de Paris a achetè en 1873 et qu'elle possède sous la cote: Fonds Celtique et Breton numéros 67-70. Ou bien, si l'écriture du manuscrit de Bilbao est ancienne, ce seraient deux copies du XVIIe siècle. Les manuscrits corniques sont probablement aussi des copies, faites pour le compte du Prince, d'après des documents connus et conservés ailleurs. Un bon connaisseur du cornique est M. H. Jenuer, du British Museum. En tout cas, quoiqu'il s'agisse de copies de choses connues, ces manuscrits seraient mieux ailleurs qu'à Bilbao. Bien á vous.

H. GALDOZ.

Mas no hay duda. Estos manuscritos son originales de su época. Los Córnicos, principalmente compuestos por William Gwavas, de Gwavas, Penzance, y su amigo Thomas Tonkin, de Pol-Garran, cerca de Grandpont, Cornwall, tienen fecha de 1732 hasta 1736, y entre ellos hay el importantísimo Diccionario Córnico-Inglés de Tonkín, y canciones y proverbios, etc., escritos cuando aún se hablaba aquel idioma primitivo de la Gran Bretaña, muerto ya en 1780.

Los Bretones, cinco tomos de un Diccionario Bretón-Francés, compuestos en 1723 por Monsieur de Chalons, Rector de Sarzeau y Vicario general de Monseigneur Francois d'Argonges, Obispo de Vannes, pueden muy bien ser el autógrafo del autor. Hay notas, al principio del primer tomo, de puño y letra de Egidius Johanneau, Censor del Imperador Napoleón primero; y contiene además la firma de Monsieur Touzée de Grand Isle, socio de la Sorbona, en París, quien nos dice que él compró el Diccionario en 1774 del librero Forest en Vannes. De los apuntes de Monsieur Johanneau se desprende que el

Diccionario tenía la aprobación eclesiástica, que no había sido publicado, aunque lo fue el Diccionario Francés-Bretón del mismo autor, y que efectivamente hubo una copia en cuatro tomos, que debe ser aquella que obra en París, según el informe del Doctor Galdoz. Se sabe que el Córnico y el Bretón son primos hermanos, algo como el Guipuzcoano y el Labortano entre los dialectos vascongados.

E. S. DODGSON

24 Febrero 1909

(*El Nervión*, 25 de Febrero de 1909)

LA PALABRA BIZCAYA

Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Entre los manuscritos que pertenecían al gran vascófilo Su Alteza el Príncipe L. L. Bonaparte (f. 1891), conservados en la Biblioteca Provincial de Bilbao, hay uno escrito por el difunto padre J. J. De Arana, hijo de Azkoitia, intitulado «Más sobre la etimología de la palabra BIZCAYA». Supuesto lo dicho en los números 40 y 48 del presente año de 1871 en el periódico de Bilbao *La Correspondencia Vascongada* la palabra Bizcaya se puede analizar de nueve modos distintos, a saber:

«1.º Se descompone en Bizi-caya, de bici, vivir, y caya o coya, sufixas o desinencias equivalentes a *able*, *or* y *al* como en *maítacoya*, amable, *echacoya*, afecto a casa, *cerucoya*, celestial, *bicicaya*, vividor, industrioso para ganar la vida, etc., y así podría designar lugar habitable, sano, higiénico: buena tierra para vivir, sitio saludable.

2.º Pueden ser elementos componentes *bizca*, liga, pasta o bitumen, y la terminación *ya*, como *dia*, *ga*, *eta*, denota abundancia, multitud, y también como *tegui*, *toki*, depósito, lugar de, etc. Así se dicen *gastañaga*, castañal; *pagaya*, hayal, *argangaya*, cascajal o lugar de muchos cantos rodados, *aristiya*, *aristija*, *aristegina*, robledal, etc., y así podría significar lugar de mucha liga, y tierra pegajosa: sitio de unión; y en sentido metafórico, *confederación*, lugar de reuniones o asambleas, o juntas, equivalente a *bilcaya*, *biltokija*, o *bilducaya*.

3.º Parece también no impropio se analice con *bizcar* y la terminación *ya* de que hemos hablado. *Bizcar* quiere decir *espalda* y también *falda* y *repecho* grande de un monte, como *epaitza*, de donde *bizcargui* o *bizcartegui*, terreno de muchos repechos o muchos promontorios: y así puede significar *bizcaya*, *bizcaria* y *bizcardia*, región montuosa, sitio escabroso, conjunto de cordilleras, multitud de repechos y montes, lo que bien le cuadra; y acaso por

eso le aplicó semejante significado Oihenard, según lo indica el antiguo bascófilo vallisoletano P. Henao, en el tomo 1.º de «Averiguaciones», página 323, n.º 7.

4.º Se analiza también con *biz* (de dos) y *caya* (muelle, puerto y playa algunas veces) y así denotaría región o costa de dos puertos o playas, y realmente puertos de importancia apenas hay en Vizcaya más que los dos de Portugalete y Mundaca.

5.º Si se descompone en *bi aitz* (o *ach*) –*caya* querrá decir playa o *puerto entre dos peñas o montes*, lo que bien conviene a la concha de Portugalete, que está entre las puntas del Lucero y la Galea, habiendo podido tomar de aquí su nombre toda la comarca bizcaina.

6.º Podría ser compuesto de *bi-aitz* (o *achz*) –*garaya*, *país de los riscos empinados o de dos montañas elevadas* o superiores, lo que tampoco corresponde mal a Biz-caya, por sus dos sublimes y eminentes cumbres de Amboito y Gorbea, de quienes pudo extenderse el nombre a todo el paisaje, que ellos hacia la mar dominan.

7.º También de *bi-itiz-caya* o *bi-itiz-gaya*, *playa o ribera de dos lenguas*, por separarse el Bascuence del Castellano o Romance, o hablarse ambos idiomas en sus límites.

8.º Acaso también de *bizca-aya*, *pasta de natilla*, *bicico-aya*, equivalente a *biciro-aya*, *mucha natilla*, *abundante natilla*, designando entonces región de natilla copiosa.

9.º Atendiendo que b y p hacen en bascuence igual oficio frecuentemente, puede venir de *pitzcaya*, *puerto espumoso*; *costa espumosa*, y esto cuadra muy bien a la costa procelosa de Bizcaya, y nos parece la mejor etimología de ella. Resultan, pues, de todo esto, los nueve significados de *sitio saludable*, *lugar bituminoso* o arcilloso (metafóricamente confederación o lugar de juntas) *región montuosa*, *costa de dos puertos*, *playa entre dos peñas*, *país de dos superiores montañas*, *ribera de dos lenguas*, *comarca de mucha natilla* y *costa espumosa*:

Orra bederatzi moduz
Gueure iritzija,
Iñork or gura badau
Arquitu eguija,
Izan deien munduban
Euskaldu errija,
Izar da euskias-gora
Españan arguija.

Nótese por último que el escribir *Bizcaya* y otras palabras del Euskara con B no con V, es propio del Bascuence, que no reconoce en su legítimo abe-

cedario, la exótica e innecesaria V de corazón, que sin embargo el uso arbitrario de algunos la va introduciendo con igual razón que ponen acento en la sílaba antepenúltima, en castellano *sincero*, *intervalo*, *epigrama* y otras.

Orduña y Julio de 1871.

Un bascófilo.»

El buen Padre Arana, con quien yo he cambiado muchas cartas, se equivocó. La única etimología *posible* para *Biscaya* es aquella que significa «País de cordillera o cordilleras», sirviendo de distinguir este Señorío de la Provincia de *Araba* o *Alkaba* = *la Llanura*.

Kaya no es palabra vascongada y no significa ni *playa*, ni *costa*, ni *puerto*, sino *muelle*.

Itz no es *lengua*, sino *palabra*. Pobre país sería Bizcaya, si no se poseía más de dos palabras. Tampoco hay más *vida*, ni más *natilla*, ni más *liga* en Bizcaya que en el resto de las Españas. Acerca de los manuscritos del Príncipe L. L. Bonaparte, del cual yo recibí tres cartas que me han sido robadas, anuncié en *La Unión Vascongada*, de San Sebastián, el 15 de Abril de 1900, que estaban de venta, terminando mi carta con las palabras «¿Cuándo volverán para este *Heuskal-erria*?» Pues ya han vuelto felizmente; y han sido divididos en Pamplona, San Sebastián y Bilbao. Mas infelizmente han venido acompañados de otros muchos que se refieren idiomas que no se hablan en España, por ejemplo los Célticos descritos en *El Nervión* del 25 de Febrero.

El mismo motivo que hubo para tener los Vascónicos para la Vasconia, existe para la restauración de los demás a los países de su origen o para reunirlos todos en alguna Biblioteca importante de Europa central, en París o Strasburgo, por ejemplo.

Edward S. Dodgson.

27 Febrero, 1909.

(*El Nervión*, 1 de Marzo de 1909)

LOS MANUSCRITOS CELTICOS DE LA BIBLIOTECA DE LA DIPUTACION DE BIZCAYA

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Desde la publicación de la carta de don Enrique Gáldez en *El Nervión* del 23 de Febrero he recibido otras tres, en las cuales manifiesta el mucho interés que atribuye al Diccionario Francés-Bretón, inédito, que se conserva en la Biblioteca de la Diputación en Bilbao. Entre otros detalles, dice que el autor Pierre de Chalons nació en Lyon el 30 de Mayo, 1641,

y murió en Sarzeau el 12 de Octubre de 1718, y que Elol (ó Eligius) Johanneau, quien puso los apuntes en el Diccionario, nació el 2 de Octubre de 1770 y murió el 25 de Julio de 1851, y que fue celtófilo célebre y uno de los fundadores de la Academia Celta que se transformó más tarde en la Sociedad de los Anticuarios de Francia. Añade que la copia de este Diccionario, que obra en París, ha sido estudiada por dos profesores franceses que enseñan el Bretón: M. E. Eroault, de la Universidad de Poitiers, y M. J. Loth, de la Universidad de Rennes.

El profesor Galdoz ha regalado a dicha Biblioteca un ejemplar de su «Petición en favor de las Lenguas Provinciales», impresa en París, 1903.

Acerca de los manuscritos cónicos, he recibido la siguiente del doctor H. Jenner, quien dice en inglés: «Reading Room, British Museum. London. W. C. 1º de Marzo, 1909. Muy señor mío: La tarjeta de usted me ha interesado muchísimo. Yo sabía que el príncipe Luis Luciano Bonaparte había poseído un manuscrito de Gwavas y Tonkin, pero no tenía noticias de su destino. Creo que él me enseñó algunas partes de ello hace unos 33 años. Hay aquí algunas de las colecciones de Gwavas (Add. MS. 28, 554) y una copia de otras (en la escritura del doctor W. Borlase) que las tiene Mr. J. D. Enys, de Enys, Penryn. Algunos documentos que se pueden atribuir á Gwavas, Tonkin, Boson, Keigwin, que enseñaban el Cónico a Eduardo Lhuyd y lo mantenían después de la muerte de éste) se encuentran en la Archaeologia Cornu Britannica, de Pryce, impresa en 1790 y al final de la edición del drama Cónico «La Creación» y del poema de «La Pasión», publicada por Davies Gilbert. Probablemente el Diccionario que usted menciona es el de Tonkin, el cual se publicó por Pryce.

El príncipe L. L. Bonaparte se indignó mucho porque Pryce fingió que el vocabulario era su obra; y si este Diccionario es de la letra de Tonkin (y esta no se puede confundir con otra por ser clara y esmerada y bastante pequeña) sería ininteresante el compararlo con el vocabulario impreso de Pryce, para averiguar si éste añadió material propio suyo como él hizo profesión de hacerlo. Su usted puede comunicarme a mí un resumen del resto del contenido á más del Diccionario yo pudiera fácilmente estimar la importancia del manuscrito. Es muy posible que contenga detalles inéditos, mas estoy dispuesto a sospechar que sea el original del cual se imprimió el libro de Pryce. La primera parte de aquel libro es una reimpresión de la Gramática Cónica de Lhuyd (sacada de su Archaeología Britannica) con una traducción en inglés, compuesta, probablemente, por Gwavas y Tonkin, del prólogo Cónico, y del cuento de Juan de Ony-an-Hordh, del que Lhuyd puso no más que la introducción en Galés.

Hay también un prólogo al libro entero, en parte de Tonkin en parte de Pryce. Yours faithfully.

HENRY JEMMER.»

También Sir J. Rhys, Profesor del Céltico en Oxford y Mr. E. Peter, de Hedruth, Director del Boletín del Instituto Real de Cornwall, han escrito interesándose por la suerte de estos manuscritos.

Parece una desgracia que estos manuscritos no se conserven en el Museo Británico, Londres. Aún vive en Lynder Cottage, Saint Germans, Cornwall, mi amigo el doctor Iago, que nació en St. Austell en 1817, y ha dedicado toda su vida al estudio de los restos del idioma de aquel Ducado que pertenece al heredero de la Corona de la Gran Bretaña. Es autor de un Diccionario laboriosísimo, Inglés-Córnico, del cual desea publicar una nueva edición.

EDWARD S. DODGSON

(*El Nervión*, 6 de Marzo de 1909)

LOS MANUSCRITOS CELTICOS DE BILBAO

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Algunos de los lectores habrán corregido, por instinto, tres *lapsus calami*, graves, que han aparecido en mi carta acerca de los manuscritos Bretones y Córnicos, publicada en *El Nervión*.

Visto que dicha carta ha sido reimpresa, sin mi conocimiento, en las páginas 256 y 257 del *Boletín de la Real Academia de la Historia*, del año actual, le ruego el favor de insertar estas correcciones: En vez de «bretón-francés», léase francés-bretón; en vez de «Egidius», léase Eligius; en vez de «francés-bretón», léase bretón-francés. He escrito con demasiada prisa. Es interesante el saber que se encuentran en Bilbao, ocupados en la administración del Cable, algunos miembros de la familia de Tokin, el autor del Diccionario Córnic-inglés.

EDWARD S. DODGSON

Bilbao 8 de Marzo, 1909

(*El Nervión*, 8 de Marzo de 1909)

EL VASCUENSE DECADENTE EN 1607 Y LA TRADUCCIÓN MÁS ANTIGUA DEL AVE MARÍA.

Al Sr. Director de *El Nervión*.

Muy señor mío: Uno de los vascófilos más antiguos, don Balthasar de Echaibe, en sus «Discursos de la Antigüedad de la Lengua Cántabra Bascongada», impresos «En México, en la Empronta de Henrico Martinez. Año de 1607», y reproducidos en facsímile en Madrid en 1874, introduce el Vascuense quejándose

de su mala suerte, y en el capítulo 14 diciendo «Finalmente, concluyendo con mi lastimosa historia, aunque se acabó la guerra tan sangrienta que a nuestros hijos se hacía, no cesó de continuarse mi agravio y persecución; por que en el mismo tiempo en que ellos empezaron a gozar de algún consuelo y descanso de sus largos trabajos, se ordenaba en Roma mi total destrucción, y la última ruina que me pudo venir; con un edicto que el Emperador Octaviano mandó se divulgase en España; aunque a lo que después pareció no tuvo efecto hasta su sucesor Adriano hartos años después, y fue que no se hablase en general ni en particular en toda España ninguna de las lenguas que hasta entonces se había usado hablar, ni nadie escribiese en otra que en romance o en latín. Con que del todo me fueron dejando aún los propios de mi casa, que fueron los Asturianos y Montañeses, Aragoneses y Navarros; y lo poco que me ha quedado va cada día a menos, e yo perdiendo mi antiguo valor y precio: todo por culpa de mis legítimos hijos, que devieran conservarme, sin permitir que ignorantemente me desacrediten, como lo hacen muchos, afirmando que mi lengua no puede ser escrita ni explicada, ni consiento declinación ni pulcía alguna, todo lo cual es falsísimo, como consta por experiencia clara, por que en mi lenguaje escriben los que me entienden todo lo que quieren, y para que se entienda como ello es así quiero os explicar el *Ave-María*, según que el Obispo de Pamplona con divino acuerdo tiene ordenado que se enseñe en estas Provincias, junto contoda la Doctrina Christiana, que siempre hasta estos tiempos se había enseñado en latín y romance.

¡¡Ave María, Graciaz betea, Jauna da zurequin, bedecatua cera Andre guztien artean, bedecatua da zure Sabel Virginaléco fructua, Iesus.

Sancta María, Jaungoicoaren amá, erregu ezazu gugatic, zerren guera becatariac. Eguin bidi ala!»

Sería interesante averiguar si se ha conservado el documento del Obispo de Pamplona a que se refiere; y es de esperar que «La Baskonia», benemérita revista de Buenos Aires, publicara una nueva edición del libro tan interesante de don Balthazar, en la ortografía moderna:

Erradazu, Heuskal-erhailea,
 Heya haur eguia denez:
 «Bere hizkuntza maite duena
 Eztaite mintza bestenez?»
 O Baskish-killer! Say to me
 Whether this fact be true:
 «Can't he who loves his proper tung
 Speak those of othere too?»

Edward S. Dodgson

Bilbon, 1907-garren Hurteko Epallaren 16 garren egunean.

(*El Nervión*, 18 de Marzo de 1909)

RIEV (1913) páginas 564-567.

«Rafael Micoleta, not Nicoleta». Carta escrita por E. S. Dodgson en la que afirma que el apellido de Rafael Micoleta es efectivamente Micoleta, y no Nicoleta como algunos afirman. También corrige algunas erratas aparecidas en el «Baskish New Testament of Leizarraga. (Fuente: Eusko Ikaskuntzaren argitalpen fondoa)

ESKUALDUNA (4/3/1910)

«Egumberriko cantico bat»

(Fuente: Eusko Ikaskuntza. Euskal Kultura Prentsan 1900-1975)

BIBLIOGRAFIA VASCONENSE

FRAI BARTOLOME SANTA TERESA CONTRA LOS BAILES DE HEUSKAL-HERRIA (año de 1816)

Al Señor Director de *El Nervión*.

Muy Señor mío: Usted me permitió anunciar en EL NERVION del 21 de Enero del año de 1905, mi intención de publicar una nueva edición del librito de Frai Bartolomé Santa Teresa, Carmelita, de Markina, que salió a la luz en Casa de Joaquín Domingo en Pamplona, en 1816, con el título de *Euscal-Errijetaco Olgueétia, ta Dantzeeen Neurrizco-Gatz-Ozpiduba*: es decir: «Moderada (*crítica*) sal-avinagrada sobre las diversiones y bailes de los Pueblos Bascongados» (ó del *País Vasco*). Este libro era padre de otros tres en Guipuzcoano, por Don Juan Ignacio de Izueta. De la primera edición a favor de los dichos bailes, no he hallado más de tres ejemplares; es decir, el de la Biblioteca Bodleyana de Oxford, comprado por mí en Mañaria de Biscaya, el mes de Septiembre de 1893; el del Presbítero de Abadiano, Don Liborio Azurmendi que falleció en el verano de 1913 y que aceptó de mí los gastos de una encuadernación digna del librito; y el de la Biblioteca Nacional de París. En Noviembre de 1904, después de llegar a la página 218, abandoné mi tarea, con la intención de añadir unos apéndices antes de ofrecer al honrado público Bizcaino, y a los beneméritos Vascófilos de todas partes, la nueva edición. Durante la década pasada se ha notado una decadencia lastimosa en el estudio del *Euskera* del Señorío de Biscaya, y nadie se ha quejado de la tardanza que mi proyecto ha sufrido. Si no publiqué antes este trabajito, no he sido completamente perezoso en el intervalo. Mi procrastinación Horaciana me ha permitido publicar otros seis libros a favor del idioma Vasconense. Pues bien, el libro antibaílico ya baila, con sus 218 páginas y una confesión de erratas en la librería de Don Federico Soloaga, Artecalle, Durango, y cuesta una pe-

seta el exemplar. Los críticos dirán lo que les parezca útil, verdadero, justo e interesante. Hice lo posible para presentarles bien las mismas palabras del ce-loso y elocuente predicador. En cuanto a su sustancia, no ha cambiado nada. Mas creo que los lectores del siglo actual dirán:

*A pesar del buen fraile,
que viva el baile!
Askeneraño bai naiz ni,
Jaunak Heuskalsalea.*

EDWARD S. DODGSON

(Correspondiente de la Real Academia Gallega, 23 de Mayo de 1914).

(El Nervión, 19 de Junio de 1914)

Dodgson falleció en Inglaterra el 9 de Octubre de 1922. Al poco tiempo de su muerte Georges Lacombe escribió un breve semblante de su persona en la RIEV, en el que destacaba su extrema originalidad de carácter, causa de sus excentricidades (31).

La corrección con que está escrita la reseña de Lacombe contrasta con el apunte cariñoso que le dedicó Julio de Urkixo -tantas veces castigado por la pluma del vascófilo inglés- dispuesto a reconocer en Dodgson al mismo tiempo que un espíritu complicado una persona cuyo trabajo concienzudo le había convertido en referencia ineludible del euskera.

RIEV (1923) páginas 691-693.

«Edward Spencer Dodgson». Georges Lacombe tributa un pequeño homenaje a Dodgson quien murió en 1922. Una de sus publicaciones más importantes es el análisis que hizo del verbo de Leizarraga. (Fuente: Eusko Ikas-kuntzaren argitalpen fondoa)

EL MÁS VASCÓFILO DE LOS VASCÓFILOS

Edouard Spencer Dodgson, el caballero andante de las vascológia, ha muerto en fecha reciente, en Inglaterra.

(31) «D'une extrême originalité de caractère, originalité qui le mena souvent un peu plus loin qu'il n'aurait voulu, il répandit à foison les excentricités dans tous ses écrits». Lacombe, Georges. *Revue Internationale des Etudes Basques*. Tomo 16. Año 1923.

Sus excentricidades, y las anomalías de su espíritu (32), a veces perturbado, le habían alejado, estos últimos tiempos de nosotros; pero el País Vasco; y España entera, le deben agradecimiento por su amor a nuestras cosas, y por sus numerosas y eruditas publicaciones.

Pertenecía a una honorable y distinguida familia de banqueros de la City, de la que estaba distanciado desde su juventud; y vivía atendido a una pensión que le pasaba su hermano.

Su pasión por la lengua vasca rayaba en la locura; y raro será el rincón de Euskallerría que no visitara, repetidas veces, en busca de libros, inscripciones, refranes y leyendas.

Su trabajo más importante, revelador de una paciencia de benedicto, fue el análisis de las formas verbales de Leizarraga, que le valió el grado de Master of Arts, de la Universidad de Oxford.

Publicó, asimismo, un sinnúmero de monografías en periódicos y revistas, colaboduidad, en El Nervión, de Bilbao.

Fue correspondiente de la Real Academia de la Historia, y mantuvo correspondencia con el P. Fita, con los filólogos más notables de su tiempo y con casi todos los vascófilos del país. Inundó el mundo con cartas y postales, en las que cantaba las excelencias de nuestra tierra y de nuestra lengua. Con razón escribió de él don R. M. de Azkue: «Citamos por fin, no ciertamente porque sea el menos digno de agradecimiento sino por ser el más joven, al vascófilo inglés que en otra época habría cantado, laud en mano, en todos los climas, la hermosura no de tal o cual dama, sino la de nuestra bella lengua, amada por él hasta la extravagancia; el cual ha escrito en honor de ella y en obsequio (digámoslo así para que sólo él lo entienda) de cuantos la cultivan, más cartas postales que cuartillas el Tostado; y ha recogido en apéndices bordados de notas políglotas, tantas formas verbales como ilusiones se forma un publicista novel; aquel a quien Micoleta, Ochoa de Arin y Capanaga deben su resurrección, Mendiburu y Cardavenaz la mejor reimpression de su «Jesusen Bihotzaren Devocioa» el primero, de su «Eusqueraren berrionac» el segundo; y Ohienar, la difusión del suplemento de sus «Provervios». Su nombre -¿Qué fondista de Europa no lo ha registrado en sus libros?- es Mr. Edward S. Dodgson.» (33)

El vascófilo inglés reimprimió, además, a expensas de la Sociedad Bíblica de Londres, el *Testamento Berria*, de 1571, y esta circunstancia será cau-

(32) Es conocido que E.S. Dodgson era homosexual, lo que en la sociedad de la época le creó no pocos problemas.

(33) Texto escrito por R. M. de Azkue en la introducción a su «Diccionario...», en el capítulo XXI, que titula «Agradecimiento a vascófilos extrangeros», en el que, junto a Dodgson, cita a Silvain Pouvreau, Hervás Panduro, Humboldt, Bonaparte, Van Eys, M. Hugo Schuchardt, M. Jules Vinson, M. Ribary, M. Stempf y Uhlenbeck. (AZKUE, R. M. *Diccionario Vasco-Español-Francés* (reed.) Bilbao 1969)

sa de que su nombre figure, cual el de un nuevo Borrow, en la lista de propagandistas del protestantismo en España; pero su proselitismo más obedecía a su deseo de propagar nuestra lengua, que el de fomentar la heterodoxia en nuestra patria.

No dejó de explorar ninguno de los campos de la vascoología, por lo que el futuro investigador de nuestro país tropezará siempre con su nombre.

JULIO DE URQUIJO

(De *El Pueblo Vasco* de San Sebastián).

(*El Nervión* 8 de Febrero de 1923)

OTRAS PUBLICACIONES DE EDWARD SPENCER DODGSON (34)

– «Bibliografía». 1892. *Euskal-Erria*: revista bascongada, t. 26 (1er. Sem. 1892), p. 346-351. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «Curiosidades bascongadas: Testamentu Berrian diraden içen propri ha-braiico eta rereco batzuen declarationea». 1889. *Euskal-Erria*: revista bascongada, t. 21 (2º. Sem. 1889), p. 179-181. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «*Doctrina crhistianaren explicazioa*. etc. Urte 1713. Donostian: Pedro de Ugarte-ren echean» (Acerca de la obra de Otxoa de Arin). Hermathena: a series of papers on literature, science and philosophy, n.XXXVI (1910), p. 40-57. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «L'étude du basque / Hitzen ihiztari bat». 1889. *Euskal-Erria*: revista bascongada, t. 20 (1er. Sem. 1889), p. 234-238. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «La muerte de un baskófilo: el Dr. W. J. Knapp». 1909. *Baskonia*, La: revista ilustrada. Año 16, nº 553 (Febrero 1909), p. 197. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «A synopsis analytical and quotational of the 338 forms of the verb, used in the Epistle to the Hebrews, as found in the Baskish New Testament of Leizarraga printed in 1571, at La Rochelle / by E. S. Dogson». Extracto de la *Revue de Linguistique et de Philologie comparée*. Tit. De la cubierta «Le verbe basque trouvé et défini dans le Nouveau Testament de Leizarraga» A. D. 1571. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

(34) Hemos procurado recopilar los trabajos más conocidos de este autor para facilitar su búsqueda a las personas interesadas.

– «A synopsis analytical and quotational of the 338 forms of the verb, used in the Epistle to the Hebrews, as found in the Baskish New Testament of Leizarraga printed in 1571, at La Rochelle / by E. S. Dogson». 1907-1908. *Hermathena*: a series of papers on literature, science and philosophy, n. XX-XIII (1907), n. XXXIV (1908), p. 237-260, p.115-139. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «The verb in the book in Gipuskoan bask». Hertford: Stephen Austin & Sons, 1901. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «Le verbe basque trouvé et défini: a synopsis, analytical and quotational of the 204 forms of the verb used in the Epistole to the Galatians, as found in the baskish New testament of Leizarraga, printed at the Rochelle in 1571. Dublin: University Press, 1908» (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

– «El verbo del dialecto bizkaíno» (Zabala, Juan Mateo. El verbo regular vascongado del dialecto vizcaino). 1909. *Baskonia, La*: revista ilustrada, año 16, nº 566 (Junio 1909), p. 404. (Nota: Bizkaiko Foru Liburutegia)

(...)

– «Briefe». *Euskara*. (1886-1896). III. liburukia, 1889.ko abenduaren 1a. Berlin.

– «Epistre de St. Paul Apostre a Philemon» *Euskara*...

JAGON SAILA

**EUSKALTZAINDIAREN
BARNE-HISTORIA
(V)**

EUSKALTZAINDIAREN BARNE-HISTORIAZ

*Xabier Kintana,
idazkaria*

SARRERA

Gure Hizkuntzaren Akademiak aspaldidanik ikerketa eta arautze arloan egiten dituen lanak eta euskara sustatu eta jagoteko asmoz ematen dituen pausoak gero eta ezagunagoak dira, eta horiek gure gizartean sorrarazten duten oihartzunak eta dituzten aplikazio zabalek aski ongi erakusten digute jendeak zer nolako interesa duen gure egitekoez.

Badira, ordea, gure erakundearen historian hain ezagunak ez diren puntuak, beraren sortze, jardunbide eta bilakaeraren gorabeherei buruzkoak, hor-han-hemenka gutun argitaragabe, artikulua eta dokumentu sakabanatueta barreriatuak. Horietan guztiotan nolabait Euskaltzaindiaren barne historia dei genezakeena datza, maiz, zoritxarrez, aski ezezagun eta gaizki adituen eta ulerkerak okerren iturri, eta, horrexegatik, gure ustez, barne historia horretako zokomokoak argitu eta gure argi-ilunak islatzea egokia bezain komenigarria litzateke. Beraz, xede horrekin, zenbaki honetan hasi eta hemendik aurrera osatuz joan nahi genukeen atal honetan, Euskaltzaindiaren ibilbide historikoa hobeki ulertzeko lagun dezaketen era guztietako agiriak eta lekukotasunak agertzen hasiko gara, P. Xarrittonek oraingoan argitaratzen dituen dokumentu baliotsuak lehenbiziko urratsak izanik.

ESTANISLAO ARANTZADIREN BOST GUTUN PIARRES BROUSSAINI

Prestatzaileak: Piarres Xarritton eta Pruden Gartzia (1)

HITZAURREA

Ondoren argitaratzen ditugu Estanislao Arantzadik (1841-1918) (2) Piarres Broussaini (1869-1920) (3) igorritako bost gutun orain arte argitaragabeak. Jatorrizko dokumentuak Azkue Bibliotekan daude, Bilbon, Euskaltzaindiaren egoitzan, Broussain ondarearen baitan. Jakina denez, Jenofa Le Roy-Broussain andereak, Piarres Xarrittonen aholkuari jarraiki, Euskaltzaindiari utzi zion ondare dokumental hori, ikerleen esku egon zedin (4).

1. GUTUNA (1901-10-30)

Iruña, 30 de octubre de 1901

Doctor Broussain: Hazparren

Muy querido amigo y compatriota:

No lleve V. a mal que no le haya contestado con mayor puntualidad.

Recibí su gratísima carta fuera de Pamplona en el campo y queria no escribir de ligero.

(1) Eskerrak eman behar dizkiogu Josune Olabarriari eta Maixa Goikoetxeari lankideei gutun hauek argitaratzeko eskainitako laguntzagatik

(2) Tamalez, Estanislao Arantzadik oraingoz ez du izan ganorazko biografia bat idatziko dion ikerlerik. Huts hori bete dezake, agian, Arturo Campionek dedikatu zion ohar nekrologiko luzea, ondoko liburuan irakurri duguna: «Estanislao de Aranzadi e Izkue (1841-1918), Presidente de la Asociación Euskara de Navarra. Por Arturo de Campion», in: *Nacionalistas (1903-1930)*, Bilbo: Alderdi, 1985, 15-21 or. Ez dugu testu hori beste inon argitaratua edo aipatua ikusi eta liburua ez dakar iturriaren aipamenik, Donostiako Ategorrieta auzoko Emilia-enean 1919an idatzia izan dela zehazteaz gain.

(3) Piarres Broussaini buruz, ikus: Xarritton, Piarres: *Pierre Broussain: sa contribution aux études basques (1895-1920)*, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1985, eta *Resurreccion Maria de Azkue eta Pierre Broussain-en arteko elkarridazketa = Correspondencia entre R. M. de Azkue y P. Broussain = Correspondance entre R. M. de Azkue et P. Broussain: (1897-1920)*, Piarres Xarrittonek paratua, Bilbo: Euskaltzaindia, 1986.

(4) Ikus «Pierre Broussainen fondoa hartzean», *Euskera*, 38 (1993), 673-685 or.

Le recuerdo a V. perfectamente y crea V. que tengo una verdadera satisfacción en cruzar mi correspondencia con persona tan distinguida y de tan relevante patriotismo.

Y tanta mas grande es mi satisfaccion cuanto esta carta y la de V. son una prueba de que para los euskaldunes no existe la frontera política que separa las dos naciones que nos absorben.

Quiera Dios que esta nuestra correspondencia siga entre nosotros y entre nuestros hermanos de las dos vertientes del Pirineo en progresion ascendente; y que sea la lengua patria en la que podamos entendernos, ó en la que á lo menos se entiendan los que nos sucedan.

Creo en efecto que las escuelas de parbulos son, despues de la enseñanza domestica, que es la primera y mas eficaz indudablemente, el único medio de reconstitución de una lengua cualquiera y por tanto de nuestro euskera. Este mismo entiendo ha sido y es aun hoy el medio de que se sirven los patriotas de los pueblos oprimidos para conseguir estos resultados. Por cierto que respecto á este particular bien quisiera obtener datos de Irlandeses, bretones, húngaros y demas que se hallen en el mismo caso; por lo que le ruego que si por medio de los fres. de Ploermel (5), pudiera obtenerlos me los comunique; y si estos freres conocieran alguna revista de cualquiera de los pueblos indicados que se dedique a éstas materias me suscriban a ella: ya satisfaré la suscripción.

Viniendo a nuestro objeto debo decirle: que aquí me encuentro solo para dar impulso a este proyecto. El amigo Sr. Campion (6) que indudablemente me ayudaria esta en San Sebastian y ocupado en sus propias empresas, siempre meritorias.

En Vizcaya en donde las aspiraciones de reconstitucion de la patria euskaldun han arraigado mas, creo encontrare quien decididamente me apoye y me desafie a encontrar en Guipuzcoa y aun en Alava quien tambien me secunde.

Pero hoy por hoy la cosa no pasa de un proyecto idealista que yo persigo y al que no renunciare mientras me dure la vida.

Probablemente, accediendo á las indicaciones que me hicieron los amigos SS. Azkue (7), Arana (8) y demas en la reunion en Hendaya, ire á Bilbao en la proxima primavera y en el Centro Vasco daré lectura al proyecto; y si es bien sentido entre los patriotas euskaldunes abriremos una campaña para

(5) Institut des Frères de l'Instruction Chrétienne, baita ere Frères de Ploërmel deituak. Jean Marie de la Mennais-ek XIX.mendearen hasieran Ploërmel-en (Bretainian) fundatutako ordena erlijiosoa. Batez ere hezkuntzaz arduratzen da. Gaur egun 1.200 lagun ditu, ehun bat ikastegietan banatuta, eta 30.000 ikasle.

(6) Arturo Campion (1854-1937).

(7) Resurreccion Maria Azkue (1864-1951).

(8) Sabino Arana Goiri (1865-1903).

ver con que dinero se puede contar para la instalacion de la primera escuela de parbulos en Pamplona, o donde mejor parezca. En Pamplona entiendo habra elementos bastante para mantenerla una vez abierta y la que pudiera prestar importantisimos beneficios por ser centro de inmenso territorio en el que recientemente (en estos 40 años) se ha perdido el euskera.

Si la idea prospera y la escuela se establece yo tendre mucho gusto en que de ella se encargue los hermanos de Ploermel o las hermanas de San Jose (9), ya que hasta ahora no existe compromiso con Comunidad alguna, pues aunque yo pregunte á la M. Superiora de una Comunidad de Franciscanas (10), extrangeras en su mayor parte y que este verano ultimo se han establecido en Pamplona, si llegado el caso se encargarian de la escuela en proyecto, la referida M. Superiora tuvo que ausentarse y no ha vuelto. Sobre que voy creyendo que esto debe ser ajeno a su instituto.

A los hermanos de Ploermel [hitz irakurrezina] que, salvo mejor parecer, las hermanas de San Jose porque me parecian mas propias las mujeres que los hombres para atender á todas las necesidades de los pequeñitos. Otra cosa seria si como complemento de la escuela de parbulos se establecieran escuelas superiores. Esto seria ideal y en tal caso las dos instituciones pudieran tener parte precisa en el asunto.

Mi proyecto (y con ello doy contestacion a la mayor parte de sus preguntas) es: que solo se admitan niños que sepan el euskera como base, si los hay en la poblacion al inaugurarse la escuela y estos los recibirán gratis y un solo niño que lo ignore; y no admitiria otro hasta que este hubiese ampezado a entenderse en euskara con los compañeros y con las niñas (mas ó menos) euskaras (de estas mismas internos) que sirviera de auxiliares. La edad de admision seria la mas tierna esto es desde los dos o tres años hasta los siete.

Salvo que la legislacion en la materia (que en estos dias se esta reformando y esto impone un compas de espera) formule reglas y preceptos en los que haya que atenerse en cuanto a edad.

De este modo conseguiriemos que, entrando pocos niños y de una manera gradual al principio, no les seria facil entenderse en erdera; y que fuesen los hijos de las familias principales que es lo que persigo, la base de estas escuelas.

Ruego a V. encarecidamente me ayude en esta empresa que en V. tan buena acogida tiene; ruego que hoy citemos al venerable Sr. Arbelbide (11) al que respetuosamente saludo.

(9) Instituto de Religiosas de San José de Gerona. María Gay Tibau-k 1870ean fundatua, batez ere gaixoak zaintzeaz orduraten da.

(10) Hermanas de la Tercera Orden Regular de San Francisco. Vienan fundatutako ordena erlijjiosoa, batez ere gaixoak zaintzeaz arduraten da. Baita ere Hermanas Franciscanas de la Ca-ridad Cristina deituak.

(11) Jean-Pierre Arbelbide (1841-1905).

Queda aguardando con gran interes una nueva carta suya su servidor y compatriota.

E. Aranzadi

2. GUTUNA [Datarik gabea. 1901eko azaroa?]

Temo abusar de la amabilidad de V; pero el que piensa en la educacion de los hijos agenos, bien puede permitirse tratar de la de los suyos propios.

Quisiera para los mios, no una Institutriz propiamente tal, porque no me hallo en condiciones de tenerla; pero si una niñera inglesa de alguna educacion y pocas pretensiones, a la que pudiera pagarle veinte ó veinticinco pesetas mensuales, ó cosa asi y la manutencion.

Si pudieran proporcionarmela los freres de Ploermel que indudablemente tendrán relaciones en Inglaterra.

Yo le pagaría el viage al venir y el de vuelta, si estuviera en mi casa un año cuando menos.

Tal vez alguna que tenga interes en aprender el castellano se prestara á ello.

Si la molestia que con este encargo doy a V. ó á los freres es demasiado grande tengalo V. por no dado; y prescindia de él.

E. Aranzadi

3. GUTUNA (1901-12-10)

Bizi bedi euzkera

Doctor Broussain

Iruña 10 Diciembre 1901

Muy querido amigo y compatriota: Dejando por un momento mis ocupaciones profesionales quiero contestar su muy grata por si aguarda V. mi contestacion con alguna impaciencia por lo que a Mr. Arbelbide se refiere.

Prescindo por hoy de la niñera inglesa, de la que le hablare otro dia; y prescindo tambien de mi proyecto de escuela de parbulos, de la que tambien volveremos a ocuparnos mas adelante ya que es asunto interesante para el pais euskaro y para V. por consiguiente.

En cuanto a la sustitucion del Sr. Adema (12) por el Sr. Arbelbide, excuso decir a V que no teniendo yo el honor de haber personalmente tratado a ninguno de estos dos Señores no tengo ni puedo tener preferencias por el uno ni por el otro; y por consiguiente que desde el momento en que se convidara

(12) Gratien Adema (1828-1907).

que para los patrióticos fines que perseguimos es mas conveniente el Sr. Arbelbide, yo nada absolutamente tengo que oponer que en este sentido obraré dando mi voto si asisto al Congreso; y que en este sentido hablaré tambien a los SS. Legasse (13) y Campion, y a cuantos sea necesrio hablar y yo pueda hacerlo. Le que si quiero, y en esto yá sé que nada tengo que pedir porque VV. han de hacerlo con el trato exquisito que les caracteriza es: que en ello no haya para el dignisimo Mr. Adema el mas ligero motivo de mortificacion.

Dicho esto en contestacion a su muy patriótica y para mi gratisima carta; y para que de mi parte diga á Mr. Arbelbide (al que respetuosamente saludo) la satisfaccion grande que por mi parte tendré en que sus iniciativas se dejen sentir en la grande obra de la reconstitucion de nuestro pequeno pueblo, desearia que VV., los de la Margen derecha del Bidasoa, ya que en este punto estan tal vez en mejores condiciones que nosotros los de la Margen izquierda piensen en si es conveniente que la naciente Federación, tenga fines mas amplios que el de ortografia de la lengua euskara, objeto propio y mas de nuestra reunion en Hendaya.

Recordará V. que en la reunión que tuvimos por la tarde de aquel hermoso dia, propuse yo una «Federación de los Estados Euskeldunes» para todos los asuntos que puedan interesarles, excepto los politicos, que hoy por hoy caen desgraciadamente fuera de nuestro radio de accion.

Se opone a esto que siendo el objeto exclusivo de la reunion la Ortografia de la lengua no podamos salir de aquí: y aunque al fin se acepto la palabra Federacion queda esta limitada á la ortografia de la lengua.

Veo que hoy ya se ha extendido mas su objetivo puesto en ya se trata de la «conservación» de la lengua; y esto si he de ser franco me satisface mucho mas porque sin dejar de reconocer la importancia grandisima que tiene la ortografia de la lengua para el efecto absolutamente necesario de fijarla y darle unidad, necesaria tambien en absoluto si ha de conservarse con su estudio y cultivo literario, claro está que no es menos interesante tratar directamente de conservarla.

Pero como, aun cuando parezca una paradoja, yo, que he meditado bastante sobre el particular entiendo que conservarla es imposible, asi como el reconstituirla y propagarla es posible y aun relativamente facil quisiera que el objeto de la Federacion sea por lo menos el de la «reconstitucion» de la lengua y no se limite a su conservacion: y digo esto para evitar que si se trata de la mera conservacion, algun ordenamiento no arguya contra el proyecto de las escuelas de parbulos por ejemplo diciendo: que no se trata de llevar el eus-

(13) Damaso Legasse (edo Legaz) (Arizkun, 1838 – Iruñea, 1902). Teologiako katedraduna eta Iruñeko Apaizgaitegiko errektorea 1869tik aurrera. Halaber, *Nafarroako Euskara Elkarte*-ko kidea. Ikus *Enciclopedia general ilustrada del País Vasco. Enciclopedia sistemática. Cuerpo B. Arte, lengua y literatura*, San Sebastián: Auñamendi: Estornés Lasa Hnos., II. tomoa, 1970, 92-95.

kera á los territorios que ya no lo hablan sino de conservarlos en los que lo retienen que no es lo mismo.

Cuando en el Hotel en la noche en que estuvimos reunidos tuve el honor de leer las cuartillas referentes á este asunto, el amigo Arana me preguntó por que no las habia leído por la tarde en el Congreso y le contesté: que al hacer en él alguna indicación se me hizo observar que allí solo habíamos ido á tratar de la ortografía; y aunque yo entendí que las dos cosas estan intimamente ligadas, no pude menos de reconocer que en todo rigor tenia razon el que hizo la observación; y me guardé las cuartillas, que despues leí por la noche.

Para evitar por tanto que una cosa por el estilo pueda sucerder, queria yo y propuse una «Federacion» de mas ancha base en la que pudiesen tratarse y resolverse cuantos asuntos interesen á los euskeldunes de las dos margenes del Bidasoa.

Lo único esencial, hoy por hoy al menos, es lo referente á la reconstitución (y no la mera conservacion) de la lengua euskara en todo su territorio propio. Como esto, sin mas, aunque en todos los demas ordenes de la vida nos vieramos tan oprimidos politicamente como Polonia, creo pudieramos darnos por muy satisfechos. Porque pueblo que habla, es pueblo que vive y que puede esperar llegue el dia de su absoluta redencion; pero pudiera haber y hay asuntos interesantisimos en nuestra tradicional manera de ser; y todos ellos debieran, á mi juicio, ser objeto, ó caber al menos dentro del objeto propio de la Federacion, aunque hoy esta se limite exclusivamente á la reconstitucion del euskera.

He dicho que aunque parezca una paradoja la conservacion la considero imposible; y la reconstitucion posible y aun relativamente facil, y la razon de esto está en que nos es imposible, en España al menos, contener la invasion creciente del erdera en el pueblo bajo que aun conserva el euskera, sin que contra esa accion destructiva del castellano tengamos metodo alguno eficaz.

Pero en cambio podemos y debemos los que VV. llaman burgueses reconstituirla en nuestras familias, como lo he hecho yo en la mia en la que desde hace veintiun años que me casé he tenido niñeras euskeldunes para que mis hijos comprendan el euskera; aunque no siempre lo he conseguido porque he tenido que pagar los aprendizages en mí propio como «in anima vili»; otros podran aprovecharse de mi propia experiencia.

El medio unico como eficaz es ese; que es relativamente facil para las familias acomodadas de montañeses que viven en Pamplona por ejemplo y que aun teniendo cuidado de sus mismos pueblos y aun cuando ellos mismos (los padres) hablan el euskera no se cuidan de que lo aprendan sus hijos. Para mi la cosa ha sido un verdadero aseo de Iglesia porque muerta mi madre que hablaba el euskera en mi familia ni en mis familiares quedaba uno siquiera que entendiese una sola palabra de una lengua que cuando se pierde, se pier-

de en absoluto. Hoy mejor o peor la hablan tres de mis hijos y malo ha de ser no consigan la aprendan los otros dos, respecto á los que no he podido conseguir mi con ruegos ni amenazas que sus niñeras les hablaran en euskera.

Haré, como he dicho mas arriba el encargo que se sirve V. hacerme respecto a los SS. Campion y Legass[e] y le daré cuenta del resultado.

Entre tanto queda siendo suyo devotísimo mi querido compatriota su buen amigo

Estanislao Aranzadi

Escrita esta en su fecha recibi antes de ponerla en el correo el cuestionario á que V. se refiere y he diferido remitir a V. la presente con proposito de decirle cual ha sido mi contestacion, pero como V. podra verla de manos de Mr. Daranaz (14), no quiero retardar mas la reunion de esta, ya que en ella indico mi modo de pensar en el asunto patriotico que nos agita.

4. GUTUNA (1902-10-27)

Mr. Broussain

Iruña 27 de Octubre de 1902

Muy querido amigo y compatriota:

En un mismo dia, por haber estado ausente recibi sus dos muy gratas.

Supongo que el encargo de Mr. D'Arbelbide relativo al Sr. Cura de Santo Espiritu estara terminado, según me dijo el Sr. Cura Parroco de San Lorenzo de esta ciudad. En el momento en que recibi la de Mr. D'Arbelbide estando en Estella recibi al Parroco de San Lorenzo, al que visite con este motivo el dia mismo en que regrese a Pamplona y me dijo que expedidas las dos certificaciones solicitadas se habian entregado al Sr. Vice-consul para que las enviase al Consul residente en San Sebastian en los efectos de la legalizacion; y así se lo dije a Mr. D'Arbelbide.

Del proyecto de Federacion puedo decirle hoy que ayer se lo envie al Sr. Azkue para que el, despues de examinarlo, se lo envie á V. a fin de ganar tiempo, pues las cosas van mas aprisa de lo que yo me podia figurar.

Impresa la Conferencia que dí en el Centro Vasco de Bilbao (15) (y de la que por este mismo correo envio á V. 29 ejemplares) ha producido una ver-

(14) Jean-Baptiste Daranatz

(15) *Reconstitución del pueblo euskaldun en la reconstitución de la lengua*, por Estanislao Aranzadi, conferencia leída por su autor en el «Centro Vasco» de Bilbao, el día 28 de febrero de 1902, Bilbao: Imp. y Librería de José de Astuy, 1902.

dadera revolucion entre los estudiantes de este Seminario; y hoy han venido a suplicarme pida trescientas gramaticas, de una edicion barata que se hizo en Bilbao por un discipulo del Sr. Azkue (16). Y como los jovenes todo lo hacen con los entusiasmos propios de la juventud quieren se cree en el Seminario una Catedra de Euskara, desean se les ilustre en la materia; en conferencias orales o periodicos que les hablen de lo que nadie les ha hablado hasta ahora. Debo hacer notar a V que esta revolucion ha explotado en 48 horas.

Un estudiante tuvo que leer á un impedido, amigo mio, un ejemplar a la Conferencia. El muchacho se entusiasmó y vino á suplicarme le diera algunos ejemplares; esto fue antes de ayer. Ayer volvio a pedirme mas ejemplares; y esta mañana se me ha presentado, a decirme que el Seminario en masa es nuestro.

Y como de otros elementos, bien distintos recibo analogas manifestaciones, creo ha llegado el momento decisivo de organizarnos, momento que yo aguardaba; pero al que no queria anticiparme.

Haga V. por tanto el favor de examinar el proyecto que le remitirá el Sr. Azkue; y desde ahora puede V. pensar en otros cinco (con V. seis) de Labour, Sulé y Baja Navarra, dos por cada region, que pueden desde el primer momento formar parte del «Congreso General» Directorio Supremo en cuyas manos estara la Federacion entera sin que esta tenga que reunirse nunca para evitar complicaciones y dificultades.

No debemos pensar en dos Federaciones porque esto rompería la unidad de nuestro pueblo; unidad que en la unica forma posible debemos conservar como sagrado deposito en el ideal de nuestras aspiraciones ya que no las consigamos (¿quien sabe?) en la realidad de las cosas.

Esta Unidad y en sueño nos dara una fuerza poderosa ante nuestros hermanos de una y otra margen del Bidasoa, dispersos por el mundo y a los que

(16) *El euskara ó el baskuenze en 120 lecciones*, Bilbao: La Propaganda, 1896. Jon Bilbao-ren iritiz, Azkueren «ikasle» hori Tomas Jose Epaltza (1854- ?) da, hots, Txomin Epaltza (1882-1956) politikari abertzale ezagunaren aita. Tomas Jose euskaltzale suharra eta Azkuren egitasmoen babeslea zen, baina ez dakigu norainokoak ziren euskarari buruz zituen ezagutzak, lanbidez bankaria eta enpresa-gizona baitzen. Aldiz, bere seme Txominek hamabost urtekin ikasi omen zuen euskaraz, ziur aski Azkueren eskutik: Txomin izan zitekeen hitzaurrea sinatzen duen «ikasle» hori, baina gazteegia dirudi liburu baten egiletzat hartzeko (1896an hamalau urte zituen). Kasu bietan errazago da pentsatzea Resurreccion Maria Azkue bera dela liburuaren egilea, eta horretan bildu zituela bere katedran Tomas Jose edo Txomin bezalako ikasle saiatuei ematen zien eskolako apunteak. Jose Antonio Arana Martixak ere Azkue du egiletzat, beste arrazoi batzuetan oinarrituta. Hirugarren hipotesi baten arabera, hitzaurreak eta ondoko testuak ez dute egile bera: zaila da hitzaurrea irakurrita Azkueren eskukoa dela sinistea eta, bestalde, hitzaurrea da sinatuta dagoen zati bakarra; 120 ikasgaiak, aldiz, zuzenean bere eskukoak izan daitezke edo, errazkiago, bere eskoletan dena delako «ikasleak» kopiatutakoak (hots, zeharka bereak), hala nola Saussure egiletzat harturik argitaratu ohi diren haren bi ikaslek argitaraturiko eskola-apunteak, *Cours de linguistique générale* ospetsua. Edozein kasutan, garrantzitsua da gogoratzea 1907an Txomin Epaltza Estanislao Arantzadiren alaba Mariarekin ezkondu zela eta beren etxean euskaraz hitzegiteko erabakia hartu zutela.

no separa division alguna política y que se consideran como individuos que son de una misma familia.

Pero los Consejos Regionales podran obrar con entera independencia, quedando el Consejo General, como lazo de union entre todos.

Conservo en el proyecto el Congreso de Euskarofilos para dar satisfacion y empleo á valiosos elementos que deseen hacer lo que puedan por la patria euskaldun; pero con independencia tambien de la Federacion, salvo la necesaria unidad.

De la Federacion podran ser miembros solo los euskaldunas; del Congreso de Euskarofilos, todos los amantes ó aficionados al euskera y a la manera de ser de los euskaldunes.

Con esto tenemos tambien un motivo para constituir nuestra Federacion que difiere esencialmente de la que aborto en Fuenterrabia; pues aquella era Federacion de Euskalzales y la nuestra sera Federacion de Euskaldunes.

Una vez conocidos los nombres de los quince que hemos de constituir el Congreso General, podemos dar por formada la Federacion; aunque seria mejor que los quince nos reunieramos en San Sebastian por ejemplo, punto el mas cómodo para todos; y si todos no pudiesen asistir, nos reuniriamos uno de cada Region, lo cual no es tan dificil.

Respecto a la forma de constituir escuelas, hablaremos mas adelante; hoy por hoy urge la Federacion para dar organizacion a estas nuevas fuerzas que se nos vienen encima.

Doy a V. con muchisimo gusto estas noticias porque supongo han de serle muy gratas.

Los 29 ejemplares que le remito puede V. repartirlos en ni nombre entre los SS. Adema, D'Arbelbide, D'Aranaz (17), Guilbeau (18) y demas patriotas amigos. Si alguno le sobra pudiese V. enviarlo a los periodicos o revistas que pueden llegar a manos de los vaskos que viven fuera de su pais.

Un ejemplar; el que envíe para V. está corregido de las erratas de impresion que contienen; y con él á la vista le ruego corrija los demas antes de repartirlos, pues yo no tengo tiempo para hacerlo.

Haga V. el favor de decirme si los ha recibido, y á quien los entrega para tener el gusto de anotarlos.

Siempre suyo muy afmo. amigo

Estanislao Aranzadi

(17) Jean-Baptiste Daranatz

(18) Martin Guilbeau (1839-1908?)

5. GUTUNA (1903-1-27)

Mr. Broussain

Iruña 27 de Enero de 1903

Mi querido amigo y compatriota:

Mucho sentí que no hubiese podido V. ir á San Sebastian, aunque no fuera mas que por tener el placer de saludarle.

Realmente el amigo Sr. Azkue se precipitó: á mi me hizo ir de mala manera y alli nos encontramos solos, con el Sr. Campion que habia ido ya por otro motivo. Nadie de los Estados de un lado del Bidasoa, ni de Alava ni de Guipuzcoa a pesar de hallarnos en su capital.

Fracasada aquella tentativa, por lo que á mi hace casi me alegro, pues hoy no estamos para dividir las pocas fuerzas con que podemos contar: y una vez que MM. Adema y Guilbeau han publicado y repartido los Estatutos de la Federacion, creada en Fuenterrabia, no seria prudente tal vez constituir otra Federacion enfrente de esta, hoy que los Combes (19) francés y Romanones (20) español se proponen destruir los idiomas regionales, y entre ellos el euskara.

Todos unidos podremos hacer algo: si nos dividimos los pocos que sentimos el amor á la patria, quedaremos aniquilados.

No es ciertamente «Eskual-zaleen Biltzarra», ni «Euskaldunen Bilzarra». Pero á mi no me cuesta el menor trabajo posponer mis propias ideas é iniciativas á algo que vale mas, mucho mas cual es: la unidad de todos.

Despues de todo lo regular es: que sean los euskaldunes, amantes del euskara y en tal sentido, lo mismo cuentan lo uno que lo otro.

Lo unico que sentiré es: que por desconfianzas hacia los mantenedores del Eskual-zaleen Biltzarra se aparten VV. los mas entusiastas. En tal caso yo siempre estará conVV., pero no me cansare de rogar a todos que permanezcamos unidos ante el enemigo comun. En este mismo sentido escribo al Sr. Azkue.

No se opone esto á que si fuera posible intente yo en Navarra constituir el Consejo regional de la federacion de Euskaldunes para la reconstitucion del Euskara: pero esto seria con carácter puramente regional, no con el general de

(19) Émile Combes (1835-1921). Frantziar politikaria. Besteak beste, Hezkuntza ministroa 1895-1896 bitartean eta gobernuburua 1902-1905 bitartean.

(20) Álvaro de Figueroa y Torres, Romanones-eko kondea (1863-1950). Espainiar politikaria. Besteak beste, Hezkuntza ministroa 1901-1902 bitartean.

todos los Estados de la Euskalerrria; porque esto me pareciera levantar bandera contra bandera: aparte que ya mi pensamiento fracasó en San Sebastian.

Supongo tendre el placer de ver á V. cuando se reuna la Federacion o Asociacion en Fuenterrabia, o donde sea en el mes de Setiembre y entonces cambiaremos impresiones ya que nos reuniremos mas amenudo [sic] como fuera de desear.

Queda siempre suyo con un fuerte apretón de manos su buen amigo.

Estanislao Aranzadi

PIERRE BROUSSAIN-EN GUTUNDEGIA

Bosgarren gutun azaoaren aurkezpena

P. Charritton eta J.P. Ouret

Pierre Broussainen Euskaltzaindiko gutundegiaren azken azaoa aurkezten dugu hemen. Bi zati baditu artikulu honek.

- a. Estanislao Aranzadik Pierre Broussaini bidali gutun interesgarriak komentatzen dituzte Pierre Charritton eta Pruden Gartziak.
- b. Beste testuak aldiz Pierre Charritton eta Jean-Pierre Ouretek.

Zein dira azken hauek?

Alde batetik badugu Marie Broussain bere arrebari Piarresek bidali familiako gutun bakarra, besteak familiaren esku baitaude denak, zuzen den bezala.

Bestetik ez dira gutunak bainan bildu ditugu ere hiru idazki Piarres Broussainek berak idatziak haren politika eta kultura kezka adierazten dizkigutela-kotz.

Ondotik datoz *Cercle d'Etudes Euskariennes* eta *Eskualduna* erakundeak doazkien Henri Gavel eta Amédée Larrieuren paperak.

1914eko gerla denborako bi gutun ohargarri ere badauzkagu, Jean Mougica eta Bernardin Harréguyrenak.

Eta azkenik Hegoaldeko bi euskaltzale handiren gutunak izanen dira, hauek baitira Gregorio Mujica gipuzkoarra eta Kerman Garmendia nafarra.

Hasparren, le 22 mai 1913

Ma chère Marie, (1)

En rentrant de Bayonne où j'ai passé la journée (le matin réunion du Comité des fêtes d'Abbadie et l'après-midi réunion du Comité de *Eskualduna*), je trouve ta lettre qu'Amélie m'a envoyée d'Amendeuix et je vois sans peine que la santé de notre frère te donne des inquiétudes. Evidemment cette crise d'angine de poitrine a ébranlé tout son organisme, a réveillé les vieilles tares et surtout affaibli son coeur.

La première indication est de soutenir son coeur et je suis d'avis qu'il devrait prendre des granulés de digitaline ou de sparténie. Pour relever des forces tu devrais lui faire prendre du vieux vin de Bordeaux ou de Bourgogne et aussi de la carmine Lefranc ou du jus de viande. Les noix de Kola fraîches –on peut s'en procurer facilement à Paris– sont aussi un excellent reconstituant et je ne pense pas que le médecin qui le soigne y verra une contre-indication. Veille aussi à ce qu'il ne fasse pas le moindre effort, jusqu'à ce que son coeur soit complètement rétabli. En somme, repos absolu, médicaments cardiaques, reconstituants et pas d'émotions.

Tu me tiendras, je te prie, au courant ... des phases de sa maladie et si le médecin traitant croit qu'il y a du danger, envoie-moi une dépêche et je partirai de suite pour Paris.

Cyprien m'a fait cruellement souffrir (il m'est pénible de te faire cet aveu) et d'autant plus souffrir que ce sentiment était plus concentré en moi, en me montrant si peu d'attachement dans la personne de mes chers petits-enfants dont il a négligé jusqu'ici de faire la connaissance. Je ne sais pas si tu peux comprendre cette blessure du coeur. Mais je la sens mieux que je ne peux l'exprimer et je souffre aussi pour lui en comparant son indifférence au sentiment familial si développé chez nos chers disparus, maman et Jean-Baptiste.

(1) Marie Broussain (1851-1938), Pierre Broussain-en arrega zaharrena da eta, hogeï urtez deputatu izanen den, Léon Guichenné (1846-1926) berriz Marie-ren andrea. Hemen aipatu dira besteak, Amélie (Baratchart) Amenduzekoa (1879-1960) Pierre Broussain-en andrea eta haren haurren ama, Jean-Baptiste Broussain (1854-1906) Madrileko anaia zena eta Cyprien Broussain (1856-1913) beste anaia eritasun honen ondotik Parisen zenduko dena. Beste familiako letrak etxekoek begiratzen dituzte.

Malgré tout, je n'oublie pas que c'est mon frère et je lui garde toute mon affection muette. Aussi, je te le répète, si sa vie est en danger, appelle-moi de suite auprès de toi pour m'éviter le cruel regret de n'avoir pas assisté à ses derniers moments alors que je pouvais le faire. Ce voyage à Paris, je le ferais volontiers, si cela est nécessaire.

Tout à l'heure à Bayonne j'ai appris la mort de M. Daranatz (2), maire d'Espelette, décédé hier. J'assisterai aux obsèques qui auront lieu demain à Espelette à 10h. Je ferai dire une messe de la part de Léon et une autre en mon nom.

Je pense que l'évêque assistera à l'enterrement si du moins il est rentré de sa tournée de confirmation en Béarn.

Maria, la tante d'Armand Hiribarren, est en pleine convalescence. Elle se lève depuis trois jours. Je crois que Louise et Armand vont venir la voir prochainement.

J'ai quitté Amendeux il y a huit jours et y retournerai lundi. J'en ramènerai Amélie et les enfants demain en huit, vendredi 30 mai.

Je t'embrasse bien affectueusement.

D' Broussain

* * *

Ene herritar maiteak,

Harriague-Morrochko jaunak hiltzean hutsik utzi du departamenduko kontseilu jeneralean zaukan tokia. Urriaren 8an deituak izanen ziezte jaun horren ordainaren hautatzerat. Iduritzen bazautzie on eta gai nizala, agertzen nitzautzie ordain sartzeko eta zien bozak galdegiten dauzkitziet.

Engoitik denek edo gutiz gehienek badakizie nor nizan, nundik jalitzen, nola ibili nizan orai artino. Nahiz Pabe'ko bilkura hortan politikarik egin behar ez den, nahiko duzie jakin menturaz zer nizan, churi ala gorri. Galde horri ihardetsiko dautziet : odolez eta bihotzez Eskualdun garbia niz. Eskualdun ! Hitz horrek, laburra delarik, asko gauza erran nahi du.

Erran nahi du gure endako edo arrazako jendeak Eskualherria itsutuki maite diela, ama bat bezala, ororen gaintik; gure arbasoen erlisionea ez die-la ukatu nahi; gure oitura edo usaia zaharrer, guziz gure eskuara ederrari zinez atchikia dela; nahi diela zaharrer, buruzagier eta legeari errespetuia ema-

(2) M. Daranatz Ezpeletako errient eta auzapeza, 1913an hila, Jean-Baptiste Daranatz (1870-1945) apez euskalzale eta adiskide handiaren aita zen.

na izan dakioten eta aita familiakoaren nagusitasuna azkar egon dadin; nahi diela oraino bakeak eta batasunak gutartean beti iraun dezaten.

Horra zer den, ene arabera, egiazko Eskualdun izaitea.

Bertzalde kontseilu jeneralean sar-arazten banuzie orhoituko niz zoin diren zien beharrak, ene herritar maiteak, eta gisa hartarat jokaturen niz zien ongia beti gogoan erabiliz. E'niz ogi baino gasna gehiago hitzemaiten dutenetarik eta e'niz ariko parabola ederrez zien lilluratzerat. Bakarrik hitzemaiten dut ene indarraren eta jakitatearen arabera lan egingen dudala. Ikusten badut zerbeit onik egiteko badela Azparne'ko zapataintzaren alde edo kantonamenduko laborantzaren onetan, erran gabe doha e'nizala lo egonen, eta hortako ez balimbadut indarrik edo argirik aski joanen niz biak ausarki dituztenen ganat. Laborariez bereziki, lur lanetik bizi direnez artha atchikiren dut, ezen gizonaren izerdiz onturiko lurrean da gauza guzien hastapena, lurra baita mundu hunktako ontasun guzien iturria.

Orhoit beraz, Urriaren 8an, bozatarat juaiten zieztelarik, badela Azparne'n herriko ume bat zien zerbitzari gootik eta zinez jarri nahi dena.

Ene herritar eskualdun maiteak, agur.

*D' Pierre BROUSSAIN,
Azparne'ko auzapeza (3)*

(3) 1905eko abuztuaren 18an Parisen bapatean zendurik St Martin Harriague Morroxo, Hazparneko auzapez, kontseilari jeneral eta diputatua, hiru kargu horiek hauteskunde bidez ordezkatu ziren jarraian. Karia horretara idatzi zuen dei hau Piarres Broussain auzapez berriak eta hiru hautagaietarik lehen atera zen bera lehen itzulian, baina bigarren itzuliko kontseilu jeneral karguari uko egin zion eta Emile Larraidy medikuari utzi behin alxia. Diputatugoa aldiz Léon Guichenné Marie Broussainen senarrak ardietsi zuen.

P.B. –R. Trebitsch (4)
1913

Hôtel Gascoïna, Ed. Iriart propriétaire
Hasparren

Vienna'ko jaun batek galdeinik gootik emaiten tut zombeit hitz Azparne'ko eskuara garbiz. Eskuara aiphatzen duanaz geoz enitake eon erran gabe galtzeko irrisküan dela, Espainiako Eskualherrietan bereziki. Nafarroan eta Bizkaian lehen eskuaraz mintzo ziin herri anhitz oai españolez mintzo dia. Frantziako Eskualherrietan nahiz gue mintzaia zaharra oai artio aski azkar den halee zombeit lekutan galtzen âi da, hala nola Endaian, Donibane-Ziburun, Donapaleun, eta Maulen. Hiri horiitan badia haur frango, aitamak eskualdunak tuitzenak eta eskuara eztahtenak.

Gue arbasuen mintzaia eskoletan iakats balezate elitake holakôik gerta. Eskoletan eskuara ikasiz gue hurrek amodio gehioo balukete been aitamen mintzaiaandako eta been buriüak ohora litzazkete gue arbasuak bezala mintzatuz.

Eskolaz kampo badia ene arabera bi gauza eskuara galaazten dutenak: lehenik jende handien etsemplüa eta geo gue mintzaiaan pobrezia. Jende chehia beti jende handiâi jarraikitzen zako, ala beztitzeko maneran ala mintzatzeko maneran. Eskualherriko jende handiek, miiku, aphez, notari, abokat, aspaldian eskuara utzi dute frantsesez edo españolez artzeko eta hek bezala iteko jende chehiak ee âi dia frantsesez edo españolez mintzaten, ahal dutenian.

Ochtian erran dut gue mintzaia pobria dela. Ez da estonatzeko zeen-eta oai diila mila urthe bezala eona bita batee abaastu gabe. Alta baa biziki errech litake eskuarâi emaitia eskas ditiin hitz guziak. Hitz berriak aise in ditazke erruak eskuaran berian hartuz, frantsesâi eta españolâi batee maileatu gabe.

(4) Rudolf Trebitsch etorri zen 1913ko uztailaren 18an Donibane Lohizunera, Viennako Zientzien Akademiak bidalirik, berrikitan asmatu zen «fonografo» deitu tresnaren bitartez munduko hizkuntzen lagin ozenak biltzeko egitasmoaren betetzeko xedetan euskalzaleekin lan egitera, bai eta J. de Urquijo, T. de Arantzadi, Gregorio de Mugica, Georges Lacombe, Gabriel Roby, A. Constantin eta P. Broussain-ekin lan ederra egin zuen zazpi euskal herrietan : Ikus , J. de Urquijo «A proposito del viaje del Dr R. Trebitsch», in *Revue Internationale des Etudes Basques*, 1913, VII, 575-583. Orduan bildu altxorra guhonek baliatu ahal izan dugu Hans Mukarosky jaun irakasleari esker, 1985an, P. Broussainez egin dugun azterlanean, P. Charritton, *P. Broussain, sa contribution aux études basques*, Paris C.N.R.S. 1985, eta geroztik Viennako Akademiaren kopiak Bilboko Azkue Liburutegian ere badaude. Hona Hazparneko laginaren testua eta itzulpena.

Traduction française d'un texte manuscrit du docteur Pierre Broussain, maire de Hasparren (1905-1919), destiné à l'enquête ethnolinguistique du professeur Rudolph Trebitsch, réalisée en Pays Basque de France et d'Espagne pour le compte de l'Académie des Sciences de Vienne, en 1913.

*Hôtel Gascoïna, Ed. Iriart propriétaire
Hasparren*

A la demande d'un monsieur de Vienne, je donne volontiers quelques mots dans le pur basque de Hasparren.

Puisque je parle du basque, je ne puis cacher que cette langue est en danger de disparition, surtout dans les pays basques d'Espagne. En Navarre et en Biscaye, de nombreuses villes qui jadis parlaient le basque, parlent aujourd'hui en espagnol. Dans les pays basques de France, quoique notre vieille langue soit encore assez solide, le basque est en train de disparaître dans quelques villes comme Hendaye, Saint-Jean-de-Luz, Saint-Palais et Mauléon. Dans ces villes on trouve de nombreux enfants, dont les parents sont basques, mais qui ne parlent point basque.

Si on enseignait le basque dans les écoles cela ne se produirait pas. En apprenant le basque dans leurs écoles, nos enfants aimeraient davantage la langue de leurs parents et ils s'honoreraient en parlant la langue de leurs ancêtres.

En dehors de l'école il y a, à mon avis, deux causes qui contribuent à la perte de l'eskuara : d'abord l'exemple des hautes classes et puis l'indigence de notre langue. Le petit peuple imite toujours les classes dirigeantes, soit dans l'habillement soit dans son langage. Depuis longtemps les bourgeois basques, médecins, prêtres, notaires, avocats, ont abandonné le basque pour le français ou l'espagnol et pour faire comme eux, les gens du peuple essaient, quand ils le peuvent, d'utiliser le français ou l'espagnol.

J'ai dit encore que notre langue est indigente. Il n'y a pas lieu de s'étonner car elle est demeurée comme il y a mille ans, sans s'enrichir. Il serait pourtant très facile de donner au basque tous les termes qui lui font défaut. Il est aisé de créer des mots nouveaux en utilisant les racines basques, sans avoir à emprunter au français ou à l'espagnol.

(Juillet 1913)

Café du Grand Balcon
Bayonne

Monsieur,

Au nom de mes collègues du Cercle d'Etudes Euskariennes je suis très heureux, Monsieur Winkler (5), de vous souhaiter la bienvenue parmi nous, mais je crois aussi devoir réclamer toute votre indulgence pour la situation humble et modeste de notre local et de notre organisation.

Vous ne trouverez ici ni archives intéressantes ni bibliothèque bien garnie, car notre existence ne date que de quelques mois, mais nous tâchons de suppléer à cette indigence par notre bonne volonté, par notre esprit de bonne camaraderie et surtout par l'amour très vif que nous portons à l'antique et original idiome euskarien. Nous sommes et nous nous contentons d'être des ouvriers laborieux et consciencieux appliqués à amasser le plus possible de matériaux avec l'espoir que plus tard de ces matériaux un linguiste de génie fera surgir le monument définitif dédié à l'euskara. Le problème jusqu'ici insoluble des origines de la langue basque et de ses rapports avec les autres idiomes de la planète sera tôt ou tard résolu, j'en ai la conviction, par un ou plusieurs linguistes qui feront un jour une synthèse lumineuse et définitive des travaux analytiques actuellement en cours, travaux auxquels nous collaborons dans notre modeste sphère.

L'Égypte a son Sphinx qui dérouté les archéologues et les historiens. Souhaitons que le Sphinx qui intrigue la linguistique, le Sphinx de l'Euskalerria ne soit plus un jour une énigme mais bien un phénomène scientifiquement interprété et expliqué.

Nous connaissons, plus ou moins, Monsieur, la belle étude que vous avez consacrée à l'euskara concurremment avec plusieurs de vos compatriotes dont les investigations scientifiques sont faites de méthode et de ténacité, les deux qualités primordiales du savant. Aussi, sommes-nous très heureux de saluer en

(5) Winkler Heinrich, 1848an jaio jakintsun prusiarrak hizkuntzalari munduan ezaguna zen Kaukasoko hizkuntzen eta euskararen arteko ahaidetasun zeinuak sumatu zituelakotz. 1913ko uztailean etorri zen Alemaniatik Euskal Herrira bere semearekin eta P. Broussainek ongi etorria egin zien lehenik Hazparnako bere etxean eta gero Baionako Bourgneuf karrikan, *Cercle d'études euskariennes* deitu euskalari elkarteko kideen erdian : *ikus*, P. Charritton, *op. cit.* 287. or.

vous un digne représentant de cette grande nation allemande chez laquelle la science est si en honneur et qui a fourni particulièrement à l'humanité tant de linguistes éminents.

J'ai assez parlé. Je vous cède la parole. Il nous tarde en effet d'entendre la communication que vous nous avez promise sur les rapports de l'euskara et des langues ouralo-altaïques.

* * *

Cercle d'Etudes Euskariennes

Bayonne, le 5/07/1913

M. le Docteur Broussain, Hasparren

Monsieur et cher Confrère,

J'ai l'honneur de vous informer que la prochaine réunion du Cercle d'Etudes Euskariennes aura lieu à Bayonne le vendredi 18 juillet à 2 heures 1/2 de l'après-midi, rue Bourgneuf.

Ordre du jour:

- 1° Communication sur la langue basque et les langues ouralo-altaïques.
- 2° ... suffixes *gi*, *go*, *gu* (suffixe locatif ...), *gile*, *gin*.
- 3° Présentation d'ouvrage: *Analyse du français ... et du basque ...* par M. le Capitaine Darricarrère.

(Les membres du Cercle, titulaires ou correspondants, qui ne pourraient assister à la séance sont priés de vouloir bien adresser leurs communications ou observations éventuelles soit au président soit au secrétaire).

Veillez agréer, Monsieur et cher Confrère, l'expression de mes sentiments dévoués.

*Le secrétaire,
Henri Gavel (6)*

Adresse du président: D^f Broussain à Hasparren.

Adresse du secrétaire: H. Gavel, place Lamothe à Anglet, près Bayonne.

(6) Henri Gavel (1880-1959) euskal hizkuntzalari sortzez frantsesa, Tolosako Unibertsitateko irakasle eta euskaltzain izana.

Anglet, 23 novembre 1916

Cher Monsieur le Président,

J'ai reçu de Don Luis de Eleizalde (7), il y a quelques temps déjà, une lettre de remerciements pour l'envoi de l'album de Raemaekers. Bien qu'elle fût destinée au Président du Cercle d'Etudes Euskariennes, c'est à moi que Don Luis de Eleizalde l'a adressée. Je vous la transmets donc, en vous priant de m'excuser si je ne l'ai pas fait plus tôt, mais j'ai été très occupé depuis un mois, notamment par les examens de licence que je suis allé faire passer à Bordeaux et par les cours que je vais y faire toutes les semaines (tant bien que mal, étant donné l'état de mes yeux).

J'ai eu récemment des nouvelles de Lacombe (8) par sa mère qui est allée le voir : il a conservé son bras gauche, mais ce bras est, pour le moment du moins, paralysé.

Au revoir, cher Monsieur le Président, et recevez une fois de plus l'expression de mes sentiments les plus dévoués.

Henri Gavel

(7) Luis Eleizalde (1873-1923) euskal idazle eta hizkuntzalari bergararra, lehen euskaltzainetarik izana.

(8) Georges Lacombe (1879-1947) euskal hizkuntzalaria eta Pierre Broussain ordezkatu zuen euskaltzaina. Hemen ordea ohartzen gara 1914-1918ko gerlan soldado zelarik gogorki joa izan zela, besomotz gelditu zenaz geroz horren ondorioz.

ESKUALDUNA

Journal Basque-Français hebdomadaire
Fondé en 1886

A. LARRIEU (9), Administrateur
69, rue Bourgneuf, BAYONNE

(17/06/1916)

Samedi soir

Cher Monsieur,

Je m'aperçois que les choses vont se passer tout autrement pour les élections du Conseil d'Administration.

Tout d'abord, d'après les statuts, ce ne sont pas 4 mais 5 membres qui doivent être élus par le conseil, soit :

- 1 président,
- 2 vice-présidents,
- 2 administrateurs.

De plus, ils ne sont pas désignés dans leurs fonctions directement par l'assemblée mais la désignation est faite par eux-mêmes une fois qu'ils ont été élus administrateurs.

De plus, j'ai réfléchi que le terrible Dr Dourisboure va peut-être trouver qu'on fait beaucoup d'honneur aux nouveaux venus. Le mieux ne serait-il pas de le comprendre parmi les 5 administrateurs en lui cédant une place qui semble devoir vous revenir tout naturellement.

Dans ce cas, vous proposeriez, toujours au titre de principal actionnaire, les cinq administrateurs suivants : M. d'Arcangues, Dourisboure, Constantin, Guichenné, Ybarnegaray.

Le 1er deviendrait président, MM. Constantin et Dourisboure administrateurs, et les deux députés vice-présidents.

(9) Amédée Larrieu agertzen da Baionan «L'action libérale et populaire» alderdi berria, errepublikara bildu katolikoez 1901ean sortua Lapurdira heltzen delarik 1904-05ean Léon Guichenné deputatuarekin. *Eskualdunaren* kudeatzaile ezarri zuten Guichenné, Perret, Nicolas d'Arcangues eta Hiriart-Urruty apezak.

Vous-même seriez nommé contrôleur.

Et j'imagine que de cette façon tout le monde serait satisfait.

L'important est de bien manoeuvrer pour y parvenir. J'espère que vous y réussirez.

Croyez toujours, cher Monsieur, à mon respectueux et bien cordial dévouement.

Amédée Larrieu

* * *

Bayonne, le 17 août 1916

Monsieur le Dr Broussain
Hasparren

Cher Monsieur,

Nous ne sommes pas encore prêts à tenir notre réunion ! M. Constantin n'a pas reçu de réponse de M. ou de Mme d'Andurain. Espérons que cette dernière adhésion ne se fera pas trop attendre.

En tout cas, nous ne pourrions maintenant, au plus favorable, tenir la réunion que le 31 courant.

Je suis heureux qu'elle nous donne l'assurance que vous serez des nôtres.

Veillez croire, cher Monsieur, à mon très respectueux dévouement.

Amédée Larrieu

Bayonne, le 12 octobre 1916

Personnelle

Cher Monsieur,

Comme vous le verrez dans l'*Eskualduna* de demain, nous convoquons les actionnaires de l'*Eskualduna* à la 1ère assemblée obligatoire pour le jeudi 26 octobre. Toutes les formalités sont enfin remplies, et il ne nous reste qu'à constituer définitivement la Société. L'ennuyeux est qu'il faudra deux réunions consécutives pour ce grave objet. Comme il est à craindre que la bonne volonté de certains membres ne défaille un peu, j'aurai soin d'avoir sous la main des pouvoirs tout prêts à signer pour ceux qui assistant à la réunion nous déclareraient craindre ou être sûrs de ne pas pouvoir venir. De cette façon, nous serons assurés d'obtenir le quorum.

Ne croyez-vous pas que cette annonce de réunion à quinzaine justifierait très bien une lettre de vous à M. d'Arcangues pour lui dire qu'il est indispensable que nous ayons pour le 26 octobre une reconnaissance de sa dette de :

F. 4000 du 1er avril 1913

F. 4000 du 1er juillet 1913

Ensemble F. 8000 avec intérêt de 3% (qui n'ont pas été payés).

A la réunion vous pourriez peut-être lui demander, en faisant remarquer que nous avons encore sur les bras la dette de 10.000 francs des héritiers Harriague :

- 1° Qu'il acquitte régulièrement chaque année en Janvier les intérêts ;
- 2° Qu'il rembourse chaque année au moins 1000 francs que nous verse-
rons en déduction de notre propre dette Harriague.

Le texte voté et décidé, il appartiendrait ensuite à l'administrateur de la Société qui aurait plus d'indépendance que moi de la faire s'exécuter.

Il est certainement ennuyeux d'être obligé de recourir à ces moyens avec un si excellent homme, mais c'est je crois l'unique moyen de rentrer petit à petit en possession de ces 8000 francs.

Dites-moi, je vous prie, ce que vous en pensez.

Veillez agréer, cher Monsieur, la respectueuse expression de mes meilleurs sentiments.

Amédée Larrieu

P.S.– Le mois de Novembre va amener l'anniversaire du bon chanoine. Il conviendrait, semble-t-il que l'*Eskualduna* fit faire pour lui un service. Peut-être, cette fois, pourrait-il avoir lieu à Bayonne, après avoir été annoncé dans l'*Eskualduna* la semaine précédente, et dans le courrier la veille. Qu'en pensez-vous ? Je consulterai aussi à ce sujet M. d'Arcangues.

* * *

Le 19 juillet 1916

Chers Monsieur et Madame,

Izkibazen ditut bi lerro ene eta gure berrien igorteco. Ni arras ongui naiz osagarrian eta gauza bera dauziet desirazen orai eta bethi familia guziari.

Beraz jaun eta echeco andere maiteac errezebitu izan dut zuec igorri colia mila plazerrekin eta erremesiazan zaituztet zuec duzuen borondate onaz enetaco. Hemengo berriez questione guretaco seguric ez da gueroago tranquilago juhan izigarri eta harrigarri da hemen ari den bombardamendua zembeit egun huntan *nuit et jour* eta gu bethi *entre les canons* lanian segur izaiten dugu bochetaric present ederric nahiz *eux aussi reçoivent* gure aldetic. Eta halere hec bethi gure lurrean. *Mais il faut espérer que cette année ils évacueront la France* ez badute oraico aldian *évacuaz*en, pensazen ahal dugu hemen guirela oraino berze negu batenzat seguric. *Mais il faut espérer que ça se finira avant l'hiver et que nous seront rendus à nos familles pour l'hiver prochain*, zeren posible da hola irautea *longtemps*. Bai guizonez ala bai munitionez, *on dirait que c'est une sonnerie des tambours à la manière qu'ils font nuit et jour*.

Rien autre chose à vous annoncer pour le moment, seulement le temps ce n'est pas fameux, toujours des sombres et humides très mauvais temps pour la saison.

Je vous quitte de plume mais pas de coeur.

Recevez Monsieur et Madame les plus cordiales poignées de mains les plus affectueuses.

Jean Mougica (10)

(10) Jean Mougica deitzen zen Pierre Broussain-en mutila eta karrosazaina eta hau izan zen gerlatokietarik bere nagusi etxekanderei gizon gazteak, hil aitzin, bidali zien azken gutuna, ondotik datorren Bernardin Harreguy soldado lagunak bere burasoei bidali gutunak erakusten duenaren arabera. Horra zergatik, oroitgarri gisa, Piarres Broussainek begiratu zituzkeen bi gutunak.

La Somme, le 19 Août 1916

Ene aita eta ama eta arreba maiteac,

Iskiriaticen daitciet bi lero. Ontsa niz Jainco Maiteari escer eta guisa bera desiratcen dautcuet. Egun ican dut ciec igorri colia. Onsa dinda eta botila esta haussi. Osagari onarekin gosatuco tut. Igorria dautciet biper freskoen galdea bakaric. Hec igorrik ere estut orrai beste deussen beharic. Oraino eskia partituac pausalat bainan fite yoanen guira posiblez asteharte arrasean.

Hil omen du obusa batec Haspareneco Jaun Meraren mutila. Pensatcen dut norbetec essagutcen cinutela:aspaldian Hasparnen egoiten cen. Estut nihaurec ikusia bainan anicetarin hola aditcen dut. Gure errecimenduan cen duela combeit egun, ele eguina nuen.

Gerla triste hau beti bardin dugu. Denbora ederac ari dira hemen ere. Paskal Matcikoren errecimendua egun partitu da hemendic. Estakit norat yoain den. Hemen esta beste berriagoric. Huntan gelditcen nis suen berrien beha.

Mila goranci gucieri eta Jaun Bicariari.

Bernardin Harréguy (11)

(11) Bernardin Harreguy : guhonek ezagutu dugu haurtzaroan gerlari ohi hau, nahiz ez jakin orduan, noizbait lekukotasun hau emana zuela. *P.X.*

Fuenterrabia 10 Julio 1913

*M. Doctor Broussain
Biarritz*

Distinguido señor:

La revista *Euskalerrriaren alde* que dirijo va a organizar a fines de este mes una fiesta vasca en Tolosa (Guipuzcoa). Nuestro deseo es que en esa fiesta tomen parte un bersolari vizcaino y otro de esa parte de la región vasca.

Para conseguir que venga un vasco-francés me he dirigido a mi amigo D. Julio de Urquijo y a D. Vicente Vicendoriz, y ellos me recomiendan que me dirija a Vd que está enterado del asunto. Por eso le escribo.

Quisiera que nos recomendara Vd un bersolari bueno, y, a poder ser, le hablara Vd mismo y viera qué exigencias tendría para venir a Tolosa (cerca de San Sebastián) a pasar el día 28 de este mes, para cantar en nuestra fiesta que será por la tarde.

Agradeceré a Vd mucho que me conteste a la mayor brevedad, pues ya falta poco tiempo.

Rogándole me perdone la molestía, le saluda su atento servidor.

*Gregorio de Mujica (12)
Mayor, 32 – Fuenterrabia*

(12) Gregorio de Mugica (1882-1931) *Euskal Esnalea* elkartearen idazkari eta *Euskal Erriaren Alde* aldizkariaren zuzendari izan zen Hegoaldean.

Tolosatik 1913ko Uztaillaren ...

*Docteur Broussain jauna
Hasparren*

Agur jauna,

Berant bada ere, erabaki dute bersolariaren ...
datorrela, datorrela Tolosara astelenean ...
detu bezala alkatezaz ta billatuko ga...

Asteleneko atsaldean esan bearko di...
bersoak. Emen emango dizkiogu 80 franko
edo pesetak, emen frankorik eztago-ta.

Zuk ere zer-edo-zer nai badezu ...
idatzi alkatearen izenean ; Tolosan ...

Agur jauna, ta ondo bizi. Esker ...
ere egin dizkiguzun lanakatik, eta
bete, nai dezun bezala.

Zure lagun eta serbitzari.

Gregorio Mujica

Ondarribitik 1913ko Uztailaren 27an

*D' Broussain
Hasparren*

Jauna,

Artu ditut zuk bidaldutako bi edo iru idazkiak, ta esker ugariak eta be-roak zor dizkitzut.

Berialase erantzupena eman nai nizun, baña etzan nik erabaki bear nuen gauza bersolariaren ori, ta egun batean egon ta bestean egon, orrela egon naiz. Ala ere ordea, oraindik ezer eztaikit gai orrezaz, erantzupenik ez tet izan da.

Baña nik uste det baiezkoa izango dala erantzupena, ta onena izango da Larramendi ori dagoala gertuta Tolosara etortzeko ta biar edo etzi berriz idatziko dizut.

Agur jauna, barkatu nere isiltasan luzea, ta berriz ere eskerrak biotzetik: laister arte.

Gregorio Mujica

* * *

Sara, 1917/11/2gn

*Kepa Broussain jaunari
Hazparne'n*

Adixkide maitea, agur,

Gaurko bidarian biyaldu dizut euskaldun abesti batzuek, bururatuik, bear bada atsegin piskat eginen dizutela.

Atxematen baditut Donostiyan bertze inguratzik, igorriko dizkituz, bozik.

Atsegin izigarri aundiya izan nuen, zurekin erasi alditxoat egitea Bayonan, baña zoritzarrez denbora gutxi nuen egoiteko eta gauza ainitz errateko.

Agian laxterxko izanen dugu aldia berriz elkartzeko, zeren bertze ilabetean Donostiratu bearko dugu.

Zure asmo berekoa naiz !

Aberriyaren odola euskara da ! beraz zaindu euskara bizi dadien gure ama maitagarria !

Eskuararen urrats aztak ea marrak itz egiten daukute.

Agindu gura duzuna, zure adixkide onari JELpean.

Kerman Garmendia (13)

* * *

Idiakez, 7-1

Donostya, 1918-5-11n

Broussain Jaunari agur,

Aspaldixkoan ez dut zure berririk izan.

Seurki ageri da *Eskualduna*-ren izenpelaria edo «Geranta» ez dela zaharra bezain axoladuna.

Zure otsailaren eskutitzaren ondotik izan nuen berriz *Eskualduna*, eta apirileko 30n, 12ko zenbakiya. Guan den udatik onera ez ditut bi oyek beizik artu. Ez dut geyagoko zuzen-eskeik eginen. Artu zinduen nik biyaldu nituen Euskal abestiyak ?

Onen 19gn izanen ditugu Elizondon Euskal besta ederrak. Mintzatuko da bazkal ondo Aranzadi Jauna Iruneko gure Diputadoa erderaz. Eizaguirre (Tolosarra) Vergarako Diputadoa eskuaraz. Bilduko da yende ainitz, toki guzietatik.

Badakizu naski baitugula zazpi diputado eta irur senador nationalistak eta orietarik ere uste dut bilduko dela multxo pollita.

Zure erritik gurdibilakin ez da urrun eta etortzen bazira gauza ederrak ikusiko dituzu.

Gaur doaye Eibar, Gernika eta Bermeora itzaldi batzuen egitera gure adixkide Etcheber Jauna. Etortzen da maizko Donostira eta ikusten dugu elkar instantero.

Urren arte eta agindu Jauna gura duzuna.

German Garmendia

(13) Kerman Garmendia, Oroz-Betelun jaio zen 1856an eta Saran ezkondu Sarako auzapez Goyhetxen alaba Anna Goyhetxekin, berak 34 urte zituelarik eta honek 39 urte. Seme alabak izan zituzten. Semea Periko Garmendia (1890-1945) ezaguna da lehenik Iparraldean Baionako liburutegian eta museoan eta *Gure Herrian* Philippe Veyrinekin egin zituen lanengatik. Gero, 1937tik hara Bizkaian Julio de Urkixoren itzalean egin zuen lan Madrileko Historia Akademiako lankide bilakatu arte. 1945ean hil eta ehortzi zuten Getxon. Aita bera, aldiz, gutun hauetarik ageri denez sabindiar suharra izanik eta *Euskal-Esnalearen*, *Euskalerrri* aldizkariaren eta *Eusko Ikaskuntzaren* lankida, ez dakigu ez non ez noiz hil zen.

Los Parlamentarios vascos al Presidente Wilson

Mensaje cablegráfico (el 25 Octubre 1918) que los Diputados y Senadores nacionalistas han dirigido al Presidente de los Estados Unidos de América.

*Al honorable Presidente de los Estados Unidos de América
Washington*

Al cumplirse el 79 aniversario de la anulación, por el Gobierno español, de la independencia del pueblo vasco, los que suscriben Diputados y Senadores en las Cortes españolas, en nombre de todos los Vascos que conscientes de su nacionalidad desean y laboran por verla desenvolverse libremente, saludan al Presidente de los Estados Unidos de América, que al establecerse las bases de la futura paz mundial, las ha fundamentado en el derecho de toda nacionalidad, grande o pequeña, a vivir como ella misma disponga, bases que aceptadas por todos los Estados beligerantes, esperamos verlas aplicadas prontamente para el mejor cumplimiento de lo que la justicia y la libertad individual y colectiva exigen.

José Horn y Areilza, Arturo Campión, Pedro Chalbaud (Senadores por Bizcaya), Ramón de la Sota, Domingo Epalza, Antonio Arroyo, Anacleto Ortueta, Ignacio Rotaetxe (Diputados por Bizcaya), José Eizagirre (Diputado por Gipuzkoa), Manuel Arantzadi (Diputado por Navarra).

Ikusten duzu adixkidea ez garela gibelean gelditzen eta lazotasunik gabe, beti; aurrera mutillak !guazila!

Agur eta ondo bizi.

*G. Garmendia
Sara, 1918-X-28n*

*Donostiya 1920-01-26gn
Broussain jaunari, Azparne'n*

Adixkide maitea, agur !

«Eskual-Esnalea»-ren bilkuran erran zidaten zuri otoitzteko, ya emanen zinduen mintzaldi bat. Erantzun nioten ene araberan onetsiko zinduela, zeren euskaldun khartsuenetik zinela kotz.

Batzokikoak ere erran dirate izigarri atsegin izanen dutela nai bazindu itzaldi bat egin larunbat arrats batean.

Pueblo Vasco-n irakurtu dut eldu den ilabetean 14gn dela zuen bilkura diputacioneko jauregian. Larunbata baita 14. ederki etorriko lizake aratsean itzalditxo ori Batzoki-an egitea eta biramunean igandean goizeko 11n Euskal-Esnale-an (au petit teatre ou Novedades).

Ez dut erran bearrik zein onuratsu izanen den Bidasoako bi aldetako euskaldunentzat, adixkidetzea, elkartzea eta anaitu.

Segur naiz zoraratziko tuzula eta suztatuko direla orko anayen maitetasuna entzuten dutelaik.

Presta zite ba, adixkide maitea, egun orietan itzaldi oriek egiteko.

Ez duzu ikaste aundirik egin bear idatzitzeko, irakurtzeko erran bear duzunak. Biotzetik ateratzen diren itzak izaten dire beti ederrenak !

Zureain zai gelditzen da zure adixkide ona.

G. Garmendia

* * *

Barkatu ba Jaun maitea !Ahal bezain laster mezutuko dizut baina aste untan etzen eginkor. Autobusa autsia eta Baldar-apheza kanpoan, etzen posible. Ezta errex emendik ateratzea!

Donostira gan gabe nai dut seurki arratsalde bat zurekin iragan.

Gero ta obeki agertzen ari dire gutarren azkartasunak.

Izan dugu izigarri besta pollita Deun Martin biramunian. 40 bat Etxelartar bere alkate eta «charanga»-ekin etorri ziren.

Urren arte. Zure adixkidea.

G. Garmendia

1920-2-11n

*M. le Docteur P. Broussain
Conseiller Général
Hasparren (Basses-Pyrénées)*

Adixkide maitea,

Eskuratu nuen zure 4koa. Itzaldiya utzi dugu Apherilaren 25ko. Uste dut orduko etorriko zarela. Azkue eta aita Lhande ere etorri bearrak dire bertze egun batez.

Astelen arratsean emanen dute «Ramontxu» eskuaraz Teatruan. Jadanik asi dire tokiak artzen. Igandean ezta pitsik.

Zure adixkidea.

G. Garmendia

* * *

Donostia, 1920 Maiatza 2gn

*Madame V^{re} Broussain
Azparne'n*

Andre agurgarria,

Irakurtu dut *Euskadi*-n zure Jaun eta gure adixkide maite maitea il dela supituki, G.B. !

Iluntasunez biotza beterik, itz labor abek egiten dizkizut zure naigabe aundia zerbeit arintzen ote dutan.

Bizitoki au, kirastasan utsa da. Bi egun bozkari ba gaude, bereala zorigaitz bat gainera erortzen zaigu ta minberaturik uzten gaitu.

Guziaz gain Jainkoa daukagu eta bere aginduen azpian aurkitzen gerala-ko, burua makurtu bear diogu.

Oroitzapen orrek gure otoitz'ekin batean ezti dezala, zure eta sendiaren nigarren eta oinazen kirestasuna, Jainkoak eta denborak eginen dute gainerakoa.

Biotz-biotzetik bada zure naigabea laguntzen dizute Batzar zuzendariak.

Euskal-Esnalea'ren Buruzagi-orde.

G. Garmendia

EUSKALTZAINDIAREN AGIRIAK

BATZAR-AGIRIAK

Bilbon, 2003.eko abenduaren 19an

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Henrike Knörr, euskaltzainburuordea
Xabier Kintana, idazkaria,
Beñat Oihartzabal, Iker Sailburua
Andres Urrutia, Jagon Sailburua,
Miren Azkarate (goizez),
Jean Louis Davant,
Andolin Eguzkitza,
Andres Iñigo,
Jose Luis Lizundia,
Patxi Ondarra,
Txomin Peillen,
Pello Salaburu,
Ibon Sarasola,
eta Piarres Xarritton,
euskaltzainak.
Pello Telleria, idazkariordea, zegozkion
gaietan.

Ezin etorriak: Jose Antonio Arana-Mar-
tijarena, osasunagatik. Miren Azkarate-
na, ahala P. Salabururi emanez; Juan
Mari Lekuonarena, ahala J. Haritschelha-
rri utziz.

Batzarra goizeko 10,20an hasi da Bilbo-
ko egoitzako batzar aretoan, ezkerreko
zutabearen ageri diren euskaltzainak eta
bertan direla.

1. Akta onartzea

Iraileko batzarraren akta, A. Iñigoren eta
A. Urrutiaren ohar batzuekin, onartu da.

2. Onomastika: Nafarroa Behereko 6.
eskualdeko – *Agaramont*-eko – herri-ize-
nak, aurkako oharrak jaso gabe, onartu
dira.

3. Hizkuntza arauak: Hiztegi Batua: *arriskatu-askatu* zerrenda onartua banatu da.

Aurpegiara-azalzeria zerrenda oharrak gabea onartu da.

Ondoren, *askatzaile-atomatu* zerrendan egindako *askenazi-atoi* arteko oharrak
aztertu dira.

Atomika-aurpegia zerrendako hitz ohardunak aztertzen hasi eta *atomika-atril*
arteko hitzak aztertu dira.

4. Hiztegi Batuko bigarren itzulirako oharrak egiteko prozedura

Hiztegi Batuko bigarren itzulia arintzeko prozedura-testua banatu da.

5. Jagon Sailaren proposamena. Jagon Sailak prestaturiko eta, aholkularien
oharrak jaso ondoren, osaturiko «Euskalkien erabileraz irakaskuntzan, komunikabide-
etan eta Administrazioan» proposamena banatu da. Euskaltzainek beren oharrak urta-
rrilaren 20rako aurkeztu behar dituzte.

6. Eskuartekoak

6.1. Diruzainaren dimisioa

J.A. Arana diruzainaren dimisioa azaldu du J. Haritschelharrek, osasun-arrazoia
direla medio erabakia. Hutsune horretaz arautegiak dioena irakurri eta ordezkioa urta-
rrilean hautatu beharko dela iragarri du.

6.2. Herririk herri

«Euskal Herritik Europara» lemapean Arratian martxoaren 22, 23 eta 24an egiteko diren kultur ekitaldien programa, Euskaltzaindira igorria, banatu da.

6.3. BBK-Euskaltzaindia Literatur sariak

J. Haritschelharrek Euskaltzaindiak aurten ere Bilbao-Bizkaia Kutzarekin antolatutuen literatur sarien berri eman du. Saridunak ondokoak izan dira: Mikel Zubeldia, Txomin Agirre eleberri sarian «Manikien galeria» lanarekin; Pablo Barrio, Toribio Alzaga teatro sarian «Ama, hor al zaude?» antzerkiarekin; Luis Miguel Garde, Felipe Arrese-Beitia poesia sarian, «Oihan nabarra» lanagatik, eta Mateo Leonet (Patziku Peururena ezizenez ezagunagoa), Mikel Zarate entseiu sarian, «Harrizko pareta erdiurra tuak» saioagatik. Sariak abenduaren 12an eman ziren Bilbon Euskaltzaindiaren egoitzan, jendaurreko ospakizunean, bertan Akademiaren, BBKren eta epaimahaien ordezkariak presente izanik.

6.4. Gipuzkoako Diputazioaren eskaria

Xabier Huizi Belamendiak, Gipuzkoako Diputazioaren Euskararen Normalkuntzarako zuzendari nagusiaren eskari-eskutitza banatu eta irakurri da, euskaraz *Garapen Eramangarrirako Departamentua* erdarazko *Departamento para el Desarrollo Sostenible*-ren itzulpen egokia ote den galdetuz. I. Sarasola, H. Knörr, A. Eguzkitza, X. Kintana, P. Salaburu, A. Iñigo eta J.L. Lizundia euskaltzainak mintzatu ondoren, irizpena, datu gehiago bildu ondoren, hurrengo bileran erabakitzeke utzi da. Honi buruzko oharrak P. Telleria eta J.L. Lizundiari helaraztea erabaki da.

6.5. Hilberri-txostenak

2003an zendu diren bi euskaltzainen hil-berri txostenak urtarrilaren 30an Donostian ageriko bilkuran egitea proposatu eta onartu da. J.M. Satrustegirena A. Iñigok prestatuko du. Rudolf de Rijkena, berriz, P. Salaburuk.

7. Azken ordukoa

Lehendakariaren harrera ekitaldirako gonbita.

Euskaltzaindiak Juan Jose Ibarretxe lehendakariaren gonbita jaso du, abenduaren 19an, arratsaldeko 6etan Gasteizen gizarte, kultur, enpresa, kirol ordezkari entzate egin-go duen harrera-ekitaldira joateko. Hara euskaltzainburuordea eta idazkaria joango direla jakinarazi da.

8. Resu Orbe eta Lutxi Alberdiren omenaldia

Bilkura amaitzean, Euskaltzain eta egoitzako langileak bertan zirela, J. Haritschelhar euskaltzainburuak aspaldiko 25 urteotan Akademiaren langile diren Resu Orbe eta Lutxi Alberdi andreei Euskaltzaindiaren zilarrezko domina bana eman die, bakoitzak bere arloan erakundearen alde zintzoki eta trebeki beteriko lan isila baina beharrezkoa gorai patuz. Ekitaldia gutzien txalo-zartekin burutu da.

Batzarra 2.20an bukatu da.

Irteeran Rikardo Badiola argitalpen eragileak eta Jon Artza argitalpen banaketa-zerbitzuburuak euskaltzainei ondoko liburuen ale bana eman diete:

1. *Juan Pablo Ullibarriren (1722-1847) hiztegia*. Patxi Galé-k paratua.
2. *Udako Euskal Unibertsitatearen Historia*. Mikel Aizpuruk egina.

Jean Haritschelhar
Euskaltzainburua

Xabier Kintana
Idazkaria

Donostian, 2004.eko urtarrilaren 30ean

Batzar-agiria

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Henrike Knörr, euskaltzainburuordea,
Xabier Kintana, idazkaria,
Patxi Altuna,
Miren Azkarate,
Beñat Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
Jean Louis Davant,
Andolin Eguzkitza,
Andres Iñigo,
Emile Larre,
Jose Luis Lizundia,
Patxi Ondarra,
Txomin Peillen,
Pello Salaburu,
Ibon Sarasola,
eta Piarres Xarritton,
euskaltzainak.

Pello Telleria, idazkariordea, eta Juan Jose Zearreta, kudeatzailea, zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Jose Antonio Arana-Martijak, ahala X. Kintanari; Juan Mari Lekuonak, ahala J. Haritschelharri. Patxi Goenagak, P. Salabururi eta P. Zabaletak A. Iñigori utzi dio.

Batzarra goizeko 10,12an hasi da Gipuzkoako Diputazioaren Jauregian, ezkerreko zutabean ageri diren euskaltzainak eta bertan direla.

Batzarra hasi baino lehen, J.J. Gonzalez Txabarri Diputatu Nagusiak bilduak agurtu ditu, eta Diputazioak enkantean berriki erosi duen eskuizkribua erakutsi die. Egilea Joan Perez Lazarragakoa da, XVI. mendeko idazle arabarra. Testua, prosaz eta bertsoz moldatua, guztiz interesgarria dela azaldu du.

1. Akta onartzea.

Abenduko batzarraren akta, oharrik gabe, onartu da.

2. Jagon Saileko Corpusa: “Euskalkien erabileraz Irakaskuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan”. Testuari ohar idatziak egin dizkioten euskaltzainek, X. Kintanak, J.L. Lizundiak eta P. Salaburuk ahoz beren oharren funtsa azaldu dute. Hirurak Jagon Sailarekin biltzeko gelditu dira, testuan ohar horiek txertatu ahal izateko. M. Azkaratek esan du irakasle-aldaketetan bertoko euskalkia jakitea eskatzea ez litzatekeela erraz onartzekoa izango. A. Iñigok ea hori desiragarria izango litzatekeen galdetu du. A. Urrutiak ohargileei eskerrak eman eta oharrak integratzekoak direla esan du.

3. Onomastika: Nafarroa Behereko 6. eskualdea –Agaramont– : erabakita-koa banatu da.

4. Hiztegi Batua: *askatzaile-atomatu* zerrenda onartua banatu da.

5. Hiztegi Batua: *azalki-azuzena* (oharrik gabeko hitzen zerrenda banatu da).

6. Diruzaina izendatzea. Zuzendaritzak, diruzain kargurako, J.L. Lizundiaren proposamena egin du. Botazioan J. L. Lizundiak 18 boto ukan ditu eta boto zuri bat. Izendaturik gelditu da.

7. Hiztegi Batua: atomika-aurpegi zerrendan, *atril* eta *aurpegi* hitzen arteko oharrak aztertu dira.

8. Gipuzkoako Diputazioaren irizpena erabakitzea: J.L. Lizundiak, berak eta A. Eguzkitzak egindako txostena azaldu du. Bestelako iritziak entzun ondoren, *Gara-pen iraunkorra* erabaki da erdarazko ‘desarrollo sostenible’ ‘développement durable’ kontzeptua euskaraz adierazteko.

9. Eskuartekoak.

9.1. Fagor-en hiztegia. *Fagor* enpresak egindako *Altzarien negozioko hiztegia*, Euskaltzaindira bidalia, euskaltzainen artean banatu da.

9.1. Juan San Martin-i urrezko domina. J. San Martin euskaltzainari zorionak ematea erabaki da, joan den abenduaren 30ean Hondarribiko Udalak urrezko domina eman diolako. Ekitaldian euskaltzain oso eta urgazle batzuk izan ziren.

9.2. Pedro de Yrizar-en heriotza. Pedro de Yrizar ohorezko euskaltzaina urtarrilaren 10ean Madrilen hil dela jakinarazi da. Euskaltzaindiaren izenean doluminak helarazi zaizkio familiari. Familiak eskutitez eskerrak igorri ditu hiletetara euskaltzain batzuk joan zirelako.

9.3. Miren Azkarate-ren kargu berria. M. Azkarateri zorionak helaraztea erabaki da, Eusko Jaurlaritzako bozeramaile izendatu dutelako.

9.4. El Correo Digitalen II. Sariketa. Aurten *El Correo Digitalen II.* Sariketan Euskaltzaindiak Interneten duen web orria sarigai gertatu da. Hamabi hoberenen artean dago Akademiaren web orria. Saritua zein den otsailean erabakiko da.

9.5. Euskaltzaindiaren ordezkaria Jaurlaritzan. Eusko Jaurlaritzak Euskaltzaindiari ordezkaria izendatzea eskatu dio, “Euskal Gizataldeekiko Harremanetarako Aholku Batzordeko” kide izan dadin. Zuzendaritzak, orain arte bezala, H. Knörr izatea erabaki du.

9.6. 2004ko egutegiaz. *Nafarroa Oinez*-ek Euskaltzaindia Lizarrara, urriaren orde-
dez, irailan joatea eskatu du. Zuzendaritzak ez dakusa hor arazorik, eta hau proposa-
tzen du: irailaren 17an osoko bilkura Lizarran egitea, eta urrikoa, aldiz, Gasteizen egi-
tea. Ontzat hartu da.

Batzarra 1,53an amaitu da.

Ageriko bilkura

Arratsaldeko 5etan ageriko bilkura egin du Akademiak Gipuzkoako Diputazioaren Jauregiaren Tronu Aretoan, Euskaltzainburuaren eta Jose Juan Gonzalez de Txabarri ahaldun nagusiaren mahaiburutzapean.

Han, J.M. Satrustegiren senideez gainera, J. Haritschelhar, X. Kintana, B. Oihartzabal, A. Urrutia, M. Azkarate, A. Eguzkitza, A. Iñigo, E. Larre, J.L. Lizundia, P. Ondarra, Tx. Peillen, P. Salaburu eta P. Xarritton euskaltzainak, P. Andizabal ohorezko euskaltzaina, R. Badiola, J. Camino, M.P. Lasarte, J.A. Mujika, L. Oñederra, M. Ruiz de Urrestarazu eta J.J. Zearreta euskaltzain urgazleak, eta A. Okariz prentsa-arduraduna egon dira. Euskal Telebista, Donostiako Herri Irratia eta Argazki Press hedabideak ere bertan agertu dira.

Euskaltzainburuaren agur eta aurkezpen hitzen ondoan, Andres Iñigok Jose Mari Satrustegi euskaltzain osoaren hilberri-txostena irakurri du: “Jose Mari Satrustegi (1930-2003)”. Ondoren, Pello Salaburuk Rudolf de Rijk ohorezko euskaltzainarena irakurri du: “Rudolf de Rijk, euskaldunen Holandako adiskidea”.

Amaitzeko, J. Haritschelharrek hitza diputatu nagusiari eman dio eta berau, zenden merezimenduz gainera, eskualde guztietako euskaldunen arteko kultur eta adiskidetasun harremanak gorde eta estutzearen alde mintzatu da, bildurikoei bere eskerrak eta azken agurra emanez.

Bilkura arratsaldeko 6.20an amaitu da.

Euskaltzainburua
Jean Haritschelhar

Idazkaria
Xabier Kintana

Bilbon, 2004.eko otsailaren 27an

Batzar-agiria

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Xabier Kintana, idazkaria,
Beñat Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
Miren Azkarate,
Andolin Eguzkitza,
Patxi Goenaga,
Andres Iñigo,
Jose Luis Lizundia,
Txomin Peillen,
Pello Salaburu,
eta Piarres Xarritton

Pello Telleria, idazkariordea, eta Juan Jose Zearreta, kudeatzailea, zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Henrike Knörrrek, ahala Andolin Eguzkitzari, Jean-Louis Davantek, ahala Txomin Peilleni, Patxi Altuna, Patxi Ondarra, Ibon Sarasola.

Batzarra goizeko 10,18an hasi da Euskaltzaindiaren Bilboko egoitzan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak eta bertan direla.

1. Akta onartzea.

Urtarrileko batzarraren akta, J.L. Davanten eta H. Knörren oharrekin, onartu egin da.

2. Jagon Saileko Corpusa: «Euskalkien erabileraz Irakaskuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan» proposamenari egindako oharra erabakitzea. Puntuz puntu aztertu dira adierazpenaren pasarte guztiak, aldaketa batzuk eginez. 4.1. puntuari agertzen den *euron* hitzaren ordez *euren* jarri da, J.L. Lizundiaren kontrako botoaz.

3. Hizkuntza arauak.

3.1. Hiztegi Batua: erabakitako *atomika-aurpegi* zerrenda banatu da.

3.2. Hiztegi Batua: *aurpegiara-azalergia* zerrendan *aurre*-tik *auto*-ra egindako oharra aztertu, eztabaidatu eta erabaki dira.

4. Esku artekoak.

4.1. Hezkuntza Ministerioko Literatur Sariketak.- Urtero bezala, aurten ere Espainiako Hezkuntza, Kultura eta Kiroletarako Ministerioaren eskaria jaso da, berorrek 2004.ean antolatuko dituen Literatur Sariketarako Epaimahaietan Euskaltzaindiak bere ordezkariak izenda ditzan. Espainiar Letretako Sari Nazionalaren epaimahairako J.L. Lizundia izendatu da. Gainerako epaimahaikideen izendapena Euskaltzaindiko Literatura Ikerketa batzordearen esku uztea erabaki da.

4.2. Pedro de Yrizar jaunari buruzko hilberria. Pedro de Yrizar euskaltzain ohorezkoaren hilberri-txostena prestatzea H. Knörri agintzea erabaki da.

4.3. Lazarragaren testua. Euskaltzainei Joan Perez Lazarragakoaren testuaren CD-ROM bana eman zaie, Gipuzkoako Diputazioaren opari. Era berean, hortik Euskaltzaindiak ateratako paperezko kopia inprimatuak ere banatu dira.

4.3.1. Lazarragatarren berri. Arabako euskal idazle aurkitu berri honen leinua, jatorriz Oñatikoa dela eta, Euskaltzaindiko Bibliotekako Zuzendariak, Pruden Gartzia, bertakoa izanik, idazlearen eta beraren familiaren berri jakingarri batzuk eskaini ditu. Bukieran, euskaltzainek hala nahi eta ahal izanez gero, Oñatira txango bat antolatuzko prest dagoela esan du, bertan aipaturikoen antzinako bizitokiak erakusteko.

4.4. J.A. Arana-Martijaren osasunaz. Oraintsu arte erakundearen diruzaina izan den euskaltzainaren osasuna dela eta, J. Haritschelharrek zorionez hobeki dagoela azaldu, eta jadanik etxean dela.

4.5. Aldaketa 16-ren saria. Euskaltzainburuak *Cambio 16* aldizkariak Euskaltzaindiari eskaini berri dion saria dela eta, Madrilen otsailaren 16an izandako ospakizunaren berri eman du. Han, Euskaltzaindiaren izenean J. Haritschelhar eta H. Knörr izan ziren, bai eta Miren Azkarate Kultur sailburua ere, Eusko Jaurlaritzaren ordezkari gonbidatu gisa. Antolatzaileek ezarritako aurkezle berezi batek euskaraz hitz egin zuen bertan. Antolatzaileei esker oneko gutuna bidaltzea erabaki da.

4.6. El Correo Digital-en Saria. Egun berean, otsailak 16, *El Correo* egunkariak antolaturiko web gune interesgarrienak saritzeko lehiaketa erabaki zen Guggenheim Museoa. Finalisten artean Euskaltzaindia izanik, bertan izan ziren X. Kintana, idazkaria; J.L. Lizundia, diruzaina; Iñaki Kareaga, informatikaria; J.J. Zearreta, kudeatzailea eta Amaia Okariz, prentsa arduraduna. Akademiari akzesit bat eman zitzaion, X. Kintanak jasoa.

4.7. Nafarroako Gobernuarekiko Protokoloa. Euskaltzainburuak Nafarroako Gobernuarekiko protokoloa otsailaren 20an sinatu dela azaldu du. Testuaren kopia bana eman zaie euskaltzainei.

4.8. Jarraipen Batzordearen bilera. Otsailaren 26an, goizean, Euskaltzaindiak bilera egin zuen Eusko Jaurlaritzaren eta Bizkaiko eta Gipuzkoako Diputazioen ordezkariekin (Arabakoak bere ezin etorria adierazi zuen eta). Hitzarmenaren puntuak adostu ziren eta alde bietatik lehenbailehen sinatzeko asmoa erakutsi zen. Bilera berean Jaurlaritzakoek Euskaltzaindiak iazko diru-laguntza laster jasoko duela jakinarazi zuten.

4.9. EUDELEkiko hitzarmena. Batzar egun honexetan goizean egindako etenaldian Euskaltzaindiak EUDEL Euskadiko Udalen Elkartearekin egindako hitzarmena sinatu zuen Euskaltzainburuak Karmelo Sainz de la Maza Arrola, Leioako alkate eta EUDELEko lehendakariarekin. Horren kopiak euskaltzainen artean banatu dira.

4.10. J.M. Satrustegiren omenaldia. A. Iñigok azaldu duenez, J.M. Satrustegi nafar euskaltzain zenduari omenaldi bat eskainiko zaio aurtengo martxoaren 28an Arruazuko bere jaioeterrian, Udalak antolatua. Euskaltzain guztiei haraxe joateko gomita egin zaie. Era berean, Manuel Irujo elkartearen aldizkaria banatu du A. Iñigok euskaltzainen artean.

Bilkura 2,35ean amaitu da.

Euskaltzainburua
Jean Haritschelhar

Idazkaria
Xabier Kintana

Lezaman, 2004.eko martxoaren 26an

Batzar-agiria

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Xabier Kintana, idazkaria,
Beñat Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
Jean Louis Davant,
Patxi Goenaga,
Andres Iñigo,
Emile Larre,
Juan Mari Lekuona,
Jose Luis Lizundia,
Txomin Peillen,
Pello Salaburu,
eta Piarres Xarritton,
euskaltzainak.

Pello Telleria, idazkariordea, eta Juan Jose Zearreta, kudeatzailea, zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Henrike Knörr, ahala J.L. Lizundiari; Patxi Altuna, ahala P. Goenagari; Miren Azkarate, ahala P. Salabururi; Patxi Ondarra, ahala A. Iñigori; Ibon Sarasola, ahala P. Salabururi.

Batzarra goizeko 10,12ean hasi da Lezamako Udaletxeko batzar aretoan, ezkerreko zutabean ageri diren euskaltzainak eta bertan direla.

1. Akta onartzea.

Otsaileko batzarraren akta, J.L. Lizundiaren ohar birekin onartu da.

2. Jagon Saileko Corpusa: «Adierazpena Euskalkien erabileraz Irakas-kuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan». A. Urrutiak testua aurkeztu du eta J.L. Lizundiak pasarte batzuen ordenari egindako zuzenketarekin, ontzat eman da. Adierazpena apirilaren leian azalduko da prentsa aurrean Euskaltzaindiaren egoitzan.

3. Hizkuntza arauak.

3.1. Hiztegi Batua: *aurpegiera-azalkeria* zerrendako hitzen oharrak aztertu dira, *auto-tik azalgarri*-ra arte.

3.2. Hiztegi batuaren eztabaidarako oharra. P. Salaburuk Hiztegi Batuko hitz zerrendari oharrak egiteko prozedura proposamena aurkeztu eta azaldu du, lan hori errazteko asmotan. J.L. Lizundiak eskaturik, toponomastikako sarrerei buruzko argitasunak ere eman ditu. X. Kintanak, A. Urrutiak, A. Iñigok, P. Goenagak eta P. Xarrittonek ere ohar batzuk egin dituzte. Azkenean, P. Salaburuk bere «Hiztegi batuko eztabaidarako oharrean» aipatu bezala, Onomastika batzordeari herritarren izenen eta hizkuntzen izenen proposamen zehatza egin dezan eskatzea erabaki da.

3.3. Hiztegi Batua: *Azalki-azuzena*-ko zerrendako hitzak aztertu dira, *azaloste-azkura*-raino helduz.

4. Andolin Eguzkitza euskaltzainaren heriotza.

Euskaltzainburuak euskaltzainei A. Eguzkitza martxoaren 24an hil dela jakinarazi die, eta hileta-elizkizunak arratsaldean Santurtzin izango direla. Bertara joateko, Euskaltzaindikoek autobus bat izango dute. Familiak hala eskaturik, hilkutxa eramateko, hiru andari behar direla eta, Zuzendaritzako bizkaitarrek eskaini dute beren burua horretarako.

Andolin Eguzkitzari buruzko prentsa-dosierra ere prestatu dela azaldu du eta euskaltzainen artean banatu da. Ondoren, Euskaltzaindian jasoriko dolumin-gutun ugariak, telegramak eta mezuak irakurri ditu euskaltzainburuak.

Bestalde, erakundearen arautegiarekin bat, euskaltzain zenduaren ordezkoko kandidateak aurkezteko epea apiril-maiatz artekoa izango dela iragarri du Euskaltzainburuak, hautaketa ekainean egiteko.

5. Mikel Zarateren omenaldi-hitzaldiak.

Arratsaldeko jende aurreko ekitaldian Mikel Zarate idazlearen omenez egiteko ziren hitzaldiak, A. Eguzkitzaren hiletak direla eta, hurrengo ostegunerako, apirilaren lerako, uztea erabaki da.

6. Azken ordukoak.

Eusko Jaurlaritzako Kanpo Harremanetarako Zuzendaritzak eta Euskadiko Kuxak hala eskaturik, Urteko Euskal Herritar Unibertsala izendatzeko bere hautagaia onartu du Euskaltzaindiak, Pello Salabururen proposamenez: Renoko *Center for Basque Studies*. Hala jakinaraziko zaie.

Andres Iñigok, azken estatistiken arabera, Nafarroako 3 urteko hauren %30ak D ereduan matrikulatu direlako berri ona eman du. Bide batez, J.M. Satrustegi nafar euskaltzain zenduaren omenez bere jaioterrian, Arruazun, egingo zaion omenaldira Euskaltzainditik zenbat lagun joango diren zehaztu nahi izan du, lekua erreserbatzeko: J. Haritschelhar, A. Iñigo bera, X. Kintana, H. Knörr, E. Larre, J.L. Lizundia, B. Oihartzabal, P. Salaburu, P. Xarritton, A. Urrutia, P. Zabaleta eta J.J. Zearreta joatekoak dira.

Azkenik, P. Xarrittonek Baionako udalari, kale bati Pierre Lhande-ren izena ezarzteza eskatzeko asmoa duela jakinarazi du.

Bilkura arratsaldeko 2,15etan amaitu da.

Euskaltzainburua
Jean Haritschelhar

Idazkaria
Xabier Kintana

Donostian, 2004.eko apirilaren 30ean

Batzar-agiria

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Henrike Knörr, euskaltzainburuordea,
Xabier Kintana, idazkaria,
Beñat Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
Patxi Altuna,
Jean Louis Davant,
Patxi Goenaga,
Andres Iñigo,
Emile Larre,
Jose Luis Lizundia,
Patxi Ondarra,
Pello Salaburu,
Ibon Sarasola
eta Piarres Xarritton euskaltzainak,

Pello Telleria, idazkariordea, Juan Jose Zearreta, kudeatzailea, eta Mikel Gorrotxategi zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Miren Azkarate, ahala P. Salabururi; Txomin Peillen.

Batzarra goizeko 10,15ean hasi da Gipuzkoako Foru Aldundiaren jauregiko Elkano aretoan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak eta bertan direla.

1. Akta onartzea.

Martxoko batzarraren akta, A. Iñigoren bi oharrekin, onartu egin da.

2. Hizkuntza arauak.

2.1. Onomastika: Gipuzkoako herri izendegia (1. zerrenda) Donostia-Betleri eta Oiartzualdea aurkeztea. Onomastika batzordeak Iparraldeko udalen zerrenda behin amaitu eta gero, aurrerantzean Hegoaldeko udalen zerrenda berrikusteari ekingo diola iragarri du A. Iñigok. Oraingoan Gipuzkoako lehen zerrenda hau aurkeztu eta, hor izandako aldaketak eta horien arrazoi eta iturriak azaldu ditu.

J.L. Lizundiak ere herri-izen batzuei buruzko azalpenak eman ditu. X. Kintanak galdetu du ea Donostia-San Sebastián moduko bikoteek ez ote duten deklinatzeko orduan arazorik sortuko.

A. Iñigok eta J.L. Lizundiak erantzun diote, herri-izen horiek euskaraz mintzatzeko euskal forma hutsez lihoazkeela azalduz. Edonola ere, Onomastika batzordeak kontu honetaz argitasun-txosten bat aurkezteko asmoa duela esan du A. Iñigok.

2.1.1. Hiztegi Batuaren 2. itzulirako Onomastika batzordearen proposamena. Andres Iñigok esandako proposamena aurkeztu eta irakurri du, onomastikarekin zerkusua duten izenen trataerari buruz.

B. Oihartzabalek galdetu du ea zer gertatuko den iparraldeko herri izen batzuekin, osagarri bat baino gehiago daramatenean. A. Iñigok eta J.L. Lizundiak azalpenak eman dizkiote.

P. Goenagak arau orokorra nahi luke auzo eta udalik gabeko gentilizioetarako, bai eta nazioartekoetarako ere. J. Haritschelharrek esan duenez, gentilizioetan askotariko tradizioa dela eta, Euskal Herriko izenei dagokienean, malguak izan behar genukeela. P. Salaburuk gogoratu du badirela Nafarroan herri asko, handi xamarrek, udalik gabeak izanik ere, eta horiek eta bertako herritarren izenak aipatzea mereziko lukeela. M. Gorrotxategik ez dakusa posible Euskal Herriko izenatarako irizpide bakarra azaltzea, eta gaztelaniazko etsenplu bat jarri du: *Palencia/Valencia*-ren bikotearena; bataren eratorria, *palentino* den bitartean bestearena *valenciano* baita. Halere, hori posiblea da kanpoko estatu gabeko herrien izenatarako (*palestinar, txetxeniar...*).

J.L. Lizundiak, P. Salabururi erantzunez, garrantzi handiko herri horien izenak kontuan hartuko direla esan du.

2.2.1. Hiztegi Batua. *axuleiu/azulejo* artean erabakia hartzea. Eztabaida luzearen ondoren **azuleju** Heg. forma hobetsi da.

2.2.2. *azalki-azuzena* zerrendako hitzak aztertu dira *azi-orraziz*-tik *azunbre*-raino. Hitz baten ordeze beste bat (*nigar/negar*) hautatzen denean, gaitzetsia zein euskalkitakoa den ez jartzea erabaki da.

2.2.3. *b-berriz* zerrendako oharrak gabeko hitzen zerrenda banatu da. A. Iñigok zerrendan kontraesan batzuk aurkitu ditu, inoiz ordain hobera bidali baina gero horren ordeze proposatzen den hitza agertzen ez delako. Bere ustez beste pertsona batek inkongruentzia horiek banan-banan aztertu eta oharrak egin beharko lituzke. A. Urrutiak esan du Zuzendaritzan tratatuko dela hori. Oharrak berrikusi ondoren, falta ziren hitzak ohar-dunen artean zeudela ikusi da. A. Iñigok esan du b letran onomastika arloko kendu beharreko hitzen zerrenda P. Salabururi helaraziko diola esan du.

3. Eskuartekoak.

3.1. Zorionak. Euskaltzainburuak Patxi Altunari zorionak eman dizkio, Deustuko Unibertsitatean egin berri dioten omenaldiagatik. Era berean, Saran berriki jaso duen sariagatik, J.L. Davant-i ere zorionak eman dizkio.

3.2. Hurrengo bilkurak. J. Haritschelharrek hurrengo osoko bilkurak non izango diren iragarri du: maiatzekoa Bilbon, ekainekoa Larresoron eta uztailakoa Abadiñon.

3.3. Hilberri-txostenak. Zenduriko euskaltzain oso eta ohorezkoen hilberri-txostenak datorren maiatzeko bilkuran irakurriko direla azaldu du euskaltzainburuak. H. Knörr-ek Pedro de Yrizar-ena egingo du, X. Kintanak A. Eguzkitzarena eta Jose Ignazio Uhaldek Larry Trask-ena.

3.4. Eusko Ikaskuntzako saria. Urtero Eusko Ikaskuntzak Euskadiko Kutxaren diru-laguntzarekin ematen duen saria dela eta, Euskaltzaindiko Zuzendaritzak J. San Martin proposatu du hautagai.

3.5. A. Eguzkitzaren ordezeko kandidatura. Euskaltzainburuak A. Eguzkitza zenaren lekua betetzeko jadanik heldu den lehen kandidatuaren izena esan du, baina bi

hilabeteen epea igaro arte, ez zaiola prentsari deus jakinaraziko, jendaurrean hautagai guztiak batera aurkezteko. Hortaz, euskaltzainei puntu honetaz diskrezioa eskatu die.

4. Azken ordukoak.

4.1. Euskararen berri onak. J. Haritschelharrek atzo goizean Gipuzkoako Diputazioaren Jauregian Patxi Altunak eta Esther Zulaikak Agustín Kardaberaren *Euskeraren berri onak* liburuaren edizio berria aurkeztu zutela jakinarazi du. Bertan, besteak beste, euskaltzainburua, Joxe Joan González de Txabarri diputatu nagusia, Alazne Mujika, Deustuko Unibertsitateko Giza Zientzien Fakultateko dekanordea eta Jose Antonio Rekondo, Hernaniko alkatea, izan ziren.

4.2. P. Gartziaren liburua. Idazkariak, halaber, maiatzaren 14an, goizeko 12etan Euskaltzaindiaren egoitzan Pruden Gartzia Liburutegiko zuzendariak bere doktorego-tesiaren liburua aurkeztuko duela iragarri du, Euskaltzaindiak Euskal Herriko Unibertsitatearekin batera hitzarmen bidez argitaratua. Izena: *La España metafísica*. Gaia: Espainiar nazionalismoaren iturriak Ramón Menéndez Pidal-en obra eta pentsaeran.

4.3. Liburu berriak. Bukaeran Ricardo Badiola argitalpen eragileak ondoko liburuak banatu zituen: IKER 16 *La España metafísica*, Pruden Gartziarena. A. Kardaberaren *Eusqueraren berri onak* liburuaren edizio kritikoa, P. Altunak eta E. Zulaikak paratua, eta *Euskaltzaleen Biltzarraren mendeurrena*, Sabino Arana Kultur Elkargoaren 2001.eko jardunaldien idazki bilduma.

Bilkura 13,15ean amaitu da.

Euskaltzainburua
Jean Haritschelhar

Idazkaria
Xabier Kintana

Bilbon, 2004.eko maiatzaren 28an

Batzar-agiria

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua,
Xabier Kintana, idazkaria,
Beñat Oihartzabal, Iker sailburua,
Andres Urrutia, Jagon sailburua,
Jose Antonio Arana-Martija,
Patxi Goenaga,
Andres Iñigo,
Emile Larre,
Jose Luis Lizundia,
Patxi Ondarra,
Txomin Peillen,
Pello Salaburu,
Ibon Sarasola
eta Piarres Xarriton euskaltzainak,

Pello Telleria, idazkariordea, Juan Jose Zearreta, kudeatzailea, eta Mikel Gorrotxategi zegozkien gaietan.

Ezin etorriak eta ahalak: Henrike Knörr, ahala A. Urrutiari; Miren Azkarate, ahala P. Salabururi; Juan Mari Lekuona, ahala J. Haritschelharri; Patxi Altuna, ahala P. Salabururi; Patxi Zabaleta, ahala A. Iñigori.

Batzarra goizeko 10,15ean hasi da Euskaltzaindiaren egoitzako batzar aretoan, ezkerreko zutabearen ageri diren euskaltzainak eta bertan direla.

1. Akta onartzea.

Martxoko batzarraren akta, Tx. Peillenen oharraz, onartu egin da.

2. Hizkuntza gaiak.

2.1.1. Onomastika: Gipuzkoako herri izendegia (1. zerrenda): Donostia-Beterri eta Oiartzualdea, aurreko bileran banatua, aurka inolako oharrik jaso gabe, ontzat eman da.

2.1.2. Batzordeak Gipuzkoako herri izendegia (2. zerrenda) Tolosaldea aurkeztu du.

2.2.1. Hiztegi Batua: erabakitako *aurpegiera-azalergia* zerrenda onartua banatu da.

2.2.2. Hiztegi Batua: erabakitako *azalkizun-azuzena* zerrenda onartua banatu da.

2.2.3. Hiztegi Batua: *b – berriz* zerrendari egin zaizkion oharrak aztertu eta erabaki dira, *ba-tik balauste*-raino.

3. Eskuartekoak.

J. Haritschelharrek ondoko gaiak aurkeztu ditu:

3.1. EITBren eskaria: Corpus batzorde osatuaren bidez prestatuko da, baina euskaltzainen batek oharren bat egin nahi badu, ekainaren 21era arteko epea du ohar idatziak egoitzara bidaltzeko.

3.2. Euskalkien lantaldea: Kide batek bere lekua utzi du (Iraide Iturrik) eta horren ordez Corpus batzordeak beste bat proposatzen du (Nagore Etxebarria). Osoko bilkuran ontzat eman da.

3.3. Hiztegi Batua berrikustea: Apirileko osoko bilkuran Hiztegi Batua, argitaratu aurretik hobeto aztertu beharra aipatu zen, kezka hori agertuz. Arazo hori konponetzea Zuzendaritzaren esku gelditu zen. Hori dela eta, Euskaltzaindiak UZEIrekin sinatua duen hitzarmenean oinarrituta, egiaztatze jakin batzuk egin daitezten bermatuko du Euskaltzaindiak.

3.4. 2003ko Oroitidazkia. Irteeran iazko oroitidazkia euskaltzainen artean banatuko dela iragarri du.

3.5. Larresoron egiteko bilkurak. Zuzendaritzak ekainaren 24ean egingo du beara, goizeko 10etan. Arratsaldean, 16,30etan euskaltzainak Haltsura joango dira Harriet-en oroitaria jartzera. Ondoren, hari buruzko mintzaldiak egin eta Manex Goihene-txeren hilberria irakurriko da. Biharamun goizean Euskaltzaindiaren ohiko bilkura izanen da.

3.6. Andolin Eguzkitzaren hutsa betetzeko hautagaiak aurkeztea. Oraingo bilkuran Andolin Eguzkitzaren hutsunea betetzeko beste kandidatura bat aurkeztu da. Joan den hilean Itziar Laka andrea aurkeztu zuten M. Azkaratek, B. Oiharzabalek, P. Salaburuk eta P. Xarritonek. Bigarrena Adolfo Arejita jauna da, X. Kintanak, J.L. Lizundiak eta A. Urrutiak aurkeztua. Kandidatuak aurkezteko epea amaitu da.

3.7. Europar Kontseiluko hizkuntza minorizatuen aldeko taldea. J.L. Lizundiak azaldu du maiatzaren 26an Europar Kontseiluko hizkuntza minorizatuen aldeko taldea izan zela, bertoko hitzaldi-aretoan irakasle, kazetari eta abokatu euskaldunekin ere izanez. Akademiari buruzko informazioa J.L. Lizundiak berak eman zien.

4. Liburu berriak. Bukaeran Rikardo Badiola argitalpen eragileak eta Joan Artza banatze-arduradunak ondoko liburuak banatu zituzten euskaltzainen artean: *Euskera* 2003,2, 2003ko *Oroitidazkia*, *Sakanako Hiztegi Dialektologikoa*, Jose Luis Erdoziak idatzia eta Nafarroako Gobernuarekin koedizioan argitaratua; *Espainiako konstituzioa*, euskarazko testuarekin; *Lore-koroa neure herriari*, A. Eguzkitzaren poesi bilduma, Santurtziko Udalak dohatua; San Ignazioaren *Gogo-jardunak*, Patxi Altunak itzulia Klasikoak bildumaren barruan, Antso III.aren milaurren ekitaldiei buruzko informazioa.

Bilkura 14,55ean amaitu da.

Euskaltzainburua
Jean Haritschelhar

Idazkaria
Xabier Kintana

EUSKALTZAINDIAREN BILKURA IREKIA

Egoitza, 2004-V-28

Euskaltzaindiaren egoitzan, 2004ko maiatzaren 28an, egin du Euskaltzaindiak arratsaldeko Setan, ageriko bilkura, Pedro de Yrizar, Andolin Eguzkitza eta Larry Trask euskaltzainen hilberri-txostenak irakurtzeko.

Bilduak:

Jean Haritschelhar, euskaltzainburua; Xabier Kintana, idazkaria; Jose Luis Lizundia, diruzaina; Beñat Oihartzabal, *Iker* sailburua; Andres Urrutia, *Jagon* sailburua; Jose Antonio Arana Martija, Patxi Goenaga, Andres Iñigo, Emile Larre, Patxi Ondarra, Txomin Peillen, Pello Salaburu eta Pierre Xarritton euskaltzain osoak.

Jose Antonio Retolaza, ohorezko euskaltzaina.

Euskaltzain urgazle hauek: Joseba Agirreazkuenaga, Ricardo Badiola, Federico de Barrenengoa, Sebastian García de Trujillo, Xabier Erdozia, Karmele Rotaetxe, Pello Telleria, Patxi Urizarren eta Juan Jose Zearreta.

Mahaiari hauek izan dira: Jean Haritschelhar, Xabier Kintana, Andres Urrutia eta Jose Ignacio Hualde.

Henrike Knörr kanpotik denez, Andres Urrutiak irakurri du hark Pedro de Yrizarre prestatu duen hilberri-txostena. 2004ko urtarrilaren 10ean hil zen Madrilen Pedro Yrizar euskaltzain ohorezkoa, batez ere dialektologia-ikerketan luze eta sakonaren egilea. Ildo horretatik, bereziki *Morfología del verbo auxiliar* izenburuarekin argitaratu hamalau liburukiak aipatu ditu txostengileak. Louis-Lucien Bonaparteri jarraiki egin zuen lan hori eta Koldo Mitxelena izan zuen eragile. Azkenik, xehetasun gehiagorako, entzuleak liburu honetara zuzendu ditu hizlariak: *Memorias de un vasólogo. Mis relaciones con lingüistas y vasólogos* liburua, (2001), Iñigo Yrizar semearen eta Henrike Knörren ardurapean egin edizioa.

Xabier Kintanak egin du, ondoren, Andolin Eguzkitza euskaltzain osoaren oroimenezko hitzaldia. Andolin Eguzkitza santurtziarraren heriotza goiztiarrak askotariko galera –eta handiak– ekarri dituela adierazi du Kintanak: Euskaltzaindian, Euskal Herriko Unibertsitatean, euskalgintzan, idazleen artean... Bereziki euskal kulturaz kezkatu egon arren, ez zituen begiak itxita munduko beste herrietako emaitzen aurrean. Interes horrek bultzaturik, bertako hizkuntzak ikasi eta frantses, ingeles-amerikar, aleman, katalan eta italiar literaturak ederki menderatzera heldu zen, testu originalak irakurriz. Bestetik, sentibera, idealista, koherentea izan zen Eguzkitza, Xabier Kintana bere lagunaren esanetan. Sentiberatasun handiko pertsona izan da, bizitzak emandako kolpe, desilusio eta desengainuak gorabehera, lehen gaztaroko idealismoa azkeneraino gordetzen eta praktikatzan jakin duena, eta, bere bizitzarekin ingurukoiei eredu bikaina eskaini die gizatasunean zein euskaltzaitasunean. Giro batzuetan kristau agertzea bat

ere ongi ikusia ez den garai honetan, bestalde, Andolin Eguzkitzak ez zuen inoiz ezkutatu bere fedea, bera duintasunez biziz.

Jose Ignacio Hualdek, azkenik, Larry Trask ohorezko euskaltzainaren hilberri-
-txostena irakurri du. Hualderen esanetan, haren oroimenak luzaroan iraunen du gure ar-
tean, hizkuntzalaritzaren arloan erein zuen hazia ez baita hil eta, bereziki, euskalaritza-
ren baratzean landatu zuen arbolak segituko baitu fruituak ematen. Hualdek esan due-
nez, azken hamar urteotan, Larry Trasken izena ohorezko mailara igo da. Munduko
hizkuntzalaririk ezagunenetariko bihurtu zen. Oso urte gutxitan liburu andana argitara-
tu zuen eta liburu horiek arrakasta handia izan dute. Zer egin zuen Larry Traskek eus-
kararen alde? Galdera horri erantzun dio Hualdek: alde batetik, euskararen egitura eta
historia gaitzat hartzen duten lanak ditugu. Hauen artean, dudarik gabe, nabarmena
bere *The history of Basque* (Routledge 1997) da. Liburu honetan euskararen jatorriaren
eta bilakaera historikoaren gaineko ordurarteko ezagutzak bildu zituen eta, horretan oi-
narrituta, sintesi berri bat egin zuen hainbat puntutan analisi berri eta argigarriak eskai-
niz. Are gehiago, Hualderen ustez, gaur egun ezinezkoa da euskararen historiaz jardue-
tea Trasken liburua erabili gabe. Liburu honi esker mundu zabaleko hizkuntzalari askok
ezagutu dituzte euskalaritzaren nondik-norakoak. Honela amaitu du hitzaldia du Jose Ig-
nacio Hualdek:

«Esan daiteke, Larry Trasken lanari esker, euskara, hizkuntza exotikoa izatetik oso hiz-
kuntza ezaguna izatera pasatu dela munduko hizkuntzalarien artean. Pentsatzen dut badela
hau arrazoi nahikoa Larry Trasken bizitza ospa dezagun gaur, zuok euskaltzainok, eta Eus-
kaltzaindian ez gauden euskalariok ere».

Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua

Xabier Kintana,
idazkaria

EUSKALTZAINDIAREN ARAUAK

HIZTEGI BATUA
aurpegiera - azalkeria

aurpegiera

aurpegiratu, aurpegira(tu), aurpegiratzen. 1 *du* ad. 'aurpegira eraman'. 2 *dio* ad. 'aurpegira bota'.

aurre

aurea eraman: *zortzi metroko aurea daramakio.*

aurea hartu

aurrean bidali: *haserretu zen irakaslea eta aurrean bidali zituen ikasleak.*

aurrean egon

aurrean eraman: *trenak aurrean eraman zuen umea.*

aurrean hartu: *aurrean hartuta kalera bidali zuten gizarajoa.*

aurre egin

aurreko alde

aurretik

aurrez aurre

aurrealde

aurre-asmo* e. **aitzinasmo**.

aurrendenboraldi* e. **denboraldi-aurre**.

aurregun iz. *g.er.* 'aurreko eguna, bezpera'.

aurrehistoria* e. **historiaurre** 'historiaren aurreko garaia'.

aurrehitiera (hizkuntza). *Sin. hatiera.*

aurreidazketa

aurreikus, aurreikus, aurreikusten. *du* ad. h. **aurrez ikusi**.

aurreikuspen**aurreirakurketa****aurreiritzi**

aurrekalde* e. **aurrealde** edo **aurreko alde**.

aurrekanpaina* e. **kanpainaurre**.

aurrekari**aurreko** iz.

aurrekoz adlag.: *Donostian jaioa da, baina aurrekoz goizuetarra.*

aurrekontu**aurrelan****aurrelari**

aurren ord. 'lehen'.

aurrenean

aurrenetik 'hasieratik'.

aurrena adlag. 'lehenik'.

aurrendari iz. 'aitzindaria'.

aurreneko 1 izlag. 'lehen': *aurreneko zatian*. 2 adlag. 'lehenik': *ondo hitz egiten ikasteko eskolak aurreneko ireki zituen*.

aurrenekoz adlag. 'lehenbizikoz'.

aurrenengo izlag. 1 'aurrekoa'. 2 'aurrena, lehen'.

aurrenesku iz. 'aurreeskua, lehena'.

aurrengo* e. **aurreneko**.

aurrenik adlag. 'aurrena, lehenik'.

aurreproiektu

aurrera

aurrera atera

aurrera egin

aurrera egon: *oso aurrera dago hori bere lantegian.*

aurrera eraman

aurrera jo

aurrerako 1 izlag.: *hogei urtetik aurrerako gizonak.* 2 adlag.: *oraindainokoaz damutzea eta aurrerako asmo onak egitea.*

aurrerakoan adlag. 'aurrerantzean'.

aurrerabide

aurrerabidea eman

aurrerago

aurreragoko izlag. 'garrantzitsuagoa': *badugu aurreragoko lanik!*

aurreraka

aurrerakada

aurrerakarga

aurrerakin iz.: *soldataren parte bat eskatu zuen aurrerakin gisa.*

aurrerakoi

aurrerakoitasun

aurrerakuntza

aurreramendu* e. **aurrerapen**, **aurrerakuntza**; **aitzinamendu**.

aurrerantzean

aurrerantzeko izlag.: *lehengo gaitzetatik sendatu eta, aurrerantzekoetatik gorde.*

aurrerapauso

aurrerapen

aurrerarazi, aurreraraz, aurrerarazten. *du* ad.

aurreratu, aurrera(tu), aurreratzen. *da/du* ad.

aurreratzaile iz. *g.er.*

aurreratze

aurrerazale

aurreren ord. *Bizk.* 'aurrena, lehena': *aurrerena da gauzak ongi egitea.*

aurrerengo izlag.

aurresku

aurreskulari

aurretiaz

aurretiko

aurretxo iz. *Lit.*: *arratsalde barea zen, iluntze aurrettxoa.*

aurrez

aurrezenbaki iz.: *atzerritik telefonoz deitzen denean, aurrezenbakia markatu behar da.*

aurrezka adlag. *g.er.* 'kontra': *lege guztien aurrezka.*

aurrezki

aurrezki(-)kutxa

aurrezpen iz. 'aurrezkia, eskugaina'.

aurreztaile

aurreztu, aurrez(tu), aurrezten. *du* ad.

aurrindu, aurri, aurrintzen. *da/du* ad. *Ipar.* 'egokitu, bat etorri'.

aurriritzi* e. **aurreiritzi**.

aurritu, aurri, aurritzen. *da/du* ad. *Ipar.* 'hondatu, higatu'.

aurrizki

aurtemein adlag. 'arestian, aspaldi ez duela'.

aurten

aurtengo 1 izlag.: *aurtengo Gabonak.* 2 adlag.: *aurtengo adina lan badugu hor.*

aurtiki, aurtikitzen. *du* ad. *Ipar.* 'jaurtiki'.

- aurtikiarazi**, aurtikiaraz, aurtikiarazten. *du ad. Ipar.*
aurtikika adlag.: *birao aurtikika ibili; ostiko aurtikika hasi.*
aurtikitzaile
aurtikitze
ausardia
ausarditu, ausardi, ausarditzen. *da ad. g.er. 'ausartu'; du ad. g.er. 'adoretu'.*
ausarditsu
ausarkeria
ausarki adlag. 1 'ausardiaz'. 2 'ugari'.
ausarkian adlag. 'ugari, ausarki'.
ausart
ausart izan. *da ad. 'ausartu': ez naiz ausart zure aitzonean agertzera.*
ausartasun
 ausartsu* e. **ausarditsu**.
ausartu, ausart(u), ausartzen. *da ad.*
ausartze
ausartzia iz. 'ausardia, ausartasuna'.
ausaz adlag. 'beharbada, apika'.
ausazko izlag. *Sin. menturazko, zorizko.*
 ausente* e. **absente**.
 ausentzia* e. **absentzia**.
ausiabar iz. 'ausiabantza'.
ausiabantza
ausiki 1, ausikitzen. *du ad.: erleak inor ausikitzen duenean, ausikitzenago du bere burua.*
ausiki 2 iz.: *txakur horrek erausi gutxi, baina ausikia prest; kontzientziaren ausikia.*
ausiki egin
ausikiarazi, ausikiaraz, ausikiarazten. *dio ad.*
ausikika
ausikilari izond.: *txakur zaunkaria ez da ausikilaria.*
ausikitzaile
 ausin* e. **asun**.
auska iz. eta adlag. *Bizk.*
auskan egin 'borrokan egin'.
auskalo
 ausnar* e. **hausnar**.
ausnarri iz. *Naf. 'oinaztura, tximista'.*
austral izond.: *Ozeano Australa 'Ozeano Antartikoa'.*
australiar (herritarra).
austriar (herritarra).
autarkia
autarkiko
 auteman* e. **hauteman**.
autismo
autista
auto iz. *Sin. automobil, beribil.*
auto(-)argi
autobia (Espainiako *autoviak* oraingoz izendatzeko).
autobide
autobiografia
autobiografiko
autobus
autobus(-)geltoki
autodefentsa
autodeterminazio
autodidakta
autoeskola iz. 'gidari-eskola'.
autogestio iz.

- autogidari* e. **gidari, auto(-)gidari.**
autogobernu iz. *g.er.*
autografo
autokar
autoklabe iz. *Tekno.*
autokrata
autokritika
autoktono
automata
automatiko
automatikoki
automatismo iz. *Tekno.*
automatizatu, automatiza, automatizaten. *du ad.*
automatizazio
automobil iz. *Sin. auto, beribil.*
 automobilari* e. **gidari, auto(-)gidari.**
automobilismo
autonomia iz.: *Autonomia Erkidegoa; Autonomia Estatutua.*
autonomiazale izond.
 autonomi elkarte* e. **autonomia(-)erkidego.**
autonomiko
autonomo
 autopista* e. **autobide.**
autopsia
autore
autoretza
autoritario
autoritarismo
autoritate
autorizatu, autoriza, autorizatzen. *du ad. h. baimena eman.*
auto-stop: *auto-stop egin beharrean gertatu zen; auto-stopean joan zen Baionara.*
autozain
autozale 1 izond. 'autoak maite dituen'. 2 iz. *Gip.* 'gidaria, auto-gidaria'.
autozerbitzu iz. *Sin. zerbitzu libre (Ipar.)*
autrigoi
autu iz. *Bizk.* 'solasa'.
 autuan
 autu-mautu
autubatzaile izond. *Bizk.* 'esamesak biltzen eta kontaktzen zale dena'.
auzapez iz. *Lap.* eta *BNaf.*
auzapezgo iz. *Lap.* eta *BNaf.*
 auzerri* e. **auzo-herri.**
auzi iz.: *auzia ipini; auziak garbitu; auziak zuritu; auzi eman (g.g.er.); auzi-aretoa; auzi-etena; auzi-gela;*
 auzi-ikerketa.
 auzi(-)etxe *g.er.* 'auzitegia'.
 auzi-ihesean egon/izan *Zuz.:* *auzi-ihesean da(go).*
 auzi-iheslari
 auzi(-)maisu
 auzi-mauzi
 auzi(-)paper
 auzipean
 auzitan *adlag.:* *auzitan ari izan; auzitan jarri; auzitan sartu.*
 auzitara *adlag.:* *auzitara eraman; auzitara joan.*
auzialdi iz. *Zuz.*
auzibide iz. *Zuz.*
auzigabetze
 auzigela* e. **auzi(-)gela.**

auzigai iz.

auzilari

auzipetu, auzipe(tu), auzipetzen. *du* ad.

auzitegi

lan(-)auzitegi

auzitegi goren

auzo 1 iz. 'auzotegia'.

auzo(-)alkate

auzoan adlag. 1 'inguruan': *auzoan ditugun erdarak*. 2 'kanpoan, aparte': *ahuntza etxean, eta esnea auzoan; auzoan du horrek zentzu ona!*

auzo(-)bide

auzo(-)herri

auzo 2 iz. eta izond. 'auzokoa'.

auzo(-)etxe *Zub.* 'udaletxea'.

auzo lehen *Sin.* **lehen auzo**.

auzoera iz. *Bizk.* 'auzoa': (*zerbait*) *auzoeran egin* ('konfiantzaz egin').

auzokide iz. 'auzoa, auzo berekoa'.

auzoko iz.

auzolan

auzotar

auzotasun

auzotegi iz. *Sin.* **auzo 1**.

auzune

avestera (hizkuntza).

axal adkor.

axaleko izlag. adkor.

axanpa

axekan adlag. *Naf.* 'txantxetan'.

axekatu, axeka, axekatzen. *du* ad. *g.er.* 'xaxatu'.

axeri iz. adkor.

axeriko iz. 'azeriaren izena alegietan'.

axioma

axo iz. *Naf.* 'antxume emea'.

axola iz.: *ez dut horren axolarik*.

axola izan. *da/zaio/du/dio* ad.: *egia da hori, baina ez da axola; hori ez zaio axola; axola duten gauzetan, ez hitzetan; ez dio axolarik.*

axolazko

axolagabe izond.

axolagabekeria

axolagabetasun

axolagabetu, axolagabe(tu), axolagabetzen. *da* ad.

axolati

axolatsu

axolatu, axola(tu), axolatzen. *da* ad.

axolduri izond. *Ipar. Zah.* 'arretatsua, arduratsua'.

axolduritu, axolduri(tu), axolduritzen. *da* ad. *Ipar. Zah.*

axuant iz. *Ipar.* 'alkateordea'.

axuri

axuriki iz. 'axuriaren okela'.

axut interj. *Ipar.*

aza iz. *Brassica oleracea*.

aza gorri

aza(-)hosto

aza(-)landare

azabatxe iz. *Heg.* (ikatz distiratsu mota bat).

azaburu

azafata* e. **laguntzaile, harreragile**, etab.

azafrai iz. *Crocus sativus*.

azai iz. *Ipar. g.er.* 'oilagorra'.

azakoba iz. *Brassica oleracea capitata*.

azal

azaleko izlag.

azaletik

azaletiko

azal-gorri izond. edo **azalgorri**.

azalarazi, azalaraz, azalarazten. *du* ad.

azalburu* e. **kapitulu**, **atalburu**.

azalbide iz. 'azalpena'.

azaldata* e. **azaldu**.

azalde* e. **azalpen**.

azaldu, azal(du), azaltzen. *da/du* ad.

azalduera* e. **azalpen**.

azaldura* e. **azalpen**.

azalera iz. *Geom.* (neurria adierazteko erabiltzen da soilik; bestetarako, *azal* [leun, zakar ...], *gainazal*, *eremu* [lurralde batena, adib.], etab. daude).

azaleratu, azalera(tu), azaleratzen. *da/du* ad.

azaleztapen

azalezttatu, azalezta, azalezttatzen. *du* ad.: *liburua azalezttatzera eraman zuten*.

azalgorri izond. edo **azal-gorri**.

azalili iz. *Ipar. g.er.* 1 'azalorea'. 2 (irain-hitza, cf. bestetako *babalore* irain-hitza).

azalzeria

(Euskaltzaindiak, Bilbon, 2004ko otsailaren 27an eta, Lezaman, 2004ko martxoaren 26an, onartua).

136

HIZTEGI BATUA

azalkizun - azuzena

- azalkizun* e. **azalpen**.
 azalkuntza* e. **azalpen**.
 azalmintz iz. *g.er.* 'larruazala'.
 azalore iz. *Brassica oleracea* var. *bortytis*.
azalpen
 azalprintz iz. *g.er.* 'larruazala'.
azaltze
 azaluts izond. *Lit.* 'itxurazalea, hipokrita'.
azaluskeria
azantz
azao
azaoka adlag.
azarkatu, azarka, azarkatzen. *du ad. Ipar. Zah.* 'asmatu'.
azarkeria
 azarkuntza iz. *Bizk.* 'ausardia'.
azaro
 azarri izond. *Bizk.* 'ausarta'.
 azartasun iz. *Batez ere Bizk.* 'ausartasuna, ausardia'.
 azartu, azar, azartzen. *da ad. Batez ere Bizk.* 'ausartu'.
azazkal
 azazkatu* e. **asaskatu**.
 azbizar* e. **hatz-bizar**.
 azefalo izond. *Biol.*
 azeituna* e. **olibá**.
 azelerador* e. **azeleragailu**.
azeleragailu
 azeleratu, azelera, azeleratzen. *da/du ad.*
azelerazio
 azelga* e. **zerba**.
azelin
 azenario iz. *Daucus carota*.
azentu
azentuazio
 azentudun izond.: *bokal azentudunak*.
 azentuketa* e. **azentuazio**.
 azera* e. **espaloi**.
azerbaijandar (herritarra).
azerbaijanera (hizkuntza).
azeri iz. *Vulpes vulpes*.
 azeri(-)belar *Alopecurus pratensis*.
 azeri(-)buztan *Equisetum* sp.
 azeri(-)dantza
azeriar (herritarra).
azerikeria
azeriki iz. 'azeriaren okela'.

azerikume**azeritegi****azetiko** izond. *Kim.***azetileno** iz. *Kim.***azetilsaliziliko** izond. *Kim.***azetona** iz. *Kim.*azgura* e. **azkura.****azido****azidotasun****azienda** iz. 'ganadua'.**azienda beltz****azienda gorri****azienda handi****azienda larri****azienda xehe****azienda zuri****azieta** iz. *Ipar. Sin. plater.***azio** iz. *Heg. Herr.***azitrai** iz. *Satureja sp.***azkar 1** izond. 'indartsua'.**azkar 2** izond. 'lasterra, arina, buruargia'.**azkar 3** iz. 'astigar arrunta'.**azkargailu** iz. eta izond. *Ipar.* 'sendotzen duena'.**azkargarri** iz. eta izond. *Ipar.* 'sendotzen duena'.**azkarkeria****azkarki****azkartasun****azkartu**, azkar(tu), azkartzen. *da/du* ad.**azkartzaile** izond. 'azkargarria, sendotzailea'.**azkazal** iz. h. **azazkal.****azken****azkena eman****azken-aitzineko****azken-aurreko****azken-aurren****azkenaz goiti** *Ipar. Zah.* 'azkenik, azkenean'.**azken batean****azken beltz** 'hondamendia'**azken-bigarren****azken buruan****azkenean****azkeneko****azkenekoz****azkenerako****azken esku** 'atzeskua'.**azkenetan** 'hiltzeko, bukatzeko zorian'.**azkenez****azken finean****azkenik****azken(-)nahi** 'hilburukoa, testamentua'.**azkenaldi****azkendu**, azken(du), azkentzen. *da/du* ad.**azkendun** izond.azkenekotz* e. **azkenekoz.****azkenengo** 1 izlag. 'azkenekoa'. 2 adlag. 'azkenekoz'.**azkenengoz****azkengabe** izond.**azkengabeko** izlag.

azkengabetasun**azkenki****azkentze****azkoin** iz. (torlojuarena).**azkon 1** 'gezi txikia'.**azkon 2** 'azkonarra'.**azkonar** iz. *Meles meles*.**azkor** izond. *Bizk.* 'bizia, bizkorra'.**azkordin** iz. 'ospela'.**azkordin(-)belar****azkortasun** iz. *Bizk.* 'bizkortasuna'.**azkortu**, azkor(tu), azkortzen. *da/du* ad. *Bizk.***azku** iz. *Lit.* 'kemena'.**azkura** iz.: *azkura izan zuen ezkerreko besoan.***azkura eman**: *artile batzuek azkura ematen didate.***azkuratu**, azkura(tu), azkurutzen. *du* ad. 1 'azkura eman, sortu'. 2 'desira edo irrika eragin'.**aznahi** iz. 'azkura'.**azoge*** e. **merkurio**.**azoka****azokari** iz. *g.er.* 'merkataria'.**azolio****azorri** iz. 'aza-orria'.**azorria** iz. *g.er.* 'zigorra; zigorkada'.**azorriatu**, azorria(tu), azorriatzen. *du* ad. *g.er.* 'zigortu'.**azosto** iz. 'aza-hostoa'.**azota** iz. *Ipar.* 'nitrogenoa'.**azotaldi** iz. *Ipar.***azotarazi**, azotaraz, azotarazten. *du* ad. *Ipar.***azotafu**, azota, azotatzen. *du* ad. *Ipar.***azote** iz. *Sin.* **zigor**.**azotea*** e. **zabaltza**.**azpantar****azpel****azpi 1** iz. (aziendarekin erabiltzen dena).**azpiak atera****azpiak egin****azpi 2****azpiak jan****azpian eduki****azpian hartu****azpiko arropa****azpiko gona****azpikoz gainera** *Bizk.* 'azpikoz gora'.**azpikoz gora****azpikoz goratu**, azpikoz gora(tu), azpikoz goratzen. *g.er.* 'azpikoz gora jarri'.**azpitik** 'isilpean'.**azpitik eduki****azpitik goiti** *Ipar.* eta *Naf.* 'azpitik gora'.**azpitik gora****azpiz** adlag. *Ipar.* 'azpitik, isilpean'.**azpialde****azpiarmonian****azpiatal****azpibatzorde****azpibeltz** iz. (perretxiko-mota).**azpibide****azpiegitura**

azpieuskalki

azpigarri iz.

azpiindize

azpijale

azpijan

azpijana egin

azpijanean 'azpijana egiten'.

azpijoko

azpikari iz. 'azpilanean ari den pertsona'.

azpikeria

azpiki iz. *Ipar.*

azpiko iz.

azpikotasun

azpikotu, azpiko(tu), azpikotzen. *du* ad. 'azpiko egin, menderatu'.

azpil

azpilan

azpildu, azpil(du), azpiltzen. *du* ad. 'azpildura egin, tolestu'.

azpildura

azpimarkatu* e. **azpimarratu**.

azpimarra

azpimarragarri

azpimarratu, azpimarra, azpimarratzen. *du* ad.

azpimultzo

azpiratu, azpira(tu), azpiratzen. *du* ad.

azpiratzaile

azpisail

azpisarrera

azpistema

azpisuge izond. 'saltzailea, saldukeriak egiten dituen'.

azpitalde

azpititulu

azpizar* e. **hatz-bizar**.

azpizun iz. *Sin. solomo*.

azpizuri iz. 'buztanzuria'.

aztakatu* e. **haztakatu**.

aztal

aztal(-)belarri *Ipar.* 'orkatila'.

aztalka

aztapar iz. h. **atzapar**.

aztaparka* e. **atzaparka**.

aztaparkari* e. **atzaparkari**.

aztaparkatu* e. **atzaparkatu**.

aztapo* e. **oztopo**.

aztar iz. *Jas. g.er.* 'aztarna'.

aztarna

aztarna hartu

aztarnak atera

aztarnari

aztarnategi

aztarren iz. 'aztarna'.

aztarrenak atera

aztarrenak hartu

aztarrrika adlag.

aztarrrikatu, aztarrrika(tu), aztarrikatzen. *du* ad.

azteka (herritarra).

azterbide

aztergai

- aztergaitz** izond. 'aztertzen zaila'.
- aztergarri** izond. 'aztertua izatea merezi duena'.
- azterka** adlag. 'aztarrika'.
- azterkari** iz. *g.er.* 'aztertzaila'.
- azterkatu**, azterka(tu), azterkatzen. *du ad. g.er.* 'aztertu'.
- azterketa**
- azterketari** iz. 'azterketa egitera doana'.
- azterkizun**
- azterlan**
- azterlari** iz. *g.er.* 'aztertzaila'.
- azterraldi**
- azterrarazi**, azterraraz, azterrarazten. *dio ad.*
- azterren 1* e. **aztarren**.
- azterren 2* e. **azterketa**.
- aztertu**, azter, aztertzen. *du ad.*
- aztertzaille**
- aztertze**
- azti**
- aztiatu**, aztia, aztiatzen. *du ad.*
- aztiate**
- aztigo** iz. h. **aztitza**.
- aztikeria**
- aztiketa** iz. *g.er.* 'aztikeria'.
- aztinantza** iz. *Zah. g.er.* 'aztikeria'.
- aztitza** iz.
- aztoramen**
- aztoratu**, aztora, aztoratzen. *da/du ad.*
- aztoratzaile**
- aztore** iz. *Accipiter gentilis*.
- aztura**
- azturu** iz. *g.er.* 'aztia'.
- azufre* e. **sufre**.
- azukre**
- azukre(-)beterraba** *Beta vulgaris var. saccharifera. Sin. azukre(-)erremolatxa.*
- azukre(-)erremolatxa** *Beta vulgaris var. saccharifera. Sin. azukre(-)beterraba.*
- azukre(-)hauts**
- azukre(-)kanabera**
- azukre(-)koxkor**
- azukre(-)mokor**
- azukre(-)ontzi**
- azukre(-)palmondo** *Arenga saccharifera.*
- azukre(-)tontor**
- azukregintza**
- azukretsu**
- azukreztatu**, azukrezta, azukreztatzen. *du ad.*
- azuleju** iz. *Heg.*
- azun** izond. 'ernaria, ernari dagoena'.
- azunberdi** iz. 'azunbre-erdia'.
- azunbre** iz. *Bizk.* (eduki neurria): *azunbre bat ardo.*
- azundu**, azun(du), azuntzen. *da/du ad.* 'ernaldu'.
- azuzena** iz. h. **zitori**.

(Euskaltzaindiak, Lezaman, 2004ko martxoaren 26an eta Donostian, 2004ko apirilaren 30ean, onartua).

137

ADIERAZPENA***Euskalkien erabileraz***

Irakaskuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan

Aurrekariak

“Euskalkiak baino lehen, hor da euskara”. Adierazpen hori Euskaltzaindiak egina da, 1979an, “Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak” izeneko agirian (ikus *Euskera*, XXIV. liburukia, 1979-1, 103-106. orr.). Agiri horretantxe datoz ondorengo xehetasunok ere:

“Euskaltzaindiak uste du, eta hori ez da uste hutsa, zehazki froga daitekeen iritzia baizik, badela oraindik, lehen ere izan den bezalaxe, euskara bakar bat euskalkien ñabardurak estaltzen eta itxuraldatzen ez duena. Euskalkien eta tokian tokiko hizkeren arteko bereizkuntzak, egungo egunean ere, axaleko itxuraldatzeak dira batik bat, hizkuntzaren muin sakona bere iraunkor hartan uzten dutenak. Hizkuntzaren oinarri batu hori, eta oinarri horren egitura (euskalki guztien egitura komuna) dira beti gogoan eduki behar ditugunak, gure ahaleginak euskararen batera-biderako, eta ez berezirik daudenen sakabanatzeko, izan daitezen.”

Horretarako, “euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak aztertu eta landu behar direla uste du Euskaltzaindiak, ortografia eta hizkuntzaren azpiegitura zainduz”.

Bergarako Biltzarreko adierazpenean ere horixe bera aldarrikatu zuen Euskaltzaindiak, eta salatu egin zituen, gainera, auzi honetan kaltegarri gertatzen diren bi jokoak: batetik, euskarazko hizkuntza-agerpen guztiak baztertea, besterik gabe, agerpen horietan euskalkiak erabiltzen direlako; bestetik, euskalkia erabiltzeko aitzakiarekin, badaezpadako euskara erabiltzea, Euskaltzaindiak zehazten dituen arau eta gomendioetatik guztiz aldentuta.

Bigarren jokoera kaltegarri hori saihesteko, euskalkiak erabiltzerakoan nahitaez bete beharreko baldintza bi ezarri zituen Euskaltzaindiak 1979an (ikus “Euskara batua, euskalkiak eta tokian tokiko hizkerak”):

- a) Idatzian, ortografia bakarra onartuko da batuan nahiz euskalkietan; izan ere, euskara hizkuntza bakarra baita, ez hizkuntza asko. Horregatik, Euskaltzaindiak ortografiaren batasunerako eskaini dituen erabaki eta proposamen guzti-guztiak bete behar dira euskalkietan idaztean ere.
- b) Idatziz nahiz ahoz, hizkuntzaren azpiegituraren arabera (euskararen oinarri bakarraren arabera) jardun behar da beti. Euskararen muin horri dagozkio deklinabide mugagabea, “-a” organikoak bukatutako hitzak, euskalki guztietan legezko den aditz-jokoa, euskal hitzurrena eta abar.

Harrezkero, garatu egin zen euskararen estatusa, hizkuntza ofiziala izateraino (gaztelaniarekin batera) Euskal Autonomia Erkidegoan eta Nafarroako Foru Erkidegoan, eta hamaika esparrutara zabaldu zen euskara: hala nola, herri-administrazioa, hezkuntzara eta komunikabideetara. Egoera berri haren aurrean, Euskaltzaindiak, euskalkien erabilera eguneratu eta sistematizatu beharez, beste adierazpen bat egin zuen 1994an, “Euskalkien erabilera Administrazioiko 1. eta 2. hizkuntz eskakizunetan” izeneko agirian (ikus *Euskera*, 1995, 2-3, 40. liburukia, 1019-1024. orr.). Bertan, “Eranskina” delako atalean ageri denez, honako irizpide orokor hauek finkatu eta proposatu zituen Euskaltzaindiak, euskalkian idazten denerako:

1. Ahozkoan eta lagunarteko hizketan ohikoak diren laburtzapenak gaitzetsi egin zituen.
2. Tokian tokiko fonetismo bereziak gaitzetsi egin zituen.
3. Euskalkian forma bi edo gehiago erabiltzen direnean, batuarekin bat datorrena hobetsi zuen.

4. Batasunerako erabaki den deklinabidea derrigorrezkotzat jo zuen, baina bizkaierazko zenbait forma berezi ere ontzat emanez.
5. Batasunerako erabaki den aditz-jokoa derrigorrezkotzat jo zuen, baina euskalkiko forma batuztat har daitezkeenak ere ontzat emanez.
6. Euskara batuko eta euskalkietako sintaxi-zuzentasuna bat bera dela aitortu zuen.
7. Morfologian, hitzen forma dialektal tradizioidunak ere (*bakotxa, barri, burruka, edur, elexa, parkatu...*) ontzat eman zituen.

Agiri horretan, gainera, Euskaltzaindia kezkatuik azaldu zen Administrazioako 1. hizkuntza-eskatzuneko azterketetan garrantzi eta pisu handiegia ematen zitzaizolako idatzizko probari, ahozko trebetasunaren kaltean.

Zioen azalpena

Euskaltzaindiak jakin badaki bere proposamenak ez direla inola ere debeku moduan hartu behar, ezta hurrik eman ere. Hala ere, hiztun batzuek, noizean behin eta okerretara, baztertuta ikusten dute euren burua, bizi duten euskalkia euskara batutik urrun dagoelako; baina ez dute bazterturik sentitu behar. Euskaltzaindiak, behintzat, ez du horrelako bazterkeriarik nahi; baizik eta nahi du euskaldun bakoitzak bere euskararekin bat egitea eta, era berean, euskara batuarekin bat egitea, batua harturik goi mailako erregistrotzat gainerako euskaldun guztiekin harremanak izateko.

Euskalkia eta batua elkarrekin uztartu beharrak sortzen dituen arazoen konponbideak era askotakoa izan daitezke, eta konponbideok kasuan-kasuan egokitu behar zaizkio aldiaren aldiko komunikazio-egoerari; betiere batasunari eutsiz eta euskal hiztunen bazterketa gutxietsiz. Egoerak ere desberdinak dira, lurraldearen arabera eta euskalkien arabera. Horregatik, tentuz jokatu behar da gomendio orokorrak ezartzeko orduan, kasuan kasuko egoera bereziak alde batera utzita.

Azken aldiari, euskalkien erabilera lehengoaz gain eguneratu eta sistematizatu beharrez, Euskalkien lantaldea eratu zuen Euskaltzaindiak Jagon sailaren baitan, bertara bilduz lurralde nahiz euskalki aniztetako ordezkariak. Lantalde horrek bi galdeketa egin zituen 2001ean: bata, Bizkaiko administrazioan bizkaierak duen erabileraz; bigarrena, Nafarroan (irakaskuntzan, administrazioan, herri-aldizkarietan...) euskalkiek duten lekuaz. Datu horiek eta beste bildu eta aztertu ondoren, eta bereziki Euskaltzaindiaren XV. Biltzarrean, Bilboko Euskalduna jauregian, egin zuen mahai-inguru jendetsuan hala agindurik, gaiari buruzko proposamen-zirriborro bateratua moldatu zuen Euskalkien lantaldeak; baita proposamen-zirriborro hori Jagon sailkideei eta Euskaltzainditik kanpoko ordezkariak eta adituei aurkeztu eta berorien oharrez osatu ere, gai korapilatsu honetan ahalik eta adostasunik handiena lortuz euskaltzain osoei aurkeztu aurretik. Hala gertatu da, eta euskaltzain osoek, testua eztabaidatu ondoren, adierazpen hau onetsi dute:

Adierazpena

Adierazpen honen xedea da euskara baturako eta euskalkietarako esparru eta joko-arau zehatzagoak ezartzea edo berrezartzea; horien bitartez euskaldun guztiok eroso eta eraz ari gaitzen egunero euskara erabiltzen dugunean. Horretarako, oinarritzko lau abiaburu hauek proposatzen dira:

1.1. *Begirunea izatea*

Euskaraz mintzo diren hiztunen egoera desberdinei begirunea zor zaie, hiztun horiek euskalkiak erabili nahiz euskara batua erabili. Hortaz, hiztunen artean ez da bereizkeriarik egin behar euren jatorrizko hizkuntzaren ondorioz, euskalkiaren ondorioz edota zuzenean euskara batua ikasi izanaren ondorioz.

1.2. *Elkarren osagarri izatea*

Euskara batuko eta euskalkietako adierazpideek, idatzizkoek nahiz hitzezkoek, elkarren aberasgarri izan behar dute: zehatzago esanda, euskalkietako formek berezko bide izan behar dute euskara batuko formetara heltzeko. Besteak beste, hiztegiari, sintaxian eta esapideen arloan, euskara batua eta euskalkiak ukipenean daude, bi errealitate horiek bizi-bizikiak direla.

1.3. *Forma egokiak erabiltzea*

Euskalkia erabiltzean, egoera eta eremua kontuan hartuta aukeratu behar dira formarik egokiak: eremu zabalerako, euskara batutik hurbil dauden formak, eta eremu mugatuagoetan, bertakoak ere bai.

1.4. Arauak eta gomendioak betetzea

Euskalkien erabilerari buruzko Euskaltzaindiaren arauak eta gomendioak bete beharrekoak dira; eta bereziki, lehenago aipatutako 1979ko bi baldintzak eta 1994ko zazpi proposamenak.

Bestalde, euskalkien alorrez alorreko erabileran, oso kontuan hartzekoak dira ondorengo irizpi-deok:

2. Administrazioan

Hedaduraren arabera, hiru herri-administrazio mota daukagu Euskal Herrian: orokorra, lurralde-kakoa eta tokian tokikoa; eta bakoitzaren jardun-esparruak bere hizkuntza-eremu bereziak ditu. Horiek horrela, eta Administrazioaren eginkizunik behinena herritarrei ahalik eta zerbitzurik onena eskaintzea izanik:

2.1. Euskara idatziari dagokionez, administrazio orokorrean euskara batua erabiliko da.

2.2. Lurralde mailan diharduten administrazioek aintzat hartuko dituzte bertako euskalkiak; betiere administrazioiko lexikoaren eta terminologiaren batasuna begiratzuz, erabilera orokorreko hitzen ordeak asmatzen ibili gabe.

2.3. Bidezkoa da tokian tokiko administrazioek bertako euskalkia erabiltzea herritarrekiko harremanetan, batik bat ahozkoetan.

2.4. Herritarrekin ahozko harreman zuzena duten administrazioetako langileek tokian tokiko euskalkiaren oinarritzko ezagutza behar dute.

3. Komunikabideetan

Hedaduraren arabera, bi komunikabide mota daukagu nagusiki Euskal Herrian: orokorrak eta eskualde edota herri mailakoak; eta, horietako bakoitzaren jardun-esparruak bere hizkuntza-eremu bereziak ditu. Hedabidearen arabera, berriz, baditugu ahozkoak, idatzizkoak eta ikus-entzunezkoak. Horiek horrela, eta komunikabideen eginkizunik behinena herritarrekin ahalik eta komunikaziorik egokiena lortzea izanik:

3.1. Hedadura orokorreko komunikabideek euskara batua erabiliko dute.

3.2. Eskualde edota herri mailako komunikabideek euskara batua eta euskalkia erabil ditzakete: biak batera; baina ez elkarrekin nahasiz, baizik atalez atal bereiziz. Hedaduraren eta hedabidearen arabera erabakiko dute kazetarietara eta zein ataletan, non eta noiz erabili euskara batua eta zeinetan, non eta noiz euskalkia.

3.3. Euskalkia erabiliz jardun behar duten kazetarietara eta aski landua behar dute izan hartarako gaitasuna, ahozkoa nahiz idatzizkoa, euskalkiaren duintasunaren hobe beharrez. Lanean, bereziki gogoan izan bezate Euskaltzaindiak gaitzetsi egiten dituela ahozkoan eta lagunarteko hizketan ohikoak diren laburtzapenak eta tokian tokiko fonetismo bereziak.

3.4. Hizkuntza-erregistroa hautatzerakoan, kazetarietara eta erabakiko dute zein ataletan, non eta noiz erabili euskara landua (batua nahiz euskalkia) eta zeinetan, non eta noiz lagunartekoa.

4. Irakaskuntzan

Hezkuntzan, gutxienez, erregistro biren erabilerak behar du lekua: lagunartekoak eta landuak (eskolari zuzen-zuzenean dagokionak), betiere gogoan izanik ahozkoaren eta idatziaren arteko bereizketa. Izan ere, hezkuntzaren zereginik behinenetariko bat ikasleei hizkuntzaren erabileran ahalik eta trebetasunik handiena ematea da: hizkuntza aberatsa eta egoeraren arabera. Horiek horrela, ondorengo urrats hauek izan beharko lirakete kontuan:

4.1. Euskalkiek euren nortasuna dute, eta hezkuntzan jagon egin behar dira euren osagai esanguratsuak nahiz hizkuntzan betetzen duten funtzioa, betiere idatzizkoaren eta ahozkoaren arteko desberdintasuna kontuan hartuz eta batasunerako arauak betez.

4.2. Lagunarteko hizkera —gehientsuenean behinik behin—, euskalkian edo azpieuskalkian oinarritzen dela gogoratu behar da; eta landua, ostera, euskara batuan edo euskalkiaren erabilera landuan. Horrenbestez, hezkuntza-komunitateak, egoeraren arabera, beharko du bideratu hezkuntza-prozesu bakoitzari dagokion erregistroa, batez ere lexikoan eta esapideetan.

4.3. Irakasleak hezkuntza-jardunean aritzeko, gomendagarria da hizkera landuaren eta lagunartekoaren jakitun egotea. Horrela, lagundu ahal izango dio ikasleari hizkuntzaren erregistroen erabilera-esparruetan. Horretarako ere, ezinbestekoa da irakasleen berariazko trebakuntza.

4.4. Umeei dagokienez, Euskal Herriko haurren jatorrizko hizkuntza aintzat hartuta —betiere helburua euskaldun osoak sortzea izanik—, metodoaren aldetik, hots, ikasgela eta ikasmultzo berean jardunik, guztiz mesedegarria da haurren hizkuntza-gaitasunaren araberako jardunbideak lantzea.

4.5. Helduei dagokienez, euskalduntzea eta alfabetatzea bereizi beharko lirateke; lehen kasuan, euskalduntzean, zerotik abiatzen delako ikasprozesua eta, bigarren kasuan, alfabetatzean, ikasleak dakienetik ez dakienera delako ikasprozesua.

5. **Adierazpen** hau garatzeko, Euskaltzaindiak alorrez alorreko gomendioak eta irizpenak eman-go ditu.

(Lezamako Udaletxean, 2004ko martxoaren 26an, berretsia).

138

HIZTEGI BATUA

b - berriz

- ba 1** lok. h. **bada** (euskara mintzatuan -cf. elkarrizketak- onartzekoa da *ba* forma, maila neutroari *bada* forma dagokion arren).
- ba 2** adlag. *Lap. eta BNaf. Beh.* (elkarrizketetan, adib.) 'bai': *ba edo ez*.
- ba 3** interj.: *ba, ba! aski dugu!*
- ba 4** *Gram.* (bereziki adizkera trinkoekin erabiltzen den hitza edo aurrizkia): *ba ote dakizu?*; *badator*.
- baba** iz. 1 (landarea) *Vicia faba*. 2 'larruazaleko handitu urtsua, urbatua, igurzteak sortutakoa'. *Sin. ba-balarru*. 3 'ardien-eta gorotz-alea'. *Sin. babaka*.
baba beltz *Vicia faba var. minor*.
baba gorri 'babarrun gorria'.
baba handi *Vicia faba var. maior*.
baba zuri
- babaka** iz. 'ardien-eta gorotz-alea'. *Sin. baba*.
- babalarru** iz. *g.er.* 'baba, larruazaleko handitu urtsua'.
- babalarrutu**, **babalarru(tu)**, **babalarrutzen**. *da/du ad. g.er.* 'babatu'.
- babalore** 1 iz. *Vicia faba*-ren lorea. 2 izond. 'ergela': *hi haiz babalorea!*
- babarrun** iz. *Phaseolus vulgaris*.
- babatu**, **baba(tu)**, **babatzen**. *da/du ad.* '(larruazaleko) babak atera'.
- babazorro** iz.
- babazuza**
- babero* e. **adur(-)zapi, lerde(-)zapi**.
- baberrun* e. **babarrun**.
- babes**
babes(-)etxe
babes(-)erakunde
- babesgabe** izond.
babesgabeko izlag. *g.er.*
- babesgabetasun**
babesgabetu, **babesgabe(tu)**, **babesgabetzen**. *du ad.*
- babesgarri** iz. eta izond.
- babesgune**
- babeski** iz. 'babesteko tresna'.
- babesle**
babesleku
babesorri
babespe
babespean
babespeko
babespera
- bestaile* e. **babesle**.
- babestoki**
babestorri* e. **babesorri**.
- babestu**, **babes(tu)**, **babesten**. *da/du ad.*
- babil** iz. 'metxa': *kandela mehe, txiki, babil laburrekoa*.
- babo**
babor* e. **ababor**.

babuino iz. *Papio sp. Sin. papioi*.

bada

badaezpada

badaezpada ere

badaezpadako

badarik (ere) lok.

badere lok. *g.er.* 'bada ere'.

badia

badminton

bafada

bafadaka adlag.

bafatu, bafa, bafatzen. *du ad. (nor kasurik gabea). g.er.* bafada jaurti'.

bafle

baga 1 iz. 'uhina, olatua'.

baga 2* e. **gabe**.

bagai izond. *g.er.* 'alferra, nagia'.

bagaje iz.

bagasoka iz. *Zah. g.er.* 'soka lodia'.

baga uso* e. **pagauso**.

bagdadar (herritarra).

bage* e. **gabe**.

bagil iz. h. **ekain**.

bagina iz. *Sin. ematutu*.

baginitis

bago* e. **pago**.

bagoi

bagoneta

baguiar (herritarra).

bahaismo iz. *Erl.*

bahamar (herritarra).

bahaola* e. **bahola**

bahe

bahegile

baheketa

bahekin iz. 'bahetzearen hondakina'.

bahetu, bahe(tu), bahetzen. *du ad.*

bahi

bahiketa

bahikuntza

bahisari iz. 'bahitua berreskuratzeako ordaintzen den saria'.

bahitegi

bahitetxe iz.: *Aurrezki Kutxa eta Bahitetxea*.

bahitu, bahi(tu), bahitzen. *du ad.*

bahitura

bahituri iz. *Jas.* 'bahitua, bahitutakoa'.

bahitzaile

bahitze

bahola iz. *Ipar.* 'bahea'.

baholatu, bahola(tu), baholatzen. *du ad.*

bahraindar (herritarra).

bai 1 adlag. 2 iz.

bai... bai...

bai... baita... (ere)

bai eiki *g.er.* 'baiki'.

bai... (ere): bakoitzak ditu bere grinak, akatsak eta bai alderdi onak ere.

bai eta edo baita

bai... eta bai... (ere)

bai eta... ere edo **baita (... ere)****bai zera!****baia 1** iz. *Ipar. g.er.* 'akatsa'.**baia 2** iz. *Bot.* (fruitu-mota).baia 3* e. **badia**.**baia 4** *Gram. Ipar.* 'bai ote?' (beti galde perpausetan): *etorriko da. Baia?***baiatu**, baia(tu), baiatzen. *du ad. Ipar. g.er.* 'gaitz erran, gaitzetsi': *egiazko alargunak ez ditu bertzeak inoiz ere kondenatu eta baiatu behar.***baiduri** iz. *g.er.* 'baimena'.baieki* e. **bai eiki**.**baiesle****baiespen****baieste****baietsi**, baiets, baiesten. *du ad.***baietz 1** adlag. 2 iz.**baiez** iz. *g.er.* 1 'eztabaida'. 2 'zalantza, ezbaia'.**baiezka** adlag.**baiezkako** izlag.**baiezko** iz.**baiezkotan** 1 'baiezkota delakoan': *baiezkotan nago*. 2 'erantzuna baiezkota bada'.baiezkotan* e. **baiezkotan**.baiezkor* e. **baikor**; **baiezko**.baiezpen* e. **baieztapen**.**baieztapen****baieztatu**, baiezta, baieztatzen. *du ad.*baieztu* e. **baieztatu**.**baiki****baiko** *Zub.* 'bezain laster, orduko': *etzan baiko, loak hartu du.***baikor****baikorki** adlag.**baikortasun**baikoz* e. **baiko**.**bailara** iz. *Gip.* 'eskualde txikia' (ez da *haran* edo *ibar*-en sinonimoa).**baimen****baimena eman****baimendu 1**, baimen(du), baimentzen. *du ad.***baimendu 2** iz. *Ipar. g.er.* h. **baimen**.**baimendun** iz. eta izond.**baina 1**baina 2* e. **leka**.baina 3* e. **zorro**.bainadore* e. **bainujantzi**.**bainagia** iz. *batez ere Zub.* 'bainuontzia'.bainan* e. **baina**.**bainatu**, baina, bainatzen. *da/du ad.*bainera* e. **bainuontzi**.bainilla* e. **banilla**.**baino 1****baino 2****bainoago** *Goi.***baino bainoagoko**: *euskaltzain batzuek, baino bainoagokoa bilatzen dute zenbaitetan ('dagokion baino zehaztasun handiagoa bilatzen dute').***bainu****bainua hartu****bainuetxe****bainugela****bainujantzi**

bainuontzi**bainutegi****bainutoki****baioneta****bairikiar** (herritarra).**baita 1** lok. edo **bai eta**.**baita (... ere)** edo **bai eta... ere****baita zera ere** *Heg.* (aurrean esana ukatzeko edo hari buruzko desadostasuna agertzeko esamoldea).**baita 2 1** (ezkerrean daraman osagarriak pertsona izan behar du. Lekuzko kasuetan erabiltzen da, eta inoiz ere ez pluralean): *zure baitan; zuen baitan; ni baitan; ene baitan...* (**perpaus baitan, *perpausaren baitan*, erabili *perpausaren, perpausaren barruan, perpaus barnean*). 2 (inoren etxea izendatzeko, leku kasuetan, edo etxe izen gisa): *medikuaren baitatik heldu naiz; "Martinbaita" deitzen da nire sortetxea.***baitarik** 'inork bultzatu gabe': *ez naiz neure baitarik plazara agertu.***baitaratu**, baitara(tu), baitaritzen. *da ad.* (*neure, zeure...* baitaratu modukoetan erabiltzen da).**baitzepada****baitzepadako****baizen****baizik****baizik ere** 'baizik eta'.**baizik eta 1** 'baizik'. 2 *Ipar.* (perpaus kompletibo batzuen sarrerako marka).**bakailao** iz. *Gadus morhua*.**bakailao(-)denda****bakailao(-)ontzi****bakailaoketari** iz. 'bakailao-arrantzalea'.**bakan****bakanetan** adlag. *g.er.* 'gutxitan'.**bakanal** iz.**bakandu**, bakan(du), bakantzen. *da/du ad.***bakanka** adlag.**bakanketa****bakanki** adlag.**bakantasun****bakante** iz. 'bakanaletan parte hartzen zuen emakumezkoa'.**bakantxo** adlag. 'aukeran bakanegi'.**bakantza** iz. *pl. h. opor*.**bakar****(neure, zeure, bere) bakarrean**: *han zegoen gaixoa bere bakarrean malkoak egosten.***bakar-bakarra** adlag. *Ipar.* eta *Naf. Sin.* **bakar-bakarrik**.**bakarren bat****bakarren bat edo beste****bakarren batzuk****bakardade** iz. *Heg.***bakarka****bakarkako** izlag.**bakarzeria****bakarleri****bakarleku****bakarraldi****bakarrik****bakarrizketa****bakartar 1** iz. *g.er.* 'eremutarra'. 2 izond. *g.er.* 'bakartia'.**bakartasun****bakartegi** iz. *g.er.***bakarti****bakartoki**

bakartsu izond. *g.er.* 'bakartia'.

bakartu, bakar(tu), bakartzen. *da/du* ad.

bakartzte

bakarzale izond.

bakasta* e. **lakasta**.

bakatu* e. **pagatu, ordaindu**.

bakazio iz. *pl. h. opor*.

bake

bakea eman

bakeak egin

bakean utzi

bake(-)epaile

bake(-)epaitegi

bakez

bakezko izlag.

bakezkoak egin

bakealdi

bakearazi, bakearaz, bakearazten. *du* ad.

bakebide iz. 'baketzeko bidea'.

bakegile

bakegintza

bakeoso izond. *Heg. Beh. h. baketsu*.

bakero* e. **unai, behizain**.

baketi izond. *g.er.* 'baketsua'.

baketiar izond. *Ipar.* 'baketsua'.

baketsu

baketu, bake(tu), baketzen. *da/du* ad.

baketzaile

baketze

bakezale

bakezaletasun

bako *Bizk.* 'gabeko'.

bakoiti

bakoitz

bakoitzean: *Bilbora joan naizen bakoitzean*.

bakoizka adlag. *g.er.* 'banaka'.

bakoizki adlag. *Ipar. Zah.* 'bakarrik'.

bakoitzasun iz. *Goi.* 'bakoitza, bakarra denaren nolakotasuna'.

bakoiztu, bakoitz/bakoiztu, bakoizten. *da/du* ad. *g.er.*

bakotx* e. **bakoitz**.

bakotxi* e. **bakoiti**.

bakteria iz. h. **bakterio**.

bakterio

bakteriologia

baku iz. *Zub. g.g.er.* 'merkatua'.

bakun

bakundu, bakun(du), bakuntzen. *du* ad.

bakuntasun

bakuntza iz. *g.er.* 'ituna; elkartzea'.

bakuntze

bakutar (herritarra).

bal iz. *Ipar. g.er.* 'dantzaldia'.

bala 1 'jaurtigaia'. 2 'uzta-sorta lotua': *gari bala*.

bala-bala adlag.: *berri pozgarriak bala-bala, tximista baino lehen, zabaldu ziren herri osoan*.

balada

baladre iz. (belar-mota).

balaka iz. *g.er.* 'beea, marraka'.

balakagarri**balakari** izond. 'balakatzaila, losintxaria'.**balakatu**, balaka, balakatzen. *du ad. Sin. losintxatu.***balakatzaila** iz. *g.er.***balaku****balakuka****balanbatu**, balanba, balanbatzen. *da ad. g.er.* 'kulunkatu'.balanka* e. **palanka**.**balantza****balantzan** adlag. 1 'zalantzan'. 2 'balantzaka'.**balantzaka****balantze****balaustrada****balazta** iz. 'frenoa, galga'.**balaztatu**, balazta(tu), balaztatzen. *du ad.***balbe****baldan****baldankeria****baldanki** adlag. *g.er.***baldar**baldar-apez* e. **baldernapez**.**baldarka****baldarkeria****baldarki** adlag. *g.er.***baldarrontzi****baldartasun****baldartu**, baldar(tu), baldartzen. *da/du ad.*baldatu* e. **elbarritu**.**balde** *g.er.* 'antzekoa' (*x-ren balde [izan]*) esapidean erabiltzen da).**balderna** iz. *Lap.***baldernapez****baldi** iz. 'estalkia, bereziki Itun Zaharreko kutxarena'.**baldin****baldin eta** (*baldin* soila baino gutxiago erabili izan da).**baldinba****baldinbaitere** *Sin. baldinbere.***baldinbere** *Sin. baldinbaitere.***baldinkizun** iz. h. **baldintza**.baldinpetu* e. **baldintzatu**.**baldintasun** iz. *Zah. g.er.* 'baldintza'.**baldintza****baldintzapean****baldintzapeko** izlag.: *baldintzapeko askatasuna.***baldintzazko****baldintzapen****baldintzatu**, baldintza(tu), baldintzatzen. *du ad.***balditu**, baldi, balditzen. *da/du ad. Ipar.* 'harritu'.**baldoki** iz. *g.er.* 'lokia'.**baldraska** izond. '(emakume) baldresa'.**baldres****baldreskeria****baldrestu**, baldres(tu), baldresten. *da/du ad.* 'baldres bihurtu'.**balea** iz. *Balaena sp., Neobalaena sp., Eubalaena sp., Ziphius sp., Megaptera sp.* eta *Eschrichtius sp.***bale arrantza****bale bizar****baleatzar****baleazale**

balekume iz. 'balearen umea'.

balentria

balentzia iz. *Kim.*

baleontzi

baletzar* e. **baletzar**.

balezta 1 'geziak eta jaurtikitzeko arma'. 2 *Heg.* 'orekagailua'.

balezтари

baliabide

baliagarri

balia izan* e. **balio izan**.

baliakizun

baliarazi, baliaraz, baliarazten. *du ad.*

baliatu, balia, baliatzen. 1 *zai* ad.: *Jainkoa balia dakidala. 2 da ad.: adimenaz balia zaitzez, ez indarraz.*
3 *du ad.: ez dugu hitz hori baliatzen.*

baliatzaile

baliatze

bal *izan da ad. Ipar.* 'legezko, baliozkoa izan'.

balin* e. **bal**in.

balio

baliozko

balioanitz* e. **balioaniztun**.

balioaniztun

baliodun izond. *Mat.*

balioetsi, balioets, balioesten. *du ad.*

baliogabe izond.

baliogabetu, baliogabe(tu), baliogabetzen. *da/du ad.*

balio izan, balioiko. *du ad.* (bi erabilerak onartzen ditu: *zer balio du tematzeak?; ez du balio orain etxea konpontzen hastea*).

baliokide

baliokidetasan

baliokidetu, baliokide(tu), baliokidetzen. *du ad.*

baliokidetza

baliokidetze

balios izond. *Ipar.*

balioastun* e. **balio**.

balioastun iz. *g.er.* 'balioa; baliagarritasuna'.

baliotsu

baliotu, balio(tu), baliotzen. *du ad. g.er.* 'balioztatu; balioa eman'.

balixa* e. **baliza**.

baliza

balizkako* e. **balizko**.

balizko izlag.

balkoi

baloi

balonbolea* e. **boleibol**.

balontzesto* e. **saskibaloi**.

baloratu, balora, baloratzen. *du ad. h. balioetsi, balioztatu.*

balore iz. *Lgart. h. adore, kemen.*

balota iz. *Ipar. Beh.* 'fardela'.

balotzara iz. *Bizk.* 'otarre estalkiduna'.

bals iz. (dantza-mota).

baltiko izond.: *Itsaso Baltikoa.*

baltsa 1 iz. *Ipar.* '(bizidunen) talde, multzo, elkarte'.

baltsan

baltsa 2 iz. *Ipar.* 'lohia, lokatza'.

baltsamarazi, baltsamaraz, baltsamarazten. *du ad.*

baltsamatu, baltsama, baltsamatzen. *du ad.*

baltsamo

baltsamoztatu* e. **baltsamatu**.

baltsatu 1, baltsa(tu), baltsatzen. *du ad. Ipar.* 'nahasi': *baltsatu zuen bere aho-gozoa lur gutxi batekin.*

baltsatu 2, baltsa(tu), baltsatzen. *da/du ad. Ipar.* 'lokaztu': *zergatik baltsatzen da zerria lohian?*

baltse* e. **bals**, **baltseo**.

baltseo iz. *Heg. Beh.* 'dantza lotua'.

baltz* e. **beltz**.

baltzu

balus* e. **belus**.

bamakoar (herritarra).

bana

bana-banako: *bana-banako erlazio.*

bana bertze *Ipar.* 'batez beste'.

banabar iz. *Naf.* 'babarruna'.

banaezin izond.

banaita* e. **desberdintasun**.

banaka

banaka-banaka

banakaren bat

banakaren batzuk

banaketan adlag. 'gutxitan, bakan'.

banakako izlag.

banakari iz. *g.er.* 'banatzailea'.

banakatu, banaka(tu), banakatzen. *da/du ad.*

banakatze**banaketa**

banako iz.

banakor izond. *Mat.*

banakotasun**banakuntza****banan**

banan-banan

banana

banan-banako* e. **bana-banako**.

banandu, banan(du), banantzen. *da/du ad.*

bananondo iz. *Musa paradisica.*

banapen* e. **banaketa**.

banarazi, banaraz, banarazten. *du ad.*

banarazte

banatu, bana(tu), banatzen. *da/du ad.*

banatzaile**banatze**

banazka adlag. *Ipar.*

banbu iz. *Bambusa sp.* eta *Arundinaria sp.* eta *Dendrocalamus sp.*

banda

bandatu, banda(tu), bandatzen. *du ad. g.er.* 'teinkatu'.

bandeja* e. **erretilu**, **azpil**.

bandera**banderadun**

banderatxo iz. 'bandera txikia'.

banderaxka* e. **banderatxo**.

bandidu* e. **bidelapur**.

bandil* e. **mandil**.

bando

-en bando '-en alde': *nire bando ez dena nire kontra da.*

bandolari* e. **bidelapur** (eta, Iparraldean, **manduler**).

bangiar (herritarra).

bangkokar (herritarra).

bangladeshtar (herritarra).

banjo

banjular (herritarra).

banka iz. h. **bankuak**.

bankalari* e. **bankari**.

bankari iz. 'bankuaren jabea edo zuzendaria'.

banketa* e. **aulki**.

banketxe

bankisa iz. (izotz-geruza handia).

banku 1 iz. 'banketxea'.

banku(-)langile

banku 2 iz. 'eserlekua'.

bano izond. *Ipar.* 'motela, makala, odolgabea'.

banoki 1 adlag. 'motelki, makalki'.

banoki 2* e. **alferrik**.

banpez Onomat. *Ipar.* 'bat-batean'.

banpiro iz. 1 *Fam. Desmodontidae*. 2 'odol-xurgatzailea'.

baño *Ipar. (Batez ere BNaf.)* 'batto, bat bakarrik'.

bao iz. *Eraik.*

bapedera* e. **bat-bedera**.

bapo

bapo egin 'ase'.

bapore

baptisterio* e. **bataiategi** (eta *bataio-leku, -toki*).

bar iz. h. **taberna, ostatu**.

baraila iz. *Bizk.* 'zalaparta, iskanbila'.

barailati izond. *Bizk.* 'zaratatsua'.

baraillezur

barakuilu

baranda iz. 1 *Zah.* 'balkoia; galeria'. 2 'balkoi, zubi, zurubi eta kidekoen ertza babesten duen hesi modukoa, zutikako habetxoz eta horiek goialdean lotzen dituen hagaz osatua'.

barandaila* e. **barantaila**.

barano 1 iz.: *gazte batzuk bildu zituen bere baranoan* ('bere inguruan').

barano 2 iz. *Varanus sp.*

barantaila iz. *Zub.* 'otsaila'.

bararazi, *bararaz*, *bararazten*. *du ad.*

baratari iz. *Zah.* 'eskribaua, notarioa'.

baratu, *bara*, *baratzen*. *da/du ad. Ipar.* eta *Naf.*

baratxe adlag. *Ipar.* 'astiro'.

baratxe-baratxe *Zah.*

baratzuri iz. *Allium sativum*.

baratzuri(-)ale. *Sin.* 'baratzuri(-)atal, baratzuri(-)xixter.

baratzuri(-)atal. *Sin.* **baratzuri(-)ale, baratzuri(-)xixter.**

baratzuri(-)belar *Alliaria petiolata*.

baratzuri(-)buru 1 'baratzuriaren erraboila'. 2 'baratzuri-atala'.

baratzuri(-)korda

baratzuri(-)xixter *Ipar. Sin.* **baratzuri(-)ale, baratzuri(-)atal.**

baratzuri(-)zopa

baratzuribelar* e. **baratzuri(-)belar**.

baratzuriburu* e. **baratzuri(-)buru**.

baratzurizter* e. **baratzuri(-)xixter**.

baratz adlag. eta izond. 'baratxe, astiro (egina)'.

baratza* e. **baratze**.

baratze

baratze(-)kardu *Cynara cardunculus*.

baratze(-)marrubi *Fragaria x ananassa*.

baratzegintza* e. **baratzezaintza**.

baratzekari iz. h. **barazki**.

baratzezain

baratzezaintza

baratzuri* e. **baratxuri**.

barau iz.: *barau-eguna*.

barau egin

barau izan *da ad. g.er.*

baraurik

baraualdi

barauarazi, barauaraz, barauarazten. *du ad. Ipar. g.er.*

baraur* e. **barau**.

barauts 1 iz. *Zah.* 'lerdea'.

barauts 2 iz. 'zulatzeko lanabesa'.

barauts-etxe

barautu, barau(tu), barautzen. *1 da ad.: berrogei egunez barautu zen Jesus. 2 du ad.: lau denborak, biji-liak eta garizuma barautuko dituzu osoki.*

barautze

barauzaro

baraxtu, baratx, baraxten. *da/du ad.* '(urratsa) urritu, geldia gotu'.

barazgile iz. *g.er.* 'baratzezaina'.

barazkaldu, barazkal, barazkaltzen. *da ad. Zah.* 'bazkaldu'.

barazkari iz. *Zah.* 'bazkaria'.

barazki

barazki(-)denda

barazkizaletasun

barbadostar (herritarra).

barbakoa

barbantzu iz. h. **txitxirio**.

bar-bar adlag. 1 hizketa-hotsaren onomatopeia. 2 dirakien uraren onomatopeia. 3 'barra-barra'.

barbarin iz. *Mullus sp.*

barbarismo iz.

barbarka adlag. 'borborka'.

barbaro

barberu iz. 'odol-ateratzeak eta ebakuntzak egiten zituen'.

barberutza

barbituriko

barbo iz. *Barbus sp.*

barda adlag. *Ipar. h. bart.*

bardin* e. **berdin**.

bardo

bare 1 iz. *Fam. Limacidae.*

bare 2 iz. (erraia).

bare 3 izond. 'lasaia': *Ozeano Barea; bare-bare.*

barealdi

barearazi, barearaz, barearazten. *du ad.*

baregarri iz. 'baretzen duena'.

baremo iz. *Tekn.*

baresare

baretasun

baretu, bare(tu), baretzen. *da/du ad.*

bargari* e. **garbari**.

bargasta 1 iz. 'hazten ari den txerri emea'. *2 izond.* '(mutil eta, batez ere, emakume) ausart-lotsagabea'.

bargatu* e. **garbatu**.

bargatzale* e. **garbari**.

bargo iz. 'hazten ari den txerri arra'.

variable* e. **aldagai; aldakor**.

bariante* e. **aldaera; saihesbide.**

bariantza iz. *Estat.*

barik *Bizk.*: *argi barik.*

bariku iz. *Bizk.* h. **ostiral.**

bario iz. *Kim.*

baritono

barize

barkabera

barkaberatasun

barka eskatu, barka eska, barka eskatzen. *du* ad.

barka eske

barkamen

barkamendu iz. h. **barkamen.**

barkarazi, barkaraz, barkarazten. *dio* ad.

barkatu, barka, barkatzen. *du* ad.

barkazio iz. *Herr.* 'barkamena'.

barku

barkugintza iz. 'ontzigintza'.

barlasai iz. *Eraik.*

barna izond. 'sakona': *putzua barna da.*

-an **barna** postpos. (-an *barna* -*median barna*- hedatuagoa da -*tik barna* -*menditik barna*- baino).

barnagotu, barnago(tu), barnagotzen. *da/du* ad. *g.er.*

barnatasun iz. *Ipar.* 'sakontasuna'.

barnatu, barna(tu), barnatzen. *da/du* ad. 'sakondu, barrendu'.

barnatze

barne l iz. 'barrena, barrua': *barne medikuntza.* 2 *Ipar.* iz. 'gela'. 3 adlag.: *salneurria, 5000 pezeta, zer-gak barne; ekainaren zortzitik hamabira, egun biok barne; *-en barne egon e. -en barnean egon.*

barnean

barne izan: *hiru liburu lodi, tesia barne dela; Eskualtzale batzarrean barne direnak.*

barneko izlag.

barne-luzegoa* e. **habearte.**

barnera

barneraino

barnetik

barneti(ka)ko

barnez

barnez barne

barnealde

barneko iz. *Ipar.* (jantzi mota).

barnekoi izond. 'barrukoa, sakona'.

barnekotasun iz. 1 'barnekoa denaren nolakotasuna'. 2 *Log.* 'multzo bateko elementu izatearen ezaugarria'.

barnera* e. **bolumen.**

barnerakoi

barnerat* e. **barnera.**

barneratu, barnera(tu), barneratzen. *da/du* ad.

barneratze

barnetasun* e. **barnatasun.**

barnetegi

baroi

barometro

barra iz. 1 'palanka'. 2: *bokaleko, ibai ahoko barra.* 3 'zerrenda'.

barraiban izond. *Bizk.* 'barrabasa'.

barra-barra

barrabas izond.

barrabas(-)belar *Oxalis latifolia.*

barrabaskeria**barrabil**barraiatu* e. **barreiatu**.**barrandan** adlag. 'zelatan'.**barrandari****barrandatu**, barranda, barrandatzen. *du ad.***barrandatzaile** iz. 'barrandaria'.**barrandegi** iz. 'zelata-tokia'.barranku* e. **amildegi**, **troka**, etab.**barraskilo** iz. *Helix*.barrastan* e. **parrastan**.**barre****barre(-)algara****barre(-)algaraka****barreari eman****barre egin**barre eginarazi* e. **barre eragin**.**barre eragin****barre-irri** iz. 'irribarrea'.**barre(-)karkara****barre-murriz** iz. *Batez ere Naf.* 'irribarrea'.**barrez****barre(-)zantzo****barre(-)zantzoka****barrealdi****barregai** iz. *g.er.*: *Jainkoak ez du pobrea egin inoren barregai*.**barregale** iz. *g.er.* 'barregura'.**barregarri****barregarritzko** izlag.**barregarrikeria****barregarriro** adlag.**barregile** izond. *g.er.***barregura****barreiadura** iz. 'adia galtzea'.**barreiaketa****barreiamendu****barreiarazi**, barreiaraz, barreiarazten. *du ad.***barreiarri** izond. *Goi.* 'barreiatzailea'.**barreiatu**, barreia, barreiatzen. *da/du ad.***barreiatzaile****barreiatze****barreiu** adlag. *Zah. g.er.***barreka****barren** 1 'barnea, barrua'. 2 'beheko partea': *gona-barrena; soinekoari barrena hartu; soro-barrena*.**barrendik****barrenean****barreneko****barrenez****barrenez barren****barrengo****barrena** 1 adlag.**-an barrena** postpos. '-an barna, -an zehar': *mendian barrena joan da*.**barrena** 2 iz. *Heg.* (tresna).**barrenalde**barrendatu* e. **barrandatu**.**barrendegi**barrendero* e. **kale-garbitzaile**.

barrendu, barren(du), barrentzen. *da/du* ad.
 barrenen* e. **barreanean**.
barrengorri iz. *Psalliota bispora*.
barrenkoi
barrenkoitasun iz. *g.er.*
barrenkor izond. *g.er.* 'sarkorra'.
barrentasun iz. 'sakontasuna'.
barrera iz. *Sin.* **hesi, langa**.
barrerazain
barretsu izond.: *aurpegi alai eta barretsua*.
barretxo
barrezka adlag. *Batez ere Bizk.* 'barrez'.
 barri* e. **berri**.
barride iz. *Naf.* 'auzoa'.
barrika
barrikada
barrikote
barroko
barru 1 iz.: *barruak ez dit agintzen*. 2 postpos.: *bi urte barru bukatuko da lana*.
 barruan
 barru-bete izond. edo **barrubete**.
 barruko
 barrura
 barrurako
 barrutik
 barrutiko
 barruz
barrualde
barrubete izond. (edo **barru-bete**) eta iz.
barruki 1 iz. *Ipar.* 'ukuilua'.
barruki 2 iz. *pl.* 'animaliaren erraiak, jateko direnak'.
barrukotasun
barrunbe
barrunda izan du ad. *Gip.* 'barrundatu'.
barrundatu, barrunda, barrundatzen. *du* ad. 'susmatu, hauteman'.
barruratu, barrura(tu), barruratzen. *da/du* ad.
barruti
bart adlag.: *bart arratsean; bart gaueko; bartko loa*.
bartan iz. *g.er.* 'azpantarra'.
bartatsu izond. *Ipar. g.er.* 'lohitsua'.
bartz
 bartzun* e. **bertzun**.
barur iz. *Ipar. h.* **barau**.
basa 1 izond. *Ipar.* eta *Naf.* 'basatia': *gizon basa bat*.
basa 2 iz. 'lohia, lokatza'.
basabaratzuri iz. *Allium sativum*.
basabazter
basabehi iz. 'betizua'.
basabere
basabide
basaerramu iz. *Euonymus europaeus*.
basaezti
basagerezi iz. *Prunus avium*.
basagizon
basagudari iz. *g.er.*
basahate iz. *Anas platyrhynchos*.
basahuntz

basahunzkume iz. *g.er.*
basajainko iz. *g.er.* 'sasiainkoa'.
basajaun
basajende
basaka izond. *g.er.* '(zuhaitz) txertatu gabea'.
 basakan* e. **basaran**.
 basakaran* e. **basaran**.
basakatu
basaker
basakeria
basaki
basakristau iz. 'gizalegerik gabeko pertsona'.
basalandare
basalapur
 basalde* e. **basoalde**.
basalore
basalto
basamahats iz. *Vitis labrusca*.
basamahatsondo
basamortu
basandere
basanimalia iz. *Ipar. g.er.* 'basapiztia'.
basantzara iz. *Anser fabalis*.
basaperrexil iz. 'astaperrexila'.
basapiku iz. *Ficus sycomorus*.
basapiztia
basaporru
basaran
basarazi, basaraz, basarazten. *du ad. Ipar. g.er.*
basarte
basarto iz. *Sorghum bicolor*.
basasagu iz. *Apodemus sylvaticus*.
basasto 1 iz. 'asto basatia'.
basasto 2 iz. 'larruazaleko zanbro pikortsua'.
basatasun
basate iz. 'txertatzen den basalandarea'.
basati
 basatikeria* e. **basakeria**.
basatu, basa(tu), basatzen. *da ad. Batez ere Ipar.* 'errebelatu, galdu'.
 basatxauno* e. **baseliza**, **ermita**.
basatza iz. *Bizk.* 'basaz, lohiz betetako tokia'.
basauso iz. *g.er.* 'pagausoa'.
 basazain* e. **basozain**.
basazaldi iz. *g.er.*
base iz. *Kim., Informat.*
 base-ball* e. **beisbol**.
baselina
baseliza
baserri
 baserri(-)etxe
baserritar
baserritarkeria iz. *g.er.*
baserritartasun iz. *g.er.*
baserritartu, baserritar(tu), baserritartzen. *da/du ad.*
basetxe
 basetxetar* e. **baserritar**.
basi 1 iz. 1 'saltsa'. 2 'bainua'.

- basi 2** izond. *Naf.* 'lasaia, sarea'. *Anton.* **tapitu, sarri.**
- basidio** iz. *Mikol.*
- basiko** izond. *Kim.*
- basikotasun** iz. *Kim.*
- basilika**
- basiliko** iz. *Ipar.* 'albaka'.
- basilisko** iz. (elezaharretako aberea).
- basitu**, basi(tu), basitzen. *da/du* ad. 'blai-blai egin, busti'.
- baskula**
- baskular** izond. *Biol.* eta *Med.*
- baso 1** iz. 'oihana'.
- baso-soiltze**
- baso 2** iz. 'edontzia'.
- basodilatazio**
- basogintza**
- basoilar** iz. *Tetrao urogallus.*
- basoilo** iz. *Otis sp.*
- baso izan* e. **gauza izan, duin izan.**
- basokada**
- basokonstriktzio**
- basolan**
- basolibondo**
- basolo** iz. *Bromus sp. Sin. larre(-)olo.*
- basomutil**
- basoratu**, basora(tu), basoratzen. *da/du* ad. *g.er.*
- basotu**, baso(tu), basotzen. *da/du* ad. 'oihandu'.
- basozain**
- basozaintza**
- basseferretar** (herritarra).
- basta** iz. (zamarien tresna).
- bastagile** iz. *g.er.*
- bastagintza** iz. *g.er.*
- bastanga** iz. *Dasyatis pastinaca.*
- bastart** izond. *Ipar.*
- bastatu**, basta(tu), bastatzen. *du* ad. 1 'basta ezarri'. 2 *Ipar.* 'albaindu'.
- bastidore** iz. *Heg.* 'euskarria', etab.
- bastiza** iz. *Ipar. g.er.* 'eraikina'.
- basto** izond. *Heg. Beh.* 'arrunta, zakarra, fina ez dena'.
- bastoi** iz. (karta-jokoko saila).
- basur** iz. 1 *Gip.* 'ihintza'. 2 *Ipar.* 'ur zikina'.
- basura* e. **zabor, zarama**, etab.
- basura-poltsa* e. **zabor(-)poltsa**, etab.
- basurde** iz. *Sus scrofa.*
- basurdeki** iz. 'basurdearen okela'.
- basurdekume**
- basurero* e. **zabortegi; zabor-biltzaile**, etab.
- bat**
- batak** 'batzuk' (testuinguruko *besteak*-i kontrajarria erabiltzen da; adib., *batak eta besteak hasi ziren edaten*).
- bat-banaka** adlag. 'banaka'.
- bat-banatu**, bat-banatu, bat-banatzen. *du* ad. *g.er.* 'zenbatu, banaka hartu'.
- bat-banazka* e. **bat-banaka.**
- bat-batean**
- bat-batera** adlag. 1 'bat-batean'. 2 'aldi berean'.
- bat-bateko**
- bat-batekotasun**
- bat-batez** adlag. *g.er.* 'bat-batean'.

- bat-bera** 1 (ezezko perpausetan) 'bat bakarra'. 2 'berbera'.
batean: *gurasoekin batean bizi da bere etxean; bata etortzearekin batean joan da bestea.*
bat edo bat
bat edo beste
bat egin
bat-egite
bat egon *Ipar.* 'bat etorri'.
bateko... besteko: *bateko lana, besteko eguraldia, beti aurkitu ohi du ez agertzeko aitzakia.*
batekoz beste 'oker; behar ez den bezala'.
baten bat
baten batzuk *g.er.* 'batzuen batzuk'.
batera: *guztiak batera oihu egin zuten; nirekin batera doa nire itzala; zu iristearekin batera abiatuko naiz.*
batera etorri 'bat etorri; ados jarri'.
bateratsu
bat ere: *ez du bilera bat (bakarrik, bera) ere huts egin.*
bat etorri: *zurekin bat nator horretan.*
bat izan 1 'elkarturik egon, bat etorri': *horretan bat gaituk hirekin.* 2 'gauza bera izan': *gure hizkuntzaren egoera ez da bat Gipuzkoan eta Nafarroan.*
batez beste
batez besteko
batez ere
- bataiarazi,** bataiaraz, bataiarazten. *du ad.*
bataiarri
bataiatu, bataia, bataiatzen. *du ad.*
bataiatzaile
bataiatze
bataiharri* e. **bataiarri.**
bataila iz. h. **gudu.**
batailatu* e. **gudukatu.**
batailloi
bataio
batarazi, bataraz, batarazten. *du ad.*
batasun
batata iz. *Ipomoea batatas.*
batbedera izord. *Ipar.*
bateiatu* e. **bataiatu.**
bateko iz.: *bateko urrea.*
batel
batelari
bateo adlag. *Naf.* 'batean, batera': *nirekin bateo.*
bateratu, batera, bateratzen. *da/du ad.*
bateratzaile
bateratze
batere adlag.: *ez zidan batere pozik eman; ez da batere egokia.*
bateria
bateria-jotzaile
baterian adlag.: *baterian aparkatu.*
bateria-jole* e. **bateria-jotzaile.**
batetaratu, batetara(tu), batetarazten. *da/du ad. Ipar.* 'bateratu'.
batetaratze iz. *Ipar.*
batgarren ord.: *hogeita batgarren.*
bati iz. *Zub. Zah.*
bati egin *Ipar. Zah.*
batido* e. **irabiatu.**
batidora* e. **irabiagailu.**
batik bat

batipat* e. **batik bat**.

batiskafo

batño

batrazio

bats* e. **pats**.

batto

batu 1 bat(u), batzen. *da/du* ad.

batu-banatu izan. *Bizk*.

batu 2 (herritarra).

batugai *Mat*.

batugailu iz. *Informat*.

batukari iz. *Mat*.

batuketa *Mat*.

batura *Mat*.

batxiler

batxilero* e. **batxilergo**.

batxilergo

batxo *Heg*.

batxo ere

batza

batzaile

batzaldi

batzar

batzar(-)etxe

batzar(-)gela

batzarburu

batzarkide

batzarleku

batzarre 1* e. **batzarri**.

batzarre 2* e. **batzar**.

batzarri iz. *Zub*. 'harrera, abegia'.

batzartar* e. **batzarkide**.

batzartoki

batzartu, batzar(tu), batzartzen. *da* ad.

batze

batzoki

batzorde

batzordeburu

batzordekide

batzu* e. **batzuk**.

batzuk

batzuen batzuk: *batzuen batzuk baino ezin izan ditut ipini*.

batzuetan: *gehienetan garaiz dabilen arren, batzuetan berandu iristen da*.

batzuren batzuk* e. **batzuen batzuk**.

bauxita iz.

baxa iz. 1 'itsasoan, sakontasun txikiko lekua'. 2 *Zub*. 'amildegia'.

baxatu, baxa(tu), baxatzen. *da/du* ad. *g.er*.

baxenabartar

baxenafarrera* e. **nafarrera** edo **behe(-)nafarrera**.

baxera

baxeragile

baxerategi

baxo* e. **baxu**.

baxoerdi

baxu

baxurako arrantza *Heg*.

baxutasun iz. 'apaltasuna'.

baza iz. *Heg. Zah.* 'jokaldia; gudu'.

bazar

bazi 1 izond. '(kolore) ahula'.

bazi 2* e. **basi 2**.

bazia* e. **pazia**.

bazilo

bazka

bazka-arbi

bazka-arto *Sin.* artaberde.

bazka(-)landare

bazkagai iz. *g.er.* 'bazka; elikagaia'.

bazkagia iz. *Zub.* 'bazkalekua, alhagia'.

bazkalaitzin iz. *Ipar.* 'bazkaurrea'.

bazkalarte iz. (leku-denborazko kasuetan erabiltzen da).

bazkaurre

bazkaldar iz. h. **bazkaltiar**.

bazkaldu, bazkal, bazkaltzen. *du (Heg.)* edo *da (Ipar.)* ad.

bazkaleku

bazkalgia iz. *g.er.* 'bazkaltokia'.

bazkalkide iz. *g.er.* h. **bazkaltiar**.

bazkalondo

bazkalordu

bazkaloste

bazkaltegi iz. *g.er.* 'bazkaltokia'.

bazkaltiar

bazkaltoki

bazkarazi, bazkaraz, bazkarazten. *du* ad.

bazkari

bazkari(-)lege

bazkaritan: *laurogei baino gehiago omen dira bazkaritan.*

bazkaritara: *joan ginen bazkaritara aldameneko jatetxe batera.*

bazkarite (leku-denborazko kasuetan erabiltzen da batez ere): *bazkaritean ikusi eta adituak; bazkariteko tenorean; bazkaritera eraman ninduen.*

bazkategi iz. *g.er.* 'bazkalekua'.

bazkatoki iz. *g.er.* 'bazkalekua'.

bazkatu, bazka(tu), bazkatzen. *da/du* ad.: *janari gozo honekin israeldarrak bazkatzen ziren; bazka itzazu nire axuriak.*

bazkatzaile

bazkide

bazkidetu, bazkide(tu), bazkidetzen. *da/du* ad.

bazkidetza

bazko* e. **pazko**.

bazkun

baztanga iz. 'nafarrerria': *baztanga-pikatua* ('baztangak jotako pertsona').

bazter 1 iz. 2 izond.: *Asiako bazterrik bazterrenean.*

bazter egon *Ipar.:* *beude bazter gure tristurak.*

bazter(-)herri

bazter(-)nahasle

bazterrean laga

bazterrean utzi

bazterrera eman

bazterrera utzi

bazterrik bazter

bazter utzi 'alde batera utzi'.

bazterbide iz. 'errepidearen saihetseko aldea'.

baztergabe izond.

baztergabeko izlag.

baztergabetasun iz. *g.er.*
baztergarri
bazterka adlag. *g.er.*
bazterkatu, bazterka(tu), bazterkatzen. *du ad. g.er.*
bazterketa iz. 'baztertzea'.
bazterki iz. 'ehunaren bazterreko zerrenda'.
bazterralde iz. *g.er.*
bazterrarazi, bazterraraz, bazterrarazten. *du ad.*
bazterreratu, bazterrera, bazterreratzen. *da/du ad.*
bazterretsi, bazterrets, bazterresten. *du ad.*
bazterretxe
bazterrezin izond. 'ezin baztertuzkoa'.
baztertu, bazter(tu), baztertzen. *da/du ad.: ezin baztertuzkoa.*
baztertzaile
baztertze
be 1 "b" letraren izena.
 be 2* e. **bee**.
 be 3* e. **bere, ere**.
beaba iz. *pl. g.er.* 'hasi-masiak'.
 beajon* e. **bejon-**.
beakurgarri izond. *g.er.*
beakurtu, beakur, beakurtzen. *du ad. g.er.* 'errespetatu; gurtu'.
beatifikazio
bebarru iz. 'ataria'.
bedaiio lok. *Gip. g.er.* 'bederen, behintzat'.
bedaka iz. *Zub.* 'belarka, belar-lana'.
 bedar* e. **belar; mehar**.
bedatse iz. *Batez ere Zub.*
 bedeikatu* e. **bedeinkatu**.
bedeinkagarri izond. *g.er.*
bedeinkapen
bedeinkarazi, bedeinkaraz, bedeinkarazten. *dio ad.*
 bedeinkata* e. **bedeinkatu**.
bedeinkatu, bedeinka, bedeinkatzen. *du ad.*
bedeinkatzaile
bedeinkatze
bedeinkazio
bedel iz. *Heg.* 'eskolazaina'.
bedera banatz. *Ipar.* 'bana'.
bederatzi
bederatziehun
bederatziehungarren
bederatzigarren
bederatziko iz.
bederatzina banatz.: *bederatzina mila*.
bederatzinaka adlag.
bederatziren iz.
bederatzirren
bederazka adlag. *Ipar.* 'banaka'.
bederazkatu, bederazka(tu), bederazkatzen. *da/du ad. Ipar.* 'banakatu'.
bederen
bederik lok. *Gip.* 'bederen'.
bedezi iz. *Zub.* 'sendagilea'.
bee 1 iz. 'ardiaren oihua'.
bee 2 *Ipar.* 'aida, behiari eragiteko dei-hitza'.
beeka adlag.
begawandar (herritarra).

begetal

begetarianismo

begetatibo izond. *Biol.*

begetazio 1 iz. *Med. eta Anat.* 2* e. **landare**di.

begi

begi-bakar (edo **begibakar**)

begi-betegarri

begi(-)bista: *begi-bistan dago.*

begi eman

begi-erre izond. *Sin. betterre.*

begi(-)ertz iz. *Sin. betertz.*

begi(-)keinu

begi(-)kolpe

begiko nini

begi-luze (edo **begiluze**)

begi(-)lauso

begi(-)nini

begi-okar izond. *Sin. betoker.*

begi(-)ondo iz. *Sin. betondo.*

begi(-)ondoko iz. *Sin. betondoko.*

begitan hartu 'gorrotatu'.

begi(-)ukaldi

begiz jo

begi(-)zulo *Sin. betzulo.*

begibakar izond. (edo **begi-bakar**).

begibarte* e. **begitarte**.

begiburu* e. **bepuru**.

begidun izond.: *salda begiduna* ('koipetsua'). Cf. *begitsu*.

begietako izond. *g.er. h. begiko*.

begietan hartu* e. **begitan hartu**.

begietaratu, **begietara**(tu), **begietaritzen**. *da/du ad.*

begietsi, **begiets**, **begiesten**. *du ad.*

begiezpal* e. **betezpal**.

begigorri izond.

begihandi iz. 'txipiroi mota handia'.

begikaldi iz. 'begi-ukaldia, begi-kolpea'.

begikera iz. *g.er.*

begiko izond.: *begiko dituzun usoa*; *erregeari begikoen zaion neska*.

begikotasun

begiluze izond. (edo **begi-luze**).

beginini* e. **begi(-)nini**.

begipean

begipeko

begira 1 1 -i begira ('beha, so; begiratzuz'). 2 -en begira ('zain').

begira-begira

begira 2 (inperatiboko *begirauk/n*, *begiok/n*, *begirauzu[e]*) formetan erabiltzen da, eta 'kontuz ibil, kontu eduki' adierakoa da).

begirada

begiragailu iz. *Ipar.* 'babesgarria'.

begiragarri izond.

begiraka adlag. 'begira, begiratzuz'.

begirakizun iz. *Zah.* 'begirunea'.

begirakune iz. *Bizk.* 'begirada'.

begiralari iz. *g.er.* 'begiraria, zaintzailea'.

begiralde* e. **orientazio**.

begiraldi

begirale

begiralego iz. *g.er.* 'zaintzailletza'.

begiramen

begirapen iz. 'begiramena'.

begirarazi, begiraraz, begirarazten. *dio* ad.

begirari iz. *Batez ere Zub.* 'begiralea'.

begiratoki

begiratu 1, begira, begiratzen. *dio* ad. 'behatu, so egin'. 2 *du* ad. 'zaindu, gorde': *begira gaitzazu gaitzetik.*

begiratu 2 izond: *gauza txikietan begiratu ez denak, geldika joko du behea.*

begiratu 3 iz.: *nahikoa da azkeneko mende hauei begiratu bat ematea.*

begiratuki

begiratzaile

begiratze

begirune

begitandu, begitandu, begitantzzen. *zaio* ad. *Batez ere Bizk.* 'iruditu': *zer begitantzzen zaizu?*

begitanzino* e. **begitazio**.

begitaratu* e. **begietaratu**.

begitarte iz.: *begitartez begitarte* (*g.er.* 'aurrez aurre').

begitarte egin

begitartetsu izond. *Ipar. Zah.* 'abegitsua'.

begitasun iz. *g.er.* 'irudipena'.

begitazio iz. 'irudipena'.

begite iz. 1 *g.er.* 'begizta'. 2 'botoi-zuloa'.

begitsu

begitxindor iz. *Sin.* **bekatxo**, **beltxor**.

begizko iz.

begizkoa egin

begizkodun iz. eta izond. 'begizkoaz joa'.

begizta

begiztaldi iz. *g.er.* 'begiraldia, begiratu'.

begiztatu, begizta(tu), begiztatzen. *du* ad.

begonia iz. *Begonia sp.*

beha adlag. *Ipar.*

behagarri izond. 'beha daitekeena'.

behaka adlag. *Ipar.* 'beha'.

behaketa

behako iz.

behar 1 iz. 1 'premia'. 2 'lana, egitekoa'.

behar egin

behar eragin

behar(-)ordu

behar(-)sari

behar 2 izond. 1 'beharrezkoa'. 2 'pobrea, behartsua'.

beharazi, beharaz, beharazten. *dio* ad.

beharbada

behardun iz. eta izond. *Ipar.* 'behartsua'.

behargabe 1 izond. *Ipar. g.er.* 'behargabekoa'. 2 iz. *Ipar. g.er.* 'ezbeharra'.

behargabekeria iz. 'egite desegokia'.

behargabeko izlag. 'alferrikakoa'.

behargai iz. *g.er.* 'buruhaustea, beharlekua'.

behargile iz. *Zah.* 'behargina'.

behargin iz. *Bizk.*

behargintza

behari iz. *Ipar.* 'behatzailea'.

behar izan, behar izaten, beharko.

beharki iz. 1 *Ipar. Zah.* 'egitekoa, zeregina'. 2 *Heg. g.er.* 'beharra'.

beharkizun iz. 1 'beharra, premia'. 2 'betebeharra'.

beharleku iz. 1 'lantokia'. 2 'buruhaustea, nekea': *hau da beharlekua!*

beharraldi**beharrean** 1 'premia'. 2 (aditzaren era burutuaren ondotik) 'ordez'.**beharreko** izlag.**beharrenean** adlag. *g.er.***beharreneko** izond.: *ikaslearen libururik beharrenekoa.***beharrez** 1: *erorikoa bigundu beharrez.* 2: *labur beharrez; hobe beharrez.***beharrezko****behar-beharrezko****beharrezkotasun****beharri** iz. *Ipar.* h. **belarri.****beharrik** adlag. *Batez ere Ipar. 'zorionez': beharrik han bainuen ama; andoaindarraren eragina ez zen gainera, eta beharrik, Konpainian gelditu.***beharrian** iz. *Batez ere Bizk. 'beharra, premia'.*beharordu* e. **behar(-)ordu.****beharrune** iz. *Zub.***behartasun** iz. 'pobrezia, gabezia'.**beharti** iz. eta izond. *g.er.* 'behartsua'.**behartsu****behartu**, behar(tu), behartzen. *da/du* ad.**behatoki****behatu**, beha, behatzen. 1 *zaio* ad. *Ipar. 'adi egon, entzun': hau da ene Seme maitea, honi beha zakizkio-te.* 2 *dio* ad. *Ipar. 'begiratu': behatu zion lagunari.***behatz** iz. 1 'beheko hatza'. 2 *Gip.* eta *Naf.* 'hatza'. 3 *Lap.* 'azazkala'.**behatzaile****behatze****behaviorismo** iz. *Hizkl., Psikol.***behaviorista** iz. eta izond. *Hizkl., Psikol.***beहतopa****beहतopa egin** *Jas.* 'oztopo egin'.**beहतopa eragin** *Jas.***beहतopa(-)harri****beहतopabide** iz. *Jas.***beहतopagarri** iz. *Jas.* 'oztopoa'.**beहतoparazi**, beहतoparaz, beहतoparazten. *du* ad.**beहतopatatu**, beहतopatu(tu), beहतopatzen. *da* ad.**beहतopatze** iz. *Jas.***beहतazun** iz. 1 'gibelari darion isurkaria'. 2 'isurkari hori metatzen duen zakua'.**beहतazuntsu** izond. *g.er.***behe****behea jo****behe(-)laino****behe(-)maila****behe(-)nafarrera****behetik gora****behealde****beheit** adlag. *Ipar.* eta *Naf.***beheitiko** iz. *Ipar.* 'beherakoa'.**beheititu**, beheiti(tu), beheititzen. *da/du* ad. *Ipar.* eta *Naf.***beheititze****behera****beheragarri** izond. *Zah.***beheraka****beherakada****beherako** iz.**beherakor** izond. *Mat.* 'gutxituz, urrituz doana'.**beheraldi****beheramendu** iz. *Zah.*

beherapen**beherarazi**, beheraraz, beherarazten. *du ad.***beheraspen** iz. *Zah. g.er.* 'hasperena'.**beheratasun****beheratu**, behera(tu), beheratzen. *da/du ad.***beheratzaile****beheratzapen** iz. *Ipar. Zah. g.er.* 'hondamendia, gainbehera': *inperioaren beheratzapena.***beheratze****behere** 1 iz. 2 izond.: *Nafarroa Beherea.***behetar****behi** iz.: *behi beltz; behi-esne; behi gorri; behi-hazkuntza.***behi(-)azienda****behiala** adlag. *Sin. behinola.***behialako****behiki** iz. 'behiaren okela'.**behikunde** iz. *Ipar. g.er.* 'behi-azienda'.**behin** adlag.**behin banan** *Bizk. g.g.er.* 'banan-banan'.**behin batean****behin bateko****behin batez** *g.er.* 'behin batean'.**behin-behineko****behin-behinekotasun****behin-behinekoz**behin-behingo* e. **behin-behineko.**behin berriro* e. **behin eta berriro, behin eta berriz.****behin betiko****behin edo behin****behin edo berriz** *g.er.* 'inoiz edo behin'.**behin edo beste** 'inoiz edo behin'.**behin ere****behin eta behin** *Ipar.* 'behin eta berriz'.**behin eta berriro****behin eta berriz****behin eta betiko** *Heg. h.* **behin betiko.****behin... -(e)z gero:** *behin aitortzen hasiz gero, guzti-guztia esan nahi dizut.***behinik behin****behinen** izond.**behingo** 1 izond. 2 adlag.**behin-behingoan****behingoan:** *eztabaida guztiak behingoan bukatzeko.***behingoaz** 'batean, batera'.**behingo batean****behingo batez** *g.er.* 'behin batean'.**behingotik behingora** *g.er.* 'noizean behin'.**behingotz** *Ipar.* 1 'behingoz'. 2 'betiko': *noizbait bada noizbait, zerbait zoragarri behingotz agertuko zaigulako esperantza.***behingoz:** *lasai geldi gintezkeen behingoz behintzat.*behinik* e. **bederenik, behinik behin.****behinola** adlag. *Sin. behiala.***behinolako** izlag.**behintxo** adlag. (ezezko perpausetan erabili izan da, eta batez ere *behintxo ere* [ez] esapidean): *ez joan halako dantza nahastuetara behintxo ere; ardorik astean behintxo baizik edan ez.***behintzat****behitalde****behitegi** izond.**behizain**

behoka iz.

behor

behor-txori 'arabazozoa'.

behorkume

behortegi

bejjindar (herritarra).

beila

beilari

beilatu, beila(tu), beilatzen. *du ad.*

beilatze

beilegi izond. *Bizk.*

beilegitasun iz. *Bizk.*

beilegitu, beilegi(tu), beilegitzen. *da/du ad. Bizk.*

beira

beira(-)belar *Salicornia fruticosa*.

beiragile

beirakara izond.

beiraki

beiraki-belar 'beira-belarra'.

beirategi

beirateria

beirazko izlag.

beiraztatu, beirazta(tu), beiraztutzen. *du ad.*

beirinalari* e. **berinalari**.

beirutar (herritarra).

beisbol

beita

beitatu, beita(tu), beitatzen. *du ad.*

bejon- *Heg.*

bejondeiala

bejondeiela

bejondeinala

bejondeiola

bejondeizuela

bejondeizula

beka iz. *Heg.*

bekadun izond. eta iz. *Heg.*

bekain

bekaineko iz. 'bekainetan eman edo hartutako kolpea'.

bekaitz

bekaitzez

bekaitz izan *da ad.: demonioak haren bekaitz baitziren.*

bekaitzarazi, bekaitzaraz, bekaitzarazten. *du ad.*

bekaizgo iz. *Lap.* eta *BNaf.*

bekaizkeria iz. *Heg.* eta *Zub.*

bekaizkor izond. *Ipar.* 'bekaiztia'.

bekaiztasun iz. *g.er.* 'bekaizkeria'.

bekaizteria* e. **bekaizkeria**.

bekaizti

bekaiztu, bekaitz/bekaiztu, bekaizten. 1 *zaio ad.:* *Rakel bekaiztu zitzaion bere ahizpari.* 2 *da ad.:* *beste hamarrek hori aditu zutenean bekaiztu ziren bi anaien kontra.*

bekan* e. **bakan**.

bekandu* e. **bakandu**.

bekar iz. 'makarra'.

bekatari

bekatore iz. eta izond. *Ipar. Zah. h. bekatari.*

bekatoros iz. eta izond. *Ipar. h. bekatari.*

bekatu

bekatuan (*erori, jausi* eta beste aditzekin erabilia).

bekatuan egon

bekatu arin

bekatu astun

bekatu(-)bide

bekatu egin

bekatu eragin

bekatu haragizko

bekatu jatorrizko (hau baino erabiliagoa da *jatorrizko bekatu* segidakoa).

bekatu kapital

bekatu-lagun

bekatu larri

bekatu mortal

bekatu original *Zah.* 'jatorrizko bekatua'.

bekatuzko

jatorrizko bekatu

bekaturatu, bekatura(tu), bekaturatzen. *da/du* ad.

bekatxo iz. *Sin.* **begitxindor**, **beltxor**.

beko (batez ere *bekoz beko* esapidean erabiltzen da).

bekoz beko

bekoki

bekozko iz.

bekozkodun

bektore

bektorial

bektorialki

bekunde iz. *Lap.* 'begitartea'.

bela iz. *Sin.* **haize(-)oihal**.

belabeltz iz. *Corvus corone corone*.

belagai* e. **belai**.

belagile iz. *Batez ere Zub.* 'sorgina'.

belai

belaiki 1 iz. (pala-mota).

belaiki 2 iz. *Atropa bella-donna*.

belaki iz. *Fil.* *Porifera*.

belakume

belamika iz. 'belabeltza'.

belaintzi

belar 1 iz. (landarea).

belar(-)denda

belar gaizto

belar idor 'belar ondua'.

belar(-)jizpi 'belar-zatia'.

belar(-)meta

belar on 'usain oneko belarra'.

belar(-)ondo 'belar-landarea'.

belar ondu

belarretan adlag. 'belar-lanean'.

belar(-)soro *g.er.* 'belardia'.

belar txar

belar-xut iz. *Ipar.* 'izpilikua'.

belar 2 iz. *Zah.* 'bekokia, kopeta'.

belar 3 izond. *Hizkl.* *kontsonante belarrak*.

belarbeltz iz. *Scrophularia sp.*

belardenda* e. **belar(-)denda**.

belardi

belare* e. **belar 3.**

belarjale

belarka iz. 'belar-lana'.

belarkara izond.

belarki iz.

belarmin iz. *Centaureum erythraea subsp. erythraea*.

belarraldeko iz. *Zub.* 'belarrondokoa'.

belarrerria iz. *Ipar.* 'belar-multzoa'.

belarri

belarriak berotu

belarri(-)belar iz. *Sedum sp.*

belarri(-)gingil

belarri-luze edo **belarriluze** 1 izond. 'belarriak luzeak dituen; zelataria'. 2 iz. *Ipar.* 'astoa'.

belarri(-)mami

belarrira esan

belarri(-)zulo

belarrietaratu, belarrietara(tu), belarrietarutzen. *da/du* ad.

belarriko* e. **belarritako.**

belarriluze edo **belarri-luze**

belarrimotz

belarriratu, belarrira(tu), belarrirutzen. *da/du* ad.

belarritako iz.

belarritzar

belarrondo iz. 'aurpegian, belarri inguruko aldea'.

belarrondoko iz.

belarrondokoka adlag.

belartegi

belartsu izond.: *landa belartsu eta emankorrek.*

belartxo

belartza iz. 1 'belardia'. 2 'belar-mordoa'.

belar-urdin* e. **anil.**

belaska* e. **belaxka.**

belatxarre iz. *Corvus corone cornix.*

belatxau iz. 'belatxikia'.

belatxet iz. 'izpilikua'.

belatxiki iz. *Corvus monedula.*

belatxinga iz. *Pyrhocorax sp.*

belatz 1 iz. *Falco sp.*

belatz 2 izond. 'xaloa'.

belatzar

belatzinga* e. **belatxinga.**

belauin iz. 1 'hankako giltzadura': *belaunpeko bigunaren gainean belaunikatua.* 2 'belaunaldia'.

belaunez belaun

belaunik belaun

belaun(-)katilu 'belaunezurra'.

belaunaldi

belaunburu iz. 1 'belauna'. 2 'belaunezurra'.

belauneko iz. 'ondorengoa'.

belaunezur iz. 'belaunaren aurrealdeko hezur lau eta mugikorra'.

belaungozo iz. 'belaunen zalutasuna'.

belaunika* e. **belauniko.**

belaunikarazi, belaunikaraz, belaunikarazten. *du* ad.

belaunikatu, belaunika, belaunikatzen. *da* ad.

belaunikatze

belauniko

belaunikoka adlag.

belaunkada iz.

belaunketa iz. *Bot.*

belaupe iz. 'belaunaren atzeko alde'.

belaxaga iz. *Corvus frugilegus*.

belaxka

belaxkakeria

belaxkatu, belaxka(tu), belaxkatzen. *da/du* ad.

belaze iz. *Gip.*

belazki adlag. 'alaiki'.

beldar

beldu* e. **apostolu**.

beldur iz.: *beldurraren beldurrez*.

beldur(-)damu *Sin. atrizio*.

beldur eman

beldur-ikara

beldur izan: *ez ziren heriotzaren beldur; beldur izateko(a) da*.

beldurrak (*egon* batez ere).

beldurrak airean

beldurrak akabatzen *Heg.*

beldurrarren adlag. *Bizk.* 'beldurrez'.

beldurrean adlag. 'beldurrez'.

beldurretan adlag. 'beldurrez'.

beldurrez adlag.

beldurrezko izlag.

beldurbera izond. *g.er.* 'beldurtia'.

beldurgabe izond.

beldurgabekeria

beldurgabetasun

beldurgarri

beldurgarriro adlag. *g.er.*

beldurgarrizko izlag.

beldurkunde iz. *Ipar.* 'beldurra'.

beldurrarazi, beldurraraz, beldurrarazten. *du* ad.

beldurtasun iz. *Zah.*

beldurti

beldurtu, beldur(tu), beldurtzen. *da/du* ad.

beldurtzeko: *beldurtzeko gaitza*.

bele iz. *Corvus sp.*

bele erroi 'erroia'.

belekume* e. **belakume**.

beleratz izond. *Zub.* 'sendoa'.

beletxiki* e. **belatxiki**.

belgiar* e. **belgikar**.

belgikar (herritarra).

belgradar (herritarra).

belgundari* e. **misiolari**.

belizetar (herritarra).

belladona* e. **belaiki**.

belo izond. *Batez ere Zub.* 'bero-ren txikigarria'.

belmopandar (herritarra).

belodromo

belomotor* e. **motor-bizikleta**.

belozipedo iz.

belozitate* e. **abiadura**, **lastertasun**.

beltx izond. *Adkor.*

beltxanburu iz. *Agrostemma githago*.

beltxarga iz. *Cygnus sp.*

beltxor iz. *Sin.* **bekatxo**, **begitxindor**.

beltz**beltzaile****beltzaran****beltzarandu**, beltzaran(du), beltzarantzen. *da/du* ad.**beltzarazi**, beltzaraz, beltzarazten. *du* ad.**beltzaxka**beltzezka* e. **beltzaxka**.**beltzune****beltzuntza** iz. 'ezpara'.beltzura* e. **beltzura**.**beltzurda** iz. 'belabeltza'.**beltzurdin** izond. *g.er.***beltzuri****beltzuri egin****beltzurika****beltzuritu**, beltzuri(tu), beltzuritzen. *da* ad. *g.er.***belu** adlag. *Bizk.* 'berandu'.**beluri** izond. *g.er.* 'zurbila'.**beluritasun** iz. *g.er.* 'zurbiltasuna'.**beluritu**, beluri(tu), beluritzen. *da/du* ad. *g.er.* 'zurbildu'.**belus****belusatu** izond.**belutu**, belu(tu), belutzen. *da* ad. *Bizk.***belutxo** adlag. *Bizk.* 'berandutxo'.**belxko****belzgarri** izond. *g.er.* 'belzten, iraintzen duena'.**belzkara****belzkeria****belztasun****belztu**, beltz/belztu, belzten. *da/du* ad.: *oraindik areago beltz daiteke zerua*.**belztura****bemol** iz. *Mus.***ben** izond. *Heg.:* *mutil bena, zintzoa eta langilea*.benatsu* e. **ben**.**benaz****benazko****benazki** adlag. *g.er.* 'benaz'.**benda** iz. *Heg.* h. **lotura**.bendizio* e. **bedeinkazio**.benedikarazi* e. **bedeinkarazi**.**benedikatu**, benedika, benedikatzen. *du* ad. *Ipar.* h. **bedeinkatu**.**beneditano** iz. eta izond. *Ipar.* 'beneditarra'.**beneditar****benedizione** iz. *Ipar.* 'bedeinkazioa, bedeinkapena'.**benefiziadu** iz.benefiziatu* e. **benefiziadu**.**beneno** iz. h. **pozo**i, **eden**.**beneragarri****beneratu**, benera, beneratzen. *du* ad. *g.g.er.***benerazio** iz. *g.g.er.***benetako****benetakotasun****benetan****bene-bentan****benetasun** iz. 'benetakotasuna'.**bengai** iz. *Bizk. Beh.* 'mendekua'.**bengaizo** iz. *Heg. Beh.* 'mendekua'.

bengala**bengalera** (hizkuntza).**bengantza** iz. h. **mendeku**.**bengantza hartu** h. **mendeku hartu**.bengatu* e. **mendekatu**.bengatzaile* e. **mendekatzaile**.**benial** izond. h. **arin**. (*bekatu benial* lexian erabiltzen da).**benindar** (herritarra).**benta****bentaja** iz. *Heg.* h. **abantaila**, **alde**.bentanila* e. **leihatila**.**bentari****bentazain**bentero* e. **bentari**, **bentazain**.bentiladore* e. **haizagailu**.**bentoniko** izond. *Biol.***bentosa****bentrikulu**bentura* e. **mentura**.benturatu* e. **menturatu**.benturaz* e. **menturaz**.**bentzeno****bentzina****bentzutu**, bentzu, bentzutzen. *du* ad. 'garaitu'.**bepazter** iz. *g.er.* 'begi-bazterra'.**bepuru** iz. 'bekaina'.**ber 1** junt. *Ipar.* 1 'baldin ba-': *euskaraz mintza gaitetzen, euskaldunekin garen ber. 2* '-en unetik': *etorri den ber, hasi da berriketan*.**ber 2** *Ipar.* 'bera': *orok ber gauza erranen didate*.**bera 1** mug.: *gizon bera/gizona bera; etxe beretik atera ziren*.**bera 2** izond. 'biguna'. Ik. **beratz**.beraganatu* e. **bereganatu**.**beragarri****berain** lok. *Zub.* 'hala ere'.**berainez** adlag. *Batez ere Zub.* 'berez'.**beraizik** adlag. 'berariaz'.**berakatz** iz. *Bizk.* 'baratxuria'.**berala** lok. *Zah.* 'era berean'.berala(n)* e. **berehala**.berandatu* e. **berandutu**.**berandu 1** 1 adlag. 2 izond.: *gau beranduan*.**beranduan** adlag. 'berandu'.**berandutik berandura****berandu 2**, berant, berantzen. *du* ad. *Batez ere Ipar:* 'berandutu'.**beranduko** izlag.berandutar* e. **berantiar**.**berandutu**, berandu(tu), berandutzen. *du* eta *zaio* ad.**berandutxo****berandutze****beranduxko**berankarri* e. **berantgarri**.**berankor****berankortasun** iz. *g.er.*beransko* e. **beranxko**.**berant** izond. *Ipar.* eta *Naf.:* *aza berantak landatu ditugu*.**berantarazi**, berantaraz, berantarazten. *du* ad. *Ipar.***berantarbi**

berantardi iz. 'ardi beranta'.

berantaxuri iz. 'axuri beranta'.

berantetsarazi, berantetsaraz, berantetsarazten. *du* ad.

berantetsi, berantets, berantesten. *du* ad.: *banoa, etxeok ez nazaten berantets*.

berantgarri izond. *Zah*.

berantiar

berantkor* e. **berankor**.

berantordu

berantxe adlag. *Ipar*. 'beranduxko'.

berantzagi iz. *g.er*. 'legamia, altxagarria'.

berantze iz. 'atzerapena'.

beranxko adlag. 'beranduxko'.

berarazi, beraraz, berarazten. *du* ad.

berariaz

berariazko

beraska iz. h. **abaraska**.

beratasun

berati izond. *Ipar. g.er*. 'bihozbera'.

beratu, bera(tu), beratzen. *da/du* ad.

beraturi* e. **daratulu**.

beratz izond. *Lap. eta Naf*. 'bera, biguna'.

beraz

berzatasun

berba

berba egin

berba eman

berba(-)joko *Bizk*.

berbako izlag.: *gizon berbakoa*.

berbarako adlag. 'adibidez'.

berbaz adlag. *Bizk*. (batez ere *berbaz egon* esapidean erabili ohi da).

berbabide iz. *Bizk*. 'hizpidea'.

berbadun izond. *Bizk*. 1 'hiztuna'. 2 'hitzekoa, berbakoa'.

berbaera iz. *Bizk*.

berbakizun iz. *Bizk*.: *berbakizun handiak eman zituen trabes hark*.

berbakuntza iz. *Bizk. Zah*. 'hizkuntza'.

berbalari iz. *Bizk. g.er*.

berbaldi iz. *Bizk*.

berbaldun izond. *Bizk*. 'berritsua'.

berbaro

berbatsu izond. *Bizk*. 'berritsua, asko hitz egiten duena'.

berbatu, berba(tu), berbatzen. *da/du* ad. *Bizk*.: *Josetxo ez zegoen inorekin ezkontzeko berbatua*.

berbatxo

berbazko izlag. *Bizk*.

berbena iz. *Verbena officinalis*.

berbena(-)belar 'berbena'.

berbera

berbertan adlag. *Heg*. 'han (hemen, hor) bertan'.

berbertatik adlag. *Heg*. 'bertatik; berehala'.

berbeta iz. *Bizk*.

berbetan

berbikin* e. **birabarki**.

berbizkunde* e. **pizkunde**.

berbo* e. **hitz; aditz**.

berbots

berdagailu iz. *Ipar*.: *lurra berdagailuz berda bedi*.

berdail izond. 'berdexka'.

berdalatz iz. *Opoponax chironium*.

berdantza 1 iz. *Emberiza sp.*

gari-berdantza *Emberiza calandra*.

berdantza 2 adlag. 'joan den gauaz aurreko gauean'.

berdate iz. 'eurite luzea'.

berdats izond. *Ipar*.

berdatu, berda, berdatzen. *da/du* ad.

berdaxka* e. **berdexka**.

berde

berdegune

berdekeria iz. 'gordinkeria, lizunkeria'.

berdel iz. *Scomber scombrus*.

berdetasun

berdetsu izond.: *larrean zebiltzan, toki berdetsuetan*.

berdexka

berdin izond.: *Jainkoak egin du gizona kasik aingeruen berdin; ahurraren berdineko harria*.

berdin izan *da/zait/zaito* ad.; *du/dit/dio* ad.

berdinarazi, berdinaraz, berdinarazten. *du* ad.

berdinu, berdin(du), berdintzen. 1 *da/du* ad. 'berdin bihurtu': *hemen berdintzen dira aberats-pobreak*.

2 *da/du* ad. 'lautu': *mendia berdinu*. 3 *da/du* ad. 'ase': *gosea berdinu*.

berdinez 1 iz. h. **desberdintasun, ezberdintasun**. 2 izond. h. **desberdin, ezberdin**.

berdineztasun iz. h. **desberdintasun, ezberdintasun**.

berdingabe izond.

berdingabeko izlag.

berdingabetasun iz. h. **desberdintasun, ezberdintasun**.

berdingaitz izond. *g.er.* 'ezin berdinduzkoa'.

berdingarri izond. *g.er.*

berdingo izond. *Bizk.* 'bitartekoa, artekoa'.

berdinkatu, berdinka, berdinkatzen. *du* ad. *g.er.* 'erkatu, alderatu, konparatu'.

berdinketa

berdinki adlag. *Ipar. g.g.er.*

berdinkuntza iz. *g.er.* 'erkaketa'.

berdintasun

berdintsu

berdintsu izan *zait/da* ad.

berdintza iz. 1 'konparazioa, erkatzea'. 2 *Mat.* 'bi kopuru berdinen arteko erlazioa'.

berdintzaile izond. eta iz.: *gorputzak baditu bere beroaren berdintzaileak*.

berdintze

berdotz

berdoztu, berdotz/berdoztu, berdozten. *da/du* ad.

berdura

berduratu, berdura, berduratzen. *da/du* ad. *Lap.* eta *BNaf.* 'barreiatu'.

bere 1 *Bizk.* h. **ere**.

bere 2

bere egin

bere gisako 'hala moduzkoa'.

bere hartan: *bere hartan utzi zituzten kontuak*.

bere horretan (*bere hartan* erabiliagoa da).

bere kasa

berekiko

bere kontu

berealdiko

berebat lok. *Heg.* 'orobat, halaber'.

bereber 1 adlag. *Zub.* 'bakarrik': *bereber bizi da*. 2 izond. *Zub.* 'berezia, beregaina': *hiru pertsona bereber*.

bereberki adlag. *Zub.*

berebil* e. **beribil**.

berebiziko izlag. *Heg.*

beredin* e. **berain**.

beragain izond.

beragaineko izlag. 'gorena, hautuena'.

beragainki adlag. 'bereziki'.

beregaintasun

bereganatu, beregana(tu), bereganatzen. *da/du* ad.

berehala

bere-berehala

berehalakoan (batez ere ezezko perpausetan): *ez zion berehalakoan antz eman*.

berehalako batean 'laster, bat-batean'.

berehalako hartan

berehalako izlag.

berehalako auzi *Zuz.*

berehalakotasun

berehalaxe

berain *Batez ere Bizk.* 'asko, anitz'.

berreiz adlag.

berreizarazi, berreizaraz, berreizarazten. *du* ad.

berizezin

berreizgaitz

berreizgarri 1 iz.: *euskal literaturaren berreizgarri orokorrak*. 2 izond.

berreizgarritasun

berreizgo iz.: *ez dago berreizgorik: denak berdinak*.

berreizi, berreiz, berreizten. *da/du* ad.

berreizkeria

berreizketa

berreizkuntza

berreizle

berreizmen iz. *Teknol.* 'berreizteko ahala'.

berreizpen iz. *g.er.* 'berreizkuntza'.

berreiztasun* e. **berreiztasun**.

berreizte

berreiztu* e. **berreizi**.

bereki izond. 1 'berari dagokiona, bere-berea': *ez puska berekia, baizik adabakia*. 2 'bakartua': *euskara hizkuntza berekia da*.

berekoi

berekoikeria

berekoitasun iz. *g.er.*

berekoitu, berekoi(tu), berekoitzen. *da/du* ad. 'berekoi bihurtu'.

berekor* e. **berekoi**.

berenez adlag. *Lap.* eta *BNaf.* h. **berez**.

berendia

berendu, beren(du), berentzen. *du* ad. h. **beretu**.

berenez adlag. *g.g.er.* 'berez'.

berenezko izlag. *g.er.* 'berezkoa'.

berenganatu, berengana(tu), berenganatzen. *du* ad. h. **berenganatu**.

berenjena iz. h. **alberjnia**.

berera 1 adlag. *Bizk.* 'eroso'. 2 izond. *Bizk.* 'erraza, eroso'.

berera(tu), berera(tu), bereratzten. 1 *da* ad. *g.er.* 'nor bere onera etorri'. 2 *du* ad. *g.er.* 'beretu'.

beresi iz. *Bizk.* 'txara, sastraka'.

beretakotu, beretako(tu), beretakotzen. *du* ad. *Zah.* h. **beretu**.

beretar

beretasun iz. *g.er.* '(haren) nortasuna'.

beretsu* e. **bertsu**.

beretter iz. *Ipar.* 'meza-laguntzailea'.

beretu, bere(tu), beretzen. *du* ad.

beretzakotu, beretzako(tu), beretzakotzen. *du* ad. *g.er.* h. **beretu**.

berex* e. **bereiz**.

beriz

bera berez 'bere kabuz, bere gisa': *berak berez egin zituen ikasketa guztiak*.

bere-berez 'izatez'.

bere-berezko

beretzko izlag.

beretzgarri* e. **beretzgarri**.

beretzgo* e. **beretzgo**.

berizi izond.

beriziki

berizita* e. **kapitulu**.

berizitasun

berizitu, berizi(tu), berizitzen. *da/du* ad.

berizkatu, berizka, berizkatzen. *da/du* ad. *g.er.* 'berizi'.

berizkiro* e. **beriziki**.

berizkotasun

berga iz. 1 'neurria'. 2 'itsasontzietako haga'.

bergamota

bergamotondo iz. *Citrus aurantium subsp. bergamia*.

bergantín iz. *Heg.* h. **brigantín**.

berho* e. **berro**.

beribil

berilio iz. (elementu kimikoa).

berilo iz. (minerala).

berina iz. *Ipar.* 'beira'.

berinaki iz. *Ipar.* 'beirakia'.

berinalari

berinape

berinazko izlag. *Ipar.* 'beirazkoa'.

berinaztatu, berinazta, berinaztatzten. *du* ad. *Ipar.* 'beiraztatu'.

berjabe izond. *g.er.* 'burujabea'.

berjabetasun

berjera iz. *Gip. Zah.* 'baratze joria'.

berkelio iz. *Kim.*

berlatz* e. **berdalatz**.

berlindar (herritarra).

bermatu, berma, bermatzen. 1 *da* ad.: *ukondoez leihoan bermatu zen*; 'uste osoa izan': *Jainkoaren baitan bermatzen gara*. 2 *du* ad. 'berme eman': *erlijioak betiko bizitza bermatzen digu*.

berme

bermetasun* e. **fermutasun**, **irmotasun**.

bermizela iz. *Ipar.* 'fideoa'.

bermuda iz. *pl.*

bermut

berna

berna-hezur

bernatar (herritarra).

bernazaki

bernezur* e. **berna-hezur**.

berniz

bernizadura

bernizatu, berniza, bernizatzen. *du* ad.

bernizatzaile

bernuzatu, bernuza, bernuzatzen. *du* ad. *Ipar.* 'zizelatu'.

bernuzatzaile iz. *g.er.*

bero iz. eta izond.: *beroan egon* (*Ipar.* eta *Naf.* 'berotan egon'); *beroaren beroaz*.

beroarena kendu: *horrek esaten duenari beroarena kendu behar zaio beti*.

bero-beroan

bero-bero egin**bero egin:** *hegoaizea badabil, bero egingo du.***bero egon:** *bero zegoen kalean, bero etxeetan.***bero izan****beroaldi****beroarazi,** beroaraz, beroarazten. *du ad.***berodura** iz. *Zah. g.er.***berogailu****berogarri** iz. eta izond.**berokeria** iz. *g.er.***beroketa****beroki** iz. 1 'leku babes'. 2 'arropa'.**berokuntza****berontzi** iz. *g.er.***berori** 1 pronominala *Heg.: iritzi hori berori.* 2 izord. (ia bakarrik *Heg.*)**berorika** adlag.**beroriketa****berotasun****berote** iz. 'bero egiten duen aldia'.**berotegi** iz.: *berotegi-efektua.***berotu,** bero(tu), berotzen. *da/du ad.***berotzaille****berotze****berpizkunde** iz. h. **pizkunde.****berpizte****berpiztu,** berpitz, berpizten. *da/du ad.***berpiztuera** iz. *g.er.* 'berpiztea'.**berrabiarazi,** berrabiaraz, berrabiarazten. *du ad. Informat.***berrabiarazte****berrabiatu,** berrabia, berrabiatzen. *da ad. Informat.***berrabiatze****berragertu,** berrager, berragertzen. *da/du ad.***berragertze****berraipatu,** berraipa, berraipatzen. *du ad.***berraldatu,** berralda, berraldatzen. *da/du ad.***berrantolaketa**berrantolapen* e. **berrantolaketa.****berrantolatu,** berrantola, berrantolatzen. *du ad.*berrantolatze* e. **berrantolaketa.****berrargitalpen****berrargitaraldi****berrargitaratu,** berrargitara, berrargitaratzen. *du ad.*berratu* e. **berretu.****berrazterketa****berraztertu,** berrazter, berraztertzen. *du ad.***berraztertze**berredura* e. **berretura.****berregin,** berregiten. *du ad.*berregindu* e. **berregin.****berregintasun** iz. 'apaintasuna'.**berregintza** iz. *Ipar. Zah.* 'apaindura'.**berregokitu,** berregoki, berregokitzen. *da/du ad.***berregokitze****berrehun****berrehuna** banatz.**berrehunaka** adlag.**berrehungarren**

berreketa iz. *Mat.*

berrekin, berrekiten. *dio* ad. 'berriz ekin': *bihar berrekingo diozu lanari.*

berrekizun iz. *Mat.*

berre-raiki, berre-raikitzen. *du* ad.

berre-raikuntza

berrerantzun 1, berrerantzuten. *du* ad. 'berriz erantzun'.

berrerantzun 2 iz.: *erantzun bati dagokion berrerantzuna.*

berre-rosi, berre-ros, berre-rosaten. *du* ad.

berresan, berresaten. *du* ad.

berreskuratu, berreskura, berreskurutzen. *du* ad.

berrespen

berretarazi, berretaraz, berretarazten. *du* ad.

berre-tsi, berre-ts, berre-esten. *du* ad.

berretu, berret(u), berretzen. *du* ad. 1 *Zah.* 'emendatu, gehitu'. 2 *Mat.* 'zenbaki bat (berrekizuna) beste zenbaki batek (berretzaileak) adierazten duen adina aldiz bere buruarekin biderkatu'.

berretura iz. 1 *Zah.* 'emendioa'. 2 *Mat.*

berretzaile izond eta iz. 1 *Zah.* 'berretzen duena'. 2 *Mat.*

berreuskaldundu, berreuskaldun, berreuskalduntzen. *da/du* ad.: *Tafalla berreuskaldundu.*

berreuskalduntze

berrezarri, berrezar, berrezartzen. *du* ad.

berrezartze

berrezkontza

berri 1 izond.: *dirua ateratzeko modu berriren bat sortu; handik etorri berri zela.* 2 iz.: *gure berriak entzunik bidera ilki zitzaizkigun.*

berri agertu: *ez da inor zigortua izan bere gogoaren berri agertu duelako.*

berri eman: *atzoko istripuen berri eman du egunkariak.*

berri entzun

berri izan: *euskarazko liburu bakar baten berri izan dut.*

berri jakin

berri jaso

Berri On: *Jesukristoren Berri Ona S. Joanen arabera.*

berriren berri *Bizk.* 'berriz'.

berriarazi, berriaraz, berriarazten. *du* ad.

berri-datzi, berri-datz, berri-dazten. *du* ad.

berri-dazketa

berriemaile

berriemate iz.

berrikeria

berriketa

berriketan

berriketaldi

berriketari izond. eta iz. 1 'berriemailea'. 2 'berriketan jarduten duena'.

berriketazale

berriki

berrikitan

berrikuntza

berrikusi, berrikus, berrikusten. *du* ad.

berrikuspen

berrikuste

berripaper

berri-rakurketa

berriro adlag. 1 'berriz, beste behin'. 2 'berrikitan, duela gutxi'.

berriro ere

orain berriro 'duela gutxi': *orain berriro hil da etxearen jabea.*

berriroki adlag. *Ipar. Zah. g.er.*

berrirotu, berrirotu(tu), berrirotzen. *da/du* ad.: *lehenko konfesioa noiz berrirotu behar den.*

berristatu* e. **berri-zatu**.

berritan adlag.

berri-berritan

berritasun

berritsu 1 izond. 'asko hitz egiten duena'.

berritsu 2 izond. *Ipar.* 'ia berria'.

berritsukeria

berritu, berri(tu), berritzen. *da/du* ad. 1 'eraberritu, berriztatu'. 2 'errepikatu, erreberritu'. 3 'lehenago esanak berriro esan'.

berritz* e. **berriz**.

berritzaille

berritzapen iz. *Ipar. g.er.* 'berritzzea, berriztatzea'.

berritzze

berriz 1 adlag. 'berriro'. 2 lok. 'aldiz'.

berriz ere

berriz eta berriz

berrizko 1 izlag. 'berriz, berriro egina': *Jesusen berrizko agerpena apostoluei*. 2 adlag. 'hurrengorako': *erdia jan zuen eta gainerakoa berrizko gorde*.

(Euskaltzaindiak, 2004ko apirilaren 30ean, Donostian, onartua)

139

Euskal Herria izena

Aspaldiko mendeetatik hedatua izan da Euskal Herria izena, kultura ezaugarri aski jakinak dituen herrialdea adierazteko, politika eta administrazio mugen nahiz ezberdintasun historikoen gainetik erabilia.

Izen hori *euskara* + *herri* hitzetatik sortua da, hots, 'euskararen herria'. *Euskal* forma hori ohikoa da hitz elkartuetan, cf. *aizkora*, baina *aizkora apustua*; *gari*, baina *galburu*, etab.

Letra xehez ageri da maiz testuetan, adibideetan ikusiko denez, bai eta pluralean ere. Bi kasuetan garbi erakusten da jatorrizko esanahia: *euskal herria(k)*, hots, 'euskararen lurraldea(k)'.

Euskal Herria-ren erabilera orokor honen lehen lekukoa dugu Joan Perez de Lazarraga arabarra (1564 inguru). Hirutan aurkitzen da haren eskuizkribuan *eusquel erria*:

"beti çagie laudatu
çegaiti doçun eusquel erria
aynbat bentajaz dotadu." (f. 18)

"çegayti eusquel errian dira
ederr guztioç dotadu". (f. 18v)

"çeñetan ditut eçautu
eusquel erriau oy nola eben
erregue batec pobladu". (f. 18v)

Orobat ikusten dugu gure Herriaren izena Joanes Leizarragaren lanean. Lapurdiko apaiz higanot honek, 1571n argitaratu *Testamentu Berriaren* eta beste zenbait testuren itzultzaileak, honela zioen, irakurle guztiak aise ulertzeko moduko hizkera aurkitzeko zailtasunaz:

"...bat bederac daqui heuscal herrian quasi etche batetic bercera-ere minçatzeco manerán cer differentiá eta diuersitatea den".¹

Eta izena, marra batekin, beste bi aldiz darabil Leizarragak ABC edo christinosen instructionea... liburuxkan, urte berekoan. Hitzaurrearen titulua honako hau da:

"Heuscal-herrian gaztetassunaren iracasteco carguá dutenér eta goitico guciér, I. Leičarraga Berascoizcoac laincoaren gratia desiratzen".

Testu barrenean, berriz, hau irakurtzen dugu:

"Eta minçatzeco maneraz den beçembatean, Heuscal-herrian religionearen exercitioa den lekuco gendetara consideratione guehiago vkan dut, ecen ez berçetara".²

Pedro Axular idazle nafarrak ere darabil izen hori, 1643ko *Gero* aszetika liburuan. Irakurleari zuzenduriko hitzaurrean, gai berberaz mintzo delarik, honela dio:

"Badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscarazco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euscal herrian, Naffarroa garayan, Naffarroa beheean, Çuberoan, Lappurdin, Bizcayan, Guipuzcoan, Alaba-herrian eta bertce anhitz leccutan".³

¹ Pasarte hau "Heuscalduney" izenaz irakurleentzako hitzaurrean ageri da. Joana Nafarroako erregeinari bidali gutun elebidunaren ondoan (euskaraz eta frantsesez). Ez du orrialde-zenbakirik. Bai, ordea, Euskaltzaindiak egindako facsimile edizioan, Bilbo 1990, Hugo Schuchardtek eta Theodor Linschmannek 1900ean Estrasburgon argitaratu I. Leičarragas baskische Bücher von 1571 liburutik abiatua; hor 254. orrialdean aurkitzen da.

² Ibidem, 1.393 eta 1.394. orrialdeetan, hurrenez hurren.

³ *Guero*, Bordele 1633, 17. or. Ikus, halaber, Euskaltzaindiak 1988an Bilbon plazaraturiko facsimile-edizioa.

Tartasek, orobat, erabiltzen du izena *Onsa hiltzeko bidia* liburuan. Hartaz ari dela, honako hau dio: “ibilico da buria gora euscal herri rotan”.⁴

Letra xehez idatziak dira adibide horiek oro. Ohitura horren beste adibide asko eman daitezke. Jose Paulo Ulibarrik (1775-1847) hau idatzi zuen *Gutum liburua* izenekoan:

“... etorri cen euscal errira”.⁵

Eta egileak pluralean darabil bizpahiru aldiz izena:

“... egun zariyetan sermoyac euskal erriyen eta uritan”.⁶

Letra xehez Azkueren hiztegiaren bertan (1905-1906) ikus daiteke izena. Hiztegiaren sarrerak letra larritz ezarri zituen egileak, baina bigarren aldaera letra xehez aurkitzen dugu:

“*Eskualerri* (B-1), *eskualherri* (L), país vasco, *pays basque*”.⁷

Gaztelaniazko eta frantsesezko ordainak ere letra xehez ageri dira adibide horretan; ohitura hori oso zabaldurik egon da.

Hurrengo mendeetan bere hartan jarraitu zuen erabilera honek. *Euskal Herria* izena (grafia batzuekin), zazpi herrialdeak izendatzeko, behin eta berriz edireten da, adibidez, Laphitzen *Bi saindu hescualdunen bizia* liburuan. San Ignazioz hau idatzi zuen:

“oinez abiatu zen Hescual herrirat”.⁸

Ildo beretik Gratien Adéma Zaldubi (1828-1907) apaiz lapurtarraren *Gauden gu eskualdun* eta *Eskualdunak* poemetan, non tradiziozko zazpi probintziak azaltzen diren. Dakusagun, esaterako, bigarrenaren atal hau:

“Lapurdi, Nabarpe ‘ta Zubero,
Eskualherriak Frantzian;
Bizkai, Gipuzko, Alaba, Nabarro,
berdin dire Espainian”.⁹

Are gehiago, denboraren joanean *Euskal Herria* izena gaztelaniara eta frantsesera hedatu zen. Estatu arteko mugaz alde bateko eta besteko erakunde eta agerkari batzuek izen hori izan dute, esaterako: *Sociedad Euskalerra* elkarteak, XIX. mendearen azken herenean Jaurerriko diputatu nagusi izandako Fidel de Sagarminagak Bilbon fundatuak, eta *Euskal-Erria* aldizkariak, Jose Manterolak 1889an Donostian sortuak. Orobat Ameriketara: Los Angelesko Kaliforniako *Eskual Herria* astekariak, 1893-1898; La Platak *Eskual Herria* astekariak, Buenos Airesen 1898an argitaratuak, edo Baionako *Eskual Herria* astekariak, 1898an sortuak. Geroago ere ohitura hori ez da eten. Besteak beste, Philippe Veyrinek, *Les Basques* bere liburu ospetsuan¹⁰, *Eskual-Herri* darabil behin baino gehiagotan.

Euskal kantutegiak, halaber, ezin konta ahaleko aipamenak dakartzatza *Euskal Herria*-z. Besteak beste, Done Mikel Aralarkoaren herri kanta tradizionala dugu, errepika hau duena:

“Miguel, Miguel, Miguel guria,
Zaizu, zaizu Euskal Herria”.

Juan de Bera kaputxino nafarrak Oiartzunen predikatu zuen 1834an. Sermoiaren lehen bi orrialdeak euskaraz idatzi zituen, eta gainerako testua gaztelaniaz, eta Frantzisko Xabierkoaz ari zelarik, honela zioen:

⁴ Juan de Tartas: *Onsa hilceko bidia*. Ortheze 1666. Facsimile edizioa, Julio Urquijoaren ardurapean, *Revista Internacional de Estudios Vascos* 1, 1907, 27-30, 185-199. orr.; 2, 1908, 569-581. orr., eta 3, 1909, 561-636. orr. Aipatu dugun adibidea hitzaurreari dagokio, “Gomendiosco letra” deituari, aldizkari horretan, 1, 1907, 28. or.

⁵ *Gutum liburua*. Arabako Diputazioa, Gasteiz 1975, 16. or.

⁶ *Ibid.*, 9. or. (gogora bedi *egun zari, eguzari ‘jaia’ dela*).

⁷ *Diccionario vasco-español-francés*, Bilbo 1905-1906. Facsimile argitalpena, Euskaltzaindia, Bilbo 1984.

⁸ Francisco Laphitz: *Bi saindu hescualdunen bizia: san Inazio Loiolacoarena eta san Francisco Zabierecoarena*. Baiona 1867. Adibidea 140. orrialdean aurkitzen da.

⁹ Neurritz hauek guztiok *Revista Internacional de Estudios Vascos* 3, 1909, 396 eta 399. orrialdeetan irakur daitezke. Ediziorik eskuragarriena, ordea, Alex Bengoetxearena dateke: *Kantikak eta neurritzak*, Ediciones Mensajero-Gero, Donostia, 1991. Hemen aipatuzko pasarteak, 166 eta 177. orrialdeetan daude edizio horretan.

¹⁰ 1. argitaraldia, Baiona 1943. 2a, Paris 1975.

“Jayo cela gure Españian, vskal Errian, Nafarruan”.¹¹

Euskal Herria eskuarki erabili izan da, bestalde, ideologia eta pentsamolde alor guztietan. Hona hemen adibide batzuk, ediren litezkeen ugariaren artekoak.

Salvador Castilla Alzugaray (Iruñea 1819 - Donostia 1884), errepublikazaleak, 1878ko uztailaren 15ean hitzaldi bat egin zuen Iruñean, Asociación Euskara de Navarraren batzar batean, eta han bilduei *Euskal-Erria* maitatzen jarrai zezaten eskatu.¹²

Vianako semea zen Francisco Navarro Villoslada eleberrigileak (1818-1895), tradizionalistak, “De lo prehistórico en las Provincias Vascongadas” idazlanean (1877) honela dio:

“... pero ellos no se dan a sí propios ese apelativo, ni el de *vascongados*, ni otro más que el de *escualdunas* bajo cuya denominación comprenden a todo el que habla la lengua euskara, sea español o francés, llamando asimismo escualherria, literalmente tierra de *escualdunas*, a todas las provincias que hablan la lengua euskara y pueblan ambas vertientes de los Pirineos occidentales: navarros, guipuzcoanos, alaveses y vizcaínos, españoles; suletinos y laburdinos, franceses”.¹³

Román Zubiaga buruzagi karlista bizkaitarrak, orduan kadete zen Santiago Palaciorekin Gernikako Batzar Etxerako bisitan zihoala, honetara esan zion:

“... las tribus más celosas de su independencia refugiáronse en las montañas de aqueude y allende el Pirineo, constituyendo la Euskalherria, es decir, el país de euscaldunac, de los que hablan el idioma éuskaro...”¹⁴

Iruñeko alaba zen Dolores Baleztena (1895-1989) idazle karlista nafarrak *Euskalherria* izena maiz erabiltzen du, adibidez, euskal zibilizazioari buruz ari denean:

“... la figura del bersolari, ese admirable bardo de la Euskalherria genuinamente popular, que con asombrosa agilidad de imaginación y habilidad en versificar, riñe torneos de ingenio discurriendo por los temas más dispares [...] Dignos discípulos del inmortal Iparaguirre, también voluntario de Carlos V, que con su voz arrebatadora, subyugaba auditorios de naciones extranjeras, cantando a la amacho maitia, al blanco querube de Euskalherria, a España, “lur oberikan ez da Europa Guziyan”, la tierra mejor cual no hay otra en Europa...”¹⁵

Jesús Etayok 1921eko maiatzaren 17an *El Pensamiento Navarro*-n “Ante el cuarto centenario de la herida de Iñigo de Loyola” artikulua idatzi zuen. Besteak beste, honako hau irakur daiteke: “... como vascos, porque, a pesar de la gran desviación histórica padecida por nuestra raza, Ignacio era vasco y todos los vascos somos participantes de las glorias de Euskalherria...”¹⁶

Honen kontura egoki datorke Oriamendi ere aipatzea, karlisten himnoa, honela baitio:

“Gora Espainia eta Euskal Herria!
Ta bidezko errege.
Maite degu Euskal Herria,
Maite bere fuero zaharrak”.

Erabilera guztiz ohiko horren isplua José María Iribarrenen *Vocabulario navarro* (1952) deritzanean ere ediren daiteke. Honela dio:

“Euskalherria: “Nombre que dan al País Vasco; es decir, a Vizcaya, Guipúzcoa, Alava y Navarra en España, y Laburdi, Benabarre y Zuberoa en el país vasco-francés”.¹⁷

Ikusten ari garen kontzeptu hau gaztelaniaz eta frantsesez era batzuetara adierazi da: *Vasconia*, *País Vasco*, *País Vasco-Navarro*, *Vasconie*, *Pays Basque*. Azpimarratzekoa da *País Vasco* frantsesezko *Pays Basque*-ren oihartzuna dela eta XIX. mendean zehar hedatu zela. Lehenago *Basque* forma hutsa erabiltzen

¹¹ Patxi Ondarra: “Polikarpo Aitak zituen euskal esku-idatzi zaharren aurkezpena”. *Euskera* 26, 1981:2, 640. or. Ikus orobat egile beraren “España, País Vasco, Navarra”. *Diario de Navarra*, 2003ko otsailaren 2koa, 21. or.

¹² Angel García-Sanz Marcotegui: “Los liberales navarros ante la irrupción del euskarismo”, Roldán Jimeno Arangurenen zuzendaritzapean agertu liburuan: *El euskera en tiempo de los éuskaros*. Nafarroako Gobernua-Nafarroako Ateneoa, Iruñea 2000, 145-218. orr.; Salvador Castilla Alzugarayren aipua 152-153. orrialdeetan dator.

¹³ Carlos Mata Induráin: “Amaya da asiera: la actitud de Navarro Villoslada ante el vascuence”, aurreko oharrean aipatu liburuan, 113-144. or. Pasarte hori 120. orrialdean dago.

¹⁴ José Javier López Antón: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, Pamiela, Iruñea 2000, 134. or. Santiago M. Palaciok Zubiagaren ahotik entzundakoa *El batallón de Guernica* bere liburuan bildu zuen, Editorial Tradicionalista, Bartzelona 1917, 80. or.

¹⁵ Dolores Baleztena Azcárate: *Saski naski de Letza*. Nafarroako Foru Diputazioa, Iruñea 1976, 28. or. (“Temas de Cultura Popular” sailean 272. zenbakia du liburuxkak).

¹⁶ José Javier López Antónek aipatua: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, 191. or.

¹⁷ José María Iribarren: *Vocabulario navarro*. Nafarroako Diputazioa, Iruñea 1952. Adibidea, s.u., 229. or. Ikus 2. argitaraldia, Ricardo Ollakindiarren ardurapean. *Diario de Navarra* egunkariaren argitaletxea, Iruñea 1995, s.u., 226. or.

zen frantsesez, substantibo gisa; esaterako, Jean Baptiste Nolin-en mapa famatuan (Paris 1704) *Mer de Basque* ikus daiteke, eta horren azpian *Tarbellicus sinus* latinezko ordaina.

Aipatuez gainera, bada liburu usaineko izen bat: *Euskaria*, eta hortik datoz *euskar*o eta *euskarien* adjektiboak. Hiru izenok, begi bistakoa denez, hizkuntzaren izenetik datoz, hots, *euskara*-tik. Gogora ditzagun, besteak beste, *Asociación Euskara de Navarra*, 1877an fundatua, eta beronek hurrengo urtean sortu zuen Revista *Euskara*.

XIX. mendea amaitu baino lehentxeago Sabino Arana-Goirik (1865-1903) *Euskadi* izena sortu zuen, uste izanik *Euskal Herria* izenak ez zuela izaki politikorako balio. Horretarako, gorago aipatu dugun *Euskaria* eduki zuen gogoan, eta *-di* leku-atzizkia erantsi zion. Izen horrek —bere asmatzaileak aurrenik *s*-rekin idatzi (*Euskadi*) eta geroago *z*-rekin (*Euzkadi*) hobetsi zuenak— erabilera nabarmena izan du. Hala ere, haste-hastetik izen berri horrekin bat ez zetozen anitzen iritziak entzun ziren. Haien artean Arturo Campión iruindar poligrafo eta historialaria nabarmendu zen. Gai horri buruz artikulua garratzak idatzi zituen, eta bereziki “Sobre el nuevo bautizo del País Vasco” deritzana¹⁸. Halako egitasmo politiko batengatik *Euskal Herria* ordezkatzeko saio horrek gorabehera sonatu batzuk ekarri zituen aldean, esaterako, 1918an, Eusko Ikaskuntzaren Oñatiko Lehen Biltzarraren hitzaldi batean, Resurrección Mª Azkuek, hurrengo urtekin 1951n hil arte euskaltzainburua izango zenak, pairatu behar izan zuen zenbaiten protesta.

Urteak aurrera joan ahala, *Euskal Herria* izenak, bere adiera neutroarekin, irau du, *Euskadi*-ren lehiakidetzan izan arren. Alferlana litzateke adibide gehiago hona ekartzea. Aski dateke Bonifacio Etxegarai jaunak, Epaitegi Goreneko idazkari eta euskaltzain osoak, Espasa entziklopediarako (1929) idatzi zuen “Vasconia” artikulua gogoratzea: Batzorde Eragileen (Diputazioen) *Proyecto de Estatuto Vasco-Navarro* delakoa (1932), euskaraz *Euskal Herria* erdarazko *País Vasco-Navarro*-ren baliokidea erabiltzen duena, edo TVE-ren *Euskal Herria* programaz oroitzea, zein demokraziarako bidea hasi bezain laster eman zena (1976-1977).

Azpitarratzekoa da Euskal Herriko Autonomia Estatutuaren (1979) 1. artikulua testu nahasia, honela baitio: “Euskal Herria [...] Español Estatuaren barruan Komunitate Autonomo gisa eratzten da. Beronen izena Euskadi zein Euskal Herria izango da [...]”.¹⁹

Eusko Kontseilu Nagusiaren garaian, Euskaltzaindiak, Baionako ordezkarietan 1979.eko urtarrilaren 26an egindako batzarrean, aho batez erabaki zuen lehendakariari gutun bat bidaltzea; erabaki hori “*Euskal Herri* hitza ez bazterteaz” titulurekin argitaratu zen *Eusker*a aldizkarian.²⁰

Horrez gainera, itzal handiko pentsalari batzuek, hala nola José Miguel de Azaola saiakeragileak, artikulua horren testuarekin ados ez zeudela argi erakutsi zuten, bai eta *Euskal Herria* –agerian edo ezkutan– saihesteko asmoaren aurka ere.

Euskaltzaindiak, politika alorretik landa eta sineste zein ideologia guztien gainetik, otsailaren 26ko 573/1976 Errege Dekretuan finkaturiko xedeetako bati erantzunez, zeinetan Euskaltzaindiari hizkuntza jagoteko helburua onartzen zaion, nahitaezkoa dakusa *Euskal Herria* izenaren egokitasuna eta zehaztasuna berrestea. Izen hori guztiena da, eta horregatik ezin daiteke alderdikieriaz erabili, zoritxarrez inoiz gertatu eta orain ere gertatzen bada ere. Hori, jakina, herrialde bakoitzaren deitura bereziari eta izen politiko-administratiboek kalterik egin gabe.

Gorago adierazi guztiaren argitan, Euskaltzaindiak, zazpi probintzia edo herrialdeen osotasuna adierazteko, *Euskal Herria* izenaren egokitasuna, zuzentasuna eta zehaztasuna berresten du, eta izen hori ez dela izate politiko administratibo konkretu baten baliokide. Aldi berean, gogorazi nahi du mendez mendeko tradizio luzeari begirunea zor zaiola, eta inork eta ezerk ez du tradizio hori hausteko edo bere gogara aldatzeko eskubiderik.

¹⁸ *Revista Internacional de Estudios Vascos* 1, 1907, 148-153. orr.

¹⁹ Gaztelaniaz: “El Pueblo Vasco o Euskal-Herria [...] se constituye en Comunidad Autónoma dentro del Estado Español bajo la denominación de *Euskadi* o País Vasco. Abenduaren 18ko 3/1979 Lege Organikoa, *Boletín Oficial del Estado*, 306. zk, 1979ko abenduaren 22koa.

²⁰ Ikus testu osoa *Eusker*a aldizkarian, 24, 1979:1, 115-117. orr.

ARAUA

Gauzak horrela direlarik, eta 2003ko uztailaren 18an Euskaltzaindiak, Donostian onarturiko adierazpenean oinarriturik, honako Araua plazaratzen du:

1. Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi, Nafarroa (Beherea eta Garaia) eta Zuberoa batera izendatzeko erabil bedi *Euskal Herria* izena.
2. Idazkerari dagokionez, bi hitzetan eta biak letra larriz.
3. Gogoratu behar da bukaerako *-a* hori artikulua dela. Hortaz, erabil bedi: *Euskal Herria*, *Euskal Herrian*, *Euskal Herriaren...*, baina *Euskal Herriko*, *Euskal Herritik*, *Euskal Herri-
ra*. Beraz, gaizki daude **Euskal Herriako*, **Euskal Herriatik*, **Euskal Herrin* edo **Euskal Herriren* bezalakoak.

Era berean, izen honek bere azken *-a* galtzen du ondoan beste determinatzailearen bat edo adjektibo bat daramanean. Adibidez: *Euskal Herri maitea*, *Euskal Herri osoan*, *gure Euskal Herri hau*, *zein Euskal Herri litzateke?*... Hortaz, ez daude ongi **Euskal Herria maitea*, **Euskal Herria osoan*, **gure Euskal Herria hau* eta **zein Euskal Herria litzateke?*

(Euskaltzaindiak, Abadiñon, 2004ko uztailaren 23an, onartua).

ADIERAZPENAK, HITZARMENAK...

EUSKALTZAINDIAK *EUSKAL HERRIA* IZENARI BURUZ EGINDAKO TXOSTENA

Aspaldiko mendeetatik oso hedatua izan da Euskal Herria hitza kultur ezaugarri aski jakineko herrialdea izendatzeko, politika eta administrazio mugen nahiz ezberdintasun historikoen gainera erabilia izan dena. Izen hori *eus-kara* + *herri* hitzetatik sortua da, hots, 'euskararen herria', hor ageri den *euskal* forma ohikoa baita hitz elkartuetan (cf. *aizkora*, baina *aizkolapostu*, *gari* baina *galburu*, etab. Era berean, esan behar da inoiz pluralean ere erabili izan dela: *euskal herriak*, horren hasierako esangura 'euskararen lurraldeak' izanik. Letra xeheaz idatzi izanak aski garbi erakusten digu bere jatorrizko adiera.

Euskal Herria-ren erabilera orokor horren lekukoa dugu, besteak beste Joanes Leizarraga, Lapurdiko apaiz protestantea, 1571n argitaraturiko Testamentu Berriaren euskal itzultzailea. Irakurle guztiak erraz ulertzeko moduko hizkera aurkitzeko zailtasunaz mintzatzean, honela zioen:

«...bat bederac daqui heuscal herrian quasi etche batetic bercera-ere minçateco manerán cer differentiá eta diuersitatea den (1)».

Beste lekukotasun ezaguna Pedro Axular idazle nafarrarena dugu, 1643ko *Gero* aszetika-liburuaren egilearena. Irakurleari («Iracurtçailleari») zuzenduriko hitzaurrean, gai berberaz mintzo da, eta honela dio:

«Badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscarazco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euscal herrian, Naffarroa garayan, Naffarroa behean, Çuberoan, Lappurdin, Bizcayan, Guipuzcoan, Alaba-herrian eta bertce anhitz leccutan» (2).

Hurrengo mendeetan ere izen hau erabiltzen segitu zen. *Euskal Herria* izena (hainbat grafiarekin), zazpi herrialde historikoak aipatzeko, nabarmen ageri da, adibidez, Gratien Adéma (1828-1907) abade lapurtarraren *Gauden*

(1) Pasarte hau «Heuscalduney» izenaz irakurleentzat eginiko hitzaurrean ageri da, Joana Nafarroako erreginari bidaliriko eskutitz elebidunaren ondoan (euskaraz eta frantsesez). Ez dakar orrialde-zenbakirik. Euskaltzaindiak egindako faksimil-edizioan, Bilbao, 1990, ordea, 254 orrialdean ageri da: aipaturiko argitalpen hau Kultura Ministerioaren diru-laguntzaz egin zen, Hugo Schuchardt-ek eta Theodor Linschmann-enk 1900an Strasburgen kaleraturiko *I. Leizarragas bas-kische Bücher von 1571* liburutik abiatuta.

(2) *Guero*, Bordele, 1633, 17. or. Ikus, halaber, Euskaltzaindiak 1988an Bilbon plazaraturiko faksimil-edizioa, berau ere Kultura Ministerioaren diru-laguntzaz aterea, eta liburuaren iturri izan zen Frai Luis Granadakoaren laugarren mendeurrenean argitaratua.

gu eskualdun eta *Eskualdunak* poemetan, non tradiziozko zazpi probintziak azaltzen diren. Dakusagun, esaterako, bigarrenaren atal hau:

«Lapurdi, Nabarpe 'ta Zubero, Eskualherriak Frantzian; Bizkai, Gipuzko, Alaba, Nabarro, berdin dire Espainian» (3).

Are gehiago, denboraren joanean *Euskal Herria* izena gaztelania eta frantsesa hizkuntzetara ere hedatu zen. Estatu arteko mugaz alde bateko eta beste erakunde eta agerkari batzuek ere izen hori ukan dute, esaterako: *Sociedad Euskalerría* elkarteak, XIX. mendearen azken herenean Jaurerriko diputatu nagusi izandako Fidel de Sagarminagak Bilbon fundatuak; *Euskal-Erria* aldizkariak, Jose Manterolak 1889an Donostian sortuak; Los Angelesko *Californiako Eskual Herria* astekariak (1893-1898); *La Platako Eskual Herria* astekariak, Buenos Airesen 1898an argitaratuak, edo Baionako *Eskual Herria* astekariak, 1898an sortuak.

Euskal kantutegiak ere konta ezineko aipamenak dakartza *Euskal Herria*-z. Besteak beste, Done Mikel Aralarkoaren herri kanta tradizionala dugu, errepika hau duena:

«Miguel, Miguel, Miguel guria,
Zaizu, zaizu Euskal Herria».

Juan de Berak, predikari kaputxino nafarrak, 1834an Oiartzunen, predikatu zuen. Sermoiaren lehen bi orrialdeak euskaraz idatzi zituen, eta gainerako testua gaztelaniaz, eta Frantzisko Xabierkoaz ari zelarik, honela zioen:

«Jayo cela gure Españian, uskal Errian, Nafarruan» (4).

Baina, erakundeen izenetan agertzeaz gainera, *Euskal Herria* normalki erabili izan da edozein ideologi arlotan. Hona hemen adibide batzuk, aurki litezkeen ugarien artertik jasoak:

Salvador Castilla Alzugaray-k (Iruñea 1819 - Donostia 1884), errepublikazaleak, 1878.eko uztailaren 15ean hitzaldi bat egin zuen, eta bertan bilduei *Euskal-Erria* maitatzen segitzeko eskatu (5).

(3) Berto hauek guztiok, hurrenez hurren, *Revista Internacional de Estudios Vascos* 3, 1909, 396. eta 399. orrialdeetan irakur daitezke. Ediziorik eskuragarriena, ordea, beharbada Alex Bengoetxearena dateke: Kantikak eta neurtitzak, Ediciones mensajero-Gero, Donostia, 1991. Hemen aipaturiko pasarteok, hurrenez hurren, 166 eta 177. orrialdeetan daude edizio horretan.

(4) Patxi Ondarra: «Polikarpo Aitak zituen Euskal Esku-Idatzi Zaharren Aurkezpena» in *Euskera*, Euskaltzaindiaren organoan, 26, 1981-2, 640. or. ; eta *Diario de Navarra*-n «España, País Vasco, Navarra», 12-02-2003, 21. or.

(5) Angel García-Sanz Marcotegui: «Los liberales navarros ante la irrupción del euskerismo», Roldan Jimeno Aranguren koordinaturiko liburuan: *El euskera en tiempo de los éuskeros*, Gobierno de Navarra-Ateneo Navarro, Iruñea, 2000, 145-218 orr.; Salvador Castilla Alzugaray-ren aipua 152-153 orrialdeetan dakar.

Francisco Navarro Villoslada eleberrigileak (1818-1895), tradizionalista eta Vianan jaiok, «De lo prehistórico en las Provincias Vascongadas» idazlanean (1877) honela dio:

«...pero ellos no se dan a sí propios ese apelativo, ni el de *vascongados*, ni otro más que el de *escualdunas* bajo cuya denominación comprenden a todo el que habla la lengua euscara, sea español o francés, llamando asimismo escualherria, literalmente tierra de *escualdunas*, a todas las provincias que hablan la lengua euscara y pueblan ambas vertientes de los Pirineos occidentales: navarros, guipuzcoanos, alaveses y vizcaínos, españoles; suletinos y laburdinos, franceses» (6).

Román Zubiaga buruzagi karlista bizkaitarrak, orduan kadete zen Santiago Palacio-rekin Gernikako Batzar Etxerako bisitan zihoala, honetara esan zion:

«...las tribus más celosas de su independencia refugiáronse en las montañas de aquende y allende el Pirineo, constituyendo la Euskalerrria, es decir, el país de euscaldunac, de los que hablan el idioma éuskaro...» (7).

Iruñeko alaba zen Dolores Baleztina (1895-1989) idazle karlista nafarrak berak ere *Euskalerrria* izena maiz erabiltzen du, adibidez, euskal zibilizazioari buruz ari denean:

«...la figura del bersolari, ese admirable bardo de la Euskalerrria genuinamente popular, que con asombrosa agilidad de imaginación y habilidad en versificar, riñe torneos de ingenio discurriendo por los temas más dispares [...] Dignos discípulos del inmortal Iparraguirre, también voluntario de Carlos V, que con su voz arrebatadora, subyugaba auditorios de naciones extranjeras, cantando a la amacho maitia, al blanco querube de Euskalerrria, a España, «lur hoberikan ez da Europa Guzian», la tierra mejor cual no hay otra en Europa...» (8).

Jesús Etayok 1921eko maiatzaren 17an *El Pensamiento Navarro*-n «Ante el cuarto centenario de la herida de Iñigo de Loyola» artikulua idatzi zuen. Beste batzuen artean, honako hau irakur daiteke: «...como vascos, porque, a pesar de la gran desviación histórica padecida por nuestra raza, Ignacio era vasco y todos los vascos somos participantes de las glorias de Euskalerrria...» (9).

(6) Carlos Mata Induráin: «Amaya da asiera: La actitud de Navarro Villoslada ante el vasce» Roldan Jimenok koordinaturiko obra aipatuan, 113-144.orr. Pasarte hori 120. orrialdean dago.

(7) José Javier López Antón: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, Pamplona, Pamiela, 2000, 134. or. Santiago M. Palaciok Zubiagaren ahotik entzundakoa *El batallón de Guernica* bere liburuan bildu zuen, Editorial Tradicionalista, Bartzelona 1917, 80. or.

(8) Dolores Baleztina Azcarate: *Saski naski de Leiza*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Dirección de Turismo, Bibliotecas y Cultura Popular, 1976, 12. or.

(9) José Javier López Antón-ek aipatua: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, 191. or.

Honen kontura egoki datorke *Oriamendi* ere aipatzea, karlisten himnoa, honela baito:

«Gora Espainia eta Euskal Herria!
Ta bidezko errege.
Maite degu Euskal Herria,
Maite bere fuero zaharrak».

Era askotara adierazi izan da gaztelaniaz eta frantsesez ikusten ari garen kontzeptu hau: *Vasconia*, *País Vasco*, *País Vasco-Navarro*, *Vasconie*, *Pays Basque*. Azpimarratzekoa da *País Vasco* frantsesezko *Pays Basque*-ren oihartzuna dela, eta batez ere XIX. mendean zehar hedatu zela. Lehenago *Basque* forma hutsa erabiltzen zen, substantibo gisa; esaterako, Jean Baptiste Nolinen mapa famatuan (Paris, 1704) *Mer de Basque* irakur daiteke, eta horren azpian latinez *Tarbellicus sinus* ageri da.

Bada, aipatutakoez gainera, liburu usaineko izen bat: *Euskaria*, eta horik datoz *euskaro* eta *euskarien* adjektiboak. Hiru izenok, begi bistakoa den bezala, hizkuntzaren izenetik datoz, hots, *euskara*-tik. Gogora ditzagun, besteak beste, *Asociación Euskara de Navarra*, 1877an fundatua, eta beronek hurrengo urtean sortu zuen *Revista Euskara*.

Mendea amaitu baino lehentxeago Sabino Arana-Goirik (1865-1903) *Euskadi* hitz berria sortu zuen, horrela Euskal Herria baztertzeko asmoz. Horretarako, noski, gorago aipatu dugun *Euskaria* eduki zukeen gogoan, eta *-di* atzizki lokatiboa erantsi zion. Izen horrek, , *-bere* asmatzaileak aurrenik *s*-rekin idatzi (*Euskadi*) eta geroago *z*-rekin (*Euzkadi*) hobetsi zuenak—erabilera nabarmena izan du. Halere, hasiera-hasieratik izen horrekin bat ez zetozen boz ugari entzun ziren. Beste batzuen artean, azpimarratzekoak dira Arturo Kampion iruñear poligrafo eta historialariak horri buruz idatzirikoa artikulu garrazak, eta bereziki «Sobre el nuevo bautizo del País Basko» deritzona, *Revista Internacional de Estudios Vascos* 1, 1907, 148-153. orrialdeetan agertua. Halako ideologia baten izenean *Euskal Herria* ordezkatzeko saio horrek gorabehera sonatu batzuk ekarri zituen aldean, esaterako, 1918an, Eusko Ikaskuntzaren Oñatiko Lehen Kongresuan Resurrección Mª Azkuek, 1951n hil arte Euskaltzainburua izango zenak, pairatu behar izan zuena.

Urteak aurrera joan ahala, *Euskal Herria* izenak, bere adiera neutroarekin, iraun egin du, *Euskadi*-ren lehiakidetzat gorabehera. Alferrik izango litzateke hona adibide gehiago ekartzea. Aski dateke Bonifacio Etxegarai Korta jaunak, Epaitegi Goreneko idazkari eta euskaltzain osoak, Espasa Entziklopediarako (1929) idatzi zuen *Vasconia* artikulua gogoratzea; Batzorde Eragileen (Diputazioen) Proyecto de Estatuto Vasco-Navarro delakoa (1932), euskaraz *Euskal Herria* erdarazko *País Vasco-Navarro*-ren baliokidea ematen duena, edo TVE-ren *Euskal Herria* programaz oroitzea, trantsizioa hasi bezain laster eman zena (1976-1977).

Testuinguru honetan, azpimarratzekoa da Euskal Herriko Autonomia Estatutuaren 1. artikuluan (1979) ageri den nahastea, honela dioenean: «El Pueblo Vasco o Euskal-Herria [...] se constituye en Comunidad Autónoma dentro del Estado Español bajo la denominación de *Euskadi* o *País Vasco*» (10). Euskal Kontseilu Nagusiaren garaian ere, Euskaltzaindiak, Baionako ordezkari-tzan 1979.eko urtarrilaren 26an egindako batzarrean, aho batez erabaki zuen haren Lehendakariari gutun bat bidaltzea, «*Euskal Herria* hitz tradizionala baztertua izan ez zedin» (11). Horrez gainera, itzal handiko pentsalari batzuek, José Miguel de Azaola saiolariak, beste anitzek bezala, artikuluhorren testuarekin beren desadostasuna argi erakutsi zuten, bai eta *Euskal Herria* –ageriz edo estariz– saihesteko asmoetatik ere.

Erakunde akademiko honek, politika alorretik landa eta sineste zein ideologia guztien gaitetik, otsailaren 26ko 573/1976 Errege Dekretuan finkaturiko xedeetako bati erantzunez, zeinetan Euskaltzaindiari hizkuntza jagoteko helburua onartzen zaion, nahitaezkoa dakusa *Euskal Herria* izenaren egokitasuna eta zehaztasuna berrestea. Hitz hori guztiena da, eta horregatik ezin da alderdikieriaz erabili, zoritxarrez inoiz gertatu eta orain ere gertatzen bada ere. Hori, jakina, herrialde bakoitzaren deitura bereziari eta izen politiko-administratiboei kalterik egiteke.

Gorago adieraziriko guztiaren argitan, Euskaltzaindiak, zazpi probintzia edo herrialdeen osotasuna adierazteko, *Euskal Herria* izenaren egokitasuna, zuzentasuna eta zehaztasuna berresten du, eta izen hori ez dela errealitate politiko administratibo konkretu baten baliokide ez asimilagarri. Aldi berean, gogorarazi nahi du mendez mendeko tradizio luzea errespetatu beharra, eta inork eta ezerk ez du hori hausteko, eteteko edo aldatzeko eskubiderik.

Euskaltzaindiak Donostian, bi mila eta hiruko uztailaren hamazortzian egindako osoko bilkuran onarturiko testua (12).

(10) Abenduaren 18ko 3/1979 Lege Organikoa, *Boletín Oficial del Estado*, 306. zk.1979-12-22.

(11) Ikus testu osoa Euskaltzaindiaren organoa den *Euskera* aldizkarian, 24, 1979-1, 115-117. orr.

(12) Euskaltzaindiak adierazpen-txosten hau egin eta gero, Joan Perez Lazarragakoaren eskuizkribuak, orain arte ezezagunak, plazaratu dira, eta Arabako idazle honek 1567aren inguruan eginiko poema batean ere, «*Loa de las damas y galanes baascongados*» deritzonenean, hiru aldiz ageri da *Euskal Herria* hitza, *Eusquel Erria* grafiaz: «...çegaiti doçun eusquel erria / aynbat ventajaz dotadu...»; «...çegaiti eusquel errian dira / ederr guztioç dotadu...»; «...çeñetan ditut eçautu eusquel erriau oy nola eben / erregue batec pobladu...» Beraz, gaur ditugun datuen argitan, Lazarragarena da *Euskal Herria* hitzaren lekukotasunik zaharrena.

**INFORME DE LA REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA /
EUSKALTZAINDIA SOBRE LA DENOMINACIÓN
EUSKAL HERRIA**

Desde hace siglos existe un empleo generalizado de la denominación *Euskal Herria* para designar un territorio con rasgos culturales bien definidos, por encima de fronteras político-administrativas y por encima también de las diferencias históricas. La denominación procede de las palabras vascas *euskara* + *herri*, literalmente «el país del euskara o del vascence», donde puede reconocerse la forma *euskal*, corriente en composición (cf. *aizkora* ‘hacha’, pero *aizkol apustu* ‘apuesta de hachas’, etc.). Hay que hacer notar igualmente que no resulta extraño el uso en plural: *euskal herriak*, cuyo sentido primigenio es asimismo «las tierras del vascence». El hecho de que se escribiera en minúscula es revelador de ese sentido original.

De este empleo general de *Euskal Herria* da testimonio, entre otros muchos, Joanes Leizarraga, sacerdote protestante labortano muerto hacia 1605, autor de la traducción vasca del Nuevo Testamento, publicada en 1571. Al tratar de las dificultades para encontrar una modalidad comprensible por todos los lectores, escribe:

«... batbederac daqui heuscal herrian quasi etche batetic bercera-ere minçateco manerán cer differentía eta diuersitatea den» («... cualquiera sabe qué diferencia y diversidad hay en la manera de hablar en Euskal Herria casi de una casa a otra») (1).

Otro testimonio conocido es el del escritor navarro Pedro de Axular, autor del libro de ascética *Gero* («Después»), de 1643. En el prólogo al lector («Iracurtçailleari»), toca el mismo problema, expresándose así:

«Badaquit halaber ecin heda naitequeyela euscaraco minçatce molde guztietara. Ceren anhitz moldez eta differentqui minçatcen baitira euskal herrian, Nafarroa garayan, Naffarroa beherean, Çuberoan, Lappurdin, Bizcayan, Guipuzcoan, Alaba-herrian eta bertce anhitz leccutan». («Sé asimismo que no puedo llegar a

(1) Este pasaje está en el prólogo a los vascos («Heuscalduney»), a continuación de la carta bilingüe (euskara / francés) que el autor dirige a la reina Juana de Navarra. Sin paginación. Figura en la página 254 de la edición facsimilar de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, Bilbao 1990, edición subvencionada por el Ministerio de Cultura y realizada a su vez partiendo de la edición de Hugo Schuchardt y Theodor Linschmann, *I. Leizarragas baskische Bücher von 1571*, Estrasburgo 1900.

todos los modos de hablar del euskara. Pues se habla de muchas maneras y diferentemente en Euskal Herria, en la Alta Navarra, en la Baja Navarra, en Zuberoa, en Lapurdi, en Bizkaia, en Gipuzkoa, en la tierra de Álava y en otros muchos lugares») (2).

En los siglos siguientes este empleo no retrocedió en absoluto. La aplicación expresa de *Euskal Herria* (con diferentes grafías) a los siete territorios históricos es patente, por ejemplo, en las poesías *Gauden gu eskualdun* («Permanezcamos nosotros vascos») y *Eskualdunak* («Los vascos»), del abate labortano Gratien Adéma (1828-1907), composiciones en que se mencionan las siete provincias tradicionales. Veamos, por ejemplo, una parte de la segunda:

«Lapurdi, Nabarpe ‘ta Zubero, Eskualherriak Frantzian; Bizkai, Gipuzko, Alaba, Nabarro, berdin dire Spainian». («Lapurdi, Baja Navarra, Zuberoa, los territorios vascos en Francia; y lo mismo Bizkaia, Gipuzkoa, Álava, Navarra están en España») (3).

Más aún, el uso de *Euskal Herria* se extendió a lenguas como el castellano y el francés. Varias entidades y publicaciones a ambos lados de la frontera interestatal han llevado ese nombre, como la *Sociedad Euskalerría*, fundada en Bilbao por quien fuera diputado general del Señorío, Fidel de Sagarmínaga, en el último tercio del siglo XIX; la revista *Euskal-Erria*, creada en San Sebastián por José Manterola en 1889; el semanario *Californiako Eskual Herria*, de Los Angeles (1893-1898); el semanario *La Platako Eskual Herria*, publicado en Buenos Aires, en 1898, o el semanario *Eskual Herria*, de Baiona, fundado en 1898.

El cantoral vasco incluye innumerables menciones a *Euskal Herria*. Cabe señalar, entre otros, el tradicional canto del pueblo a San Miguel de Aralar, cuyo estribillo dice así:

«Miguel, Miguel, Miguel guría,
Zaizu, zaizu Euskal Herria».
(«Miguel, Miguel, nuestro Miguel,
protege, protege a Euskal Herria»).

El predicador capuchino Juan de Bera, navarro, predica en Oiartzun, Gipuzkoa, el año 1834. El sermón se halla en vascuence –dos primeras páginas–, en castellano –el resto del texto–, que versa sobre San Francisco Javier, del cual se dice:

(2) *Guero*, Burdeos 1643, pág. 17. Ver asimismo la edición facsimilar de Euskaltzaindia, Bilbao 1988, edición también patrocinada por el Ministerio de Cultura y publicada al cumplirse el cuarto centenario de Fray Luis de Granada, una de las fuentes conocidas del libro.

(3) Véanse ambas composiciones en la *Revista Internacional de Estudios Vascos* 3, 1909, págs. 396 y 399, respectivamente. La edición más accesible es quizá la de Alex Bengoetxea, *Kantitak eta neurtitzak*, Ediciones Mensajero-Gero, San Sebastián 1991. Los pasajes a que nos referimos se encuentran aquí en las páginas 166 y 171, respectivamente.

«Jayo cela gure Españian, uskal Errian, Nafarruan» (4)

(que, traducido, reza así: «Que nació en nuestra España, Euskal Herria, Navarra».)

Pero, además de figurar en nombres de entidades, el uso de *Euskal Herria* es normal, sea cual fuere el campo ideológico. Pongamos algunos pocos ejemplos, entre los centenares que se pueden presentar:

– Salvador Castilla Alzugaray (Pamplona 1819-San Sebastián 1884), republicano, pronunció un discurso el 15 de julio de 1878, apelando a los asistentes a seguir amando a *Euskal-Erria* (5).

– El novelista Francisco Navarro Villoslada (1818-1895), natural de Viana, tradicionalista, en su trabajo «De lo prehistórico en las Provincias Vascongadas» (1877), escribe:

«... pero ellos no se dan a sí propios ese apelativo, ni el de *vascongados*, ni otro más que el de *escualdunas* bajo cuya denominación comprenden a todo el que habla la lengua euscara, sea español o francés, llamando asimismo *escualherria*, literalmente tierra de *escualdunas*, a todas las provincias que hablan la lengua euscara y pueblan ambas vertientes de los Pirineos occidentales: navarros, guipuzcoanos, alaveses y vizcaínos, españoles; suletinos y laburdinos, franceses» (6).

– El dirigente carlista vizcaíno Román Zubiaga, acompañando al entonces cadete Santiago Palacio en una visita a la Casa de Juntas de Gernika, le dice:

«... las tribus más celosas de su independencia refugiáronse en las montañas de aquende y allende el Pirineo, constituyendo la Euskalerria, es decir, el país de euscaldunac, de los que hablan el idioma éuskaro ...» (7).

– La escritora carlista navarra Dolores Baleztena (1895-1989), natural de Pamplona, utiliza la denominación *Euskalerrria* con frecuencia, por ejemplo en unas notas sobre la civilización vasca:

«... la figura del bersolari, ese admirable bardo de la Euskalerrría genuinamente popular, que con asombrosa agilidad de imaginación y habilidad en

(4) Francisco Ondarra: «Polikarpo Aitak zituen Euskal Esku-Idatzi Zaharren Aurkezpena», en la revista *Euskera*, órgano de Euskaltzaindia, 26:2, 1981 (2), pag. 640; y en el *Diario de Navarra*, «España, País Vasco, Navarra», 12-02-2003, pág. 21.

(5) Angel García-Sanz Marcotegui: «Los liberales navarros ante la irrupción del euskerismo», en el libro coordinado por Roldán Jimeno Aranguren, *El euskera en tiempo de los éuskaros*, Gobierno de Navarra-Ateneo Navarro, Pamplona 2000, págs. 145-218; la mención de Salvador Castilla Alzugaray se encuentra en las págs. 152-153.

(6) Carlos Mata Induráin: «Amaya da asiera: La actitud de Navarro Villoslada ante el vascuence», en la citada obra coordinada por Roldán Jimeno, págs. 113-144; el pasaje mencionado se encuentra en la pág. 120.

(7) José Javier López Antón: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, Pamplona, Pamiela, 2000, pág. 134. Santiago M. Palacio recogió lo escuchado de labios de Zubiaga en su libro *El batallón de Guernica*, Editorial Tradicionalista, Barcelona 1917, pág. 80.

versificar riñe torneos de ingenio discurriendo por los temas más dispares [...] Dignos discípulos del inmortal Iparraguirre, también voluntario de Carlos V, que con su voz arrebatadora, subyugaba auditorios de naciones extranjeras, cantando a la amacho maitia, al blanco querube de Euskalerría, a España, «lur hoberikan, ez da Europa Guziyan», la tierra mejor cual no hay otra en Euro-pa...» (8).

– Jesús Etayo escribe en *El Pensamiento Navarro*, 17 de mayo de 1921, el artículo «Ante el cuarto centenario de la herida de Iñigo de Loyola». Entre otras cosas, leemos: «... como vascos, porque, a pesar de la gran desviación histórica padecida por nuestra raza, Ignacio era vasco y todos los vascos somos participantes de las glorias de Euskalerría ...» (9).

– No estará de más mencionar que el *Oriamendi*, el himno de los carlistas dice:

«Gora Espainia ta Euskal Herria!
Ta bidezko errege.
Maite degu Euskal Herria
Maite bere fuero zaharrak».

En castellano y francés, como se sabe, las designaciones han sido varias para el conjunto de que hablamos: *Vasconia*, *País Vasco*, *País Vasco-Navarro*, *Vasconie*, *Pays Basque*. Cabe señalar que *País Vasco* es el eco de la denominación francesa *Pays Basque*, difundida sobre todo en el siglo XIX, y que anteriormente se constata la forma *Basque* sola, funcionando como sustantivo; por ejemplo, en el famoso mapa de Jean Baptiste Nolin (París, 1704), se lee *Mer de Basque*, y debajo la forma latina: *Tarbellicus sinus*.

Señalemos también el uso, aunque limitado, de un nombre de origen libresco: *Euskaria*, de donde adjetivos como *euskaro* y *euskarien*. Las tres formas, no hace falta decirlo, provienen de *euskara* ‘lengua vasca’. Piénsese, por ejemplo, en la *Asociación Euskara de Navarra*, fundada en 1877, con su publicación, *Revista Euskara*, creada el año siguiente.

Poco antes del cambio de siglo, Sabino de Arana Goiri (1865-1903) creó el neologismo *Euskadi*, con el propósito de desterrar *Euskal Herria*. Para ello tuvo sin duda presente *Euskaria*, antes citado, con la incorporación del sufijo locativo *-di*. Esta denominación, que su creador comenzaría a escribir con *s* (*Euskadi*), antes de escribirla con *z* (*Euzkadi*), ha tenido un empleo notable. Sin embargo, ya tempranamente se expresaron muchas voces disconformes con tal denominación. Podemos mencionar, entre otros, los agrios artículos publicados por el polígrafo e historiador pamplonés Ar-

(8) Dolores Baleztena Azcarate: *Saski naski de Leiza*, Pamplona: Diputación Foral de Navarra, Dirección de Turismo, Bibliotecas y Cultura Popular, 1976, pág. 12.

(9) Citado por José Javier López Antón: *Escritores carlistas en la cultura vasca*, pág. 191.

turo Campión, singularmente «Sobre el nuevo bautizo del País Basko», en la *Revista Internacional de Estudios Vascos* 1, 1907, págs. 148-153. El intento de sustituir *Euskal Herria*, en nombre de una determinada ideología, produjo algunos incidentes, como el padecido en 1918, en el Primer Congreso de Estudios Vascos de Oñati, por Resurrección Mª de Azkue, quien sería primer presidente de la Academia de la Lengua Vasca hasta su muerte en 1951.

Pasados los años, el empleo de *Euskal Herria*, con su sentido neutro, ha continuado, pese a la concurrencia de *Euskadi*. Sería ciertamente ocioso traer ejemplos. Baste con remitir al artículo *Vasconia*, de la Enciclopedia Espasa (1929), redactado por D. Bonifacio Etxegarai Korta, secretario del tribunal Supremo y académico de número; el Proyecto de Estatuto Vasco-Navarro de las Comisiones Gestoras (Diputaciones), en el que *Euskalerrria* figura como equivalente euskérico de *País Vasco-Navarro* (1932), o la mención del programa de TVE *Euskal Herria*, apenas iniciada la transición (1976-1977).

En este contexto, es reseñable la confusión del Art. 1 del Estatuto de Autonomía del País Vasco (1979), cuando dice: «El Pueblo Vasco o Euskal-Herria [...] se constituye en Comunidad Autónoma dentro del Estado Español bajo la denominación de *Euskadi* o *País Vasco*» (10). Ya en tiempos del Consejo General Vasco, la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, en sesión celebrada en su Delegación de Baiona, el 26 de enero de 1979, acordó por unanimidad dirigir un escrito a su Presidente, pidiendo que no fuera «relegada la palabra tradicional *Euskal Herria*» (11). Personalidades destacadas, como el ensayista José Miguel de Azaola y otros muchos, mostraron abiertamente su desacuerdo por el texto de dicho Artículo y la pretensión –velada o no– de eliminar el nombre *Euskal Herria*.

Esta institución académica, ajena por completo al terreno político y por encima de todo credo e ideología, y respondiendo a uno de los fines fijados en el Real Decreto 573/1976, de 26 de febrero, por el que se reconoce a Euskaltzaindia / Real Academia de la Lengua Vasca, a saber, el fin de tutelar la lengua, no puede menos de reiterar la propiedad e idoneidad de la denominación *Euskal Herria*, nombre que pertenece a todos y que en modo alguno debe tomarse en sentido partidista, como lamentablemente ha sucedido y sucede. Todo ello sin perjuicio, claro está, de los nombres de cada uno de los territorios ni de las denominaciones político-administrativas.

(10) Ley Orgánica 3/1979, de 18 de diciembre, *Boletín Oficial del Estado*, nº 306 de 22-12-1979.

(11) Ver el texto en la revista *Euskera*, órgano de Euskaltzaindia, 24:1, 1979, págs. 115-117.

Por todo lo expuesto, esta Real Academia reitera la propiedad, corrección e idoneidad del nombre *Euskal Herria* para el conjunto de las siete provincias o territorios, nombre no asimilable ni equivalente a cualesquiera realidades político-administrativas. Al mismo tiempo, recuerda la necesidad de respetar una tradición secular que nada ni nadie puede interrumpir o tergiversar.

Texto aprobado por el pleno de la Real Academia de la Lengua Vasca / Euskaltzaindia, en su sesión celebrada en Donostia / San Sebastián, el dieciocho de julio de dos mil tres.

‘GARAPEN IRAUNKORRA’ EUSKARAZ

Euskaltzaindiko azken bileran, Euskal Herriko erakunde batek aurretik egindako zalantza argitzeko, ‘naturari kalte larriak egin gabe mantentzeko garapena’ euskaraz egokiro nola esan daitekeen aztertu eta eztabaidatu zen. Horretarako, bi euskaltzainek prestatutako txostena aurkeztu zen eta esaera horrek, ingelesez *sustainable development* (eta hortik gaztelaniazko *desarrollo sostenible*), frantsesez *développement durable* eta alemanez *tragbare Entwicklung* eta *umweltfreundliche Entwicklung* dituen aldakiak eta orain arteko euskal moldapenak (*garapen eutsigarri*, *garapen jasangarri*, *garapen iraunkor*..) banan-banan ikusi eta gero, horrekin adierazi nahi den kontzeptuarekin eta gure hizkuntzarekin egokienik dirudien itzulpena *Garapen iraunkorra* dela erabaki zuen aho batez, *iraun* aditzetik sorturiko izenondo eratorri ezagun eta ulerterrazarekin sortua, bide batez, frantses ereduari hurbilduz.

Beraz, Euskaltzaindiaren aburuz, *Garapen iraunkorra* da ekologiaren eraginez gero eta gehiago aipatzen den kontzeptu berri horren euskal itzulpen hobetsia.

Donostia, 2004-I-30

‘DESARROLLO SOSTENIBLE’ EN EUSKERA

En la última sesión de Euskaltzaindia/Real Academia de la Lengua Vasca, a petición de una institución del País, se estudió y discutió la forma más adecuada para traducir al euskara el concepto de ‘desarrollo que puede mantenerse sin ocasionar daños graves o irreparables a la naturaleza’. Para ello se presentó un informe elaborado por dos académicos, y tras considerar detenidamente las distintas versiones al inglés (*sustainable development*, de donde proviene la traducción española *desarrollo sostenible*), al francés (*développement durable*) y al alemán (*tragbare Entwicklung* y *umweltfreundliche Entwicklung*), teniendo en cuenta a la vez las diversas adaptaciones vascas que han aparecido durante estos últimos años (*garapen eutsigarri*, *garapen jasangarri*, *garapen iraunkor...*) se consideró que la traducción que mejor se ajusta tanto al concepto a expresar, como a la idiosincrasia de nuestro idioma, es *Garapen iraunkorra*, con un adjetivo derivado del verbo *iraun* ‘durar, continuar, permanecer’ conocido y fácil de comprender, que acerca la traducción al modelo francés.

Así pues, a juicio de Euskaltzaindia la traducción más adecuada para este moderno concepto de desarrollo impulsado por la actual sensibilidad ecologista es *Garapen iraunkorra*.

Donostia/San Sebastián, 30-I-2004

ADIERAZPENA
EUSKALKIEN ERABILERAZ
Irakaskuntzan, Komunikabideetan eta Administrazioan

Bilbo, 2004ko apirilaren 1a

*Andres Urrutia,
Jagon sailburua*

*Paskual Rekalde,
Euskalkien lantaldearen arduraduna*

Euskaltzaindiak berriki onartu du euskalkiak irakaskuntzan, komunikabideetan eta administrazioan nola erabili behar diren argitzeko *Adierazpena*. Testua bere osoan irakurri baino lehenago komenigarria iruditu zaigu azalpen labur eta zehatz batzuk eskaintzea.

Badakizueenez, Euskaltzaindian aspalditik dugu esku artean euskara batuaren eta euskalkien gaia aztertu nahia.

Euskaltzaindiak 2001eko irailean XV. Biltzarra antolatu zuen Bilboko Euskalduna jauregian. Hartan mahai-inguru bat egin zen euskara batuaren eta lekuko euskararen gainean. Ezin ukatu arrakastatsua izan zela oso; hara hurbildutakoek egindako eskariari erantzunez, euskalkien erabilerari buruzko adierazpena moldatzeko agindua bere gain hartu zuen *Jagon* saileko Euskalkien lantaldeak.

Abiapuntu genuen, bistan da, marko edo esparru orokor bat finkatzea, euskara batua eta euskalkiak zer, non eta nola kokatu behar diren jakiteko. Bestalde, behar-beharrezkoa genuen arloz arlo jokatzeko, behinola Euskaltzaindiak emandako jarraibideak gaurkotzeko asmoz. Hartara, gogoeta orokor baten bidez, hiru arlo nagusi aukeratu genituen jorragai, euskararen ofizialtasunak ekarri duen egoera berria egoki eta zuzen azaltzearen: administrazioa, komunikabideak eta irakaskuntza. Uste dugu, hiru arlo horietan batzen eta laburbiltzen direla gaur egungo gizartearen nondik norakorik esanguratsuenak.

Horiek horrela, testuari ekin baino lehenago, gure lantaldearen bidea zehaztu eta markatu genuen. Batetik, aurrekariak azpimarratu beharra zegoen, gure abiapuntua artez zein zen jakiteko. Bestetik, ezinbestekoa zitzaigun

zioen azalpen moduko bat egitea, halakoak eta bestelakoak gogorarazteko eta jendaurrean aldarrikatzeko.

Adierazpen honetara iritsi baino lehenago, bidea luzea izan da, baita metodologian egindako lana ere. Nolanahi ere, gure xede nagusia adostasuna izan da. Hortaz, lantaldeko kideek, nork bere izenean edo ordezkari moduan, hainbat erakunderen ahotsa ekarri dute gurera (Hego zein Ipar Euskal Herriko jendeak hartu du parte lantaldean).

Ez ditugu aipatu gabe utzi nahi lan honetan aritu diren Euskalkien lantaldeko kideak, besteak beste, Joxe Ramon Zubimendi, Juan Luis Goikoetxea, Patxi Iñigo, Jon Aurre, Manu Ormazabal, Kaxildo Alkorta, Alazne Petuya, Maialen Hiribarren, Iraide Iturri eta ni neu ere, Paskual Rekalde. Ezin atzendu, jakina, gure gidari eta aholku-emaile izan den Andres Urrutia, euskaltzaina eta *Jagon* sailburua.

Lantaldearen barnean, esandakoari jarraikiz, azpitaldeak eratu dira, baikoitzak, bere esperientziaren bidez, arlo zehatzeko ekarpenak egiteko.

Barneko lanaz gainera, halako testu batek beti du premiazkoen gizarteko eragile eta adituen iritzia hartzea. Horrexegatik, hain zuzen ere, lantaldearen lana amaitu eta lantaldetik kanpoko adituei eta eragileei dei egin zitzaie, beren iritzia emateko eta testuaren barnean txertatzeko. Halaxe egin zen 2003ko azaroaren 21eko jardunaldi itxian.

Iritzi-trukaketak bizi-biziak izan zirela ezin uka. Bistan dago esku arteko gai honek bere korapiloa baduela, eta bateko eta besteko usteak eta aburuak, maiz aski, kontrajarriak eta uztartu ezinak direla.

Izatez, testu hau adostasunaren emaitza eta fruitua da eta, jakina, erdibide batera garamatza, batzuen eta besteen gogoak eta nahiak oso-osorik betetzen ez baditu ere. Horretan ere, berez duen balioa aitortu, eta gure erruz dituen mugak eta ezinak gogoratu behar.

Testua (*Adierazpena*) irakurri eta azaldu aurretik, komenigarria deritzogu bi ohar egiteari:

- a) Testu honek ez ditu bere baitan biltzen gramatikari, morfo-joskerari edo bestelako hizkuntza ezaugarriei buruzko aipamenak, arauak edo gomendioak. Hala nahita egin da hori, horrek etorkizuneko garapena eskatzen baitu, noizbait, Euskaltzaindiak, puntuz puntu, tentuz eta zuhurtasunez egin beharko duena. Horretarako asmoa, behintzat, badago.
- b) Esku artean duzuen testua Euskaltzaindiak, martxoaren 26an, berretsi zuen Lezamako Udaletxean egindako osoko bilkuran.
- c) *Adierazpena*: ikus Euskaltzaindiaren 137.ARAUA (*Euskera* honetako 426-429.orr.).

EUDEL-EUSKALTZAINDIA:
HITZARMEN BERRIA

Bilbo, 2004-II-27

EUDEL-EUSKALTZAINDIA

Bilbo, 2004-II-27

*Karmelo Sáinz de la Maza,
EUDEL-eko burua*

Egun on guztioi:

Eskerrik asko Euskaltzainburu jauna, zure ongi etorri beroagatik. Era berean, eskerrik asko, baita ere, urteetan zehar euskararen alde zuk, gaur hemen gurekin dauden euskaltzain guztiok eta beste askok eta askok egin duzuen lan garrantzitsu eta ezinbestekoagatik.

Gaur, Euskadiko Udalen Elkarateak (EUDEL) euskararekin duen konpromisoa agertu nahiko nizueke. Udalek euskararen alde dihardute lanean eta nahiz eta oraindik, bai administrazio mailan baita gizarte mailan ere, euskararen normalkuntzarako aurrerapauso handiak eman behar diren, badugu lanean jarraitzeko nahikoa indarrrik. Hala ere, azpimarratu nahiko nuke, gure helburuak lortzeko, behar-beharrezkoa dela instituzioen arteko elkarlana, eta horren adibide dugu EUDELek eta Euskaltzaindiak gaur sinatuko duten *hitzarmena*.

Hainbat urte daramagu elkarlanean, baina etengabe jarraitu behar dugu euskararen erabilera eta normalkuntza lortzeko; hori dela eta, orain dela hiru urte adostutako hitzarmenaren eraginkortasuna ikusita eta udalek zerbitzu honen jarraitzea beharrezkoa zela ikusita, egokitzen jo genuen hitzarmen berri bat sinatzea. EUDELen pozik gaude orain arte egindako lan guztiarekin eta seguru gaude etorkizunean egingo denarekin ere pozik izango garela.

* * *

Quisiera agradecer en primer lugar al Sr. Haritschelhar, presidente de la Real Academia de la Lengua Vasca/Euskaltzaindia, la bienvenida que nos ha dado en su casa a los alcaldes vascos y agradecer asimismo, y en primer lugar, la inmensa e importantísima labor que tanto él como los Euskaltzainas que hoy tenemos el placer que nos acompañen en este encuentro con ustedes los medios de comunicación, y otros muchos hombres y mujeres han realizado a favor del euskera. Sin duda, sin el esfuerzo y el trabajo de todos ellos no hubiéramos conseguido que el euskera sobreviviera de una manera activa y moderna al paso de los siglos.

En este contexto quisiera, una vez más, reafirmar públicamente el compromiso de la Asociación de Municipios Vascos para con el euskera. Los Ayuntamientos estamos haciendo un gran esfuerzo por conseguir esa ansiada normalización de nuestra lengua no sólo en el ámbito administrativo municipal sino en el día a día de nuestros ciudadanos y ciudadanas. Son muchas las iniciativas que en los últimos años estamos impulsando, pero sin duda necesitamos de una coordinación y de un trabajo en común que nos permita conseguir mayores logros. Un buen ejemplo de esa labor interinstitucional es el *convenio* de asistencia técnica a los entes locales en materia de denominaciones toponímicas que acabamos de firmar EUDEL y Euskaltzaindia.

Ya en el año 2001 decidimos dar el paso de colaborar en esta materia y vista la eficacia que tuvo, y ha tenido en los últimos años ese *convenio*, y detectada la necesidad de que los Ayuntamientos sigan contando con este servicio de asistencia técnica que nos viene ofreciendo Euskaltzaindia, en EUDEL tuvimos claro que había que dar continuidad a esta relación y a este servicio que nos permite, por una parte, aunar criterios a la hora de denominar en euskera los distintos espacios que componen nuestro municipio y por otro, mantener vivo el euskera allá donde nuestros pueblos y ciudades crecen y florecen.

No quisiera alargarme más; agradecer de nuevo a Euskaltzaindia su trabajo a favor del euskera y mostrar la satisfacción de la Asociación de Municipios Vascos por la importante labor que estamos realizando los Ayuntamientos en colaboración de Euskaltzaindia.

Eskerrik asko.

EUDEL-EUSKALTZAINDIA

Hitzarmena

Bilbo egoitza, 2004-II-27

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Ene lehenbiziko hitzak izanen dira zuen agurtzeko. Badakizue hemen sartzzen zaretelarik zuen etxean zaudetela. Ongi etorri berezi bat egiten dizuet elgarrekin sinatuko dugun *hitzarmenak* bere garrantzia baitu.

Karmelo Sainz de la Maza EUDEL-eko burua.

Miren Dobaran anderea, Berangoko alkate-anderea.

Hemen diren euskaltzainkide guztioi.

Kazetarioi.

Agur

Orain bertan izenpetu dugun *hitzarmena* garrantzi handikoa da ene ustez. Ez da lehena. Aspaldi honetan ari gara elgarrekin lanean, bakoitzak berea emanez. Hain zuzen, nahi nuke azpimarratu Onomastika batzordekideen emaitza. Badakit zehazki egiten dituztela ikerketak, txosten mamitsuak ekarriz Euskaltzaindiaren hileroko bilkurara, han baitira erabakiak hartzen eta gero kaleratzen. Alde batetik lantzen da Euskal Herriko toponimia –herri, ibai, mendi eta abar– baina ere ponte-izenak eta deiturak erakutsiz nola idatzi behar diren.

Bestalde, Exonimian sartzzen direlarik lan baliosa egiten dute. Alabaina, atzerrietako erresumak, haien biztanleak nola behar diren idatzi proposatzen dute. Bada Exonimian lan ikaragarri bat pentsatuz hor ere behar direla aztertu hiri nagusien, hiri haundien, ibaien, mendien-izenak nola behar diren idatzi. Hori landuz batasunerako bidean jartzen du euskara, komunikabide guztiek –prentsa, irratia, telebista– baliatuko baitituzte Euskaltzaindiaren emaitzak.

Hitzarmen honetan argiki azaltzen da Euskaltzaindiak eskainitako zerbitzua nabaria izan denez eta udalek zerbitzu honekin jarraitzea beharrezkoa dela, *hitzarmen* berri baten adostea erabaki da, horretan segurtatzen direla elgarrekilako harremanak. Hala izan bedi hemendik goiti eta urte askotarako, zerbitzari onak eta leialak izan gaiten zuek eta gu.

Eskerrik asko.

EUSKALTZAINDIA
REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA
ACADÉMIE DE LA LANGUE BASQUE

**EUDELEN ETA
EUSKALTZAINDIAREN
ARTEKO HITZARMENA, TOKI
ERAKUNDEEI LAGUNTZA
TEKNIKOA EMATEKO IZEN
TOPONIMIKOEN ARLOAN**

**CONVENIO ENTRE EUDEL Y
EUSKALTZAINDIA PARA LA
PRESTACION DE UN
SERVICIO DE ASISTENCIA
TECNICA A LOS ENTES
LOCALES EN MATERIA DE
DENOMINACIONES
TOPONIMICAS**

Bilbon, 2004ko otsailaren 27an

En Bilbao, a 27 de febrero de 2004

Bildu dira

Reunidos

Batetik, Karmelo SAINZ DE LA MAZA ARROLA jauna, Euskadiko Udalen Elkartearen (EUDEL) elkar-teburua, erakundearen izenean eta hura ordezkatzuz.

De una parte, D. Karmelo SÁINZ DE LA MAZA ARROLA, Presidente de EUDEL/ Asociación de Municipios Vascos, en su nombre y representación.

Bestetik, Jean HARITSCHELHAR DUHALDE jauna, Euskaltzainburua, erakundearen izenean eta hura ordezkatzuz.

De la otra parte, el Ilmo. Sr. D. Jean HARITSCHELHAR DUHALDE, Presidente de EUSKALTZAINDIA, en nombre y representación de ésta.

Adierazi dute

Manifiestan

2001eko uztailaren 11an EUDELeK eta Euskaltzaindiak hitzarmen bat sinatu zutela, Toki Erakundeei izen

Que el 11 de julio de 2001, EUDEL y Euskaltzaindia firmaron un Convenio para la prestación de un ser-

toponimikoen inguruan aholkularitza teknikoari buruzko zerbitzua ziurtatzeko.

Sinatutako hitzarmenaren eraginkortasuna eta Euskaltzaindiak eskainitako zerbitzua nabaria izan denez eta udalek zerbitzu honekin jarraitzea beharrezkoa dela ikusirik, orain arteko zerbitzuak ziurtatzeko, egoki ikusten da hitzarmen berri bat adostea. Hitzarmen berri honek mugagabeko iraunaldia izango du, beti ere, ondorengo klausulen arabera:

Klausulak

1. Xedea:

a) Toki Erakundeei laguntza tekniko ematea industrialde, auzo berri, etxebizitza-poligono, naturgune, parke, atsedenleku, zerbitzugune, katalogatutako herri baso eta beste-lakoen izen toponimikoei buruz.

Helburu hori betetzeko, beharrezkoa izango da gainerako Instituzioekin, SPRI eta abarrekin elkarlanean jardutea, beti ere, aurretiaz, egun dauden izen toponimikoen Inbentarioa egiteko formatu informatikoan. Hitzarmen honen ezarpenaren ondorioz bihar-etzi izan daitezkeen inbentarioekin osatu beharko da aipatutako inbentarioa.

b) Era berean, Udalek eskatuta, etengabe emango da plaza, paseale-

vicio de asistencia técnica a los entes locales en materia de denominaciones toponímicas.

Que vista la eficacia del convenio firmado y del servicio prestado por Euskaltzaindia, y detectada la necesidad de que los ayuntamientos cuenten con este servicio, se estima conveniente la redacción de nuevo convenio con mantenimiento de los servicios prestados y con duración indeterminada en función del servicio prestado de acuerdo a las siguientes

Cláusulas

1. Objeto:

a) Servicio de asistencia técnica a los Entes Locales sobre las denominaciones toponímicas de polígonos industriales, nuevos barrios, polígonos residenciales, espacios naturales, parques, zonas de descanso, zonas de servicio, montes municipales catalogados, etcétera.

Para la consecución de este objetivo, será preciso la colaboración con el resto de Instituciones, SPRI, etc. con el fin de elaborar un Inventario previo, en formato informático, de las denominaciones toponímicas existentes. Este inventario deberá ser complementado con las que en un futuro puedan existir como consecuencia de la aplicación de este Convenio.

b) Igualmente, se prestará el servicio de asesoramiento continuo sobre

ku, kale eta bestelakoen izen toponimikoei, hau da, hiri-toponimiari buruzko zerbitzua.

las denominaciones toponímicas de plazas, paseos, calles, etc. municipales, es decir toponimia urbana, que los Ayuntamientos soliciten.

2. Prozedura:

– Hitzarmen honen esparruan toki erakundeek egingo dituzten eskaerak modu egokian eta eraginkortasunez koordinatu eta bideratu ahal izateko, eskaerok EUDELea bidali beharko dira. EUDELeK, bestalde, bide egokiak ezarriko ditu eskaerak Euskaltzaindira bidali eta lortutako emaitzak biltzeko. Euskaltzaindiak EUDELeK agindutakoa bete duenean, eskaera jaso eta ahalik eta denborarik laburrenean jakinaraziko zaizkio emaitzak EUDELi, honek dagokion udalari igortzeko.

– Eginkizun hau betetzeko, eta ahal den neurrian datu-igorpene azkartzeko asmoz, unean-unean eskueran dauden tresna telematikoen aurreratuenak erabiltzen saiatuko dira sinatzailak.

3. Finantzaketa:

Laguntza tekniko etengabearen zenbatekoa 2004. urterako 32.500 eurotakoa izango da. EUDELeK ordaindu baino lehen, Euskaltzaindiak justifikatu egin beharko ditu eginda-

2. Procedimiento:

– Con el fin de coordinar y encauzar de una manera lógica y eficaz las peticiones que en el ámbito de este Convenio se comprometen a formular los entes locales, las mismas deberán remitirse a EUDEL, quien a su vez establecerá los cauces pertinentes para reenviar las solicitudes a Euskaltzaindia y recabar los resultados obtenidos. Una vez cumplido por Euskaltzaindia la labor encomendada por el EUDEL, dicho resultado será oportunamente comunicado a EUDEL en el plazo más breve posible desde la fecha de la solicitud para que sea ésta la que traslade la resolución al Ayuntamiento.

– Para dar cumplimiento a este cometido, y con el fin de agilizar en la medida de lo posible la labor de transmisión de datos, se procurará por todas las partes intervinientes la utilización de las herramientas telemáticas más avanzadas que estén disponibles en cada momento.

3. Financiación:

El importe total de este servicio de asesoramiento continuo asciende a la cantidad para el año 2004 de 32.500 €, que EUDEL abonará a Euskaltzaindia previa justificación

ko jarduerak, bakoitzaren kostua xehetasunez azalduz. Kopuru hau urtero berrikusiko da, Euskal Autonomia Erkidegoan aurreko urteko urtarrilaren batetik eta abenduaren 31ra bitartean sortutako K.P.I.ren arabera.

4. Epea:

Hitzarmen honek 2004ko urtarrilaren batetik eta abenduaren 31ra bitarteko iraupena izango du. Hala ere, automatikoki luza daiteke beste urte batez, baldin eta sinatzaileek iraunaldia amaitu baino hiru hilabeteke epean salatzen ez badute.

5. Baldintzak:

– Euskaltzaindiak zerbitzuaren arduradun bat izendatu behar du hitzarmena indarrean sartu baino lehen. Pertsona horrek Euskaltzaindiarekin izango du lan-harremana eta/edo hirugarrenetik hitzarmena izango du. Bera izango da aipatutako Instituzioaren, EUDEL-en eta Udalen arteko harremanen arduraduna.

– Lehen aipatutako epea bukatzean, lortutako emaitzen datu-base osoa eman beharko dio Euskaltzaindiak EUDELi. Datu-base hori egun HPSn dagoen datu-basean sartuko da eta osatu egingo du. Halaber, agindutako lanetako emaitzen arabe-

de las actuaciones realizadas con expresión del coste pormenorizado de cada una de ellas. Esta cantidad se revisará anualmente teniendo en cuenta el I.P.C. de la Comunidad Autónoma Vasca generado entre el uno de enero y el treinta y uno de diciembre del año inmediatamente anterior al del período de vigencia del convenio.

4. Plazo:

Este convenio estará en vigor del uno de enero al 31 de diciembre de 2004 pudiendo prorrogarse tácitamente, por períodos anuales, salvo denuncia de las partes que deberá realizarse con un plazo de antelación mínimo de tres meses anteriores a la fecha de vencimiento.

5. Condiciones:

– Euskaltzaindia deberá designar un responsable del servicio con anterioridad al inicio de la ejecución de este convenio. Dicha persona tendrá su relación laboral con Euskaltzaindia y / o con convenio con terceras personas, y será la encargada de mantener las relaciones que se generen entre dicha Institución, EUDEL y los Ayuntamientos.

– Al finalizar el plazo de ejecución más arriba indicado, Euskaltzaindia deberá entregar a EUDEL una Base de datos completa con los resultados obtenidos, la cual se insertará y complementará la Base de datos actualmente existente en HPS. Todo

ra, datuak aldizka ematea ere hitzartu ahal izango da.

Euskaltzaindia da lan honetatik sortutako datu-basearen egilea, eta berea da horren jabetza intelektual osoa. Datu-basearen banaketa Euskaltzaindiak eta EUDELEk, bakoitzak bere aldetik, egin ahal izango dute. Hitzarmen hau indarrean dagoen bitartean, datu-basearen gainean duen jabetza intelektualaren eskubidea beste inori ez ematera konprometitzen da Euskaltzaindia.

– Hitzarmen honen esparruan egingo diren lanen nondik norakoei buruzko jarraipen eraginkorra egiteko asmoz, Batzorde bat eratuko da. Euskaltzaindiko 2 kidek, EUDELEko 2 kidek eta HPSko 2 kidek osatuko dute Batzordea, eta beraiek argituko dituzte hemen xedatutakoaren ezarpena dela-eta sor daitezkeen gorabeherak.

Jean HARITSCHELHAR
DUHALDE Jauna
Euskaltzainburua

ello sin perjuicio de las entregas periódicas de los datos que puedan acordarse en función del resultado de los trabajos encomendados.

Euskaltzaindia es autor y titular del derecho de propiedad intelectual en pleno dominio de la base de datos resultante de este trabajo, cuya difusión se podrá llevar a cabo tanto por Euskaltzaindia como por EUDEL. Euskaltzaindia se compromete a no transmitir derecho alguno de propiedad intelectual sobre la mencionada base de datos mientras esté en vigor el presente contrato.

– Con el fin de llevar a cabo un seguimiento eficaz sobre el curso de los trabajos a realizar en el marco de este convenio, se creará una Comisión integrada por 2 personas de Euskaltzaindia, 2 de EUDEL y 2 de HPS, quienes a su vez resolverán las posibles controversias que pudieran acontecer con motivo de la aplicación de lo aquí dispuesto.

Karmelo SAINZ DE LA MAZA
ARROLA Jauna
Euskadiko Udalen Elkartearen
(EUDEL) Elkarteburua

EUDEL-EUSKALTZAINDIA

Hitzarmen berria

Bilbo, 2004-II-27

*Miren Dobaran,
Berangoko alkate anderea*

Egun on guztioi:

EUDELeko Batzorde Eragilearen euskara arduraduna naizen aldetik, bai eta Berangoko alkatesa legez ere, nire poztasuna agertu nahiko nuke adostutako hitzarmenarengatik. Honen bitartez, Euskadiko udalei benetan baliagarria eta interesgarria den zerbitzua eskaintzen ari gara, eta orain arte udalek Euskaltzaindiko adituei egindako ehundaka kontsulta esaten ari naizenaren adibide esanguratsuak dira, gero Andres Iñigo euskaltzainak azalduko digun bezala.

Lehenengo eta behin, argitu nahiko nizueke hitzarmen berri honek irau-naldi mugagabea izango duela, euskararen aurrerapauso hori eman behar genuela ikusi baikenuen. Orain arte, urtero berriro badugu ere, gaurtik aurrera hitzarmenak irau-naldi mugagabea izango du, orain arte EUDELen eta Euskaltzaindiaren artean egindako elkarlanari jarraipen sendoa emateko.

Adostu berri dugun hitzarmen hau dela eta, tokiko erakundeei laguntza teknikoa emango zaie industrialde, auzo berri, etxebizitza-poligono, naturgune, parke, atsedenleku, zerbitzugune edota katalogatutako izen toponimikoei buruz. Era berean, udalek eskatuta, etengabe emango da plaza, pasealeku, kale eta bestelakoen izen toponimikoei, hau da, hiri-toponimiari buruzko zerbitzua. Zer lortzen ari gara honekin? Bada, alde batetik, euskara berpiztea gure herri eta hirietan, eta, beste alde batetik, denok irizpide berdinak erabiltzea euskara indartuz eta sendotuz.

Eta zer egin behar dute Udalek zerbitzu honen bitartez euren galdera toponimikoei buruzko erantzunak lortzeko?

Orain arte egin duten bezala, eta eskaerak modu egokian eta eraginkortasunez koordinatu eta bideratu ahal izateko, eskaerok udalek EUDELera bi-

dali beharko dituzte eta EUDEL Euskaltzaindiarekin harremanetan jarriko da. Helburuak bi izango dira:

1. Erantzun toponimikoa, jaso bezain laster, Udalari jakinarazi, zerbitzu zehatza, fidagarria eta azkarra eskainiz.

2. Erantzun hori bildu, beste batzuekin batera, EUDELen bilduma bat egiteko eta lan tresna berri bat sortzeko, udalei eskaintzeko asmoagaz.

Azkenik adierazi nahi dut, Euskaltzaindiak udalei emango dien eta EUDELek ordaindu beharko duen laguntza tekniko etengabearen zenbatekoa 32.500 eurokoa izango dela 2004. urtean.

EUDELen ETA EUSKALTZAINDIAREN ARTEKO HITZARMEN BERRIA

Bilbon, 2004ko otsailaren 27an

*Andres Iñigo,
Onomastika batzordeko burua*

Gauza jakina da Euskaltzaindiaren eginbeharretako bat euskara lantzea, aztertzea eta arautzea dela, gure hizkuntza egungo gizartearen harreman guztietarako egoki izan dadin. Hori da, hain zuzen, Akademia bere batzordeen birtartez egiten ari den lana. Batzorde horietako bat onomastikaz arduratzen dena da, eta berari dagokio gure herriaren izana adierazten duten izenak ikertzea eta, ondorioz, irizpenak ematea edota proposamenak egitea. Hori da batzordearen berezko lana eta kompetentzia.

Toponimoen nonnalizazioa ordea, hots, izenak behar bezala agerraraztea –errepide eta kaleetako karteletan, mapetan..., baita administrazioaren agiri ofizialetan ere-, herri agintarien esku dago. Begi-bistakoa da, alde handia dagoela publikoan eta denen aurrean agertzen diren izenak nolana izan idaztetik ongi idaztera, eta ongi idazteak ematen diola gure hizkuntzari zor diogun errespetua, duintasuna eta izan behar duen prestigioa.

Azpimarratu beharrekoa da, udalerrietako toponimiaren kompetentzia osoa udalena dela eta beraiei dagokiela izendegiak finkatzea eta gizarteratzea. Gaurko ekitaldi honetan sinatu den hitzarmenak argi adierazten du EUDEL ongi jabetu dela aipatutakoak duen garrantziaz eta hori, Euskaltzainditik begiratu-ta, eskertzekoa da benetan.

Nire aurretik hitz: egin duten EUDELen ordezkariak eta euskaltzainbu-ruak azaldu dute bi erakundeen arteko harremanak baduela jadanik bere ibil-bidea. Izan ere, 2001az geroztik indarrean dago urtez urte adostutako elkarren arteko akordioa eta honi esker EUDELeK, Euskaltzaindiaren bitartez, udalei laguntza teknikoa eman die auzo berri, plaza, kale, pasealeku, etxebizitza, poligono, parke, atsedenleku, zerbitzugune, mendi eta bestelako izenak finkatu eta adostuz. Mikel Gorrotxategik, onomastika batzordeko idazkariak, izan du orain arte eta izanen du hemendik aitzina ere bi erakundeen arteko harreman-aren ardura. Hona hemen, adibide gisa, Onomastika batzordearen onespene-kin 2003an Euskadiko Udalen Elkarteari emandako zerbitzu aipagarrienak:

— Kontzeju izenak: *Albeiz, Añua, Bergantzu, Ehari, Garai, Gebara, Gopegi, Gorrebustu, Markina, Miñao, Murgia, Narbaxa, Okina, Soxo, Untzaga-Apregingdana* eta *Zuhatza*.

— Kale izendegiak: *Basauri, Donemiliaga, Elorrio, Gasteiz, Getxo, Lantziego, Soraluze, Tolosa* eta *Usurbil*. Aiaran eta Okondon udalarentzat proposamenak egiteaz gain, kale izendegiak herritarren artean banatzeko ere prestatu dira.

— Toponimia txikia: Erandioko mapa egiteko eskaera onartu da, eta Dima, Eibar, Getxo eta Tolosako toponimiaren azterketarako aholkularitza eman ondoren, gainbegiratze lana ere burutu da. Bermeo, Zaldibar eta Zumaiako toponimia da une honetan esku arteko lana.

— Trebiñuko 63 herri izen finkatu ondoren, konderriko bi udalen babesaz eta inizatibaz izendegi horren ikerketa eta azalpenak biltzen dituen argitaratze lana prestatu da.

Gaur sinatu den *hitzarmen* berri hau orain arte izandakoen ondorioa da, testuan bertan espresuki adierazirik uzten den bezala:

«Sinatutako hitzannenaren eraginkortasuna eta Euskaltzaindiak eskainitako zerbitzua nabaria izan denez, eta udalek zerbitzu honekin jarraitzea beharrezkoa dela ikusirik, orain arteko zerbitzuak ziurtatzeko, egoki ikusten da *hitzarmen* berri bat adostea. *Hitzarmen* berri honek mugagabeko iraunaldia izango du».

Aipagarria da, beraz, bi erakundeon arteko harreman eta elkarlanari ematen dion egonkortasuna eta, aldi berean, adierazgarria eta txalogarria, EUDE-Lek, aitzina begira, euskararen ofizialtasunaren eta nonnalizazioaren alde egin duen apustua.

Urte askotarako izan dadila.

Zorionak eta eskerrik asko.

BERRIAK

EUSKALTZAINDIAREN 2004ko BATZAR-EGUTEGIA

Hona hemen 2004. urteko egutegia:

Hila	Eguna	Tokia	Zer
Urtarrila	30	Donostia	– Batzar arrunta
Otsaila	27	Egoitza	– Batzar arrunta
Martxoa	26	Lezama	– Batzar arrunta – Mikel Zarateren 25. urteurrena
Apirila	30	Donostia	– Batzar arrunta
Maiatza	28	Durungaldea	– Batzar arrunta – Jose Luis Lizundiaren sarrera-hitzaldia
Ekaina	25	Egoitza	– Batzar arrunta
Uztaila	23	Haltsu edo Larresoro	– Batzar arrunta – Maurice Harriet-en mendeurrena
Iraila	9, 10, 11	Logroño (1)	– Errioxako euskal toponimia
Iraila	17	Gasteiz	– Batzar arrunta – <i>Jagon</i> Jardunaldiak
Urria	22	Lizarrar (2)	– Batzar arrunta
Azaroa	26	Donostia	– Batzar arrunta
Abendua	17	Egoitza	– Batzar arrunta

(1) Gogoan izatekoa da ez dela hau Euskaltzaindia Errioxara doan lehen aldia: 1974. urtean Donemiliaga Kukulako monasterioan egin zuen osoko batzarra Euskaltzaindiak, lehen euskal hitz idatziak hango liburu batean agertu zirela eta. Orduan, oroitarria jarri zen. Hau da, euskara lehenago, oraingo mugetatik haruntzago ere hitz egiten zen seinalea zen hori eta baita Errioxan dagoen euskal toponimia ere.

(2) Aurten Lizarran egingo da *Nafarroa Oinez*, Nafarroako Ikastolen Elkarteak urtero antolatzen duen jaia. Euskaltzaindiak aurten ere han izan nahi du, azken urteotako ohiturari jarraiki (2003an Irunberrin, 2002an Tuteran, 2001ean Lodosan).

II) Batzordeen lana

Euskaltzaindiak bi atal nagusi ditu: *Iker* Saila eta *Jagon* Saila.

Hauek dira bi sail horietako batzordeak eta bakoitzaren zeregin nagusia:

- 1) Orotariko Euskal Hiztegiaren lantaldea: aurten amaituko da hiztegi hori, XVI. liburukia argitaratzen denean.
- 2) Hiztegi Batuko lantaldea: Euskaltzaindiak Hiztegi Batua erabaki ahal izateko aurrelana egiten du lantalde honek.
- 3) Gramatika batzordea: une honetan EGLU-VI. liburukia prestatzen ari da, mendeko perpausei buruzko 2.a.
- 4) Dialektologia batzordea: Euskararen Herri Hizkeren Atlasa prestatzen ari da.
- 5) Onomastika batzordea: hiritarrek egindako galdererak aztertu pontezenez eta deiturez; administrazioetatik egindako galderei erantzun: toki-izenez eta herri- eta auzo-izenez.
- 6) Literatura Ikerketa azpibatzordea: *Literatura hiztegia* amaitzen ari da, 600 bat sarrera izango dituena.
- 7) Herri Literatura azpibatzordea: batetik, VIII. Herri Literatura Jardunaldiak egingo ditu, bestetik, herri-literaturaren arloan egiten diren zenbait ekintzatan parte hartuko, bertso-sarien epai-mahaietan, adibidez.
- 8) Euskara Batuko batzordea: une honetan, Hiztegi Batua du aztergai, Euskaltzaindiaren osoko batzarrean gai horren inguruan egiten diren oharrak aztertuz.
- 9) Corpus batzordea: batetik, Jagonet zerbitzua gainbegiratzen du eta, oro har, hizkuntzaren kalitatea du aztergai.
- 10) Sustapen batzordea: batetik, VIII. *Jagon* Jardunaldiak egingo dira; bestetik, Euskaltzaindiak sustapenari buruz egin dituen adierazpenak kaleratuko ditu eta, azkenik, hizkuntzaren sustapen-lana bermatuko, jendaurreko adierazpen edo kasuan kasuko gertaerei buruzko erantzunak emanez.

III) Bestelako ekitaldiak

Mikel Zarate (1933-1979): hil zeneko 25. urteurrena ospatzen da

Lezaman jaiotako euskal idazle oparo honen omenez Euskaltzaindiak bere martxoko batzarra Lezaman egingo du, eta horrezaz gain, ageriko bilkura eskainiko dio, martxoaren 26an.

Euskara batuaren auzian, zubigile izan zen Mikel Zarate. Dakigunetik ez dakigunerako bide bezala azaltzen zuen bizkaieratik euskara baturanzkoa.

Mikel Zarateren omenez hainbat erakunde eta elkartek ekintza ugari burutuko dituzte, urtarriletik apirilera bitartean. Euskaltzaindiak ere hor parte hartuko du, eta eskerrak eman nahi dizkio Lezamako Udalari, egin dion gonbitagatik.

Jose Luis Lizundia euskaltzainaren sarrera-hitzaldia

Maiatzaren 28an ageriko batzarra egingo du Euskaltzaindiak, Jose Luis Lizundia azken euskaltzain oso izendatu berriak sarrera ofiziala egin dezan, sarrera-hitzaldia irakurritz. Euskaltzain oso, 2003ko ekainaren 27ko batzarrean izendatua izan zen, 2003ko martxoaren 27an hil Jose Mari Satrustegiren hutsartea betetzeko. Euskaltzainburuak euskaltzain osoa dela adierazteko diploma eta domina emango dizkio Jose Luis Lizundiari. Ohitura dago, honelako ekitaldiak euskaltzain berriaren jaioterrian edo bizilekuan egitea, eta Durangaldean egingo da.

Maurice Harriet (1814-1904): heriotzaren mendeurrena ospatzen da

Uztailaren 23an, Euskaltzaindiak osoko batzarraz gain, ageriko bilkura ere egingo du Haltsun, Maurice Harriet-en omenez. Haltsun jaioa, apaiza eta irakaslea izan zen Harriet. Larresoroko Seminario Tipian egin zituen ikasketak, gero Pasaian, eta azkenik Larresoron aritu zen irakasle bezala, Madrilen «San Luis de los Franceses» ikastetxean zenbait urtez jardun ondoren.

Euskara-frantsesa hiztegiaren egilea. Hiztegi oso aberatsa da, euskalki guztietako ezaugarri nagusiak jasoaz (idazlea eta liburua). Euskal idazle askoren liburutegia zuen, eta bilaketa-lan handia egin zuen hiztegia osatzeko, idazle zaharren eta garaikideen ekarriak bilduz. Hala ere, esan beharra dago ez dela argitaratua izan hiztegi hori, eta beraz, ez dela behar bezala aztertu hiztegi horren benetako balioa euskal lexikografian. Kontuan hartzekoak dira Harrietek bere hiztegia osatzeko idatzita utzi zituen 3.536 orriak.

Juan Bautista Merino Urrutia (1886-1982): Euskaltzain ohorezko eta ikarle errioxarraren omenezko jardunaldiak.

Irailaren 9, 10 eta 11n egingo dira VI. Onomastika Jardunaldiak, Errioxako euskal onomastika aztertzeko. Euskaltzaindiak eta beste bi erakunde hauek antolatzen dituzte jardunadi hauek: Errioxako Unibertsitatea eta Errioxako Gobernuako Instituto de Estudios Riojanos; aitortu beharrekoa da, hori guztia gauzatu ahal izateko Logroñoko Laminiturri kultur elkartearen laguntza estimagarria. Jardunaldi hauek Errioxako Unibertsitatean egitea begiz jota dago, eta azken egunean -irailaren 11n- J. B. Merino Urrutiaren omenezko ekitaldia egingo da haren jaioterrian, Ojacastron.

Juan Bautista Merino Ojacastron jaio zen eta, frankismoaren garaian denbora luzez Getxoko Alkate izan zen; euskaltzalea zen eta sakonki aztertu zuen Errioxako euskal toponimia. Euskaltzaindiak, 1974. urtean, Donemiliaga Kukulako monasterioan egin zuen osoko batzarrean, ohorezko euskaltzain izen-datu zuen.

VIII. *Jagon* Jardunaldiak, Gasteizen

Irailaren 17an egingo ditu Euskaltzaindiak jardunaldi horiek, Bilbo, Gasteiz eta Donostiako Elizbarrutiek euskarari eman dioten trataera aztertzeko. Jardunaldi hauek, aurreko bi urteetako beste bien segida izango dira, 2002an, Hendaian, Baionako eta Oloroetako elizbarrutietako egoera aztertu baitzen eta, 2003an, Irunberin, Iruña eta Tuterakoak.

VIII. Herri Literatura Jardunaldiak

Herri literaturari buruzko jardunaldiak bi urtez behin egiteko ohitura du Euskaltzaindiko Herri Literatura azpibatzerordeak eta, aurtan, "herri-prosa" izango da aztergai. Hauek dira, orain arte, jardunaldiz jardunaldi, lantutako gaiak:

1. Villabona-Amasan, 1989an, *kontapoesiaz*
2. Donostian, 1992an, *herri-narratibaz*
3. Oiartzunen, 1994an, *ahozkotasunaz*
4. Durangon, 1996an, *paremiologiaz* (esaerak, atsotitzak, errefrauak)
5. Tolosan, 1998an, *herri-antzerkiaz*
6. Bilbon, 2000an, *euskal fraseologiaz*
7. Eibarren, 2002an, *kantu laburrez*

CALENDARIO DE EUSKALTZAINDIA PARA 2004

He aquí el calendario de sesiones aprobado por Euskaltzaindia para el presente año:

Mes	Día	Lugar	Actividad
Enero	30	San Sebastián	– Sesión ordinaria.
Febrero	27	Sede (Bilbao)	– Sesión ordinaria.
Marzo	26	Lezama	– Sesión ordinaria. – Acto conmemorativo de Mikel Zarate
Abril	30	Donostia	– Sesión ordinaria.
Mayo	28	Durango	– Sesión ordinaria. – Acto de ingreso de Jose Luis Lizundia
Junio	25	Sede (Bilbao)	– Sesión ordinaria
Julio	23	Haltsu o Larresoro	– Sesión ordinaria. – Maurice Harriet
Septiembre	9, 10, 11	Logroño (1)	– «Onomástica euskérica de La Rioja»
Septiembre	17	Vitoria	– Sesión ordinaria. – Jornadas Tutelares
Octubre	22	Estella (2)	– Sesión ordinaria.
Noviembre	26	San Sebastián	– Sesión ordinaria.
Diciembre	17	Sede (Bilbao)	– Sesión ordinaria.

(1) No es ésta la primera vez que Euskaltzaindia acude a La Rioja: en 1974, la Academia celebró su sesión plenaria en el Monasterio de San Millán de la Cogolla, ya que en un libro allí escrito se guardan las primeras letras vascas conocidas. Con este motivo, se colocó una placa conmemorativa. Es una muestra de que el uso del euskera superó en el pasado las fronteras hoy conocidas, lo cual explica la presencia de una rica toponimia euskérica en La Rioja.

(2) La fiesta de las ikastolas de Navarra, *Nafarroa Oinez*, este año se celebrará en Estella. Euskaltzaindia estará presente en esta edición, al igual que lo hiciera en años anteriores (Lumbier 2003, Tudela 2002, Lodosa 2001)

II) Labor de las comisiones

Euskaltzaindia tiene dos grandes secciones: la Sección de *Investigación* y la Sección de *Fomento*.

Éstas son las comisiones que integran ambas secciones, así como sus cometidos:

- 1) Equipo de Trabajo del Diccionario General Vasco: con la publicación del decimosexto tomo, este año se concluirá el citado diccionario.
- 2) Equipo de Trabajo del Diccionario Unificado: este grupo realiza el trabajo previo, a partir del cual Euskaltzaindia determina el contenido del Diccionario Unificado.
- 3) Comisión de Gramática: está trabajando en la elaboración del sexto tomo de *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak (EGLU-VI)*.
- 4) Comisión de Dialectología: trabaja en la elaboración del Atlas de las Variedades Locales del Euskera.
- 5) Comisión de Onomástica: atiende a las preguntas que realizan los ciudadanos, sobre nombres de pila y apellidos; da cumplida respuesta a las consultas sobre toponimia, provenientes de las diferentes administraciones.
- 6) Subcomisión de Investigación Literaria: está ultimando el Diccionario de Literatura, que contendrá alrededor de 600 términos.
- 7) Subcomisión de Literatura Popular: este año celebrará las VIII Jornadas de Literatura Popular. Asimismo, tomará parte en diferentes actividades relacionadas con la literatura popular, por ejemplo, en los jurados de los campeonatos de bertsos.
- 8) Comisión de Euskera Unificado: trabaja en la elaboración del Diccionario Unificado, analizando las propuestas referentes al mismo que provienen de las sesiones plenarias de Euskaltzaindia.
- 9) Comisión de Corpus: de ella depende el servicio Jagonet. Vela por la calidad del idioma.
- 10) Comisión de Fomento: este año se celebrarán las VIII Jornadas Tutelares. Asimismo, Euskaltzaindia hará públicas las distintas declaraciones realizadas por la Academia en relación al estatus del idioma. Su trabajo consiste en velar por la labor de fomento de la lengua, realizando declaraciones públicas o pronunciándose ante hechos puntuales.

III) Otras actividades

Mikel Zarate (1933-1979): 25 aniversario de su fallecimiento

Euskaltzaindia celebrará su sesión plenaria de marzo en Lezama, en homenaje al escritor Mikel Zarate, al cumplirse el centenario de su nacimiento. Con ese motivo, el 26 de marzo, la Academia celebrará una sesión abierta al público.

Mikel Zarate fue impulsor del euskera unificado y tendió puentes de acercamiento entre éste y el dialecto vizcaíno.

Son muchas las instituciones y asociaciones que este año homenajearán a Mikel Zarate, desde este mes de enero hasta el próximo abril. En este sentido, Euskaltzaindia quiere agradecer al Ayuntamiento de Lezama la invitación que éste le ha cursado, a fin de poder tomar parte en esta conmemoración.

Discurso de ingreso del académico José Luis Lizundia

El próximo 28 de mayo, Euskaltzaindia celebrará una sesión pública, en la cual José Luis Lizundia, nombrado académico de número el 27 de junio de 2003 -en sustitución del fallecido Jose Mari Satrustegi- realizará su discurso de ingreso en la Academia. En el curso de este acto, el presidente hará entrega al nuevo académico del diploma y la medalla acreditativos. El acto tendrá lugar en la comarca de Durango, ya que es costumbre que cada académico haga su discurso de ingreso en Euskaltzaindia en su lugar de origen o de residencia.

Maurice Harriet (1814-1904): centenario de su fallecimiento

El 23 de julio, además de su sesión plenaria habitual, Euskaltzaindia realizará en el municipio labortano de Haltsu una celebración pública, en homenaje a Maurice Harriet. Nacido en Haltsu, Harriet fue sacerdote y profesor, autor del diccionario Euskera – Francés. Se trata de un diccionario muy rico, que contiene las principales variedades de todos los dialectos. Para realizarlo, Harriet acudió a numerosos autores, tanto clásicos como contemporáneos, cuyas obras estaban presentes en su biblioteca personal. No obstante, esta obra nunca ha sido publicada, razón por la cual su valor en el seno de la lexicografía vasca no ha sido calibrado de la manera más adecuada. En todo caso, Harriet dejó un total de 3.536 páginas, destinadas a dar contenido a este diccionario.

Juan Bautista Merino Urrutia (1886-1982): Jornadas de homenaje al académico de honor e investigador riojano

Los días 9, 10 y 11 de septiembre, Euskaltzaindia celebrará sus VI Jornadas de Onomástica, en el curso de las cuales analizará la onomástica eus-

kérica en La Rioja. Junto a la Academia, las Jornadas están organizadas por la Universidad de La Rioja y el Instituto de Estudios Riojanos del Gobierno de La Rioja; asimismo, se ha contado con la ayuda de la asociación cultural de Logroño *Laminiturri*. Está previsto realizar las

Jornadas en la Universidad de La Rioja. El último día, el 11 de septiembre, Ojacastro, su localidad natal, será escenario de un acto de homenaje a Merino Urrutia.

Nacido en Ojacastro, Juan Bautista Merino fue alcalde de Getxo en tiempos del franquismo. Fue un declarado euskaltzale y analizó con detenimiento la toponimia euskérica de La Rioja. Euskaltzaindia le nombró académico honorario en el transcurso del pleno celebrado en 1974 en el Monasterio de San Millán de la Cogolla.

VIII. Jornadas de la *Sección Tutelar*, en Vitoria - Gasteiz

Euskaltzaindia celebrará el 17 de septiembre sus Jornadas de la Sección Tutelar, a fin de analizar el tratamiento que se otorga al euskera en las diócesis de Bilbao, Vitoria – Gasteiz y San Sebastián. Estas Jornadas darán continuación a las celebradas los dos años anteriores: en 2002 en Hendaia –donde se reflexionó sobre el tratamiento dado a la lengua vasca en las diócesis de Baiona y Oloroeta– y en 2003 en Lumbier –donde se hizo lo propio sobre las diócesis de Pamplona y Tudela–.

VIII. Jornadas de Literatura Popular

Las Jornadas sobre Literatura Popular se celebran cada dos años, a iniciativa de la subcomisión de Literatura Popular de la Academia. El tema de esta edición será la prosa popular. Hasta la fecha, las Jornadas se han celebrado en los siguientes lugares:

1. Villabona-Amasa, en 1989, sobre *poesía narrativa*
2. Donostia, en 1992, sobre *narrativa popular*
3. Oiartzun, en 1994, sobre la *oralidad*
4. Durango, en 1996, sobre *paremiología* (refranes, frases hechas, locuciones)
5. Tolosa, en 1998, sobre *teatro popular*
6. Bilbo, en 2000, sobre *fraseología vasca*
7. Eibar, en 2002, sobre *etnocanciones breves*

LITERATURA SARIKETAK
BILBAO BIZKAIA KUTXA - EUSKALTZAINDIA

ELEBERRIA, ANTZERKIA, SAIOA ETA OLERKIA

Bilbo, egitza, 2003-XII-12

LITERATUR SARIAK 2003

Euskaltzaindiak eta Bilbao Bizkaia Kutxa Fundazioak urtero antolatzen dituzte elkarrekin Eleberri, Antzerki, Olerki eta Saiakera-sariak. 2003. urteko irabazleak, sariak eta epaimahaikideak:

Txomin Agirre eleberri-saria: Mikel Zubeldia Etxeberria. Lana: *Manikien galeria*

Saria: 8.000 euro.

Epaimahaikideak: Gorka Aulestia, Txomin Peillen eta Ana Toledo.

Toribio Altzaga antzerki-saria: Pablo Barrio Ramírez. Lana: *Ama, hor al zaude?*

Saria: 5.000 euro.

Epaimahaikideak: Eugenio Arozena, Daniel Landart eta Patri Urkizu.

Felipe Arrese Beitia olerki-saria: Luis Miguel Garde Iriarte. Lana: *Oihan nabarra*

Saria: 5.000 euro.

Epaimahaikideak: Jon Kortazar, Mikel Lasa eta Lourdes Otaegi.

Mikel Zarate saio-saria: Mateo Leonet Aranola (Patziku Perurenak erabili duen goitizena). Lana: *Harrizko pareta erdiurratuak*

Saria: 6.000 euro.

Epaimahaikideak: Xabier Altzibar, Adolfo Arejita eta Antton Aranburu.

Txomin Agirre saria. Eleberria
Mikel Zubeldia Etxeberria

Manikien galeria

Autoreak Simón izeneko alegiazko Estatua asmatu du. Bertan, Pretopolis, Blunderbuss, Mejillón, Ochreland eta beste zenbait hiri, bazterreko pertsonaien gordeleku bilakatuko dira, hala nola: Galina, etengabeko gainbeheran doan markesarena; Dario Riffo, herriz-herriz dabilen ferietako saltzailearena; edo Barry Lutton, estatubatuar twist kantari zahidunarena. Simón Estatua, inongo geografia liburuetan azalduko ez den arren, leku askotan topa genezakeela apustu egiten du autoreak, eta, beraz, «*hain urrun baina, era berean, hain gertu*» den mundu hura deskubritzeko jokia proposatzen dio irakurleari.

Estruktura aldetik, hiru kontakizun luzek osatzen dute Manikien Galeria: ‘*Katu bi, zakurra eta umea zaintzeko neskamea behar dugu, Terminus eta Bluefieldgo krimena-k*’. *Manikien Galeria* nobela osatzen duten kontakizunak bata bestearengandik desberdinak direnez, edozein ordenatan irakur litezke. Dena den, badute elementu ugari amankomunean, eta, funtsean, gogor eta tonu ilunekoak diren arren, era guztietako umoreaz baliatuz (surrealista, ironikoa, beltza...), samurtzen saiatu da autorea.

Bestalde, bildumarekin bat datozen, *Manikien hilerria*, *Tristuraren motetea* eta *Trafiko isuna* izeneko ipuin motzek osatuko lukete saritua izan den nobela.

Mikel Zubeldia

Donostian jaioa, 1972. urtean.

Deustuko Unibertsitateko Donostiako egoitzan, Ekonomia Zientzietan Lizenziatua. Kanpo merkataritzan aditua da eta bere lana dela medio, munduan zehar bidaia ugari egin behar izaten du. Gaztetandik da literaturzalea, nahiz eta azken bi urteotan hasi den serioskiago idazten. *Manikien Galeria* du bere lehen nobela.

Aurrez, honako sariak eskuratu ditu:

-*Lutelestia*. 1994. urteko «Jorge Oteiza» Ipuin lehiaketan bigarren saria.

-*Zokaloak margotzeko eskailerak* (Elkar Argitaletxea - Debako Udala) – 2001. urteko «Tene Mujika» narrazio lehiaketan hirugarren saria.

-*Manikien hilerria* (Ereintza Kultur Elkarte - Errenteriako Udala) - 2002. urteko «Errenteria Hiria» ipuin lehiaketan lehen saria.

Toribio Altzaga saria. Antzerkia
Pablo Barrio Ramírez

Ama, hor al zaude?

Antzerki lan hau Afrikan kokatzen da, zehaztu gabeko hiri handi samar baten inguruko auzo txiro batean. Auzo horretako etxoletako ziztrin batean, emakume bat bizi da, bere 8-10 urte inguruko alabatxoarekin. Gaixorik dago neskatxa, sukarrak hartuta, hiltzeko arriskuan, agian.

Botikak erosteko dirua lortzeko asmoz, etxetik atera da emakumea, egun-sentian, bidoi bat eskuan duela. Auzoko beste askok bezala, oliobidea pasatzen den tokira joateko bidea hartu du. Bertako jendearen asmoa, beraien lurretan atera eta kanpoan saltzen den petrolioa «lapurtzea» da. Oliobidea zulatu eta istripua gertatzen da: leherketa bat. Hildako asko eta zauritu ugari suertatzen dira eta, zaurituen artean, emakumea dago. Bidoia petrolioz beteta, etxera bueltatzen denean hasten da obra. Bertan dago haren alaba, zain, hotzikarak hartuta.

Emakumearen historia ezagutuko dugu, baita neskatxaren sukar-ametsak ere. Emakumearen narrazioek lagunduta, Europara ere joango gara. Eta kazetaritza ikuskizun bihurtzen deneko unean, lekuko izango gara.

Ustekabe ederra emango digu amaierak.

Pablo Barrio

Agurainen (Araba) sortua da, duela 45 urte. Txikitatik Gipuzkoan bizi da, Lasarten hain zuzen ere. Irakasle da Donostiako akademia batean.

Literatura mailan, inongo eskarmenturik gabe dugu. Berak aitortzen duen moduan, «barne eta kanpoko egokierak aprobeztatuz, duela bizpahiru urte erabaki nuen bazela garaia aspaldiko zaletasunari modu serioan ekiteko, hau da, behar den denbora eta esfortzua, horri eskainiz».

Lan horren fruitua da *Ama, hor al zaude?* antzerki lana. Hortik aparte, Pablo Barriok ez dauka ez bestelako saririk, ezta lan argitaraturik ere.

Euskaldun berria da.

Felipe Arrese Beitia saria. Olerkia
Luis Miguel Garde Iriarte

Oihan Nabarra

Orri hauetakoa ibiltaria heltzen da bizitzaren ertaineko adinera. Bat-batean, harrizko oihanean ibilki, begiak irekitzen ditu, oraingo egoeraz ohartuz. Ez du bere burua ezagutzen. Arrotza bilakatu da hazi izan zen hirian. Inguruan duen guzia berraztertzen du: gaztaroarekin batera, desagertutako idealak, zapuztutako amodioak, alferrik galdutako itxaropenak.

Lehenago ametsak, amets-txakur (Infernua). Ondoeza jasan ezinik, ihesari lotzen zaio. Bidaian aukera izanen du baretasunez hausnartzeko, oreka berri baten bila (Purgatorioa). Jaiotirira itzulian, paisaje bera bertze argi baten pean ikusten du. Krisialdiaren latzena pasatu da (Paradisua). Baina Infernua eta Paradisua ez dira, azken finean, horren desberdinak. Gauza berak daude bietan. Argiak soilik bereizten ditu (Arrea? Koloreanitz? Beti nabarra). Mundua ezin da egondu, eta helmuga bertze abiapuntu bat baino ez da.

Luis Miguel Garde

Iruñean sortua, 1961. urtean, eta bertan hazia. Donezteben bizi da gaur egun.

Filologian lizentziatua, bere ogibideak ez du, ordea, literatura edo irakaskuntzarekiko zerikusirik: Doneztebeko Posta bulegoan lan egiten du. Berak dioen bezala, «olerkigintza eta bion arteko harremana, beraz, ez da ezkontzakoa, librea, aldizkakoa eta pozgarria baizik». Horrela bada, betidanik idatzi izan du: gaztetan, hainbat lan argitara eman zituen, gaztelaniaz idatziak. Harrez geroztik, narrazio labur batzuk eta zenbait poema osatu egin ditu, «baina –horrela adierazten du Gardek– euren patua zakarrontzia izan da».

Duela hiru urte erabaki sendoa hartu zuen: idaztekotan, euskaraz izan behar zuela. Eta badu, izan, hainbat proiektu buruan.

Quevedoren sonetoak, Lertxundiren giroak, Faulkner-en eleberririk beti hurbil ditu Luis Miguel Gardek. Aldiz, «arrosen lurrina, jatorkeriazaleak, San Zerningo ollarttuk, jasanezinak».

Mikel Zarate saria. Saiakera
Mateo Leonet Aranola (patziku perurena)

Harrizko pareta erdiurratuak

Lanak bi iturri nabari ditu: natura eta liburua.

Bi esperientzia bizi horiek gurutzatzen dira etengabe. Hala, umetako oroi-tzapen lirikoz igurtzia, maiz ageriko da geroztik liburuetan ikasitakoa. Eta alderantziz: liburuetan ikasitako jakintza lehorra, haurtzaroan, lurtean bizi izandako lilura lirikoz bustia. Horixe da liburuaren mamia.

Zinez eta bihotzez bizi izandako gertakarien, animalien, landareen, sentimenduen, pentsamenduen... gaineko dibertsio inuzentea da *Harrizko pareta erdiurratuak* liburua.

Patziku Perurena

Goizuetan jaioa da Patziku Perurena, 1959an. Ingeniaritza ikasketak eginak ditu.

Euskaltzain urgazlea da, 1996az geroztik.

Olerkia eta saiakera landu ditu, gehienbat. Sari honetaz gain, hainbat sari irabazi ditu lehendik ere.

Saiakeran, liburu hauek argitaratu ditu, besteak beste: *Apo Tipiaren Burutazioak* (Erein), *Koloreak eta Zenbakiak Euskal Usarioan* (Erein), *Marasmus Femeninus* (Elkar), *Leitzako Errege Erreginak* (BBK)

Olerkian, titulu hauek aurkitzen ditugu: *Joanesen Poema Bilduma* (GK), *Apaiatz Gaztearen Kantutegi Zaharra* (Pamiela), *Isileko Kantak* (Pamiela), *Emily* (Elkar).

Zenbait artikulua bilduma ere baditu argitaratuak: *Zurian Zurika* (Elkar), *Etorrerakoak* (Txalaparta), *Trapuan Pupua* (Erein).

Sari batzuk ere jaso ditu: *Irun* saria (1984, 1993). *Azkue* saria (1986). *Nafar Ateneo* saria (1996). *Xalbador* saria (1988, 1990). *Rikardo Arregi* kazetaritza saria (1989, 1991). *Koldo Mitxelena* saria (1991).

PREMIOS DE LITERATURA 2003

Euskaltzaindia y la Fundación Bilbao Bizkaia Kutxa convocan anualmente los Premios de Literatura de novela, teatro, poesía y ensayo. Estos son los nombres de los galardonados en 2003, así como la cuantía de los premios y la composición de los respectivos Jurados:

Txomin Agirre. Novela: Mikel Zubeldia Etxeberria. Título: *Manikien galeria*

Premio: 8.000 euros.

Jurado: Gorka Aulestia, Txomin Peillen y Ana Toledo.

Se han presentado 6 trabajos.

Toribio Altzaga. Teatro: Pablo Barrio Ramírez. Título: *Ama, hor al zaude?*

Premio: 5.000 euros.

Jurado: Eugenio Arozena, Daniel Landart y Patri Urkizu.

Se han presentado 9 trabajos.

Felipe Arrese Beitia. Poesía: Luis Miguel Garde Iriarte. Título: *Oihan narra*

Premio: 5.000 euros.

Jurado: Jon Kortazar, Mikel Lasa y Lourdes Otaegi Imaz.

Se han presentado 9 trabajos.

Mikel Zarate. Ensayo: Mateo Leonet Aranola (pseudónimo de Patziku Perurena). Título: *Harrizko pareta erdiurratuak*

Premio: 6.000 euros.

Jurado: Xabier Altzibar, Adolfo Arejita y Antton Aranburu.

Se han presentado 7 trabajos.

BBK – EUSKALTZAINDIA

Bilbo, 2003-XII-12

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Jaun-andereak, egun on.

Berriz ere bilduak gara egun gure sarien emaiteko eta beti bezala eskui-nerat noa BBKko jaun horiei buruz erraiteko eskertzen ditugula sari ederrak emaiten dituztela 24.000 euro orotarat, 24.000 euro emaiten dizutela eta hori sorkuntzarentzat. Beraz, gero, gehiago dena, liburuak ere agertzen dituzue. Beraz, uste dut BBKk euskal literaturari egiten diola zinez emaitza ederra. Zorionak, lehenik ere irabazleei, saridunei eta bakoitzak bere mementuan ukanen du bere saria eta ikusiko dugu hori. Eskerrak prentsa eta irrati eta telebistei, hor ikusten baititut eta haien beharra baitugu. Beraz, eskertzen ditut bihotz-bihotzez. Eskertu nahi ditut ere epaimahaikoak eta horietan, bai *Txomin Agirre* eleberri sari horretan, Gorka Aulestia, Txomin Peillen eta Ana Toledo; *Toribio Alzaga* antzerki sarian, Eugenio Arozena, Daniel Landart eta Patri Urkizu; *Felipe Arrese Beitia* olerki sarian, Jon Kortazar, Mikel Lasa eta Lourdes Otegi eta *Mikel Zarate* saio sarian, Xabier Altzibar, Adolfo Arejita eta Antton Aranburu.

Badakit lan handia dela haientzat, 6 lan aurkeztu dira eleberrian, 9 antzerki, 9 olerki eta 7 saio. Erran nahi baita orotarat badela jende eta lana ukan dutela eta hortakotz nahi ditut bereziki eskertu. Heietan badirela aspaldi honetan horretan ari direnak.

Eta orain hasiko gara baitakit eta erran didate hor nonbaiten dagoela, berant etorriko dela, utziko dugu pixka bat bazterrera *Txomin Agirre* saria eta hasiko gira *Toribio Alzaga* sariarekin eta hor Pablo Barrio Ramirez da irabazlea, sariduna. Eta orain Patri Urkizuren zerbaite Xabier Kintanak irakurriko du.

Ederki. Etorri zara, beraz hartuko dugu *Txomin Agirre* saria, Mikel Zubeldia Etxeberria, *Manikien galeria*. Eta orain mintzatuko da Txomin Peillen.

Felipe Arrese Beitia saria, sariduna, Luis Miguel Garde Iriarte. Eta galde egiten diot Lourdes Otaegi andereari orain mintzatzea.

Eta orain Mikel Zarate saria eta deitzen dut Mateo Leonet Aranola, norbaitek ezagutzen badu Mateo Leonet Aranola erran dezala, nik uste dut Patziku Perurena dela. Izengoitia hartu baitu.

Eta deitzen dut orain Adolfo Arejita bi hitz erran ditzan.

BILBAO BIZKAIA KUTXA – EUSKALTZAINDIA: LITERATURA SARIKETAK

*Adolfo Arejita,
euskaltzain urgazleak*

Beste urte batzuetan baino partaidetza handiagoa dagoela gure arlo honetan. Besteetan bezala hori da ezaugarri handi bat eta baita ere olerkian gertatu den moduan sarirako lehiakide bat baino gehiago eta onak izan direla. Beraz, epaimahaiarentzako denak izan dira bide bat edo ebatzi bat hartzeko. Erabili dugun irizpidetariko bat izan da lehenagoko urteetan ere behin baino gehiagotan azaleratu den auzia zer hartu saiontzat edo zer ezer. Eta alde horretatik behartuak izan gara holako irizpide hertsia edo esan daigun esanahirik literarioena hautatzen eta horren arabera, saioa eta azterketa nolabait bereizten eta lan oso meritugarria azterketaren eta corpusaren aldetik egon direnak...

Beraz, saioa bera lehentasunean erabili dugun... Lan sarituaren egileak *Harrizko paretak erdiratuak* epaimahaiaren ustez sari nagusiari buruz. Ez bakarrik emankortasun eta ugaritasunagatik, baita ere generoaren, sormenaren eta tratamenduaren aldetik, atsegintasunaz eta obraren argitaragarritasunaz gainera. Inguruan duen naturak eta gizakiak eragindako gogoetak. Mundu hori gehienbat tradizionala da edo galzorian dagoen mundua neurri baten *Harrizko paretak* delakoa eta idazlearen eginkizun trebea izan da josten jakitea. Rodatu bat balitz legez handik, hortik, hemendik bildutako elementuak. Sinestea herri literatura besteengandik hartua eta berak zuzenean jaso. Pentsalari eta literatoak izan zuen adierazpenak, mundu klasikoaren ekarriak eta abar. Aipu berezia hitz jokoak asko maite ditu eta horrek agian, behin baino sarriago hitzen arteko kidesunak bilatzera daroa idazlea, behar bada lizentzia batzuk edo gehiegizkoak hartuz hoskidetasunaren atsegina da idazlea asko estimatzen duen joko bat, literatura aldetik oso bitxia, behar bada filologoaren lege zorrotzekin bat ez datorrena.

Hori alde batera utzirik esan dagigun idazlea ondo sustraitua dagoela bere lanean eta bere lurrean.

Baita ere saioan aipu berezi bat ematea erabaki dugu eta aipu berezi hori da *Zoriona* izenburudun saioarentzat. Kontzeptu zabal dituen 14 gogoeta, gaur egungo gizartea erlijioaren eta elizaren ikuspegitik berrirakurtzen saiatu baita idazlea. Edukiaren eta eduki hori garatzen autoreak erakusten

duen heldutasuna, maisutasuna eta ezaguera sakona aipatuko nituzke eta formaren aldetik bikaintasuna, atsegina eta hizkera ona, erlijio eta elizaren gaiak ez ditu hainbeste irakurle gaur egun, baina idazleak darabilen estiloa zeharo erakargarria da edonorentzat ere eta darabilen euskara zinez eredu-garria gertatu zaigu batik bat Ekialdeko euskaldunentzat, klasiko moderno baten hizkera dela esango nuke.

TORIBIO ALTZAGA SARIA

Antzerkia

Bilbo, 2003-XII-12

Patrizio Urkizu

AMA, HOR AL ZAUDE?

Antzerki lan mardul, sakon eta eder honetan AFRIKA da protagonista, eta kontinente honetako herrialde batean gertatzen diren gose eta izurrite, saminak eta miseriak dira antzezgai.

Laburbilduz gaia hauxe da: Ama hiltzen ari zaion alabari botikak eroste-arren petrolio bidoi bat lapurtu du eta saltzera dihoa. Tratanteak alabaren botikaren truke petrolioaz gainera sexo-harremanak nahi ditu erosi. Ama patertan eta Europan zehar ibilia da. Gosez eta izurritez, pobreziaz eta esplotazioz galtzen eta hondatzen ari den mundu honetan motoristak eta telebistakoak ageri dira. Azkenean, ama hil egiten da. Afrikako tragedia da, beraz, aurkezten dena.

Mundu zahar eta berriaren arteko harremanak modu dialektikoan daude kontrajarriak, euskara arin, erraz eta moderno baten medioz. Egungo telebista erreportai salatarien irudiak hitzen eta ixtorioen bitartez sakontzen dira. Jakituria zaharra eta gaurko bizi-molde esplotatzailearen arteko kontraesanak azpimarratzen dira oso modu teatralean.

Beraz, ez dugu besterik opatzen, alegia, lehenbailehen antzezle on batzuek taulara dezaten ikusleen gozamenerako, eta BBK-Euskaltzaindiak plazara dezala ere azkar eta txukun irakurlearen plazera eta injustizien kontrako kontzientzia areago daitezen.

TXOMIN AGIRRE ELEBERRI SARIA

Bilbo, 2003-XII-12

Txomin Peillen

Sei lan aurkeztu zaizkigu eta jakina batek irabazi. Zorionak zuri Mikel Zubeldia Etxeberria, *Manikien galeria*, zure liburuagatik.

Esaten da ez direla liburuaren gaia eta giltzak aipatu behar. Laburzki eleberria asian, Afrikan edo Ameriketako kolonizatu herri eta hiri batean gertatzen dela.

Lehen kapituluan, ezinago euskara egokian kriollo dekadenteren mundua kontatzen zaigu, zelan andre bat neskame sartzen den ohaideak eduki zuen etxe/villa batean.

Bigarrenean, geografiaz eta gizartez maila apalago batera jaisten gara langile indigenoen mundura eta hor dabilen kazetalaria kantari herrikoi baten erahilketa aztertzen Europan duen aldizkariak erreportaiak argitaratzean ale pilloa sal dezan. Hizkuntza latzago egin da gero beste giro bat ere deskubritzen dugu.

Hirugarren atalean suspense eta sineste mundu batean galbiltza zaldi azoka baten erdian. Hizkuntza beti egoerari egokitzen da egituraz eta erritmuaz, beraz, saria merezitu du.

Aurtengo udak ardo onik eman du baina idazle batzuen bista lausotu. Zorionez, zuk amontillado botoila eskaini diguzu. Irakurleek botoila horretarik edateko parada laster izanen dutelako.

Eskerrak era zorionak zuri.

BBK-EUSKALTZAINDIA SARI BANAKETEA, 2003-12-12

*Joserra Bilbao,
Bilbao Bizkaia Kutxako ordezkaria*

Egunon:

Jean Haritschelhar, euskaltzainburu jauna, Xabier Kintana Euskaltzaindiko idazkari jauna, Gorka Martinez, Bilbao Bizkaia Kutxa fundazioko zuzendaria, Mikel Zubeldia Etxeberria, Pablo Barrio Ramirez, Luis Miguel Garde Uriarte eta Patziku Perurena idazle jaunak. Egunon baita bere hona etorri zarien beste guztioi, kazetariak, epaimahaikideak eta idazleen lagun edo familiar-tekoak. Egun on guztioi BBKren izenean.

Ekitaldi hau, ohikoa bada bere, beti dago sorpresarako lekuren bat. Igaz sarituak lau izan beharrean bi baino ez ziran izan, eta biak nahikoa ezagunak etxe honetan, Aitor Arana eta Xipri Arbelbide. Aurten aldiz erabakia erabat bestelakoa izan da, eta sarituak lau izateaz ganera, hiru gehienontzat ezezagunak dira.

Mikel Zubeldiak sariketa batzuk irabazita daukaz aurretiaz, narrazino laburretan batez bere, baina Pablo Barriok eta Luis Miguel Gardek ez dabe beste saririk irabazi ezta liburutik argitaratu bere. Hagaitik idazle barriak dirala esango geunke. Patziku Perurena barriz, aspalditik ezagutzen dogu, olerkigintzan zein saiakeran hainbat sari irabazitakoa dalako.

Epaimahien zuzentasuna eta seriotasuna ezin dogu zalantzan imini, ze igaz esate baterako, olerki-sariketa hutsik itzi euskuen, euren ustean ez egoalako maila nahikorik.

Ez gara itsuak eta badakigu Euskal Herria txikia dana, baina horrek ez gaitu kokildu behar. Orainsu amaitu dogu liburu eta disko-azoka arrakastatsua Durangon, gure maila kulturala neurtzeko balio dauana. Honegaz batera, nik baino askozak gehiago dakian batek, Unai Elorriagak, hauxe idatzi dau Gara egunkarian asteon: «Euskal literaturan nekez egon gintezke hobeto. Euskal literaturan hamar idazle benetan on- onak daude; Atxaga, Saizarbitoria eta Sarrionaindia, esaterako. Horiek euskal literaturan ez ezik mundu osoan ezagunak balira, ehun idazle onenen artean egongo lirateke. Baina gauza da txikiak garela eta askotan ez gaituztela ezagutzen, baina euskal literaturan kalitate handia dagoen zalantzarik ez daukat». Bide beretik jo dabe Kirmen Uribe,

Mikel Urdangarin, Bingen Mendizabal, Rafa Ruedak eta «Zaharregia, txiekia agian» izeneko ikuskizuna eskaini deuskue.

Nik aldiz erantzuna atsotizetan bilatu dot eta gizaldietan pilatu dan jakituria gordetzen daben errefrauon artean, hauxe topatu dot Gotzon Garaten bilduma zoragarrian: «ontzi ttipietan gantzu ona», «la buena colonia se guarda en frasco pequeño» eta «the best things come in small packages». Beraz, ez gaitezen ikaratu. Hod bai, besteak baino zuhurragoak eta erakargarriagoak izan behar dogu, kulturen arteko lehiatik bizirik atarako bagara.

Eta besterik ez, ikusten ez badogu Gabon zorientsuak izan.

AZKEN HITZAK

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Zorionak ere Xipri Arbelbideri, zu baitzira aipamen berezi hori ukan duena.

Eta orain kazetariak baldin badute zerbait galde egiteko. Nehork ez baldin badu galde egiten bukatuko dugu gure Euskaltzaindiaren eta BBKren arteko sari horien meza nagusia bukatu dugu. *Ite misa est.*

EUSQUERAREN BERRI ONAC

AGUSTIN KARDABERAZEN *EUSQUERAREN BERRI ONAC* LIBURUAREN EDIZIO KRITIKOA

- Patxi Altunak eta Esther Zulaikak prestatu dute
- Kardaberaz en alde euskaltzalea agertzen zaigu liburu honetan

Gauza jakina da euskal literaturan dugun lehen testu zabala XVI. mendekoa dela, Bernard Etxepareren *Linguae Vasconum Primitiae* poesia-liburua. Etxeparerenarekin batera gutxi dira mende horretan plazara ziren liburu osoak. Haatik, hurrengo mendean, XVII.enean, Axular eta beste hainbaten lanei esker Iparraldeko literatura goi-mailara iritsiko da.

Hegoaldean XVIII. mendea arte itxoin beharko dugu maila horretara helzeko. Guztiok dakigunez, Manuel Larramendi izan dugu aitzindari Hegoaldeko literaturaren hastapenetan. Itzal handikoa izan zen Larramendi, eta ez zitzaizkion jarraitzaileak falta izan. Horietako bat dugu Aita Agustín Kardaberaz.

Agustín Kardaberaz Hernanin jaio zen 1703ko abenduaren 28an. Jesuita zen, eta 1731tik aurrera, Loiolan bizi izan zen. Handik, Loiolatik, hainbat misio egin zituen Gipuzkoan eta Bizkaian barrena. 1767an beste jesuita batzuekin batera Espainiatik bota eta desterrura bidali zuten. Bolonian hil zen 1770ean.

Hainbat libururen egilea da Kardaberaz, erlijioaren ingurukoak gehienak: *Cristauaren Vicitza*, *Aita San Ignacio Loyolacoaren Egercicioac*, *Ondo iltcen icasteco ta ondo iltcen laguntceco egercicioac*...

Horien guztien gainera, baina, *Eusqueraren berri onac* liburua da guretzako ezagunena. 1761ean Iruñean argitaratua, eta «Retórica vascongada» deitua izan dena, erlijioa mintzagai ez duen bakarra da. Patxi Altunak eta Esther Zulaikak azpimarratzen dutenez, *Eusqueraren berri onac* liburuan «Kardaberaz en beste alderdi bat agertzen da: ez aszetarena, baizik euskaltzalearena. Gizakoiago ageri zaigu, oso euskaldun eta euskaltzalea, apaiz, guraso, maisu eta euskaldun ganoragabeei bereak eta bi esaten dakiena».

Agustín Kardaberazek utzi zigun lana lehen mailakoa izanik, «hari ere lekutxoaz zor zaio XVIII. mendeko euskalgintzan», Patxi Altuna eta Esther Zulaikaren aburuz. Izan ere, «euskal literaturan, ikertzaile gutxi arduratu direla Kardaberazek, garai bereko beste bi idazle handik egiten baitzioten itzala: Larramendik eta Mendiburuk».

Gaur aurkezten den *Eusqueraren berri onac* liburuaren edizio kritikoan, Kardaberazek darabilen hizkeraren inguruko argitasunak, eta zenbaitetan edukiaren ingurukoak ere, ematen dituzte Altunak eta Zulaikak.

Jakina denez, iaz bete ziren 300 urte Aita Agustin Kardaberaz jaio zela. Hori dela eta, 2001eko abenduan, Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak sinatu zuten *Hitzarmenaren* barruan jaso zenez, hainbat ekitaldi antolatu ziren 2003an. Hasierako ekitaldia Hernani izan zen, Kardaberaz jaoiterrian, otsailean. Azaroan, berriz, hasitakoari jarraikiz, Jardunaldia egin zen Deustuko Unibertsitateko Donostiako campusean. Gipuzkoako Foru Aldundiaren eta Hernaniko Udalaren laguntzaz burutu ziren ekitaldiak.

EDICIÓN CRÍTICA DEL LIBRO DE AGUSTIN KARDABERAZ *EUSQUERAREN BERRI ONAC*

- Ha sido elaborada por Patxi Altunak y Esther Zulaika
- Nos muestra la faceta más vascófila de Kardaberaz

La edición crítica de *Eusqueraren berri onac* ha sido elaborada por el académico de Euskaltzaindia Patxi Altuna y por la profesora de la Facultad de Ciencias Sociales de la Universidad de Deusto Esther Zulaika. El libro viene a engrosar la colección Euskararen Lekukoak, que edita la Real Academia de la Lengua Vasca y ha sido publicado con el patrocinio de las siguientes instituciones: Diputación Foral de Guipúzcoa, Universidad de Deusto, Ayuntamiento de Hernani y Departamento de Cultura del Gobierno Vasco.

Como es bien sabido, el primer libro publicado en lengua vasca data del siglo XVI, es el *Linguae Vasconum Primitiae* de Bernard Etxepare. Más tarde, en el siglo XVII, autores como Axular, y otros, escribieron obras que contribuyeron, de manera decisiva, a elevar el nivel de calidad de la literatura hecha en Iparralde.

En el sur de Euskal Herria hubo que esperar hasta el siglo XVIII para conocer una producción literaria de calidad similar a la que se hacía en el Norte. Cabe destacar el nombre de Manuel Larramendi, auténtico pionero de una andadura literaria que fue secundada por muchos. Uno de ellos fue el Padre Agustín Kardaberaz.

Agustín Kardaberaz nació en Hernani el 28 de diciembre de 1703. Fue jesuita y, a partir de 1731, vivió en Loiola. Desde allí, ejerció como predicador en numerosos pueblos de Gipuzkoa y Bizkaia. En 1767, junto a otros jesuitas, fue expulsado de España y enviado al destierro. Murió en 1770, en Bolonia.

Es autor de numerosos libros, la mayor parte de los cuales versaban en torno a temas religiosos: *Cristauaren Vicitza*, *Aita San Ignacio Loyolacoaren Egercicioac*, *Ondo iltcen icasteco ta ondo iltcen laguntceco egercicioac...*

En 1761, en Pamplona, publicó la que hoy en día es su obra más conocida, la única que no habla de temas religiosos. Se trata de *Eusqueraren berri onac*, que también ha sido denominada «Retórica vascongada». Tal y como subrayan Patxi Altuna y Esther Zulaika, en este libro «Kardaberaz nos descu-

bre una faceta ajena a la propia del asceta, es decir, la del vascófilo. Aparece el Kardaberaz euskaldun y amante de su lengua».

La calidad de la obra de Kardaberaz le hace acreedor, en opinión de Patxi Altuna y Esther Zulaika, «de un lugar propio en el mundo de las letras vascas del siglo XVIII». Añaden ambos autores que son muy pocos los investigadores que se han ocupado de Kardaberaz, fundamentalmente porque hubo dos autores de la misma época que le hicieron sombra: Larramendi y Mendi-buru».

La edición crítica de *Eusqueraren berri onac* que hoy presentamos contiene notas aclaratorias acerca del lenguaje empleado por Kardaberaz y en ocasiones también sobre los contenidos del libro.

Como es sabido, en 2003 se cumplió el tercer centenario del nacimiento de Agustín Kardaberaz. Por este motivo, en diciembre de 2001, Euskaltzaindia y la Universidad de Deusto firmaron un *Convenio* de colaboración, de cara a organizar, en 2003, una serie de actos conmemorativos. El inicio de éstos tuvo lugar en febrero, en Hernani y finalizó en el campus de Donostia de la Universidad de Deusto, en noviembre. Todos los actos se llevaron a cabo con la colaboración de la Diputación Foral de Gipuzkoa y el Ayuntamiento de Hernani.

EUSQUERAREN BERRI ONAC LIBURUAREN AURKEZPENA

Gipuzkoako Diputazioa, 2004-IV-29

*Jean Haritschelhar,
euskaltzainburua*

Diputatu Nagusi jauna.
Hernaniko alkate jauna.
Jaun-andereak.
Egun on.

Aurkezten dugu egun Aita Agustin Kardaberaz-en *Eusqueraren berri onak* deritzan liburuaren edizio kritikoa Patxi Altuna euskaltzainak eta Esther Zulaika, Deustuko Unibertsitateko irakasleak paratua. Liburu hau sartzen da igaz ospatu genuen Aita Kardaberaz-en mendeurrenean.

Hasi genuen Hernaniko Udaletxean bi urtetarik Euskaltzaindiak egiten dituen Barne Jadunaldietan eta bukatu genuen Donostiako E.U.T.G.-en egun bateko Jardunaldi aberats batzuekin. Jardunaldi aberatsak Deustuko Unibertsitateko irakasleek eta euskaltzain oso edo urgazleek eskaini dituzten mintzaldi eta txosteni esker. Bada hor ere liburu baten gaia egun batez agertu beharrezkoa.

Anartean, Gipuzkoako Foru Aldundiaren areto nagusian izanez, nahi nituzke eskertu, alde batetik Patxi Altuna euskaltzainkidea eta ere Esther Zulaika anderea edizio kritikoaren paratzaileak egin duten lan emankorraren gatik eta nola ez eskaini Euskaltzaindiaren izenean eskerrik beroenak Gipuzkoako Foru Aldundiari, Hernaniko Udalari eta Eusko Jaurlaritzako Kultura sailari haien diru-laguntzari esker agertu baita liburu hau Euskaltzaindiaren “Euskararen lekukoak” deritzan liburu sortan 23.a delarik.

Eta orain emanen diot hitza Esther Zulaika Deustuko Unibertsitateko Giza Zientzien Fakultateko irakasleari aurkez dezan liburua bere eta Patxi Altunaren izenean.

AITA AGUSTIN KARDABERAZ
EUSQUERAREN BERRI ONAC (1761)

Edizio kritikoaren aurkezpena

Donostian, 2004ko apirilaren 29an

Patxi Altuna
Esther Zulaika

Gipuzkoako Diputatu Nagusia,
Euskaltzainburua,
Hernaniko Alkatea,
Deustuko Unibertsitateko Giza Zientzien Fakultateko Dekanordea,
eta hona hurbildu zareten guztiok, egun on.

Euskal literaturan izan ditugun idazle zaharrei, Ipar zein Hegoaldekoiei, eta haiek utzi dizkiguten lanei erreparatzean, sarritan aitortu izan dugu bide-urratzaile direnen zordun garelara euskaldunok. Eta hori egia izanik ere, ez da gutxiago egia haien ondotik etorri direnek ere zuzen onez merezi izan dutela gure arreta, nahiz ez dugun beti asmatu guztientzat tarte egiten, edota tarte bera ematen gure ikerlanetan. Hori dela eta, berriz ere zorrak kitatzeko unean garelara esango genuke, oraingoan Aita Agustin Kardaberazekin hain justu.

Beti entzun izan dugu Hegoaldeko literatura landuak ez zuela XVIII. mendea arte nahi bezalako ibilbidea izan. 200 bat urte itxoin behar izan dugu, ordurako Iparraldeko literaturak lortua zuen loraldia geure aldean ernetzen hasten ikusteko, XVI. mendeko testigutzak bakanak izan baititugu orain arte; eta orain arte diot, berriki iritsi zaigun Juan Perez de Lazarragaren eskuizkribuaren aurkikuntzak, Gipuzkoako Diputazioak guztion eskura jarri duenak, argitasun eta aire berriak emango dizkiolako ziurrenik euskal literaturaren historiari eta baita gure hizkuntzaren ikerketari ere.

XVIII.era jauzi eginez, hor ditugu Manuel Larramendi andoaindarra, Sebastian Mendiburu oiartzuarra eta Agustin Kardaberaz hernaniarra, maiz aski elkarren ondoan doazela alde honetako euskal literatura landuaren sorreraren aipamenetan. Hirurak garaikideak, jesulagunak eta euskaltzaleak; hirurek, nork bere erara, gipuzkera literarioaren hazia ereiten lehenak.

Hirugarren izateak aurreko bien aldean egina gutxiestea dakarrela uste izango du baten batek, baina hori jakinezak sortua ere izaten dela gaineratu-

AITA AGUSTIN KARDABERAZ

**EYSQVERAREN
BERRI ONAC**

(EDIZIO KRITIKOA)

*Patxi ALTUNA
Esther ZULAIKA*

REAL ACADEMIA DE LA LENGUA VASCA / EUSKALTZAINDIA
BILBO 2004

ko genuke guk, ezin baitakiok ere merezimendurik, ez gaizki eginik egotz, eginak behar bezala ikertu eta agerian ipintzen ez diren artean. Eta alde horretatik, hirugarren izatetik lehena izatera iristeko inolako asmo hutsalik ez, baina nahi genuke oraingoan Larramendi eta Mendiburu bezalako idazle handiek Kardaberazi egin dioten itzala zertxobait arindu, haien antzera honek ere utzi baitigu bere ekarria, ezagun gabea askorentzat oraindik ere.

Iaz bete ziren 300 urte Agustín Kardaberaz jaio zela, eta horren aitzakian hainbat ospakizun izan genituen urtean zehar; besteak beste, otsailean sorterrian, Hernanin, egin zitzaion omenaldia, eta azaroan Deustuko Unibertsitateko Donostiako campusean antolatutako Jardunaldia.

Urte hura amaitzear zela burutu genuen Patxi Altunak eta biok gaur zuen aurrean aurkezten dugun Kardaberaz liburu hau, *Eusqueraren Berri Onac*, 1761ean idatzia eta «Retórica Vasca» deitua izan dena. Idazle hernaniarrak argitara eman zituen lan guztietatik gure artean famatuena da; eta gaiari dagokionez ere, besteetatik zeharo aldentzen den bakarra: haiek erlijioa dute mintzagai, honek berriz euskara.

Orotara dozena bat libururen egilea da Kardaberaz, ia guztiak, esan bezala, erlijiozkoak. Horietako batzuek, gainera, argitalpen bat baino gehiago izan zuten garai hartan eta ondokoetan ere, irakurleen artean lortutako arrakastaren seinale. Haien aldean, *Eusqueraren Berri Onac*, antza, ez zen sona handiko liburua izan; egun, aldiz, Kardaberaz ahotan hartu orduko burura datorrigun lehen lana da.

1761eko edizioaren ondoren besterik ere izan zuen. 1897an Bilboko *Euskaltzale* aldizkarian eman zen argitara, eta urtebete geroago berriz ere ikusi zuen argia Tolosako edizio batean. Argitalpen berrienak eta azkenak bi dira: bata, Auspoak atera zuen 1964an; bestea 1973an León de Lopetegui «La Gran Enciclopedia Vasca»-n prestatutako Kardaberaz lan guztien bilduman. Oraingo honetan, ordea, Patxi Altunak eta biok aurrekoetan ez bezalako edizioa egin nahi izan dugu, edizio komentatua edo edizio kritikoa.

Edizio hau moldatzean lehen-lehenik testu azterketa edota edizio kritikoa bera eman dugu. Testuari erantsitako oin-oharretan aurkituko ditu irakurleak hainbat argibide, hizkuntzazkoak batik bat –joskera, aditza, hiztegia eta abarren inguruak–, baina baita edukiaren gainekoak ere tarteka, bereziki interesgarri iritzi diegun Kardaberaz esanei errepara diezaien irakurleak.

Testua itxuratzeari buruz ere bi hitz esan behar ditugu. Liburuaren azkenean ageri da jatorrizko testua, testu faksimilea, «La Gran Enciclopedia Vasca»-k argitara eman zuen bera, eta hain zuzen ere geurea paratzeko erabili duguna. Halaz ere, ohartarazi behar dugu hainbat aldaketa egin behar izan ditugula jatorrizko hartan oin hartu ondoan, puntuazio-marketan batez ere, gaur egungo moldeetara ekarri baititugu asko eta asko, idaztanka horrek irakurketa erraztu eta lagunduko duelakoan.

Eranskin modura-edo, liburuan barrena ageri diren adizki guztien zerrenda ere eman dugu, testuko iruzkinen osagarri.

Liburuaren gaiari gagozkiola, nabari daiteke mintzagaiaren saihets askok ez dutela gaurkotasunik galdu hasi berria dugun XXI. mende honetan. Izan ere, Kardaberazek euskararen gainean azaltzen dituen hainbat kezka eta desira gaurko edozein euskaldunek aldarrikatu ohi dituen berberak direlakoan gaudete, garaia garai eta xedeak xede.

Kardaberaz lan guztiei kutsu pedagogikoa darie: kristauen heziketa lortzea dute helburu. Eta helburu hori bera ageri da *Eusqueraren Berri Onac*-en, baina erlijiozko xedeari euskaltzetasunarena ere gaineratzen zaio. Liburuaren izenburua begiratu besterik ez dago horretaz jabetzeko: *Eusqueraren Berri Onac, eta ondo escribitceco, ondo iracurteco ta ondo itzeguiteco erreglac: cura jaun ta escola maisu celosoai Jesusen Compañiaco Aita Agustin Cardaberazec esqueñcen ta dedicatzen dieztenac*. Horixe da izenburu osoa.

Antzinako gramatikariek eta erretorikoek latinaren eta grekoaren irakaskuntzan eginak hartzen ditu abiapuntu Kardaberazek, eta euskara haiek baino gutxiago ez izaki, beste horrenbeste iristeko gaitasuna eta ahalmena aldarrikatzen ditu gure hizkuntzarentzat ere, ordurako Aita Larramendik egindakoa gogoraraziz -Hiztegia eta Gramatika-, mirespen handiz gainera.

Behin eta berriz euskararen inguruko kezka nabari du: jende eskolatua-engan eta apaizengan ikusten duen zabarkeria, narraskeria, eta euskararen kontrako jarrera salatzen ditu Kardaberazek -jaiotzako hizkera kendu nahi izatea, euskaraz egitea bekatutzat jo eta zigortzea, euskara hondatzeko ahaleginak egitea umei galaraziz, erdarazko eta euskarazko nahaspila moldakaitza gailentzea askoren ahotan... - eta aldarrikatzen ere du euskara ikasi, bultzatu eta maila gorenera eraman beharra, gure hizkuntza gai denez, Aita Larramendik esango zukeen bezala, «gauza andi, mee, goi diranac adirazteco».

Ez da, ordea, salaketak agerian jartzera soilik mugatzen. Euskaraz ondo hitz egiteko eta idazteko erregelak, euskararen artea edo gramatika, euskarazko erretorika zer den, eta zehatzago, kristau dotrinaren erretorikak nolakoa behar duen izan azaltzen digu Kardaberazek, eta hori guztia urteetan Gipuzkoan, Bizkaian eta Araban barrena predikatuak eta misioak euskaraz eginaren eskarmentuak ematen dion hizkuntzaren ezagutza -sorterrikoarena ez ezik, beste hizkera batzuen ere- oinarri eta arrazoi duela.

Esana dugu Kardaberaz adierazpen eta esanetako batzuek ez dutela gaurkotasunik galdu, eta hizkuntzaz arduratzen den edonork horietako asko bere egingo lituzkeela ere esan daiteke. Guri geuri behinik behin Unibertsitateko irakaskuntzan eguneroko jardunak behin eta berriz begien aurrean jartzen dizkigun kezkak dira horren erakusgarri. Euskararen erabilera zuzena eta egokia, esan beharrekoak txukun eta argi adieraztea, on-gaitzak agerian jarri eta egun ditugun premiak asetzeko baliabideak proposatzea... guztiok ditugun egu-

neroko erronkak baino ez dira, bazter utzi gabe batzuek ahaztuxe duten hizkuntzaren sena dela orenen gainetik jarraitu behar dugun arrastoa. Kardaberaz-zen hitzetan adierazteko, «al deguna eguiteco, goragotic edo anciñagotic asi, ta ur garbia bere jatorrizco iturritic hartu bear degu».

Asmo goren batek bultzatua da Kardaberaz-zen lana, esaldi gogoangarri honetan adierazi zigunez: «gure probecho on ascoren animac salvatceco, euscarac burua jasotcea Jaincoac nai du». Jainkoaren nahia da euskara bizi dadin. Guk ere hala nahi, nahiz horretara bultzatzen gaituzten arrazoiak bestelakoak izan, garaiko ikusmolde eta egoera bakoitzak eskakizun izan ohi dituen bezala. Esan daiteke euskararen ongia eta haren bidezko erlijio irakaskuntza uzartzen direla Kardaberaz-zen gogoan, eta bigarrena gailentzen oroz gainetik.

Badugu, beraz, zer ikasi gure idazle zaharregandik, eta hori iristeko ezinbesteko gertatzen da guk lehenbizi haienak ondo ezagutzea. Kardaberaz-zen lan

osoaren azterketa, darabilen hizkerarena... Horrek guztiak erakutsiko digu ziu-
rrenik Hegoaldeko literaturan orain artean eskaini ez zaion lekua ondo iraba-
zia eta merezia duela. Gu guztion, euskaltzaleon, esku dago bide-urratzailetzat
joen ondora eramatea, euskaraz idatzitako testuetan behintzat halakotzat har-
tzekoa dela onartu ondoan. Eta geurea da egia horren ikusbidea agerian jar-
tzea.

Bukatzeko, eskerrak eman nahi dizkiegu edizio hau zuen aurrera ekartzen
lagundu dutenei: Gipuzkoako Foru Aldundiari, Euskaltzaindiari, Eusko Jaur-
laritzari, Hernaniko Udalari eta Deustuko Unibertsitateari. Guztiei eskerrak.

Patxi Altunak eta biok paratu dugun edizio berri honek hizkuntza eta fi-
lologia gaietan adituak ez ezik euskaltzale guztiak Kardaberazen arrimura eka-
rri nahi lituzke, eta horrek inori gure literatura klasikoarekiko zaletasuna eta
jakin-mina piztea edo indartzea. Azken batean, guztiona baitugu euskara
eta hura lantzeaz eta erabiltzeaz arduratu direnek utzi diguten ondarea.

Mila esker.

KARDABERAZEN PRENTSAURREKOA.

Gipuzkoako Foru Aldundia

Donostian, 2004ko apirilaren 29an

*Alazne Mujika Alberdi,
Giza Zientzien Fakultateko dekanordea*

Gipuzkoako Diputatu Nagusia.

Euskaltzainburua.

Hernaniko Alkatea.

Jaun-andreok.

Egun on eta ongi etorriak guztiok.

Kardaberazen omenaldi honetan, nire lehen hitzak bereak izango dira. Eskuartearen dugun eskuliburaren titulu eta azpitulua hain zuzen ere, eta honela dio: *Eusqueraren berri onac eta ondo escribitzeko, ondo iracurteco ta ondo itzegiteco erregelac.*

Eta nik gehituko nuke: ‘ondo komunikatzeko arauak’.

Hitz horiek irakurri nituen unean nire Amama/amona, etorri zitzaidan burura. Berak, uste gabe seguru aski, euskaraz komunikatzen baitzekien. Etzekien ez gramatikaz, ez sintaxiaz; baina bazekien komunikatzen: entzulearen arreta erakarri lehengo (ez ditut inoiz ahaztuko azukrea ogiartearen hartu eta elkarrekin pasatzen genituen arratsaldeak) eta ondoren adinaren adinako hitzak, esaldiak, gaiak erabiliz. Gaur egun, nik neure lanean euskaraz hitzen batekin zalantzak ditudanean ere berarekin gogoratzen naiz eta berak hitz hori nola esango lukeen pentsatzen dut.

Nik neure antzinakoak ditut erreferentzia: euskaraz hitz egiteko, euskaraz bizitzeko; baina gizarteak ere bere antzinako erreferentziak behar ditu. Antzinako erreferentzia horiek erabateko gaurkotasuna dutenean, berriz, zer esanik ez.

Ezagutzaren gizartearen omen gaude. Eta ezagutza gizarteari zabaltzeko obligazioa dugu mahai honen inguruan bilduta gauden guztiok: Deustuko Unibertsitateko, Gipuzkoako Foru Aldundiko, Euskaltzaindiko eta Administrazio publikoko arduradunok.

Elkarren arteko lana beharrezkoa suertatzen da ezagutza bultzatzeko eta zabaltzeko. Horrelako ekintzei esker gizarteak hobeto eskribitzeko, hobeto irakurtzeko ta hobeto hitz egiteko ezagutza izango du. Alegia, hobeto komunikatzeko, hobeto elkar ulertzeko.

Eskerrik asko guztioi.

EUSQUERAREN BERRI ONAC

Liburukiaren aurkezpena

Gipuzkoako Foru Aldundia, 2004-IV-29

*Jose Antonio Rekondo,
Hernaniko alkatea*

1. Kardaberazen mendean, erlijiotasunak gipuzkoarren izate kolektiboaren marka edo adierazle bezala aurkeztu izan digute garaiko idazleek, maila publikoan bizi izaten zena gainera. Larramendik, bere *Corografia* lanean honakoa esan zuen: «gipuzkoarren erlijio eta errukia» beren izaeraren zati eta Gipuzkoako biztanleria osoa mugitzen den ingurune kulturalarena dira. Hau guztia, garai hartako gizartearentzat, bere zoriontasun eta aberastasun kolektiboarentzat, oso garrantzitsua izan omen zen. Horregatik, egozten zaion mistizismoaz gain, Kardaberazek, ispiritualtasuna, bere autoestimu eta herri zentzuaren osagaia bezala, bilatzen zuen herri honen behar praktikokoak ere landu zituen. Eta honetara bideratu zuen bere lan literario guztia. Haren lanak, Jainkoarekiko harreman mistikoa baino gehiago, herri misioaren praktikotasuna bilatu zuen.

2. Beraz, fedea eta euskara Jainkoaren nahiaren arabera bateratuta agertzen dira. Euskara, jainkozko xedez, euskaldunen ispiritualtasuna igortzeko tresna praktikoa eta eraginkorra da eta honetara bideratuko du bere lana.

3. Manuel Lekuonak, Kardaberaz «*gizon karismatikoa*» zela adierazi zuen. Haren biografoek seinalatu dutenaren arabera, karismarik haundiena herriaren aurrean demostratu omen zuen Aita Kardaberazek. Gaur aurkezten ari geran liburu honek izan dituen edizioetako baten hitzaurrean, «Aita Agustín Kardaberaz Jainkoaren zerbitzari handiaren Bide Laburrak, apaiz batek jarriak» izenburupean honela dio: «asi zanetik, jendetza talde andiak jarraitzen zioten, eta eleizetan kabitu ezinik, zelai edo plaza zabaletan bere itzaldiak egin bear izaten zituen. Bera ikustea naikoa zan, pekatuen damu ta penitentzira jendeak mugitzeko; bada padezitzen zituan eritasunak eta zeramakien penitentziatzko bizitza zala bide, azal eta ezur-uts biurtua zegoen».

4. Hegel materialistak, honela esan zuen: «bere garaiak esaten duena adierazteko eta gauzatzeko gai dana, garaiko gizon handia da. Garaian intrinsekua eta oinarritzkoa dena egiten du eta garaia bera irudikatzen du». Mistiko

bat materialista batek proposatutako hitzekin epaitzen duen paradoxa alde batera utziz, Kardaberazek «garaiko gizon handi» horrek dituen ezaugarriak ditu, alegia:

- Garaiak eskatzen zuen karisma dauka.
- Garaiko nahiak adierazten ditu.
- Jendeak garaiari datxekiona biltzen du.
- Testuinguru erlijiosoan gertatzen ari ziren tentsio eta mehatxuen aurrean, gipuzkoar eta euskaldunen katolikotasun ingurunea zalantzan jartzen zuten XVIII. mendeko jendearen behar izpiritualak bermatzen ditu.
- Haren lanarekin izaera, kultura eta hizkuntza indartu zituen. Garaiko eta herriko benetako oinarri eta funtsa.

Euskeraren berri onac edizio kritikoaren egileei zorionak eta eskerrik asko.

AGUSTIN KARDABERAZ
(*Hernani 1703-Genova ?? 1770*)

Donostia, 2003-XI-27

*Joxe Joan Gonzalez Txabarri,
Gipuzkoako diputatu nagusia*

Koldo Mitxelena handiak, 1960an esan zuen bezala, «Resulta sorprendente que, mientras en el País vasco-francés personas bien dotadas de talento y de saber desarrollan en el siglo XVII un movimiento literario importante aunque reducido casi al campo religioso, no se encuentran a este lado de los Pirineos más que traductores de catecismos que, a pesar de recurrir a cada paso al préstamo y al calco literal, parecen haber tropezado con muchas dificultades en su tarea» (Michelena, Luis (1960), *HLV*, 63. or.).

Beraz, Gipuzkoan hitz egiten diren hiru euskalkiek ez zuten ibilbide sendorik egin XVII. mendean barrena. Aurreko uzta, XVI. mendekoa, alegia, hitz gutxitan bil daiteke: errefrau-bildumak. Horra hor, XVIII. menderarte gure lurraldean hitz egiten diren euskalkiek mundu idatzian urratua zuten bide laburra. Eta bide labur honek bi kezka nagusiri erantzuten dio: bata, erlijiosoa; bestea linguistikoa.

* * *

Gauza jakina da Eliza, goi-mailako elizgaiez jarduteko latinaz baliatu zela, artean hizkuntzarik seguruena zelako: latina hizkuntza landua zen, arautua, finkatua eta goi-mailako elizgai horietaz ziharduten guztiek ezagutzen zutena, baina kristau-herriari zuzentzeko, ordea, herri-hizkuntzak hobetsi ziotuen: kristau bakoitzari bere hizkuntzan eman behar zitzaion elikagai izpirituala. Sasoi haietan latinaren eta herri-hizkuntzen artean izan zen lehian, Elizaren jarrera herri-hizkuntzen garapenaren mesedetan izan zen. Honela, Erreformaren eskutik etorri zen hitz-lauz egindako euskarazko lehen liburua, XVI. mendean; eta Kontrarreformaren eskutik etorriko zen XVII. mendean euskaraz idatzi zen ia dena, guzti-guztia ez, baina bai gehiena. Katolikotasuna sendotzea zen testugile haien asmoa, eta hartzaileengan egarri izpirituala sustatzera edo egarri izpiritual hori asetzera bideratu zituzten beren obrak. Jomuga horrekin sortutako testuek, beste egitekorik ere bete zuten: euskara idazketara eramatea; zehazki, euskal prosa idatziaren eratze-proze-

suaren hastapena Erreformatik eragindakoa da; gero, kontraerreformatik sustatutako testugintzak bideratuko du prozesu hori. Haatik, euskalki desberdinen parte hartzea ez zuen berdina izan: XVIII. mende arte ez zuten ekarri handirik egin Hegoaldeko euskalkiek.

Hizkuntza bera ere kezka eta interesgune dela esanda. Zehaz dezagun. Herri-hizkuntzak latinaren pareko bihurtu behar dira; eragiketa hori, berriz, herri-hizkuntzak hizkuntza landu bihurtuz buru daiteke bakar-bakarrik. Herri-hizkuntzazale haiek, orduan, hainbat ekimenen bidez helburu hori eskuratzea bideratzen dira: herri-hizkuntzen apologiak zabaltzen dituzte lau haizetara, herri-hizkuntzen gramatikak egiten dituzte, idazle greko-latindar klasikoek landutako goi-estiloaren pareko estiloa norbere hizkuntzan lortzeko bide-erakusle diren poetikak eta erretorikak... Herri-hizkuntzatik hizkuntza landurako jauzia egiteko bitarteko dira ahalegin horiek denak. Herri-hizkuntzen aldeko apustua ez zen goizetik gauera erabaki: luzaroan iraun zuen latin edo hizkuntza landuaren eta herri-hizkuntzen arteko tentsioak, baina poliki-poliki herri-hizkuntzok ordu arte latinak betetako barrutiak hartzen joan ziren.

* * *

Garaiak erakutsitako kezkekin bat eginez, hainbat ekimen burutu zen euskara lizkuntza duinen irresuman kokatzeko. Ekimen horien artean bada Gipuzkoa honetatik egindakorik. Hala, Juan Martinez de Zaldibia batxillerrak idatzitako *Suma de las cosas cantábricas y guipuzcoanas* datorkit burura, Gipuzkoako lehen historia honetara euskarari buruz zuen ikuspegia dakarrelakoa. Tolosar honetaz gain, nola ez, Esteban de Garibai arrasatearra aipatu nahi nuke, bi arrazoirengatik gainera: batetik, euskara gramatika iragazitik pasatu gabe atzematean, ez diolako aparteko zailtasunik ikusten gramatikadun bihurtzeko; izan ere, erregeladun hizkuntzatat dauka euskara, latinak baino gutxiago dituen arren (gaizki ikusten ez duen ezaugarria, bestalde); eta bestetik, erretrauen biltzaile aparta delako merezi du aipua. Bi alderdiok elkarri hertseki loturik daude; izan ere, muin-muinean hizkuntza-eredu arautua, erregeladuna, kanonikoa eraiki behar baita latinarekin norgehiagokan sartzeko. Villalon-ek 1558an dioenez,

«todos cuantos hacen cuenta de las lenguas y de su autoridad dicen que la perfección y valor de la lengua se debe tomar y deducir de poder ser reducida a arte; esto es, de pasar por la descripción gramatical».

Garibaik badaki hori, eta horregatik ikusi nahi luke egina euskararen gramatika bat. Garibai, halaber, literatura paremiologikoa berreskuratu nahi duen lehen Errenazimenduko tradizio humanistan txertatzen da. Korrante poetiko-humanisten barnean, literatura paremiologiko honen eginkizuna da hizkuntzaren erabilera naturala ahalbidetzeko tresna egokiak ematea.

* * *

Noan hartu dudan abiapuntura: XVI-XVII. mendeetan Hegoaldeko euskal testu apal eta urriak kezka erlijioso edo linguistikoari erantzuten diote beraz; kezka linguistikoari, gainera, gehienetan gaztelaniaz heltzen diote. Dena den, hizkuntza baten duintasuna beste hizkuntza batean adieraztea eta azaltzea ez da izan euskaldunon bekatua bakarrik, ez da izan euskaldunon ondare pribatua soilik. Egia da; erdaraz egindako euskararen lehen apologiak baino bi mende luze lehenago, Dantek berak XIV. mendearen hasieran *De vulgari eloquentia* idaztean, latina hautatu zuen herri-hizkuntzaren gorespena egiteko. Seguraski, gertatzen zaiena honakoa da: idazteko beren kultura hizkuntza hautatzen dute eta gosten duten hizkuntza ez daukate maila horretan.

Kezka erlijioso eta linguistiko berdinei erantzuten jarraitzen dute XVIII. mendean ere, Jesusen Lagundiko Aita Larramendi, Aita Mendiburu eta Aita Kardaberaz mendean ere. Kezka erlijiosoak bizi-bizirik dirau eta kezka horri helduz esango dituzte sermoiak eta idatziko liburuak. Baina, orain, liburu horiek XVII. mendeko *katixima itzultzaile* haien maila gaindituko dute, gipuzkerazko prosaren eraketan urrats nabarmena eginez. Eta kezka linguistikoak ere bizi-bizirik dirau. Artean, euskarak erabil-eremu landuetatik kanpo jarraitzen du, ez du oraindik eta behin betiko garaitu herri-hizkuntza / hizkuntza landua borroka. Borroka horretan jarraitzen dute XVIII. mendean ere, hizkuntza duina, landua eta besteen parekoa eskuratu nahian. Kezka linguistikoa kezka erlijiosoaren menpe dago aipatu josulagunengan. Aita Larramendik euskara duinean egindako prediku eta irakaskuntza erlijiosoa nahi du. Jomuga erlijioso hau da, euskara goastera, sustatzera eta aztertzer daramana. Eta jomuga horri esker, jaioko da, besteak beste, euskararen lehenbiziko gramatika. Garibaik hain zaila ikusten ez zuen eginkizunari, azkenean (bi mende igaro baitira) iritsi zaio ordua: Aita Larramendiren *El imposible vencido. Arte de la lengua Vascongada* (1729) da argitaratzen den lehen euskal gramatika. Horra «Ezina egina»

Beraz, Aita Larramendik euskara go스테az gain, aztertu eta sustatu egin du. Sustatzearen eremu honetan lekutuko nuke hainbat euskal liburu argitara ematea. Alderdi honetatik zorretan dira berarekin, beste zenbaiten artean, Aita Mendiburu eta Aita Kardaberaz. Aita Larramendiren ildoan, Aita Kardaberaz testugintza behar erlijiosoak piztera eta asetzer bideratuko da. Bazen beharrik! Izan ere, haren obra erlijiosoa ez zen zokoratuta gelditu liburutegiren bateko apaletan; aitzitik, asmo erlijiosoarekin idatzi zituen hainbat liburu behin baino gehiagotan argitaratu ziren. Asmo horrekin hezurramitutako liburuen ekarria, bestalde, ez zen hor gelditu: euskara idatziaren historiaren atal ere badira. Historia horretan gipuzkeraren eraketa-prozesuaren parte dira, maila askoz apalagoan, baita bizkaierarena ere, Kardaberazek dotrina bat bizkaieraz idatzi zuen neurrian. Eta kezka erlijiosoari erantzuten dion obrarekin batera, kezka linguistikoari erantzuten dion obra nagusi bat ere utzi digu Kardaberazek: *Eusqueraren Berri Onac: eta ondo escripticeco*,

ondo iracurteko, ta ondo itzeguiteco Erreglac. Izenburua aski esanguratsua da: euskara duina erabiltzeko arauak, euskara landua, dotorea, beste hizkuntzen parekoa.

Kardaberazen jaiotzaren hirugarren mendeurrena betetzen dela eta, Deustuko Unibertsitateak eta Euskaltzaindiak prestatu duten Jardunaldi honetako egitarauak gizona eta haren obra aztergai hartu dutelarik, Kardaberaz euskalgintzaren historian lekutzeko aukera emango digute.

Euskararekiko atxikimendua dugun euskaldunok haiekin dugun zorren zati bat kitatzeko aukera ere izango dugu Jardunaldi honekin. Izan ere, euskararen normalkuntza nahi dugunok, euskara noranahi naturaltasunez hedatua ikusi nahi dugunok, asko zor diegu gipuzkoar idazle aitzindari haiei, euskara kultura hizkuntza bilakatzeko ibilbide luzean urratzaile nabariak izan zirelako. Ordezkatzen dudan Erakundeak, Gipuzkoako Foru Aldundiak, pozik ikusten du aitzindari haiek abian jarritako egitasmoek utzi dutela uzta oparoa. Beraz, haiek orduan izan zuten ikusmena izaten asmatuko al dugu aurrerantzean ere.

LA ESPAÑA METAFÍSICA

Pruden Gartziairen
LA ESPAÑA METAFÍSICA
Liburua aurkeztuz

Bilbo, 2004-V-14

*Xabier Kintana,
Euskaltzain osoa eta Erakundeko idazkaria*

Jaun-andreok:

Pozgarria zait gaur, zuen aurrean Pruden Gartzia, Euskaltzaindiko Azkue Bibliotekako zuzendariaren *La España metafísica* liburua aurkeztea, bere doktorego-tesia bitzen duena, Euskaltzaindiak UPV/Euskal Herriko Unibertsitatearekin sinaturik daukan *Hitzarmenari* esker, eta beraz, berorren dirulaguntzarekin, argitaratua.

Maiz leporatu zaio, eta ene ustez injustizia nabariaz, azken mende laurden labor honetako euskal irakaskuntzari, gure Herrian garatu omen den nazionalismo sutsu eta etnizistaren azken errua. Irakasle esperientziak argi eta garbi erakutsi didanez, ordea, ez dira behar bezala arduratu ez eta gehiegi sakontzen aritu, zoritxarrez, gure maisu-maistrak Euskal Herriaren historiaz, batzuek kritikatzan dieten eragin nefastu hori egia izateko. Aldiz, gurean ez eze, bai eta Espainian ere, egiazko eragina izan duena, eta ez soilki azken hogeita bost urteotan, joan den mende osoan eta aurrekoan ere, erdal irakaskuntza izan da, Estatuko eskola, irakastegi eta unibertsitate guztietan lelo bakarreko historia eta istorioak barreiatu dizkiguna, Espainiako belaunaldi askok penintsulako gertaera historikoez eta hizkuntzez izandako ustekizun eta pensaera moldatuz.

Asko gara, Filipe II.aren

«en nuestros dominios no se pone el sol»

hura maisuaren ahotik ikasita gero, eskola publikotik

«Isabel y Fernando, el espíritu impera, moriremos besando la sagrada bandera»

kantatzen irteten ginenok, eta ideologia gaztelauzale, inperial eta zentralista horren iturria, neurri handiz, Menéndez Pidal jaunaren idazlan eta kontzepzioetan aurkitzen dugu. Jakintsu handia, zalantzarik ez, hizkuntzalari bikaina, baina aldi berean, ideologia nazionalista espainol hertsikoa, eta bere zientzialari nortasun onak ematen zion ospea, tresna ederra eskaini zion inondik ere zientifiko ez diren beste ideia batzuk, fedezkoak balira bezala, bere inguruan zabaltzeko.

Don Ramonek Francoren garaiko espainolismo eksklusibista eta gaztelauzalean izan duen eragin erabakigarria aztertu du Pruden Gartzia bere obran, gaurko Espainiako ideia askoren iturburua argitzeko.

Eta besterik gabe, hitza uzten diot Pruden Gartzia jaunari.

EN LA PRESENTACIÓN DE *LA ESPAÑA METAFÍSICA*, de Pruden Gartzia Isasti

Bilbao, 14 de mayo de 2004

Henrike Knörr,
Vicepresidente de la R.A.L.V./Euskaltzaindia

Para cualquiera que se ocupe de alguna de las lenguas de la Península Ibérica, la obra de Ramón Menéndez Pidal, obra ingente y admirable, es de obligada lectura. Nuestros grandes maestros lo sabían bien. No es ocioso, por ejemplo, el reconocimiento que hace Joan Coromines más de una vez, por ejemplo en el prólogo de su diccionario catalán (junto a Maurice Grammont), o las menciones de Luis Mitxelena, a quien, por cierto, la vocación lingüística, sobreponiéndose a la vocación matemática, se le despertó leyendo, en la cárcel de Burgos, el *Manual de gramática histórica española*.

Y, en efecto, *Don Ramón* (para emplear la denominación quizá ya en declive) es un gigante, al cual debemos asimismo aportaciones meritorias, directas o indirectas, en el campo vasco. Sabemos que era vasco-iberista, y cuando habla de los *dialectos ibéricos*, en el famoso artículo, sabemos que hay que entender «dialectos vascos». Pero quedan y quedarán logros como haber desvelado la verdadera naturaleza de *Chamaritín*, el pueblo de Ávila y el antiguo barrio de Madrid (hoy más conocido por esos richachos que dan patadas a un balón), a partir del antropónimo vasco *Aita, Eita*, etc.

Sin embargo, la admiración es más valiosa, más noble, cuando es admiración crítica. Volviendo a Mitxelena, recuerdo lo que indicaba en una clase: que en *Orígenes del español* se da implícitamente por sentado que el romance castellano ha sido normal incluso en zonas fuertemente vascófonas. Por otro lado, es conocida su oposición a cualquier esfuerzo para hacer del euskara una lengua normal:

Habría matado [la Academia de la Lengua Vasca] a los venerables dialectos tradicionales, consagrados por la adhesión fervorosa de las generaciones vascas de hace muchos siglos, y los habría sacrificado en aras de un producto nuevo, desprovisto de interés arqueológico y sin utilidad alguna para la cultura humana, hecho sólo para el pueril interés de poder decir en una lengua exótica lo que muy bien puede decirse en cualquiera de las dos grandiosas lenguas del extremo occidental europeo. *Introducción a la lingüística vasca*, conferencia de 1921.

No me resisto a copiar lo que escribí hace ya muchos años, en un artículo:

Este párrafo se comenta por sí mismo, claro, pero quizá no estará de más decir que la Academia no quería ni quiere matar los dialectos, sino ofrecer, por imperativo estatutario, una lengua común a todos los vascos. lengua común que no tiene como fin primero ni segundo un *interés arqueológico* (¿puede haber estado o modalidad de lengua sin interés arqueológico?). Su objeto es proponer un vehículo de comunicación a la población vasca,

al menos a aquella parte que piensa decir y escribir cosas que merezcan la pena no siempre en castellano o francés. (Henrike Knörr, *Acerca de la normativización de la lengua vasca*, Alcoi 1989, 22).

Sí. Grandes son los méritos de Menéndez Pidal, y no es el último el haber exigido altura científica también en los estudios vascos. En aquella misma conferencia de 1921 dijo rotundamente (y todavía parece necesario repetirlo):

El vascuence ha compartido con la lengua santa un triste privilegio: todo el que quería decir los mayores disparates lingüísticos se encaramaba en el vasco o en el hebreo, para gritar su desatino más alto.

Y hoy nos encontramos, felizmente, con un estudio sobre el pensamiento, sobre la ideología, si ustedes prefieren, de Menéndez Pidal, y principalmente acerca de su idea de España. Como una pieza más, pero pieza esencial, y tras el excelente libro de Álvarez Junco, *Mater dolorosa*, llega ahora esta obra de nuestro bibliotecario y amigo Pruden Gartzia Isasti. No es, claro, el de España un caso único. No está tan lejos lo de *Nos ancêtres les Gaulois*, que repetían los alumnos, negros y amarillos, de las colonias francesas. Etc, etc.

Es éste un libro lleno de información, repleto de análisis cuidadosos. Enhorabuena al autor y enhorabuena a la Profesora Mercedes Cabrera, que ayudó a llevar a buen puerto una nave en peligro de zozobrar, tras el triste fallecimiento de la primera directora de la tesis, M. Teresa González Calbet.

La colección *Iker*, ya en su volumen 16, se enriquece con el estudio de Pruden Gartzia Isasti, estudio al que deseamos fervientemente sea conocido y apreciado.

LA ESPAÑA METAFÍSICA

Euskaltzaindia

Iker 16 liburukiaren aurkezpean

Bilbo, 2004-V-14

Ludger Mees,

UPV/EHU-ko

euskara errektoreordea

- a. Euskal Herriko Unibertsitatea ordezkatzeko asmoz egiten dudan nire lehengo ekitaldi ofizial hau hemen, Euskaltzaindiak duen areto nagusi honetan, burutzeko aukera dudalako. Zer esanik ez dago, euskal hizkuntzaren eta euskal kulturaren arloan Euskaltzaindiak bezain bateko garrantzirik duen erakunde askorik ez dagoela. Beraz, ohore berezia da niretzat gaur nire Unibertsitatearen izenean zuekin egon ahal izatea.
- b. Poz berezia ere sentitzen dut ekitaldi honen arrazoa Euskaltzaindia eta Euskal Herriko Unibertsitatearen arteko elkarlanaren fruitu bat delako. Izan ere, aipaturiko bi erakundeok neurri batean amankomuneko interesak baitituzte, eta hori nolabait formalki ere islatzeko eta bion arteko elkarlana bultzatzeko *hitzarmen* bat sinatu zen bere garaian. *Hitzarmen* honen ondorioatariko bat, eta ez nolana hikoia gainera, gaur aurkeztu nahi dugun liburu hau da.
- c. Ez, Pruden Gartzia egindako liburu hau ez da nolana hikoia, eta hori da nire pozaren hirugarren arrazoa. Liburuaren 614 orrialde guztiak oraindik irakurtzeko denborarik ez badut eduki ere, irakurritako atalak irakurri eta gero, ez dut zalantzarik, benetan iker lan borobila, oparua eta beharrezkoa dela. Hots, liburu benetan bikain baten aurrean gaudela iruditzen zait.
- d. Hiru arrazoi hauekin, ordea, ez ditut oraindik nire pozaren zergati guztiak aipatu. Laugarren bat ere badago eta. Zuetariko batzuk dakizuenetz, Euskara errektoreordea izateaz gain, historialaria ere banaiz, Prudenek bere liburuan lantzen duen gai berbera beste testuinguru batzuetan eta beste ikuspegi batzuetatik landu duen historialaria, hain zuzen ere. Hori dela eta, liburu honekiko atxikimendu berezia sentitzen dut. Hori horrela izanik, eta nire baitan dagoen historialariaren arima isilaraztea lortzen ez dudanez, barkatuko didazue liburuaren edukiari buruzko hiru komentario egiten badituzte:
 1. Bere liburuaren bitartez, Pruden Gartzia historialari eta gizarte zientzialarien artean pil-pilean dagoen eztabaida zabal bezain polemiko batean sartu da: horren gutxi ezagutzen dugun nazionalismo espainiarrari buruzko eztabaidan, hain zuzen. Argi eta garbi erakusten du Menéndez Pidal naziona-

lismo honen aitzindari nagusienetariko bat izan zela. Pidalentzat, Estatu espainiarrean nazio bakarra dago eta nazio horri hizkuntza bakarra dagokio: Espainiarra, –horrela deitzen dio–, eta ez ordea gaztelania. Kontzeptu horren barruan, ez dago lekurik beste nazio batzuentzat, ezta beste hizkuntza batzuentzat ere. Espainia da «la idea moderna de la nación» eta bere hizkuntza da nagusia eta menperatzailea. Ikuskera guztiz darwinista batean oinarriturik, Pidalentzat euskara eta katalana «restos de lengua prerromana», edo «hablas», «patois» besterik ez dira eta normala da fenomeno anakroniko horiek denborarekin desagertzea. Elebitasuna, katalana eta euskarari buruzko atalak oso adierazgarriak dira, eta, gaineratuko nuke, benetan beldurgarriak. Beldurgarriak, baita ere, ez nagoelako batere ziur, atal horietan aztertzen diren ideiak gaur egun Estatuan eta baita gure artean ere erabat gaudituta eta ahaztuta ote dauden.

2. Horrek eramaten nau bigarren komentario batera: Menéndez Pidalen ideia hauen aurrean, eta kontuan harturik liburuaren egileak normalean hizkuntza anakroniko horietako batean idazten eta hitz egiten duela, aukera handiak zeuden liburu zientifikoa panfleto militante eta borrokalari bihurtzea. Zorionez, Pruden Gartzia ez da erori tentazio horretan, ez baitu erabiltzen tamalez gure artean horrenbeste arrakasta izaten duen txuri-beltzezko eske-ma. Izan ere, ongi garatutako kritikak formulatzeaz gain, Gartzia ez baitu inongo arazorik, beste zenbait arlotan Pidalek egindako ekarpenak goraitzeko («valor como originales e imaginativas contribuciones al desarrollo de la cultura europea», 547.or).
3. Hirugarren eta azken komentario bat: Liburu hau eginda dago eta ongi eginda ere. Halere, orain bigarren bati ekin beharko lioke Prudenek. Pidalen lanak eta pentsamendua zehatz-mehatz aztertu eta gero, beste zenbait galdera gelditzen dira erantzuteko: Gizarte eta politika mailan, noren ahotsa izan zen Menéndez Pidal? Eztabaida publikoak gustukoak ez izan arren, zenbateraino lortu ote zuen eremu akademikotik ateratzea eta arlo politikoan sartzea? Frankistekin izandako gorabeherak han daude eta, hori kontuan hartuta, erantzunak edozein sinplekeriatik ihes egin beharko luke. Beraz, Pruden, ez hartu atsedunik ereintz edo laurelen gainean eta ekin iezaziozu bigarren liburu honi. Lehena bezain bikaina aterako balitzaizu eta gainera, bigarren hori Menéndez Pidalek horrenbeste gutxiesten zuen «hizkuntza hondakin aurre erromatar» honetan idatziko bazenu, ziur nago, bigarren liburu hori argitaratzeko berriro ere Euskal Herriko Unibertsitatearen laguntza izango duzula.

LA ESPAÑA METAFÍSICA

En la presentación de Iker 16

*Euskaltzaindiaren egoitza
Sede de la R.A.L.V., 2004-V-14*

*Mercedes Cabrera,
autora del prólogo*

Egun on. Eskerrik asko. Oso pozik nago Bilbora etortzeagatik.

Siento mucho no poder seguir dirigiéndome a ustedes en esta lengua, pero quería empezar en ella mi intervención y dar las gracias por esta invitación, no solamente por la relación que tengo con este libro, que se presenta hoy, sino porque gracias a esa presentación tengo la oportunidad de conocer esta Academia, de conocer los trabajos que realiza y de comprometerme desde aquí ahora a explicar donde haga falta el mérito de estos trabajos y la necesidad de apoyarlos en la medida de lo posible.

Este libro escrito por Prudencio Garcia Isasti es un libro muy importante. Es el resultado de una tesis doctoral. La elaboración de una tesis doctoral es siempre un proceso largo, especialmente largo en este caso no sólo por razones relacionadas con los accidentes biográficos que todos tenemos en nuestras vidas, sino porque además esta tesis doctoral es el resultado del empeño en una lectura pormenorizada, meditada, de la obra de Menéndez Pidal, una tarea realmente colosal para cualquiera que conozca, aunque sea desde fuera, lo que representa la obra de Ramón Menéndez Pidal. Estamos ante un trabajo extraordinariamente ambicioso que parte de una tesis claramente expuesta, que preocupaba al doctorando cuando empezó su investigación: la trascendental importancia de la obra de Menéndez Pidal en la génesis del concepto de España. Esa fue la pregunta que, desde el principio, presidió su trabajo y marcó la línea central de la investigación, primero, y de la redacción del libro más tarde. Una tesis de partida y una metodología que también se hace explícita: la lectura detenida de la obra de Ramón Menéndez Pidal, la reconstrucción de la lógica propia de sus escritos, dejando hablar directamente al autor, y a partir de esa lógica propia de la obra, llegar al concepto de España que Menéndez Pidal buscaba y que el autor, siguiéndole, trata de explicar. Yo no voy a hablar del libro, porque sé que va a hacerlo el autor. Pero sí quería recordar que yo no estuve desde el principio en la historia de esta tesis doctoral. Fue pensada y hablada entre el entonces doctorado y su primera directora de tesis, Teresa González Calvet, una excelente historiadora y amiga además, desgraciadamente fallecida antes de tiempo y a la que creo que se le debe de manera decisiva el punto de partida de esta investigación.

No voy a hablar por lo tanto del libro, sino que voy a referirme a lo que, en mi opinión, hace de éste un libro relevante. Ramón Menéndez Pidal no fue uno más de los intelectuales españoles de comienzos del siglo XX, sino que fue uno de los intelectuales más significativos de eso que algunos han llamado «la edad de plata» de la cultura española. Fue uno de los intelectuales más relevantes, es una figura sobre la que se ha escrito mucho, quizá no tanto –el autor lo señala–, como habría sido lógico esperar. Fue, como todo el mundo sabe, un filólogo consagrado, «capitán» o «jefe» de una escuela de filología de renombre internacional y una enorme figura intelectual, reconocida no solamente en España, sino internacionalmente. De este libro se deduce con claridad, aunque no forme parte directamente de las conclusiones que se escriben en él, que Menéndez Pidal fue al mismo tiempo un intelectual típico y atípico de esa Edad de Plata de la cultura española.

Fue paradigma de ese mundo intelectual por varios motivos. En primer lugar, porque fue uno más de entre los intelectuales empeñados en elevar la categoría científica del conocimiento que se producía en este país en muy distintas especialidades. No es quizá tan conocido que en esa Edad de Plata no solamente hubo escritores, artistas, humanistas, sino también científicos de talla internacional que trataron de poner la ciencia de este país a la altura de la ciencia en otros países europeos. Muchos de ellos pertenecieron o tuvieron estrecha relación con una tradición intelectual, de pensamiento liberal y laico que contrastaba con otras corrientes de pensamiento vigentes en la España de la época. Esta tradición se plasmó en instituciones muy concretas que permitieron que muchos científicos y humanistas españoles viajaran a universidades extranjeras y se formaran allí. Un ejemplo fue la Junta para ampliación de estudios, de cuyas ayudas se benefició el propio Menéndez Pidal. De la Junta surgió también la fundación del Centro de Estudios Históricos, que fue presidido por Menéndez Pidal, quien fue además director de una de las secciones más importantes de ese centro, la sección de filología. De este Centro de Estudios Históricos también sabe mucho el autor de este libro, porque estuvo investigando sobre él durante bastante tiempo aunque en este libro no haya quedado totalmente reflejado. El Centro de Estudios Históricos nació con una finalidad muy concreta, con un afán sistemático de investigar el pasado histórico de España y con vocación de fundar escuela y presentar modelos interpretativos y difundirlos dentro del país, pero también fuera, como parte de la vocación hispanista de la época. Ramón Menéndez Pidal desempeñó un papel decisivo en ello y, en este sentido, cabría calificarlo de representante paradigmático de la época. Con él, en ese Centro de Estudios Históricos trabajaron muchos otros intelectuales y científicos, unos más conocidos, otros menos, empeñados todos ellos en ese afán de conocer de manera científica, de aplicar métodos de investigación e interpretación científicos.

Fue ejemplo también Menéndez Pidal dentro de ese mundo intelectual tan vivo en su obsesión por España, una obsesión que arrancaba de tiempo atrás pero que claramente se concretó desde el «desastre» del 98, desde que se produjo la conmovión regeneracionista y, con ella, la reflexión sobre el «ser de España», las respuestas a la pregunta de si España existía o no existía, si estaba o no muerta, y si cabía confiar en su resurrección, en su regeneración. En resumen, toda una literatura que se ha calificado de «literatura del desastre» que se produjo en una época que José Álvarez Junco ha definido como de nacionalización intensa, incluso compulsiva, de una nacionalización contra reloj en la cual intentaba recuperarse lo que se pensaba que era un tiempo perdido en este sentido durante el siglo anterior. Menéndez Pidal, como intelectual del momento, compartió con otros muchos esa obsesión por España y tam-

bién la convicción de que a los intelectuales les competía la tarea de liderar esa tarea de nacionalización, para redimir a España de su incultura y atraso históricos, como ha escrito Javier Varela. Pero también es cierto que, a diferencia de las actitudes de muchos intelectuales que pertenecieron a la llamada generación del 98, la actitud de Menéndez Pidal, compartida con muchos de quienes integraron la generación siguiente, la del 14, Menéndez Pidal confió en que esa redención exigía ineludiblemente una aproximación seria, meditada, científica, a los «males de la patria». Y aunque su mirada se dirige hacia el pasado, sus objetivos miran hacia delante.

Ramón Menéndez Pidal fue, sin embargo, atípico en otro sentido. Es cierto que compartió algo común a esa segunda generación de intelectuales, como ha señalado Santos Juliá: la creación de instituciones, la actuación colectiva frente al individualismo que caracterizó a la generación del 98. Ahora bien, pese a compartir esa característica relevante, Menéndez Pidal fue, a diferencia de otros de su generación, un intelectual con una presencia pública o política mucho menor. Fue un estudioso de largo recorrido, de una entrega constante al trabajo. Fue un investigador incansable, volcado en su trabajo, que habitualmente rehuyó la presencia y el compromiso público. Sin embargo, como quizás nos cuente Pruden García Isasti en futuros libros porque eso es lo que nos apunta en las conclusiones de éste, es probable que Menéndez Pidal haya tenido una influencia posterior inmensa, una gran presencia precisamente a través de esa idea de España o de esa filosofía de la historia de España –o de esa esencia de España, como se explica en este libro– que fue el resultado de su investigación incansable.

Insisto. Es éste un libro muy ambicioso. El horizonte de investigación que se marcó el autor no era fácil. Ha escrito un libro con el que habrá que contar a partir de ahora cuando se quiera hablar de Menéndez Pidal. No es un libro indiscutible, es un libro discutible con el que quien sepa algo sepa sobre Menéndez Pidal podrá estar de acuerdo, pero también discrepar. Y, probablemente mucha gente que no sepa demasiado sobre Menéndez Pidal, discrepará de las conclusiones a las que se llega. Pero, precisamente por eso es un libro perfectamente académico. El conocimiento sólo avanza por esta vía, hay riesgo en unas interpretaciones que se ponen a disposición del público en general para que se discuta.

Por todo ello, a Pruden, en primer lugar, pero también a esta Academia y a la Universidad que ha colaborado en la edición del libro, mi enhorabuena.

Muchas gracias.

LA ESPAÑA METAFÍSICA

(Iker 16)

Liburuaren aurkezpena (*)

Bilbo, 2004-V-14

*Pruden Gartzia,
liburuaren egilea eta
Azkue Bibliotekako zuzendaria*

Egun on guztioi eta eskerrik asko etortzeagatik aurkezpen honetara.

No resulta sencillo para mí hablar de un libro al que en su momento consagré más de diez años de investigación y, que, como pueden ver, tiene más de 600 páginas. Con todo, intentaré sintetizar, en quince minutos, qué es lo que en este libro se dice, cuál es la tesis, valga la redundancia, ya que se trata, básicamente, de una tesis doctoral. Y como el libro está escrito en castellano, abordaré su síntesis en euskera, en un ejercicio lingüístico que a mí me resulta particularmente agradable. Al final volveré al castellano para hacer un par de comentarios que también me parecen pertinentes.

Abiapuntuaz

Liburua, esan dudan bezala, doktorego tesi bat da funtsean, eta garrantzitsua da datu hori azpimarratzea liburua ondo ulertzeko. Alegia, tesi batek baditu arau eta konbentzio jakin batzuk errespetatu beharrekoak.

Lehenengo eta behin, doktoregaiak frogatu egin behar du esaten duena. Ez du balio huts hutsean bere iritzia ematea edo bere uste zintzoa azaltzea. Aitzitik, froga dokumentalak eskatzen zaizkio modurik ahal denik eta exhaustiboenean.

Bigarrenik, lan guztia ardatz garbi baten inguruan antolatu behar du, alegia, tesi bat defenditu behar du, baieztapen multzo zehatz bat. Ez du balio horretaz eta hartaz jardutea, itzulginguruka, helburu zehatzik gabe.

Hirugarrenik, frogatu nahi den tesiaren hastapenean, jatorrian, galdera bat dago, hipotesi bat, hitz teknikoa nahiago bada. Galdera horrek, jakina, doktoregaiaren kezka bat islatzen du, eta suposatzen da kezka hori interesgarria dela komunitate zientifi-

(*) Liburuki hau Euskal Herriko Unibertsitatea/UPV eta Euskaltzaindiaren/R.A.L.V. arteko *hitzarmenari* esker kaleratua izan da.

koarentzat. Zeren doktorego tesiak batez ere komunitate zientifikoari begira idazten baitira, ondoren entzuleria zabalagoa izan badezakete ere.

Gauzak horrela, hasi nadin esaten zein zen, eta zein den ere gaur egun, tesi honen jatorrian ezkututzen den kezka: espainiar nazionalismoa definitzea, alegia, argitzea zertaz ari garen espainiar nazionalismoaz ari garenean. Eta bigarrenik, plazara dezadan nire hipotesia: Ramon Menéndez Pidal espainiar nazionalismoaren formulatzailerik garrantzitsuenetakoa da, alegia, hark Espainiaz zeukan irudia ikertzea lagungarria izan daiteke espainiar nazionalismoa zer den definitzen joateko.

Bada, abiapuntu horretatik hasita, Ramon Menéndez Pidalen idazlan guztiak hartu nituen eta sistematikoki aztertu eta arakatu ditut, beti ere oinarrizko planteamendu honen arabera: argitzea, zehaztea, zer zen Espainia Menendez Pidalentzat. Hori da tesiaren muina.

Jakina, azterketa horren emaitza ezin da bizpahiru orritan azaldu. Menendez Pidal ez zen edozein: goi-goi mailako ikerle bat zen, dozenaka liburu idatzi zituena, ehundaka artikuluko zientifiko ere. Mila kontu desberdinez arduratu zen eta, zinez, oso pen-samendu konplexua zeukan.

Biografia apuntea

Ez daukagu orain astirik Menendez Pidalen biografiaz hitz egiteko. Besteak beste, liburuak bere lanaz dihardu, ez bere bizitzaz. Esan dezadan soilik Espainian egon den filologorik garrantzitsuenen izan dela, *espainiar eskola* deituaren sortzaile eta buru. Orobat, Erret Akademia Espainiarraren buru izan zela 1926tik 1969ra bitartean (1939-47 urteko tartean izan ezik). Halaber, lau aldiz proposatu zuten bere izena Nobel sarirako; munduko unibertsitate mordo bateko doctor honoris causa izan zen (Okzitaniako Tolosako unibertsitatea, Oxford, Paris, Hamburgo, Tubinga, Louven...). Eta, bereziki garrantzitsua guretzat, euskaltzain urgazlea Euskaltzaindia fundatu zen unetik (1919) eta ohorezko euskaltzaina 1968an, hain justu hil baino hilabete batzuk lehenago.

Ororen buru, ziur aski frankismo denborako Espainian gehien irakurtzen zen autore, literatoak alde batera utzirik. Hala diosku, adibidez, Jose Antonio Maravallek:

Un hecho que merece ser observado es el que precisamente el nombre de quien entre nosotros aparecía como ejemplo máximo del sabio especialista y alejado, se haya convertido en un escritor de gran público, sin más que dejar pasar algún tiempo. Esos libros y trabajos de Menéndez Pidal que tan ampliamente se están difundiendo en estos años, son los mismos que empezaron publicándose en ediciones muy especializadas [...] Pero, es más, de veinte años a esta parte Menéndez Pidal se ha convertido en el autor más abundantemente representado y, aún más, reeditado, en una colección popular muy difundida: figuran en ella dieciocho títulos suyos de Historia, Historia literaria, de Historia de la lengua, de Historia de ideas, etc. (1).

(1) MARAVALL, J.A.: «Menéndez Pidal y la renovación de la Historiografía», in J.A. Maravall: *Menéndez Pidal y la Historia del Pensamiento*, Madrid: Arion, 1960, 86-87.

Ez hori bakarrik. Hortaz gain, masiboa da Menendez Pidalen eragina eskolan, maila guztietan eta hamarkada luzeetan. Hala diosku hitzez hitz Damaso Alonsok.

Todo esto, después de los trabajos de Pidal, nos parece ahora claro, evidente y sencillo, aun antes de aparecer la *Historia de la Epopeya*, cúspide, en este aspecto, de su labor, y obra en la que ahora el maestro trabaja. **Y todo ha pasado ya a los libros de texto, y los niños del Bachillerato lo aprenden** [énfasis gurea]; así como también es idea de todos que Pidal es un gran investigador de nuestra épica. Lo que yo no sé si todo el mundo sabe o tiene presente es que si hoy –en lugar de niebla– poseemos esa imagen cohesiva, ello se debe a Menéndez Pidal (2).

Liburuaz

Baina metodoaz ari nintzen, alegia, zer egin bere idazlan guztiak aztertu ondoren. Nola azaldu bere pentsamendu konplexu hori sinplekeriatan erori gabe. Eta hemen ere errepikatu behar dut nire lana, funtsean, doktorego tesi bat dela. Alegia, momentu batean edo bestean, tesia irakurri ondoren, tentazioa izan nuen saiakera bat argitaratzeko, zuzen-zuzenean nire ondorioak azalduz, 150 orrialde, asko jota. Baina uko egin nion tentazioari. Horren ordez, tesia bera argitaratu dut eta, horretan, esan dudana bezala, tesi baten konbentzioei segituz saiatzen naiz xehe-xehe aztertzen eta frogatzen neuk Pidalen testuetan ikusi dudana irudia. Lan horrek ia 500 orrialde hartzen ditu.

Gero, sintesi bat egiten ere saiatzen naiz, eta horrek 50 bat orrialde hartzen ditu. Beraz, norbaitek aurreko 500 orrien irakurketa arindu nahi baditu, zuzenean zati horretara jo dezake, arazorik gabe. Aski da horretarako nire analisisa ontzat jotzea, frogabiderik gabe.

Baina, esana dut baita ere tesi batek ardatz argi bat eskatzen duela, hots, ondorio garbi batzuk. Zerbait frogatu nahi nuen. Zer? Bada, zati horrek doi-doi sei orrialde hartzen ditu.

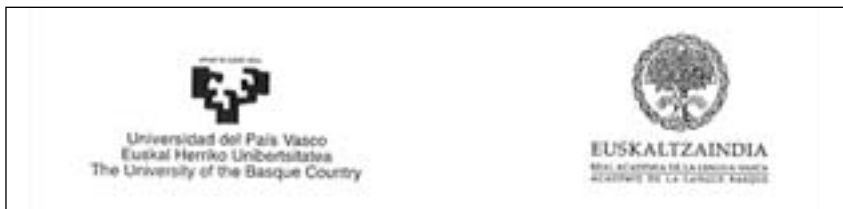
Ondorioak

Zeintzuk dira ondorioak? Bada, funtsean, bi: lehenengo eta behin, Menendez Pidal nazionalista tipiko eta topiko bat dela, eta, bigarrenik, bere nazionalismoa bost tesi nagusitan bil daitekeela. Eta orain, bukatzeko, bost tesi horiek errepikatuko ditut, labur-labur, komentariorik gabe:

Lehenik: Espainia eternoa dela, ez duela hasierarik eta, jakina, ez duela akaberarik ere. Hau da espainiar nazionalismoaren sakon-sakoneko sustraia eta oinarria.

Bigarrenik: Espainiaren historian zehar aldiro-aldiro errepikatzen diren banakuntza saioak, separatismoa, hitz arruntago batekin esanda, kausa patologiko bat daukate: hots, espainiarrek gaixotasun metafisiko moduko bat daukate: etengabe ari dira be-

(2) ALONSO, D.: «Menéndez Pidal y su obra» in Ramón Menéndez Pidal: *Los Reyes Católicos según Maquiavelo y Castiglione*, Publicaciones de la Universidad de Madrid, 1962, 17.

raien artean borrokan, gutxien-gutxienik erromatarren denboretatik. Gaixotasun hori berez sendaezina da eta, beraz, ez gara harritu behar separatismoaren arazoa agertzen bada. Baina gaixotasun hutsa da, ez arazo sozial edo politiko bat.

Hirugarrenik: Espainiaren hizkuntza batasuna ezinbestekoa da nazioaren batasunak irauteko. Pidalentzat hizkuntza batasuna pitzatzen den egunean Espainia desegin egingo da.

Laugarrenik: gaztelaniaren eta gaztelaniazko literaturaren hegemonia kausa naturalen ondorioa da, inolaz ere ez inposizio zentralista baten fruitua.

Bosgarrenik: Espainiak bokazio inperial eta unibertsalista bat dauka, bi norabide nagusietan: Europa eta Amerika.

Luze jardun naiz eta oraindik beste gauza pare bat gaineratu nahi ditut gaztelaniaz, beraz, ez dut segituko. Azken komentario bat bakarrik: izenburua ikustean bat baino gehiago harritu egingo zen: *La España metafísica...* zertara dator?

Bada, uste dut ebidentea dela: Pidalentzat Espainia ez da pertsona errealez osatutako nazio bat, baizik eta zeruan idatzita aurkitu duen ideia metafisiko bat. Bada, ordua litzateke horrek guztioi sortu dizkigun problemei aurre egiten hasteko. Ilusio hori dut nik behintzat.

Azken komentarioak

Para terminar quisiera añadir otro par de cosas. En primer lugar quisiera hablar un poco de Maria Teresa González Calbet, que fue profesora mía en la universidad y la primera directora de la tesis que pude finalizar gracias a la inestimable ayuda de Mercedes Cabrera, que siempre me ha distinguido con su amistad y a la que tanto debo. Pero más le debo a Tere. Murió de forma inesperada, a consecuencia de una enfermedad absurda, y por eso no puede hoy estar entre nosotros, tal como sin duda le hubiera gustado. Ella viajaba con mucha frecuencia de Madrid a San Sebastián, ciudad por la que sentía una especie de adoración que, los que somos naturales de un pequeño pueblo guipuzcoano nunca conseguiremos entender, pero, como iba diciendo, conocía y amaba San Sebastián, aunque creo que nunca estuvo en Bilbao, ciudad que también levanta grandes pasiones, y tal vez algo más justificadas. Estoy seguro que le gustaría estar aquí y que repetiría la visita, como también espero que la repita Mercedes. Pues bien, el libro que hoy presentamos está dedicado a Tere.

Y quisiera añadir algo más: si yo pude escribir esta tesis fue ante todo gracias a que en Madrid, precisamente en el entorno de Tere, hallé un ambiente propicio para hacerlo. Han pasado ya casi veinte años desde que llegué a la Universidad Autónoma de Madrid dispuesto a estudiar Historia, y, por desgracia, lo que voy a decir a algunos, aquí y ahora, les sonará extraño: el Madrid que yo conocía, el Madrid universitario, de la Autónoma, la Complutense (donde también seguí un curso académico), la Fundación Residencia de Estudiantes (donde trabajé como becario), la Fundación Ortega y Gasset (donde también seguí cursos académicos), ese Madrid, repito, era un dechado de tolerancia, respeto, curiosidad intelectual, diálogo... Era un sitio donde yo realmente me sentía a gusto. Era un sitio donde no sólo jamás tuve necesidad de ocultar ninguna opinión inconveniente o poco ortodoxa para el común de las personas con las que me relacionaba, sino que, al contrario, siempre hallé gente dispuesta a debatir conmigo cualquier cuestión, sin aspavientos, y en un ambiente de cordialidad. La cortesía y el respeto mutuo eran las únicas normas válidas en cualquier situación. Ese es el ambiente en el que Tere se movía y ese es el ambiente en el que yo concebí la tesis doctoral que hoy presentamos.

Y para terminar ya definitivamente, quisiera dedicar un recuerdo a dos amigos que se fueron también hace muy poco en unas circunstancias igualmente absurdas: Andolin Eguzkitza, que tuvo tiempo de leer esta tesis antes de su publicación y con el que discutí largamente acerca de los problemas que en ella se plantean, y Manex Goiheretxe, al que en expresión castizamente castellana calificaré, simplemente, como espejo de historiadores vascos.

Mila esker guztioi.

HIL BERRIAK

ANDOLIN EGUZKITZAZ (1953-2004)

Jaun-andre euskaltzainok,
Andolin Eguzkitzaren senide eta adiskideok,
agur guztioi.

Duela bi urte, 2002.eko otsailaren 23an Andolin Eguzkitzak bere sarrera hitzaldia Santurtziko udalaren areto nagusian egin zuenean, senide, adiskide, lagun eta euskaltzainkidez inguraturik, niri egokitu zitzaidan, aitabitxi gisa, bera aurkeztu eta erantzura ematea, eta zuetariko gehienok entzun zenituzten, segur asko, haren bizitzako gorabehera nagusiak, bai eta gogo onez azpimarratu nituen haren lan ugariak eta merezimendu nabarmenak ere. Horiek guztiok Euskaltzaindiaren organo ofiziala den *Euskera* urtekarian argitaratuak daude jada («Bilbotik Santurtzira», 2001.1, 47 liburukia (2. aldia) 35-45. orr.). Gaur, bestelako eszenatokian eta zirkunstantzia arras ezberdinetan, ohiturak hala eskatzen duelako, orduko argibide haiek berriro errepikatu beharko nizkizueke, ordutik hona euskal kulturaren alde egindakoekin batera.

Baina, ene ustez, ez da itxurosoa gauza haiek guztiak orain berriz esatea, ez eta komenigarria ere. Azken bi hilabeteotan makina bat artikulu, hilberri, albiste, gogorapen eta iruzkin kaleratu dira paperez, internetez eta irrati-telebistez Andolin Eguzkitza Bilbaoren bizitza akademiko eta literarioaz. Eta guztiak arrazoia. Egia da, euskal idazle bat joan zaigu, bai prosa eta bai poesia aparteko sentiberatasun eta dotoreziaz landu diguna. Itzultzaile bikaina ere bazen, eta gure artean behar bezain landuak ez ditugun hizkuntza batzuen jakile trebea ere bai.

Unibertsitateko euskaldun irakaslea zen eta hori ere galdu dugu, bere arloan, hots, hizkuntzalaritza orokorrean, oso ona gainera. Euskal Idazleen Elkarteko kide eta bost urtez lehendakaria ere izana genuen, bai eta Eusko Jaurlaritzako Euskararako Aholku-Batzordearen kidea ere. Euskaltzaindia ere kide baliotsu bat gabe gelditu da, eta bere hutsunea luzaro deitoratuko dugu, tamalez.

Hori guztia egia da, baina bera ezagutu eta tratatzeko ohore eta aukera preziazgaitza izan genuen guztiok badakigu, jakin, askoz ere gehiago galdu dugula bere azken joanaldiarekin. Eta halaxe azpimarratu dute idazle eta adiskide ez gutxiak. Idazle, irakasle eta euskaltzaina baino gehiago haren pertsonaren falta dugu, eta hutsune gaitz eta erraldoi hori ezingo du inoiz inork ez ezerk bete. Gizakiok baina, kontsolatzeko, oroimena dugu, eta horixe omen da biziok zenduei mundu honetan eskain diezaiekegun jarraipen izpirituak bakarra, gure gogo-bihotzetan eta aho-belarrietan dirauten birtartean gurekin nolabait bizirik segitzen dutelako.

Dakardan bada hona nik ere Andolin Eguzkitza hori: pertsona, gizona, laguna, gure kaleetatik zebilena, gutariko askok ezagutu genuena, gurekin solasean aritzen zena, bere kezkek, pozak eta beldurrak kontatzen zizkiguna, gureak ere arretaz entzuten zituena. Gogora ditzagun elkarrekin haren zaletasunak, haren bitxikeriak, haren

umore ona, eta, zergatik ez, haren kerriaren batzuk ere bai, bera ere gizakia baitzen, guztiok ohi ditugun on-gaitz eta argi-ilunekin. Eta hori eginez, pasadizoak era nahasian bada ere kontatzean, haren memoriari omenaldi egiteaz batera, une batez geure artera berriz ekarriko dugu, geure gogo-bihotzetan bederen bizirik.

Santurtziko familia batean sortu zen Andolin 1953.eko abenduaren 6an. Eta haren guraso Antolin eta Celsa ezagutu ez zenituztenentzat, esan dezadan gure herriko andre-gizon jator eta zoragarriak izan zirela. Umoretsu, buru eta tratu oneko senar-emazteak eta abertzale porrokatuak biak. Eta Euskal Herriarenganako maitasun hori beren sei seme-alabengan etsenpluaz ongi txertatzen jakin zuten. Euskal kultura, bestalde, ez da liburu eta ikerketan lortzen den zerbait, bertoko giroan, etxean hasita, txikitandik eskuratzen den portaera baizik. Eta bizitzarekiko jarrera berezi hori, lagun-hurkoa beti errespetuz tratatzekoa, duintasuna, dotorezia, bertoko gauzetarako interes eta maitasuna, emandako hitza betetzen jakitea, zintzoki jokatzeko ohitura, dotoretasuna..., ene ustez, etxeko girotik jaso zuen Andolinek, nolabaiteko osmosiaz xurgaturik.

Gurasoei ikasirikoa beste ezaugarri nabarmen bat erlijioa izan zen, baina ez igandero meza eta axaleko errito hutsetan gelditzen den inertziazko sineste-multzotza ulerturik, baizik erro-erroan, sakon-sakonean eramaten den sentimendu moduan harturik. Azken garaiotako giro intelektual laiko eta antikatolikoa gora behera, neurri handiz Espainiako Elizak frankismoaren alde lotsagabeki izandako portaerak bultzatua, Andolinek horregatik beti jakin zuen kristautasunaren salbazioko funtsezko mezu izpirituala bereizten haren administratzaile mundutarretatik. Erlijio-kezka hori bere azken egunetaraino ukan zuen, eta teologi ikastaro batzuetan izena emanda zegoen, zoritxarrez ezin burutuak.

Euskaltzale genuen Andolin, gure hizkuntzaren maitale sutua, baina ez, soilki, euskara gure hizkuntza nazionala zelako, berez mintzaira interesgarri eta eder zeritzolako baizik. Hamabost urterekin euskara ikasten hasi zenetik, lexiko, morfologia eta sintaxiaren bide eta zidorretatik zehar zihuan ginoan, harriiduraz harriidura, ezusterik ezuste, bitxiz beteriko oihan zoragarri batean barnatzen zela iruditzen zitzaion. Lehenik bizkaiera ikasi zuen, eta geroago beste euskalkiak eta batua ere bai. Idazteko orduan ia beti eredu literario nazionala erabili arren, lagun artean bizkaieraz jarduten zuen. Euskaltzaindian bestalde, beti ahalegintzen zen Euskara Batuko hiztegian mendebaldeko euskarako berba bereziak ere ate nagusitik sar zitezen, hor ere bere bizkaitartasuna ez zela komenientzia hutsezkoa argiro erakutsiz.

Euskararekiko konpromisoa bera ere, ez zen azken ordukoa. Euskaldun berri izenak engaina gaitzakeen arren, ia bizitza osoa zeraman Andolin Eguzkitzak euskaldun izaten, euskaraz mintzatzen, hizkuntza lantzen, euskal aldizkarietan idazten, hitzaldiak ematen, kultur ekitaldiak antolatzen eta haietan parte hartzen, beti ere euskal hitzunen eskubideen alde. Ez genuen, azken orduan norbaiten mauka barrutik ateratako ezezagun horietako bat, kargu bila eta botere gosez ustekabean agertua, atzean bide luze eta merezimendu luzeagoak zeuzkan pertsona baizik.

Deustuko Unibertsitatean Filologia Erromanikoa ikasten ziharduenean ere, jada bertako Euskal Kultur Mintegian ari zen, euskara eta euskal kultura bultzatzen. Gazteen artean abertzaletasuna lantzeko beta izaten zuen. Horrek disgusturen bat ekarri zion, jesuitek unibertsitateetik zati baterako kanporatu baitzuten, handik urtebetegarrenera, portaera ona erakusteagatik, berriz onartu arren.

Euskararen aldeko bidean ez zuen paradarik galtzen gure hizkuntzaren aldeko pro-selitismoa egiteko.. Gogoan dut, adibidez, duela hogeita bost bat urte, Baionan ginela

eta, ez dakit zer erosteko, hango denda batera sartu ginela. Andolinek zerbitzariari euskaraz hitz egin zion, baina honek, Iparraldean, zoritxarrez, frantximenten artean oraintsu arte ohikoa izan den displizentzi eta arduragabekeri aurpegiaz, Molière-ren hizkuntzan euskaraz ez zekiela erantzun zionean, gure Andolini bere arimarik apostolutarrena azaleratu eta, frantses ederrean honelako zerbait esan zion: «Baina andrea, ez al dakizu Euskal Herrian bizi zarela eta bertoko hizkuntza euskara dela? Zure bezeretarik asko, gainera, euskaldunak dira. Beraz on zenuke euskara ikasteaz arduratuko bazina».

Nik neuk, egia esan, aitortu behar dizuet, ez nengoela dendetan era horrelako sermoiak entzuten oso ohiturik. Horregatik, saltokitik irtetean, Andolinek, bere ohiko zintzotasunaz, esan zidanean bere jarrera eta predikarekin andre hura ordutik aurrera konturatuko zela Euskal Herrian euskara jakitea beharrezkoa zela, eskeptikoki erantzun nion, garai hartan Iparraldearen egiazko egoera nolakoa zen jakinda, andre hark aterako zukeen ondorioa, zorigaitzez, oso bestelakoa zatekeela, hots, bere buruari galdetuko ziola nongo zoroetxetik alde eginak ote ginen biok, garai hartako Frantzia euskara ikasteko eskatzea erokeria hutsa baitzen. Baina, halere, aitortu dezagun Eguzkitza moduko askoren desorduko idealismo goiztiar hark oraingo errealitate hobea ekartzen lagundu duela: gaur behintzat inork ez luke Andolinen jarrera hura erokeriatzat joko Baionan, eta euskararen ofizialtasuna, gero eta aldarrikatuagoa da, departamendu propioarekin batera. Beraz hemen ere Erasmok arrazoa bere erotasunaren laudorioan. Izan ere, gizarte aldaketa guztietan ohikeriaren inertziaren aurka aitzindari izatea gogorra izan arren, eta gaizki ikusia izateko arriskua badakar ere, denborak, azkenean, justizia egiten du, eta zuenari arrazoa ematen.

Poliziarekin ere zoritxarreko enkonturen bat izan zuen garai hartan. Poliziak haren kurtsoko lagun bat, talde espainolista ezkertiar bateko militantea, harrapatu zuen, eta hark, bere egiazko taldekideak ez salatzeagatik, Andolin bezalako abertzaleen izenak esan zituen. Horren ondorioz, Andolinek kartzelara joan behar izan zuen. Ez zuen horregatik duintasuna eta patxada inoiz galdu. Dakigunez, polizia etxera etorri eta bere gela arakatzan hasi zitzaionean, Andolinek, bere ohiko lasaitasun-tonuaz, honela esan omen zion: «Aizue, mesedez ez nahasi nire bibliotekako liburuak, alfabetoz ordenatuak ditut eta».

Frankismo garaiko polizia haiek, noski, harriturik gelditu ziren, eta are harrituago, berekin komisaldegira eraman behar zutela esan ondoren, Eguzkitza gazteak, trentina galdu gabe, honela erantzun zienean: «Bai, berehalaxe noa zuekin, baina itxaron pixka bat. Sukaldeko hozkailura joan behar dut, baso bete esne edateko». Diotenez, kartzelan zegoela, ea zergatik ez zioten izara-maindirerik ematen galdetzen zuen xaloki, ohe haietan burusiak besterik ez zegoen eta.

Deustuan zegoela alemana ikasten hasi zen. Praktikak egiteko Alemaniako ospitale batera joan zen, epileptiko eta nerbio-gaixotasunak zituzten pertsonak zaintzera. Bertan zer egiten zuen galdetzen genionean honela erantzuten zigun: «Alemanak oso jende metodikoak izaten dira eta gaixoak beti kontrolpean izaten dituzte. Niri blok bat ematen zidaten eta ordu egokian pazienteak bisitatzen joan behar izaten nuen, espero zen orduan atakea etortzen ote zitzaien egiaztatzen». Eta atakea izaten zutenean, zuk zer egiten zenien? itauntzen genion. «A, koadernoan pazientearen ondoan gurutze bat idatzi, dena ondo zihoala markatzeko, eta kasurik egin gabe hurrengo pazienteagana joan, horrek ere ordu egokian atakea izaten zuen ala ez ikustera».

Euskararen ondoan, gehien gustatzen zitzaion hizkuntza, zalantzarik gabe, alemana zen. Koloniako Unibertsitatean bi urte eman zituen Hizkuntzalaritza Institutuan

eta mintzaira horretan hain ohikoak izaten diren hitz luzeak biziki maite zituen, eta maiz euskaraz ere era horretako berba kilometrikoak sortzen saiatzen zitzaigun, euskaltzain gehienok entusiasmazten lortu gabe baina. Halere, hitz berriak eratzeko orduan, alemanari buruzko oso informazio fidagarria eskaintzen zigun beti, maiz kontuan hartua.

Askok ez badakite ere, Andolin oso musikazalea zen. Nerabea zelarik solfeoa ikasten jardun zuen Santurtziko Miren Rojí andrearekin, segur aski Bizkaiko musika-maistra onen eta aldi berean zorrotzenarekin. Haren ikasleek behintzat fama ezin hobe eta kalifikaziorik gorenak erdiesten zituzten Bilboko kontserbatorioan. Txistua jotzen ere ikasi zuen eta sasoi batean Natxo de Feliperekin jardun zuen kantari.

Kanpoan ikasketak egiteko beka asko eskuratu zituen Andolin Eguzkitzak, eta Mitxelenak zioenez, bera zatekeen garai hartan kanpoan ikasteko beka gehien jaso zituen euskalduna. Harat-honatean horretan Estatu Batuetara heldu zen. Iowako unibertsitatean Hizkuntzalaritza-Magistergoa eta Californiako UCLA unibertsitatean doktorego tesia burutu zuen.

Bere bidaietan, ahal zuen guztietan Andolinek trenea aukeratzen zuen. Txikitandik trenzale amorratua zen. Jesus txikia galdu zenean bere gurasoek tenpluan Legeko doktoreen artean kausitu bazuten, umetan gure santurtziarra herrian galdu zen batean, geltoki ondoan aurkitu zuten bere gurasoek, trenen maniobrei adi-adi. Heriotza goiztiarrek ez dio utzi betetzen bere ametsetako gurari berezia, hots, transiberiarrean joatea. Halere, Roblako trenea turismorako egokitu zenean, Andolinek hartan lehenbiziko bidai egin zuen, bai eta, bide onetik jakin dudanez, makinista konbentzitu ere, trenea gidatzen utz ziezaion ...eta lortu ere bai!

Ibiltari izatea, bestalde, umetatik geografia ikasteko grinatik zetorkion. Eta zaletasun hori beti eraman zuen aldean. Ez dezagun ahantz, besteak beste, munduko Estatuon, herritarren eta hizkuntzen izenak euskaraz finkatzeko Euskaltzaindiarentzat egindako lan bikaina. Geografia pertsonalki ezagutzeko gogo berberorrek bultzatu zuen Euskal Herri osoa bisitatzea, eta berarekin mintzatuz gero berehala eta erraz igartzten zitzaion ia hiri, herri eta herrixka guztiak ezagutzen zituela, iparraldean zein hegoaldean.

Euskaltzaletasuna txokokeriatzat harturik, gure kulturari erdeinuz begiratzen dioten erdaltzale batzuek maiz errepikatzen dute euskal abertzaletasuna munduan zehar bidaiatuz osatzen den gaitza dela, kanpoko hizkuntzak ikasiz, atzerriko kulturak ezagutuz. Andolin Eguzkitzak ergelkeria hori esaten duten erdaldun gehienek baino hizkuntza gehiago zekizkien eta segur asko atzerriko toki gehiago zapalduak zeuzkan, eta halere, bere euskalduntasunaz lotsatu beharrean, besteekiko konparazioan sendotu besterik ez zuen egin bere herriaganako maitasuna, euskaldun izateaz naturaltasun osoarekin burua beti tente eta harro. Aldi berean, unibertsaltasuna maite zuen, eta kanpoan ikasirikoa herrira ekartzen edo birmoldatzen saiatzen zen. Hori literatura arrotzak euskaratzeko interesean nabarmentzen zitzaion, Stanandinos Kavafis greziarraren poemak (1995) itzultzean edo azkenik plazaratu zigun Gunter Grass-en obra euskaratzean: *Batzarra Telgtenen* (2002).

Sormen- zein itzulpen-lanetan, Eguzkitzaren ezaugarri nabarmenena, nagusia ez esateagatik, sentiberatasuna zen, gauzak esateko finezia, zehaztasun dotorea, ñabardurak adierazteko ardura, beti hitz aproposenak aukeratzeko sena. Egia da, bestalde, probokatzaile gisa jokatzu, ohiko idazleak baino urruntxeago joanez, inoiz euskalki ezberdin eta urrunetako hitzak elkartzen zituela, eta «berba egin gura ukan dut» bezalako perpausak sortzen zituela, idazleak eduki behar duen askatasunari apelatuz, eta aldi berean etorkizuneko literatur hizkuntzaren aldeko apustu garbia bezain ausarta egiten zuen, gaur zail eta irrealizat jotzen duguna geroak, euskal irakaskuntzaren poderioz eta barne harremanen eraginez, erraztu eta normalduko duelakoan.

Eguzkitzaren beste ezaugarria apaltasuna zen. Pertsona erabat zintzo eta noblea genuen, maltzurkeriarik gabea, gauzak sentitzen zituen bezala esaten zekiena, baina beti errespetuz. Sentibera zen oso, eta inori hitzez edo egitez minik ez egiteko ardura berezia izaten zuen. Besteei minik ez egiteaz gainera, ahal zuen neurrian on egiten saiatzen zen. Euskal Herriko Unibertsitateko Esperientziaren Ikasgeletako ene ikasle batek –adineko andrea bera– nahigabe handiz etorri zitzaidan Andolin hil zela jakin zuenean. Iturribidera bizitzera joan baino lehen María Muñoz kalean andre horren ondoan bizi izana zen eta berak aitortu zidan Andolin Eguzkitza hara bizitzera joan zenean, lehenago pertsona zaharren etxea besterik ez zena, erabat argitu eta gaztetu zela haren eraginpean. Ikasle berberak kontatu zidanez, behin etxe hartako andre zahar batek argiaren fakturak ez zituela ongi ulertzen eta horregatik maiz diru gehiegi ordaintzen zuela ohartu zen. Andolin berehala konturatu zen andre hark ez zekiela irakurtzen. Gure lagunak etxea utzi baino lehen andre hark horrenbeste ikasi zuen, Andolinek eman zizkion klase desinteresatuei esker.

Inor ez samintzeko ardura horrek bazuen bere ifrentzua. Besteen irainek, mespretxuek eta bazterturik sentitzeak min berezia ematen zion. Batez ere bere lankide edo lagun ustekoren batengandik zetorkionean. Inoiz adiskideoi esperientzia horiek kontatzen zizkigun, eta atsekabez aitortzen zigun ez zuela ulertzen zergatik halako pertsonak zeukan berarekin hain portaera desegoki, faltsu edo zatarra. Izan ere, zauririk mingarrienak ez zaizkigu eskuarki heltzen etsaiengandik, adiskidetzakoengandik baizik, eta unibertsitatean, gizarteko beste edozein tokitan bezala, aldizka adibide ez gutxi eskaintzen digu. Andolin, hortaz, kristala bezalakoa izaten zen: gogor eta gardena, baina aldi berean hauskorra.

Bera behintzat lagunaren lagun ona zen. Beti egoten zen laguntzeko prest, eta astirik edo modurik ezagatik ezin zuenean, ea laguntza hori hurrengo batean eman ote zezakeen galdetzen zuen apalik, une hartako ezintasuna deitoratuz. Besteekiko kezka horregatik, Andolin ez zen bat ere bakarzale. Aitzitik, bizitza soziala ategin zuen eta ongi sentitzen zen lagunartean, eta nolabait laguntasunaren laguna zela esan genezake. Talde-lana antolatzen eta gidatzen ere trebetasun nabaria erakusten zuen, eta Eus-

kaltzaindian bertan horren adibidea izan dugu Hizkuntza Atlasarekin. Horregatik segur naiz Beñat Oihartzabalek ongi kontuan izan zituela ahalmen horiek iaz kargu horretarako proposatu zuenean.

Mitxelenak behin idatzi zuen euskaldunok aski logikazaleak izaten garela. Hori egia baldin bada, Andolin Eguzkitza Bilbao euskaldunik euskaldunena litzateke, hizkuntzari dagokionez behintzat, orain arteko ohitura, tradizio eta bestelako kontsiderazioen gaintetik berak buruan logika baitzeukan, logika hori azken bururaino eramanez gero, ondorioaz gauza asko, grafiaz, formaz etab. hankaz gora utzi behar izan arren. Alde horretatik setatia izaten zen, burugogor xamarra, beste askoren antzera, derradan bidenabar. Haren omenez Santurtzin antolatu zen hitzaldi errezitaldi batean, Andolin Eguzkitza Azillonako markesarekin konparatu nuen, hots, Bilbao-Donostia arteko trenbidea ezarri zuenarekin, horrek Atxuriko geltokian, bere harrizko eskulturarekin batera, lematzat hitz hauek dauzka eta: «*Egija gugaz, danen aurka*». Esan banuen esan nuen. Hitzaldia amaitu nuenean Andolinen anaia Iñaki, niregana etorri eta beren aitia, Dionisio Bilbao, amaren aita, Fikan Azillonako markesaren sortetxean jaio zela aitortu zidan. Kasualitatea!

Euskara maite zuela Andolinek esan dut, eta gure hizkuntzarekin batera Euskal Herria bera ere bai: bere jendea, bere izaera, bere nahiak eta etorkizun-ametsak. Horregatik, gorago aipatu dudanez, politikan ere jardun zuen. Beti ere ezker aldean, klase ahulenen fabore, eta bide demokratiko hutsetatik abiatuz. Halere, ongi eta hurbil ezagutzen zituen euskaldun batzuek Euskal Herriaren egoera larriagatik pairatzen zuten sufrimendua eta bizitzen zuten sentipen agonikoa, eta borroka-bide batzuk onartu eta justifikatu ez arren, ulertu bederen egiten zituen. Gauza jakina da azken hauteskudetean Aralar taldean agertu zela, eta, lehen agerraldi publikoa izateko, pozik zegoen bere alderdiak lorturiko emaitzekin.

Ez da beti erraza izaten seme-alaba ugariko senitarteetan guztien artean harmonia eta tratu ona mantentzea. Esperientziak behintzat sarritan bestelako giro txarra erakusten digu: inbidiak, ezin ikusiak eta kaindar gorrotoa, adibidez. Eguzkitzatarrena, ordea, barne-bake eta oreka onaren eredu horietako bat izan dela esango nuke, neba-arreben arteko harreman eder bezain inbidiagarriekin. Andolinek biziki maite zuen bere familia eta lotura horiek jagoten ahalegintzen zen.

Amerikan ohitura hartuta, astero gimnasia joaten zen, eta ohitura eta jan-edanetan bere burua zaintzen. Ez zuen alkoholik inoiz edaten, Euskal Herrian bekatu larria berau, ez eta tabakorik erretzen ere, eta laguneren artean zegoenean behintzat, jate urrikoa izaten zen. Etxekoek ordea, senideen artean egoten zenean entrama onekoa izaten zela jakinarazi didate, eta arras gozozalea. Edozein kasutan dieta gordetzen ahalegintzen zen.

Iazko udazkenean Euskal Herriko Unibertsitatean Hizkuntzalaritza Orokorreko katedra batera aurkeztu zen. Bai eta atera ere. Ordutik aurrera, bazirudien lorturiko maila akademiko berri horrek egonkortasun lasaia eskainiko ziola. Halaxe pentsatzen zuen berak ere, eta hil aintzintxeago Joseba Agirreazkuenaga eta Miren Onaindiaren etxean irakurri zigun poema batean, kostako haitzei sendoki loturik dauden lanpernen lasaitasunaz mintzo zitzaigun, horiek uhinen eraso bortitzak gorabehera, egonkor eta itxaropentsu bizi dira eta. Baina garbi dago, Axularrek gogoratzen zigunez, ezin dugula inoiz etorkizuneko segurantzarik ukan, eta gizakion proiektuak patuak darabiltzala itsuki. Eta horretara joan zaigu lagun zintzoa, guztiok beragandik anitz arlotan oraindik asko espero genezakeenean.

Amari dezadan bada Andolin Eguzkitzaren oroitzapenez egindako zirriborro desordenatu hau, gure adiskidearen ibilbidea laburbilduz: Herriko semea izan zen eta bere

nazioaren kezka, sufrimendu, loriak eta miseriak bereganatzen jakin zuen. Bere herriari zegoen zulo beltzetik ateratzen laguntzeko ez zion eskua eta ahalegina ukatu. Txikitari euskara jakin ez arren, gure herriaren hizkuntza jatorra berreskuratu eta maisuki landu zuen, ingurukoei etsenplua emanez. Ideologia eta politika guztien aitzinean humanismoa jarri zuen, iraultza guztiak, nazionalak zein sozialak, pertsona eta beronen eguneroko amets eta premia gizatiarrak baztertzeko dituzten ginoan, antzuak bezain alferrak direlakoan. Bera ezagutzeko ohorea izan genuenok zinez esan dezakegu Euskal Herriari igaro zela bere bidean guztiei ongi eginez; bere irribarrea guztioi eskainiz, eta horrexegatik gure herriaren oroimenean ondo txertaturik iraunen du haren izenak.

Bilbon, 2004-V-28

*Xabier Kintana Urtiaga,
Euskaltzain osoa eta Erakundeko idazkaria*

PEDRO YRIZAR, LANGILE, JAKINTSU, GIZON

Urtarrilaren 10ean itzali zen Madrilan, Lagasca kaleko bere etxean, Pedro Yrizar euskaltzain ohorezkoa, lan handiaren egilea, eta batez ere dialektologia ikerketa luze eta sakona burutu duena. Makal zegoen sei hilabetez gero, eta larriak izan ziren haren azken orduak. Bere oinazean, emazte maite-maitea deitzen zuen, fedea lagun zeruan hura berriz ikusteko nahian. Biharamunean, Azkoitian, familiaren elizatzxotan, ohol apal batzuen azpian, ehortzi zuten Yrizar jauna, senide eta adiskide anitz bertan zirela.

93 urterekin joan zitzaigun, zinez bizitza emankorraren ondoan. Zeren nork ez ditu euskalkien iker-alorrean Yrizarren lanak erabili? Nork ez ditu euskalki guztieta-ko hamalau liburu horiek irakurri, *Morfología del verbo auxiliar...* tituluarekin? Aditz laguntzailea hartu baitzuen Yrizarrek euskalkien bereizgarri eta muga-ekarle, Louis-Lucien Bonaparteri jarraiki. Liburu zehatzak, mapa ugariz hornituak, eta argibide abeatsaren emaeleak. Sorta horretako hamabosgarren liburukia, azkena, ez du egileak moldezko letretan ikusi ahal izan, zoritxarrez, baina laster dugu kalean, Arabako Diputazioari esker. Sortatik landa, jakina, ez dira ahantzi behar euskal dialektologiari buruzko bi liburuki gotorrak, eremu horretako haren artikuluez osatuak: *Contribución a la dialectología de la lengua vasca* (1981). Eta zerrenda ez da horrenbestez agortzen: artikulua mordoxka ditu aldizkarietan, azkena *Fontes linguae Vasconum*-ek berriki ateara duen alean (2003:3).

Harrigarria bada ere, euskalaritzaren eremuko lan gehiena bere asti-orduetan egin zuen Yrizarrek, arratsetan, bulegotik etxeratzean, asteburuetan eta oporretan, zaharsaritu arte. Oso bestelakoak baitziren haren ogibideak: irakaslea, Ogasun Ministerioko goi karguduna, geografoa... Bi ingeniari zituena –Industriari eta Geografian, bietan Doktore–, eta gainera Ekonomian lizentziaduna zen. Denetara heldu zen Yrizar nekaezina. Eta oraindik aurkitu zuen denbora aldizkari zientifikoak artatzeko, hizkuntzak ikasteko (errusieraz irakurtzen zuen, eta eleberrigile sonatuen zenbait pasarte buruz zekizkien), pianoa jotzeko, edota emazte eta seme-alabekin bidaiak egiteko.

Urquijo gidari

Pedro Yrizar euskalariaren lehen urratsetan Julio Urquijo dago. Gerra ondoa zen, eta Donostiara joan zitzaion Yrizar bisitaz. Zubigile ona zuen, ezin hobea: Joaquín Yrizar anaia nagusia, arkitektoa, *Las casas vascas* liburu ederraren egilea (1929), Urquijoren adiskide mina.

Berehala sortu zen Julio Urquijo eta Pedro Yrizarren arteko adiskidetasun handia, eta Urquijok ikasletzat, areago: bere ikasle bakartzat, hartu zuen Yrizar. Eskuzabal lagundu ere bai: aurkitzeko zail edo guztiz aurkitu ezin ziren liburuak etxera eramanez ahal izaten zituen ikasleak. Maisuak atseginez ikusten zuen Yrizarren aurrerarendua, eta pozik ematen zituen harekin orduak eta orduak, euskara solasgai. Orobat Urquijori esker, Yrizarrek Euskal Herriko eta atzerriko zenbait euskalari ezagutu zituen: Azkue, Uhlenbeck, Lacombe eta beste.

Dialektologiaz gain, bi ikergunek kilikatu zuten Yrizar hasierako urte haietan: konparatismoak eta euskal aditzaren (ustezko) pasibismoak. Urteen poderioz, ordea, eta Koldo Mitxelena-ren eraginez, dialektologiari eskaini zizkion bere ahalegin iz guztiak. Zorioneko euskararen dialektologia atlasa egin beharra zegoen; horren premia guztiak aitortzen zuten. Lehenbailehen egin behar zen, gainera, euskara bera eta euskalkiak eta hizkerak galtzeko arrisku bizian baitzeuden. Bildu ere bildu ziren, Madrilan eta Euskal Herrian, adituak eta agintariak, behin baino gehiagotan. Baina azkenean deus ere ez. Zati-lanak burutu ziren, zorionez: ikertzaileak gutxi izan arren, orduan aritu ziren Mitxelena (Erronkarin, demagun), Nils Holmer, Allières eta abar. Oro-hartzaile bakarra, berriz, Yrizarren egitasmoa. Zazpi probintzietan bilatu zituen langileak, gutunez, telefonoz edo haiekin buruz buru mintzaturik. Eta lortu zituen berri-emaile onak eta fidagarriak, bakarrik edo tarteko hainbat laguntzailerekin. Hauetan bat aipagarria da bereziki: Koldo Artola donostiarra, langile fina, dialektologian aditua eta aritua, adiskide leiala; beronen laguntza gabe ezin zitekeen asmo luze hura aurrera eramane.

Oroitzapen-liburua

Badugu Yrizarrengan alderdi bat guztiz interesgarria, eta edozein euskaldun ikasirentzako gomendagarria. Haren zehaztasuna zela kausa, hots, dena jaso eta papereratze-ko grinagatik, bere oroitzapenak idatzi zituen Yrizarrek. Eskuizkribua oso jende gutxi ezagutzen zuen. Baina zenbaitek uste genuen liburugai hura liburu bihurtu behar zela. Esan eta egin, 2002. urtean, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarteak, Madrilgo ordezkari-tzaren ardurapean, liburua argitaratu zen, titulu honekin: *Memorias de un vascólogo. Mis relaciones con lingüistas y vascólogos*, Iñigo Yrizar semea eta biok prestatu edizioan.

Benetan nekez aurki daiteke liburu hau baino hoberik, XX. mendearen bigarren erdiaz argibidea jasotzeko, euskal kulturaren gainean oro har, eta bereziki euskalari- en gainean, baita euskal gizarteari buruz ere bai. Gorago ere jotzen du Yrizarrek orrialde hauetan. Ezen, adibidez, Urquijok kontatu zizkion gauza batzuk ageri dira, eta maiz umorea falta ez delarik. Demagun, Karlos VII.aren gaiztakeria bere morroi euskaldu- narekiko. Honek ezin zuen *r* letra ahoskatu, eta orduan errege-gaia saiatzen zen hitz hauek gertatzen:

- Sácame los pantalones del otro día.
- ¿Cuáles? Los *mejodes*?

Bigarren partean, dialektologia lan luze nekagarrian Yrizarrek izan zituen laguntzaileen izenak ageri dira, bakoitza bere xehetasunekin. Hor ere arretatsu eta zehatz jokatu zuen, bere esker onaren erakusgarri.

Betiko bakean aurki bedi Pedro Yrizar, langile, jakintsu, gizon.

Bilbon, 2004-V-28

*Henrike Knörr,
euskaltzainburuordea*

LARRY TRASK

Robert Lawrence Trask, University of Sussex-eko hizkuntzalaritza irakaslea eta ohorezko euskaltzaina, 2004ko martxoaren 27an hil zen. Bere oroimenak, ordea, luzaroen iraunen du gure artean, hizkuntzalaritzaren arloan erein zuen hazia ez baita hil eta, bereziki, euskalaritzaren baratzean landatu zuen arbolak segituko baitu fruituak ematen.

Larry Trask, iparramerikarra zen, nahiz eta hizkuntzalaritza zereginetan sartu zenetik Britainia Handian bizi. New York-eko estatuan jaio zen, baina hiri handitik urrun, 1944ko azaroaren 10ean. Unibertsitatean bereziki zientzia kimikoek erakarri zuten bere interesa eta, arlo honetan, *Master* titulua irabazi zuen Brandeis University-n. Kimika ikasketa horiek bukatu eta gero, eta doktoradutza hasi baino lehen, Turkiara joan zen kimika irakastera, Estatu Batuetako gobernuaren programa baten bidez (*Peace Corps*). Larryk bere biografia laburrean kontatzen duenez, Turkian zegoelarik egoera politikoa zaildu zen eta Ingalaterrera joatea pentsatu zuen, egun gutti batzuk pasatzeko asmoz. Ingalaterran, ordea, bere lehen emaztea izango zena, Esther Barrutia, Elorriokoa, ezagutu zuen eta orduan hasi zen euskara eta hizkuntzalaritza ikasten. Horren ondorioz, egun gutti horiek egonaldi luze bihurtu ziren. Ingalaterran hizkuntzalaritza ikasketak egin zituen eta doktoradutza irabazi, Londresko School of Oriental and African Studies delakoan, euskararen gaineko doktorego tesi batekin. Euskara batez ere Elorrión eta Milafrangan ikasi zuen, hizkuntzari buruzko ikuspegi zabala bereganatuz. Ingalaterran aurkitu zuen irakasle lanpostua. Liverpoolgo Unibertsitatean lan egin zuen, Sussexekora joan baino lehen.

Bere bizitzaren azken hamar urteetan edo, Larry Trasken izena ohorezko mailara igo zen. Munduko hizkuntzalaririk ezagunenetakoa zen hil zenerako. Oso urte gutitan liburu andana argitaratu zuen eta liburu horiek arrakasta handia izan dute. Lagun batek behin kontatu zidan Trasken liburuek apal oso bat betetzen zutela bere apalategietan. Sei hiztegi teknikoren egilea izan zen: *A dictionary of grammatical terms in linguistics* (Routledge, 1993), *A dictionary of phonetics and phonology* (Routledge, 1996), *A student's dictionary of language and linguistics* (Arnold 1997), *Key concepts in language and linguistics* (Routledge, 1999), *The dictionary of historical and comparative linguistics* (Edinburgh Univ. Press, 2000) eta *The Penguin dictionary of English grammar* (Penguin, 2000). Hiztegi hauek argi eta garbi erakusten dute Trask irakaslearen jakituria oso zabala eta sakona zela hizkuntzalaritzaren arlo guztietan. Euskalaria zen eta hizkuntzalaritza historikoan aditua, baina ez zen hortara bere jakituria mugatzen, ez eta hurrik eman ere. Hiztegi hauek oso arrakastatsua izan dira, esan bezala, eta munduan zehar ikerlari eta ikasle askok erabiltzen dituzte. Duela gutti Trasken fonetika eta fonologiazko hiztegiaren txinerazko itzulpena (*Yu yin xue he yin xi xue ci dian*) ikusi dut. Hiztegi hauek Traskek kontzepturik zailenak ere modu zehatz eta ulerkor batean azaltzeko zeukan erreztasun harrigarria erakusten dute.

Idatzeko gaitasun bera nabari da irakurlego zabal batengana iristeko idatzi zituen hizkuntzalaritzaren oinarriko bi liburuetan, *Language: The basics* (Routledge, 1995)

eta *Introducing Linguistics* (Icon, 2000); hizkuntzalaritza zer den jakin nahi duenarentzat agian sarrerarik hoberena eta, dudarik gabe, atseginena.

Beste bi liburu idatzi zituen ingelesez idazteko arauetz, *The Penguin guide to punctuation* (Penguin, 1997) eta *Mind the gaffe: the Penguin guide to common errors in English* (Penguin, 2001). Hauek ere oso erabilgarriak suertatu dira ingelesez idazten duten askorentzat.

Larry Trask, beraz, bere bolizko dorrean bizi den akademilariaren guztiz kontra-koa zen. Haren lan hauekin irakurleko orokorrarengana iristen saiatu zen eta liburu hauek haren izena unibertsitatetik at ezagutarazi zuten. Iaz *The Guardian* (2003/VI/26) egunkarian elkarritzatu zuen kazetari batek idatzi zuenez, hizkuntzalaritzaren munduaz kanpo ere ospetsu izatea merezi zuen.

Hizkuntzalaritza historikoaren arloan bi testuliburu argitaratu zituen: *Language change* (Routledge 1994), laburragoa, eta *Historical linguistics* (Arnold 1996), mardulagoa. Arlo honetan, beste liburu baten argitaratzaile-kidea da, hots, *Time depth in historical linguistics* (McDonald Institute for Archeological Research 2000). Bai liburu hauetan eta baita idatzi zituen iruzkinetan ere hizkuntzalaritza historiko eta konparatiboaren metodo tradizionalen defendatzaile sutsu agertzen zaigu. Larryk oso ideia garbiak zituen hizkuntzalaritzaren helburu eta metodoez, eta zerbait bere arloaren kalterako zela ikusten zuenean ez zen ixilik geratzen.

Baina hemen, Euskaltzaindi honetan, hitz hauek irakurtzera hots egin badidazue, Larry Trasken euskalaritzaren arloan egin duen ekarpenagatik da. Zer egin zuen Larry Trasken euskararen alde? Alde batetik, euskararen egitura eta historia gaitzat hartzen duten lanak ditugu. Hauen artean, dudarik gabe nabarmenena bere *The history of Basque* (Routledge 1997) da. Liburu honetan euskararen jatorriaren eta bilakaera historikoaren gaineko ordurarteko ezagutzak bildu zituen eta horretan oinarrituta, sintesi berri bat egin zuen hainbat puntutan analisi berri eta argigarriak eskainiz. Liburuan bertan Trasken aitortzen du aintzin-euskararen eraikuntzaren arkitekto nagusia Mitxelena izan zela. Mitxelenak ipini zituen zimentarriak eta etxea eraiki. Hala ere, Trasken eraikuntzari erantsi zizkion gelak eta egin zituen apaindurak etxea edertu dute. Gaurregunezinekoa da euskararen historiari arduratzea Trasken liburua erabili gabe. Liburu honi esker mundu zabaleko hizkuntzalari askok ezagutu dituzte euskalaritzaren nondik-norakoak.

Esan behar da Trasken *The history of Basque* izenburuak esaten duena baino askoz gehiago dela. Kapitulu batean, adibidez, euskararen egituraren laburpena eskaintzen digu. Beharbada orrialde gutitan egin den euskal gramatikaren laburpenik onena da. Beste kapitulu batean, euskararen izterlehengusuez proposatu diren teoriak berrikusten ditu, ia beti oso kritikoki. Liburu honetaz gain, *Towards a history of the Basque language* (Benjamins 1995) argitaratu zuen Joseba Lakarrarekin eta nirekin eta zenbait artikulua garrantzitsu argitara eman zituen han-hemengo aldizkari eta liburuetan; horien artean, bat baino gehiago euskaraz idatzita: «Euskal izen sintagmaren egitura», Piarres Lafitte-ri omenaldiko liburuan (*Iker* 2), adibidez. Hilobira eramango zuen gaitzak hartu zuenean euskal hiztegi etimologiko batean lan egiten ari zen.

Baina euskara bera gai duten lan hauek bezain garrantzitsua euskara eta euskal ikasketak zeharka ezaguterazteko egin zuen lana da. Hona datu batzuk esaten dudana frogagarri: *A dictionary of grammatical terms in linguistics* delako hiztegian 28 sarreratan aipatzen da euskara, gaizki kontatu ez badut. *The dictionary of historical and comparative linguistics* delakoan, 75 sarreratan. Gauza bera aurkitzen dugu Trasken beste hiztegiatan: euskarazko adibideak alde guztietatik agertzen dira hizkuntzalaritza orokorreko kontzeptuak azaltzeko. *A dictionary of phonetics and phonology* hiztegia erabiltzen duenak euskarazko adibideak aurkituko ditu hurrengo sarrerak irakurtzen dituenean, beste batzuen artean: *affective form* (*zoko* /*xoko*, *txoko*, *Txuri-Urdiñak*), *assimilation* (*iduri* > *Z üdürü*), *citation form* (*ikus*, *ikusi*, *ikustea* euskalkietan barrena), *clitic* (B be) *coalescence* (*urzo* > *uso*), combining form (*gizon*, *giza*-), *consonant harmony* (*sasi* , *itsusi*, *itsasi*, *sinetsi*, *zezen*, *zortzi*, *zurtz*, *izotz* baina ez **sazi* edo **itzusi*; *sinetsi* < *zin* + *-etsi*), *consonantization* (*jan*), *denasalization* (*zāi* > *zai*), *devocalization* (*gau/gaba*), *diaphone* («j»aren ahoskera desberdinak euskaraz), *folk etymology* (*zana-horia* > *zainhoria*), *haplology* (*sagar* + *ardo* = *sagardo*), eta beste askotan.

Trasken testuliburetan ere behin eta berriz egiten dugu topo euskarazko datu eta gertakariekin. *Historical linguistics* liburuan, esate baterako, euskararen datuez baliatzen da, hurrengo kontzeptuak azaltzeko: Hitz elkartuak (*burubero*, *joan-etorri*, *musu eman*, *eztabaida*), sudurkatzea (*sabanu* > *zamaui*), gogorketa (**erur* > B *edur*), bokalen gorapena (*astoa* > *astua*), bokal aurrerapena (*dut* > *Z diüt*), arauen berrinterpretazioa (*-l-* > *r*, **gali* > *gari*, baina gero *r* > *l* elkartuetan, *zamari* > *zamaldun*), berranalisia (*nor bait-dator* > *norbait dator*), analogiaren legeak (*artile* > *ardi ile*, *nonbait* > *nunbaiten*, *Zarautza* > *Zarautzera*), gramatikalizazioa (*-tasun* > *tasun*, *tasunezko*), ergatibotasuna, metodo konparatiboaren mugak eta arriskuak, hizkuntzen arteko kontaktua, hizkuntz plangintza, hizkuntzen aurre-historia, hizkuntz paleontologia. Liburuaren ariketetan ere euskarazko gertakari ugari aurkitzen ditugu.

Introducing linguistics liburuxka marrazkiduna da, irakurleko zabal-zabalarari zuzenduta, hizkuntzalaritzaren gai eta helburuak era atsegin batean azaltzen dituena. Liburu honetako orrialde guttietan ere egin zion tartetxo bat euskarari. Hain zuzen, orrialde oso bat euskara batuaren garapenari eskaini zion, euskalkien arteko aukera desberdinak azalduz. *Language: The basics*, hizkuntzalaritza arlorako sarrera mardulagoan, 9 aldiz aipatzen du euskara, eta aipu batzuk luze xamarrik dira.

Esan daiteke Larry Trasken lanari esker euskara hizkuntza exotikoa izatetik oso hizkuntza ezaguna izatera pasatu dela munduko hizkuntzalarien artean. Pentsatzen dut badela hau arrazoi nahikoa Larry Trasken bizitza ospa dezagun gaur zuok euskaltzainok eta Euskaltzaindian ez gauden euskalariok ere.

Bilbon, 2004-V-28

José Ignacio Hualde,

University of Illinois at Urbana-Champaign